! ลองเล่นดูสิ !

ᲗᲘᲚᲘᲡᲘᲡ ᲣᲜᲘᲕᲔᲠᲡᲘᲢᲔᲢᲘ

სიმონ ქვარიანი

დიდი მოუკავი

ისტორიული რომანი

1234

საბჭოთა მეცნიერებათა აკადემია
ა. ა. ბ. ი. გრიბოედოვის
სახელობის
ბიბლიოთეკა-ტუზეუმ
Библиотека-музей
имени
Акад. И. Грибоедова

ფედერაცია
1937

კ ა ხ ე თ შ ი

მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისს ალაზნის ველი წარმოადგენდა შეჭიდროდ დასახლებულს, აყვავებულ მხარეს. ასი ეჯის მანძილზე გადაშლილ ველს სიგრძისად რწყავდა, მეთორმეტე საუკუნის გასულს თამარ მეფის მიერ აგებული დედოფლის უზარმაზარი არხი, ალაზნიდან გაყვანილი სოფელ ბასტრიონთან. იგი უხვად ანოყიერებდა ველის მარჯვენა მხარეს, — კახეთს, ქიზიყს და უერთდებოდა ისევ ალაზანს შირაქის ბოლოს.

შემოდგომა იწყება. დიდიხნის მომკილია პურის ყანები. ხორბლის, ფეტვის და ქერის უხვი მოსავლით სავსეა დაბა-სოფლების ხულა-ბეღლები. კიდევ მოიპოვება ბაღჩებში კახეთის განთქმული ნესვი და საზამთრო. აგრეთვე, ბაღებში ბლომათაა მსხალი, ვაშლი, ლეღვი და ატამი. ალაზნის ორივე მხრივ სიგრძისად ფერდობ-დაფენებაზე გადაჭიმული მებატონეთა ვრცელი ზვრები უხვად დაყუნწულან უკვე დამწიფებულ რქაწითლით, საფერავით, მწვანით, თავკვერით და ბუდეშურით.

დაწყებულა კიდეც რთველი. დიდ-პატარიანად შესევიან შინაყმები მწიფე ყურძენს კალათ-გოდრებით და გალესილი დანებით. არის გამალებული კრეფა, სიმღერა და ოხუნჯობა. შორე-ახლოდან მათ დასტრიალებს მოურავის სასტიკი თვალი, სდარაჯობს მისი მეექარე ხმა და მუქარა. ივსება გოდრებით მოტანილი ბუნების უხვი ნობათით უზარმაზარი ნავ-საწნახლები; შიგ ჩამდგარან ფეხ-დაბანილი დაკარწახებული მარჯვე ბიჭები და წნეხენ ყურძენს, რომელიც სქელ ტბორად ქცეული ჩადის ფართო ღარებით დიდრონ ჭურებში დასადულებლად.

აქვე ზვრებში მაგარ ბოძებზე ნაჭით დაკიდებულ სარახე ქვაბებით გლეხის მოახლე-დედაკაცები ადულებენ სქელსა და თაფლივით ტკბილ ფელამუშს, ავლებენ შიგ ნიგვზის, თხილის, ჩირის და ჩამიჩის გრძელ ანცმებს და აკეთებენ მსუქან კახურ ჩურჩხელებს. იქვე ფუსფუსებენ პერანგა ბავშები და ხარბად ტლეკენ თითებით ჭოგრებზე გრძლად დაკიდებულ ჩურჩხელათა ტკბილ ნაღვენთებს.

იმავე ზვრებში, უზარმაზარ კაკლებქვეშ ფართოდ გაშლილ ნოხ-ფარდაგებზე, სხედან ფეხმოკეცით ან მუთაქა-ბალიშზე მხარ-თეძოდ

წამოწოლილი დიდი ბატონები თავის ცოლშვილით და სტუმრებით, შეეყრებიან გაშლილ სუფრაზე ნაირ-ნაირ სასმელ-საჭმელს. იქვე ოდნავ მოშორებით შუშხუნებს პრიალა ცეცხლზე ხის შამფურებზე აკვებული თხის ან ცხვრის მსუქანი მწვადები. ადრე დაწურულ ფუცხუნა მაჭრით ივსება ვერცხლის ბადია-აზარფეშები და ჯიხვის ყანწები. სასმისები მარდად გადადის ხელიდან-ხელში. ისმის სმურები, მოსწრებული ზმები, კაფია-შაირები, სუფრული და კახური მრავალ-ჟამიერ. ამათ ეცილება თარის მკვნესარე ჰანგები, ან დაირის ნერვიული ხმაური და მათზე აყოლებული სევდის მომგვრელი ირანული შიჰასტა-ბაიათი. დრო-გამოშვებით დასცხებენ ხოლმე დოლ-დიპლი-პიტოს ტაშითა და ტურულა-სალამურის ტკბილი ხმებით შეზავებულს და ფეხმარდი, მოხდენილი ქალ-ვაჟნი უვლიან იქვე მოლზე მხიბლავი ნარნარით მირზაიას, ლეკურს, ჩაჩნურს და დავლურს.

იშლება გიჟი ქეიფი ხშირად ნაშუალამევის გრილი ნიავით და მთვარის ციატა სხივებით დათქორებული. გულუხვი მასპინძლები არ უშვებენ მგზავრებსაც კი. გზის პირას ვუშაგად მდგარ ფარეშებით ეპატიჟებიან მათ და ვაი მას, ვინც ეტყვის უარს და არ ეახლება ქეიფში შესულ დიდ ბატონებს!..

იქ, ჩრდილოეთით, ალვანის ვრცელ მინდორზე, ობლად აწვდილა ალავერდის მაღალ გუმბათიანი თეთრი ტაძარი ქვის გალავან მოვლებული და სქელ ბურჯებიანი. იგი ამაყად დასცქერის მიდამოს.

მზე გადახრილა. მთებიდან ნადენი შარა-გზები საკვეა ცხენოსნებით, ქვეითთა მგზავრებით და ჩარდახიანი ურმებით. მოეშურებიან ალავერდის დღეობასა და ბაზრობაზე, რომელიც იწყება ცამეტ სექტემბერს საღამოდან და გრძელდება თითქმის მთელი კვირა. მოსული ხალხით ივსება ალვანის მინდორი. მთისა და ბარის ხალხი, ქალი თუ კაცი, ყრმა და მოხუცი მოეშურებიან აქეთ, რათა მოილოცონ წმ. გიორგის ხატი, მოიღონ შესაწირავი, დაკლან საღვთო ტარიგი, იღრეონ, ილხინონ, გაყიდონ ზედმეტი რამ, იყიდონ რაც ეჭირვებათ, ნახონ მტერ-მოყვარენი და ფრიად ნასიამოვნები თავის ჯალაბით ლაპრუნდენ შინ მთელი წლის მანძილზე ჭაპანსაწყვეტად. მოდიან თუშნი, ფშავნი, ხევსურნი, მთიელნი, მოხევენი; მოდიან ოსნი, ქისტნი და ჩეჩნები; მოდიან თავ-თავის ეროვნულ სამოსით, გრძელი ჯალაბით და მუზარად-ფარ-შუბ-ჩაჩქანით. ზოგიერთს კიდევ მხარს უშვენებს ყირიმის გრძელ-ლულიანი თოფი, სათუთად ვახვეული ნაბდის ბუდეში. ზოგს კიდევ წელზე ჰკიდია ბოგრძი დამბაჩა, ხმალი და ხანჯალი. მთებით ჩამოსულ დიაცთა შორის თავის შვენებით და ნაზი მიმოხვრით ირჩევიან ქისტის ქალები, რომელთაც თავს ბურავთ გრძელი მანდილი.

აქვე მოეშურებიან სამხრეთით და აღმოსავლეთით კახნი, ლეკნი, ინგილო, ქიზიყელნი, ჯავახნი, ქართლელნი, ჰერეთელნი. აქვე მოდიან სავაჭროდ სომეხნი, თურქნი, ირანელნი, თათარნი, ებრაელნი. მოდიან გრძელი ქარავნები საქონლით ტვირთულნი. მოდიან ზერდაგნი, ჯორი და აქლემნი ქიმერის სახით. შორითვე ისმის მათი ეჟვნების და პაწია ზარების ჟღარუნი. ქარავნები ბინავდება ცალკე უბნებად. ალაგებენ საქონელს ადრევე აგებულ ხის ფარდულებში.

იქ, მოშორებით, ოდნავ ფერდობზე ერთგულ შინა-ყმებს ვრცელი მიდამო მოუფენიათ ბამბის, შალის და ფარჩის ფერად-ფერადი კარავებით, რომლებიც თანდათან ივსება ევროპის კუთხეთაგან ცოლ-შვილით ჩამოსულ თავად-აზნაურებით. მათ შუაში კი აუმართავთ ჟოლოს ფერი ფარჩის ვრცელი კარავი, ძვირფას ორხო-ხალებით მოგებული. მის წინ ფრიალებს წმ. გიორგის ვარდისფერი სამეფო დროშა მაღლად აწვდილი.

სწორედ ამდროს ქ. გრემში კახეთის მეფის დიდებულ სასახლის ზემო სართულის გრძელ-ვანიერ აივანზე, საიდანაც იშლება საოცნებო სურათებად კახეთის საკმაოდ დიდი ნაწილი, სხედან ოთხი დარბაისელი; ორი მათგანი უკვე ხანში შესული. ესენი არიან: ადამ ანდრონიკაშვილი — აბელიშვილად წოდებული, — კახეთის სამეფოს განთქმული სპასპეტი და შარმაზან ჩოლოყაშვილი — დიდი ფეოდალი, კარის კაცი და თეიმურაზ ბატონიშვილის ლალა. ორიც ჯერ ისევ ჭაბუკნი; სახელოვანი სარდლები დავით ჯანდიერი-ასლანიშვილი და ნოდარ ჯორჯაძე.

ესენი ვერ ეწყობოდენ თავის მეფე ალექსანდრეს, ამ უდარდელს, მოქეიფეს და მუდამ ნადირობაში გართულ მოხუცს; ნატრობდენ იმ დროს, როცა მამის ადგილს დაიჭერდა ტახტის მემკვიდრე ბატონიშვილი დავით, კაცი მამაცი, მხნე, ნიჭიერი და ქვეყნის ერთგული.

— ბატონო შარმაზან, თქვენ კარგად მოგეხსენებათ, რომ ამჟამად ირანის ტახტზე ზის შაჰ-აბაზ დიდი, კაცი ფრიად გულოვანი, ბრძენი, მკვეთრი გონების პატრონი, ხოლო იმავედროს მეტად ცბიერი და უდიერი. მან უკვე ორ-სამ ბრძოლაში ზედი-ზედ დაამარცხა ოსმალთ სულთანი სელიმ, — ეს ბებერი მელა, დაიბრუნა მამის დროს წართმეული ქართველი ქრისტიანი და ერევნის სახანო. ამთავითვე სჩანს რომ შაჰ-აბაზ გახდება მალე დიდი ბრძანებელი და სპარსეთის ძალთა გამტკიცებელი. ხოლო ასეთ კაცთან ჩვენ, ქართველებს გვმართებს რიდი, მგზავრული კავშირი და არა მისი გაღიზიანება, მით უმეტეს, რომ იგი არის თურმე დედით და ბებიით ქართველი, ჩინებულად იცის ჩვენი ენა, ხნე და ადათი. ამიტომ ვფიქრობ, რომ კარგად მოგვეპყრობა, თუ ჩვენც ვაჩვენებთ ერთგულებას.

— მართალი ბრძანებაა, ბატონო ადამ! სწორედ მეც ამას ჩავჩიჩინებ მეფეს, მაგრამ ვერაფერს გავხდი. იგი თითქო დაუბამს ეშმაკის ბადეს და სულ თოვლიან მთების გადალმა, ჩრდილოეთისაკენ იცქირება თავის განსვენებულ მამა ლეონიდათ. ასე ჰგონია ბედშავს, თითქო შორეული მოსკოვი იცნობს მას ირანის ლომის ბრეჟალეგისაგან.

— დიდად შემცდარი გუმანია, ბატონო, — ჩაერია საუბარში დავით ჯანდიერი, — მოსკოვიდან ბევრს არაფერს უნდა მოველოდეთ. აბა, რა დახმარებას გაგვიწევს ეგეთი შორეული მფარველი.

— მართალი ბრძანებაა, ბ-ნო დავით, — მოუჭრა სიტყვა ნოდარ ჯორჯაძემ, — უცხო ხნე-ხასიათის შორეული მფარველი, რაგინდ ძლიერიც იყოს იგი, ჩვენთვის არ არის საროფა. უეჭვოა, უნდა ვაანალოთ თავი კავკასიონის ქედის გადალმით მზერას. ბევრად ადვილებს არ გავაბრაზოთ მეზობლები, ვიქონიოთ შეგობრული ურთიერთობა სპარსოსმალეთთან და მთის ხალხებთან. მართალია, ისინი მტრები არიან ქრისტეს ჯვარისა, ხოლო ომავედროს, ეს ორი ვეშაპი, სპარსეთი და ოსმალეთი, დიდად მტრობენ ერთი-მეორეს. სწორედ ასეთი რაზეთ უნდა ვისარგებლოთ და ვალვივოთ მათ შორის მტრობის ხახმილი. ამასთან ერთად, თუ ერთობა გვექნა ქართველ ტომებს, — ლეკნი, ოსნი, ჭისტნი, ჩეჩნები და საერთოდ კავკასიონის მთის ხალხები ვერას დაგვაკლებენ და ვერ გაგვიბედავენ ჩვეულებრივ თარეშს.

— ისემც კარგი დაგემართოს, რომ ეგ კარგი საქმეა, — ქართველ ტომთა ერთობა! — დაიწყო, შარმაზანმა, — მაგრამ სადღაა ეს ჩვენ ერთობა?! ისედაც მცირე მესხეთ-კოლხეთი და ოვერია რვა სამეფო-სამთავროდ არის დაყოფილი. ქართლი ეომება კახეთს, იმერეთი-ფურია-სამეგრელო, სამცხე და აფხაზეთი კი ერთმანეთს. დიდი თავადებიც ხომ დარევიან ერთიმეორეს და ეტლეტენ... ამ რევეზენული კინკლაობით კი იწრიტება და იღუპება ჩვენი უბედური სამშობლო... აბა სადღაა დავით ალმაშენებელის, დიდი თამარის და გიორგი ბრწყინვალეს დიდებული ხანა, როცა საქართველო წარმოადგენდა ზარდამცემ სახელმწიფოს მთელს წინა აზიაში!.. მონღოლთა შემოსევის, მეტადრე კი ბიზანტიის დაცემისა და საქართველოს დაქუცმაცების დროიდან, უკვე ჩაესვენა მესხეთ-კოლხეთ-იბერიის დიდების მზე, დადგა ჩვენთვის გლოვისა და ტანჯვის შავბნელი ხანა. ამბერით ძმა აღარ ინდობს ძმას და მამა შვილს. ხომ გახსოვთ ბატონებო, თუ რა საშინელი შური და მტრობა იყო ამ ჩვენს მეფე ალექსანდრესა და ქართლის განსვენებულ მეფე სვიმონს შორის, რომლებიც იყვნენ ურთიერთის ახლო მოყვრები, ან რა სამარცხვინო საქმეებს სჩადიოდა ჩვენი ბატონი. ბოლოს შერიგდენ ესა და ქართლის ახალი მეფე გიორგი,

რომელიც აგერ ორი დღეა, რაც გვეწვია დიდი ამალით და ამ დილით ადრიან ჩვენმა მეფემ გაიტაცა სანადიროდ.

— ნეტა რას მივაწეროთ გიორგი მეფის მიბრძანება? — იკითხა ჯანდიერმა.

— ამბობენ თითქო ორივე მეფე მოსკოვს გზავნიან დესპანთ დიდი არმაღანით და რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვენ მფარველობასაო, — უპასუხა ადამ აბელაშვილმა.

— ვითომ რაიმე ხეირი გამოვა მანდედან?!—გაიკვირვა ნოდარმა. დიდად ეეჭვობ. მაგათ მიმოწერას იდვილად გაიგებს ცბიერი შაჰი აღ-მაგთა მეოხებით, რომლებიც ბლომად ჰყავს, როგორც აქ, ისერიაში, ისე მოსკოვის ხელმწიფის კარზე და ვიცი ხეირს არ დაგვაყრის. ხომ იცით, ბატონებო, როგორ ლალატობდა მეფე სკიმონს მისი მესაიდუმლე კახაბერ ყორღანაშვილი! მაგრამ მოღალატეს თავზე დაატყდა რისხვა ზეცისა: იგი გადაჩეხა ბულიპყარის კლდეზე საჩინო ბარათაშვილმა ამ სიტყვებით: „უკეთუ კეთილ არს ღალატი მეფისა, აწ იხმიე შენცა.“

— სრული ჭეშმარიტებაა, ბატონო ნოდარ, — ჩამოართვა სიტყვა ადამმა. — მე და შარმაზან უკვე მოვხუცდით, ოქნებ ვეღარ მოვესწროთ, ოღონ თქვენ, ბატონო, ბაბუკნი იხილავთ, თუ რა საშინელი რისხვა დაატყდება თავზე ამ მეფეების წყალობით და აღმაგთა ენატანობით ქართლის სამეფოს და ჩვენს აყვავებულ ტურფა კახეთს. ოჰ, რამდენის ცოლ-შვილი დაობლდება, რამდენის დედა ატირდება!... რაღაც ცუდათ გმინავს ეს ტიალი გული. მაინც ნატრობს ჩვენი მეფე ალექსანდრე კახეთის აოხრებას, რათა გაუმრავლდეს სანადირონი და ვიცი აუხდება კიდეც ეს ნატვრა, თუ ცოცხალი დარჩა... იცოდეთ, ბატონებო, შურს იძიებენ ჩვენზე ცბიერი შაჰ-აბაზ და ოსმალთ სულთანი, აგრეთვე მთის ხალხებიც. ამათ ყველას ფრიად აშინებს და აბრაზებს რუსეთის მეზობლობა, რუსის ჯარების ჩვენში შემოყვანა. ისინი კარგს არას მოელიან ამ მეზობლობით.

— ნეტა რას ბრძანებს ამის შესახებ ტახტის მემკვიდრე დავით? თქვენ კარგათ გეცოდინებათ, ბატონო შარმაზან, როგორც ახლო პირსა და მისი ვაჟის ღალას?—შეეკითხა ფრთხილად ჯანდიერი.

— დავით ბატონიშვილი ფრიად წინააღმდეგია მეფეთა ასეთი საქციელისა და აპირებს კიდეც შესაფერი ზომების მიღებას მამის საწინააღმდეგოდ, ხოლო მეუღლე მისი ქეთევან, — ეს ბრძენი და სათნო ადამიანი, დიდად ეურჩება მის ასეთ ზრახვებს.

— ნეტა რა უნდა იყვეს ეს ზომები, ბატონო ჩემო?—შეეკითხა წყნარად ნოდარ.

— რა გაეწყობა, გეტყვით, რადგან ყველანი მეგულვით ფრიად საიმედოთ! დავითს ნებავს მამის გადაყენება და თავად ასვლა სამეფო

ტახტზე, რათა შესაფერისად განაგოს ქვეყანა, — სთქვა დაბალი ხმით შარმაზანმა.

— ღმერთმა ხელი მოუმართოს მაგ კეთილ საქმეში! — მიაძახეს სამთავემ ერთხმად. — ჩვენც მზადა ვართ აღმოვუჩინოთ ბატონიშვილს შესაფერი დახმარება; მხედრობაც და დარბაზის ყმანიც ჩვენთან არიან.

— წინასწარ ვგრძნობდი, რომ ღირსეული მამულიშვილნი ამას მეტყოდით. დიდად გმადლობთ, ბატონებო! ტახტის მემკვიდრე არ დაივიწყებს თქვენს ერთგულებას, — დაამთავრა შარმაზანმა.

— ნეტა რად ეურჩება ქმრის ასეთ კეთილ ზრახვას სათნო და ბრძენი ქეთევან...—იკითხა ნოდარმა.

— იგი ბრძანებს,— განაგრძო შარმაზანმა,— რომ მამის წინააღმდეგ წასულს არავის გაემარჯვაო. მას მოჰყავს მაგალითები ებრაელთა წარსულიდან და „ქართლის ცხოვრება“-დან.

ამდროს გაისმა ბუკის ძლიერი ხმა და აჩქარებით მოუახლოვდა სასახლეს რამდენიმე ასეული ცხენოსანი, რომელთაც წინ მოუძღოდენ სანადბროდ მოკაზმულნი და საუკეთესო ბედაურებზე მსხდომნი—მაღალი ტანის ჭარმაგი მოხუცი,—კახეთის თეთრწვერა მეფე ალექსანდრე, მისი საშუალო ვაჟი გიორგი და მისი დისწული, საშუალო ტანის, გამხდარი გიორგი მეათე—ქართლის მეფე. იგი სრულებით არ ვავდა თავის ღირსეულ მამას და პაპას. ამათ მოსდევდა დიდი ამალა.

ფართოდ გააღეს ალაყაფის კარები. ახლად მოსულთ შეეგებენ ტახტის მემკვიდრე დავით თავის მეუღლით, სეფეწულნი და დარბაზის დიდებულნი, კადრეს მეფეებს მდაბალი სალამი და მიულოცეს შვიდობით მობრძანება; შემდეგ უშველეს მეფეებს ცხენიდან ჩამოხტომა.

— ალბათ, ბევრსაც ინანებ, რომ არ წამოხველ ჩვენთან სანადიროდ, შვილო დავით, — ბრძანა მეფემ—აი, ნახე რაოდენ ნანადირევი მოვკრიბეთ. თუმცა შიერეს არ წავსულვართ და ხალხითაც მჭიდროდ გაშენებულა ის მხარე, მაგრამ მაინც საკმაოდ ვხოცეთ კურდღელი, ხოხობი, დურაჯნი და ნიამორნიც-კი. ხოლო ყველაზე უფრო ძვირფასი ნანადირევია ის ფრიად შვენიერი ფრინველნი, რომლებიც ვიხილეთ ალონის მინდვრად და ყველანი დავიჭირეთ ცოცხლები ქორ-გავაზებით და შევარდნებით, რათა მოვაშენოთ ისინი და ვიყოლიოთ თვალის საამოდ და სასეიროდ. ბაადურ! მოასხი აქ ეგ უცხო ფრინველნი და აჩვენე ისინი ჩვენს საყვარელ შვილსა, შვენიერ რძალს ქეთევანს და ამ ქებულ სარდლებს.

ბაზიერთუხუცესმა ბაადურ მაყაზვილმა გასცა ბრძანება და მოაყვანინა 18-დე დედალ-მამალი ფარშევანგი, რომლებიც მოფრენილიყვნენ ალბად ირანის გზით და შემოსულიყვნენ კახეთის ბოლოს. მათი აფერადებული ტანი და მეტადრე გაშლილი ბოლოები ლაპლაპებდა

გადახრილ მზის სხივებზე; მხოლოდ მათი უსიამოვნო ყივილი ბზარავდა სმენას.

— სწორედ რომ ბედნიერ ფეხზე გვესტუმრა ჩვენი საყვარელი მეფე გიორგი, — განაგრძო ალექსანდრემ, — ასეთი კეთილი ნადირობა ფრიად იშვიათია. ამიტომ ყველა ნანადირევიდან და უფრორე ამ უცხო ფრინველთაგან ნახევარი მიწილადებია შენთვის, ჩემო ძვირფასო დისწულო!

ამ სიტყვებთან ერთად მოხუცი ალექსანდრე გადაეხვია გიორგი მეფეს, რომელმაც მიუძღვნა შესაფერი მადლობა და ეამბორა ბიძას სპეტაკ წვერებზე.

— აბა, გაშალეთ სუფრა აქვე წალკოტში! დავნაყრდეთ მცირედ და გავსწიოთ ალავერდისაკენ. ხომ იცით, მიტროპოლიტი გველოდება და უჩვენოთ არ შეუდგება ლოცვას! ეჰ! კარგია მცირე დავანება და წაქეიფება ნადირობის შემდეგ! — წამოიძახა ალექსანდრემ და ბაიათის ღიღინით წაუძღვა სტუმრებს გიორგი მეფესთან ხელჩაკიდებით. მათ მიჰყვა მთელი კრებული. ყველა დასხდენ მდიდრულ ნოხებსა და აბრეშუმის მუთაქა-ბალიშებზე ჭადრების ქვეშ ფართოდ გაშლილ სუფრების წინ. გაიმართა კახური ლხინი და ქეიფი გრძელი სუფრულებით და მრავალჟამიერით. მზე ჩასვლაზე იყო, როცა აიშალენ სუფრიდან, შესხდენ ბედაურებზე და გასწიეს ალავერდისკენ მხედრული სიმღერებით და ცხენის ჭენებით.

ღამდება. შორს გაისმის მაღალ სამრეკლოდან ზარების რეკა. ღვდლებით და ბერ-მონაზვნებით ივსება ალავერდის ვრცელი ტაძარი. ზეიმით და აქსიოს გალობით შემოყავთ კახეთის მიტროპოლიტი, რომელსაც მოყვებიან ეპისკოპოზნი ბოდბელი, იყალთოელი და გარეჯელი. მლოცველებით ივსება ტაძრის დიდი გალავანი. თუმც უკვე დროა, მარა არ იწყებენ ლოცვას. ელიან მეფეებსა და სეფეწულთ.

ამდროს გაისმა ბუკისა და ყვიროსტვირის მჭექარე ხმა, — ნიშანი მეფეთა მობრძანებისა. ალავერდელი თავის კრებულით შეეგება მეფეებს ტაძრის კარებთან, მიულოცა მშვიდობით მობრძანება, ზეიმით შეუძღვა ტაძარში და დააბძანა სამეფო სევანებზე. ამავედროს მგალობელთა გუნდმა მხიარულად დასძახა: „კახეთის დიდებულ მეფის ალექსანდრეს და ქართლის დიდებულ მეფე გიორგის მრავალ არიან წელნი...“

შეუდგენ საზეიმო ლოცვა-ლიტანიას. მეფე-დიდებულნი და სამღვდელოება ანთებული კელაპტრებით ხელში უვლიან ტაძარს გალობით. ამათ წინ მიუძღვით ქალებისა და კაცების გუნდი, რომლებიც გალობენ: „დიდება ღმერთსა, დიდება! წმინდა გიორგი ცხოველო, შენს სანახავად მოველო“...

აქვე არიან წმ. გიორგისადმი შეთქმული ბავშვები, ბ ე რ ე ბ ა დ წოდებულნი. აქვე არიან წმ. გიორგის მონები, ქალნი და ვაჟნი, თეთრად მოსილნი. ამათთან ერთად ფორთხით და გალობით უველიან ეკლესიას მრავალი ფეხშიშველა ქალწულნი, თეთრ გრძელ პერანგმოსილნი. მათ ქედზე ადევთ მძიმე ჯაჭვი. მწარედ მოქანცულთ სდინთ ოფლის ღვართქაფი. ესენი არიან წმ. გიორგისადმი შეწირულნი*). ეს ქალწულნი შემდეგ ემზობიან ტაძრის გასავალ კარებთან, რათა მათზე ფეხდაბჯენით შევიდენ მლოცველნი ეკლესიაში.

გათავდა ლიტანია. შესდგენ მეფე-დიდებულნი, სამღვდელონი და მლოცველი ხალხი. ყველანი მოწიწებით შეცქერიან თეთრად მოსილ მოცეკვავე ქალწულს. იგი გატაცებით როკავს, რადგან „მონაა წმ. გიორგისა და ხატი აცეკვებს“.

ამის შემდეგ ხალხის შუაგულიდან გამოვარდება ვაჟი აბურძგული თმით და არეული ბრიალა თვალებით, დაეცემა წმ. გიორგის უშველებელი ხატის წინ, რომელიც ხელთ უპყრიათ ზორბა ბერებს, დაიკრუნჩხება უცნაურად, გადმოსდის პირიდან დუჟი ავზნიანივით, შემდეგ წამოიჩოქებს მუხლებზე და იწყებს არეულ ბოდვა-ქადაგს.

შიშით და მოწიწებით შესცქერის ამ „წმინდანის მოციქულს“ ერთ ალაგას ხმა გაკმენდილი და დაჩოქილი ხალხი: გულდასმით ისმენს მის თითეულ სიტყვას. ხალხს სჯერა, რომ ამ შეშლილის პირით ქადაგებს თვით წმ. გიორგი და წინასწარ აუწყებს თუ რა მოელის ქვეყანას.

ქადაგმა არეული სიტყვით ამცნო ხალხს, რომ მომავალ წელს იქნება ბურ-ღვინის დიდი მოსავალი, ცხვრისა და ძროხის სიმრავლე, მტერზე გამარჯვება, ბოლო ხალხის დაავადება სახადით. ქადაგის პირით წმ. გიორგი თხოულობდა უხვ შესაწირავებს ტარიგისა და საგანძის საჭით. მორწმუნე ხალხიც მიწაზე დამხობილი მხურვალე ლოცვით მადლს სწირავდა წმ. გიორგის და აღუთქვამდა დიდ შესაწირავს.

გაისმა ზარების სამხიარულო რეკა. ხალხმა და დიდებულებმა გაიღეს უხვი შესაწირავი. აივსო ალავერდის სალაროს კარადა-კიდობნები შეწირული ოქრო-ვერცხლით, თვალ-მარგალიტით, ოქრომკედით, აბრეშუმის ქსოვილებით. ბქვე, გალავნის გადაღმით ასობით დაიკლა „ნაცების“ ხელით წმ. გიორგის შესაწირავი საღვთო ტარიგნი: თოხლ-ჭედილები და ერკემალ-დეკეულები. ზვარაკთა საუკეთესო ნაწილები, — სათბილოები და დუმიანი ბარკლები, აგრეთვე უამრავი ყველი, ერბო, პური, ხაბიზგინები, ღვინო, ლუდი, არაყი, ნარმა და შალის ხაჩო-

---

*) ეს იყო კერპობის დროიდან მომდინარე მთვარის კულტი, რაც ქრისტიანობის ხანაში ქართველმა ხალხმა მიაწერა „წმ. გიორგი“-ს.

ხეები უბვად გადადიოდა ღვდელ-დიაკვანისა და ბერ-მონაზვნების ხელში, რის ნაცვლად ხალხს ურიგდებოდა თითბრისა და ვერცხლის „ნაკურთხი“ პაწია ჯვრები, ზოგსაც კიდევ ავგაროზები და „ნაწილებიანი“ მომცრო ხატები.

უკვე მაღალი ვახშმობაა. ალვანის გრძელ მინდორს ზემოდან დაჰნათებს მთვარე. კარვებ-ურმებთან აქა-იქ პრიალებს ცეცხლი, სდის შემწვარ-მოხრაკულის საამო სუნი. მეფე-დიდებულთა კარვების წინ გაშლილ სუფრებიდან ისმის სიმღერა-ბაიათები ჩანგის, თარის და დუდუკის ნაზი ხმით შეზავებული. ბღომათ გაშლილა ურმებთან ლურჯი სუფრები, გაჩაღებულა პურის ჭამა და ქეიფი.

ღამის თევაა... ნაცნობ-ნათესავთა შეხვედრა, ბასლაათი და სიხარული. ღრეობენ, ზეიმობენ და მხიარულობენ მთიანეთ და ბარის მეზობელი ხალხები, დღეს ჩამოსულნი ცოლ-შვილიანად და ძმად შეყრილნი ალვანის მინდვრად.

მეორე დღეს ხატობამ მიიღო უფრო საზეიმო სახე. წირვის შემდეგ ვრცელ მინდორზე გაიმართა სხვა-და-სხვა შეჯიბრებანი: ბურთი, დავლური, ფარიკაობა, ჯირითი, ყაბახი, მარულა, ჭიდაობა და სხვა ამგვარები. ამ შეჯიბრში უფრო მხირად იმარჯვებდენ კახნი, ქართნი, ერეთნი და თუშ-ფშავ-ხევსურნი, რაც იწვევდა დიდ აღტაცებას მეფე-დიდებულთა შორის, რომელნიც უბვად აჯილდოვებდენ გამარჯვებულთ. შემდეგ გაიშალა სუფრები და დაიწყო ისევ გაუთავებელი ლხინი, ქეიფი, სიმღერა, ზმა-შაირები და ცეკვა-შუშპარი.

ამავედროს ვაჭარ-ხელოსანთა უბანში იყო გახურებული ვაჭრობა და საქონლის გაცვლა. შორე კუთხეთაგან მოსულნი ეშურებოდენ დაეცალათ ხელი, შეეძინათ რაც სურდათ და გადგომოდენ გზას შინისაკენ. ამ დღესვე იყო გასაოხოვარ ქალთა და საცოლო ვაჟთა სინჯვა შუამავლობა და შარნის მიცემა. თვით დღეობა, ვაჭრობა და ხალხის ღრეობა გაგრძელდა კიდევ რამდენიმე დღეს, რასაც ხელს უწყობდა საუკეთოდ ამინდები...

მესამე დღეს გრემის სასახლის ერთ მომცრო დარბაზში დილა ადრიან ჩაკეტილიყვნენ მეფე ალექსანდრე, მისი ვაჟი გიორგი და ქართლის მეფე გიორგი თავის ერთგული ვეზირებით; გაემართათ საიდუმლო თათბირი და დაესკვნათ მიმართონ მოსკოვის ხელმწიფეს, აუწყონ შახ-აბაზის ოინები, სთხოვონ მფარველობა და ჯარებით დახმარება. ამ გულუბრყვილო მეფეებს სჯეროდათ, რომ „ერთმორწმუნე“ რუსეთს იმდროს შესწევდა თითქო იმდენი ძალა, რომ მოეხარა ირანის ლომის ქედმაღლობა და დაეთრგუნა მისი ძლევამოსილი მბედრობა, რომელიც შიშის ზარს სცემდა სამხრეთსა და დასავლეთ აზიას.

იმ დღესვე ალექსანდრეს და გიორგის საიმედო ელჩები თიანეთის გეზით და დარიალის ხეობით უკვე მიეშურებოდნენ მოსკოვისაკენ დიდი არმაღანით ტვირთულნი და მეფეთა დარაიაში ხვეული პატრუცაგით, რომელსაც უფროსი მათგანი სათუთად ინახავდა უბის ჯიბეში რუსეთის ხელმწიფისადმი მისართმევად. მაგრამ, რასაც ასე სასტიკად უმალავდენ შინაურთ, არ დარჩა ფარული შაჰ-აბაზის აეშაგს. იმავე საღამოს მეფის მასხარა ჯუჯა გურგენა ზაუტაშვილი ჩუმად გარბოდა თელავისაკენ, რათა თავის ძმის მეოხებით ემცნო განჯაში მყოფ ირანის ლომის სარდლისათვის, თუ რა „საამო ნობათს“ უმზადებდენ ყეენს ქართლ-კახეთის მეფენი მოსკოვთან მიმოწერით და რუსის ჯარების მოწვევით ევერიაში.

კავკასიონის მთებში

ლაღი და საოცნებოა ცად ტყორცილი კავკასიონი, მარადიული თოვლით რომ დაფარულა. შვენიერია იგი როცა დილით ან საღამო ჟამს დიდი მნათობი სპეტაკსა ღაწვებს ვარდის ფერებად ულაპლაპებს. მაღალ წვერვალთა შორის ობლად ამართულა დიდი მყინვარი, ვით ზღაპრული მოხუცი მდევი; ამაყად დაყურებს იგი დარიალის ბნელ პიტალოებს; დაყურებს გიჟივით მყვირალ ქაფმორეულ თერგს, კლდეებს რომ სლექავს შმაგი ტალღებით; დაყურებს ბროლის ჩანჩქერებს, იქ შავს უფსკრულში რომ იმსხვრევიან; დაყურებს ცარად მღიმარე ველს ხავერდოვანს და არაგვს, თეთრ-ლურჯ არშიად რომ მოვლებია, — ბზინავს ვერცხლივით. უფრო ირე დაყურებს იგი ალპიურ ვარდ-ყვავილებით აფერადებულ ვრცელ ფრიალოებს, სადაც ჩუხჩუხით მოთამაშობენ ცივი, ანკარა, ნაზი წყარონი და ზაფხულობით იქ შეფენილან უამრავი ცხვარი წვანე ბალახზე თეთრად პენტილი, რემა, ნახირი ლუშად ელვარე. იმათ გუშაგად დგანან მწყემსები დიდი კომბალით და ნაგაზები უზარმაზარი...

ზაფხულის მიწურული. კრიალა ცა. გრილი, სუბუქი ჰაერი. ვრცელი ფრიალო გოროზად დაცქერის ანანურს, ნუგზარ ერისთვის ციხესასახლეს. ყვავილებით აფერადებულ წვანე ბალახზე თეთრად გაშლილა უამრავი თუშური ცხვარი და ხარბად სძოვს ნოყიერ ბალახს. აგერ ცელქად დანავარდობენ მსუქანი ბუწი, აზმანი და შიშაგი; ეგერ ხარბად დაწაფებიან ნოყიერ ბალახს ნერბი, ჭედილა და ერკემალი. მათ შორის დაძრწის მოუსვენრად ქარაბიჭა.

ჭაბუკი მწყემსნი შექუჩულან წყაროსთან კუნელას ქვეშ, ერთობიან შაირ-ზღაპრებით და მასლაათით. ერთი მათგანი წევს ოდნავ მოშორებით და აკვნესებს ლერწმის პაწია სალამურს სიყვარულის ჰანგებით. ეს ტკბილ-მწვავე ხმები ეტმასნება ძალზე გადახრილ მზის ხასხასა სხივებს და ეფინება შორეულ მთებს.

ამ მხიარულ ჯგუფიდან საკმაო მოშორებით, მაღალ ბალახში ჩაფლულა 18 წლის მწყემსი ქალი და მისცემია უცნაურ ფიქრებს. ქალის მარჯვენა ხელი უნებლიედ ეალერსება ლუშ ნაგაზ მურას, რომელიც წევს იქვე და გუშაგობს ცხვარს ბრიალა თვალებით. მწყემსი ქალის გონება გაწშორებია ამდროს საყვარელ მთებს და გარს ევლება

საქართველოს. ფრიად აწუხებს მას ირანელ-თურქთა და ოს-ლეკთა თარეშით ილაჯმიხდილი, რვად დაგლეჯილი თავის ქვეყანა. ქალს თვალწინ ეხატება კახეთის მოქეიფე, უდარდელი მეფე ალექსანდრე, ქართლის სნეული მეფე გიორგი მეათე, მუდმივი ბრძოლა სვიმონ მეფის დროს, ხალხის გაღატაკება და ბოლოს ქართლის დიდებულთა ურთიერთშრრის შეოთი, კინკლავი. განდიდების ან შურისძიების მიზნით ზოგი მათგანი ეპოტინება თურქეთის სულთანს, ზოგიც კიდევ ირანის შაჰს. ამ დიდ თავადებს თამამად უჩანთ მშრომელი ხალხის კვნესა-ვარამი. ხოლო სისხლით დაწრეტილ ივერს ნუგეშად მოვლენია დიდი მოურავი გიორგი საკაძე, — ეს ხალხის წიაღიდან გამოსული და ხალხისთვის თავდადებული ოცდასამი წლის მთავარსარდალი.

ასეთ ფიქრებში იყო გართული იგი, როცა უეცრივ წამოვარდა მურა, დაიყეფა ბოხი ხმით და სწრაფად დაეშო ბილიკისაკენ, სადაც მარდად ამოდიოდა იარაღ-ახსმული მაღალი ტანის უცხო ჭაბუკი და მოყავდა შეკაზმული ცხენი. მიუახლოვდა თუ არა ძაღლი, ალერსიანად დაუწყო ლოკვა მგზავრის ხელებს. ქალმაც მალე მიაშურა მას, რაკი იცნო ახლად მოსულში თავის უფროსი ძმა, მამაცობით განთქმული მთიელი ლომი ჩრდილელი, დიდ მოურავის ძმად შეფიცული, მესაიდუმლე და მარად თანმხლები პაპუნა ჩივაძესთან და პაპუნა ვაშაყაშვილთან ერთად.

ერთმანეთის ნახვით უზომოდ გახარებული და-ძმა გრძნობით ჩაეკვრენ გულში ერთი მეორეს.

— განა შენაი გიმზერს ჩემი თოლები, ჩემო ყველავ! ხომ კაი ამბავი მოგიღის? საიდან მოხვედ ამ ჟამად? — შესძახა ქალმა.

— ჩემო შვენიერო ცაროვ! განა შენაი მარტო აძოვებ აქაი ცხორსა?! სად არის ბაბაი, ქალაუ?

— ბაბაი პაწა ავადაა ცხროთი და წევს ლოგინად. დედაი უვლის. ეჭიმი მგელუკაი ამბობს მალე მოვარჩენო. უმცროსი ძმა ვაჟაი ძაუგს ეაგზავნეს რაღაც საქმეზე; ვფიქრობ ხვალ ჩამოვიდეს. მეღაი დავრჩი ცხორის სამწყესად.

ამ სიტყვებით ქალი გაუძღვა ძმას იქვე თავის ბინისკენ, მოურბენია წყაროდან ხელადით ცივი წყალი, გაუშალა სუფრა და დაალაგა პური, ყველი, მაწონი, ცივი ხინკალი, აგრეთვე მიაწოდა მცირეოდენი იყი და ლუდი, რასაც სიამოვნებით დაეწაფა მთიელი.

შენაყრდენ ორიეენი.

ლომმა უამბო დას, რომ დიდ მოურავის დავალებით იგი ამოვიდა მთაში ჯარების შესაკრებად, რადგან შესაძლებელია ამავე წელს თურქთა ლაშქრის შემოსევა ახალციხიდან და ქართლის აოხრება.

ამიტომ სოფელ ლამისყანასთან და ტირიფონას ველზე მოურავი წვრთნის გლეხობას საომრად და მასთან ერთად თხოულობს დახმარებას თუმ-ფშავ-ხევსურ-მოხევეთაგან. „ხვალ დილითვე უნდა შევუდგე საქმეს და ვფიქრობ ერთი კვირა მაინც მომიხდება მთაში დარჩენა“,—დაუმატა ლომიმ.

ცაროს სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი. წასვლამდე იგი ხშირად ნახავდა ძმას და ექნებოდა საბაბი ესაუბრა ომებსა და დიდ მოურავზე, რომელიც ამ ქალის თვალში გამხდარიყო უძლეველ ზღაპრულ გმირად.

მცირე შესვენების შემდეგ ლომი მივიდა ახალგაზრდა მწყემსებთან, მიესალმა მეგობრულად, უამბო სხვა-და-სხვა ამბები და მოსალოდნელი ომი თურქებთან, რითაც დიდად ააფრთოვანა მთის მამაცი ვაჟნი.

ამასობაში დაღამდა კიდეც. ცარომ მოაქუჩა ცხვარი, შელალა ქართაში და გუშაგად მიუყენა ფხიზელი მურა. თვითონ კი მიწვა ბულულზე იქვე დადგმულ ჭამბარაში და უცდიდა ძმას. ქალი კვლავ გაიტაცა ფიქრებმა სამშობლოს შესახებ. მას უკვე დაებადა აზრი ჩაეცვა ვაჟურად და ხლებოდა დიდ მოურავს. მარა რა რიგ მოეყვანა სისრულეში? ცხვარს დაუბრუნდებოდა ხვალ-ზეგ უმცროსი ძმა ვაჟა; მამაც მალე მორჩებოდა. მაშ ცაროს შეეძლო წასულიყო ჯარში. მაგრამ მოუწონებდა კი ამ გაბედულ აზრს ბაბაი ან უფროსი ძმა?

ასეთ ფიქრებში გართულ ქალს მიეძინა კიდეც. მისი ოცნება შეცვალა საამო სიზმრებმა ომის შესახებ. ცარომ ვერ გაიგო თუ როგორ შემოვიდა მისი ძმა და როგორ წაახურა საბანი. თვითონ კი მიწვა იქვე ბულულზე გაუხდელი, გვერდით მიიდო თავის განუშორებელი ყირიმული თოფი და წაიხურა ნაბადი.

მეორე დილით ადრე ამოვიდა ვაჟა და მოიტანა მამის უკეთ ყოფნის ამბავი, რამაც მეტად გაახარა და-ძმა. ამათ ჩააბარეს ვაჟას ცხვარი, თვითონ კი მგლური ნაბიჯით გასწიეს შინისაკენ.

მართლაც ხუთ-ექვს დღეში ლომიმ სანაქებოდ შეასრულა თავის დავალებანი, დაემშვიდობა შინაურთ და გაუდგა გზას. რვა-ცხრა ეჯის დაზორებით მას შეეფეთა ჯუბა-ჯავშანში მჯდარი, იარაღ ასხმული და შავ ჩაბალახ წაკრული, ვიღაც პირტიტველა ლამაზი ვაჟი, ფარ-შუბით ხელში და გადაულობა გზა ამ სიტყვებით:

— შესდეგ რაინდო! ჩამოხვედ ცხენით!

— ვინ ხარ, თავხედო! სამტროდ მემუქრი?! განა ვერა მცნობ ლომი ჩრდილელსა?!—შესძახა ლომიმ მჭექარე ხმით, გადმოხტა ცხენით, იძრო ფარ-შუბი.

— გიცნობ მთის არწივს, ვაჟკაცს უბადლოს, ამიტომაც გიწვევ დავლურში! მსურს შენზე ვცადო ჩემი ძალ-ღონე! დაბვდი შამაცად თქვენს სამტროდ მოსულს მურთუზ ფალავანს, ჩეჩნაში განთქმულს.

ამ სიტყვებით აღმართა შუბი და ისე სწრაფად აძგერა იგი, რომ ლომიმ ძლივს მოასწრო ფარის შეგებება. მთიელმა იგრძნო მურთუზ ფალავანში ძლიერი მეტოქე. იგი შეუდგა ფრთხილ, თავგამოდებულ ბრძოლას. ამანაც მოუქნია მურთუზს თავის მაგარი შუბი. ჩეჩენმა აიცდინა იგი საარაკო სისწრაფით; ისევე აიცდიხა მან მეორედ და მესამედ ნაძგერი, რამაც ფრიად გააბრაზა ჩრდილელი. მათ შეექნათ ფიცხელი ბრძოლა. შემდეგ ორთავემ გადისროლეს შუბნი და შეუტიეს ერთმანეთს ხმლებით. მაგრამ ხმლით დავლურმაც ვერ მიაღწია მიზანს. თუმცა ღონით ჯობნიდა ლომი ჩრდილელი, ხოლო სიმარდით ბევრად ჭარბობდა მურთუზ ფალავანი. ამრიგად ისინი აღმოჩნდენ თანატოლნი. დიდხანს ირკინეს. ორთავეს ღვარად სდიოდა ოფლი. გაცხარდა ლომი, გამეტებით მოუქნია ხმალი მეტოქეს. მურთუზმა ელვის სისწრაფით მიაგება მაგარი ფარი; ხოლო ვერ გაუძლო მძლავრად მოქნეულ ხმალს მეტოქის მკლავმა და მძიმე ფარი მაგრად მოხვდა თავს. გულწასული ჭაბუკი მკვდარივით დაეცა ძირს. მას მოეფუშა თავზე წაკრული ჩაბალახი და შავი ქუჩუჩა კულულნი მოეფრქვა შვენიერ სახეს. ლომი დააცქერდა მას და... მრისხანე მურთუზ ფალავანში იცნო თავის და ცარო. ჩრდილელის გაოცებას არ ქონდა საზღვარი. ქალი ეგდო მიწაზე გულწასული. ლომი გაიქცა, მონახა წყარო, მოარბენია .მათარით წყალი, ასხურა ქალს და მოიყვანა გონს. წამოჯდა ცარო ფერწასული, შეასწრო თვალი ძმას და დარცხვენით ჩაღუნა თავი. ლომი მიუჯდა გვერდით, მოხვია ხელი და მიიხუტა გულზე. ერთხანს ასე იყვნენ უსიტყვოდ. შემდეგ ლომიმ მიმართა დას საყვედურით და ამბილა ეგეთი შეუსაბამო ხუმრობა, რაც შესაძლოა დამთავრებულიყო ცუდად.

ქალი მოეხვია ძმას, დაუწყო ალერსი და სთხოვა პატიება. შემდეგ გადუშალა გული და აუწყა თავის ფარული ზრახვანი. უთხრა, რომ მისი უზენაესი სურვილია ეახლოს ვაჟად ჩაცმული გიორგი საკაძეს, რათა მის ერთგულ სამსახურსა და სამშობლოს მტრებთან ბრძოლაში დალიოს სული. იგი გრძნობს ამისად საკმაო ძალას და ძალ-ღონის გამოსაცდელად დახვდა კიდეც გზაზე თავის საყვარელ ძმას, — შთაში უპირველეს ვაჟკაცს, ჩუბინს და მურთუზ ფალავნის სახით შემართა საომრად.

— ეს ჩაცმულობაც და საჭურველიც ბაბაისია. ესენი გავიტაცე შინიდან და შევიმოსე ტყეში; შემდეგ გამოგიდექ და მთის ბილიკებით გადაგიჭერ გზაი, ჩემო ყველავ, — დასძინა ცარომ. — ჩემი გუ-

ლითადი თხოვნაა წამიყვანო დიდ მოურავთან და გამხადო მისი გა-ნუყრელი მხლებელი!—და ცარომ აუწყა ძმას ყველაფერი.

ლომი ღრმად ჩააფიქრა ამ სიტყვებმა. მასზე იმოქმედა დის მუ-დარამ და მეტადრე ქალის იშვიათმა სიმამაცემ ბრძოლის დროს.

— მე როგორღაი გაგაცნო მოურავსა? ვინ არისო, რო მკით-ხავს, რაიღა ვუთხრა?!

— უთხარ, რო ვარ შენი ბიძაშვილი გ ე ლ ა ჩ რ დ ი ლ ე ლ ი [და მწადია მასთან სამსახური.

— მერე ეგ ხომ ტყუილია, ქალაუ! აბა მთიელი როგორ იტყუებს! რაებსა როშავ!

— ეგ იქნების შენი პირველი და უკანასკნელი ტყუილი. ამით მიხსნი უდროოდ დაღუპვისაგან. და თუ არ შეისმენ ამ ჩემს მუდა-რას, გიფიცავ, ეხლავ, ე იმ არაგვში გადავეშვები და თავს დავიხრ-ჩობ, შინ კი არ მივალ გაწბილებული...

ცაროს ასეთმა სიმტკიცემ ღრმად ჩააფიქრა მთიელი. დიდი ყოყ-მანის შემდეგ დათანხმდა იგი, რამაც უზომოდ გაახარა ქალი. აღტა-ცებული ცარო მივარდა ძმას, დაუწყო კოცნა სახესა და ხელზე.

ლომიმ ჩაიკრა გულში ის, აკოცა შუბლზე და დაულოცა სავალი გზა ახალ მძიმე სარბიელზე.

შემდეგ ლომიმ შეისვა ცარო ცხენზე და მზის ჩასვლამდე მიუახ-ლოვდნენ ანანურს. იქ იშოვეს მეორე ცხენი, ხოლო მეორე დღეს ეახლენ დიდ მოურავს სოფელ ლამისყანაში.

ბ ე ლ ა დ ი

მცხეთიდან დაწყებული დაბა ცხინვალამდე, მდინარე ქსანით, მეჯუ-
დით და ორივ ლიბვით დასერილა ქართლის შუაგული. ეს უზარმაზარი
სივრცე, ადრევე მჭიდროდ დასახლებული, სვიმონ მეფის დროს თურ-
ქთა მრავალ შემოსევისა და ოსთა თარეშის გამო, მეჩვიდმეტე საუკუ-
ნის დასაწყისს უკვე წარმოადგენდა გაპარტახებულ მხარეს. ამ ნაყო-
ფიერ ვაკე ადგილებიდან აყრილი ქართველი გლეხობა შეხიზნოდა
მთებს, ვიწრო ხევებს და იყო დიდ გასაჭირში. ბევრი მათგანი გაე-
ყლიტათ ხანგრძლივ ომებში. ბევრიც კიდევ, უმთავრესად ლამაზი
ქალ-ვაჟები წარეტაცათ თურქებს ტყვეებად. ქალებს ყიდდენ ჰარამხა-
ნებში, ხოლო ტყვედ წაყვანილ ვაჟებს ძალით აღებინებდენ მაჰმადის
სჯულს და ქმნიდენ მათგან შესანიშნავ სამხედრო რაზმებს — იანიჩა-
რებს, რომლებიც წარმოადგენდნენ სულთანის სანაქებო გვარდიას.

მიიღო თუ არა ტფილის-ცხინვალის მოურაობა, ოცდასამი წლის
ჭაბუკი მთავარსარდალი გიორგი სააკაძე შეუდგა მაშინვე თურქ-
ლეკ-ოსების ალაგმვას, შეხიზნული ხალხის გადმოყვანას მთა-ხევებიდან
და ისევ ძველ ბინებზე დასახლებას. ამ მძიმე საქმის შესრულების მიზნით,
მოურავი ხელს უწყობდა გლეხებს სურსათ-საკვებით, სამოსით, ცხვა-
რით, ხარ-კამეჩით, ხე-ტყით და მცოდნე ხელმძღვანელებით, ხშირად
თვითონ მეთაურობდა ამ გადმოსახლებას, არჩევდა ხალხისათვის შე-
საფერ მიწა-წყალს და ამხნევებდა მათ.

მართლაც, მალე გაჩაღდა მშენებლობა ამ ვრცელ არეზე, განადგუ-
რებული დაბა-სოფლების აღდგენა და დაყრუებული სარწყავ არხე-
ბის განახლება. დიდი მოურავის ასეთი თავდადებით და უძლეველი
ხმლით გამხნევებული ხალხი, აღტაცებით დაუბრუნდა ძველ, მამაპა-
პურ მიწა-მამულს, მედგრად შეუდგა შენებას და ახალი ცხოვრების
მოწყობას. ამ უზარმაზარ სივრცეზე ყველგან წვდებოდა და სრულდე-
ბოდა სააკაძის განკარგულება.

დილის რიჟრაჟზე ოთხი ვაჟკაცი შეკაზმული ბედაურებით ელო-
დენ ბელადს სოფელ კავთისხევთან, შარა გზის პირას. ესენი იყვნენ
მოურავის ძმად ფიცულნი და თან-ბრძოლნი გლეხის შვილები: პაპუნა
ჩივაძე, პაპუნა ვაშაყაშვილი, თამაზ ქარსიძე და გიორგი ქავთარაძე.
ესენი ისხდენ ხის ქვეშ დიდრონ ქვებზე.

— ნეტა რად იგვიანებს ჩვენი გიორგი? რას იტყვი, პაპუნა?—შეეკითხა ჩივაძეს თამაზ.

— განა რად არის გვიან! ცხრა ეჯის გამოვლა ნოსტევდან არც ისე ადვილი საქმეა, ჩემო თამაზ... ხომ ხედავ დღე და ღამ მოსვენება არა აქვს! სულ ხალხზე ზრუნავს, სულ საწყალი გლეხობა აკერია ბაგეზე, სულ მარად ჟამს იმის საცადშია, თუ როგორ დააბინაოს ბარად ეს მთებში შეხიზნული და იქიდან ჩამოყვანილი ხალხი, როგორ შეუწყოს ხელი, როგორ დაიცვას შინა და გარე მტრებიდან. აი, რას ნიშნავს გლეხის წრიდან გამოსული ადამიანი.

— მართლაც, რომ საარაკო კაცია! ეგ რომ არ გაჩენოდა ნუგეშად ჩვენს გლეხობას, რაიღა ეშველებოდათ უბედურებს! ხომ სულ ერთიან დაიღუპებოდენ ამ კლდე-ღრეებში წოწიალით! — ჩამოართვა სიტყვა ვაშაყაშვილმა.

— ახლა ეს დიდი თავადებიც რომ გადიმტერა ამ გლეხთა ქომაგობით! საბატონო გლეხები, კარგახანს მთებში შეფარებულნი, ჩამოიყვანა ბარად, დაასახლა ისევ ძველ მიწა-მამულზე და ყველანი სახაზინო გლეხებად შერაცხა; აზატად აქცია ისინი; ხოლო დიდ ბატონებს ამ სახით გამოაცალა ხელიდან მაწველი ფურნი, ერთი დაკვრით ააფცქვნა ყმა და მამულიც! ეჭვს გარეშეა, ამით ხელი შეუწყო სამეფო საქმეს, ხოლო უძინარ მტრებად გაიხადა დიდი თავადნი: ქაიხოსრო ჯავახიშვილი, ფარსადან ციციშვილი, თეიმურაზ მუხრან ბატონი, ანდუყაფარ ამილახვარი, ზაალ მაჩაბელი, იასე ქსნის ერისთავი და მრავალი სხვანი,—დასძინა გიორგი ქავთარაძემ.

— იქ, სასახლეში, ლუარსაბ მეფის ლალას, შადიმან ბარათაშვილს სისხლი სწყურია დიდი მოურავის. განა ვაჟკაცობის აუგს კაცი დაიეიწყებს?! მაგან ხომ საცინად აიგდო მისი ხმალი და ვაჟკაცობა ერთ ომში! მეტად გათამამდა და ეშიშობ ფეხი არ წაიმტვრიოს, თუმცა ფრიად ჭკვიანი და უნარიანი კაცია,—დაამთავრა ჩივაძემ.

— ალბად თავის იმედი აქვს და მეფენიც დიდად წყალობენ! ხომ იცით, ვაჟებო, ჩვენმა გიორგიმ თავი ისახელა პირველად დიდი სვიმონ მეფის დროს. მაშინ ძლივს იქნებოდა 15 — 16 წლისა. და სწორედ ამ უბრალო გლეხის შვილს, ნოსტეველ შიოშ სააკაძის შუათანა ვაჟსა, იმავე სვიმონ მეფემ მიუბოძა აზნაურობა, ყმა და მამული, ხოლო გიორგი მეფემ ისე შეიყვარა ეს ჩვენი ძმად ფიცული, მეტადრე ერევნის ომის შემდეგ, რომ მიუბოძა თავადობა და მთელი ჯარების უფროსობა. ამრიგად წამოასკუპა თავზე ქართლის დიდ თავადებს და განა ასეთ დამცირებას დაიეიწყებენ თავადნი?! ესეც არ აკმარა მეფემ: მან ჩვენს გიორგის მისცა მთელი ქართლის მოურაობა. ხალხ-

მაც სამართლიანად შეაფასა ეს იშვიათი სიმამაცისა და ნიჭის ახალგაზრდა და უწოდა მას დიდი მოურავი...

— ვაშად ამბობ, ჩემო თამაზ, სწორედ ეგრეა, — მოუწონა ქავთარაძემ, ხოლო ასეთმა განდიდებამ სრულიადაც არ გააზვიადა იგი თავის მდაბიო მოძმეთა მიმართ, პირიქით, რამდენადაც ამაყია ის დიდ თავადებთან, იმდენად სადაა და თავდაბალი გლეხებთან. ეს ყველამ კარგად უწყით.

ამ საუბარის დროს მათთან ელვის სისწრაფით მიიჭრა შავ რაშზე მჯდომი, ბეგთარ მოსილი, იარაღჭურვილი და რვალის ფარმუზარადით, უცხო რაინდი. მისი ბუმბერაზის აღნაგობა, გმირის სახე და არწივის თვალები იბყრობდენ მზერას.

— ძმებს გაუმარჯოს! — მისვლის უმალვე შესძახა ვაჟებს და სწრაფად გადმოხტა არაბულ ცხენიდან.

— ღმერთმა გამარჯვება ნუ მოაკლოს ჩვენს დიდებულ ძმასა და ხალხის ბელადს! — იყო პასუხი.

— გაცდევინეთ ძმანო, შემაგვიანდა მცირედ საქმეთა გამო. მაშ ასე: თქვენ ორივ პაპუნა წადით ტირიფონაზე, დააჩქარეთ რუის გაყვანა დიდლიახვიდან. უთხარით ქუქანქთ, რომ ამ მომავალ გაზაფხულისთვის მზად უნდა იყოს. ხომ იცით, თუ ის დიდი ველი არ მოირწყა მთლიანად, ნაყოფს არ გამოიღებს და ხალხი შიმშილით ამოწყდება. ფუჭად ჩაგვიარს ესოდენ საცადი. ის ახლად დასახლებული სოფლები კვალად გატიალდების. ხალხი ხომ გამოდის სამუშაო ბეგარაზე?

— ჰაი, ჰაი, რომ გამოდის დიდი ხალისით; შენი ხსენება საკმარისია. მხოლოდ...

— რა მხოლოდ, ჩემო პაპუნა?

— უნდა გამოგიტყდე, ულუფამ იკლო. სამჩნევ შემცირდა პურის მარაგი. მოზღვავებულ ხალხს სამუშაოზე სჭირდება საზრდო. ველით შენს ახალ განკარგულებას.

— უთხარით გორში ჩემს მაგიერ სურსათის გამგეს, გენო ლომაურს, შარშანდელ მარაგიდან მოგცეთ საჭირო პური. რამდენი კოდი გეყოფათ?

— ყინვების დაწყებამდე ვფიქრობ საკმაო იქნება სამი ათასი კოდი.

— ეგრე უთხარით! რაზმელთა საქმე როგორ მიდის?

— საუკეთესოდ! ხუთასამდე სულ რჩეული ბიჭებია, კარგად გაწვრთნილი სამხედრო საქმეში. ჩუმად დაზვერვა, უეცრად თავდასხმა, იერიშები, შუბკალდიმის სწრაფად ხმარება, ხმლის ქნევა, თოფის ნიშანში სროლა და უცებ გატენა, ყველა ასეთებში არ ყავთ ბადალი.

— კეთილი, ძმანო! ამ ორ დღეში ამოვალ მანდეთ და გაძოვცდი ბიჭებს. თქვენა კი თაბაზ და გიორგი, გასწიეთ ლამისყანაში, ავარჯიშეთ ბიჭები! ორ ჟამს შემდეგ მეც იქ ამოვალ. ხალხს უთხარით, შეუდგენ ეხლავე ხვნა-თესვას. ანეულები არ დარჩეთ დაუხნავი. მეც აქ, კავთისხევს მივხედავ მცირედ და გამოვწევ თქვენკენ,—ამ სიტყვებით ოგი გამოესალმა თავის ძმად ფიცულთ და გააქროლა მერანი კავთისხევისაკენ.

სწორედ იმავე დილით, სხვილოს სასახლეში, ანდუყაფარ ამილახვართან შეკრებილიყვნენ სააკაძის მტრები, დიდი მეჯამულე თავადნი: ქაიხოსრო ჯავახიშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ზაალ მაჩაბელი; ისხდენ აივნის ტახტზე ფეხმოკეცით და ქონდათ ცხარე კამათი. ისინი არ აქცევდნენ ყურადღებას არც თვალწინ გადაშლილ შვენიერ ბუნებას და არც გაშლილ სუფრას, რომელიც სავსე იყო ატენის ღვინით სავსე ვერცხლის სურებით, და ნაირ-ნაირ ნამზადებით.

— ხომ ხედავთ, ბატონებო, როგორ დაგვამცირეს და რა დღეში ჩაგვყარეს ჩვენმა საკუთარმა მეფეებმა, ჯერ გიორგიმ და ახლა ლუარსაბმა! — დაიწყო დინჯად გრძელ ხალათში გახვეულმა მასპინძელმა. მან გააბოლა ნარგილე და გადახედა სტუმრებს. — ყეინის მზემან, ბაგრატიონის გვარი ღირსი აღარაა ივერიის მეფობისა, ისე დაეცა და დაჩიავდა, მეტადრე გიორგი მეათის შემდეგ. ყველანი ამას სჩივით, რომ ვიღაც უაზნო, ვიღაც მდაბიო, გლეხის ნაშიერი, ჯავახიანთ ყმა, ვიღაც სააკაძე დაგვაჯინეს თავზედაო, მისცეს ჯერ აზნაურობა, შემდეგ თავადობა, მთელი ჯარების მთავარსარდლობა და ეხლა კიდევ ტფილის-ცხინვალის, ანუ უკეთ, მთელი ქართლის გამგეობა და მოუოავობაო... ნეტა რას ნიშნავს ესაო! ნუთუ ჩვენ, ჩვენ—დიდ თავადებ შორის ვერ მოინახა შესაფერი კაციო?! ამიტომაც, ბატონებო, ბევრად სჯობია ვაქციოთ ზურგი ასეთ უღირს მეფეებს და ვეყმოთ ჩვენს მწყალობელს, ირანის ლომს შაჰ-აბაზს დიდსა, რომელსაც შეუძლია დაიფასოს ჩვენისთანა კაცები...—გაუტარა მეფეზე გულნაწყენ თავადებს ასეთი სიტყვა და დაუგო მახე მამადის სჯულ მიღებულმა და შაჰის მოკეთემ, ცბიერმა ანდუყაფარმა.

— მართალი ბრძანებაა, ბატონო ანდუყაფარ, — ჩამოართვა სიტყვა ფარსადან ციციშვილმა,—აღარ გვწყალობენ ჩვენი მეფენი ამ ბოლოხანებში. მაგათ სწადიათ ჩვენი შერცხვენა და დამცირება. ჩვენს წინაშე განადიდეს ვიღაც გლეხის ნაშიერი, გახადეს ჩვენი ბატონი და ბრძანებელი თავად ჯავახიშვილის ყოფილი ყმა. ხომ ასეა, ბატონო ქაიხოსრო?

— სრული სიმართლეა, ბატონო ფარსადან, სრული სიმართლე,— დაუკრა კვერი ჯავახიშვილმა,—გიორგი სააკაძის მამა, შიოში, ჩემი

ბლეხი გახლდათ. ჩიხებული გუთნის დედა იყო და თანაც კარგი ბაზიერი. ახლა თავსაც აღარ მიკრავს, ისე ვათავხედდა. პირიქით მაშულებს მედავება კიდეც... ვაი წაბხდარო დროვ!—დაამთავრა მან მწარე ამოხვნეშით.

— ეს ჩვენი შადიმან რადა სდუმს ასე! რად არ მოქმედობს თავის გაზრდილ მეფე ლუარსაბზე, ამ ჩვიდმეტი წლის ძუძუმწოვარზე! განა ასე მალე დაავიწყდა ბოურავის სიტყვები, ერევნის ომში საჯაროდ ნათქვამი, პირში რომ მიახალა: „შენს ხმალს, ბ-ნო შადიმან, არა აქვს მკვეთრობა“-ო. ამაზე უფრო გაქირდვა განა შეიძლება?! ეს ხომ თავის მოჭრაა ვაჟკაცისათვის! — წამოიძახა მაჩაბელმა.

— ეჰ, ჩემო ზაალ! შადიმან ბარათაშვილი კარგი მელაა და გესლიანი მორიელი. იგი არ შეარჩენს გიორგი სააკაძეს ასეთ გაქირდვას. მისთანა დროს უკბენს და დაგესლავს, რომ არ მოელოდეს. შადიმან დიდი ოსტატი კაცია; მან იცის როდის რა ჩაიდინოს. ახლა სდუმს, რადგან მოურავი საჭირო შეიქნა სამეფოსათვის, თანაც მეფეებს უყვართ იგი. ალბად, რაღაც მოხერხებით შეაყვარა თავი. გიორგი მეფემ ხომ პირველ კაცად აქცია ეს ნოსტეველი გლეხის ბიჭი, ხოლო ლუარსაბს რომ თვალში ჩაუვარდეს, ხელს არ ამოისობს. ხშირად იწვევს სასახლეში და ისმენს მის რჩევა-დარიგებას, თითქო მაგის მეტს ჭკუა და მოსაზრება აღარ გვქონდეს... — გაათავა უკმაყოფილოდ ფარსადანმა და შესვა აზარფეშით წითელი ღვინო.

— მართალი თქვას კაცმა, ეგ სააკაძე ფრიად დიდი ნიჭის პატრონი ჭაბუკია, მეტად ჭკვიანი და საარაკო მამაცი. ეგეთი გამბედავი და მკვეთრი გონების კაცი არც მინახავს და არც მსმენია, თუმცა ორმოც წელს უკვე გადავცილდი, — დაიწყო ანდუყაფარმა, შესვა ღვინო და გააბოლა ნარგილე,—ყველას კარგათ გახსოვთ, ბატონებო, რა სასწაული ჩაიდინა მან ერევანთან ომებში, სადაც ვახლდით გიორგი მეფეს შაჰ-აბაზ დიდის დასახმარებლად. როდესაც თურქთა სერასქერის ალიფაშას ჯარები, რიცხვით ჩვენზე სამჯერ მეტი, მოგვაწვა ორი მხრივ და გვიპირებდა განადგურებას ირანისა და ქართლის ჯარებს, როცა ყველანი შევშინდით და დავიბენით, როცა თვით დიდებული შაჰი ირანისა შაჰ-აბაზ, იდიდოს სახელი მისი უკუნისამდე, შეკრთა და ჩავარდა დიდ საგონებელში, ხოლო მისი სარდლები სამხედრო თათბირზე ცახცახებდენ შიშით,—მაშინ წამოდგა დინჯად რაზმის უფროსი, ოცი წლის ჭაბუკი, გიორგი სააკაძე, თაყვანი სცა შაჰის და გიორგი მეფეს, თავმდაბლად ითხოვა მათგან სიტყვა. და როს მიიღო ნებართვა, ხომ გესმათ ყველას თუ როგორ გადაშალა ბრძოლის ველის სურათი, გვამცნო ნათლად ადგილ-მდებარეობა მტრის ჯართა, ბანაკნი, საფარნი და წარმოადგინა თავის გეგმები, რითაც

განცვიფრებაში მოკვიყვანა იქ დამსწრენი, უფროორე კი თვით შაჰ-აბაზ დიდი. გაოცებულმა შაჰმ მიიწვია თავის წინაშე გიორგი სააკაძე, ეამბორა შუბლზე, აჩუქა ათი სავსე ქისა, ანუ ათასი ოქრო და მისცა მაშინვე მოწინავე ლაშქრის, ანუ ქართველი ჯარის მთავარსარდლობა. შაჰის ბრძანებით ყოველივე მოეწყო სააკაძის გეგმის თანახმად და ხომ ნახეთ, რაც მოხდა! გავიმარჯვეთ ბრწყინვალეთ, განადგურდა ოსმალთა დიდი ლაშქარი, თვით სერასქირი ჩაგვივარდა ტყვეთ და მტრის მთელი ბანაკი, უამრავი განძი და ლარი დაგვრჩა დავლად. ხომ ნახეთ რა რიგ დააჯილდოვა გმირი სააკაძე შაჰ-აბაზ დიდმა და ჩვენც რა უხვად დაგვასაჩუქრა! რომ სააკაძე არ ყოფილიყო მაშინ, იცით რაი შოველოდა ირანისა და ქართლის ჯარებს? ან ტყვედ ჩავარდნა, ან სრული განადგურება!.. ხომ ნახეთ, როგორ მიულოცა ირანის ლომმა გიორგი მეფეს, მიუთითა სააკაძეზე და უთხრა: აი ეგ საარაკო ჭაბუკი არის დიდი ნებისა, დიდი ჭკუის ადამიანი და მაგას კარგად გაუფრთხილდითო...

— ეგ ყველაფერი მართალია, ბატონო ანდუყაფარ, ხოლო რომ მოგვდგა თავადებს და ძალმომრეობს ჩვენზე, ეგ რაღაა! იმოდენა ყმა და მამული წაგვართვა და მიასაკუთრა სამეფო სალაროს. შემდეგ კიდევ...

— მოგვითმინეთ ბ-ნო ქაიხოსრო, ჯერ არ გამითავებია,—შეაწყვეტინა სიტყვა ჯავახიშვილს მასპინძელმა,—ჰო და იმას მოგახსენებდით, ერევნის ომის შემდეგ გიორგი მეფემ სამართლიანად მიუბოძა იმ საარაკო ჭაბუკს თავადის ხარისხი, სათანადო ყმა, მამული და გახადა მთელი ჯარების სპასპეტად. ლუარსაბ მეფემ მისცა ტფილისცხინვალის მოურაობა და ხომ იცით რატომ! კიდევ შარშან სააკაძე მცირე ჯარით შეიჭრა ჯერ ლეკეთსა და შემდეგ ოსეთში, აიღო მათი ციხე-სიმაგრენი, დაარბია მათი სოფლები, გადმოიყვანა მათ მიერ ტყვედ წაყვანილი ხალხი, წარტაცებული ქონება და შეიტანა ისეთი შიშის ზარი ამ ორ მტაცებელ ხალხს შორის, რომ, ვფიქრობ, სამუდამოდ დაუკარგა მათ მადა ქართლ-კახეთში თარეშისა და ქვეყნის რბევისა. ხოლო რა საშინელ ზიანს გვაძლევდენ ჩვენ, თავადებსაც კი, ეს ორი ხალხი, ყველამ კარგათ უწყით...

— ეგეც მართალია, ბ-ნო ანდუყაფარ, ხოლო ჩვენ რა სარფა გვაქვს, ჩვენ, თავადებს, რომელთაც გვართმევს ესოდენ ყმასა და მამულებს!—წამოიძახეს გაცხარებით ქაიხოსრომ და ფარსადანმა და წამოიჭრენ ზეზე, — ალბათ, შენ ნაკლებ დაისაჯე და ამიტომაც ასე გულარბეინად ბჭობ!

— სრულებითაც არა, ბატონებო, მთელი ტირიფონა წამართვა, ხოლო ზაალს კიდევ მეტი; მაგრამ დროებით მაინც უნდა ვსდუმდეთ

და შეეურიგდეთ ამას. ჯერ სააკაძე ძალაშია, მისი მზე ბრწყინავს, მისი ბამბაც კი ჩხრიალებს, ამიტომაც ვაცადოთ დროსა და ჟამსა. გადიხრება დასავლეთით მისი მზეც და მაშინ... ჰო, მაშინ დავაცხროთ თავსა ზედან რისხვა ზეცისა. მანამდე კი ვითათბიროთ, ბატონებო, თუ როგორ მოვიგოთ გული შაჰაბაზისა და როგორ ავიცილოთ თავიდან ის დიდი საფრთხე, რასაც ამზადებენ ქართლ-კახეთის მეფენი მოსკოვთან დაკავშირებით. ყეინის მზემან, კარგს არას გვიქადის ჩრდილოეთისაკენ ხელის პოტინი.—ამ სიტყვებით ენაწყლიანმა მასპინძელმა შეაპარა ქართლის თავადებს თავისი ფარული ზრახვანი.

გაიმართა ცხარე კამათი ამ ახალ საგანზე.

ამდროს კი სააკაძე ჩასულიყო უკვე სოფელ ლამისყანაში და ავარჯიშებდა სამხედრო რაზმებს, ზრუნავდა ახლად დასახლებულ გლეხობაზე.

მზე ჩასვლაზე იყო, როცა სოფელ ლამისყანას მიუახლოვდა ორი ცხენოსანი, იარაღასხმული, მთიელი. ესენი იყვნენ: ლომი ჩრდილელი და ვაჟად ჩაცმული მისი და—ცარო. ამათ დაინახეს ფერდობზე ახლად აგებული სოფელი, რომლის მიწური სახლების ბანებზე ფუსფუსობდენ ქალები და ბავშვები, აშრობდენ მზეზე გარეცხილ ხორბალს და აკეთებდენ საოჯახო საქმეებს. ხოლო, მეორე მხრით, მდინარე ქსნის პირას, გრძლად გაბმული რამდენიმე გუთნეული ხნავდა საშემოდგომო ანეულს, ზოგიც თესავდა კიდეც საზამთრო ხორბალს. სახრის ტლაშანთან ერთად ისმოდა მეხრეთა ოროველას ღიღინი. იქვე, ახლოს, ვრცელ მინდორზე ხდებოდა ჰაბუკ გლეხთა სამხედრო ვარჯიში. ცარომ რაზმის წინ დაინახა შავ მერანზე მჯდომი, იარაღ ასხმული, შავულვაშა და წვერმოპარსული ჰაბუკი. ყურადღებას იპყრობდა მისი გოლიათური აღნაგობა.

ქალი მაშინვე მიხვდა, ვინც იყო იგი, და გადახედა ძმას. ორთავენი გადმოხტენ ცხენებიდან და ქვეითად ეახლენ დიდ მოურავს.

— გამარჯობა, ლომი! ხომ კარგი ამბავი მოგაქვს, როგორ არიან მთის არწივნი?—შესძახა სააკაძემ მთიელს.

— ნუ მოგაკლოს გამარჯვება ლაშარის ჯვარმა, ქვეყნის პატრონო! —უპასუხა ლომიმ მამაცად,—არიან მთიელი ვაჟები შენაის იმედით. ვიყავ ხევსა და თუშ-ფშავ-ხევსურეთს, ვნახევი მათი ბელადნი: ეაჟაი, ბერღიაი, უჯო და გოგოთურ. მზათა ჰყავთ სამი ათასი მბმაცნი იარაღ ასხმულნი. ნატრობენ ბრძოლას და უცდიან შენს ნიშანს.

— კეთილი, შაბაშ შენს მბნეობას, ჩემო ერთგულო, რომ მცირე ხანში ბევრი შესძელ. ხომ არაფერი უჭირთ მთის გმირებსა? ქისტ-ჩეჩენ-ლეკნი ხომ არ ერჩიან?

— სოროში შემძვრალან, წუნკალები, შენი შიშითა, დიდო სარდალო! მთაი განცხრომით ჰგიებს, ცხორი ბევრი ჰყავთ, რემა და

ძროხა. ბლომად არის აგრეთვე ყველი, ერბო-კარაქი, მატყლი და ნადირის ხორცი. პური და ღვინო მოაქვთ კახეთით, ხოლო სჭირდებათ თოფი, დამბაჩა.

— დღესვე ვაცნობებ ქალაქში ზაზას, თოფხანას გამგეს, რათა საჩქაროდ გაგზავნოს მთაში ათასი თოფი და ათასი დამბაჩა. ვფიქრობ ეყოფის ამ პირველ ხანად. ბევრი ჩვენც არ გვაქვს.

— იცოცხლე მრავალ წელს ერის ბელადო! ამ ჯერად სრულებით კმარის. დიდად გაახარებ მთის ვაჟებს ამ ნობათით. დენთსა და ტყვიას თვით აკეთებენ, აღმოაჩინეს მთაში მადანი. გოგირდი, გვარჯილა.

— ეგ კარგი ამბავი მითხარ! მაშ ჩვენც შეგვიძლია ვისარგებლოთ მათ მიერ დამზადებული ტყვია-წამლით.

— რამდენიც გწადით; ათას ლიტრობით მოგაწვდიან, თუ კი უბრძანებთ!

ამ ბაასის დროს მოურავმა თვალი მოჰკრა შავ ჩაბალახ წაკრულ ჭაბუკს, რომელიც გვერდით ედგა ლომის და აფრთოვანებით შესცქეროდა მას.

— ლომი, ვინ არის ეგ ვაჟი, გვერდით რომ გიდგას?

მოურავის უეცარ შეკითხვაზე დაიბნა მთიელი.

— ესაი ჩემი ნათესავია... გელაი ჰქვია... ბიძაის შვილია... ძალად წამამყვა... მეტად სწადია შენთან ხლება და სამსახური.—ძლივსღა წარმოსთქვა ლომიმ ეს სიტყვები და სირცხვილისაგან დახარა თვალნი.

— სახეზე ვატყობ მარჯვე ჭაბუკს ჰგავს. სიამოვნებით ვიღებ მხლებლად, მით უმეტეს რომ შენი თვისია. ხომ კარგად ხმარობს თოფსა და ხმალ-შუბს?

— გადამეტებით, დიდო სარდალო! თითქმის მე მჯობნის. ჩუბინი არის უპირველესი, ტყვიას არ აცდენს სირსა გაფრენილს. ხმალსა და შუბსა იქნევს მდევურად, თანაც სისწრაფით გელას ვერავინ შეედარების...

— ეგ შენი ქება საკმარისია, დიდად მიხარის! გივის უთხარი, რომ გელას მისცეს საუკეთესო ყირიმის თოფი, ვერცხლის დამბაჩა თავის სიაჯირ. მცირედ შეისვენეთ ბანაკში, მემდეგ ორთავემ მოდით ჩემთან კარავში: ერთად ვივახშმოთ. მწადს გესაუბროთ საჭირო საქმეებზე.

— კი შენი კვნესამე, კი ვეახლებით.

ლომიმ და გელამ მძიმედ დაუკრეს თავი მოურავს და გაემართენ ბანაკისაკენ დასავადებული ცხენებით.

ამასობაში დაღამდა კიდეც. საკაძემ მოახდინა მცირე განკარგულება, დაშალა რაზმები და გაჰქუსლა ცხენი თავის კარვისაკენ შესასვენებლად მთელი დღის ბრძოლის შემდეგ.

მ ი ჯ ნ უ რ ნ ი

უკვე ერთი თვეა, რაც გელა მუდამ თან ახლავს გიორგი სააკეძეს. იშვიათი სისწრაფით და სისწორით ასრულებს იგი ყოველგვარ დავალებას, რითაც აღტაცებაში მოჰყავს მოურავი. ხოლო რაინდის ჯუბა-ჯავშანს ქვეშ ფეთქს ქალწულის ჩვილი გული. სააკაძის პიროვნება ხიბლავს ამ გულს, აღვივებს მის უზენაეს გრძნობას: ცაროს შეუყვარდა დიდი მოურავი სპეტაკი გრძნობით, გიორგი შეიქნა ამ ქალის ღმერთი, სათაყვანო კერპი. ამიერით ცაროს გრძნობა და ფიქრი მოიცვა სამშობლომ და დიდ მოურავმა. სარდალი-კი მზერდა ცაროში უებრო ვაჟს, უზადო რაინდს, მამაც მთიელს გელა ჩრდილელს და არ უწყოდა, რომ ამ მთიელის მთელი არსება მთლიანად ეკუთნოდა მას, რომ ეს ქალი, ვაჟად სახული, მზად იყო გაეწირა მისთვის სული და სიცოცხლე.

შემოდგომის ტფილი, მზიანი დღე. კრიალა ცა, სუფთა საამო ჰაერი. გორის მიდამო. ქალაქის გვერდით გოროზად ამართულა უზარმაზარი ციხე. შორით მოჩანან თოვლით ფარული კავკასიონის მთები, რომელთა შორის ამაყად აწვდილა ბუმბერაზი მყინვარი. კარგ ამიდს გამოუფენია გარედ მშრომელი ხალხი. ხნავენ ანეულს, თესვენ, გაჰყავთ რუები, ალაგ კიდევ კრეფენ ყურძენს და საგვიანო ხილს.

გიორგი სააკაძე შავ რაშზე მჯდომი მიეშურება ტირიფონისკენ; თან ახლავან ლომრ, გელა და პაპუნა ჩივაძე. ამდროს შორით გამოჩნდა მათკენ მომავალი ხუთი ცხენოსანი. წინ მოდიოდა არაბულ თეთრ რაშზე მოხდენით მჯდომი ასული, გვერდით მიყვებოდა ქულაჯიანი, პირტიტველა ვაჟი იარაღასხმული. უცებ ბუჩქებში ატეხილმა გაურკვევმა ხმაურმა დააფრთხო ქალის ცხენი. იგი გავარდა ელვის სისწრაფით და შორს მიატოვა თანამყოლნი. ისინი ჭენებით გამოუდგენ მას. ასული მამაცად იჯდა მიმფრინავ რაშზე. დაინახა თუ არა ეს მოურავმა, ჰკრა დეზი თავის არაბულ მერანს და სწრაფად დაედევნა თეთრ ტაიჭს, რათა გადაერჩინა ქალი. მას გამოუდგენ სხვებიც, რომელთაც მალე თვალთავან მიეფარათ ორთავენი.

კარგახანს დევნის შემდეგ სააკაძემ, როგორც იქნა, დაუარა თავი, წვდა სადავეს და თავის გოლიათური ღონით შეაჩერა დაფეთებული ცხენი სწორედ იმდროს, როცა იგი თავის მხედრითურთ უნდა გადა-

ჩეხილიყო უფსკრულში. მოურავმა სწრაფად გადმოსვა გელწასული ქალი და დაასვენა ძეწნას ჩეროს ქვეშ, მტკვრის სიახლოვეს. შემდეგ ამოიღო იქვე რუდან მათარით წყალი და ასხურა შეღონებულ ქალწულს. რაინდი დააცქერდა მითვლემილ ქალს, რომელსაც მოფუშოდა თავზე აბრეშუმის თეთრი სიფრიფა მანდილი და ნატიფ სახეს შეტრფოდენ შავი დალალნი. თეთრად ელვარე ღაწვებს ჩეროს ჰფენდა გრძელი წამწამნი.

ამ სანახაობამ უცნაურად აატოკა ჭაბუკის გული. ჯერ უცნობი სიტკბო და სიმწვავე იგრძნო მან. მთელ ტანში დაუარა რაღაც ცრვეულო ჟრჟოლამ და დააწყებია უნებური ცახცახი.

ამდროს წამოჯდა გონს მოსული ქალი, შეაჩერა რაინდის მამაც სახეზე გაოცება-სინაზით მიბნედილი ჟუჟუნა თვალნი, რომლის მზერამ ერთ ალაგს მილურსმა გმირი სარდალი; იდგა იგი ქალის წინაშე ვარინდული და მდუმარედ შეტრფოდა ქალის შვენებას. ეტყობოდა, ქალიც მეტად მოეხიბლა ამ უცხო რაინდის სახეს, აფრთოვანებას დაუსიტყვო ტრფიალს. ტკბილად ატოკდა ნორჩი ქალწულის უმანკო გული. მან დაინახა ვაჟის უკან ერთმანეთზე ლაგამ გადაბმული ორი მერანი,—შავი და თეთრი, რომელიც შეიცნო თავის არაბულად. ქალს გაახსენდა უცებ ყველაფერი და შეკრთა საშინლად.

— ვინ ხარ რაინდო, ან რად ვარ აქ მარტოდ? სადღა არიან ჩემი ნორჩი ძმა, ჩემი მხლებელნი?—ჩაწვდენ მოურავის ყურს ქალის ნაზი, წკრიალა ხმები.

— შენი მონა ვარ შე ამიერით... შენზე მლოცველი მთავარ სარდალი...—აღმოხდა ჭაბუკს ეს სიტყვები ნაწყვეტ-ნაწყვეტად.

ქალს გაუბრწყინდა სახე.

— მაშ შენ ხარ ტფილის-ცხინვალის მოურავი, ქართლის სპასპეტი, რომლისა ქება ბევრჯელ მსმენია ჩემი ძმისაგან?! ზურაბ ხომ შენთან შეფიცულია ძმად და მეგობრად!

— ახლა შევიგენ! შენა ყოფილხარ დიდი ნუგზარის, არაგვთერისთვის ასული თამარ! ვმადლობ განგებას, რამეთუ მომცა მან შემთხვევა—შენ გაგცნობოდი!—უთხრა გიორგიმ აფრთოვანებით.

— დასხედ რაინდო, აგერ ჩემს გვერდით. მაშ შენ ხარ ამ ხიფათისგან ჩემი დამხსნელი?! და რომ შენ არა, ხო გადამჩეხდა ე იმ ჯურღმულში ის გიჟი ცხენი! ამ წუთას მის ბნელ ფსკერზედა უსულო გვამად მე ვეგდებოდი!.. მითხარ რაინდო, რა რიგ მოგიზღო ამის მუქაფა?!—სთქვა ეს ასულმა ალერსიანად და მოურავი გვერდით მოისვა.

— შენ ასწილ უკვე გადამიხადე, რომ შენი მზერის გამხადე ღირსი! ჩემი გული თქვენ გეკუთვნით სამარადისოდ.—წარმოსთქვა მოუ-

რავმა ეს სიტყვები მეტად მღელვარემ; ერისთვის ასულს შეაშტერა თავის მგზნებარე თვალნი.

ვეღარ გაუძლო ქალმა ამ სიტყვებს და მწვავე გრძნობებს; უხმოდ მოხვია კისერზე ხელი და გმირის მკერდზე მიესვენა... მათი ბაგენი უნებლიედ დაწვდენ ერთმანეთს მწვავე ამბორით...

ამდროს ბედნიერ ქალ-ვაჟს ესმათ ხმაური. მათ დაინახეს თავისი მხლებელნი. პირველ მოვიდნენ ლომი და პაპუნა. შემდეგ-კი ქალის ძმა დათუნა სამი თანმხლები აზნაურით. ხოლო მათ შორის არ ჩანდა გელა და ის არავის გახსენებია. დათუნასა და მის მხლებელთ სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი, როცა იხილეს თამარ ცოცხალი და უვნებელი. უსაზღვრო მადლი შესწირეს დიდ მოურავს.

სააკაძემ შესვა თამარ ცხენზე და გააცილა მცხეთამდე. აქ-კი შეყვარებულნი დაშორდენ ერთმანეთს. და-ძმამ მიიწვიეს. იგი ანანურს მამის სასახლეში. ხოლო მოურავი ვერ გაყვა მათ, აღუთქვა-კი მისვლა ახლო მომავალში. მან უკანასკნელად გააყოლა თვალი თამარს, რომელიც მიეფარა გორაკს და გასწია ტირიფონასაკენ. გულის სიღრმიდან აღმოხდა მწვავე გმინვა, რაც შეამჩნიეს ლომიმ და პაპუნამ, და ფარულ ღიმილით გადახედეს ერთი-მეორეს.

კარგა დაღამებული იყო, როცა გელა (ცარო) დაბრუნდა ბანაკში მწარედ დაქანცული და მაშინვე გაუხდელად მიწვა ლოგინზე. იგი კვლავ გაიტაცა ფიქრებმა. ქალის შევარდნის თვალებს და სწრაფ მერანს ვერ გაუსხლტენ მზერიდან არაბული თეთრი ცხენი და უკან დადევნებული მოურავი. გელამ ყველაზე ადრე მიირბინა მათთან, გადმოხტა ცხენიდან ცოტა მოშორებით მაღნარში, მიაბა ხეზე ცხენი, თვითონ-კი სწრაფად შეცოცდა ძეწნას სიახლოვეს ბუჩქებში, საიდანაც ხედავდა ორივე ქალ-ვაჟს და ესმოდა მათი საუბარი. ამან-კი ცეცხლი მოუკიდა მთის ასულს და კიღამ ჩაადენია საშინელი მკვლელობა. ცარო მადლობდა ზენას, რომ არ გახდა ადამიანის მკვლელი და მით არ დაკარგა საუკუნოდ მოურავის მზერა.

— განა ბრალია მისი, რომ არ უყვარვარ?! მე ხომ ვაჟი ვარ მის თვალში! აბა რა იცის მან, თუ ამ ჯუბას ქვეშ ფეთქს ქალის გული! და თუ მართლაც მიყვარს ის, უნდა ვცოცხლობდე მისი ბედნიერებით. გმირს შეუყვარდა მის მიერ სიკვდილს გადარჩენილი ნუგზარის ქალი, მშვენიერი თამარ, ქალსაც ხომ უყვარს იგი! ბედნიერნი არიან ორთავენი. ამიტომაც ჩემი კერპის ბედნიერება არ უნდა მხდიდეს გიჟად და შმაგად, არ უნდა მავსებდეს შურისძიებით. ეს იქნებოდა ჩემი მხრიდან ნამდვილი ტრფობა. მე ხომ ჩავკალი ჩემს არსებაში გრძნობა ქალური იმ დღიდან, როდესაც გავიძვრე ტანსა დიაცთ ლაბადა, თავს მოვიხადე თეთრი მანდილი და ვაჟად მოსილმა დავირ-

ქვი გელა. სწორედ იმ დღიდან ჩემი არსება, ჩემი პირადი ბედნიერება, მთლიანად შევწირე ბედშავ ქვეყანას. აი, იმ დღიდან, ჩემი თავი სრულად ეკუთვნის ხალხს და მის ბელადს...

და მის თვალებს მოსკდა ცრემლები...

უკვე ალიონი იყო, როს ძლივს წალულა თვალი და ჩაეფლო ღრმა ძილში. საბედნიეროდ, იმ ღამეს მთავარ ბანაკში არ მისულა მისი ძმა ლომი, არც მოურავი.

ტირიფონასკენ მიმავალ გიორგის ფიქრი და ოცნება გარს ევლებოდა მშვენიერ თამარს. ამ დღიდან ნუგზარის ასული შეიქნა მისი საოცნებო კერპი. იმას ხედავდა თვალწინ დღითა და ღამით. მას უგალობდა რაინდის მთელი არსება. ამავე ყოფაში იყო იქ, ანანურის დიდ სასახლეში, ერისთვის ქალიც. ამ ბედნიერ დღიდან მის განუყრელ ფიქრებს შეიცავდა ქართლის სპასპეტი. თეთრი კოშკიდან თამარ გაცქეროდა სამხედრო შარას და მოუთმენლად ელოდა მას, ვინც აღუთქვა მალე მისვლა.

დიდი ფიქრის შემდეგ გიორგიმ გაანდო გულის საიდუმლო ორ ახლო მეგობარს, ქართლის ორ წარჩინებულ პირს და საუკეთესო სარდლებს, ზაზა ციციშვილს და აღათანგ ხერხეულიძეს, გაუგზავნა ისინი შუამავლად არაგვის ერისთავს და სთხოვა ქალი საცოლოდ. გულის ფანცქალით ელოდა ნუგზარის პასუხს.

შემოდგომის ხასხასა დილა. ლურჯად მოკამკამე არაგვის პირას, სოფელ ანანურში, მთის ფერდობზე ამართულა დიდი ნუგზარის ქვითკირის ვრცელი სასახლე, თეთრი სვეტებით და ფართო წინგარდით ორივ მხრივ გარემოცული. სასახლის გვერდით მაღლა აწვდილა ლამაზი კოშკი. იქვე მოჩანს მაღალი ციხე. სასახლის ზედა სართულის გრძელ აივანზე ნოხებ დაფენილ ფართო ტახტზე ფეხმოკეცით ზის არაგვის ერისთავი ნუგზარ, უკვე მოხუცი, ხოლო ფრიად ჭარმაგი და სწევს ჩიბუხს; რაღაც ღრმა ფიქრს მოუცავს მისი ამაყი, მამაცი და მრისხანე სახე. ნუგზარს თავს ადგია ერთგული ციხისთავი ედიშერ გოსტაბაშვილი, შეჩერებია ბატონს თვალებში, ელის ბრძანებას; ხანდაზმით გახედავს ხოლმე მდინარის პირად მიმავალ სამხედრო შარას.

ამდროს გზაზე გამოჩნდა ორი მხედარი, ოთხი შეიარაღებული თანმხლებით. მალე მიუახლოვდენ ისინი სასახლეს. ეზოს ბჭის კარებთან შეეგებენ ნუგზარის გუშაგნი და დაეხმარენ ცხენიდან ჩამოხტომაში. მათვე ჩაეგება ედიშერ, რომლის პირით სტუმრებმა ამცნეს ერისთავს თავის ვინაობა.

ნუგზარმა მაშინვე მიიღო ისინი და პატივისცა ფეხზე ადგომით ქართლის ორ განთქმულ სარდალს — ზაზა ციციშვილს და აღათანგ ხერხეულიძეს, ორთავენი მიიპატიჟა ტახტზე თავის გვერდით. მცირე

მოკითხვის შემდეგ სტუმრებმა მოახსენეს, რომ აქვთ საიდუმლო დავალება მთავარსარდლიდან და სთხოვეს მოსმენა, დარბაისელი მეუღლის — დიოფალ გულქანისა და ვაჟის — ზურაბის თანადასწრებით. ნუგზარმა დაითხოვა ციხისთავი და გუშანგი, იხმო მეუღლე და ვაჟი, რომელთაც ფეხზე ადგომით მიესალმენ სტუმრები. მცირე მუსაიფის შემდეგ ზაზამ ჩაახველა წყნარად და დაიწყო:

— მთისა და არაგვის ბრძანებელო, ბატონო ნუგზარ! ჩვენ გახლავართ შუამავლად მოსულნი თქვენს წინაშე ქართლის სპასპეტისა და მოურავის მიერ. იგი თავმდაბლად გთხოვთ მეუღლედ თქვენს შვენიერ ასულს, თამარს.

— ეს რა ესმის ჩემს ყურებს! როგორ! ვინ მიბედავს მოყვრობას, ნოსტელი გლეხის ნაშიერი, ვიღაც საკაძე!... მერე ვინ მისცა მას ესოდენ კადნიერება?! — წამოისროლა ბრაზმორევით ეს სიტყვები ნუგზარმა, წამოვარდა ზეზე და გააგდო ხელიდან ჩიბუხი. — ან თქვენ, ბატონებო, ვითარ იკისრეთ ჩემდა მიმართ ასეთი დამამცირებელი შუამავლობა?! — განაგრძო ისევ ერისთავმა და წყენით გადახედა სტუმრებს.

— დამშვიდდით, ბატონო ნუგზარ! ნუ გავიწყდებათ, რომ გიორგი საკაძე დღეს პირველი კაცია ჩვენს შორის. იგი მთავარსარდალია და ტფილის-ცხინვალის დიდი მოურავი. ნუ თუ ასეთი ადამიანი არ არის არაგვის ერისთავის მოყვრობის ღირსი?! — დინჯი კილოთი უპასუხა აღათანგ ხერხეულიძემ.

— ვინც უნდა იყოს! უწინარეს ყოვლისა, იგი გლეხის შვილია! მასში ჩქეფს მდაბიოს შავი სისხლი. ხომ ვიცით ყველამ, რომ იგი ჯავახიანთ ყოფილი ყმაა, დღეს შემთხვევით განდიდებული!

— არა შემთხვევით, ბატონო ჩემო, არამედ ქვეყნისათვის თავდადებით და საარაკო გმირობით ბრძოლის ველზე განითქვა სახელი დიდ მოურავმა. — უპასუხა მშვიდად ზაზამ და დაუმატა:

— გიორგი საკაძე დღეს ჩვენსავით თავადია, თანახმად მეფის სიგელისა და ჩვენს შორის პირველი კაცი. ეს უზენაესი ხარისხი-კი სამართლიანად დაიმსახურა მან ქართლის ორთავ მეფეთაგან თავის პირადი ღირსებით.

მრისხანე ნუგზარ ჩაფიქრა მცირე ხნით ზაზას მტკიცე სიტყვებმა. შემდეგ ასწია თავი და უფრო დინჯად უთხრა შუამავლებს:

— პატივცემულნო თავადნო და სახელგანთქმულნო სარდლებო! ვწუხვარ, რომ ვერ ვასრულებ თქვენს დავალებას. აუწყეთ თქვენს მომგზავნელს, რომ მთისა და არაგვის ერისთავი ნუგზარ ისე არ დაიმცირებს თავს, რომ სიძედ გაიხადოს ვიღაც უაზნო, გლეხის ნაშიერი გიორგი საკაძე, თუმცა პირადი ღირსებით ფრიად აღჭურვილი! ეს

გახლავთ ჩემი უკანასკნელი სიტყვა და მას ვერ შეცვლის ძე ხორ-ციელი!

წამოდგენ შუამავლები ამ პასუხით ფრიად შეწუხებულნი, ჰკადრეს ყველას სალამი და დააპირეს წასვლა. მათ შეჰყურებდა უხმოდ თვალ-ცრემლიანი დიასახლისი გულქან, მკაცრი ქმრის მიერ დამუნჯებული. მას არ სწადდა თავის ჩარევით კიდევ უფრო გაებრაზებია ნუგზარ, ხოლო უმწეოდ გადახედა ვაჟს.

წამოდგა დიდ მოურავთან ძმად შეფიცული ზურაბ, შეაჩერა სტუმრები ხელის დაქნევით და ცალ მუხლზე დაჩოქილმა მიმართა მამას:

— დიდო ბატონო მამავ! მუხლმოყრით გენუკვის თქვენი ვაჟი ზურაბ, ნუ გააწბილებთ ამ პატივცემულ თავადებსა და განთქმულ სარდლებს, ნუ გალანძღავთ დიდ მოურავს, ნუ გადიმტერებთ მას... ალბათ, მამავ, თქვენ არ უწყით, რომ ამ ხუთი დღის წინათ საკაძემ აშკარა სიკვდილს გადაარჩინა ჩვენი თამარ, როცა იგი ბრუნდებოდა შინისკენ დათუნას თანხლებით, ჩვენს ნათესავ ფარსადან ციციშვილის ოჯახიდან. ბუჩქებში უეცრად ატეხილმა რაღაც ხმაურმა დააფრთხო არაბული და გაიტაცა ქალი. თუ არა დიდი მოურავი, უძირო ხრამში გადაჩეხდა გაგიჟებული ცხენი თქვენ საყვარელ ასულს. აი, ამ შემთ-ხვევამ გააცნო ერთმანეთს თამარ და გიორგი საკაძე. შეუყვარდათ ერ-თიმეორე და მტკიცე ფიცით არიან შეკრულნი.

გაოცებული ნუგზარ მიჩერებოდა ვაჟს მდუმარედ, მრისხანე თვა-ლებით. შემდეგ წამოაყენა ზეზე და იხმო თამარ.

კარებთან მოფარებული ქალი ისმენდა ყველაფერს. იგი სწრაფად გავიდა დერეფანში, სალამი ჰკადრა სტუმრებს და დაემხო მამის წინაშე.

— ძვირფასო მამავ! დიდ მოურავმა მიხსნა სიკვდილისაგან. ჩვენ გვიყვარს ერთიმეორე, ფიცი მივეცით! შეგვიბრალე ორთავენი! ნუ დაგვტანჯავ! შეიწყალე თქვენი ერთად-ერთი ასული...

გაბრაზებული ნუგზარ მივარდა ქალს:

— ვითარ გაბედე, შე ურცხვო, ფიცის მიცემა! აბა ვინ მოგცა ამის უფლება?! ახლავ დაგამწყვდევ ციხეში...

— რაც გწადდეთ, ის ჩაიდინეთ! უმისოდ ცხოვრება არ შემიძლია, მე მისი ვარ სამარადისოდ...

გაცოფებულმა ნუგზარმა შემოჰკრა ტაში — შემოვიდნენ გუშაგნი.

— გაიყვანეთ ეს შამის ურჩი და დაამწყვდიეთ ციხის მაღალ კოშ-კის ზედა სართულში! გაუფრთხილდით თვალის ჩინივით; არ გაეპა-როთ, ან ვინმემ არ გაიტაცოს, თორემ საკუთარი თავით აგებთ პასუხს! ხომ გესმით! გასწით!...

გაფითრებულმა გუშაგებმა ფრთხილად გაიყვანეს თამარ.

საშინლად იმოქმედა ყველაზე ნუგზარის ასეთმა სიმკაცრემ. სდუმ-დენ ცოლი და ვაჟი, სდუმდენ სტუმრები. ფრიად ნაწყენი ზაზა და ალათანგ, თავდახრით გაშორდენ მასპინძელთ: დაეშვენ ძირს მაღალ კიბიდან, მოითხოვეს ცხენები, შესხდენ და გასწიეს გორისაკენ.

დედის მანდილი

სცნო სააკაძემ ნუგზარ ერისთვის უარი, გაქირდვა და თამარის დატუსაღება. შელახულ თავმოყვარეობამ და ვაჟკაცურ სიბრაზემ შეიპყრო იგი. იდგა ერთხანს მდუმარედ, რაღაც ღრმა ფიქრმა მოიცვა მისი არსება. მოურავის მახვილ გონებამ გადაწყვიტა ქალის მოტაცება. ეს მძიმე საქმე აუწყა თავის ახლო ვეზირებს: ორივ პაპუნას, ლომის და გელას. შეუდგენ თათბირს, თუ როგორ მოეყვანათ სისრულეში ეს ფრიად სახიფათო საქმე. ადვილი არ იყო ნუგზარზე თავდასხმა და ქალის გატაცება. ასეთი მოქმედება გამოიწვევდა დიდ მსხვერპლსა და სისხლის ღვრას. მით უმეტეს, რომ არაგვის ერისთავს ჰქონდა მაგარი ციხეები და შეეძლო თავის საყმოდან შეეკრიბა უცებ ათასამდე მეომარი. საჭირო იყო ამ მძიმე გეგმის უსისხლოდ მოგვარება. ამის გამო, წინასწარ უნდა გაეფრთხილებიათ თამარ და ჩუმად დასცემოდენ ანანურს, სწორედ იმდროს, როცა ნუგზარ იქნებოდა სადმე წასული. აი ეს უნდა ცოდნოდათ ადრევე. ამის გაგება-კი დაავალეს გელას, როგორც ყველაზე უფრო მოქნილსა და მოხერხებულს.

იმღამესვე გელა მიაქროლებდა თავის მერანს ანანურისკენ საიდუმლო დავალებით. უბეში სათუთად ედო მოურავის უსტარი თამარისადმი.

მეორე დღეს, შეღამებისას, გელა მიუახლოვდა ერისთვის ციხესასახლეს, დამალა ცხენი ტყეში, თვითონ-კი მივიდა წყაროსთან, დალია წყალი მათარით და შეისვენა მცირედ. ამდროს, სპილენძის სარწყულით ხელში, წყაროსთან გაჩნდა თორმეტი წლის გოგო. გელამ ჰკითხა ვინაობა. გოგო აღმოჩნდა თამარის გამდლის ბადიში. ამ შემთხვევით ისარგებლა გელამ და გაყვა ბებიასთან; გაიხმო განზე, აუწყა საიდუმლოდ თავის ვინაობა და სთხოვა დახმარება. დიდ სიხარულს მიეცა ამის გამგონე გამდელი. მან აიღო ორი ნაზუქი. ერთში ოსტატურად ჩასდო მოურავის უსტარი სიფრთხილისათვის, რადგან თამართან მისულთ, გარდა დედისა, გუშაგნი სასტიკად შინ ჯაედენ ყველას. გამდელი ცდილობდა, რომ მცველთ არ ჩავარდნოდათ ხელში სააკაძის უსტარი და მით არ ჩაფუშულიყო ქალის გატაცების გეგმა. ამიტომ თვითონ წაუღო გაზრდილს ის ნაზუქები და ხილი ციხის

ჯოშკში. თამარმა გატეხა ნაზუქი, ამოიღო უსტარი, მიიკრა გულზე, აკოცა სამჯერ და მთვარის შუქზე ჩუმათ წაიკითხა შემდეგი:

„გადავწყვიტე შენი მოტაცება. მოვდივარ რჩეული რაზმით. მაცნობე მანდაური ამბები.

შენი გიორგი.“

ერისთვის ასულს გაუბრწყინდა სახე. უსტარი სათუთად შეინახა დარაიის სიფრიფა კვართის ქვეშ, უბეში, ავგაროზთან. შემდეგ მცირე ეტრატზე ფანჭრით დასწერა პასუხად ორიოდე სიტყვა და გადასცა გამდელს. ამან კი მშვიდობით გამოაპარა გუშაგთ ქალის პასუხი და გადასცა გელას; პირადათაც დააბარა, რაც იყო საჭირო. გელა მოახტა თავის მერანს და გამალებით დაეშვა ქვემოდ.

მოურავმა გახსნა უსტარი და ამოიკითხა შემდეგი:

„მზადა ვარ, გამიტაცე!... მამა ამ დილით წავიდა მთაში სამი დღით ჯიხვებზე სანადიროდ. თან ახლავან გიორგი და ზურაბ. აქ მხოლოდ დედაა, დათუნა და ციხისთავი ასი გუშაგით... მარად შენი თამარ“.

შეუძლებელი იყო დაყოვნება, გარემოება ხელს უწყობდა შეყვარებულთ, დრო-კი არ ითმენდა. იმ ღამესვე შეკრიბა მოურავმა ორმოცამდე რჩეული ვაჟკაცი, გაჰყო ოთხ ჯგუფად, თითოში ათ-ათი კაცი; სამი ჯგუფი ჩააბარა ლომის და ორ პაპუნას, ხოლო მეოთხე დაიტოვა თავისთან. გააცნო ბელადებს თავის გეგმა; დაავალა იმ ღამესვე წასვლა ფრთხილად და ცალ-ცალკე, რათა არ აეღოთ ეჭვი; დაუნიშნა მათ შეკრების პაემანი. თვითონ-კი ათი მხედრით და გელას თანხლებით წინასწარ გაქუსლა ანანურისკენ, თან წაიყოლა მარქაფად თამარისათვის დარახტული ბედაური.

მესამე დღეს, ცისკრის ამოსვლის ჟამს, როცა მთელ სოფელს ეძინა და თვით ციხის გუშაგებსაც მოსვლოდათ რული, ციხის გალავნის კარის წინ ნაბადში გახვეულ ორს მძინარე დარაჯს ფეხაკრეფით მიეპარა ორი შავად მოსილი მხედარი, ჩაჩრეს პირში ნარმის ნახევი, რომ არ ეყვირათ, შეკრეს მაგრად თოკით, შევიდენ ციხის გალავანში და სწრაფად გაჩნდენ მაღალ კოშკთან უკანა კედრით. ამდროს ფრთხილად მძინარე ნუგზარის ასულს ყურში ჩასწვდა ჭოტის ხმა. გააღო მაშინვე კოშკის სარკმელი და ჩამავალ მთვარის შუქზე ზემოდან გამოჩნდა ქალის სახე. გელას მოქნილმა ხელმა მარდად შესტყორცა ტუსაღს საბელის კიბე. სწრაფად დაიჭირა იგი თამარმა, გაამაგრა სარკმელის ქვის ფიტონზე და ფრთხილად დაეშო ძირს, სადაც საკაძემ გულში ჩაიკრა თავის არიფი. მცირე ალერსის შემდეგ, სამივე ფრთხილად გავიდნენ ციხის გალავნის კარიდან და სწრაფად შეეფარენ ხშირ ტყეს, სადაც ჩაესაფრათ თავის გუნდი და დაებათ ცხენები, მაშინვე შესხდენ ცხენებზე და დაეშვენ დუშეთისაკენ.

ამასობაში ერთმა გუშაგმა, როგორც იქნა, განითავისუფლა თოკიდან ცალი ხელი, ამოიღო პირიდან ჩაჩრილი ჭინჭი და მორთო ყვირილი. ამ ხმაურის გამო ციხის თავზე იჭექა ბუკმა. ბუკის ხმამ ფეხზე დააყენა ციხე, სასახლე და მთელი სოფელი. ციხისთავისა და გუშაგთ გამწარებას არ ჰქონდა საზღვარი, როცა ცვნეს, რომ საბელის კიბით კოშკიდან გაუტაცნიათ თამარ. ედიშერ მიხვდა მაშინვე ვინ(ჯ იქნებოდა ამის ჩამდენი. მან სწრაფად დაადევნა მოურავს მდევრად ორმოცამდე მხედარი, ზოგიც მთის მოკლე ბილიკებით აფრინა დუშეთისაკენ, რათა იქაურ ციხის რაზმს გზები შეეკრა. შემდეგ ედიშერ შევიდა სასახლეში უზომოდ შეწუხებული, წარუდგა დიოფალ გულქანსა და დათუნას. ამათ უკვე გაეგოთ ყველაფერი და იყვნენ დამშვიდებით, რადგან გულში თანაუგრძნობდენ მიჯნურთ.

ამასობაში გათენდა კიდეც. მცირე ხანს შემდეგ შორით მოისმა ბუკნაღარის ხმაური. ეს იყო ნუგზარ; იგი ბრუნდებოდა შინ კარგი ნანადირევით. მაშინვე მისცეს ბუკითვე ციხიდან ნიშანი და გაეგებნენ დიდ ბატონს... დაღვრემილ სახეთა დანახვაზე ერისთავი მიხვდა რა უბედურებაც დატეხოდა თავს. მან გადახედა ამათ საშინელი რისხვით, მოახდინა სწრაფი განკარგულება, რომ საჩქაროდ შეეკრიბათ ხუთასი მებრძოლი და მიშველებოდენ, თვითონ-კი ასამდე მხედრის თანხლებით სწრაფად დაედევნა მოურავის კვალს.

ამ სახით ორმა გარემოებამ, ე. ი. გუშაგის მიერ თავის აშვებამ და ნუგზარის ერთი დღით ადრე შინ დაბრუნებამ ჩაფუშა მოურავის გეგმა.

მთის მოკლე ბილიკებით გადასულებმა ჩაუსწრეს სააკაძეს დუშეთში და შეუკრეს ყველა გზა. ეს აცნობეს მას ლომიმ და ორთავ პაპუნამ, რომლებიც დახვდენ თავის ჯგუფებით დანიშნულ ალაგს, დუშეთის ზემოთ. ამრიგად, მოურავი თავის მამაცი რაზმით მოემწყვდა შუაში, ასე რომ, ან უნდა გადაეცა მამისათვის თამარ, ან ხმლით ხელში გაეკაფა გზა, რაც ითხოვდა უამრავ მსხვერპლსა და ძმათა შორის სისხლის ღვრას.

საჭირო შეიქნა სწრაფი მოქმედება. ამათ საჩქაროდ მოძებნეს ბაზალეთის ტბის ახლოს მდებარე გორაკზე ბანაკად შესაფერი ალაგი. იგი დაჰყურებდა მიდამოს და ზურგით ებჯინებოდა პიტალო კლდეს, რომელშიაც შედიოდა საკმაოდ ვრცელი ბუნებრივი გვირაბი. გვირაბთან იმათ დააბინავეს ცხენები, შეაწყვეს შიგნით სურსათი, თვითონ კი ჩასაფრდენ სამი მხრივ და დაიკავეს საზვერი ალაგები.

ამავედროს მოურავმა აფრინა მცხეთისაკენ გელა და დაავალა ორასამდე მეომრის სასწრაფოდ მოყვანა, ხოლო ფშავ-ხევსურეთისაკენ გაგზავნა ლომი, სამასამდე საუკეთესო მებრძოლის მოსაშველებლად. აქრიგად, თვით ნუგზარ თავის მხედრობით ემწყვდეოდა შუაში.

ლოში და გელა გაუსხლტენ ერისთაების მზვერავთა რკალს და გავიდნენ სამშვიდობოს.

გიორგი გორაკიდან ზვერავდა მიდამოს.

ამდროს შორით მოისმა ბუკის ხმა და ანანურის მხრივ სამხედრო გზაზე გამოჩნდენ მხედრები. მათ წინ, საკმაოდ დაშორებით, მოაქროლებდა წითელ მერანს გაცოფებული ნუგზარ. უკან მოსდევდენ ზურაბ და ედიშერ ასამდე მხედრით. მათ უკვე დაინახეს გორაკზე მდგარი საკაძე თავის არიფით და შემოერტყენ ალყად, ხოლო ადრევე დაბანაკდენ არაგვის პირას ბუჩქნარ მინდორზე.

ნუგზარმა მიუგზვანა მოურავს ედიშერ და სისხლ-დაულვრელად მოითხოვა თავის ასული, წინააღმდეგ შემთხვევაში ემუქრებოდა გაჟლეტას მთელი რაზმით.

საკაძემ შეუთვალა, რომ თამარსა და მას უყვართ ერთი-მეორე, ფიცით არიან შეკრულნი და არ ძალუძთ ცხოვრება უერთმანეთოდ, ამიტომ იგი უფრო ადვილად დასთმობს თავის სიცოცხლეს, ვიდრე თამარს. დაბოლოს, კვლავ თავდაბლად სთხოვს არაგვის დიდ ერისთავს, ნუ ეურჩება მათ კანონიერ წადილს, ნუ გახდება ძმათა შორის ბრძოლისა და უდანაშაულო ხალხის გაჟლეტის მიზეზი, ნუ დაიდებს თავზე მათი ცოლშვილის ცოდვას — „შევრიგდეთ, ბატონო ნუგზარ, და დაგიმტკიცებთ, თუ როგორი სიძე ვიქნები თქვენი“! — დასძინა ბოლოს გიორგიმ, — „რაც შეეხება ჯარებით გარს შემორტყმას, ამით ნუ მაშინებთ, რადგან მიღებულია ზომები და მზის ჩასვლამდე, მთელი არაგვის საერისთავო იქნება გარსშემორტყმული ქვემოდან ქართლის ჯარით, ხოლო ზემოდან ფშავ-ხევსურთა რჩეული რაზმებით“, — დააბოლავა თავისი სიტყვა მოურავმა. საკაძის ასეთ პასუხმა უფრო აანთო ბრაზმორეული ნუგზარ, ხოლო იმავედროს ლრმად ჩააფიქრა იგი. აშკარად მზერდა, რომ ეს შუღლი იღებდა ფრიად მძიმე სახეს. ზურაბ ემუდარებოდა მამას და ურჩევდა მოურავთან შერიგებას, მარა ვერაფერს ხდებოდა. ნუგზარმა ხელმეორედ მიუგზავნა ედიშერ და გამოიწვია საკაძე ხმალში.

მაშინვე ჩაეგება მოხუცს იარაღ-ასხმული საკაძე. ხელჩაკიდებით მოჰყვებოდა მას თამარ; ხოლო უკან მისდევდენ შეიარაღებული ორთავ პაპუნა ათი ვაჟკაცით. ყველას სახეს ეჭდო სიდინჯე და განწირულება. მოურავი მიუახლოვდა ნუგზარს, ჰკადრა მამა-შვილს მდაბალი სალამი, აიხსნა იარაღი და დააწყო მათ წინაშე ამ სიტყვებით:

— არაგვის დიდო ბატონო ნუგზარ! არ შემფერის თქვენთან დავლურში გასვლა პირველ მით, რომ ხნოვანებით მამად შემფერით და პატივსაცემ თქვენს ჭაღარას, ხოლო მეორე მით, რომ მამა ბრძანდებით ჩემი სატრფოსი... არ შემფერის აგრეთვე ბრძოლა არც გმირ

ზურაბთან, ვინაიდან ძმად ვართ შეფიცულნი და თანაც ძმაა თამარის. ვდებ ამ იარაღს თქვენდა წინაშე, მასთან გენუკვით შეგვიროგოთ და გვყოთ ბედნიერ მე და ასული თქვენი, ან იხმაროთ ძალა თქვენს წინაშე მდგარ უიარაღო მოკეთეს მიმართ. — წარმოსთქვა ეს სიტყვები დიდ მოურავმა, რომელიც იდგა ნუგზარის წინაშე ხელდაჭდობილი.

ბრაზმორეულმა ნუგზარმა იშიშვლა ხმალი.

— არ შეგარჩენ, მოურავო, ჩემს შერცხვენას! თუ ვაჟკაცი ხარ აიღე ხმალი და გავუსწორდეთ ერთი-მეორეს!...

ამდროს, მოხუც ნუგზარსა და სააკაძეს შორის უეცრივ გაიშალა ქართველი დედის თეთრი მანდილი *).

ამის ჩამდენი იყო დიოფალი გულქან. მან მოუსწრო ცხენით ორ მოქიშპეს და, რა იხილა ხმალამოწვდილი მრისხანე ქმარი, სწრაფ მოიხადა თავსაბურავი და გაშალა მათ შორის, რათა ამ წესით შეეჩერებია სისხლისღვრა.

ქალის მანდილის დანახვაზე შეჩერდა ბრაზმორეული ნუგზარ. მიმოიხედა ირგვლივ; მის მრისხანე თვალებს დაეხატა შემდეგი სურათი:

მის წინაშე დაჩოქილი, მანდილმოხდილი მეუღლე და თვალცრემლიანი ასული. მათ გვერდით, ცალ მუხლზე დაჩოქილი ორივე ვაჟი. ყველას სახეზე, კრთოდა ხვეწნა-მუდარა. ამათ უკან-კი თავდახრით იდგა გიორგი სააკაძე...

ვეღარ გაუძლო ზვიადმა ერისთავმა ამ მძიმე სურათს. მოლბა მოხუცის გული. მის თვალებს წასკდა ცრემლი. შორს გადისროლა ხმალი, დაწვდა, ააყენა ცოლი, შვილები და აქამდე განუცდელი გრძნობით ჩაიკრა გულში. შემდეგ მიჰგვარა მოურავს თავის ასული და შეაერთა მათი ხელები. გადაეხვია ორთავეს თვალცრემლიანი მშობლიური გრძნობით და დალოცა მის წინაშე მუხლმოდრეკილი შეყვარებულნი. ამათ-კი, გრძნობით ეამბორენ მოხუცის მარჯვენას და აბკურეს უჭენაესი სიხარულის ცრემლები.

ნუგზარმა სიძე-ქალიშვილით, ცრემლთა ფრქვევით გასწია თავის დუშეთის სასახლისაკენ. მათ გაჰყვნენ სხვებიც, უსაზღვრო სიხარულით აღსავსენი.

არაგვის ერისთავმა მოახდინა განკარგულება და გადაუხადა დიდი ქორწილი თავის საყვარელ ასულს და სიძეს.

---

*) როცა ქალი მოიხდიდა მანდილს და გაშლიდა იარაღამოწვდილ მოპირდაპირეთა შორის, ესენი მაშინვე შეწყვეტდენ ბრძოლას და ჩააგებდენ იარაღს.

აძოიგად, სკმტროდ მოსულნი მოყვრად შეგროვდენ ამ დიდ ნადიმზე, სადაც ნუგზარ თავის რაზმებით იქნა მასპინძლად, ხოლო გიორგის მომხრე ქართლ-მთიელთა რაზმები შეიქნენ დიდი მოურავის მაყრიონი. დაიკლა ორასამდე ცხვარ-დეკეული, გამოცხვა უამრავი პური და ხაბიზგინები, ხოლო ტკბილ-მაგარი კახური რქა-წითელი შვიდი დღე და ღამ ალხენდა მხიარულ სუფრას, რომელსაც ამკობდენ ბედნიერი ნეფე-დედოფალი.

შაჰ-აბაზ და ქეთევან დედოფალი

მეთექვსმეტე საუკუნის ნახევრიდან ირანის სამეფოს სათავეში მოექცა ადერბილერი თათარი ისმაილ-შაჰ, რომლისაგანაც იწყება შიხის ანუ სეფიდთა ახალი დინასტია. ამას მოჰყვა მონღოლთაგან დაგლეჯილ ირანის სახელმწიფოს გაერთიანება და შესამჩნევი გაძლიერება. ხოლო იმავე საუკუნის ბოლო ხანებში ტახტზე ადის ისმაილ-შაჰის შვილიშვილი, დიდი დიპლომატი და საუკეთესო სარდალი შაჰ-აბაზ პირველი.

ავიდა თუ არა ტახტზე შაჰ-აბაზ, მხნედ შეუდგა ქვეყნის შენებას, თურქთა მიერ წართმეულ სახანოების დაბრუნებას და ირანის საზღვრების გაფართოებას. მას წადდა მეგობრულ-ნათესაური კავშირი ჰქონებოდა ევერიის მეფეებთან (შაჰ-აბაზ იყო დედით და ბებიით ქართველი). მასთან ქართველი ჯარების დახმარებით მას ადვილად შეეძლო აელაგმა თურქების ზვიადობა, თანაც შესამჩნევად დაესუსტებია ეს ისტორიულ მტერი და ძლიერი მეტოქე, მაგრამ ირანის ბრძანებელი ვერას გახდა ვერც ქართლის მეფე გიორგისთან და ვერც კახეთის მეფე ალექსანდრესთან; ამათ დიდად აშინებდათ ირანის ასეთი გაძლიერება, რომლის ერთგვარ დამოკიდებულებაში იყო აღმოსავლეთ საქართველო, ამიტომ იშვერდენ ხელებს ჩრდილოეთით და ეძებდენ მოსკოვის „ერთმორწმუნე“ მეფისაგან დახმერება-მფრაველობას.

ირანს არავითარი საფრთხე არ მოელოდა არც აღმოსავლეთით და არც სამხრეთით. დიდი ხანია გაიხრწნა და დაემხო მონღოლთა ძლიერება და ურდონი. ერთდროს მეტად მძლავრი ბაღდადის ხალიფატი — დიდი აშურბაბილონი. იმ ხანებში იყო გადაქცეული ირან-თურქეთის უბრალო პროვინციად და ქიშპობის ვაშლად ამ ორ ვეშაპს შორის. ასეთსავე ქიშპობის ვაშლად იქცა მცირე აზიასა და ამიერ-კავკასიაში სომხეთის ყოფილი სამეფო, ქურთისტანი და რვა სამეფო-სამთავროდ დაგლეჯილი საქართველო.

ამ უკანასკნელის დასავლეთი და სამხრეთი ნაწილები, ანუ კოლხეთ-მესხეთი, ეპყრა თურქეთს და თარეშობდა თავისუფლად, მეტადრე მესხეთში. ხოლო საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილს, ანუ ევერიას, პატრონობდა ირანი, უხვად შეჰქონდა თავის სარწმუნოება, კულტურა და ზნე-ჩვეულება. ირანის დასავლეთით-კი, როგორც ვსთქვით, შკვიდ-

რობდა ძლიერი თურქეთი, რომელმაც დაამსხვრია მეხუთმეტე საუკუნეში დიდი ბიზანტია, დაიპყრო მრავალი ქვეყნები და შიშის ზარს სცემდა დასავლეთ ევროპას.

ირანის ჩრდილოეთით-კი, თვალუწვდენ ტიალ მინდორ-ველზე, კასპის, შავსა და ბალტიის ზღვებიდან ჩრდილო ოკეანემდე და ურალის ქედ-გადაღმით, ციმბირის უსრულ სივრცეზე, გადაშლილი იყო მოსკოვის ნორჩი სამეფო; იგი იმ ხანებში იკრეფდა ძალებს და აგროვებდა თავის ფეინის ქვეშ რუსის და სხვა ეროვნებათა უამრავ ხალხებს. აი ეს „ბიზანტიის მემკვიდრე“ და „მესამე რომი“, ეს „ქრისტეს მორწმუნე თეთრი რუსეთი“, მისი სასწრაფო ზრდა და სამხრეთისაკენ ლტოლვა, შიშის ზარს სცემდა, როგორც თურქეთს, ისე მეტადრე ირანს. მაგრამ ირანს არ ეშინოდა ამ „თეთრი გიაურების“, სანამ მისი საზღვრები იყო ყირგიზეთ-ბაშკირეთ-უზბეკისტანის უწყლო, ბიაბანი ვრცელი ველები, კასპის ზღვა და კავკასიონის მაღალი ქედი, რომლის გადმოსასვლელ კარებს იცავდნენ მამაცი ქართველები და გამაჰმადიანებული მთიელები; და თუ ივერიის მეფენი გაუღებდენ იმ „გიაურებს“ დარიალის კარებს, მაშინ წყდებოდა ირანის ბედიც, რადგან ქართლ-კახეთით უჩნდებოდათ რუსებს მოკლე და ადვილად სავალი გზა შუაგულ ირანისკენ.

აი, ამას უფრთხოდა საშინლად შაჰ-აბაზ დიდი და ხმარობდა ყოველივე ღონეს, რომ არ მომხდარიყო ასეთი მარცხი. სწორედ ამავე აზრის იყო მისი მეტოქე თურქეთიც, რომელსაც ფრიად აშინებდა და აბრაზებდა რუსეთის მეზობლობა შავი ზღვის მახლობლად და მისი შემოსევის საფრთხე ქართველ მეფე-მთავართა მეოხებით.

შეიტყო თუ არა ერთგულ ჯაშუშთა მეშვეობით ივერიის მეფეთა შიმოწერა მოსკოვის ხელმწიფესთან, შაჰ-აბაზ განრისხდა საშინლად და დაიფიცა მაშად ფეჰამბარის წვერი, რომ იძიებდა შურს და საარაკოდ დასჯიდა ქართლ-კახეთის მეფეებს. ამისათვის შაჰი უცდიდა შესაფერ დროს. იმ ხანად-კი არ ეცალა მას, რადგან ეომებოდა ერევანთან თურქთა სულთანს.

იმავე ხანებში მოხდა კახეთში დინასტიური გადატრიალება; დავით ბატონიშვილმა მოიყვანა სისრულეში თავის განზრახვა, მოახდინა მართლაც შეთქმულება, შეიპყრო თავის მამა, მეფე ალექსანდრე და ძმა გიორგი, დაამწყვდია ორთავენი თორლას ციხეში და გამეფდა თვითონ. ხოლო გამართლდა ქეთევან დედოფლის წინათგრძნობა: ექვსი თვის შემდეგ მოკვდა დავით და ტახტზე ავიდა ისევ მოხუცი ალექსანდრე.

ეს ამბავიც მაშინვე ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს, რომელსაც უკვე გამარჯვებით დაემთავრებია ომი თურქეთთან. ირანის ლომმა იგრძნო, რომ

დადგა შურისძიებისათვის შესაფერი წამი, რადგან კახეთი ორ ბანაკათ იყო გათიშული დინასტიურ განხეთქილების გამო.

შაჰიმ დიდად დააჯილდოვა ამბის მომტანი შიკრიკი და შეუდგა საქმეს. იხმო მის კარზე აღზრდილი, ადრევე მძევლად წაყვანილი, კახეთის მეფის საშუალო ვაჟი, გამაჰმადიანებული კონსტანტინე, მისცა ხუთმეტი ათასამდე საუკეთესო მებრძოლი და გაგზავნა კახეთში ამ სიტყვებით: — „წადი კახეთს, დაიპყარ იგი, მოჰკალ ფიცის გამტეხი მამაშენი და ძმა გიორგი, — ეს მოსკოვის გიაურთა ყულნი და კახეთის სამეფო დამილოცნია შენთვის“.

კონსტანტინე ბატონიშვილი გაემართა კახეთს და მოკლე ხანში „პირნათლად“ შეასრულა შაჰის დავალება. იგი დაბანაკდა საინგილოში. სოფელ ბაზარს დაიბარა მამა და ძმა მოსალაპარაკებლად...

მაისის მიწურულია. კონსტანტინე ბატონიშვილი სპარსთა მხედრობით დაბანაკებულა ქიზიყის ბოლოს, სოფელ ბაზართან. ღამეა. თავის ბანაკში არ სძინავს ოცდაათი წლის ვაჟკაცს, შაჰის მიერ გამოგზავნილ ბატონიშვილს კონსტანტინეს, იგი დამხობილა ტახტის წინ და სტირის.

— დიდებულო ღმერთო, განა რა დაგიშავე, რომ ასეთი სასჯელი მომაკუთვნე!.. ეს რა მიბრძანა იმ წყეულმა ყიზილბაშმა! ვითარ მოვკლა საკუთარი მამა და ძმა! ვითარ ჩავიდინო ეს საზიზღარი საქმე!.. მერე ხომ წავიწყმიდე სული!.. არ ავასრულო შაჰის ბრძანება და სად გადვიკარგო! ხომ მომკლავს თვით ვერაგი ირანის ბატონი! ხომ მოგვსპობს მთელ სამეფო გვარს. იგი არ დაინდობს არც მამაჩემს, მეფე ალექსანდრეს და არც მის შვილებს! ამოგვწყვეტს ერთიანად და დაარბევს შვენიერ კახეთს... გაჟლეტავს ხალხსა... გარდაჰქმნის მას უბრალო სახანოდ... მას ფრიად აშინებს ჩრდილოეთის საფრთხე... დიდებულო ღმერთო, შენ გეაჯები!.. მამხილე, მამცნე როგორ მოვიქცე მე შავ დღეზე დაბადებული!..

მას კვლავ აუჩვილდა გული და ვერ შენიშნა, თუ როგორ შემოვიდა კარავში მისი ლალა, გულბაათ ჭავჭავაძე, შვენიერი სახის ახოვანი მოხუცი.

— შენა ხარ, ჩემო გულბაათ, რა იცი ახალი ამბავი? ხომ არ მოსულან გრემის სასახლიდან დაბარებულნი? — შეეკითხა მცირეხანს შემდეგ კონსტანტინე. — არა, ბატონიშვილო, ჯერ არ მობრძანებულა კახეთის მეფე ალექსანდრე. ხოლო უნდა მოგახსენოთ, რომ...

— სთქვი, რაშია საქმე?

— ელჩები გეახლენ, მოსკოვის ხელმწიფის დეხპანები. მეფესთან ყოფილან გრემსა.

— აქ ჩემგან რა სწადიათ იმ გიაურებს, — შეეკითხა გაბრაზებით კონსტანტინე.

— სწადიათ მოგელაპარაკონ. როგორც სჩანს, დავალება აქვთ რუსეთის ხელმწიფისაგან.

— რა დავალება, რა უნდათ მაგ წყეულებს! რას ეჩრებიან ამ ჩვენს საქმეში!.. რად გვლუპავენ! სწორედ მაგათ ჩარევამ გააბრაზა ირანის ლომი და მიბრძანა, რომ შევიქნე მამის მკვლელი. ამაზე მეტი საშინელება განაღა შეიძლება! ხომ გესმის ჩემო გამზრდელო, ჩემო ლალავ! ხვალ-ზეგ მამისა და ძმის სისხლში უნდა გავისვაროო ხელები... და, ამრიგად, უნდა ავიდე კახეთის ტახტზე, რადგან ასე სწადია მტარვალ შაჰ-აბაზს!.. — წამოიძახა გამწარებით კონსტანტინემ, დაემხო ტახტზე და ამოუშვა მწარე ქვითინი.

მეორე დილით მართლაც ჩამოვიდა გრემიდან მოხუცი მეფე ალექსანდრე მცირე ამალით. მას თან ახლდა უმცროსი ვაჟი გიორგი. კონსტანტინე ბატონიშვილი მაშინვე გამოეგება მამას და პატივით მიიღო თავის კარავში. აქ მამა-შვილს შორის მოხდა ცხარე კამათი რუსეთთან დაახლოების გამო. შვილი არ იზიარებდა მამის მისწრაფებას და გმობდა მის საქციელს. არა ნაკლებ ცხარობდა მამაც. იგი ადიდებდა მოსკოვის ხელმწიფეს და ქირდავდა მაჰმადის სარწმუნოების შაჰ-აბაზს. ეს კი ველარ მოითმინა კონსტანტინემ. გამოვარდა გარედ და მკვლელთ მისცა ნიშანი. ისინი შეცვივდნენ კარავში და მოჰკლეს მოხუცი მეფე ალექსანდრე, მისი შვილი გიორგი და გაჟლიტეს მთელი ამალა. აღსრულდა ის, რაც სურდა ვერაგ შაჰ-აბაზს: შვილმა დაღვარა მამისა და ძმის სისხლი. მან გამოაცხადა თავი კახეთის მეფედ.

ელვის სისწრაფით მოედვა ეს საზარო ამბავი მთელ კახეთს და უზომოდ ააშფოთა ხალხი. სცნო ეს საშინელი ამბავი ქეთევან დედოფალმა. ამავედროს მიიღო მამისა და ძმის მკვლელის უსტარი, რომელშიც ურჩევდა გაჰყოლოდა მას ცოლად, წინააღმდეგ შემთხვევაში სიკვდილით დასჯიდა. უსაზღვროდ ააშფოთა ეს სათნო ადამიანი კონსტანტინეს მხეცობამ და ურცხვმა თავხედობამ.

მან სასწრაფოდ შეკრიბა კახეთის მდაბიო ხალხის თავი კაცები და დიდებულნი, მიმართა მათ შემდეგი სიტყვებით:

— კახეთის ერთგულნო! ხომ გესმით ყველას უღვთო კონსტანტინეს მიერ ჩადენილი მხეცური საქმენი: მის მიერ საკუთარი მამისა და ძმის — მეფე ალექსანდრესა და ტახტის მემკვიდრე გიორგის ვერაგულად მოკვლა, მათი ამალისა და კახეთის მრავალ დიდებულთა გაჟლეტა! ესეც არ იკმარა კაენმა და იუდამ, მას სწადია ჩემი ცოლად შერთვა და თქვენი სათაყვანო, განსვენებული დავით მეფის — ჩემი უბედური ქმრის სარეცელის წაბილწვა... როდემდე უნდა ვითმინოთ, ძმანო, საზიზღარ მტარვალის მიერ ესოდენ ძალმომრეობა, შერცხვენა და დამცირება! აიკრძალოს მოთმინების ფიალა! დრო არის,

ძმანო. ვიპყროთ მახვილი ხელში და ვიძიოთ შური! დროა დავამხოთ გალალებული მტარვალი და მოვსპოთ მისი უსჯულო ჯარი, რომელიც შოუყვანია ირანიდან, თუ არა, ყველას მოგველის აოხრება, ტყვევნა და სიკვდილი. ამიტომ უმჯობეს არს, სანამ იგი გამოილაშქრებდეს აქეთ, ჩვენ თვითონ დავასწროთ მას. ძმანო, მეც თქვენთან ვარ მებრძოლი, ვითარ შეჰფერის ქართველ დედებს ჟამსა განწირვისას... მწამს, ძმებო, რომ ღმერთი მოგვმადლებს გამარჯვებას!

— გაუმარჯოს ჩვენ გმირ დედოფალს! გაუმარჯოს ქართველ დედას! — ივრიალა ერთხმად ხალხმა და აღტაცებით გარს შემოერტყა დედოფალს.

— მოვდივართ ყველანი საომრად! მოვდივართ ქვეყნისა და ქრისტეს მტერზე დიდი და პატარა! დედა შეერთოს ცოლად, ვინც გვიღალატოს ამ წმინდა საქმეში, ვინც შედრკეს და უკან დაიხიოს! დაემხოს ოჯახი! — შებღავლა კვლავ აფრთოვანებით ხალხმა.

— გაგვიძეღ, დედოფალო, წინ! ხელთ იპყარ ძლევის დროშა! სიკვდილი მტარვალთ! — შესძახეს აღტაცებით კახეთის საუკეთესო სარდლებმა: ქაიხოსრო ომანიშვილმა, დავით ჯანდიერმა, ნოდარ ჯორჯაძემ, ბებურ და ედიშერ ვაჩნაძეებმა.

— მოვდივართ ყველანი! ან გავწყდეთ ერთიანად, ან მოვიპოვოთ გამარჯვება! — შესძახეს კვლავ სარდლებმა და შეკრიბეს ორ-სამ დღეში რვაათასამდე საუკეთესო მებრძოლი. ამ ჯარს გაუძღვა, თეთრ რაშზე მოხდენით მჯდომი, თვით ქეთევან. ჯარი გაემართა ქიზიყისაკენ, სადაც იდგა ბანაკად მამა-ძმის მკვლელი კონსტანტინე თავის მომხრეებით და ირანის ჯარით.

ბრძოლის დაწყებამდე, ბედისწერით ატრუვებული კონსტანტინე ბატონიშვილი მცირე ამალით მიუახლოვდა კახთა ბანაკს, ქეთევან დედოფალთან პირადათ სალაპარაკოდ. ამდროს უეცრივ გადმოხტენ ბუჩქებიდან გზის ორივე მხრივ ჩასაფრებული დავით ჯანდიერი და ძმანი ვაჩნაძენი რამდენიმე საუკეთესო ვაჟკაცით, დაახალეს მამის მკვლელს დამბაჩები, გადმოაგდეს ცხენიდან და იქვე აკუწეს ხმლით მთელი ამალითურთ.

კონსტანტინეს მოკვლით გამხნევებული ქეთევან თავის მამაცი რაზმით ეკვეთა ირანის მხედრობას და გაავლო მუსრი. კახეთი განთავისუფლდა ირანის თარეშისაგან და ამოისუნთქა შვებით *).

ეს გამარჯვება ქეთევან დედოფალმა აუწყა შაჰ-აბაზს და კახეთის მეფედ მოსთხოვა ორი წლის წინ მძევლად გაგზავნილი ბატონიშვილი თეიმურაზ, რომელსაც ახლდა თავის ლალა შარმაზან ჩოლოყაშვილი.

---

*) ეს ამბავი მოხდა 1605 წელს. ავტორი.

მიიღო რა შაჰ-აბაზმა ქეთევანის უსტარი, სცნო კონსტანტინეს დაღუპვა და სპარსთა მხედრობის განადგურება,—მის გაბრაზებას არ ჰქონდა საზღვარი, მაგრამ შეიკავა თავი და არჩია მშვიდობიანი გზით საქმის მოგვარება. მან დაიბარა ცამეტი წლის თეიმურაზ, მიულოცა გამარჯვება და დაუმატა ცბიერად: „სწორედ ამის ღირსი იყო მამისა და ძმის მკვლელიო“. მისცა შესაფერი დარიგება, დახურა თავზე სამეფო ჯიღა, ჩამოართვა ერთგულების ფიცი, დალოცა და უხვის საჩუქრებით გამოგზავნა კახეთის მეფედ.

გამარჯვებით გალაღებულმა კახეთმა აფრთოვანებით მიიღო მეფედ ნორჩი თეიმურაზ პირველი, — ეს დავით მეფისა და გმირ ქეთევანის ერთად-ერთი ვაჟი და ტახტის კანონიერი მემკვიდრე. საინგილოში შეეგებენ მას დედა, ქეთევან დედოფალი და კახთა დიდებულნი, ზეიმით მიიყვანეს გრემს და აკურთხეს მეფედ ალავერდის დიდ ტაძარში. მცირეხანს შემდეგ მოგვარეს ცოლად ოდიშის მთავრის დადიანის ასული და ორმოცი დღე იყო მთელ კახეთში გაუთავებელი საქორწინო ზეიმი და ლხინი.

ამავე ხანებში მიიცვალა ქართლის მეფე გიორგი მეათე, რომელიც ადრევე გაიტყუა შაჰ-აბაზმა მხედრობით ერევანთან დასახმარებლად და ნადიმის დროს მოაწამვლია ნელი საწამლავით. რამდენიმე თვის შემდეგ ამ საწამლავმა იმსხვერპლა სუსტი აგებულების მეფე. ქართლის ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი ლუარსაბ მეორე, გარეგნობით ლამაზი და ახოვანი ჭაბუკი, ხოლო ხასიათით სუსტი და სიტყვის დამჯერე.

ორი გვირგვინოსანი

მაისის ბოლო რიცხვები. აყვავებული კახეთი, ამწვანებული მთები, შობიბინე მდელო, ზვრებით და ხეხილის ბაღებით შემკული დაბა-სოფლები. ალაზნის გასწვრივ ბიბინებს ნიავზე პურის უხვი ყანები, ყაყაჩოებით შეწითლებული. ცივ გომბორიდან და შილდა-ყვარელის მთებიდან ჩამორბიან პაწია გიჟმაჟი ბდინარენი, მთების მკერდიდან მორაკრაკებენ ანკარა წყარონი. მნათობი ოქროდ ქარგავს კახეთის ბუნებას. საამური დილა იზიდავს ვარეთ დიდსა და მცირეს. ბაღებიდან ისმის ბუჩქებში მჯდომ ბულბულთა სტვენა და ტია-ტია.

ამდროს, გრემის დიდებულ სასახლის ვრცელ აივანზე მოჩანს მდიდრულად მორთული ორი მიმზიდველი სახის ჭაბუკი: ერთი უფრო ტანმორჩილი, ჯმუხი და პირტიტველა ჩვიდმეტი წლისა, მეორე-კი წერწეტა ტანის და ნაზი სახის ოცი წლის ჭაბუკი, ახლად აკოკრილ ულვაშებით.

ისინი სხედან ფეხმოკეცით მოგებულ ლბილ ტახტზე, დაუბჯენიათ მკლავები ოქრომკედით მოქარგულ ხავერდის მუთაქებზე და ტკბილად მასლაათობენ.

— სწორედ რომ მვენიერია ეს შენი კახეთი, ჩემო თეიმურაზ! გრძლად გაშლილი ველი ზვრებით, ბაღებით, პურის ყანებით და სათიბებით აფერადებული, მთა-გორაკები ქოჩორა ტყით დაბურული, ეს პაწია ცელქი მდინარენი, შუაში-კი მდორედ მავალი დინჯი ალაზანი ხიბლავენ მზერას... და ეს ნოყიერი მიწა, დედოფლის არხით დასერილი, იძლევა ჭირნახულის დოვლათს და სიუხვეს. მართლაც სრულიად საქართველოს თვალია ეს ქვეყანა. თვით კახეთის ხალხი ხომ სიმამაცით განთქმული და ბრძოლაში უპოვარი, ლაღად და მსუყეთ გრძნობს თავსა შენ სამეფოში. სწორედ რომ ბედნიერი ხარ, ბედნიერი, ჩემო თვისო და მეგობარო! სხვა რაიღა გწადის კიდევ თეიმურაზ მეფევ! — წამოიძახა სტუმრად მოსულმა ჭაბუკმა და მოხვია ხელი მასპინძელს.

— ორი რამ მწადის, ჩემო ძვირფასო ლუარსაბ, ქართლის ბატონო! პირველი: მქონდეს ბლომად სანადირონი, ვინაიდან უხვად მომცემმა მიწა-მამულმა ფრიად გაამრავლა ხალხი, გლეხობა და მით

შემცირდა სანადირო ადგილები. მერე რა ხოხბები, მსუქანი შვლები იცოდა პაპა-ჩემის დროს ალაზნის პირად, ან რა ჯეირან-ნიამორები იყო ჯოგად შირაქის ველზე! ყვარელის მთები ხომ სავსე იყო შველით და ირმით. ახლა-კი სადღაა ესენი, შემცირდენ ფრიად! გამრავლდა ხალხი, ყველგან გაშენდა დაბა-სოფლები და გაწყდა ნადირიც... ეჰ, ჩემო ლუარსაბ! ჯერ ისევ პაპა-ჩემი, განსვენებული მეფე ალექსანდრე, ნატრობდა: „ღმერთო ეს ხალხი გამიწყვიტე, რომ სანადირო ადგილები გამიმრავლდესო!“

— ნუ სცოდავ ღმერთსა! ნუ ამბობ ეგეთ სიტყვებსა, ჩემო თეიმურაზ! მაღალი ღმერთი სულგრძელია, ხოლო თუ განრისხდა... არა, შენ ეს მითხარი, მეორე რა გწადის კიდევ?

— მეორე?! ჰო მეორე — ბოროტ შაჰ-აბაზის ბრჭყალებიდან დასხლტომა და მოწყალე ძლიერი მფარველის პოვნა, ჩემო ლუარსაბ!

— მერე ვინა გყავს ეგეთი, ჩემო თეიმურაზ! თანაც, არც ისე ადვილია ირანის ლომის ბასრ ბრჭყალებიდან თავის დაღწევა...

— თავსა-კი დავაღწევ, თუ ძლიერი მფარველი და ბატონი მეყოლა, ჩემო ლუარსაბ!

— მერე ვინ გეგულვის ასეთი?

— ვინა და დიდი რუსეთის ძლიერი მეფე!

— დიდი რუსეთის მეფე?! — გაიკვირვა ლუარსაბმა, — როგორც ვხედავ შენც პაპაშენის გზას ადგეხარ, ჩემო თეიმურაზ! ფრთხილად იყავ, ფრთხილად! ხომ იცი კარგად, რომ პაპაშენი, განსვენებული მეფე ალექსანდრე მაგ სახიფათო გზამ დაღუპა და ვშიშობ, შენც არ შეგემთხვეს რაიმე მარცხი... აბა მითხარ, რით დაეხმარა რუსეთის ხელმწიფე პაპაშენს, როცა გაბრაზებულმა შაჰმ ბიძაშენს, კონსტანტინე ბატონიშვილს, უბრძანა: მოჰკალ შენი ძმა და შამაშენიო; მანაც, ღვთისაგან წყეულმა, ჩაიდინა ეს უსაზიზღრესი ბოროტებანი! აბა მითხარ, ამის გამო გაუმართა ომი ყაენს მოსკოვის დიდმა ბატონმა, ან მისმა ელჩებმა ააცილეს თავიდან ის დიდი ხიფათი მეფე ალექსანდრეს? ისინი ხომ ქიზიყში, ბატონიშვილ კონსტანტინეს ბანაკში იყვნენ იმჟამად! პირიქით, იმათმა იქ ყოფნამ უფრო გააბრაზა ღვთის მგმობი კონსტანტინე და ჩაადენინა ის საშინელი მკვლელობანი. მოსკოვის ხელმწიფეს კიდეც რომ სწადდეს დახმარება, იმსიშორიდან ვერ მოგეწვდება, ვერას გვიშველის, თანაც ჩვენთვის არ სცალია დიდ რუსეთს; ის ახალი სამეფოა, ახლა იკრებს ძალღონეს...

— აბა ვიღას მივმართოთ შენის აზრით, ჩემო ლუარსაბ! ოსმალეთი კიდევ უარესია ყიზილბაშზე. ეს ორი ვეშაპი მოგვდგომია აღმოსავლეთიდან, სამხრეთიდან და დასავლეთიდან რვა ნაწილად დაფ-

ლეთილ საქართველოს და გვიპირობენ ჩანთქმას, სჯულისა და ზნე-ჩვეულების შეცვლას და მონად გახდომას. დიდი მესხეთი ხომ წარიტაცა სულთანმა და შეუცვალა სჯული, გაათათრა, ახლა ამასვე უპირებს უბედურ კოლხეთს, ანუ იმერეთ-გურია-სამეგრელოს და სვანეთ-აფხაზეთს. აქ-კი ჩვენ მოგვდგა ლაქუცითა და კუდისქნევით ვერაგი შაჰ-აბაზ და სწადია მთლიანად ჩაგვიგდოს ხელში...

— ნუ თუ სხვა გზა არ მოიპოვება?!

— აბა რა გზაი, ჩემო ლუარსაბ! განათლებული ევროპა კიდევ უფრო შორსაა ჩვენგან და ვერ მოგვწვდების. მასთან ჩვენსა და მას შორის გარდუვალ ზღუდეთ ჩამდგარა ძლიერი ოსმალეთი, რომელმაც, ამ ასორმორცდაათი წლის წინათ, დაამსხვრია ჩვენი მოკეთე და მოკავშირე, ქრისტეს მღაღადებელი სახელმწიფო — დიდი ბიზანტია, დაეუფლა მის ქვეყანას და ამჟამად შიშის ზარს სცემს დასავლეთ ევროპის სამეფოებს. სხვა ვილაა კიდევ! ვის ძალუძს ჩვენი მფარველობა !არავის, გარდა თვინიერ რუსეთისა, ჩემო ლუარსაბ! რუსეთი დიდია, ძლიერია, ჩვენსავით მართლმადიდებელი ქრისტეანე, იმავედროს ოსმალეთისა და სპარსეთის მტერია და მოქიშპე, ამიტომაც გვმართებს მასთან დაახლოვება და მის ფრთებ ქვეშ შეფარება. აი, ეს არის საქართველოს ერთად ერთი გზა! სხვარიგად-კი ჩვენ მოვისპობით, გავნადგურდებით... ამასვე გირჩევ შენც, ჩემო ლუარსაბ! დღესვე დავწეროთ ვედრებითი უსტარი და გავუგზავნოთ დესპანთა ხელით მოსკოვის ახალ მეფეს მიხეილს და ვსთხოვოთ დახმარება-მფარველობა.

ამ საუბრის დროს აინვაზე გამობრძანდა თეიმურაზის დედა ქეთევან, რაღაც გრაგნილით ხელში. მას გამოყვა ყურთმაჯებიან ჩოხებით და მაღალყელიან ჩექმებით ორი უკვე ხანშესული დარბაისელი; ერთი მათგანი იყო თეიმურაზ მეფის ლალა და მესაიდუმლე, თავადი შარმაზან ჩოლოყაშვილი; ხოლო მეორე, ლუარსაბ მეფის ლალა, თავადი შადიმან ბარათაშვილი — ორთავე ფრიად ცნობილი ივერიაში თავიანთ ჭკუა-გონებით და გამჭრიახობით.

ქვრივი დედოფლის დანახვაზე ჭაბუკი მეფენი სწრაფად წამოიჭრენ და ჰკადრეს მდაბალი სალამი, ეამბორენ ხელზე. დედოფალმა-კი მშობლიური გრძნობით ორთავეს აკოცა შუბლზე და უსურვა დილა მშვიდობისა, შემდეგ დაბრძანდა ტახტზე და მოისვა გვერდით ორთავე მეფენი. ორი დარბაისელი-კი ჩამოჯდა ტახტზე მათ პირდაპირ.

— ეგ რა გიპყრიათ ხელთა, საყვარელო დედავ?! — შეეკითხა ალერსით თეიმურაზ და მიუთითა გრაგნილზე.

— ირანის ბატონის, შაჰ-აბაზ დიდის უსტარი, ჩემო ძვირფასო შვილო! ამ დილით მიიღო და გადმომცა სპარსეთის ელჩმა სარუხოჯამ, თანაც მოგართვათ ორთავე მეფეს ფეშკაშები.

— ნეტა რას გვამხელს მაგ როჭიკით ბებერი მელა?

— სუ, წყნარად, შვილო, ეგრე ნუ ახსენებ ირანის ლომს, არა-ვინ გაგეიგონოს და არ დაგვღუპოს! შაჰის ჯაშუშები [illegible] ჩვენი სამეფო! — უთხრა ოდნავ წყენით და ნელი ხმით ქეთევანმა, თანაც მიმოიხედა ირგვლივ.

— უმჯობესია, დედოფალო, შევიდეთ საიდუმლო დარბაზში და იქ ვიმსჯელოთ, — ჰკადრა შარმაზანმა.

— სრული სიმართლეა, აგრე აჯობებს, ბატონო, — დასძინა შადიმანმა.

ყველანი შევიდნენ მოძცრო დარბაზში და დასხდენ ტახტზე.

— რას იწერება ცბიერი ყაენი? — კვლავ შეეკითხა დედას დაბალი ხმით თეიმურაზი, — აბა წაგვიკითხე, ჩემო ლალავ! — მიმართა შარმაზანს და გადასცა გრაგნილი.

ჩოლოყაშვილმა წაიკითხა; ქართულად სწერდა ივერიის ორთავე მეფეს თვით ირანის ლომი, ოღონდ, როგორც ქართველი დედის შვილმა, ჩინებულად იცოდა ქართული ენა:

„მე, სრულიად ირანისა, ერაყისა, ქურთისტანისა, რან-შირვანისა და ივერიის დიდი ბრძანებელი, შაჰ-აბაზ პირველი, მივუწერ ამა როჭიკსა ჩემს ერთგულ მეფეებს: ქართლისას — ლუარსაბს და კახეთისას — თეიმურაზს, ვუსურვებ ორთავეს ხანგრძლივ და ბედნიერ სიცოცხლეს თავიანთ მშვენიერ სამეფოითურთ.

„ჩემო ერთგულნო ლუარსაბ და თეიმურაზ! მე, აღმოსავლეთის დიდმა ბრძანებელმა გადავწყვიტე თქვენთან ორთავესთან დამოყვრება. მწადის გავნასკვო თქვენთან ძმური და მეგობრული კავშირი. მწადის შევირთო ცოლებად თქვენი დები, — დანი ორთავ მეფისა და მასთან ერთად დაგამოყვროთ ურთიერთშორის და მწადის ახლად დაქვრივებულმა თეიმურაზმა შეირთოს ცოლად ლუარსაბის მეორე და. ამრიგად, თქვენ, ივერიის მეფენი, გახდებით ჩემი ცოლისძმანი, ხოლო თეიმურაზი კიდევ ქვისლიც. ამიერით მე, შაჰ-აბაზ დიდი, ვიქნები მეფის სიძე, მამა და მფარველი. თქვენ მიიღებთ ჩემგან დიდ ფეშკაშებსა და შეღავათებს. ჩვენ სამნი ერთად ამიერით გავხდებით ურთიერთშორის მოყვრობით და მეგობრობით მტკიცედ დაკავშირებულნი, რითაც შიშის ზარს დავსცემთ ჩვენსა და ჩვენს საამეფოთა მტრებსა და დუშმანებს.

„ეს მაღალი აზრი ჩამაგონეს დიდმა ჰალაჰიმ და მისმა ფეჰამბარმა, — იკურთხოს უკუნისამდე მათი სახელი, — და მწამს, რომ ორთავ მეფენი სიბარულით მიიღებთ დიდი ირანის ბრძანებლის მოყვრობას და მეგობრულ კავშირს. შ ა ჰ ა ბ ა ზ დ ი დ ი“.

ამ უსტარის წაკითხვის შემდეგ, მცირე ხნით ჩაბოვარდა სამარხისებური სიჩუმე. იქ დამსწრეებმა გადახედეს ერთმანეთს. სიჩუმე დაარღვია თეიმურაზმა:

— ხედავთ, ბატონებო, რა ხაფანგს გვიგებს ირანის ბებერი მელაჭ სწადის ჩვენი შებორკვა, ჩვენი ხელში დაჭერა! მას ფრიად აშინებს ივერიის დაახლოება დიდ რუსეთთან, ჩვენი მეგობრული კავშირი მოსკოვის მეფესთან. ეს ადრევე ვიცოდი! ხომ გახსოვს, ჩემო ლალაკ, რა სიტყვით მომმართა და რა დარიგება მომცა შაჰმ, როცა დამადგა თავს გვირგვინი და მგზავნიდა კახეთის მეფედ: „იყავ მუდამ ჩემ ერთგული და ერიდე იმ სახიფათო გზაზე სვლას, რამაც დაღუპა ბაბა და ბიძაშენი"-ო... ახლა მოყვრობას გვიპირობს, რათა გაგვიხადოს მტერ ერთგული და მონა-მორჩილი.

— ნუ ცხარობ, შვილო! დამშვიდდი... ამჟამად ყველამ უნდა მოვიკრიბოთ გონებანი და დინჯად განვიხილოთ დიდი ყაენის წინადადება, — წარმოსთქვა წყნარად ქეთევან დედოფალმა და გადახედა იქ დამსწრეთა. — აბა, რას გვირჩევთ, ჩვენო ერთგულნო და სიბრძნით საკვსენო, შადიმან და შარმაზან? — შეეკითხა ქეთევან.

— თვით დიდო ბრძენო და გონება სრულო დედოფალო! ჩვენ რაიცა მოგახსენოთ, ოდეს თქვენ თვით უკეთ უწყით, რომ შაჰ-აბაზ დიდსა უარი არ ეგების! უარის თქმით, გავაბრაზებთ ირანის ლომსა და ქვეყანას დავატეხთ თავზე მის საშინელ რისხვას! — წარმოსთქვა დინჯად ბარათაშვილმა.

— ამას ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ დიდებულ შაჰის მოყვრობა და მეგობრობა არ იქნება ცუდი ქართლ-კახეთისათვის, — დაურთო თავის მხრივ ჩოლოყაშვილმა.

— მეც მაგ აზრისა ვარ, ბატონებო! ხოლო თქვენ რას იტყვით, ივერიის ნორჩო მეფენო? — შეეკითხა ქეთევან დედოფალი.

— ჩემი აზრი ასეთია: უსათუოდ უნდა მიეღოთ ირანის დიდი ბრძანებლის კეთილი მომართვა და დავიმოყვროთ ორივე მეფემ. რა რიგად უნდა მოხდეს მე და თეიმურაზის დამოყვრება, ეს-კი ალარ ვიცი! ჩვენ ხომ ნათესავნი ვართ ურთიერთშორის! — წარმოსთქვა ლუარსაბმა.

— მართლმადიდებელი ეკლესია სცნობს ნათესაობას შვიდ მოდგმამდე, თქვენ-კი ურთიერთშორის მეექვსე მოდგმამდე ხართ მოსულნი. მაშ, შესაძლებელია დამოყვრება, თუ ქათალიკოსი დაგრთავთ ნებას. — წარმოსთქვა შადიმანმა.

ამ ბჭობის დროს თეიმურაზი სდუმდა, რაღაც ფიქრებში გართულიყო. იგი არ იყო უარს დამოყვრებოდა ქართლის მეფეს, თუ-კი მისცემდენ ცოლად მის უმცროს დას, ხორეშანს.

შეცირეს ჯამათის შემდეგ დაასკვნეს: შაჰ-აბაზისათვის უნდა გაეგზავნათ მეფეები, დიდი მაყრიონით და მზითვებით, ლუარსაბ მეფის უფროსი და, ელენე (ლელა) და თეიმურაზ მეფის უფროსი და — ვულსურდა. ხოლო თეიმურაზს უნდა ეთხოვა ცოლად ლუარსაბის უმცროსი და — ხორეშან; რაც შეეხება მოსკოვთან მიმოწერას და დესპანთა გზავნას, დაადგინეს დროებით მაინც შეეჩერებიათ ეს სახიფათო საქმე.

ყველანი საკმაოდ კმაყოფილნი გავიდნენ აივანზე, სადაც უკვე გაეშალათ სუფრა ნაირ-ნაირი ნამზადებით და საუკეთესო ღვინოებით აფერადებული. სტუმრებს მასპინძლობდა ქეთევან დედოფალი; იგი იჯდა ოქროს სევანზე სუფრის თავში. მის გვერდით ისხდნენ ივერთ მეფენი: მარჯვნით ლუარსაბ, მარცხნით-კი თეიმურაზ. აქვე მოიწვიეს და საპატიო ალაგას დასვეს შაჰ-აბაზის ელჩი სარუხოჯა, რომელმაც ჩინებულად იცოდა ქართული ენა. აქვე, სუფრაზე, დედოფალმა აუწყა მას, რომ ყველანი უზომო სიხარულით ეგებებიან ირანის ლომის გულწრფელ სურვილს და დიდ ბედნიერად სთვლიან თავს, რომ სიძედ და მეფერველად უხდება ივერიას ირანის ბრძანებელი შაჰ-აბაზ დიდი— „მრავალჟამიერ იყოს მისი სვებედნიერი სიცოცხლე და კარგად ყოფნა!“ — სთქვა დედოფალმა და შესვა სავსე ფიალით მისი სადღეგრძელო.

ყველანი წამოდგენ ზეზე და სავსე ყანწებით და აზარფეშებით შესვეს ახალი სიძის სადღეგრძელო. ამ საპატიო სასმურს დაერთო კახური მრავალჟამიერ, ყარალაშვილთა გუნდის მიერ წარმტაცად შესრულებული. ამას მოჰყვა სუფრული „მუმლი მუხასა“, „ქართველო ხელი ხმალს იკარ“, „ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა“, „შვიდნი ძმანი გურჯანელნი“ და კიდევ სხვა მრავალი გალობანი; გაჩაღდა ლხინი და ქეიფი, რასაც უწყობდა ხელს მომხიბლავი მაისი და კახეთის ბუნება.

წამოდგა ღვინით სავსე ფიალით, ესოდენ პატივით შეზარხოშებული ირანის დესპანი სარუხოჯა, მძიმედ მოიხარა ქედი დედოფლისა და ორთავ მეფის წინაშე, შეაქო ისინი მოთაფლული სიტყვებით ქართულ-სპარსულად, გადაუბადა მადლობა თავის ბრძანებლის ნაცვლად, უსურვა ყოველგვარი სიკეთე და ბედნიერება და სიამით შესვა სავსე ყანწით მათი სადღეგრძელო. ყველამ ფეხზე ადგომით ადღეგრძელეს დედოფალი და მეფენი, რასაც დაერთო საამო ჰანგებად კახური მრავალჟამიერ და ნაირ-ნაირი სუფრულები.

გამშვიარულდა სუფრა, სტუმარ-მასპინძელი მოხდენით ესროდენ ერთმანეთს შაირებს და რუბაიებს, კაფიად თქმულებს. ამ ვარჯიშში ყველას სჯობნიდა ქართულ და სპარსულ ლექს-შაირებში ფრიად

დაბეჭდილნებელი ჭაბუკი თეიმურაზ, რაც დიდად აბარებდა დედა-შისს — ქეთევან დედოფალს.

„ის ძვირფასი თვალი არის, შემკობილი მურასია,
კახეთისა ტახტს ამშვენებს მეფე თეიმურაზია“.

ესროლა კახეთის მეფეს შადიმან ბარათაშვილმა.

„მოშაირედ ვაოვებულა, ბრძოლის ველზე ვაკვლია,
მე კი ვიტყვი გულახდილად. შადიმანი მამაცია“.

უპასუხა კაფიად თეიმურაზმა.

დიდი აღტაცება გამოიწვია სუფრაზე ორივე ლექსებმა, განსაკუთრებით თეიმურაზის შაირმა. შადიმან ბარათაშვილმა ამაყად ასწია თავი და გადახედა სუფრას. იგი ფრიად ნაწყენი გულში, რომ ამ სუფრაზე არ იყო მისი ხმლის დამწყვეტელი დიდი მოურავი და არ ისმენდა მეფის ბაგეთაგან თქმულს მის ქებას.

— „გაგულისდა დინჯი, ბტკიცე, მეფის ლალა შარმაზანი,
გაჯიუტდა, — მას ვერ დასძრავს თვით ირანის ზარბაზანი“...

გადუსროლა თავის ლალას თეიმურაზმა ეს კაფია ლექსი, რამაც გამოიწვია სუფრაზე სიცილი და აღტაცება.

ამ შექებით გათამამებულმა თეიმურაზმა მიმართა თავის დედას, ქეთევან დედოფალს და ქართლის მეფეს, ლუარსაბს, ასეთი შაირებით:

„ის ნაზია, შვენიერი, ვით ეაზნარის ხეივანი,
ბაგეთაგან შარბათი სჩქეფს, ენასმობის შადრევანი,
ვერსად ვპოვე მისი დარი, მოვლე ირან-ერევანი,
სათნოების ეზოაზია ბრძენთა-ბრძენი ქეთევანი“.

„მსურს ვაყლეროთ ჩანგი, ქნარი
და შევაქო ლუარსაბი:
სრულად ქართლის ჩაუქ მეფეს
მსურს შევასხა სოტბა, რაბი—
გაბურებულ ბრძოლაშია ვერ შეიხრის მისი წარბი,
ვერ გაუძლებს იმას ომში
ვერც თურქი და ვერც არაბი“.

ამ ორმა შაირმა კიდევ უფრო მეტი აღტაცება გამოიწვია დამსწრეთა შორის. ითქვა კიდევ ბევრი ზმა და შაირები ენაწყლიან თამადა გენო ქობულაშვილის მიერ.

სარუბოჯაც არ ჩამორჩა სხვებს, იმანაც წარმოსთქვა ორი თუ სამი რუბაია. შემდეგ დაუკრეს თარსა და დაირაზე ზიქასტა-ბაიათები, დაბოლოს-კი გაიმართა ლეკური, დავლური და მირზაია; აცეკვდენ თავადნი, სეფეწულნი და თვით ჭაბუკი მეფენი.

განსაკუთრებით მობდენილად ცეკვავდა ლუარსაბ მეფე. ნადიმი გაგრძელდა სამპრობამდე და დამთავრდა ჯირითით, ნიშანში სროლით და ჭიდაობით.

ცხირეთი და ტაშისკარი

გავარდა ხმა: თურქთა სულთანი გზავნის ივერიაში დიდ ლაშქარსო. ამ ჯარებს უნდა დაეპყრო პირველად ქართლი, შემდეგ კახეთი. ამრიგად, სულთანს სწადდა მთელი საქართველოს ხელში ჩაგდება, რადგან დიდიხნის ადრე მის ბრძანებლობაში იყო მთლიანად კოლხეთი და მესხეთი. ივერიას-კი, როგორც ვიცით, ეპატრონებოდა ირანი; ამ დიდმნიშვნელოვან კუთხის ჩამოცლით, სულთანს სურდა სამაგიერო გადაეხადა შაჰ-აბაზისთვის და დაესუსტებია დიდი ირანი. ამ მიზნით მან გამოიყენა ყირიმის ბატონი სათარხანი, რომელიც ადრევე გაიწვია დიდი ჯარით ალეპოში ირანის წინააღმდეგ.

სწორედ ეს სათარხანი, ოცდაათი ათასი საუკეთესო შეიარაღებული მეომრით, მოულოდნელად შეიჭრა ქართლში. ეს მოხდა 1609 წელს, ზაფხულში *).

აეშაგთა ჩვენებით მტრის ჯარი უნდა შემოსულიყო ქართლში ახალციხიდან. საკმაო ჯარით, გზების შესაკრავად გაგზავნეს კიდეც ორი სარდალი—ზაქარია და იარალი **). ნამდვილად-კი სათარხანი შემოიჭრა ყარსიდან, ხოლო მოწინავე რაზმები სწრაფად გამოგზავნა თრიალეთის გეზით ცხირეთისაკენ, სადაც იმდროს საზაფხულოდ იყო მეფე ლუარსაბ მცირე ამალით. ამ მოწინავე ჯარმა გადმოვლო საბარათიანო, მანგლისი და მიადგა სოფელ ქველთას. თურქები გზა-და-გზა აწეოკებდენ მოსახლეობას და ართმევდენ სარჩოს.

საღამო ჟამს, ქველთასთან, მტრის მოწინავე რაზმებს უცებ შეეფეთა თევდორე მღვდელი, რომელსაც სტაცეს ხელი თურქებმა და გაიგდეს წინ ეტიკად ცხირეთისაკენ უფრო მოკლე და მოხერხებული გზის მაჩვენებლად, რისთვისაც შეპირდენ დიდ ჯილდოს.

მტრის რაზმებში მომწყვდეული თევდორე პირველად შეკრთა და დაიბნა, ხოლო მალე მოვიდა გონს და გაიმაგრა გული. მან გადაწყვიტა შეეწირა თავი სამშობლოსათვის, და დაებნია გზა და კვალი შემოსულ მტრისთვის, თუმც კარგად უწყოდა, რომ ასეთი ოინით მას მოელოდა ტანჯვით სიკვდილი.

---

*) ზოვის თქმით სათარხანის ლაშქარი შესდგებოდა სამოცი ათასი მებრძოლისგან; ამ აზრისა იყო, სხვათა შორის, ჩვენი ცნობილი მწერალი ანტონ ფურცელაძე თავის ისტორიულ მონოგრაფიაში, გ. საკაძის შესახებ.

**) მათი გვარები არ არის დაცული მატიანეში.

— ბევრს ღირსეულ ქართველს შეუწირავს თავი ქვეყნის საკეთილ-დღეოდ, დეე მეც, ულირსი მონა ღვთისა, ვიყო ერთი მცირედი მათ შორის! — ასე ფიქრობდა გულში ხალხის ერთგული თევდორე. მან გადახედა შემოსეულ მტრებს და შეუძღვა იქვე ულრან ტყეში.

დიდხანს ატარა ეს დაუპატიჟებელი სტუმრები ტყესა და ღრეში იმ კუნაპეტ ღამეს. ბევრი დრო დააკარგვია მათ ამ ხეტიალში. ბევრს ეწვალენ, მარა ვერ გავიდენ სწორ გზაზე. უსიერ ტყესა და ღრიანკელს არ უჩანდა ბოლო. მტერი მიუპვდა ღალატს თევდორეს. სტაცეს ხელი, გვემეს საშინლად თოფის კონდახებით, დაუსისხლიანეს თავპირი, დაცხრილეს წვეტიანი შუბებით და მისი უსულო გვამი გადისროლეს ხევში.

ამ თავგანწირვით თევდორემ აიცდინა მეფეს ტყვეობა, იხსნა აოხრებისაგან მთელი ქართლი და ათასობით ტყვევნა-გაყლეტისაგან თავის მოძმენი.

თურქთა მოწინავე ჯარმა როგორც იქნა დააღწია თავი უდაბურ ტყეს, გავიდა სამშვიდობოს, დაადგა სწორ გზას და დილით მიადგა ცხირეთს. თეზმის ხევიდან მტკვრამდე, ითქმის ოცი ეჯის მანძილზე, მთელ ვაკეს მოეფინა მტრის ჯარი, რომელიც თანდათან მატულობდა. მას ემატებოდა სათარხანის მთავარი ლაშქარიც.

დილით ადრე ცხირეთში, მეფის საზაფხულო სასახლის აივანზე გამოსული ორი დიდებული ისხდენ ტახტზე და მეჯაიფობდენ.

— ბატონო შადიმან, ხომ არაფერი ცნობა გვაქვს იარალიდან?

— ჯერ არაფერი, ბატონო ფარსადან! ვფიქრობ ტყუილად დაუყარეს ხმები თურქთა შემოსევის შესახებ. ახლა იმათ ჩვენთვის არ ცხელათ. ალეპოს სულთანის აჯანყებას ეხუმრები? განა ასე ადვილად დააცხრობენ! შეუძლებელია!

— შენს პირს შაქარი, ბატონო შადიმან! ხოლო რალაც არ მჯერა. დაბეჯითებით ამბობენ, ყირიმის ხანმა სათარხანმა თავის მაბალი ჯარით იერიშით აიღო ალეპოო და ახლა მოდის საქართველოზე ყარსით, რათა დაიპყროს მთელი ივერია და აქედან სამხეთრო გზით დაბრუნდეს ყირიმშიო.

— აბა ვინ მიიღო ასეთი უცნაური ხმები?

— ვინ და გასპარაშვილმა. მან ხომ ყველაფერი იცის, ლიდი სოვდაგარია და სტამბოლთან ბევს მიმოწერა.

— შეუძლებელია, ჩემო ფარსადან! ლუარსაბ მეფის მასხარას განა რაზე გამოგაპარება?! მისი კვიდრი ძმა ახალციხის ფაშასთანაა და ის ატყობინებს ყველაფერს. იქიდან-კი არაფერი მოსულა.

— აბა ვინ დაყარა ეს ხმები?

— არ ვიცი კარგად. შეიძლება განგებ ქნეს, რაიმე მიზნით. ეს კია, რომ სპასპეტმა-მოურავმა სასწრაფოდ გაგზავნა დასაზვერავად და გზების შესაკრავად იარალი და ზაქარია ათასი კაცით.

ამდროს მოირბინა ვულგახეთქილმა ოფრინდამ და ამოსძახა ქვემოდან:

— ბატონებო, თათრები თავს დაგვესხენ, მოდიან ცხირეთისაკენ... თავს უშველეთ...

— ვინ გვატყობინებს? — შეეკითხა ღაშფოლებით შადიმანს ბარა-თაშვილი.

— ზაქარიამ და იარალიმ გამომგზავნეს, ბატონო! ორთავე სარდალი ფეხ-და-ფეხ მოსდევენ მტერს. თათრებმა თურმე ხევ-ბილით წამოსულან, გვერდით ჩაგვიარეს. ახლა თეზმის ხეობით მოდიან.

ამდროს გამოვიდა აივანზე ამრეშუმის ჯუბისაფარი ქობული მეფე და შეეკითხა შადიმანს:

— რა ამბავია, ჩემო ლალავ? რა ცნობა მოგვიტანა მაგ მოყმემ?

— ვერ არის კარგი ამბის მომტანი, მეფევ! თათარი შემოპარულა ქართლის საზღვრებში... მტერი თავს გვესხმის! უკვე მოდიან ცხირეთ-ზე თეზმის ხეობით... — მოახსენა ლუარსაბს გაფითრებულმა შადიმანმა.

— მართლა?! რა ვქნათ ახლა? რა გვეშველება?! — წამოიძახა შე-შინებით ქართლის მეფემ.

ამდროს აივანზე გამოვიდა ქვრივი დედოფალი, ლუარსაბის დედა-თამარ, რამდენიმე დიდებულის თანხლებით. ყველამ გაიხედა თეზმის-კენ. მთელი ხეობა გავსებულიყო მტრის ჯარებით.

ამ სანახაობამ შიშის ზარი დასცა მეფეს და დიდებულთ. ყველანი გაფითრებული და ენაჩავარდნილნი შეცქეროდენ ერთმანეთს.

ამდროს სასახლის ეზოში შემოაქროლა შავი ბერანი გიორგი ხაა-კაძემ. იგი სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან და ავიდა აივანზე.

— გვიშველეთ, მოურავო! გვიშველეთ, ჩვენო დიდებულო სპასპეტო! მტრები შემოგვსეეიან, ეილუაებით... გვიშველეთ! — მიაძახეს ერთხმად ახლად მოსულს მეფემ, ქვრივმა დედოფალმა და დიდებულებმა.

— არხეინად ბრძანდებოდეთ, მეფევ, დედოფალო და დიდებულნო! ღმერთია მფარველი და შეგიდობით დავიტოვეთ თავს ამ გაჭირვებას. ერთი ღამით ადრე გავიგე ყველაფერი და მივიღე კიდეც საჭირო ზომები. უკვე ვაფრინე კაცები და სასწრაფოდ დავიბარე ჯარები. იასე და ნუგზარ ერისთავები, ბუხტან ბატონიშვილი ზაბა და ბაიდურ ცი-ციშვილი, ამირაჯიბ ხერხეულიძე და სხვა დიდებულნი. ახლა ჩვენ ორასამდე გუშაგი და კავთისხევში კიდევ — ხუთასამდე კარგად გა-წვრთნილი გლეხთა ჯაბუკნი, ამდენივე ლამისყინასა და ტირიფონაზე. სამ-ოთხ ღამეში შეგვიგროვდება ორი ათასამდე მეომარი, ხვალ დილით

ომ მოგვეშველებიან დიდებულნი და ახალი გლეხნი — ხუთასამდე საუკეთესო მებრძოლი. ასეთი მამაცი რაზმით-კი სასწაულებს ჩავიდენთ! — უპასუხა დინჯად გიორგი საკაძემ.

— აბა რას გვიშველის ეს ერთი მუჭა რაზმი მტრის ლაშქრის წინააღმდეგ, რომლის რაოდენობა უთვალავია თურმე! — წამოიძახა შეშინებით ფარსადან ციციშვილმა.

— არხეინად ბრძანდებოდეთ, ბატონებო! ენდვეთ ჩემს სიტყვასა და გამოცდილებას, — სთქვა მოურავმა.

— მტრის მოწინავე ჯარი ექვს ათასს აჭარბებს და შენ შვიდასი კაცით გწადს შეებრძოლო? — შეეკითხა დაღვრემით ბარათაშვილი.

— დიახ, ბატონო შადიმან! როცა სხვა გზა არაა, შვიდასი კაცით უნდა შევუტიოთ და იმედია ვძლევთ კიდეც!

— ეგ კი მეტის მეტია, ბატონო მოურავო! შვიდასი კაცით შვიდი ათასის წინააღმდეგ?! — წამოიძახა გაოცებით ჯავახიშვილმა.

— აბა სხვა იგად როგორ მოვიქცეთ, ბატონო ქაიხოსრო! მტერი კარზე მოგვდგომია ჩვენს ძილში და გაააქცევი გზებიც-კი შეუკრავს... იარალმა და ზაქარიამ ვერ შეასრულეს თავის დავალება, მტერმა გზა უქცია. როგორღა უნდა მოვიქცეთ! ხომ არ დავნებდებით ტყვედ! ცხვრებივით ხომ არ ჩაუვარდებით ხელში! ასეთ დროს გვმართებს თავგანწირული შეტევა. ან გამარჯვება უამრავ მტერზე, ან ნამუსიანი სიკვდილი!.. ხომ იცით, ბატონებო, რა ბრძანა დიდმა შოთამ? — „რა გაჭირდის მაშინ უნდა გონებანი გონიერსა". აგრეთვე — „ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მჭნელია"... აი სწორედ ახლა გვიჭირს ჩვენა და ახლა გვმართებს გონებანი! სწორედ ახლა უნდა ვეკვეთოთ თავგანწირვით და ახმა უნდა ვძლიოთ ათასს! — უპასუხა შეშინებულ დიდებულთ საკაძემ და მიუბრუნდა ლუარსაბს:

— თქვენ-კი, მეფეც და დედოფალო, ოდნავადაც ნუ შეკრთებით, მტერი ვერას დაგვაკლებს! ამ ორ ჟამში აქ ვარ გაჩენილი ხუთასი საუკეთესო მებრძოლით კავთისხევიდან.

ამ სიტყვებით ის შურდულივით დაეშო აივნის კიბიდან, მოახტა თავის შავ მერანს და გააქროლა კავთისხევისაკენ.

მართლაც, ორ ჟამს შემდეგ დიდი მოურავი ხუთასამდე კაცით ეკვეთა მტერს. იგი პირველად დაეცა თურქთა მოწინავე ჯარს, რომელიც მიდიოდა ცხირეთში მეფის შესაპყრობად, დაამარცხა იგი და შერეკა ცხვრის ფარასავით უმთავრეს ურდოში, თან ისეთი შიშის ზარი შეეტანა მტრის ჯარში, რომ თურქებმა იწყეს მაგრება.

ამდროს მოეშველა საკაძეს ხუთასი კაცით ზაზა ციციშვილი. მოვიდენ თავის რაზმით ზაქარია და იარალი. ამრიგად, შეგროვდა სულ

ორი ათასამდე მებრძოლი. ამ მცირე რაზმით მოურავი უნდა შებმოდა თურქთა ოცდაათი ათას მხედარს, ბოფ-ზარბაანებით შეიარაღებულთ. ეს იყო რაღაც ზღაპრული, დაუჯერებელი ამბავი. ამ სურათმა გაამხნევა ჭაბუკი მეფე; იგი მივიდა სააკაძესთან და დადგა მის გვერდით საომრად.

მოურავმა გადახედა მიდამოს, დაათვალიერა მტრის ბანაკი, მოისაზრა ყველაფერი, როგორ და რა მხრივ უნდა დაცემოდა მტერს და შეუდგა საქმეს. მან გაჰყო რამდენიმე ნაწილად თავის მცირე რაზმი და შევარდენივით დაეცა თურქებს იმ მხრიდან, საიდანაც ისინი არ მოელოდენ. საშინელება იყო ეს თავზე დაცემა. როგორც მშიერნი ლომნი, ისე ეკვეთნენ ქართველნი მტრის ლაშქარს. მედგარ ბრძოლამ ყველას ჩაუდგა გმირული სული. დიდი მოურავის შეტევა და მეექვარე ხმა შიშის ზარს სცემდა მტრის რაზმებს; გიორგი იქნევდა ხმალს მტრის ლაშქარში და აყენებდა სისხლის ღვართქაფს. მის გვერდით იბრძოდენ ლუარსაბ მეფე და ზაზა ციციშვილი.

შეიქნა მედგარი ხელჩართული ბრძოლა. ორი ათასი ქართველი უმკლავდებოდა ოცდაათ ათას თურქს. ეს იყო უმაგალითო ომი. შედრკენ თურქები; დაკარგეს მხნეობა. ქართველთ-კი ემატებოდათ ძალა და სიმამაცე. მათთან მოდიოდნენ თანდათან და მაშინვე უტევდენ მტერს ქართლის დიდებულნი თავიანთი რაზმებით, აგრეთვე მოვიდენ გლეხთა გაწრთვნილი რაზმებით ორი პაპუნა და ლომი ჩრდილელი. მოეშურებოდენ დასახმარებლად ნუგზარ და ზურაბ ერისთავნი ორი ათასამდე არაგველით, და თუშ-ფშავ-ხევსურით, სადაც სასწრაფოდ გაიგზავნა ცარო. მარა, არც მტერი იყო ლაჩარი. მას ჰყავდა შესანიშნავი სარდლები. მათ შორის ყველაზე უფრო ირჩეოდა თავის სიმამაცით ოსმან-ფაშა. იგი ყველაზე უკეთ აწყობდა თავის რაზმებს და იბრძოდა ყველაზე მედგრად; ეს შენიშნა სააკაძემ და უბრძანა ზაზა ციციშვილს მიტეოდა მას. ზაზა გაექანა ფაშისაკენ თავის რაზმით. ფაშა შეეგება მას; შეიქნა დავლური ბრძოლა ამ ორ შესანიშნავ ვაჟკაცს შორის. დიდხანს იომეს თავგანწირვით ზაზამ და ფაშამ: ორთავეს სწადდათ ჩაეგდოთ ხელში ერთიმეორის თავი. ბოლოს, ზაზამ აუკრა ხმალი, დაუქნია თავის ლეკური და ფაშის თავი გაგორდა ძირს. ზაზამ აიტაცა მოკვეთილი თავი, დაიკავა კბილებით მისი წვერი, გააპო მტრის ჯარი და მიართვა მეფეს.

ამდროს დიდი მოურავი ამხნევებდა თავის ჯარს. შავს არაბულაზე მჯდომი გადადიოდა იგი ერთი რაზმიდან მეორეში, ახდენდა განკარგულებას, გზავნიდა მაშველ რაზმებს იქ, სადაც უფრო უჭირდათ ქართველებს, აპობდა თურქთა მხედრობას და უტევდა იქ, სადაც უფრო მაგრად იდგა მტერი.

„ახლა-კი ვერ ვეღარ ვაუძლო ქართველთა სიმამაცეს თურქეთის ჯარმა. ეს აფრიდეწა ლაშქარი დაიძრა გორისაკენ. მტერს სურდა ჩაეგდო ხელში გორის მაგარი ციხე, რათა ეთარეშა შთელ ქართლში. ბრძოლით დაქანცულ ქართველებმა ვერ ვერ შესძლეს მაშინვე უკან დადევნება. საკაძემ აფრინა კიდევ კაცები ჯარის მოსაწევად; მცირე შესვენების შემდეგ მოურავი დაედევნა მტერს, ხოლო ადრეეე შეუკრა ტფილისისაკენ წასასვლელი გზები.

გორისკენ მიმავალ თურქთა ლაშქარს შეეფეთა წინ ტერ-საკა, გორელ სომეხთა ტერტერა. ამ გონიერმა ხუცესმა მაშინვე მოისაზრა რა ხიფათში ვარდებოდა მთელი ქართლი, თუ ხიდზე გავიდოდა მტერი და გამავრდებოდა გორის ციხეში. განსაკუთრებით დიდ საფრთხეში ვარდებოდენ გორელები.

ამ მიზეზით, ტერ-საკამ გააქროლა ცხენი და აცნობა სოფლელთ საქმის ვითარება. შეკრიბა ხალხი და თითქმის მტრის თვალწინ აპყარა გორის ხიდის ფიცრები და ჩაუჭრა ხარიხები. ამრიგად მოესპო მტერს მტკვარზე გადასვლის სახსარი.

ამ მოულოდნელ ამბავმა თავზარი დასცა მტრის ჯარს. რა უნდა ექნათ? ახალი ხიდის გამართვა შეუძლებელი იყო, რადგან გორის ციხიდან გამოსული რაზმი არ მისცემდა ამის ნებას. უკანიდან ხომ თავის მამაცი ჯარით აწყეტოდა საკაძე. ამიტომ უკან დახევაც ვერ გაებედათ. ამათ უკვე იგემეს დიდი მოურავის ძალა.

თურქებმა იწყეს მტკვრის პირისპირ შეყოლა, იმ იმედით, რომ ნახავდენ ხიდს, ან კარგ ფონს. ისინი შეყვენ ცარცვით საციციანოს სოფლებს და დაიკავეს ბრბონას ვიწროები ბორჯომის ხეობის სათავეში, ტაბისკართან. აქ გამართეს ფიცრული ხიდი სახლების ნანგრევებიდან და ვავიდენ ჯალმა. აქედან ისინი აპირებდენ ახალციხეში გაქცევას თუ დამარცხდებოდენ, თუ არა და აქედან ლია იყო გზა შეაგზავნ ქართლისაკენ.

ასე ფიქრობდენ თურქნი, ხოლო მათი ფიქრი და განზრახვა ადრე გაიგო საკაძემ. დიდ მოურავმა სწორედ განგებ მიდენა მტერი ისეთ ალაგს, სადაც სიიწროეის გამო არ შეეძლოთ გაშლა. აქ, ამ ვიწროებში, ადვილი იყო თურქთა ჯარის სრული დამარცხება.

აქლროს საკაძეს შეუგროვდა უკვე ექვს ათასამდე კაცი. ამ, შეიარაღებით შეიარ, ჯარით ის აპირებდა ხელმეორედ შებმას და მტრის სრულ განადგურებას. მან შეუკრა თურქებს ვასაქცევი გზები, თვითონ დაუკავა ზემოდან თავი და ორი მხრივ დაეკა მტერს.

თურქნი გაებენ მახეში. ამათ იწყეს თხრილების და სანგრების

მიუხედავათ ამისა, მტერი იყო იმდენად ძლიერი იარაღით და რაოდენობით, რომ ფრიად გამოცდილი საუკეთესო სარდლები, ნუგზარ და ზურაბ არაგვის ერისთავნი, შალვა ქსნის ერისთავი, ზაზა ციციშვილი და სხვა მრავალნი, არ ეთანხმებოდენ სააკაძეს და ვერ ბედავდენ ექვსი ათასი კაცით ოცდაათათას მეომრიან მტერთან შებმას. მაგრამ დიდ მოურავმა გაიტანა თავისი. მან დაუხატა მეფეს და სარდლებს თავისი გეგმა, აუხსნა საომარ ადგილთა მდებარეობა და დაარწმუნა ყველანი ქართველი ჯარის სრულ გამარჯვებაში.

ეპვი არაა, მთავარ სარდლობა იკისრა თვით სააკაძემ. იგი შეუდგა საქმეს. დილის რიჟრაჟზე აშალა ჯარი და მიიყვანა ჩუმად თურქთა სანგრებზე. მოურავმა უბრძანა მეთოფურთ სროლა. სიომ თოფის კვამლი მიაფინა მტრის სანგრებს და გახვია შიგ საფრებში ჩამსხდარი თურქნი, ამ კვამლს საკაძემ მიაყოლა თავის ჯარი, გადვიდა თხრილებზე მახვილით ხელში და დაერია მტერს.

ასეთ უეცარ თავდასხმას არ ელოდენ თურქნი. ისინი შეიპყრო შიშმა. ამავედროს ეძგერენ მტერს სხვა ქართველი სარდლებიც თავის რაზმებით და დასცეს ყიჟინა. შეიქნა ხელჩართული ომი, ომი მედგარი და ულმობელი. სააკაძე თავისებურად სპობდა მტრის რაზმებს და ახდენდა მათში არევ-დარევას. დიდი მოურავის დანახვაზე ისინი გარბოდენ ცხვრის ფარასავით.

შიშის ზარმა აიტანა თურქთა ლაშქარი. მან ვეღარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს და იბრუნა პირი გასაქცევად. გარბოდენ ფაშები, გარბოდა მტრის მთელი ჯარი; კაცი, ცხენი, ჯორი, აქლემი აირიენ ერთმანეთში. მათ დასტოვეს უპატრონოდ მთელი ბანაკი, მთელი ქონება. გარბოდა ზარდაცემული მტერი, მაგრამ ყოველი გასაქცევი გზა და ბილიკი წინასწარ იყო შეკრული საკაძის მიერ. აქ მოხდა საშინელი მარცხი; საშინელი რისხვა დაატყდა თურქებს—ისინი გაიჟლიტენ თითქმის მთლიანად. ტყეებში შემალულ მტერს იჭერდენ მწყემსის ბიჭები და დედაკაცები. სამი დღის განმავლობაში ჟლიტეს და ატყვევეს თურქნი, გადარჩა მხოლოდ თორმეტი კაცი. მთელი მათი ბანაკი და ქონება დარჩათ ქართველებს.

ამ უმაგალითო დამარცხებამ საშინლად გააბრაზა თურქთა სულთანი. მან განიზრახა ეძია შური. ხოლო იმხანად არ ქონდა იმდენი ძალა, რომ კვლავ შემოსეოდა ივერს.

დიდ მოურავმა შაჰ-აბაზს აახლა დესპანი, გაუგზავნა ძვირფას საჩუქრებთან ერთად დახოცილი ფაშების თავები და მიულოცა ბრწყინვალე გამარჯვება, თითქოს ეს გამარჯვება ყოფილიყოს შაჰის ხმლისა, რაღგან იგი იმყამად ეპატრონებოდა ქართლსა და კახეთს.

ირანის შაჰს დიდად ეამა თურქთა ვალარის ანეთი დამარცხება, ქართველთა ერთგულება. ბოლო იმავედროს მის მოსგამსვრეტ გონებას წარმოუდგა სულ სხვა სურათი. ის მზერდა ქართლში დიდებულ სარდალს, რომლის მეოხებით ძლიერდებოდა სუსტი ივერი და ხდებოდა საშიშარი. მან მოინდომა სააკაძის ხელში ჩაგდება ისე, როგორც ერთ დროს ჩაიგდო ხელში, თეიმურაზ მეფის წყალობით, კახეთის საუკეთესო სარდალი ადამ ანდრონიკაშვილი.

დიდი მოურავის ნადიმი

ცხირეთ ტაშისკართან გამარჯვებამ და უამრავი მტრის განადგურებამ ფრიად შემატა სახელი სააკაძეს. პირადი მტრებიც-კი სდუმდენ მის მიმართ. ხალხი ხომ აღშერთებდა თავის მხსნელს. ლუარსაბ მეფემ ისე დაიახლოვა „დიდი გიორგი", რომ უმისოდ ეს-თ დღესაც ვერ ძლებდა.

სამი თვის შემდეგ მოურავმა მიიღო შაპ აბაზიდან დიდი მადლობა თურქთა ჯარების განადგურების გამო და უამრავი საჩუქარი: ოქრო, თვალ-მარგალიტი, ძვირფასი ხალათები და ნოხ-ფარჩეული. ხარობდა სააკაძე, იშვებდა მისი სვე-ბედნიერი ოჯახი, ხარობდენ მისი მეგობარ-ძმათფიცულნი. ხოლო ყველაზე უფრო აღტაცებული იყო, უიმედოდ შეყვარებული მთიელი მამაცი ქალი, ცარო. იგი, ვაჟად მოსილი მუდამ თან ახლდა სააკაძეს, და დიდათაც ისახელა თავი ორთავ ბრძოლაში.

დამშვიდდა ქართლი, შეუდგა მყუდრო შრომას და ცხოვრებას. ხალხმა გაშალა ფრთები სააკაძის წყალობით. ვეღარ აწუხებდენ მას გარეშე მტრები და შინა მცარცველნი. ყირიმის ხანის დიდი ლაშქრის ერთი დაკერით განადგურებამ დააფრთხო სულთანი და ოსეთ-დაღესტანი, ფრიად ჩააფიქრა ირანიც.

ამ დიდი ბრძოლის შემდეგ გავიდა თითქმის ერთი წელი. ერთ დილით შეიქნა მზადება და მოძრაობა სოფელ ნოსტეს, გიორგი სააკაძის ოჯახში. მშვენიერ ბაღში, კაკლებ ქვეშ, მწვანეზე გაეშალათ რამდენიმე წყებად ერცელი სუფრები, რომელთა ორივე მხრივ დაეფინათ ნოხები; მათზე დაეწყოთ ხავერდის ბალიშ-მუთაქები.

სუფრის შუაში ყვავილნარით შემკულ მარმარის აუზიდან ჩქეფდა წითელი ღვინის პაწია შადრევანი, იქვე ეკიდა ვერცხლის თასები და კულა-აზარფეშები. საჯალაბოში უხვად ამზადებდენ ნაირ-ნაირ საჭმელებს, ხელმარდი ხაბაზნი აცხობდენ თონეულს და მამიჯვარის ლავაშებს. დიდრონი გოზაურებით ამოღებული ხიდისთავის განთქმული ღვინო ციოდებოდა აუზში. ყველაფერს წვდებოდა ორივ დიასახლისის, რძალ-დედამთილის, — გიორგის დედისა და მეუღლის თვალი და ყონება; მათი მეოხებით ჯარასავით ტრიალებდენ შინაყმები და ფარეშ-შიმუნარნი.

მოურავი იყო მეტად მხიარული, ის იძლეოდა განკარგულებას, უმართავდა იშვიათ სტუმრებს დიდებულ ნადიმს.

იქნებოდა თითქმის შუადღე. მაისის ფირუზი ცა და მხიარული მზე დანათოდა ბაღს. ტოტებში ჩაფრქვეული ცქრიალა სხივები ლალისფრად აელვარებდენ ღვინის შადრევანის შხეფებს.

ბაღის წინ ამართულიყო ქვითკირის ვრცელი სასახლე და შვიდსართულიანი თეთრი მაღალი კოშკი, საიდანაც იშლებოდა საოცნებო სურათებად შუა ქართლი*).

ამდროს მოისმა სამხედრო სიმღერა. გმირული ჰანგები გუგუნით ეფინებოდა ამწვანებულ მთა-გორაკებს და ზრიალებდა ჰაერში. ახლოვდებოდა თანდათან საამო ხმები. გაიღო ალაყაფის კარები და სასახლის ეზოში შემოაქროლა მოხდენით თეთრი მერანი ერთმა ჭაბუკმა. იმის ლამაზ სახეს ეალერსებოდა ახლად აშლილი წვერულვაში.

ეს იყო ლუარსაბ მეფე.

მხიარული მასპინძელი მიეგება იშვიათ სტუმარს და ორთავენი ძმურად გადაეხვიენ ერთმანეთს. მეფე ლუარსაბს ახლდა ბრწყინვალე ამალა; აშათაც დიდი პატივით მიეგება საკაძე, შეუძღვა სასახლის ფართო აივანზე ძვირფას სტუმრებს, რომელთაც მიეგებენ დიასახლისნი და მოიკითხეს თავმდაბლად. დასხდენ ყველანი ნოხებით მოფენილ გრძელ მერხებზე. გაიმართა ტკბილი მუსაიფი.

სტუმრები მოდიოდენ თანდათან. ეზოს გარემო აივსო მათი ცხენებით და შინა-ყმებით. დიდი მოურავი უმართავდა ნადიმს მთელ ქართლს. აქ იყვნენ მოწვეულნი თავის ცოლშვილით ქართლის დიდებულნი. აქ იყო ცხირეთის გმირი, ახოვანი ზაზა ციციშვილი. აქ იყვნენ განთქმული ვაჟკაცნი: კახაბერ, აღათანგ და პაატა ნერხეულიძენი, ამირაჯიბნი, ამილახვრები, ქსნის ერისთავნი, მაჩაბლები, თეიმურაზ მუხრან-ბატონი, ციციშვილები, ჯავახიშვილები, ბარათაშვილები. აქ იყო ძველი ომების გმირი ნუგზარ ერისთავი, თავის მამაცი ვაჟებით. აქ იყვნენ გლეხ-აზნაურთა საუკეთესო მამულიშვილნი. უხვ მასპინძელს მოეწვია აგრეთვე მდაბიო ხალხი.

მცირე ხანს შემდეგ სტუმრები მიიწვიეს ბაღში.

---

*) ეს დიდი მოურავის მაღალი კოშკი და მის წინ მდებარე ფართო სიპი, ფაქრის ქვად წოდებული, ჩემი თვალით ვნახე 1913 წელს ივლისში. იმჟამად ვიყავ მიწვეული გორის მაზრის ახალქალაქში, ვასო თარხან-მოურავის მიერ, რათა წამეკითხა ადგილობრივ კლუბში ლექცია დიდი მოურავის შესახებ და წავიკითხე კიდეც.

თარხან-მოურავები არიან გიორგი საკაძის შთამომავალნი.

ავტორი.

საუცხოვო სურათს წარმოადგენდა ამ ჯარედებით და ხეებილით შემკულ ბაღში ეს ფერად მაუდ-ხავერდის კაბა-ქულაჯებით და ამრეშუმის ჯუბა-ქულაჯით მორთული ვაჟები, ხოლო კიდევ უფრო წარმტაცნი იყვნენ ივერთ ასულნი. ამ ქალებს მასპინძლობდენ საოკაძის დედა და მეუღლე.

დასხდენ სუფრაზე. გაჩაღდა ქართული ლხინი, ზმა და სიმღერა. მუტრიბნი სხვადასხვა საკრავზე შეწყობით გალობდენ ქართულ ჰანგებს. იქ, მოშორებითა, კვნესდა თარი და აღმოსავლური შიქასტა-ბაიათი. აქვე დუდუკის ხმები ატკბობდა ყეიფს. სუფრებს შორის დაქროდენ მალხაზი მწდენი და მარდათ აწვდიდენ ყველას ღვინით სავსე სასმისებს.

გამხიარულდენ სტუმრები. მასპინძლის აღტაცებას არ ჰქონდა საზღვარი. ყველაზე უფრო მხიარულობდა სუფრის თავში მჯდომარე ჭაბუკი მეფე. მას გვერდით უსხდენ: მარჯვნივ თვით მასპინძელი — მოურავი, ხოლო მარცხნივ — ნუგზარ ერისთავი. ოქრო-ვერცხლის თასები, ყანწები და აზარფეშები გადადიოდა ხელიდან ხელში. თამადა მოსწრებულად ამბობდა სმურებს. გუგუნებდა ქართული მრავალჟამიერ.

ამდროს სუფრის გვერდით აჟღერდა სინაზით ჩაწგის სიმები. უსაზღვრო სიტკბო და სინარნარე კრთოდა ამ საოცნებო ხმებში. უკრავდა და გალობდა მშვენიერი ცირა. უცებ შეწყდა სტუმართა საერთო მუსაიფი. შეწყდა სხვა საკრავთა ჟღერა და სიმღერა. ქალწულის გრძნობით სავსე ხმები ყველას წვდებოდა გულში.

მეფემ მიაპყრა თვალნი მოზღერალ ასულს.

ეს იყო მოურავის და — მაკინე.

მეფემ მოისურვა შვენიერ მაკინეს ახლოს ხლება და მისი ხელით ღვინის მირთმევა. მასპინძლის ბრძანებით ქალი ეახლა მეფეს, დაიჩოქა მის წინაშე მორცხვად და მიართვა ღვინით სავსე ოქროს ფიალა. ლუარსაბმა წყნარად გამოართვა თასი და დალია ქალის საღლეგრძელო, თანაც შეტრფოდა მის შვენიერებას. მაკინეს დაეხარა თავი, სახეზე გაშლოდა ვარდებად მორცხვობის სიწითლე. ქალმაც მოჰკრა თვალი ჭაბუკ მეფეს. ატოკდა ქალწულის ნორჩი გული. მან იგრძნო ჯერ უგემელი ნეტარება.

ნაღიმი დამთავრდა ნაირნაირი ცეკვა-შუშპარით. ლეკური, სამაია, მირზადა, დავლური ცვლიდენ ერთი-მეორეს. დაჰკრიდენ ხავერდოვან მოლზე მოხდენით ხელგაშლილი ახალგაზრდები. საბანდრისა და ჯოლ-სალამურის ხმაზე სრიალებდენ მათი ფეხები. აგერ, უცებ შეინავარდა ეშხზე მოსული ჭაბუკმა ყეფემ. მის წერწეტა ტანს და მიმზიდველ სახეს დაშვენდა ლეკური. გაიწვია საცეკვაოდ

შვენიერი მაკინე, იგი გაუსხლტა და ბწყო გოგმანი. შეყვარებული მეფე შევარდენივით უვლიდა ქალს ირგვლივ და მოხდენით უსვამდა თეთრყელიან მესტებში გაკრულ პაწია ფეხებს.

გათავდა შეყვარებულთა ცეკვა. მგზნებარე ტაში და მოწონება იყო პასუხად. აიშალნენ სუფრიდან. უცებ გაიშალა ბაღის სხვადასხვა ალაგას, კაკლებ-ქვეშ, ბალიშ-მუთაქებით მობნეული ნოხ-ფარდაგები და მათზე დამსხდარ სტუმრებს მიართვეს ხმელი ხილი, ოქროს სურებით ცივი ვეჟინი და შარბათი. ეს იყო ირანული ჩვეულება ახალნირად შემოჭრილი ევერიაში. ზოგიც კიდევ დამსხდარიყვნენ მოშორებით და შუშხუნა წვადების მოლოდინში შესდგომოდენ ახალ ქეიფს დუდუკის საამო ხმებზე. ხოლო სტუმართა დიდი უმეტესობა მიეზიდა სასახლის წინ ეზოში გამართულ ქართულ ჭიდაობას. ქართლის ზორბა ფალავნები დაეტაკენ ერთი-მეორეს; ღვინით შეხურებულნი არ ზოგავდენ თავს და აუარება მაყურებელთა წინაშე ცდილობდენ გამოეჩინათ თავის ძალღონე, სიმარდე, ხერხი და ფანდები. გაკეთდა მოჭიდავეთა ირგვლივ ფართე წრე. ფალავნებს აქეზებდენ მათი მომხრე თავადნი და უხვად აძლევდენ ჯილდოს გამარჯვებულთ. ისმოდა გამხნევება-მოწონების ხმები. ყველანი, დიდი თუ მცირენი, გლეხი თუ თავადი ერთრიგად შეეპყრო ამ სანახაობას. შეღამდა კიდეც, მარა არ თავდებოდა ეს საამო ვარჯიში, ახალ ფალავნებით გაცხოველებული.

მხოლოდ ერთი ჭაბუკი არ იღებდა მონაწილეობას ამ საერთო გატაცებაში. ის განშორებოდა ჩუმად ამ წრეს, წასულიყო ბაღის ბოლოში და იქ, პაწია რუს პირად, ხის ქვეშ, ქორფა მდელოზე მხართეძოდ მწოლარე გაეტაცა მხოლოდ ერთ ფიქრს. ნეტა რა იყო ეს? უბრალო გატაცება, თუ სიყვარული? ვერ გაერკვია ჭაბუკს. თვალწინ განუშორებლივ ედგა იმ ქალის მშვენიერი სახე, მისი როკვა; ვაჟის სმენას ახლაც აკრთობდა ასულის ხმები. ამდროს ჭაბუკმა მეფემ თვალი მოჰკრა ჟოლოსფერ კაბას, რომელმაც გაიქროლა შორეახლოს და მიიმალა უსურვაზით დაბურულ თალარში. მან მყის შეიცნო იგი, წამოდგა და გაეშურა მისკენ. მოუარა გვერდით და შეიხედა ფრთხილად ფოთლებ შორის. ქალი იჯდა მერხზე მდუმარედ და შეტრფოდა გაბადრულ მთვარეს ცრემლით ოდნავ შესველებულ შავი თვალებით, თითქო სთხოვდა და ევედრებოდა რაღაცას. მთვარის ციალა სხივები ამშუქებდენ ქალწულის შვენიერ სახეს. უცქერდა ვაჟი უსურვაზის ფოთლებ შორის ამ საოცნებო სახეს და იხიბლებოდა უზომოდ. ვეღარ ბაუძლო ჭაბუკმა მეფემ ამ მშვენიერებას და ფეხაკრეფით შევიდა თალარში. ქალი შეკრთა, შეჰკივლა ოდნავ და წა-

ბოდგა ზეზე. მან დააბირა თალარიდან გასვლა. წინ გადუდგა ჭაბუკი მეფე ანთებული თვალებით.

— სად მიხვალ! ვერ გაგიშვებ, ჩემო ანგელოზო! — ამ სიტყვებით ლუარსაბმა სინაზით მოხვია ხელი წელზე დარცხვენილ ცირას.

— მიბოძეთ ნება გავიდე, დიდებულო მეფევ! ივერიის გვირგვინოსანს არ შეფერის ეგზომ დასცინოს თავის უბრალო მხევალს, — უთხრა ქალმა ოდნავ წყენით და ფრთხილად გააშვებია ხელი. ჭაბუკმა მეფემ მოიდრიკა ცალი მუხლი ქალის წინაშე.

— შეიყვარული, შვენიერო მაკინევ, ვფიცავარ ზენას! შემიყვარდი დიადი გრძნობით! მომაჯადოვა უცნაურად მაგ შენმა სახემ, შენმა თვალებმა, შენმა სიმღერამ!

— აბრძანდით, მეფევ! არ შეგფერით მუხლმოყრით ყოფნა მხევალის წინაშე... ნუ შეხუმრებით, დიდო მეფევ!

— არ გეხუმრები, ვფიცავარ შენს თავს! არ გეხუმრები ვფიცავ სამშობლოს, შენსავით ლამაზ ჩემს ივერიას! არ გეხუმრები ვფიცავარ დიდი დავითის, დიდი თამარის და სხვა დიდებულ ჩემ წინაპართა სულსა და ხსოვნას!.. მიყვარხარ და მწადს გამომყვე ცოლად! მწადს რომ გაგიყო მეფის გვირგვინი...

— როგორ! ვიღაც მაკინე, საკაძიანთ სოფლელი გოგო, თამარის ტახტზე გვირგვინმოსილი?! სასაცილოა! არა, მეფეო, გულს არ ეკარების, გულს ეგ არ ჯერა, ვერც დაიჯერებს...

— ნუთუ არ გჯერა ეს ჩემი ფიცი გულის სიღრმიდან ამოტყორცილი?! ნუთუ ვერ უმზერ ამ ჩემსა სახეს?!

— მეფე, მწამს შენი სიტყვა, შენი ფიცი, შენი წადილი... მწამს, რომ გიყვარვარ წრფელი გრძნობით მე უბედური!.. ხოლო არა მწამს, რომ ოდესმე გავხდე დედოფლად, გვერდ ამოვუდგე ვით მეუღლე მეფე ლუარსაბს... ეგ სიზმარია, სინამდვილე-კი სულ სხვას გვამხელს, სხვას გვეუბნება!

— როგორ?! მაშ მე ალარ ვარ ქართლისა მეფე გვირგვინოსანი, ივერ-კოლხეთის მეფეთა შორის უპირველესი?! და თუ ჩემს წადილს, სიტყვას და ლტოლვას არა აქვს ძალა, მაშ მე ვყოფილვარ ნაცვლად მეფისა, ტაკი-მასხარა! — წარმოსთქვა წყენით ჭაბუკმა მეფემ და წამოიჭრა ზეზე.

ამ საქციელმა შეაკრთო ქალი.

— არა მეფეო! ვინ მოგახსენებს, რომ თქვენსა საწადს, სიტყვას, სურვილებს არ ჰქონდეს ძალა, მაგრამ... მაგრამ ვინ შეითვისებს დედოფლათა გლეხის ნაშიერს, აზნაურის ქალს, ვიღაც მაკინეს! განა ამ ზრახვებს შენი ვეზირნი, დიდი თავადნი მოგიწონებენ? არასდროს, არა, დიდო მეფეო! ამიტომ გკადრებს მუხლმოდრეკით

და გეგედრება შენი მხევალი, განდევნო გულით ეჭვნიანი მოფრქვეული ტკბილი ოცნება... მიმოიხედე ირგვლივ, მეფეო! უუტურფე ი, უუნაზესი ივერთ ასულნი, მეფე-მთავრების სეფე-წულნი შენა გეტრფიან, შენ გენუკვიან... აბა მიბრძანეთ, ვინ არ ინატრებს ქმრად და მეუღლედ ჭაბუკსა მეფეს, ვაჟკაცს შვენიერს, დიდებულ ბაკრატიონს, ივერიისა მეფეს ბრწყინვალეს — მამაც ლუარსაბს! — წარმოსთქვა ქალმა აღელვებით, ჩაღუნა თავი...

— არ მსურს ისინი! არავინ მწადს თვინიერ შენდა, ჩემო სიცოცხლეო!

— არ შემიძლია... არ მაქვს უფლება...

— მაშ მე ბედშავი არ გყვარებივარ! მითხარ გულახდით, გაფიცებ ზენას!

— მეფეო, ნუ-თუ ვერ ამჩნევ, რომ ბედშავ მაკინეს პირველ ნახვითვე შენ შეუყვარდი და ეყვარები სამარადისოდ?! ხოლო ეს მწვავე გრძნობა უნდა ჩავკლა ჩემსავე გულში, ან, თუ ვერ შევძელ, მზად ვარ სიცოცხლე შევწირო იმას და სქიმ-მოსილი სადმე შორეულ მონასტერში მე ჩავიკეტო, ამ ქვეყნად სრულად განშორებული და ცოცხალ-მკვდარი.

ამა სიტყვებთან ქალს თვალებიდან გადმოცვივნდა ცხარე ცრემლი.

— მაშ, აბა ვნახოთ ვინ დამიდგება და ეურჩება ჩემს წმინდა გრძნობას, აბა ვიცოდე, ვინ არ ისურვებს მეფის მეუღლედ — ქართლის დედოფლად — მოურავის დას! ჩემი ხელითვე, ამ ჩემი ხმლითა ავკუწავ იმას! — სთქვა ეს სიტყვები და აღტაცებით ჩაიკრა გულში შემკრთალი ქალი.

— მეფეო, ლუარსაბ, სად ბრძანდებით?! ხმა ამოიღე! — უცებ დაარღვია მყუდროება და შეაკრთო შეყვარებულთა ტკბილი ალერსი ვილაც მოხუცის დანჟღრეულმა ხმამ.

— ღვთის რისხვა შენა! ერთ წუთს არ მაცლის, რომ მარტოდ დავრჩე, დავსტკბე სიცოცხლით, სიყვარულით და ნეტარებით! — წამოიძახა გაბრაზებით ჭაბუკმა მეფემ.

— ვისი ხმა არის, ვინ გეძახის, ჩემო სიცოცხლეო? — შეეკითხა ნელი ხმით მოურავის და.

— შადიმანია, ჩემი ლალა, ჩემი ჯალათი... თან დამდევს ყველგან როგორც ლანდი, როგორც აჩრდილი.

— მეფეო, ლუარსაბ! — კვლავ მოისმა საკმაოდ ახლოს გველის სისინით მოხუცის ხმა.

— აქ ვარ, მოვდივარ! — შიაძახა მეფემ, ერთხელ კიდევ ჩაიკრა გულში მაკინე, გამოეთხოვა და გავიდა ბაღლარიდან.

ქალი-კი კარეხანს დარჩა ამ ფარულ ალაგას ტკბილი და მწარე ფიქრებით გარეშოცული.

იმ დღიდან მეფემ მოუხშირა სიარულს, აგრეთვე პატიჟობდა თვით სააკაძეს თავის ოჯახობით და უმართავდა საგანგებო ნადიმებს. მეფის ასეთი დაახლოვება შურით ავსებდა მოურავის მტრებს.

ლუარსაბ მეფე ებრძოდა თავის გულისთქმას, მარა ვერას ხდებოდა. ამიერით მაკინე იქცა მის სალოცავ ხატად. მეფემ უარი სთქვა დადიანის ასულზე, რომელზედაც იყო დანიშნული. ამ საქციელით დიდად ააშფოთა თავის დედა თამარი და ქართლის დიდებულნი. უახლოესი პირნი შეეკითხენ მეფეს ამ უცნაურ საქციელის მიზეზს. პირველ ხანებში ლუარსაბ იყო მდუმარედ და არ აძლევდა პასუხს არავის, თავის საყვარელ დედასაც-კი, რომელსაც სცემდა უსაზღვრო პატივს. ბოლოს გაუმჟღავნა მათ გულის საიდუმლო, უთხრა გადაჭრით, რომ უყვარს მოურავის და, მაკინე და უმისოდ სიცოცხლე არ შეუძლია.

ამ ამბავმა თავზარი დასცა ყველას. ბევრი უშალეს ჭაბუკ მეფეს მოეშორებია თავიდან ეს უცნაური ფიქრი, რომ უბრალო აზნაურის ქალი არ არის მისი საკადრისი, რომ ამით იმცირებს თავს და არცხვენს მთელ სამეფოს, მაგრამ ყოველივე იყო ამაო.

მაშინ შეუჩდენ მისი მესაიდუმლენი, მისივე ლალა შადიმან ბარათაშვილი და სახლთუხუცესი, ფარსადან ციციშვილი, ურჩიეს მეფეს სააკაძის და აეყვანა ხასად და მით მოეკლა ვნება. ლუარსაბმა მეტად იწყინა ასეთი უგვანო წინადადება და სასტიკად გაიცხა ამის მთქმელნი. მას არ სურდა ამ სამარცხვინო მოქმედებით უაღრესი შეურაცხყოფა მიეყენებია სააკაძის ოჯახისათვის, რომელთანაც ასე დაახლოებული შეიქნა სულიერად. ლუარსაბმა გადასწყვიტა მაკინეს ცოლად შერთვა და ამის გამო გაუგზავნა სააკაძეს მოციქულნი.

ამ ამბავმა უზომოდ შეაწუხა დიდი მოურავი. იგი არ მოელოდა ამას. მეფესა და მას შორის იყო ფრიად დიდი მანძილი შთამომავლობით, რასაც უმთავრესი ყურადღება ექცეოდა იმდროს ყველგან. სააკაძის ძლიერმა გონებამ უცებ განსჭვრიტა საქმის ვითარება; აშკარად მზერდა, რა განხეთქილებას წარმოშობდა ქართლში ასეთი შეუსაბამო დამოყვრება, ან რა რიგ ისარგებლებდენ ამ მოქმედებით მისი მტრები და აამხედრებდენ ქვეყანას მის წინააღმდეგ. დიდი მოურავი გრძნობდა, რომ ამას მოყვებოდა მისი ოჯახის და სააკაძიანთ გვარის დაღუპვა. მან უარით გაისტუმრა მეფის მოციქულნი და აუწყა ამის საპატიო მიზეზებიც.

მოურავის უარის შეთვლამ გააცხარა ჭაბუკი მეფე. მან კვლავ გაუგზავნა დესპანები და შეუთვალა, რომ უზომოდ უყვარს მისი და,

მაკინესაც უყვარს იგი, უერთმანეთოდ სიცოცხლე არ შეუძლიათ, ამიტომ ნუ ურჩობს, ნუ აუბედურებს ორ შეყვარებულ ადამიანს! და, თუ კიდევ უარი მიიღო, მაშინ ხმალმა უნდა გადაწყვიტოს საქმე, „ან შენი სისხლი უნდა დაიღვაროს ან ჩემი“-ო.

მეფის ასეთმა შემოთვლამ კიდევ უფრო ააშფოთა მოურავი; იგი მიეცა ღრმა ფიქრს. მძიმედ უღელავდა გული. ეს გული კარგს არას ეუბნებოდა მას. რა უნდა ექნა? იგი ჩავარდა ორ ცეცხლ-შუა; უარის თქმით ის იკიდებდა მტრად მეფეს, თანხმობით-კი — მთელი ქართლის დიდებულნი ხდებოდენ მისი მტრები. ორივ შემთხვევაში გმირს აღარ ედგომებოდა ქართლში. ის უნდა გაცლოდა თავის საყვარელ სამშობლოს. დიდი მოურავი გმობდა თავის უკუღმართ ბედს, კრულავდა იმ დღეს, როცა პირველად მოიწვია ნადიმზე ლუარსაბ მეფე და აჩვენა თავის და. საშინლად წუხდა საკაძე; მასთან ერთად წუხდა მთელი ოჯახი. მეფის მოციქულნი-კი ურჩევდენ დათანხმებას, რადგან უარის თქმით საუკუნოდ გადიკიდებდა ლუარსაბს.

დიდ ფიქრსა და ყოყმანს შემდეგ მოურავმა, როგორც იყო გადაწყვიტა ეს ფრიად მძიმე საქმე და შეუთვალა მეფეს თანხმობა, მხოლოდ წინასწარ მოსთხოვა დედა-შვილს, ე. ი. მეფეს და ქვრივ დედოფალს, ფიცის სიგელი, რომ ამ ქორწინებით არა-რა ევნებოდათ მას, მის ოჯახს და გვარეულობას, არც მის დას მაკინეს; რომ მოურავის პირად მტერთა ენის სისინი ვერ იმოქმედებდა მეფე-დედოფალზე და, რაგინდ ღალატი შეეწამებიათ მისთვის, ლუარსაბ არ დაუჯერებდა მათ.

გაგზავნილ დესპანებმა ამცნეს მეფეს მოურავის თანხმობა და პირობა. ლუარსაბის სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი. მან მაშინვე გაუგზავნა საკაძეს ფიცის სიგელი და დაიწერა ჯვარი მოურავის დაზე ქვაბთახევის დედათა მონასტერში.

ღალატი

საშინელი თაიზარი დასცა ლუარსაბ მეფის საქციელმა ქართლის დიდ თავადებს. მოურავთან დამოყვრებაში ისინი მზერდენ თავიანთ უზომო დამცირებას და სააკაძიანთ გვარის განდიდებას, განსაკუთრებით-კი ბრაზობდენ მათი ცოლები და ასულნი.

— როგორ, ქა! ვიღაც სააკაძის გომბიო ვიწამოთ დედოფლად?! უნდა ვეახლოთ და ვემთხვიოთ ხელზე?! ნუ-თუ ასე დაეცა ბაგრატიონთა დიდებული გვარი?! ნუ-თუ ასე დავეცით ქართლის დიდი თავადნი?! აღარ გვაკმარეს ის, რომ ქართლის დიდებულთ თავზე წამოასკუპეს სპასპეტად ვიღაც გლეხი, მდაბიო, გიორგი სააკაძე. ახლა კიდევ მისი საკუთარი და გახადეს ივერიის დედოფლად. ჩვენო შერცხვენავ! ქვეყნის დამცირებავ! თამარ მეფის ტახტზე ზის თურმე ვიღაც გლეხის ნაშიერი! ეს რაღაც დაუჯერებელი ამბავია! ეს ზღაპარია! — გაიძახოდენ გამწარებით თავადის ქალები და აქეზებდენ თავიანთ ძმებს, ქმრებსა და მამებს ლუარსაბ მეფის და დიდი მოურავის წინააღმდეგ.

ამ ქალთა თავმოყვარეობა იყო უზენაესად შელახული უმთავრესად მით, რომ ლუარსაბ მეფემ დაიწუნა ისინი, დაიწუნა ოდიშის მთავარ დადიანის ასული და ითხოვა ცოლად „ვიღაც სააკაძიანთ გოგო“.

— ან ჩვენ, ან გიორგი სააკაძე და მისი და! ან ქართლის დიდი თავადნი, ან სააკაძიანთ გვარი! — გაჰკიოდენ ისინი.

ქალების ასეთ უცნაურ განგაშს აყვა ქართლის თავად-აზნაურთა დიდი უშეტესობა. მათ მოახდინეს საიდუმლო შეთქმულება სააკაძის წინააღმდეგ. ამ შეთქმულების სული და გული შეიქნენ დიდი მოურავის უძინარი მტრები—შადიმან ბარათაშვილი, ქაიხოსრო ჯავახიშვილი და ფარსადან ციციშვილი.

მოხდა საიდუმლო კრება და თათბირები. დაადგინეს: გააშვებინონ მეფეს ნებით თუ ძალით ულირსი მეუღლე და მოსრან სრულიათ სააკაძიანთ გვარი. ეს სატანური გეგმა უნდა მოეყვანათ სისრულეში მის შემდეგ, როცა მეფე საკმაოდ მოიკლავდა ჟინს და დაცხრებოდა მისი ვნება.

ამ თავადებს შორის იყვნენ თითო-ოროლა ისეთნი, რომლებიც ურჩევდენ თავის მოძმეთ ხელი აეღოთ მოურავის ღალატზე, რადგან

ამ ადამიანის დაღუპვით, ისინი საშინელ განსაცდელში ჩააგდებდენ მთელ ქვეყანას.

— ფრთხილად, ძმებო! შესდექით! ნუ აყოლიხართ ქალების სიტყვას და ბრმა გულისთქმას! ნუ ჩაიდენთ ისეთ საქმეს, რაც უსაზღვრო ზიანს მიაყენებს ჩვენს სამშობლოს!..

ამაოდ ჩაიარა ამ გონივრულ რჩევამ. გააფთრებული თავადნი და მეტადრე მათი ცოლ-შვილი უფრო და უფრო აღვივებდენ შურისძიების სახმილს და თხოულობდენ სააკაძის სისხლს. ისინი არად აგდებდენ ქვეყნის კეთილდღეობას, ოღონდ-კი აღედგინათ თავის შებღალული პატივმოყვარეობა.

აგვისტოს მიწურული. კოჯორი. მეფის სასახლე. დილაა. ორნი შეყვარებულნი განმარტოვებულან ბაღში, სხედან მერხზე და შეტრფიან შვენიერ ბუნებას, რომელიც მომხიბლავათ იშლება მათ წინ. ისინი ხან ჩაეკვრიან ერთმანეთს მწვავე სურვილით, ხან ეფიცებიან ერთმანეთს მარადიულ სიყვარულს. ქალ-ვაჟის შვენიერ სახეებს აელვარებს უზენაესი ბედნიერების შარავანდედი.

— მიყვარხარ, ჩემო ყველავ, ჩემო მაკინევ და ვფიცავარ მეყვარები საუკუნოდ! — გრძნობით ეუბნება ვაჟი და უკოცნის ქალს მარჯნის ბაგეს და შვენიერ თვალებს.

— მიყვარხარ, ჩემო სამოთხევ, ჩემო სიცოცხლევ, ლუარსაბ! მიყვარხარ, ჩემო მეფევ გვირგვინოსანო, და ვფიცავარ შენს თავს, რომ მეყვარები უსაზღვროდ, სანამ მიდგია სული, სანამ ფეთქს ჩემი სიცოცხლის დამარი! — ეფიცება ქალი და სინაზით უკოცნის გვირგვინოსან მეუღლეს ღაწვებს და ულვაშებს.

ნეტარების ვარდისფერ ბურუსში გახვეულებმა არ უწყიან თუ ვინ უცქერის მათ შურის თვალით და ბოროტი განზრახვით: შადიმან ბარათაშვილი ზის სასახლის აივანზე და თვალს არ აშორებს მათ.

— წაგამწარებ მალე გლეხის გომბიოვ, მაგ ნეტარებას!... წაგამწარებ მალე, მოურავო, ესოდენ თავხედობას, ფარფაშსა და ბატონობას!... არ შეგარჩენ ჩემს საჯაროდ შერცხვენას! დგება უკვე შენი განკითხვის ჟამი. — ფიქრობს გულებაში იგი, — საღ არიან ნეტარ ის ოხრები, ქაიხოსრო და ფარსადან! თითქო გუშინ საღამოს უნდა მოსულიყვნენ თავის რაზმით. — გაიფიქრა კვლავ შადიმანმა და გადახედა შარას. შორით გამოჩნდა ორი მხედარი, რომლებიც სწრაფად მოაგელვებდენ ბედაურებს; იგი დააცქერდა კარგახანს და ამ ორ მხედარში იცნო ვისაც ელოდა.

— მადლობა ღმერთს, მოდიან! — წამოიძახა სიხარულით და ჩაეგება კიბეზე.

— ბატონ შადიმანს ვახლავართ! — წამოიძახეს ახლად მოსულებმა და გადმოხტენ ცხენებიდან, რომლებიც ჩამოართვეს გუშაგებმა და გაატარ-გამოატარეს, რათა შეშრობოდათ ოფლი.

— მარტოდ მოხვედით? — შეეკითხა წყნარად, სისინა ხმით შადიმან, როცა შეიყვანა ისინი დაბლა სართულის პაწია სენაკში.

— არა, თან მოგვსდევს ასი რჩეული ვაჟკაცი, იარაღჭურვილნი, წვრილ რაზმებად დაყოფილნი. ამ ღამით იქნებიან ყველანი ჩასაფრებულნი დანიშნულ ადგილებზე.

— კეთილი, ზაალ სადღაა?

— ვერ გეახლათ უქეიფობის გამო.

— ხომ არ იგონებს? იქნებ მოურავის ერიდება, ან ეშინია.

— არა, ბ-ნო შადიმან. ნამდვილ ავად გახლავთ. ჩვენი თვალით ვნახეთ. თავის მხრივ გამოგვაყოლა ოცდახუთი კაცი. აქ როგორლაა საქმე, ბ-ნო შადიმან? კიდევ ჯიუტობს მეფე?

— ფრიად! რა რიგად არ შევუჩნდი, ხოლო ვერას გავხდი. მეტად უყვარს ჭაბუკს ის შეჩვენებული დიაცი. ახლაც ბაღში სხედან და ალერსობენ.

— მამ, როგორლა მოვიქცეთ, როგორ გავაშვებინოთ ცოლი? რა რიგ ჩავიგდოთ ხელში ჩვენი მტერი და შემარცხვენელი მოურავი? — შეეკითხენ ისინი შეწუხებულნი.

— უნდა მიეიტანოთ კიდევ საერთო იერიში, უნდა დავემუქროთ ტახტიდან გადმოგდებით.

— და თუ ამითაც ვერას გავხდით, მაშინ რაღა ვქნათ? მეტადრე თუ ყველაფერი აცნობა საკაძეს, ხომ დავილუპეთ ყველანი ცოლშვილიანად?

— არა ვგონებ მაქამდე მივიდეს საქმე. ვცადოთ კიდევ მედგარი იერიში მეფეზე და თუ კვლავ გაჯიუტდა, მაშინ...

— რა მაშინ? — სწრაფად შეეკითხენ შადიმანს ორთაენი.

— ოჰ, მაშინ... დავატყვიაღოთ მეფე, მოიკლათ ნაძალადევი დედოფალი და ამოვწყვიტოთ სრულებით საკაძიანთ გვარი... ქართლის მთელი თავადობა ჩვენკენაა, ნუგზარ ერისთვის გარდა! ის, ეჰვი არაა, სიძეს დაუჭერს მხარს. — წარმოსთქვა თითქმის ფუჩუნით შადიმანმა.

— არც ეგ თქვენი ბააკა ბერხეულიძეა საიმედო პირი! ხომ იცით რაებს როშავდა ამას წინად და გვეურჩებოდა. ხელი არ ახლოთ მოურავსაო, არ დაღუპოთ ქვეყანაო, მთელი ქართლის გადამრჩენიაო, უპირველესი სარდალიაო, მაგისთანა კაცი საუკუნეებში მხოლოდ ერთი იბადებაო და სხვა ამისთანები.

— ეგ მართალია, ჩემო ფარსადან, ბააკა არაა საიმედო, ეს მეც კარგად ვიცი, ხოლო ის ვერაფერს გვიზამს. თანაც, მან არაფერი იცის ჩვენი შეთქმულობისა, — დაამშვიდა შადიმანმა.

ამ საიდუმლო საუბრის დროს ვიღაცამ ფრთხილად დააკაკუნა სენაკის კარი.

— ბატონო შადიმან! მეფე გეძახით, სასახლის აივანზე ბრძანდება, — მოისმა გარედან გუშაგის ხმა.

— მოვალ ახლავე! — მიაძახა შადიმანმა და გამოვიდა გარედ.

შადიმან მძიმე ნაბიჯით აეიდა კიბეზე და ჰკადრა სალამი ტახტზედ მარტოდ მჯდომ მეფეს. შემდეგ ჩამოჯდა იქვე მოფარდაგებულ სკამ-ლოგინზე.

— ჩემო ლალავ, რას იტყვი ახალს? — შეეკითხა მეფე მხიარულად.

— შენს შვიდობასა და დღეგრძელობას, ქართლის ბრძანებელო, — იყო ბარათაშვილის პასუხი.

— რა ისმის სამეფო კუთხეებიდან, რა ისმის ქვეყნის ერთგულ დიდ მოურავიდან, ჩემი ძვირფას ცოლისძმიდან?

— კარგი ვერაფერი, მეფევ! ქართლი კვლავ დრტვინავს შენს წინაალმდეგ, იგი დღემდე ვერ შერიგებია თავის ესოდენ დამცირებას, უგვარო დედოფალს. ხოლო მოურავს ლაღად აუწევია ქედი, დასცინის ქართლის დიდებულთ და ბრძანებლობს მთელ სამეფოში; ხალხი მას უსმენს, მხოლოდ მას ცნობს მეფედ და არა დიდებულ ბაგრატიონთა შტოს, მის კანონიერ გვირგვინოსანს, ლუარსაბ მეორეს. ლამის ნამდვილ მეფეთაც-კი ეკურთხოს; ხმებიც დადის ასეთი, — გაუტარა გესლიანად შადიმანმა.

— ჰე, დაიწყე ისევ შენებურად! ნუ-თუ ვერ გაძეხ კიდევ, ჩემო ლალავ, მოურავის მტრობით? განა რა დაგიშავა ასეთი! მხოლოდ ის იყო, რომ არ მოგიწონა მამაჩემის დროს ერევნის ომში ხმლის მკვეთარობა... მას შემდეგ რამდენი დრო გავიდა. რამდენმა წყალმა ჩაიარა, ხოლო შენი გული არ დაცხრა და კვლავ ბორგავს შურისძიებით... აბა რას აუტყდი ასე ქვეყნისთვის თავდადებულ ადამიანს?! — მიახალა წყენით ლუარსაბმა და წამოდგა ზეზე.

— არა, მეფეო, ჩემთვის შვილზე უძვირფასესო და ესოდენ სრულვით აღზრდილო, ცდებით! მალაპარაკებს შენს წინაშე ამაებს არა საკაძისადმი მტრობა და შური, არამედ შენდამი სიყვარული და ერთგულება. როგორც ლალა, მამობილი და იმავედროს ქვეშევრდომი, ვალდებული ვარ მოვახსენო მეფეს სრული სიმართლე, ვამცნო მას რა ხდება ირგვლივ იმ ბედნიერ დღიდან, როცა განსვენებულმა მამაშენმა, მეფე გიორგიმ და ბრძენმა დედოფალმა თამარმა მცვნეს ყველაზე უფროსად, კეთილინებეს და გადმომცეს ალსაზრდელად შენი თავი, შვიდი წლის ყრმა; დიახ, იმ ჩემთვის ბედნიერ ღღიდან მივეცი ფიცი თავსა ჩემსა ვიყო მარადის შენი გუშაგი, შენი თვალი და ყური... და აჰა, მეფევ, მას შემდეგ პირნათლად ვასრულებ ჩემს უზე-

ნაეს მოვალეობას, ვფიცავ შენს მზესა! — წარმოსთქვა გრძნობით შადიმანმა და მოიწმინდა ხელმანდილით თვალებზე მომდგარი ცრემლი.

გველის დაშაქრულ სისინმა და ნიანგის ცრემლებმა უნებლიეთ იმოქმედა ჭაბუკ მეფეზე და მოულბო გული. იგი შეეკითხა ლალას უფრო დამშვიდებული კილოთი:

— განა დასაჯერია, რომ დიდმა მოურავმა ჩაიდინოს რაიმე ცუდი ჩემს წინააღმდეგ!?

— დიდო მეფეო, აბა ყურს მიუგდე ხალხის სიბრძნეს. აი, რას გვამხელს იგი:

„როს უგვაროი ამაღლდეს, საომრად დაიყბედებსა,
გვარიანს დასცემს, თემს შესჭამს; გლეხთა გადასცვეთს ქედებსა“...

განა ამ სიტყვებში არ არის გამოსახული დიდი სიბრძნე და სიმართლე? ამაღლდა კაცი იგი უგვარო, გიორგი საკაძე, ისახელა თავი ომებსა შინა, დასცა და დაჩაგრა დიდგვაროვანი პირნი, თავადნი ქართლისანი, ჩაიგდო ხელთა მთელი სამეფო, ხოლო გადასცვითა ქედნი გლეხთა ზედმეტი შრომითა, ხიდ-ბოგირების და შარა-გზების კეთებით, აგრეთვე ჯეპირების აგებით მდინარეთა გასწვრივ...

— დიახ, ჩემო ძვირფასო ლალავ, ამაღლდა კაცი იგი უგვარო თავის პირადი ღირსებით, თავის ნიჭით, გმირობის, მხნეობის და შრომა-უნარის მეოხებით; ისახელა თავი ომებსა შინა თავის მამაცობით, აჯობა ფრიად ამა უგვაროსან ყველა დიდგვაროვანთა ქართლისათა, მოდრიკა მათი ამაყი ქედი მეფისა ტახტის წინაშე; იხსნა უსაზომო ხიფათისაგან ივერიის ხალხი სათარხანის შემოსევის დროსა, ოდეს შეკრთენ და დაიბნენ ყველა დიდგვაროვანი ქართლისანი; გაანადგურა მან ექვსი ათასი კაცით შემოსეული მტრის ორმოცი ათასი მებრძოლი და მთელი მათი ქონება დაასაკუთრა სამეფო ხაზინას! დასცა შიშის ზარი ივერიის მტაცებელთა—ოსებსა და ლეკებს და მოდრიკა ისინი ჩვენს წინაშე. გადმოიყვანა მთებში და ვიწრო ხევებში შეხიზნული ხალხი, ყოველმხრივ შეუწყო ხელი და დაასახლა ისინი ქართლის ვაპარტახებულ მიწა-მამულსა ზედა. ბოლოს, ვილასთვის აგებს კაცი იგი უგვაროი გზებსა, ხიდებსა და მდინარეთა ჯეპირებსა, თუ არა იმავე ხალხისათვის, თუ არა მთელი სამეფოს განსადიდებლად! და, აი, ასეთი კაცის აუგს კადრულობს მეფის ლალა, ტახტის ერთგული, შადიმან ბარათაშვილი!.. ჩემო კარგო მამობილო, გაგეგონება ისიც, თუ რა ბრძანა შოთამ ამ ოთხი საუკუნის წინად:

„ათასად გვარი დაფასდა, ათიათასად ბრდღვნობა,
თუ კაცი თავად არ ვარგა, ცუდია გვარიშვილობა.

ეს უზენაესი სიბრძნე! ამ ლექსით დიდმა მგოსანმა გვარიშვილობაზე ათწილ უფრო მაღლა დააყენა ადამიანის პირადი ღირსება-

ნი, რითაც ღმერთმა, განგებამ, ასე უხვად დააჯილდოვა შენგან ათვალწუნებული, ხოლო ქვეყნისათვის თავდადებული და მდაბიო ხალხის მიერ უდიდეს გმირად სახელწოდებული — დიდი მოურავი გიორგი საკაძე, მდაბიოთა წრიდან გამოსული.

ჭაბუკი მეფის ასეთმა სიტყვებმა ენა ჩაუგდეს მგესლავ მორიელს. შადიმან სდუმდა კარგახანს, იგი დაიბნა, აღარ იცოდა რა ეთქვა. ღრმა ფიქრებმა შეიპყრო იგი. შემდეგ დაიწყო:

— ისმინე, მეფევ დია ვონიერო, რომ ეგეთი კაცი არ შესდგება შუაგზაზე. ქართლის მეფეთა უხვი წყალობით იგი სრულიად ახალგაზრდა შეიქნა ქართლის სპასპეტი, მთელი ჯარების მთავარსარდალი, სამხედრო ვეზირი და ტფილის-ცხინვალის მოურავი; იგი არ შესდგა ამა დიდების საფეხურზე: მან მოიწადინა მეფესთან დამოყვრება და, აჰა, შეიქნა ქართლის გვირგვინოსანის ცოლისძმა, მან თავისი და დასვა ივერიის დედოფლად... და განა აქ მაინც შეჩერდება ეგ პატივ-დიდების მოყვარე ადამიანი?! არა მეფევ! არ დაიჯერო... მას სხვა სწადია, სულ სხვა რამ...

— რაღა სწადია კიდევ ამაზე მეტი? — შეეკითხა მეფე ცნობისმოყვარეობით და მასთან ოდნავ შეკრთომით.

— დიახ, მეფეო, იმას სწადია სულ სხვა რამ... — გაიმეორა შადიმანმა და გადახედა ლუარსაბს წარბების აწევით.

— აღარ იტყვი, ადამიანო, რაღა სწადია კიდევ?! — შეეკითხა მეფე ნაწყენი კილოთი.

— ვერ მოგახსენებ, მეფევ! საუბედუროდ-ჩემდა უკვე დავკარგე შენს თვალში რწმენა. მეფის ლალას, შადიმან ბარათაშვილს, ამიერით აეხადა პატივი, ხოლო მის სიტყვას ნდობა... დღეს ქართლის დიდებულნი, ბაგრატიონთა ტახტის ერთგულნი ბურჯნი და ფარნი, დაჩრდილა მდაბიო შიოშის ნაშიერმა, ჯავახიანთ ნაყმევმა, გიორგი საკაძემ... დღეს ჩვენი კაკალი სდუმს და მაგის ბამბა ჩხრიალებს... დღეს მაგის კოპი ალჩუზე სდგება... ჩვენ-კი ვიღა ვართ, ივერიის თავადნი...

— რას ნიშნავს, შადიმან ჩემო, ეგეთი საუბარი! რა საჭიროა ეგეთი მიკიბულ-მოკიბული სიტყვები! სთქვი, ადამიანო, თუ რამე იცი!

— მე არას მოგახსენებ, მეფევ! რა საჭიროა! სულ ერთია, არ დაიჯერებ... დეე, იმათ მოგახსენონ, ვინც გვეწვიენ ამ ერთი ჟამის წინედ.

— მართლა, ვეღარ გკითხე. ვინ არიან ისინი? თავალი მოვკარი ბაღიდან.

— ისინი გახლავან ქართლის უპირველესი თავადნი და ტახტის ფრიად ერთგულნი, ფარსადან ციციშვილი და ქაიხოსრო ჯავახიშვილი. ისწრაფიან შენს ნახვას და ელიან ბრძანებას; იმათ ბევრი რამეები იციან და მოგახსენებენ.

— სთქოვე ორთავეს აქვე, აივანზე.

სწრაფად დაეშვა კიბეზე მოხუცი შალიმან და მცირეხანს შემდეგ ამოუძღვა ორივე თავადს. ამათ შორიდანვე ჰკადრეს მეფეს მდაბალი სალამი.

— ჩემს ერთგულ ფარსადანსა და ქაიხოსროს გამარჯვება! — მიაძახა მეფემ ახალმოსულთ.

— გამარჯვება ნუ მოაკლოს ღმერთმა და უმ. გიორგიმ ივერიის მეფე ლუარსაბს! — იყო პასუხი ორთავესგან.

მეფემ მიიღო ისინი მეტად თავაზიანად, დასვა თავის სიახლოვეს და მოიკითხა მათი ცოლშვილი. შემდეგ შეეკითხა, თუ რა ამბები ხდება შუაგულ ქართლში.

— ვერაა კარგი ამბები, ბატონო მეფევ! შეურაცხყოფილი ერი ბორგავს, გულს იცრუებს თავის მეფეზე. არ მოსწონს მისი საქციელი, — შეკადრა ფარსადანმა.

— განა რა დავაშავე ასეთი ერის წინაშე!

— შფოთავს და დუდუნებს თავადი და აზნაური, გლეხი და სულიერი მამანი, დიდო ბატონო! — დაიწყო ჯავახიშვილმა, — დღემდე ვერ მოინელეს ის ზღაპრული ამბავი, რაც მოხდა გასულ წელს. გავბედავ და მოგახსენებ, რომ ისინი დღემდე ვერ შეეგუენ გლეხის წრიდან გამოსულ თავის ახალ დედოფალს... მეტად ამცირებს ერის პატივ-დიდებას მეფის ასეთი ქცევა.

— გავბედავ და მოგახსენებ, მეფეო, რომ ბევრგან უკვე დაიწყო საიდუმლო მიმოთქმა და შეთქმულებაც - კი მეფის წინააღმდეგ, — გააწყვეტია სიტყვა ჯავახიშვილს და მოახსენა მეფეს ხმა დაწევით ციციშვილმა.

— როგორ თუ შეთქმულება?! განა რას მიპირებენ? — შეეკითხა ლუარსაბ შეშფოთებით.

— ფრიად ცუდ რასმეს, მეფეო!...

— რასა, მოკვლას? ტახტიდან ჩამოგდებას?!..

— დიახ, სწორედ ტახტიდან ჩამოგდებას! ეს გახლავთ, მეფევ, ერის წადილი! — მოახსენა გაბედვით ციციშვილმა, — მოუტრაეს კიდევ მთელი ოჯახობით უპირებენ სრულიად ამოჟლეტას. არ ინდობენ არც ახალ დედოფალს...

ამ მძიმე უეცარმა ამბავმა გააოინდა ლუარსაბ, იგი ჩაფიქრდა სახე-გაფითრებული.

— ჩვენც კიდევ ვალდებულად გავხადეთ თავი გულებოდით აქ, კოჯორში, და მოგვეხსენებია ეს არა საამო ამბები ჯერ შალიმანისთვის და მერე თქვენთვის, — სთქვეს ორთავემ. ამდროს აივანზე გამობრძანდა ქვრივი დედოფალი. თამარ, ლუარსაბის დედა და მისი

დედამთილი, სვიმონ მეფის ქვრივი დედოფალი, გულშარა — სამოცი წლის მხნე და ჭარმაგი მანდილოსანი, ორთავე ფრიად განათლებული იმ დროის მიხედვით. მეტადრე გულშარა იყო განთქმული თავის ენამჭევრობით და დიპლომატიური ნიჭით. ერთდროს მისი პირით თურქთა დიდი ხონთქარი მოლაპარაკებას აწარმოებდა შაჰ-აბაზთან. ეს დედოფალი იყო გაგზავნილი სულთნის მიერ შაჰ-აბაზის წინაშე დიპლომატიური დავალებით.

ორი დედოფლის დანახვაზე უცებ წამოდგენ ყველანი და ჰკადრეს მდაბალი სალამი. მეფემ დაუთმო მათ თავისი ტახტი და დააბრძანა მოწიწებით ისინი. მცირე მოკითხვის შემდეგ ჩამოვარდა უჩერხული სიჩუმე. ეს დუმილი დააღღვია ლუარსაბის დედამ.

— მაპატიეთ, ბატონებო! უცებ ყური მოვკარ თქვენს საუბარს. ვინ ემუქრება ჩემს შვილს ტახტიდან გადმოგდებას, ბ-ნო ფარსადან?

— ერის დიდი უმეტესობა, ჩემო ხელმწიფევ, დიდებულ თავადთაგან დაწყებული უბრალო გლეხამდე. აგერ, ათი თვე გადის იმ საბედისწერო დღიდან და აქამდე ვერ შერიგებიან მეფის უფერო ქორწინებას. არ სცნობენ დედოფლად მდაბიო ოჯახიდან გამოსულ მანდილოსანს, მოურავის დას. ერი შფოთავს და დრტვინავს; იგი ფრიად შეურაცხყოფილად და დაშცირებულად გრძნობს თავსა, — მოახსენა ციციშვილმა.

— ეკლესიებშიაც, მრავალ ალაგას, წირვის ბოლოს ხუცები არ იხსენიებენ ახალ დედოფალს, თითქო მეფე ლუარსაბ უცოლო ბრძანდებოდეს. გიხსენიებენ მხოლოდ თქვენ ორთავეს, ჩემო ხელმწიფენო, — ჩაურთო სიტყვა ჯავახიშვილმა და გადახედა შადიმანს.

— მაშ, როგორ მოვიქცეთ, ბატონებო? რა საღბუნი დავსდოთ ამ იარას? — შეეკითხა დინჯად გულშარა დედოფალი.

— თქვენ უკეთ უწყით, ბრძენო ხელმწიფევ, — მოახსენეს ორთავემ.

— ჩვენც შეიძლება ვიცოდეთ ამ სენის წამალი, ხოლო გვწადის თქვენს ბაგეთაგან ვისმინოთ ერის აზრი და ლტოლვა, — დინჯად წარმოსთქვა ისევ გულშარა დედოფალმა და დააცქერდა მკვეთრად ახლად მოსულ თავადებს, შემდეგ გადახედა შადიმანს, რომელიც სდუმდა ამ საუბრის დროს. იმათ ჩაღუნეს თავი.

— ერის ლტოლვა და სურვილი აშკარაა: ან მეფე ლუარსაბ და დედოფლად მისი შესაფერი მეუღლე, ან სხვა მეფე ბაგრატიონთა გვარიდან, — იყო ორთავეს პასუხი.

— მაშ სახუმაროდ აღარ ყოფილა საქმე! სჩანს მზადდება შეთქმულება და აჯანყება! — წარმოსთქვა ცხარედ ლუარსაბის დედამ.

— სრული სიმართლეა, ჩემო ხელმწიფევ! რაღა დაგიმალოთ, ერის აღშფოთება იღებს მეტად სახიფათო სახეს, — უპასუხა ფარსადანმა,

— მერე მოურავი რას შვრება?! ნუ-თუ ვერა მზერს ამაებს?! — შეეკითხა გულშარა.

— დიახ, ჩემო ხელმწიფევ, იგი მზერს ყველაფერს; იცის კარგად, იცის კარგად ყოველივე, ხოლო...

— რა ხოლო? სთქვი, ნულარ ფარავ, ჩემო ფარსადან! გვამცნე, გვამხილე ყველაფერი მეფესა და დედოფალთ, ერთგულებაში ჩაგეთვლება, — წააქეზა ისევ გულშარამ.

— მიმძიმს თქმა, ჩემო ხელმწიფევ, ფრიად მიმძიმს! შოთამ ბრძანა: „ზოგან თქმა სჯობს უთქმელობას, ზოგან თქმითაც დაშავდების“. ვშიშობ ამ თქმით, ამ გამჟღავნებით არ გაწყენინოთ თქვენ და მასთან ერთად დიდი ზიანი არ მივაყენო ჩემს თავსა და ოჯახს. ჩემი მტერიც-კი ნუ ჩაუგდოს ღმერთმა ხელში მძვინვარე მოურავსა. მომსპობს დედიან-ბუდიანად, მომსპობს, გამაქრობს...

— ნუ გეშინის, ჩემო ფარსადან, სთქვი ყოველივე გულახდით! ნურას დაგვიფარავ! — გაათამამა თამარმა.

ფარსადან წამოდგა, მიისედ-მოისედა, სახეზე დაიჩრნა გამწარება, შემდეგ მიუახლოვდა მეფე-დედოფალთ და მოახსენა თითქმის ჩურჩულით:

— ნება მიბოძეთ, ჩემო ხელმწიფენო, უფრო ფარულად მოგახსენოთ ყველაფერი. აქ, აივანზე, სვეტებსაც-კი ყურები ასხია! თუ გაგვიგო, მე მარტო-კი არა, თქვენც ვერ აცდებით დიდ ხიფათს.

ყველანი შევიდნენ მეფის საიდუმლო სენაკში და ჩაიკეტეს კარები.

— ახლა სთქვი ფარსადან, რაშია საქმე, — უბრძანა გულშარამ.

— უნდა მოგახსენოთ, ჩემო ხელმწიფენო, რომ ერის შფოთსა და ამბოხებას თვით მოურავი უწყობს ხელსა.

— როგორ თუ მოურავი?! — გაიოცა მეფემ.

— დიახ, მოურავი! იგი თავის მომხრეთა მეშვეობით საიდუმლოდ აქეზებს გლეხთა და თავად-აზნაურთ მეფის წინააღმდეგ.

— ეგ შეუძლებელია! ცილის წამებაა! აბა რა სარფაა მოურავის მხრივ ჩემს წინააღმდეგ ამბედრება?! — წამოიძახა მეფემ.

— ალბათ, აქვს რაიმე მიზანი, ჩემო ხელმწიფევ, — ჩაერია საუბარში ჯავახიშვილი.

— აბა რა მიზანი უნდა ჰქონდეს გიორგი სააკაძეს? სხვას თუ არა, საკუთარ დას ხომ არ გასწირავს იგი.

— თავის პირადი სარგებლობისათვის მოურავი მზად არის გასწიროს არამცთუ და და სიძე, არამედ თავის ცოლი და შვილებიც-კი, — დასძინა ციციშვილმა.

— ნეტავ რა მიზანს აღწევს მოურავი ასეთი საქციელით? — შეეკითხა გულშარა.

— იგი ამღვრევს წყალს, რომ თევზები იჭიროს, ჩემო ხელმწიფევ, —უპასუხა ქაიხოსრომ.

— ოა თევზები, რატომ ეგრე მიკიბულ-მოკიბულად უბნობთ ორთავეანი! — მიაძახა მეფემ წყენით, — სთქვით პირდაპირ საქმის ვითარება.

— საქმე შემდეგშია, ჩემო ხელმწიფევ: სააკაძის ზრახვანი ფრიად შორს მიდიან, მას აღარ აკმაყოფილებს არც სპასალარობა და არც მოურავობა. მას სწადია მეფის გვირგვინი... იგი ხომ მეფეა უგვირგვინო მდაბიო ხალხის თვალში: მაშ რაღა უშლის ხელს, რომ დღეს თუ ხვალ გვირგვინიც იკურთხოს სვეტი-ცხოვლის ტაძარში.

— ეგ ცილისწამებაა, ფარსადან! განა დასაჯერია მიღალატოს ჩემმა ცოლისძმამ, ძმასავით საყვარელმა მოურავმან, რომელიც ასე დააწინაურა ჩემმა პაპამ და მამამ! გულს არ ეკარება ეგ სიტყვები! — წამოიყვირა მეფემ და წამოვარდა.

— წყნარად, მეფევ! წყნარად ბატონო! არავინ გაიგონოს, — გააფრთხილა შადიმანმა და დადუმდა ისევ ღრმა ფიქრებში ჩაფლული.

— ნუ გავიწყდებათ, მეფევ, რომ მთელი სამეფოს ჯარების უფროსი სააკაძეა, მის მიერ გადმოსახლებული აზატი გლეხობა და თუშ-ფშავ-ხევსურეთი მის მზეს ფიცულობენ, ბევრი თავადის, აზნაურის და სასულიერო პირთა გული მოიგო ცხირეთ-ტაშისკართან საარაკო გამარჯვებით. გარდა ამისა, მის გვერდით ბურჯად ამართულან მისი სიძამრი და ცოლისძმა, ნუგზარ და ზურაბ ერისთავნი არაგველთა მხედროებით... მაშ, რაღა უშლის ხელს? იგი მზადაა, ხოლო უცდის დროსა და ჟამს. როგორც-კი აფრიალდება აჯანყების დროშა მეფე ლუარსაბის წინააღმდეგ ქართლის თავად-აზნაურთა მიერ და წარმოადგენენ მეფედ სხვა რომელიმე პირსა, იმწამსვე მოურავი მოიყვანს მოძრაობაში თავის რაზმებს, ჩააქრობს აჯანყებას და გამოაცხადებს თავს ივერიის მეფედ. აი მისი ფარული ზრახვანი, — წარმოსთქვა დინჯად და ხმა-დაბლა ციციშვილმა.

— მეფე ლუარსაბსა და მის მეუღლეს რაღას უზამს? ან ჩვენ, ქვრივ დედოფლებს, სად გადაგვკარგავს?! — წამოიძახა გაოცებით ლუარსაბის დედამ.

— მოგახსენებთ, ჩემო ხელმწიფენო! მეფე ლუარსაბსა თვის მეუღლით და თქვენ, დედოფალთ, მოურავი ადვილად ჩაგკეტავთ სამუდამოდ რომელიმე ციხეში ან მონასტერში. მადლი უფალს, ასეთები ხომ ბლომადაა ჩვენს კურთხეულ ქვეყანაში, — წარმოსთქვა ისევ დინჯად და ხმა-დაბლა ციციშვილმა.

ფარსადანის სიტყვებმა დიდი გავლენა იქონია მეფე-დედოფლებზე. ისინი სდუმდენ კარგახანს ღრმად ჩაფიქრებულნი. დუმილი დაარღვია მოხუცმა დედოფალმა.

— შენ რაღას იტყვი, ბრძენო შადიმან?! როგორ მოგწონს ეგ ამბები?! რათ სდუმხარ და არ იღებ ხმას?!

— დიდო დედოფალო და სიბრძნით აღჭურვილო! მე რაღა მეთქმის! მადლი უფალს, თვით გაიგონეთ ყველაფერი სხვების ბაგეთაგან. ხემს სათუთად გაზრდილს ქართლის მეფეს აღარ მოსწონს ჩემი რჩევანი, ჩემი მხილებანი და გაფრთხილებანი; დავკარგე ნდობა მეფის თვალში იმ დღიდან, ოდეს დაიახლოვა მოურავი და გახადა დედოფლად იმის და. ძოღან გამკიცხა სასტიკად, ოდეს ვკადრე და ეჭვი შევიტანე სააკაძის ერთგულებაში. ღმერთმა ხომ იცის, ჩემგან არ იყო მოგონებული, არამედ მაუწყეს ყოველივე ამ დილით ამ ორმა ქართლის დიდებულმა, მეფისა და ტახტის ერთგულმა თავადებმა. ახლა რაღა მოვაგვაროთ, მეც აღარ ვიცი... ნათქვამია: წამხდარსა საქმეს რას არგებს მერე თითზედა კბენანიო, — წარმოსთქვა მღელვარედ ბარათაშვილმა და მოიწმინდა თვალზე მომდგარი ცბიერი ცრემლები.

შადიმანის მღელვარე სიტყვებმა აუჩვილეს გული ორთავ დედოფალს. იმათ გადახედეს უმადურად ლუარსაბს, რომელსაც ჩაექინდრა თავი და იყო მდუმარედ გარინდული. ხანდაზმით აღმოხდებოდა ხოლმე გულიდან მძიმე ოხვრა.

— აქ ნათლად ჩანს ყველაფერი. ეჭვის შეტანაც კი შეუძლებელია... და რაცა სწადია იმას ჩაიდენს. ახლა საჭიროა კარგად მოვისაზროთ, თუ რა ზომები მივიღოთ თავად-აზნაურთა და საერთოდ ქართლისა ერის დასამშვიდებლად. რას იტყვი ამის შესახებ, შადიმან, ჩვენო ბრძენო ვეზირო და მესაიდუმლევ? — წარმოსთქვა ლუარსაბის დედამ.

— მე ნურას მკითხავთ, დედოფალო! ისევ ამათ ჰკითხეთ, ბატონ ფარსადანსა და ქაიხოსროს, ისა სჯობია. ჩემმა რჩევამ უკვე დაკარგა ფასი მეფის თვალში.

— რა საჭიროა ამდენი თავპატიჟი, ჩემო შადიმან! განა შენმა გაზრდილმა მეფემ არ იცის შენი ერთგულება და ბრძნული რჩევანი?! აბა ვინ არის ქართლის ტახტის წინაშე უპირველესი ვეზირი თუ არა შადიმან ბარათაშვილი, სამეფოს ერთგული გუშაგი და თავდადებული!... გვითხარ, გვირჩიე რამე! — შეაქო და დაუყვავა გულშარა დედოფალმა.

— რაღათ მეკითხებით, როცა თქვენ უკეთ იცით, ბრძენთა-ბრძენო დედოფალო, თუ როგორ უნდა მოვიქცეთ ასეთ პირობებში! — უპასუხა თავდახრით ბარათაშვილმა.

— ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ლუარსაბ მეფემ უნდა გაუშკას ნაჩქარევად ნათხოვი ცოლი, მდაბიო წრიდან გამოყვანილი და შეირთოს

შესაფერი მეუღლე, რათა დააცხროს ამ საქციელით ერის აღშფოთება და ამბოხი, ხომა? — შეეკითხა შადიმანს მოხუცი დედოფალი.

— დიახ, ჩემო ხელმწიფევ! სრული ჭეშმარიტებაა, ხოლო ეგ არ კმარის! საჭიროა კიდევ სხვა ზომების მიღებაც.

— აბა რა ზომებისა? გვითხარ ბარემ, — შეეკითხა დედოფალი თამარ.

— როგორ გგონიათ, დედოფალნო! განა მოურავი მოუწონებს ლუარსაბს ეგეთ უპატიო მოქცევას მისი დისადმი? ნუ-თუ არ უწყით, თუ რა მოყვება ამას?

— რა, ბრძენო შადიმან, მოურავის განდგომა და აჯანყება, ხომ?— შეეკითხა გულშარა.

— დიახ, დედოფალო! სრულ ჭეშმარიტებას ბრძანებთ! მოურავი თავის ცოლშვილით უნდა შეეწიროს ბაგრატიონთა გვირგვინს და დიდებას, მასთან ერთად მთელი საკაძიანთ გვარი; ამას მოითხოვს ქართლის სამეფოს კეთილდღეობა, — წარმოსთქვა დინჯად და ხმადაბლა ბარათაშვილმა.

შადიმანის სიტყვებს კვერი დაუკრეს ქაიხოსრომ და ფარსადანმა.

ჩამოვარდა მცირე ხნით სამარისებული სიჩუმე. საშინლად ბორგავდა ჭაბუკი მეფის გული. იგი ატანდა ძალას თავსა, რომ ბოლომდე მოესმინა შადიმანის საშინელი განაჩენი.

სიჩუმე დაარღვია ისევ გულშარა დედოფალმა.

— ვინ შეაბამს ეჟვანს კატასა? ვინ დაიჭერს ველად გავარდნილ ურა ტაიჭსა, ვინ შესძლებს ფრთხილი და მძლავრი მოურავის ხელში ჩაგდებას?!

— მხოლოდ ის, დედოფალო, ვინც მას მიენდო და დაემოყვრა. მოურავი უნდა მოიტყუოს აქ რაიმე საბაბით თვით მეფე ლუარსაბმა. აქვე უნდა დავესხათ თავზე მძინარეს და მოულოთ ბოლო. ამავე-დროს უნდა გავქლიტოთ საკაძის ცოლშვილი და ახლო ნათესავნი. აგრეთვე უნდა ჩავიგდოთ ხელში ნუგზარ ერისთავიც მთელი ოჯახობით და ჩავალპოთ სადმე შორეულ ციხის ბნელსა და ნესტიან ჯურღმულებში. — სთქვა ისევ შადიმანმა.

ახლა კი ვაუწყდა მოთმინების ძაფი მეფეს და წამოიჭრა ზეზე:

— როგორ? დავისხა თავზე ლაფი?! ვუღალატო ამ დიდებულ ადამიანს და, ბოლოს, მევე მხდით სამარცხვინო მზაკვრობის იარაღად?! მე, მეფე ლუარსაბმა, მოურავის სიძემ, უნდა მოვიტყუო იგი აქ, კოჯორში და მოგაკვლევინოთ ვერაგულად? ამოგაჟლეტინოთ მისი ცოლშვილი?! ერთი მიბრძანეთ, ვინა გგონივართ? მეფე ივერიისა, ბაგრატიონთა დიდებული გვარის მემკვიდრე, თუ ვიღაც ბინძური, ცრუ, მატყუარა, მზაკვარი და საზიზღარი ჯალათი?! ან ჩემს აღმზრდელს,

ლალა შადიმანს, ვითარ აღმოხდა ბაგეთაგან ასეთი უწესო რამ?!.. ასეთ სამარცხვინო რამეს არ ჩავიდენ არასდროს!..

— წინააღმდეგ შემთხვევაში შენ თვითონ, მეფეე, მთელი გვარეულით გახდები მსხვერპლი მოურავის ზვიადობისა, — მიაძახეს აქეთ-იქიდან.

— არ მჯერა! ეგ ზღაპრები! გულს არ ეკარვის ეგ სიტყვები! მოურავი ერთგულია მეფის და ერის! იგი არ არის მოღალატე...

— მაშ ფიცი გნებავთ, მეფეე! აბა ქრისტეს ჯვარი და სახარება! ვფიცავართ სამნივე ამ წმინდა ჯვარსა და სახარებაზე, რომ, რაცა ვსთქვით, მართალია ყველაფერი და თუ ტყუილს ვამბობდეთ, ვუგონებდეთ ასეთ რამეებს მოურავსა, მაშინ გვრისხავდეს ღმერთი და წმ. გიორგი, ასე დაგვიმხოს ოჯახი და ამოგვიწყვიტოს ცოლშვილი! — ამ სიტყვებით მოურავის უძინარ მტრებმა დაამხვეს ძირს ქუდები მეფის წინაშე.

მორწმუნე ლუარსაბი უზომოდ გააოცა სამი დიდი თავადის ფიცმა. იგი გაშრა, გაშტერდა... ამ გულწრფელსა და კეთილ ადამიანს უცებ დაეკარგა ყველაფრის რწმენა, მის ქვეშ იწყო რყევა იატაკმა, იგი ბარბაცით გამოვიდა გარეთ და მიჯდა ღონემიხდილი აივნის კუთხეში. მის თვალებს უნებლიეთ წასკდა მწარე ცრემლები... მას გამოყვნენ ორთაღე დედოფალი.

ამრიგად, გადაწყდა დიდი მოურავის ბედი. მეფის სახელით იგი სასწრაფოდ დაიბარეს კოჯორში, ვითომდა სანადიროდ. სააკაძის სამივე მოსისხლე მტერი გამარჯვებული სახით გავიდნენ მეფის დარბაზიდან. ისინი შეუდგენ თავის ბნელ საქმეებს.

ამავე დროს, ფეხაკრეფით გავიდა მეორე, პაწია ოთახიდან მეფის ფარეშთუხუცესი ბააკა, იგივე კახაბერ, ხერხეულიძე, დიდი მოურავის ერთგული პირი. ოქსინოს სალაფარდის უკან ფარულად მდგომი, იგი ისმენდა ყველაფერს.

— ოჰ, ბედშავო მოურავო! რაებს სჩადიან შენი მტრები! — წარმოსთქვა ჩუმად და ლანდივით გაპარა ოთახიდან.

ქვეყნის დაფცხრომელ ზრუნვაში იყო დიდი მოურავი, რომ მიიღო მეფის სახელით მიწვევის ბარათი. მან არ იცოდა არაფერი, რადგან ყოველივე ეს მოხდა საიდუმლოდ კოჯორში. იგი მაშინვე გაეშურა კოჯორს ერთი მხლებელით, მივიდა გვიან ღამით და მოისვენა თავის ბინაზე.

მეფეს აცნობეს სააკაძის მოსვლა. მტრები მოემზადენ თავზე დასაცემად. დილის რიკრაკზე ეცენ თავის რაზმებით მოურავის სადგომს, შემოერტყნენ გარს, დასცეს ყიჟინა და დაუშინეს თოფები, ისინი იწვევდენ გარეთ სააკაძეს უშველელი ლანძღვა-გინებით, მარა ბინიდან არ

ისმოდა ბაიბური. უცებ გაიღო კარი, გამოვარდა გარეთ მოურავის მხლებელი, მამაცი პაპუნა ჩივაძე, ჯუბა-ჯავშანით მოსილი და იარაღ ასხმული; მოახტა იქვე უბელო ცხენს, გააბა მტრის რაზმები და გაქუსლა ნოსტესაკენ.

მოღალატენი შეცვივდენ სახლში, მარა იქ არ დახვდათ ის, ვისაც ეძებდენ: მტრების გარშემორტყმამდე, განთიადის ჟამს, ვიღაცამ წყნარად დაუკაკუნა კარი. მუდამ ფრთხილი საკაძე წამოვარდა მაშინვე და შესძახა:

— ვინ ხარ?

— გიორგი, თავს უშველე! მეფემ გასტეხა ფიცი... გიღალატეს... მოდიან მტრები შენს მოსაკლავად...—ძლივს მოასწრო მოკეთემ ეს სიტყვები და გაჰქრა სიბნელეში.

გმირმა ჩაიცვა უცებ ჯუბა, შემოირტყა ხმალი, ელვის სისწრაფით გამოვარდა გარეთ, მოახტა თავის მერანს და გააქროლა ცოლშვილისაკენ. დიდი მოურავის მბსნელი იყო კახაბერ ხერხეულიძე.

გაატეხილი მტრები გამოუდგენ საკაძის კვალს. მათ ადრევე შეკრეს ყოველმხრივ გასაქცევი გზები. სურდათ ხელში ჩაეგდოთ მოსაკლავად ქვეყნის მხსნელი.

მზე ჩასვლაზე იყო, როცა უზომოდ დაღლილი საკაძე მივარდა შინ. ის იყო მთლიანად ოფლში გაწურული. სახეზე ალმური ასდიოდა. ტანისამოსი დაფლეთოდა ტყესა და ჯაგებში ცხენის ჭენებით. ამ სანახაობით აღშფოთებული ცოლშვილი შემოეხვია გარს.

— თავს ვუშველოთ! მტრები მოგვდევენ ფეხდაფეხ.... გვიღალატეს... მეფემ გასტეხა ფიცი,—უთხრა მათ გიორგიმ მღელვარე ხმით,— აბა მოემზადენით! ჩქარა შევეფაროთ ტყეს!..

შეიქნა ფაცა-ფუცი. საკაძის ღირსეული სახლობა უცებ მიხვდა ყველაფერს, მოემზადენ საოცარი სისწრაფით და გასწიეს ტყისკენ. მოურავმა მოახდინა განკარგულება თავის შინაყმებში და გამოუდგა ცოლშვილს. კუნაპეტი ღამე იყო, რომ ავარდა საშინელი ალი. ამ დროს, იქვე მთაზე, კლდის პირას, იდგა მოურავი; ის დასცქეროდა ამ საზარელ სურათს. იჯ, დაბლა, იწვოდა მისი სასახლე და კარმიდამო, ცვცხლის ალში ინთქებოდა მის მიერ მრნაგარი მთელი ქონება... უსაზღვრო სევდა და ბრაზი მოაწვა გულზე. გმირის თვალები აივსო ცრემლით. საკაძე იყო დიდხანს ქანდაკივით გაშეშებული და უცქეროდა იმ მხარეს, სადაც სტიქიონი ნთქავდა მის სიყრმის შენაძენს. მან ამოიოხრა მწარედ...

— რისთვის?! რა დავაშავე ასეთი?! განა ესაა ჩემი დვაწლის, ჩემი თავდადების სამაგიერო?! — ფიქრობდა დიდი მოურავი და ვერ აშორებდა თვალს მძვინვარე ხანძარს. ამასობაში ერთგულ შინაყმებმა

შოჰგვარეს ცხენები. სააკაძე, მისი ცოლშვილი და მხლებელნი შესხდენ ცხენებზე და გაუდგენ გზას. მარა, საით უნდა წასულიყვნენ, როცა ყველა გზა იყო შეკრული, თანაც მეფეს სახელით გაიცა ბრძანება: ვინც დაიჭერდა დიდ მოურავს და მიუყვანდა მკვდარს ან ცოცხალს, მიეცემოდა ფრიად დიდი ჯილდო! გამოჩნდენ მსურველები. ისინი ჯგუფად ესაფრებოდენ სააკაძეს და სურდათ მისი ხელში ჩაგდება. ფულმა გაიტაცა მრავალნი. ოქრომ დაუკარგათ სინდისი და ნამუსი.

სააკაძის გონებამ უცებ მოისაზრა ყველაფერი. მან კარგად იცოდა ყოველი გზა და ბილიკი. გასწია იმ გზით, სადაც ნაკლებ მოელოდა მტრის შეხვედრას. ამრიგად, მიადგენ მცხეთას, იყო ბნელი ღამე. მან ჩაგზავნა კაცები და შეიტყო, რომ ხიდი უკავია მტრებს და ფრთხილად დარაჯობენ. მოურავი მოერიდა პირდაპირ შებმას და მოძმეთა სისხლის ღვრას. მან არჩია ამ კუნაპეტ ღამეში განსაცდელში ჩაეგდო თავი, წვრილი ცოლშვილი და გასულიყო ფონად მტკვარში. ისინი მიადგენ მდინარეს, იგი ფართოდ გაშლილიყო მათ წინ და მრისხანედ მიაგორებდა მოშავო ზვირთებს; სააკაძემ გაამხნევა ყველანი. კაცებმა შეისვეს მხრებზე ბავშვები და შეუდგენ წყალში შესვლას.

— ნუ-თუ დიდი მოურავის ცოლი უნდა შეუშინდეს რასმეს! — შესძახა გმირულად ნუგზარის ასულმა და პირველმა შეაცურა ცხენი აზვირთებულ მდინარეში. მას მიყვნენ სხვებიც. ცხენები თითქმის დაიმალენ წყალში. გონიერი პირუტყვნი ფრუტუნით მიაპობდენ ზვირთებს და მიცურავდენ წინ. რამდენიმე ხანიც და ყველანი მშვიდობით გავიდნენ გაღმა, თავიდან ფეხამდე დალუმპულნი. აღარ შეჩერდნენ აქ და გასწიეს საჩქაროდ, რომ არ მოესწროთ მდევრებს, რადგან მოატანა კიდეც გათენებამ. ათ ეჯს იქით იწყებოდა ნუგზარ ერისთავის სამფლობელო, იქ აღარ იყო საშიში.

გაცდენ თუ არა საზღვარს, ისინი ჩამოხტენ მდელოზე არაგვის-პირას, ააგზნეს დიდი ცეცხლი, გაიძვრეს სველი ტანსაცმელი და ჩაიცვეს მშრალი. მთელი დღე-ღამის უკმელნი, შეექცენ მცირე საუზმეს. ამავედროს, მოურავმა აფრინა გელა ნუგზარ ერისთავთან და შეუთვალა ასე უეცრივ თავზე დატეხილი საზარო ამბები. გელამ გააქროლა თავის სწრაფი მერანი დუშეთისაკენ, სადაც ამდროს იყო ნუგზარ თავის ცოლშვილით.

შეიტყო თუ არა გელასაგან ეს საშინელი ამბები, მეფის მეფრ ფიცის გატეხა და სამარცხვინო ღალატი, არაგვის დიდმა ერისთავმა ფიცხლავ შეკრიბა თავის საყმოდან ორასამდე საუკეთესო ვაჟკაცი და თავის ორთავე ვაჟით, ზურაბ-დათუნათი, შეეგება ლტოლვილთ.

ძიურვალედ გადაეხვიენ ერთმანეთს სიძე-სიმამრი და სიძე-ცოლის-ძმები; აგრეთვე მამა-შვილი და და-ძმანი. შემდეგ მოხუცმა დაკოცნა შვილიშვილები და ტკბილად მიესალმა მოურავის მხლებელთ, რომელთა შორის იყვნენ ორთავე პაპუნა, ლომი ჩრდილელი, გელა და რამდენიმე ერთგული ფარეში.

ყველანი დასხდნენ იქვე მდელოზე და გააბეს საუბარი. მათ წინ მითამაშობდა გიქმაჟად არაგვი.

მაგრამ ეს ბუნების სიტურფენი სრულებით არ იზიდავდენ ამდროს იქ მსხდომ პირთ, ყველანი მოეცვა უსაზღვრო ბოლმას და მწარე ფიქრებს. განსაკუთრებით-კი ბორგავდა მოხუცი ნუგზარ. იგი იჯდა ფეხმოკეცით გაშლილ სუმახზე სიძე-ასულს შორის და ქშინავდა, ვერ შერიჯებოდა ასეთ საშინელ უმადურობას, გავლენიან თავადთა ბოროტებას, უსასიათო მეფის მუხანათობას. ვერ შერიგებოდა მოხუცი დიდი მოურავის მთელი ოჯახის სასიკვდილოდ გამეტებას, მის ქონება-მონაგარის გაალაფვებას და საბლ-კარის გადაბუგვას.

— განა ეს არის, ჩემო ძვირფასო სიძეე, შენი ამდენი შრომა-ამაგის, შენს გმირულ საქმეთა, ცხირეთ-ტაშისკარის ომთა, მეფის და ქვეყნის საარაკოდ გადარჩენის საზღავი?! ჯილდო-დიდების ნაცვლად შავი უმადურობა, ფიცის გატეხა და ღალატით მთელი ოჯახის ამოწყვეტის სურვილი... რა გწადის ახლა, ჩემო შვილო?

— გაცლა, სამშობლოდან გარდახვეწა... სხვა გზა არ მივის ბატონო ჩემო, — უპასუხა ნაღვლიანი ხმით მოურავმა.

— როგორ?! ხუმრობ განა, თუ მართალს უბნობ, ჩემო სიძეე?!

— არა, ბატონო, მართალს მოგახსენებ... სხვა გზა არ არის...

— როგორ, გიორგი?! განა მართლა აპირებ მოშორდე შენს ნაამაგარ ქვეყანას, გაექცე სამარცხვინო მტრებსა და მუხანათებს? ეგ ხომ ლაჩრობაა! არა, ეგ არ შეგფერის ცხირეთისა და ტაშას-კარის გმირს!.. ნუ-თუ ასე რიგად შეეშინდი უსუსურ მეფე ლუარსაბს, მერე მე და ჩემი მამაცი შვილები დავიხოცენით განა?! შენი გამეტება და შერცხვენა ხომ იმავედროს დიდი არაგვის ერისთვის მთელი ოჯახის გამეტებაა და თავის მოჭრა?.. არა, ჩემო საყვარელო სიძეე, მაგას ნუ იქმ! ეგ არ შეგფერის!.. მე თამამად შევძლებ ჩემს საყმოდან გამოვიყვანო ორი ათასამდე საუკეთესო მებრძოლი, თუშ-ფშავ-ხევსურეთიდან შეგვიძლია მოვიმხროთ სამიათასამდე მამაცი მეომარი, ისინი ხომ დიდად დავალებული არიან შენგან. ორი ათას კაცამდე კიდევ შენცა გყავს ქართლში, შენ მიერ საომრად გაწრთვნილი ნაამაგარ ვლეხთა შვილები, რომლებიც თავს დასდებენ შენთვის. მაშ რალა გინდა კიდევ! ხომ გესმის, ჩემო სიძეე! მაშ, მომე ხელი და ახლავე შევუდგეთ საქმეს!.. — ნუგზარის სიტყვებს კვერს უკრავდენ მისი მა-

ბაცნი ეაენი — ზურაბ და დათუნა. ორივენი აქეზებდენ საომრად გიორგი საკაძეს და თხოულობდენ მუხანათთა სისხლის დაღვრას.

— არა, ჩემო მამავ და ძმებო?—დაიწყო დინჯად დიდ მოურავმა— არა, ეგ არ ეგების და არ მოუხდების ჩვენს ივერს... ვერ ჩავიდენ მაგ მძიმე საქმეს... ვერ გადავკიდებ ძმებს ერთი-მეორეს, ვერ დავღვრი მოძმეთა სისხლს... ვერ შევღებავ წითლად თავისივე სისხლით ჩემ მიერ გადარჩენილ სამშობლოს... მას ვერ გავუთხრი სამარეს და ვერ გახვდი საფლეთად ყვავ-ყორნებისა. ეგ ძმათა-შორისო ბრძოლა უზომოდ გაახარებს და ფრთებს აუსხამს ივერიის მტრებს: ოსმალთ, სპარსებს და ლეკებს, აღძრავს მათ უმაძღარ მადას ჩვენი ერის ჩასანთქავად... მერე ხომ მოისრა ქართული და კახეთი! მესხეთ-კოლხეთი ხომ კარგახანია, რაც მაგრად ჩაბღუჯული ჰყავს დიდ ოსმალეთს. ამრიგად, ხომ მოისპო მთელი საქართველო!.. არა, ჩემო საყვარელო მამავ და ძმებო! ასეთ საქმეს არ ჩავიდენ არასდროს! და მოწყალედ გთხოვთ თქვენცა დაიცხროთ გული... უმჯობეს არს საკაძიანთ გვარი შეეწიროს ივერს, ვიდრე ქართლ-კახეთი დაიმხოს გიორგი საკაძის მიზეზით. ეს არის ჩემი ურყევი აზრი!..

დიდი მოურავის პასუხმა ჩააფიქრა მოხუცი ნუგზარ და მისი ვაჟები, ჩამოვარდა ხანგრძლივი დუმილი, ხოლო ამ დუმილს არღვევდა არავის ჩქრიალი.

— მაშ, რა გწადის, შვილო გიორგი? სად გსურს წახვიდე? ვის შეეფარვი? — შეეკითხა ნუგზარ მოურავს, ხანგრძლივი სიჩუმის შემდეგ.

— სხვა გზაი არ მივის, მამავ, თვინიერ ირანისა. უნდა წავიდე ირანს და შევეფარო შაჰ-აბაზს, რომელიც მიცნობს ერეკლის ომის დროიდან და ახლა კიდევ, ამ ორი წლის წინ, დიდად მოვიგე მისი გული ოსმალთა ჯარის დამარცხებით ცხირეთსა და ტაშისკართან.

— მაშ თუ ეგრეა, ჩემო შვილო, მეც შენთან ვარ მთელი ოჯახით! — წარმოსთქვა არაგვის დიდმა ერისთავმა, გრძნობით ჩაიკრა გულში თავის საამაყო სიძე და ეამბორა სახეზე თვალცრემლიანმა... შემდეგ მოხუცი გადაეხვია თავის ასულს და ბავშვებს, დაბოლოს-კი თავის ვაჟებს. ასევე მოიქცენ ზურაბ და დათუნაც. ნუგზარ ერისთვის ასეთმა ქცევამ აუჩუყა გული ყველა იქ დამსწრეთ და აღვრევინა ცრემლი.

მზე ჩასვლაზე იყო, როცა აიშალენ ყველანი, შეხდნენ ცხენებზე და გაუდგენ გზას დუშეთისაკენ. აქ მიეგება მათ დიოფალი გულქან და სიყვარულით ჩაიკრა გულში დიდიხნის უნახავი ქალი, სიძე და შვილიშვილები.

ორი დღის შემდეგ მათ შეუერთდენ საკაძის დედა თამარ, და უფროსი ძმა ბეჟან, მთელი საბლობით, რომლებიც გაუსტლტენ მტრებს.

მათმა მშვიდობით შოსვლამ გამოიწვია დიდი სიხარული. დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა. მტრები ჰკრავდენ თანდათან მაგარ სალტეებით მოურავის გასაქცევ გზებს, მასთან ემზადებოდენ თავზე დასაცემად. მაშ, ან უნდა ატეხილიყო სასტიკი ბრძოლა და ძმათა შორის სისხლისღვრა, ან უნდა გაცლოდენ დროით. ნუგზარმა მოახდინა განკარგულება საგზაო ნუზლის შესახებ, აგრეთვე ამცნო საქმის ვითარება და მისცა სათანადო დარიგება თავის უფროს ვაჟს, გიორგის, რომელიც იმდროს იყო ანანურს და აპირებდა იქვე დარჩენას. ნუგზარმა მოიწვია თავის საყმოდან თანმხლებათ ასამდე საუკეთესო ვაჟკაცი. კიდევ ორიოდე დღე და, აჰა, აიყარენ მთლიანად და გაუდგენ შორეულ გზას. ისინი უნდა გადასულიყვნენ თიანეთით კახეთში. აქედან-კი უნდა გადაეჭრათ ქიზიყ-საინგილო, შემდეგ გადივლიდენ რან-შირვანს და ჯულფის გზით ჩავიდოდენ თეირანში, საიდაც იმჟამად სუფევდა შაჰ-აბაზ დიდი.

ასეთი იყო ლტოლვილთა გეგმა.

დიდ მოურავმა არ მოისურვა ენახა და გამომშვიდობებოდა თავის მეგობარ მთის არწივთა და კახეთის განთქმულ სარდლებს. გმირის გულის ჭრილობა, უმადურობა-ღალატით გამოწვეული, იყო ფრიად მწვავე, ამიტომ არ სურდა მათი ნახვით კიდევ უფრო მძაფრად ეგრძნო ეს იარა. ამიტომ ლტოლვილებმა საჩქაროდ გადავლეს მთა და გადასერეს კახეთ-ქიზიყი. მხოლოდ რამდენიმე ჟამით შეისვენეს ალავერდის ტაძართან და ბოდბის მონასტერში, შემდეგ გადასჭრეს საინგილო და მიადგენ მტკვარს, სადაც თავდებოდა ივერიის საზღვარი და იწყებოდა რანი ანუ განჯის სახანო. შეჩერდენ აქ და შეისვენეს მცირე ხნით. ხოლო მტკვარში გასვლამდე ფონად ლტოლვილი ქართველები მობრუნდენ პირით ივერიისაკენ, დაიჩოქეს და სამჯერ ეამბორენ სამშობლო მიწას. ნუგზარ ერისთავმა-კი აიღო პეშვით მავი მიწა, ჩაყარა ქისაში და ჩაიდო უბეში ამ სიტყვებით:

— მოხუცი ვარ, იქნებ, უცხო ქვეყანაში მომეღოს ბოლო და ვეღარ ვიხილო ჩემი სამშობლო! დეე, ამ ერთ მუჭა მიწამ კუბოში ჩაყრილმა მისალბუნოს შორე ქვეყანას მიცვალებულს! — ამ სიტყვებთან ერთად ნუგზარს მოადგა თვალებზე ცრემლები. მას მიბაძეს სხვებმაც და ჩაიდვეს უბეში, ნარმაში გახვეული სამშობლოს მიწა. შემდეგ შესხდენ ცხენებზე, შეაცურეს წყალში და გავიდენ მშვიდობით ფართოდ გაშლილ მტკვარზე, ხოლო ბარგი გადიტანეს ნავებით. ლტოლვილნი დაადგენ ირანის შარას და გამალებით გაქუსლეს ცხენები.

ი რ ა ნ შ ი

სამშობლოდან გადახვეწილი დიდი მოურავი ოჯახობით და ნათესავ-მეგობრებით გაცილდენ ჯულფას და შევიდნენ შუაგულ ირანში. -გზა-გზა ქართველთ თვალწინ იშლებოდა, მეტწილად ტიტველა მთა-გორაკებით მოცული, ვრცელი ტაშირნი, სადაც ნაირ-ნაირ მცენარით ირანის ხალივით აფერადებულ სარწყავ ველ-მინდვრებს ცვლიდა ხრიოკ უდა ნოდ ქცეული ურწყული ალაგები. უწვდენ ბიაბან სივრცეზე მოჩანდენ მხოლოდ მზით გადამწვარი ქვიშა და მოყვითალო კლდენი, რომელთა შორის აქა-იქ ზლაზვნით მოჰქანაობდა ეკვან-ზარების წკარუნ-ჟღარუნით, საქონლით ტვირთული აქლემთა გრძელი ქარავანი. შორითვე სჩანდენ ამ უდაბნოს ცოცხალ ხომალდთა აწვდილი ყელნი და ქიმერის თავები.

ერთი თვის მძიმე მგზავრობის შემდეგ, ივერნი მიუახლოვდენ ირანის დედა-ქალაქ თეირანს, სადაც იმჟამად სუფევდა ჰამადანიდან ახლად დაბრუნებული შაჰ-აბაზ დიდი. მან ადრევე გაიგო თავის ერთგულ აეშაგთა და განჯის ხანის მეშვეობით, რაც მოხდა ქართლში. სცნო ლუარსაბ მეფის მიერ ფიცის გატეხა, სააკაძის დევნა მოსაკლავად და მისი იძულებითი გადმოსვეწა ირანში. ამ ამბებმა უზომოდ ვაახარა შაჰ-აბაზი. მას დიდიხანია სწადდა როგორმე ჩაეგდო ხელში დიდი მოურავი, რათა მისი მეოხებით ადვილად მოეყვანა სისრულეში თავისი ფართო ზრახვანი ირანის განდიდების შესახებ. იმხანებში, შაჰის ქონდა დიდი ომები ალმოსავლეთით ავღან-ყანდაარსა და ჩრდილო-ინდოეთის მიმართ, ხოლო სამხრეთით, ერაყში, თურქთა წინააღმდეგ. არც ერთ მხარედან შაჰ-აბაზს არ მოსდიოდა სანუგეშო ამბები. მისი ჯარები ვერ უძლებდენ მტრების გაბედულ იერიშებს და მარცხდებოდენ ზედიზედ. თურქეთი ართმევდა შაჰის ეკურთისტანს და მეტადრე ერაყს, დიდ სავაჭრო ქალაქ ბაღდადით, ხოლო სინდნი და ავღან-ყანდაარნი უკრავდენ გზას ინდოეთისაკენ. ამ სახით-კი საგრძნობ ზიანს აძლევდენ ირანის ვაჭრობა-მრეწველობას. ასეთი უამური ამბები საშინლად აბრაზებდა შაჰის და აგდებდა დიდ საგონებელში.

სწორედ ამდროს შემთხვევამ მიაყენა კარზე სააკაძე ასოცამდე მაშაცი ქართველით. ადვილი გასაგებია, რა რიგ გაახარებდა შაჰ-აბაზს ეს

ამბავი! შაშინვე შეაგება უპირველესი დიდებულნი უზარი სასუკეთესოთ
და უამრავი სურსათით თეირანთან ათ ეჯზე მოახლოვებულ დიდ მო-
ურავს და იშვიათი პატივით შეიწვია ქალაქში.

ახლად მოსულ ივერთ მიუჩინეს ბინებად საუკეთესო სახლები და
მსახურად დახელოვნებული ყულები.

მეორე დღეს-კი ირანის ბატონმა ინება და მიიღო სადარბაზოდ
დიდი მოურავი და მისი თანმხლები სარდლები.

შაჰ-აბაზის ორსართულიანი სასახლე ირანული სტილით აგებული.
სასახლის წინ ვრცელი ეზო, უკან—დიდი უმშვენიერესი ბაღი ხეხილ-
ყვავილნარით და ანკარა შადრევნებით შემკული. სასახლის ქვედა
სართულში უზარმაზარი თეთრი სარკოვანი დარბაზი მდიდრული ხა-
ლიჩებით მოგებული, მეტად ხელოვნურ ჩუქურთმებით შემკული და
ოქრო-ვერცხლით მოოქროყებული. ხოლო მაღალი ჭერი და კარ-ფან-
ჯრების ჩარჩო-თაღები მოეკირწყლათ პაწია სარკეებით, რომლებიც
უცნაურად ელვარებდენ სარკმელთაგან შემოჭრილ მზის შუქზე.

შუა დარბაზში, მომაღლო ამბიონზე, დაედგათ ოქროს სამეფო
ტახტი ძვირფასი ქვებით მოოჭვილი, მის ირგვლივ რამდენიმე წყებად
იდგა მდიდრული სავარძლები და მომცრო ტახტები პაწია მაგიდებით.
დარბაზის კედლებს ამკობდა ფერადი სურათები საუკეთესო მხატვარ-
თა ბიერ შესრულებული, ირანის ზღაპრულ გმირთა ბრძოლა-ნადი-
რობის შესახებ, დიდი მგოსნის ფირდოუსის „შაჰ-ნამე"-დან. აგრეთვე,
აქა-იქ იყო ჩართული ირანის სამეფო დინასტიის საუკეთესო შაჰინ-შაჰე-
ბის დიდი ფრესკები და მინანქრები, იშვიათი ხელოვნებით შესრულე-
ბული. დარბაზის კუთხეებში-კი, მარმარის ჩუქურთმიან სვეტებზე,
იდგა ჩინეთ-ირანის ფაიფურის ძვირფასი ვაზები სავსე ვარდ-ყვავილ-
თა თაიგულებით, რომელთა საამო სურნელი ათრობდა დარბაზს.

ამ დიდებულ დარბაზს აერთებდა ეზოსა და სასახლის სხვა ოთა-
ხებთან ორი დიდი კარი, რომელთაც ფარავდა ოქსინოს კრეტ-
საბმელნი: ერთი კარი იყო წინა ეზოდან შემოსასვლელი ვრცელი ელა-
მონით, სადაც დარაჯობდენ ეჯიბთ ამირი და ყულალასარი შეიარა-
ღებული რაზმებით, ხოლო მეორე კარი იყო თვით შაჰის ოთახებსა
და ბაღში გასავალი; მას გუშაგობდენ თვით ირანის დიდებულნი და
შაჰსევანები, საუკეთესო იარაღით ჭურვილნი.

ამ დიდი დარბაზის ერთ კუთხეში, პაწია ტახტზე, ისხდენ ფეხ-მო-
კეცით ირანის ორი დიდებული: ფეიქარ ხანი და ამირგუარ ხანი.
ათამაშებდენ ქარვის ანცმას და მასლაათობდენ დაბალი ხმით ახლად
ჩამოსულ ქართველებზე. ორთავე მოსაუბრე ხანდაზმით ჩამოისვამდენ
შარჯვენა ხელს ინით შეღებილ გრძელ წვერზე, ჩაფიქრდებოდენ
ოდნავ და ისევ განაგრძობდენ მუსაიფს. არ ახარებდა მათ „დიდი

ჯურჯის“ შემოხიზვნა მაძაცი ქართველებით. ისინი თითქო წინასწარ გრძნობდენ თავიანთთვის რაღაც ხიფათს და დამცირებას. დიდი მოურავის საგმირო საქმენი შიშსა ჰგვრიდა ორთავ წარჩინებულ სარდალს. როგორც ესენი, ისე ირანის სარდლობის მეტი ნაწილი, დიდ საგონებელში ჩაეგდო ამ ამბავს, მეტადრე შაჰ-აბაზის მიერ საააკაძის ასე დიდებით მიღებას, ხოლო თვით შაჰი არ იზიარებდა ამათ ფარულ ზრახვებს, ვინაიდან ის ფიქრობდა და ზრუნავდა მარტოოდენ თავის ქვეყნის კეთილდღეობაზე.

სწორედ ამდროს მისცეს ნიშანი. ფართოდ გაიღო შიგა კარები და საზეიმოდ მორთულ მრავალირიცხოვან ამალით გარემოცულმა შემობრძანდა ამაყი სახით და დინჯი ნაბიჯით შაჰ-აბაზ. იგი მოწიწებით დააბრძანეს სამეფო ტახტზე, ირგვლივ დასხდენ დიდებულნი ხარისხის მიხედვით.

შაჰის ბადრ სახეს ამკობდა ფართო შუბლი, ოდნავ თეთრად შეჭირმული შავი წვერი და დიდრონი ულვაშები; იმის მჭვრეტი, შავი თვალები რაღაც ანდამატური ძალით იპყრობდენ ყველას. ამჟამად კი შაჰის სახე იყო სიამით გაშუქებული. მას თავს ეხურა ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს თაჯი, რომლის წინა მბრიგ, შუა ალაგს, ენთო დიდი ბრილიანტი. შაჰ-აბაზს ხელთ ეპყრა მსხვილი ფირუზ-მარგალიტებით მოოქვილი ოქროს სფერო და ფაენი. წელზე ერტყა იმვიათი თვლებით შემკული ოქროს ხმალი, ტანს ემოსა ბისონი, ზემოდან-კი ჰქონდა მოსხმული საფირონით და ბივრილიონით შემკული სიასამურის სამეფო გრძელი კაბა.

მყის შეწყდა ხმაური. ჩამოვარდა სამარისებური სიჩუმე. ყველანი განერთხენ მის წინაშე თაყვანის საცემად, შემდეგ წამოდგენ და დაუწყეს მოწიწებით ცქერა ბატონის სახეს, ელოდენ მის ბრძანებას. შაჰმ მოავლო დარბაზს თავის მახვილი მზერა და უხმოდ მისცა ნიშანი ეჯიბთა ამირს.

გაიღო ანაზდათ ეზოდან შემოსასვლელი კარები და დარბაზში შემოვიდენ მწყობრად და მოხდენით, ფოლადის ჯუბა-ჯავშან-მუზარადში ჩამსხდარი და იარაღასხმული ორმოცამდე მხედარი, რომელთა მამაცი სახე და გოლიათის აღნაგება იპყრობდა ყურადღებას. მათ წინ მოუძღოდა ამაყი და ბუმბერაზი ოცდაცხრა წლის ვაჟკაცი. ეს იყო თვით დიდი მოურავი, ხოლო დანარჩენნი მასთან გადმოხვეწილი რჩეული ქართველები. გმირს მბარს უმშვენებდა მარჯვნით ახოვანი მოხუცი, რომლის სუფთად მოპარსულ დარბაისელ სახეს ამკობდა თეთრი დიდრონი ულვაშები, ხოლო მარცხნით მოჰყვებოდა ზორბა ტანის, ოცდაშვიდი წლის ჭაბუკი. ესენი იყვნენ არაგვის დიდ ერისთავი და მისი ვაჟი ზურაბ.

ყველთველთ შემოსვლაზე ერთბაშად წამოდგენ ფეხზე დარბაზში მსხდომი ირანის დიდებულნი. დიდ მოურავს და ივერიის სარდლებს ფეხზე ადგომით პატივი სცა თვით შაჰ-აბაზმა. ამ იშვიათ სანახაობამ ძიბაყრო ყველას მზერა. ოსინი დიდათ გააოცა ივერთა გოლიათურ ტანადობამ, განსაკუთრებით ვერ აშორებდენ თვალს ქართლის გმირს და მის სიმამრ-ცოლისძმას. ამავედროს, ოქსინოს სალაფარდებით ფარულ დარბაზის ზემო ქორედთაგან ნაზი წკრიალით გაისმა გაოცებისა და აღტაცების ხმები; ესენი იყვნენ შაჰის უტურფესი არიკნი, რომელთაც ჰქონდათ უფლება ენახათ საზეიმო დარბაზობა და ქორედებში ჩამსხდართ ეცქირათ სალაფარდის მიჭვრიტებიდან. აი, ეს ჰარემის კეკლუცნი უზომოდ მოხიბლა, გააოცა და საამოდ ააღელვა ქართველების ხილვამ.

ქართველები დინჯად მიუახლოვდენ ყაენს და ჰკადრეს მდაბალი სალამი. დიდ მოურავმა მიაბყრო თვალნი შაჰ-აბაზს და მიმართა შემდეგი სიტყვებით:

—უსაზომოდ ბედნიერი ვართ ივერიიდან ლტოლვილნი ქართველნი, რათა ველირსენთ ირანის დიდი მნათობის, შაჰინ-შაჰის ბედნიერ მზერას. დიდმა ალაჰმ ჰყოს მრავალჟამიერ სვეტბედნიერი სიცოცხლე ძისი მთელი ირანის საკეთილდღეოდ... მოვსულვართ შორე გზით თქვენს წინაშე, მუხანათობით და ბოროტებით დევნილნი სამშობლოდან, ასოცამდე ქართველი და გენუკვით, სპარსეთის დიდო ბრძანებელო, თქვენს ბერქვეშ შეფარებას, ხოლო ამის მუქაფად იძლევენით ჩვენი მარჯვენა და ბასრი მახვილი თქვენი მტრების შესამუსრავად!

ამ სიტყვით აღტაცებულ შაჰ-აბაზმა მოხვია ხელი დიდ მოურავს, უბრძანა მადლობა და დასვა იქვე ტახტზე, თავის სიახლოვეს; ასევე პატივით მოეპყრა ნუგზარს, ზურაბს და სხვა სახელოვან ქართველთ. მიუძღვნა ყველას ძვირფასი ხალათები და მრავალი საუნჯე, აღუთქვა მათ თავისი წყალობა და მფარველობა.

შაჰის ბრძანებით მოართვეს სტუმრებს და დამხვდურთ ოქროს სუფრებით ცივი შარბეთი და ოქროს სინებით სხვადასხვა ტკბილეული პაწია მაგიდებზე, რომლებიც იდგა ტახტ-სავარძელთა წინ.

გაიმართა ტკბილი მუსაიფი ირანულ-ქართულად, რადგან შაჰიმ, როგორც ქართველი დედის შვილმა, კარგად იცოდა ქართული ენა. შაჰ-აბაზი უმთავრესად ესაუბრებოდა დიდ მოურავს, კითხავდა ივერიის ვითარებას და ცხირეთ-ტაშისკარის ბრძოლის ამბებს, სადაც ბაკაძემ გაუჟლიტა სულთანს ოცდაათი ათას მეომართაგან შემდგარი ლაშქარი. ეს გარემოება დიდად ახარებდა ირანის ბატონს, რის გამო ახლაც კიდევ განუცხადა პირადად თავის გაოცება ასეთი საარაკო

გმირობისათვის. შემდეგ ყაენმა გააბედნიერა თავის ყურადღებით და საუბრით ნუგზარ, ზურაბ და სხვა ქართველები.

დამთავრდა საზეიმო დარბაზობა, ქართველნი გამოეთხოვენ დიდი მადლობით ირანის ბატონს. შაჰ-აბაზ წამოდგა ფეხზე, გადასდგა წინ რამდენიმე ნაბიჯი და ამ სახით პატივი სცა ამ იშვიათ სტუმრებს. ამავედროს მან მიიწვია ყველა ქართველი მათთვის საგანგებოდ გამართულ ნადიმზე, სასახლის დიდ წალკოტში და გაუმართა უხვი მასპინძლობა.

იმავე საღამოს მთელი ქალაქი იყო განათებული ჩირაღებით. ქუჩებში გაისმოდა მოქეიფეთა დუდუკის საამო ხმები, ხოლო მოედნებზე გაემართათ შუშხუნის სროლა და სმენას ატკბობდა ტკბილი საზანდარი აშუღთა მიერ შიქასტა-ბაიათით შეზავებული.

გახარებულმა შაჰმ გასცა დიდი საბოძვარი გლახაკთა და ქვრივ-ობოლთა დასარიგებლად.

გავიდა ათიოდე დღე ლხინსა და ქეიფში. ყაენი არ ზოგავდა უხვ ნობათ-ფეშქაშებს გადმოხვეწილ ქართველთა მიმართ; განსაკუთრებით უხვად აჯილდოვებდა და ყელამდე ავსებდა ოქრო-ვერცხლით და თვალ-მარგალიტით დიდ მოურავს, რომლისგანაც მოელოდა შესაფერ გარჯას და სამსახურს.

შაჰმ დაუთმო ქართველთ კეთილ-ჰაეროვანი ვრილი და ფრიადლამაზი აგარაკი, მდებარე თეირანიდან სამიოდე ეჯის მანძილზე. ეს აგარაკი თავის ამწვანებულ ველ-მინდორით, ცქრიალა მდინარით, ანკარა წყაროებით და ტყით დაბურულ მთა-გორაკებით, მეტად წაგავდა ქართლის ბუნებას. ხოლო კირით თეთრად შელესილ ერთ-ორ სართულიანი აგურის სახლები ფართო ბანებით, წინგარდებით და პაწია ბაღ-ყვავილნარით გარემოცულნი, გაგონებდათ ირანს. აი ამ ჯანსაღ და მშვენიერ კუთხეში, შაჰის ბრძანებით, დააბინავეს ოჯახობით დიდი მოურავი და მისი ქართველები. ყაენმა მიუჩინა მათ უხვი ულუფა და უზრუნველყო ტან-ფეხით, სურსათ-სანოგაგით, ოთხფეხ საქონლით, აგრეთვე ყულებით, ე. ი. შავალ-ფარეშებით. ქართველებმა მალე გააბეს ნაცნობ-მეგობრობა ირანის დიდებულთა შორის და ზოგი დაემოყვრა კიდეც მათ, ე. ი. შეირთეს ცოლად მათი ქალები, რადგან მოურავის ამალაში ერიენ ბევრი უცოლონი. ქართველთა დაბინავების შემდეგ შაჰ-აბაზმა მოიწვია სასახლეში დიდი მოურავი, შეიხმო თავის სასახლის დარბაზში, ჩაკეტა კარები, მოისვა გვერდით ტახტზე, დაუყვავა თავის ტკბილ-მოუბარი ენით, ამცნო ფრთხილად ირანის ჯარების მძიმე მდგომარეობა აღმოსავლეთით და სამხრეთით, გაახსენა დაპირება დახმარების შესახებ და ამხილა:

— იბერიის ქებულო გმირო, სწორედ ახლა მჭირდება შენი და შენი მამაცი ქართველების ხმალი და ვაჟკაცობა. აბა თქვენ იცით, თუ როგორ გაამართლებთ დაპირებას!

სააკაძეს ადრევე შეეტყო ირანთა ჯარების მრავალჯერ დამარცხება ავღან-ყანდაარსა და ერაყ-ქურთისტანში, ამიტომ დღითი-დღე ელოდა შაჰისგან ასეთ საუბარს. ყაენის სიტყვების შემდეგ მოურავი წამოდგა ზეზე, დაიდო ხმალზე მარჯვენა ხელი და მოახსენა:

— ირანის დიდო მნათობო! რად იწუხებ თავს! დღეიდან ეს ხმალი და ეს მარჯვენა შენ გეკუთვნის, აგრეთვე ყველა ქართველთა, რომლებიც შეეფარენ ბედნიერ სპარსეთს ჩემთან ერთად. გვიბრძანე, ყველანი მზად ვართ თავი შევწიროთ შენდა სადღეგრძელოდ და ირანის დროშის სადიდებლად!

სააკაძის პასუხმა ააფრთოვანა ყაენი. იგი მოეხვია გიორგის, ჩაიკრა გულში, აკოცა სახეზე და შესძახა აღტაცებით:

— იცოცხლე, დიდებულო გურჯო! შაბაშ მაგ შენ სიტყვას. ამიერით შენ შვილი, მე-კი მამა... აჰა, აღმართე, დიდებულო გურჯო, ეგ უძლეველი ხმალი ირანის მტერთა მიმართ! ამის მუქაფად კი შენ გახდები ჩემს შემდეგ ირანში პირველი კაცი, ვეზირთბატონი, სპარსთა ჯარების დიდი სპასპეტი, შირაზ-ერაყის ძლიერი ხანი და, თუ-კი გწადის, გაგბდი კიდეც მთელი ივერიის მეფედ-ბრძანებლად...

— ვფიცავ შენს მზეს, დიდო მეუფევ,—უპასუხა დიდ მოურავმა,— რომ ამიერით თავს დავსდებ შენთვის, მოვიკრებ ძალას, რომ გასახელო, დავთრგუნო შენი მოსისხლე მტრები და განვადიდო სპარსეთის ბრწყინვალე დროშა. და ყოველივე ამის მუქაფად არ მწადს დიდება, ვეზირთთავობა და სპასპეტობა სპარსთა ჯარების, არცა შირაზის და ირანის დიდი ხანობა, არც ჩემი ქვეყნის მეფედ გახდომა. ბრა, არ მწადის, დიდო ყაენო, მე ეს დიდება!.. მხოლოდ გენუკვი: გებრალებოდეს პაწია ივერი, ერთდროს ქებული, მტერთა ზარმცემი... დღეს-კი, უნიჭო მეფეთა ხელში, ფეხქვეშ სათელი, დაკნინებული, დამცირებული...—უთხრა შაჰ-აბაზს მოურავმა მხურვალე გრძნობით.

— ვფიცავარ ჰალაჰს, ქვეყნის გამჩენელს და მის ფეჰამბარს, დიდებულ მაჰმადს, რომ ივერიას ისე შევიტკბობ, ვით შვილი დედას, მასზე ვიზრუნებ ამიერით, შევებრძოლები მის მტერს და დუშმანს, გავუფართოვებ საზღვრების ფარგლებს, თანაც აღუდგენ წინანდელ სახელს, დიდებას, ავლაგმავ შიგნით ურჩსა თავადებს, ხალხს მივანიჭებ შვიდობასა და კეთილდღეობას. გავცემ ბრძანებას, არ აბლონ ხელი იქ ქრისტეს სვეტულსა, ტაძრებს, მონასტრებს. მოეპყრან ფრთხილად ხალხის ზნეადათს, ძალდატანებით არ ავრცელონ მუსულმანობა, აღარ ააგონ ჯამეები და მეჩეთები, მისცენ ქართველ ხალხს ყოველგვარი შეღავა-

თები, სრულად მოუსპონ ჩემთვის ხარკი, გადასახადი: ფულად, საქონლად და ქალ-ვაჟებით... კვალად ვიფიცავ დიდებულ ჰალაჰს და ზის ფეჰამბარს, რომ შევასრულებ ამ დაპირებას!

— გმადლობთ, ირანის დიდო მეუფევ, ქვეყნის მნათობო! გმადლობ...

— დამაცა, შვილო! ხოლო ივერი კვლავ დარჩების ჩემს საფარველში, არ შევეხები ივერთ სამეფოს შინაურ მართვას და გამგეობას, არც სჯულს, სამართალს და ქართულ ენას, ხოლო შეეზღუდავ ქართლსა და კახეთს, რომ არა ჰქონდეთ იმათ უფლება ომის ატეხის ან დაზავების სხვა ხელმწიფესთან ჩემს უკითხავად და უნებურად. არც დავუშვებ, რომ ვინმე, მძლავრი მეგობრის სახით, მათ მოიწვიონ. შენ ავდები კიდეც, ჩემო შვილო, ვინ მყავს სახეში... მთელი სამხრეთის საველმწიფოთა და პაწია ერთა საფრთხე დიდი... არა, ჭაბუკო, ივერთ მეფეებს არ მივცემ ნებას, რომ დარიალი, კავკასიონის მაგარი კარი, გაიღონ იმათ და შემოუშვან ჯერ ივერიის, შემდეგ სპარსეთის დასაღუპავად... არა, არ მივცემ ამისა ნებას, სანამ ამ პირში მიდგია სული და სანამ მიჭრის საღი გონება!—სთქვა აღელვებით ირანის შაჰმ.

— საკმარისია, დიდო მეფევ! დაიცხრეთ გული! მესმის ყოველი. მიბრძანეთ და მიმსახურეთ თქვენი ხიზანი!..

ამით დამთავრდა ეს საიდუმლო ბაასი. შაჰის დარბაზში გაინასკვა ნდობა-მეგობრობის მტკიცე კავშირი, რაც, ეჭვი არაა, მეტად საესარგებლო იქნებოდა ივერიისთვის, რომ მის უსუსურ მეფეებს—თეიმურაზსა და ლუარსაბს, არ ჩაეფუშათ იგი თავიანთი უგუნური მოქმედებით.

მცირეხანს შემდეგ შაჰმ მოიწვია საკმაოდ დიდი ჯარი, ჩააბარა დიდ მოურავს და გაგზავნა ავღან-ყანდაარის და სინდეოის წინააღმდეგ. სააკაძე სასწრაფოდ გაუდგა გზას და თან გაიყოლა თავის მამაცი ქართველები, ხოლო აგარაკში თავის და სხვების ცოლშვილის მზრუნველად დასტოვეს ხანში შესული თანმხლებნი.

დიდი მოურავის საომრად გამგზავრებამდე თეირანში მოხდა თურმე ერთი საგულისხმო ამბავი.

ზაფხულის ერთ საღამოს, შაჰის დიდ წალკოტში, ქაშანის ბავერდის ნოხ-მუთაქებზე ფეხმოკეცით იჯდა თვით შაჰ-აბაზ, დიდი მოურავი და ირანის რამდენიმე მთავარსარდალი. მიირთმევდენ ცივ შარბეთს, ხილს და ტკბილეულს, თანაც შეექცეოდენ ტკბილი მუსაიფით, იგონებდენ ომების ამბებს და აქებდენ ამა-თუ-იმ პირის გულოვნობა-სიმამაცეს. ამ საუბრის დროს შაჰი შეეკითხა სააკაძეს:

— გიორგი ხან! მოულოდნელ ხიფათის დროს თავდასაცავად რა იარაღი სჯობია?

— ის, რაც იმ წუთას ხელში მოგხვდების, დიდო მეუფევ, — იყო საკაძის პასუხი.

ამ პასუხმა აღძრა შაჰის ცნობისმოყვარეობა და გადასწყვიტა ჩუმად დიდი მოურავის გამოცდა გულოვნობა-სიმამაცეში. ერთი კვირის შემდეგ, როცა ის სეირნობდა მარტოდ შაჰის დიდ ბაღნარში და წელზე ეკიდა მხოლოდ მომცრო ხანჯალი, უცებ ხეივნის ორივე მხრიდან გამოვარდა ორი პირდაღებული ლომი და მივარდენ გმირს შესაჭმელად. დიდი მოურავი არ დაიბნა ამ უეცარი საფრთხით, მან ელვის სისწრაფით ჩასჩარა პირში ერთ ლომს თავის ქუდი, ხოლო მეორე ხელით, ამოწვდილი ხანჯლით მყისვე გაუპო თავი მეორე ლომს. შემდეგ მოკლა იმავე ხანჯლით პირველი ლომიც. ეს მოხდა თვალის ერთ დახამხამებაში. შემდეგ გმირმა გახოცა მათ ფაფარზე სისხლიანი ხანჯალი, ჩააგო ქარქაშში და არხეინად განაგრძო სეირნობა.

ამ საოცარ სურათს უმზერდა მაღალ კოშკიდან შაჰ-აბაზ დიდი, ამავ სარდლების თანდასწრებით და მათ გაოცებას არ ქონდა საზღვარი. ადვილი გასაგებია, რომ საკაძის ლომებით გამოცდა მოეწყო თვით შაჰის საიდუმლო ბრძანებით *).

ამის შემდეგ, საკმაო ჯარით, დიდი სარდალი გაუდგა გზას ავღანთ ქვეყნისაკენ.

ჩასვლისთანავე მოურავმა ზვდიზედ დაამარცხა ხუთჯერ მეტი ავღან-ყანდაარის ჯარები, აიღო იერიშით მათი ციხე-ქალაქნი და რამდენიმე თვეში დაიპყრო ორთავე ქვეყანა, აიღო მათგან დიდი ალაფი და დაადო საგრძნობი ხარკი სპარსეთის შაჰის სასარგებლოდ.

აქედან გამარჯვებული საკაძე გადვიდა ინდოეთში, შეებრძოლა საზღვარზე სინდეთის დიდ ლაშქარს, რომელიც სასტიკად დაამარცხა რამდენიმე ალაგას და შეიჭრა შუაგულ სინდეთში.

აქ მოხდა დიდი ბრძოლანი, რამაც გასტანა რამდენიმე თვეს და დამთავრდა მტრის ჯარების სასტიკი დამარცხებით. ამრიგად, სინდეთის დიდებულ რაჯამ მოიხარა ქედი ირანის დროშის წინაშე, გადიხადა შაჰის სასარგებლოდ უამრავი ხარჯი და გაუხსნა საეკრო გზები.

დიდი სიმამაცე გამოიჩინეს ამ ომებში გადახვეწილ ქართველებმა. დიდი მოურავი თავის რაზმებით ელვასავით ჩნდებოდა ხან აქ, ხან

*) ეს, ხალხში დარჩენილი ლეგენდა, მოწმობს დიდი მოურავის საარაკო ძალღონეს, სისწრაფეს და გულადობას. ავტ.

იქ, ამარცხებდა ათჯერ მეტ მტრის ძალებს და იღებდა ციხე-ქალაქებს.

შვიდ თვეში სააკაძემ ბრწყინვალედ დაამთავრა ეს დიდი საქმე და უამრავი განძით, ნალაფით და სამხედრო ტყვეებით დაბრუნდა ირანში.

შაჰ-აბაზის სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი. იგი უზომოდ გაოცებული იყო სააკაძის ასეთი გმირობით და სამხედრო ნიჭით; მან კიდევ უფრო მეტად დააფასა და შეიყვარა ეს კაცი. შაჰმ უხვად დააჯილდოვა შამაცი ქართველები და ყველაზე უფრო-კი მათი ბელადი.

სააკაძის უჯერო ამბები ვრცელდებოდა საოცარი სისწრაფით და იპყრობდა ქვეყნის სმენას.

ახლა შაჰ-აბაზმა იწყო მზადება თურქთა წინააღმდეგ ერაყისა და ქურთისტანის დასაბრუნებლად.

მან მალე გაგზავნა ჯარი გიორგი სააკაძის მთავარსარდლობით. შეიქნა სისხლისმღვრელი ბრძოლა ირან-თურქეთს შორის. აქაც დიდი მოურავის სამხედრო ნიჭმა სძლია ყველაფერს. მან აქაც შეასრულა თავის დაპირება და ასაველა ირანის დროშა, მოდრიკა შაჰის წინაშე ამაყი სულთანი; თურქებმა გადაიხადეს შაჰ-აბაზის სასარგებლოდ დიდი სამხედრო ხარკი, დაუთმეს მთელი ერაყი ქალაქ ბაღდადით და ქურთისტანი.

შაჰის ჰარემში

მთელ ირანს მოედო ხმები დიდი მოურავის გამარჯვებათა შესახებ, პირველხანებში ავღან-ყანდაარსა და ჩრდილო ინდოეთში, ხოლო შემდეგ თურქესტანისაკენ. სულთნის ჯარების სასტიკ დამარცხებამ, დიდ ქალაქ ბაღდადისა და მდინარე ტიგრ-ეფრატის ვრცელი აუზის, ანუ ერაყის დაპყრობამ ხომ უზომო აფრთოვანება გამოიწვია ირანის ყველა კუთხეში. ირანის დედა-ქალაქ თეირანში ამ ამბების გამო იმართებოდა საზეიმო დღეობანი ჩირაღღებით და შუშხუნებით.

მგოსან-აშუღნი კმაზავდენ ლექსებს და მღერდენ თარზე დიდი მოურავის ზღაპრულ გმირობას. ეს სიმღერები შეიკრენ შაჰის ჰარემში და ააფრთოვანეს „ირანის ლომის" ცოლები, რომელთა შორის მრავლად იყვნენ ივერთ ასულნი. ამ საგმირო ჰანგებმა ყველაზედ მეტად შეიპრყო შაჰ-აბაზის უსაყვარლესი არიფი, ჩერქეზთ ბატონის ასული, ჩვიდმეტი წლის შვენიერი ლეილა. ორი წლის წინ მან თვალი მოჰკრა ივერიიდან ახლად მოსულ სააკაძეს შაჰის დარბაზში ქორეიდის სალაფარდიდან, და ამ ერთი დანახვით, გმირის დიადმა სახიერებამ დაატყვევა ქალის გული. ახლა-კი ლეილას ესმის მგოსან-აშუღთა შიქასტა-ბაიათები მოურავის ზღაპრულ გამარჯვებებზე. მისი არსება შძაფრად შეიპყრო დიადმა ენებამ. სიზმრად თუ ფხიზლად, ლეილას ფიქრ-ოცნებანი გარს ეხვეოდენ „დიდებულ გურჯს", როგორც ეძახდა იგი სააკაძეს. ძლიერ ხშირად განმარტოებით დაძრწოდა ქალი შეღამების ჟამს ჰარემის დიდ წალკოტში და ვარდ-ყვავილების ბუჩქებში შეფარებული, ბადროვან მთვარის ციალა სხივზე, თეთრი ბარმარის აუზის პირას მწარედ ოხრავდა.

გავიდა დრო. ბაღდადის მხრიდან მოჰქრის იფრინდა. იგი ახარებს ღიდებულ შაჰის გამარჯვებული ლაშქრის დაბრუნებას. მას ბელადობს მთავარსარდალი, დიდი მოურავი. უზომოდ გახარებული შაჰ-აბაზ ასაჩუქრებს შიკრიკს ოქროებით სავსე ქისით, ემსადება სწრაფად და მიდის შესაგებებლად მთელი ამალით, თან მიჰყავს ნაზი ლეილა.

კუნაპეტი ღამე. გამარჯვებული ლაშქარი მოახლოებია თეირანს ათი ეჯის მანძილზე და დამდგარა ბანაკად. შორი მგზავრობით და-

ქანცული მხედრები ადრე მისცემიან ტკბილ მოსვენებას. სდუმს მიდამო. მხოლოდ ხანდაზმით ისმის გუშაგთა ყივილი. ბანაკის შუა ალაგს-კი სდგას მოურავის ფარჩის დიდი კარავი.

ამ უზარმაზარ ბანაკიდან სამი ეჯის დაშორებით, ჩირაღებით გაშუქებულა შესაგებებლად გამოსულ შაჰის მდიდრული კარვები.

სძინავს ყველას სააკაძის ვრცელ ბანაკში, მხოლოდ არ სძინავს მარად ფხიზელ დიდ მოურავს. მან ჩვეულებრივ დაიარა ბანაკი და დაბეერა გუშაგნი გელას თანხლებით; ახლა კი დაბრუნდა კარავში. გმირმა მოიხსნა ჯუბა-ჯავშანი და დააპირა ძილი. კარავში ბჟუტავდა პაწია ჩირაღი და მისი მცირე სინათლე ვერ წვდებოდა კარვის კუთხეებს, სადაც ისე ბნელოდა, როგორც გარეთ. ამდროს, შავად მოსილი ორი ადამიანი ფრთხილად შეიპარა მოურავის კარავში და შეეფარნენ ბნელ კუთხეს. შემდეგ ერთი მათგანი ფეხაკრეფით მიუახლოვდა სააკაძეს და უცებ მოიხადა შავი აჯიღა. ჩირაღის შუქზე მოურავის უზომოდ გაოცებულ თვალებს დაესახა დიაცის მშვენიერება.

— ვინა ხარ, ქალო, საიდან გაჩნდი ასე იჩქითადო?.. რამ მოგიყვანა ამ ბნელ ღამეში? — შესძახა გაოცებით დიდ მოურავმა.

— ვარ შაჰ-აბაზის სატრფო-არიფი, ჩერქეზთ ბატონის ასულო, მქვია ლეილა. ჟამსა მარადის შენზე მფიქრელი, შენზე მლოცველი. ორი წელია, რაც მოიპოვე ამ ჩემსა გულში ტრფობის სავანე! — შესძახა ქალმა მღელვარე ხმით და დაიჩოქა სააკაძის წინაშე ცრემლთა დინებით.

ეს ნაზი ხმები, გულის სიღრმეში ჩაწვდენ მოურავს და ნდომის ცეცხლით ის ააფეთქეს.

— აღზდეგ, შვენებავ, დაბრძანდი ტახტზე, დიდი შაჰის ღირსო მეუღლეო! არ ფერობს ცრემლი ჩერქეზთ ბატონის ასულს... კარგად გაზომე და შეადარე შენ ვინ ბრძანდები, მე-კი ვინა ვარ... შენ მეუღლე ხარ დიდი შაჰის უპირველესი, უუნაზესი სატრფო-არიფო! მე-კი, ოჰ, მე-კი ვიღაც ეული, საქართველოდან გადმოხვეწილი წვრილი ცოლშვილით, დღეს უბინადრო, ირანის ქერქეზ შეფარებული, შაჰის სიუხვით, დიდსულოვნებით შეტკბობილი, შეწყნარებული!..

ამ სიტყვებით დიდ მოურავმა ხელი მოხვია ნარნარ ლეილას, დასვა ტახტზედა, თან მიაწოდა დასამშვიდებლად თასით შარბათი.

— მხოლოდ ისურვე და ხვალ დილითვე მეფე იქნები. მთელი ირანი ფეხთ დაგეგება შენი გმიროებით აფრთოვნებული... მხოლოდ ისურვე და ამ დანითვე ჩემი მარჯვენა გულსა გაუპობს დიდსა შაჰ-აბაზს!... ოღონდ გიყვარდე მე უბედური, სამარადისოდ შენი მხევალი, შენი ლეილა! — სთქვა ეს სიტყვები, წამოიკრა, ჩაეკრა გულში და გაშმაგებით დაუწყო კოცნა.

უცაბ ატოკდა ეოდენ ხანი ომებში მყოფი ვაჟკაცის გული, მის ვარდის ბაგეს მწვავე კოცნითვე მან უპასუხა... ეს იყო წამი თავდავიწყების, მყის გონს მოვვო, მოიხსნა გულში ჩაკრული ქალი და მიაწვინა ტახტზე სათუთად. თვითონ განმორდა, დაიცხრო გული და საყვედურით მიმართა მაცდურს:

— გრცხვენოდეს, ტურფავ, ჩერქეზთ ასულო! თავაშვებულმა შენმა მოქცევამ მყის ამიშალა ჭაბუკის სისხლი, კიღამ გამხადა ორის გზითა მე მოღალატე: ფიცის გამტეხი შაჰ-აბაზის და ცოლის წინაშე... ვერა, ლეილავ, ვერ ვუღალატებ ირან ერაყის დიდსა ბრძანებელს, ჩემს შემფარებელს, თვით მამის მსგავსად ჩემს შემგუებელს!... მით უმეტეს ვერ ვუღალატებ ნუგზარის ასულს, ჩემსა მეუღლეს, ვერ ვუღალატებ ჭირსა და ლხინში ჩემსა მეგობარს, ჩემი შვილების დედას მოყვარულს, ოჯახის ფუძეს...

— მაშ თუ აგრეა, მოკვდი წყეულო!...

და ამ სიტყვებთან ლეილას ხელში იელვა რკინამ, უცებ უბიდან ამოღებულმა. სანამ გმირის მკერდს შეეხებოდა მწვეტი ხანჯალი, მიპარვით უცებ გელას მარჯვენამ ის შეაკავა; გადაუგრიხა სწრაფად ხელი ქალს გააფთრებულს და გამოსტაცა ბასრი მახვილი. დაეცა ქალი იქვე მიწაზე უსულო გვამად, მეტის სიბრაზით და მღელვარებით შეღონებული. ხოლო მოურავს განუშორებლივ ტანზე ემოსა მტკიცე ნაგსოვი რვალის ჰერანგი, ამიტომ იმას ქალის მახვილი, სუსტი ხელითვე ის მოქნეული, ვერას ავნებდა.

გონს მოიყვანეს ნელსაცხებით, მოასხეს ჩადრი, თანმხლებ მხევალს, კუთხეში ფარულს, ის ჩააბარეს და ბანაკიდან სამშვიდობოს მყის გააპარეს.

გათენდა დილა... ორივ ბანაკში ზურნამ დაუკრა დილის საარი. გაისმა თანაც ბუკ-ნაღარის ხმა. მყის აიშალენ ორივე მხრივ და მოემზადენ ურთიერთშორის შესაგებებლად.

საკაძის უზარმაზარ ბანაკიდან გამოვიდა მწყობრად ათასი ცხენოსანი ჯუბა-ჯავშანით, იარაღასხმულნი და გაემართენ შაჰის ბანაკისკენ. მათ წინ მიათამაშებდა არაბულ შავ მერანს ირანის ჯარის მთავარსარდალი, დიდი მოურავი. მისი გოლიათის აღნაგება ირჩეოდა მხედართა შორის. მოურავის მარჯვნივ მოაგელვებდა თეთრ ბედაურს მისი სიმამრი, ნუგზარ ერისთავი, მარცხნით-კი მიაცურვებდა წითელ არაბულ ტაიჭს ზურაბ ერისთავი, უპირველესი სარდალი საკაძის შემდეგ. ამათ მოსდევდენ თან წაყოლილი ასამდე რჩეული ქართველი, რომელთაც ასახელეს შორეულ აზიაში თავის სამშობლო. ამათში ირჩეოდენ მოურავის მუდამ თანამყოლნი: ორი პაპუნა, ლომი ჩრდილელი და გელა; აგრეთვე რამდენიმე თავად-აზნაური. ქართვე-

ლებს ხელთ ეპყრათ დაპარცხებულ მტერთა დროშები და ციხე-ქალაქთა ოქროს გასაღებნი. ხოლო გელას ხელში ფრიალებდა ივერიის დროშა.

ეპოთველების უკან მოდიოდენ ცხენებით ირანის სარდლები, რომელთაც მოჰყავდათ ტყვედ წამოყვანილი სულთან-ფაშები, იარაღ-აყრილნი და ხელებ-გაკრულნი. ხოლო მათ უკან, ორ ათასამდე მხედარს მოჰყავდათ ხუთასი ტურფა ტყვე ქალწული და ხუთასი ჯორ-აქლემი ოქრო-ვერცხლით, თვალ-მარგალიტით და ფარჩეულით მძიმედ დატვირთულნი.

ამ ცხენოსანთ უკან, ასიოდ ნაბიჯის დაშორებით, მწყობრად მოდიოდა ქვეითი ლაშქარი, სამოც ათასამდე მებრძოლი, იარაღასხმული, გაშლილ დროშებით. მათ შუაში ჩაყენებულ ოცი ათას ტყვეს მოჰყავდათ ორი ათასი არაბული ცხენი, მდიდრულად კაზმულნი, აგრეთვე ოცი ათასი ჯორ-აქლემი ძვირფას ნოხ-ფარდაგებით, ჭურჭელით, სამოსით და სამხედრო იარაღით მძიმედ დატვირთულნი.—ეს იყო მტერთაგან ნადავლი.

მიუახლოვდენ თუ არა შაჰის ბანაკს, ორივე მხრიდან იჭექა ბუკმა და ახმაურდა ზურნა. მხედარნი გადმოხტენ ცხენებიდან და გასწიეს ფეხით. ყვითელ ოქსინოს კარვიდან გამობრძანდა შაჰ-აბაზ. შაჰის სახე იყო სიხარულით გაბრწყინვებული. მას უკან მოსდევდა ამალა. სწორედ იმდროს, როცა ორივე მხარე უახლოვდებოდა ერთმანეთს ნელი ნაბიჯით, ცაზე საკმაოდ მაღლა გამოჩნდა უზარმაზარი არწივი, მას ლაღად გაეშალა განიერი ფრთები, დასტრიალებდა თავზე ირანის დიდ ბრძანებელს და აკეთებდა ფართო წრეს. შეჩერდა სვლა. ორთავე მხარეს ყურადღება მიიპყრო ფრთოსანთა მეფემ. არ მიიჩნიეს კარგ ნიშნათ მისი თავზე ტრიალი. შაჰიმ გამოიწვია თავის ამალიდან საუკეთესო მსროლელნი და უბრძანა ესროლათ სათითაოდ. გავარდა თანმიყოლით ათამდე თოფი საუკეთესო ჩუბინთა ხელში, შაგრამ ამაოდ. დიდი არწივი კვლავ ნებიერად უვლიდა წრეს გაშლილი ფრთებით, ფრიად დაღონდა შაჰი; მიმოიხედა ირგვლივ, არავინ ჩანდა სროლის მსურველი, საუკეთესო მსროლელთ დარცხვენილ ჩაეღუნათ თავი. ამდროს გავარდა თოფი დიდ მოურავის უკან და ზეცის ნებიერი მეუფე, დიდი არწივი, გულში ტყვიით განგმირული, დაეცა მკვდარი ირანის ლომის ფერხთა წინაშე. შაჰ-აბაზის აღტაცებას არ ჰქონდა საზღვარი. მან ეს მიიჩნია მტერზე გამარჯვების ნიშნად და მოიკითხა მაშინვე არწივის მკვლელი.

იგი აღმოჩნდა მამაცი ვაჟად ჩაცმული, გელა.

ცარო ეახლა მაშინვე ყაენს თოფით ხელში და მძიმედ მოხარა ქედი მის წინაშე.

— შენ მოჰკალ ეს არწივი? — შეეკითხა შაჰ-აბაზ ქართულად მის წინაშე მდგომ, იარაღში ჩამჯდარ და ჩაბალახწაკრულ მშვენიერ ვაჟკაცს.

— დიახ, ირანის დიდო ბრძანებელო! დიახ, მე გავბედე და მოვკალ იგი თქვენდა სადღეგრძელოდ, რაკი ვიხილე შორით თქვენი შეწუხება.

— ვინა ხარ შენ, მამაცო ჭაბუკო?.

— მე გახლავარ თქვენი მონა, ივერიის მთების შვილი, გელა ჩრდილელი.

— ვისთანა ხარ აქა?

— მე ვახლავარ, დიდებულო მეუფევ, თქვენს ერთგულს გიორგი სააკაძეს...

— კეთილი! სწორედ მას შეჰფერის შენსავით მამაცი თანმხლები. დარჩი მასთან და იყავ მისი ერგული გუშაგი. აჰა, მთიელო გელავ, ჩემი ფეშქეში! — ამ სიტყვებით შაჰმ საკუთარი ხელით გადასცა გელას ოქროებით სავსე სამი ქისა.

გელა მადლობის ნიშნად ეამბორა ყაენის გამოწვდილ ხელს და სიხარულით აღტაცებულმა ძლივს წარმოსთქვა:

— ირანის დიდო მნათობო, თქვენი მონა-მორჩილი მთიელი გელა არ არის ღირსი თქვენ მიერ ესოდენ წყალობისა.

— მე უკეთ ვიცი რისი ღირსიც ხარ! შენ მოჰკალ შავი არწივი, რომელიც ბნელ ლანდად დამტრიალებდა თავზე ამდილით და მიფარავდა დიდებულ მზეს. ამით შენ კეთილად ამიხდინე ჩემი წუხანდელი ცუდი სიზმარი. ყორჩიბაშ! — მიუბრუნდა იგი თავის სიძეს, უპირველეს ვეზირს, — ჩაიწერე რაყიმში ამ მამაცი ვაჟის ვინაობა; უბრძანე, მიუბოძონ მას ძვირფასი თვლებით მოჭედილი ოქროს თოფი, დამბაჩა და ხმალ-ხანჯალი. მასთან მდიდრული ხალათი და შეკაზმული საუკეთესო არაბული ცხენი.

— შენი ბრძანება სწრაფად იქნება შესრულებული, ირანის დიდო მნათობო! — მძიმე თავდახრით მოახსენა ყორჩიბაშმა.

— მამაცო გელავ! ამიერიდან უფლება გეძლევა თავისუფლად შემოხვიდე ჩემთან, სადაც კი ვიყო და მთხოვო რაც გწადის. აჰა ამისი ნიშანი! — ამ სიტყვებთან ერთად შაჰმ წამოიძრო ნეკიდან ძვირფასი ბრილიანტის ბეჭედი და გადასცა გელას. შემდეგ ხელის აქნევით გასცა ბრძანება და ორივე მხრიდან დაიძრა ასაბია.

პირველად მიუახლოვდა შაჰ-აბაზს გიორგი სააკაძე და მიმართა შემდეგი სიტყვებით:

— აზიის დიდო მნათობო! უზენაესად ბედნიერი ვარ შენი ხიზანი, რომ თვრამეტი თვის შემდეგ კვლავ ვეღირსე შენი დიდებული სახის ხილვას. ამ წლი-ნახევარის მანძილზე შენი ძლევამოსილი მხედრობა ჩემის მთავარსარდლობით და ეს ივერთა მცირე რაზმი მამაცად ებრ-

ძოდენ ირანის ძტერთ აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით და მოუპოვეს ირანის დიდებულ დროშას ბრწყინვალე გამარჯვება. აჰა, დიდებულო შაჰო, ავღან-ყანდაარის, სინდეთის, ერაყისა და ქურთისტანის ხანები და სულთნები ტყვედ მოყვანილნი შენს ფერხთა წინაშე; აჰა, მათ ციხე-ქალაქთა ოქროს გასაღებნი, ოქროს ლანგრით მორთმეულნი, უამრავი ტყვე და მათ შორის ხუთასი უმშვენიერესი ქალწული, სპილონი და არაბული ცხენები, ოცი ათასი ჯორ-აქლემი ძვირფასი ლარით, განძით, ნობ-ფარჩეულით და სამხედრო იარაღით დატვირთულნი! ამიერით იხარე, დიდო მნათობო! ილხინე, იყავ დღეგრძელ და ბედნიერი უკუნისამდე!...

უზომოდ გახარებულმა ყაენმა უსიტყვოდ გაშალა მკლავები, ჩაიკრა გულში დიდი მოურავი და მამა-შვილურად ეამბორა მის შუბლს, შემდეგ-კი მიმართა აღელვებით:

— იკურთხოს დედა, რომელმაც გშობა და გაწოვა ძუძუ! იკურთხოს ის მხარე, რომლის წიაღში გაჩნდი შენ. მიბოძებია შენთვის ერაყ-ქურთისტანის სულთნობა და მთელი ნადავლიდან მეოთხედი წილი შენა და შენ მამაც ქართველებს. ამიერიდან შენ, დიდო მოურავო, პირველი კაცი ხარ მთელს ირანში ჩემს შემდეგ. გიწვევთ დღეს ჩემს ნადიმზე შენ და შენს განთქმულ გურჯებს. შაბაშ თქვენს საარაკო მამაცობას, გმირნო!

ამ სიტყვის შემდეგ შაჰ-აბაზი ისევ გადაეხვია გიორგი სააკაძეს, შემდეგ მოიკითხა და უძღვნა დიდი მადლობა დანარჩენ ქართველთ, რომელთაც ისერიგად ისახელეს თავი ამ ომებში. მათ შორის მეტი ყურადღებით მოეპყრო მოხუც ნუგზარ ერისთავს და მის შვილს ზურაბს.

შემდეგ სააკაძემ წარუდგინა შაჰ-აბაზს ირანის სარდლები და ის ჯარისკაცნი, რომელთაც ისახელეს თავი ომებში, შეაქო ისინი და მოკლედ მოახსენა შაჰ-აბაზს მათი მამაცობანი.

ყაენმა მადლობა გადაუხადა მათ და ყველანი დააჯილდოვა მდიდრულად. შემდეგ შაჰიმ შეიწვია თავის კარავში გიორგი სააკაძე რამდენიმე წარჩინებულ ქართველ-ირანელით. თვით დაბრძანდა ოქროს ტახტზე და გვერდით მოისვა მოურავი. სხვებიც დასხდენ ფეხმოკეცით, ხარისხის მიხედვით, ირგვლივ ჩამწკრივებულ ტახტებზე. მცირე საუბრის შემდეგ, მოურავის განკარგულებით, შაჰის მოართვეს ოქროს ლანგარზე მტერთაგან წართმეული ციხე-ქალაქთა გასაღებნი და ნადავლის ვრცელი ნუსხა, რაც შეიცავდა საერთოდ უამრავ სიმდიდრეს. შემდეგ შემოიყვანეს ხელებგაკრული მთავარი ტყვეები. ისინი დაემხვენ მიწაზე შაჰ-აბაზის წინაშე და არ იძროდენ ადგილიდან.

ფრიად გახარებული შაჰი ლმობიერად მოეპყრო ყველას, უბრძანა ადგომა, გაახსნევინა ხელები და დასვა ტახტზე ხარისხის მიხედვით.

შემდეგ მოასხეს ძვირფასად დართული ხუთასი უშვენიერესი ქალწული სინდეთ-თურქეთ-ერაყიდან ტყვედ მოყვანილნი. მათ შორის ბლომად იყვნენ საუკეთესო მგოსან-მუტრიბნი და კეკლუცად მროკავნი. მათ დანახვაზე შაჰის გაუბრწყინდა თვალები. მან აირჩია ამ ქალებს შორის ასამდე საუკეთესონი და გადასცა ხოჯებს თავის ჰარემის დასამშვენებლად, ხოლო დანარჩენი დაურიგა თავის სარდლებს და ხანებს. ამასობაში ჩუნჩერახის განკარგულებით სუფრაჯებმა გაშალეს სუფრები, დაალაგეს ნაირნაირი ნამზადები და ტკბილეული. გაიმართა ნადიმი თარ-ჭიანურით, დაირა-დუდუკით, შიქასტა-ბაიათით და ცეკვა-შუშპარით. ფეხმარდი მერიქიფენი დაჰქროდენ სუფრებს შორის და მალი-მალ ავსებდენ თას-აზარფეშებს შარბათით და კახური ღვინით. აშულ-მუტრიბნი დამღერდენ თარზე ირანის ლაშქრის დიდ გამარჯვებას და სააკაძის ზღაპრულ გმირობას.

გავიდა სამი დღე ამ უწყვეტ ლხინსა და ქეიფში. შაჰის ბრძანებით მთელი ნადავლი გაჰყვეს ოთხ ნაწილად: ერთი წილი უძღვნა დიდ მოურავს და მის ქართველებს, ორი ნაწილი გადასცა ლაშქარს, ხოლო მეოთხე ნაწილი—ხაზინას. თვით შაჰმ-კი დაიტოვა ასი საუკეთესო არაბული ცხენი და უძვირფასესი თვალმარგალიტნი. ტყვეებ შორის დიდი ნაწილი დაურიგა თავის ერთგულ კარის კაცებს და მოხელეებს, ხოლო დატყვევებულ სულთან-ფაშებს ჩამოართვა ერთგულების ფიცი, გაათავისუფლა და დააბრუნა თავ-თავის ქვეყნებში.

ლეილას შუშპარი

ზეიმობდა გამარჯვებული ჯარების დაბრუნებით მთელი ირანი, ილხენდა ხალხი. იშვებდა სვებედნიერი შაჰ-აბაზ, ნებივრობდენ უცხო ხეებით დაჩრდილულ ყვავილნარით, ხასხასა მოლით, კოხტა თალარებით და მარმარის კოშკებით შემკულ მრავალშადროვან დიდ წალკოტში შაჰის ჰარემის ასულნი. მათი სხეულის ჭორფა ნაკვთები სამაცდუროდ ჭვირდა აბრეშუმის სიფრიფა ფერად სამოსში. ძვირფასი თვალ-მარგალიტით მოოჭვილ ოქროს ბეჭდებს, საყურე-სამაჯურებს და ფარღულ-ფარმაცლებს, ირანის ბატონის მიერ უხვად ბოძებულს, უზომოდ გაეხარებია შვენიერთა გულები.

ტყვე ასულნი მეგობრობდენ ერთმანეთს და ხშირად გალობდენ თავიანთ ეროვნულ ჰანგებს. ამ საამო გალობით იქარვებდენ სევდაკეშანს თავის შორეულ სამშობლოზე და მშობელ-ნათესავთა მიმართ, რომელთა ხილვას ერთი მათგანი თუ ეღირსებოდა ოდესმე.

ამ ტურფა წალკოტში შეფარებული ნაზი ასულნი წააგავდენ ოქროს გალიაში დამწყვდეულ ჩიტებს, რომელთაც მკაცრ გუშაგებად დღე და ღამ უდგენ მახინჯი საჯურისები.

ღამდება. ცის კამარაზე ნელა მოცურავს პირბადრი მთვარე; მოსავს სამყაროს ვერცხლის სხივებით. ჩაღდება ლხინი მარმარის დიდ აუზებთან. აქა-იქ გაშლილ ქაშანის ხალებს ამკობენ ძვირფასად ნაქარგი ხავერდის ბალიშ-მუთაქები. სუფრებს ალაზათებს რჩეული ხილი, ტკბილეული, ლოლოპუნგია, შერბეთით სავსე ოქროს სურები და ფიალები. იქვე გაისმის თარ-ჭიანურის მკვნესარე ჰანგი. სმენას ატკბობს მუტრიბთა ნაზი გალობა. იშლება ვნებით თეთრი მკლავები. როკვენ მოხდენით პაწია ფეხები. შორით მოისმის ბულბულთა სტვენა... ელიან ბატონს, ბედნიერ შაჰს. ბედნიერი იქნება ისიც, ვინც სამას ქალში შეიჩერებს ბატონის მზერას, აღძრავს მის ვნებას და იგემებს მის ვაჟურ ლტოლვას, ფეხმძიმედ ქმნილი მიუბოძებს შაჰის მემკვიდრეს. ამიერიდან იგი ხდება შაჰის მეუღლე, დიდი უფლებით და ფუფუნებით უხვად მოსილი, სხვა ქალებს შორის შურის აღმძვრელი. ხოლო ის ტურფა, ვინც იგემებს შაჰის ტკბილ ალერსს და უნაყოფოდ დარჩება, იგი ოთხი თვის შემდეგ გადაეცემა ფეშქაშად ვინმე დიდებულს, ვით ამიერით ურგები ნივთი შაჰის ჰარემში...

აი, სვე-ბედი იმ ასეულ და ათასეულ ტურფა ასულთა, რომლებიც უწყვეტ ნაკადულად მომდინარეობენ ყოველი მხრიდან შაჰის წალკოტში.

მარა ამ საღამოჟამს არავინ ფიქრობს თუ რა მოელის. გატაცებულნ მხოლოდ აწმყოთი, ტკბილი ნადიმით, საამო ხმებით, საკრავთა ჟღერით; ამ ნადიმს განდგომია ერთი ასული. ის განშორებია მხიარულ დაბირს, შეფარებია უსურვაზებით მოვლებულ თალარს, წალკოტის ბოლოს და მოუთმენლად ელის ვილაცას.

მცირე ხნის შემდეგ იღება ფრთხილად მაღალი ხლუდის ფარული კარი და შემოდის შავადმოსილი ორი ადამიანი.

— შენ ხარ ზაირავ? ხომ მოიყვანე ვინცა მინდოდა? — შეეკითხება ახლად მოსულს მსუბუქი ხმითა თალარში მყოფი.

— აქ არის, ძლივას ვიპოვე და მოგიყვანე, ჩემო შვენებავ,—და ამ სიტყვებთან შავ ჩადროსანმა მოხუცმა ქალმა ნელა წინ წასწია უზარმაზარი [illegible]ანის თათარი, თვით გამოვიდა, დადგა გუშაგად იქვე მახლო[illegible]

[illegible], ხომ გსურს ბევრი სიმდიდრე და უტურფესი ქალის ალერსი! ჰა, შემომხედე!

ამ სიტყვებით ქალმა მოიხსნა პირსაბურავი და მთვარის შუქზე ყაჩაღის თვალებს მყის დაეხატა უმშვენიერესი სახე.

— ჰალაჰ! ეს ხომ ჰურია, ჰური, უტურფესი, თვით სამოთხიდან მოვლინებული!... სადა ხარ, ჰასან! ეს სიცხადეა თუ სიზმარეთი!—შესძახა იმან აფრთოვანებით.

— ჰასან, ხომ გწადის ასეთი ქალის ალერსთან ერთად სულ ბევრი ოქრო?!

— ჰიამან, მხალობო ციხავ! ჰიამან! უბრძანე შენ ყულს, ჰური, რა გწადის!—მუხლმოდრეკითა შეგლავლა ტურფას ყაჩაღ ჰასანამ.

— აჰა, ამჟამად ორასი ოქრო. როს შეასრულებ ჩემს დავალებას, ეს ტურფა სახე, ეს კოკბები, ჩემი სხეული შენი იქნების სამარადისოდ... ხომ გესმის, ჰასან?

— მესმის, ციურო! მიბრძანე, რა გსურს?

— აი, ამ ხანჯლით გული გაუპე გურჯ სარდალს! — და ამ სიტყვებით ქალმა გადასცა ბასრი მახვილი.

— ვისა? ვერ გავიგე, კარგად მითხარი...

— გურჯისტანიდან ირანში მოსულს, ჯარების სარდალს, დიდს მოურავს, ინდოეთიდან და ერაყიდან ახლად ჩამოსულს. ხომ გესმის, ჰასან?.

ამ სიტყვებისა გამგონე ჰასან გაოცებული იდგა მდუმარედ.

— რას სდუმხარ, ჰასან, ხმას რად არ იღებ? განა იმ გურჯის მარტო სახელმა ასე, ამრიგად შეგაშინა შენ, ყაჩაღთ ბელადი სახელგანთქმული?

— არა, ცისკარო, პირბადრო მთვარევ, ნუ მეხუმრები... მოუ-
ბაი ხომ გმირია დიდი და უძლეველი მთელ დუნიაზე! ის ხომ თვით
შაჰის სპასალარია უახლოესი, უსაყვარლესი! მე ვით გავბედო მისი
მოკვლა, ვიღაც ყაჩაღმა?

— გრცხვენოდეს, ჰასან! ეგრე ლაჩარი როგორ ატარებ სპარსელ
ყაჩაღთა ბელადის სახელს?! სირცხვილი შენა, კაცი კი არა, ქალი ყო-
ფილხარ, სულით ჯაბანი. მე კი მეგონე დიდი ვ ჟკაცი. გეთ, შე ლა-
ჩარო, წადი, გამშორდი! აღარ გიხილოს ჩემმა თვალებმა! — და ამ
სიტყვებთან ჩერქეზთ ასულმა შეანათა მრისხანე სახე. გააფთრებით
უფრო დაშვენდა შაჰის არიჯი.

ვეღარ გაუძლო ამ დამცირებას, ლანძღვას, გაქირდვას და ამ შვე-
ნებას ყაჩაღის გულმა. უცებ დაემხო დიაცის წინაშე, ქალის სიტყვე-
ბით გარინდებული და მოწიწებით ეამბორა პაწია ფეხებს.

— იახში, მნათობო ზეცის! იახში, მეუფეე სულის! აჰა, მიედიეთ
მძიმე საქმეზე ე მაგ შვენებით გახელებული და დაგიმტკიცებ რა
ვაჟკაციც ვარ. ვფიცავარ შენს თავს, რომ ხვალ დილითვე მზის
ამოსვლამდე ან მკვდრად მიგულე, ან ამავ ბაღში, აქ, ამ ალაგას
მოგართმევ, ტურფავ, იმ დიდი გურჯის მოკვეთილ თავსა შენივ მახ-
ვილით. მივალ, შვენებავ, ოღონდ ერთ კოცნას გთხოვს შენი ყული
თან წარმატანო, რომ ვიქცე ლომად და უფრო მტკიცედ შენი ბრძა-
ნება მე შევასრულო!...

უცებ მუხლმოყრილ ყაჩაღს ქალმა ვნებიანი ბაგეები შეაგება.

— წადი საჩქაროდ, არ დაგინახონ! ჰალაჰი იყოს შენი მფარვე-
ელი! გამახარე, იმ გურჯის მოკვეთილ თავით, თუ გწადს რომ ვიყო
სამარადისოდ შენი სატრფო, შენი მაევალი... ხომ გესმის, წადი!...
როს ამ ხანჯლითა გაუპო გული, მომაკვდავს გურჯსა ასე ჩასძახე:
„გიაურ! კვდები ჩერქეზთ ასულის, ტურფა ლეილას ბასრი მახვილით“.
მსურს, რომ გამწარდეს სიკვდილისა ჟამს ის გიაური... ზაირავ,
გაიყვა ჰასან და გასაღები შენ შეინახე. დილის რიჟრაჟზე ამ ფარულ
კართან იდეგ დარაჯად. ჰასანის ძღვენი ამავ თალარში შენ მომა-
წოდე, თუ გწადს აგავსო თვალ-მარგალიტით. ჰასან, შენი ლოდინით
მე არ მომივა თვალებზე რული. წადი, მამაცო, შენს თავს ვაბარებ
ჰალაჰს და მის ფეჰამბარს...

ამ სიტყვებითა, შურისძიებით აღბორგებული ის განშორდა თა-
ლარს. სწრაფად მიმალა შავი აჯილა იქვე ბუჩქებში და საოცნებოდ
გამოწყობილი დიდ შადრევანთან ცეკვა-შუშპარით და ლხინით დამ-
თვრალ ასულებს ის შეუერთდა.

ამდროს გაისმა მოშორებით რაღაც ხმაური. ზურნა-დუდუკმა,
საზანდარმა დაჰკრეს რააბი. მსუქან ხოჯებით და საოცნებო ჩირალ-

ლიფლიფით გარემოცული გამოჩნდა შორით, ბრწყინავ გვირგვინით შაჰ-აბაზ დიდი. მას შეეგებენ ცეკვა-შუშპარით, სავსე თასებით ნორჩ მხევლები.

მეფე მობრძანდა დედოფალთ შორის. გაჩაღდა ლხინი... ზეცას წვდებოდა საკრავთა ხმები, მუტრიბთ გალობა...

მთვარისა შუქით აელვარებულ და ვარდ-ყვავილებით გარემოცულ დიდ შადრევანთან, ცადტყორცილი კვიპაროსების ქვეშ, ქორფა მდელოზე ფართოდ გაშლილა ქირმან-ქაშანის ძვირფასი ხალები; ულვად ბნუულან ირგვლივ სამ წყებად ფაქიზ ნაქარგი ფარჩა-ხავერდის მუთაქები და ბალიშები. შუა ალაგას დინჯად დაბრძანდა სვებედნიერი შაჰ-აბაზი ულამაზეს მხევლებით.

იწყეს ალერსი, ცელქი ხუმრობა. ნიავს ბზარავდა, ვით ვერცხლის ზარი, ქორფა დიაცთა სიცილ-კისკისი. შორე-ახლოს კი, უსურვაზებით და გლიციინიით შელამაზებულ თალარიდან, ისმოდა მუტრიბთ საამო ხმები, საკრავთა ჟღერა. ულვად იგმოდა შირაზის ვარდის ტკბილ-სანეტარო სურნელოვნება...

შაჰის ბრძანებით იქვე დუდუკმა და საზანდარმა ნელ-ტკბილი ხმებით უზუნდარა ამოაკვნესა. საკრავთ მთვლემარე მტკბარი ზუზუნი იქ მყოფთა შორის ჟინს აღიძებდა; იშვებდა შაჰი, გამძაფრდა ლხინი, ზეციის ამულით დათქორეპული. ამდროს, საზანდრის ხმათა-თილისმით გარინდებული წამოდგა ქალი, ვით სიზმრად მყოფი. ნელი ზმორეებით გამალა ხელი. ნარნარი რხევით და გოგმანით მან დაუარა... ზეციურ სახეს უციალებდა ნაზი ღიმილი. თეთრი მკლავები, თითქო ფაროსის სპეტი მარმარი, ტურფა სახეზე მოელვარე შავი თვალები, ღურღნა წამწამთა ჩერო ფრქვეული,ოდნავ გაპობილი მარჯნის ბაგენი და ბროლისა მკერდი.

მოცეკვავე, შორეული მთების ასული, ხან შეიფრენდა მკერდ აზიდვით, ვით შევარდენი და დაუვლიდა ველურ სისწრაფით, ხან-კი მოსხლეტით, ვნების ფრთებზედ მისვენებული, ყელ-მოღერებით მიგოგავდა მკლავების რხევით. სახეს უმკობდა ნაზი ღიმილი და სურვილებით სავსე თვალები.

კვნესდენ საკრავნი ხმებს მინაზებულს. როკავდა ქალი. შორს მზერდენ თვალნი ვნებით ლესილნი, შურისძიების ცეცხლით ნთებულნი. და ამ შუშპარით ნელით და ჩქარით თვით ითვრებოდა. თვრებოდენ მზერით შაჰის კეკლუცნი. თვრებოდა ტრფობით შაჰის თვალები.

შეწყდა საზანდრის ჰანგი მკვნესარე და მასთან ერთად ირანის ლომის ფერხთა წინაშე უცებ მოსხლეტით დაეცა ქალი, ვით ჯეირანი ისრით დაჭრილი. გულის სიღმრიდან აღმოხდა გმინვა და ლამაზ თვალებს წასკდა ცრემლები...

ცარო

თეირანიდან სამი ეჯის დაშორებით, დაბურულ გორაკებს შორის, მომცრო ტაშირზე გაშლილა ბაღებში ჩაფლული ლამაზი აგარაკი. ორსართულიან თეთრ სახლებს აშვენებს ფართო ბან-წინგარდები. შაჰის ბრძანებით ეს კოხტა აგარაკი მთლიანად გადაეცა ბინებად დიდ მოურავს და თანმყოლ ქართველებს. აგარაკს შუაზე სერავს პაწია ცელქი მდინარე, თევზებით სავსე; მთებიდან კიდევ აქა-იქ მორაკრაკებენ ანკარა წყარონი. ეს კოპწია აგარაკი მდებარეობით დიდად წააგავს ქართლის რომელიმე კუთხეს, რაც მეტად ახარებს ივერიიდან გადახვეწილთ.

საღამო ჟამია. ახლად ჩასულ მზის ნაცვლად მთებიდან ამოუწვერავს გაბადრულ მთვარეს და ხვევს მიდამოს ციატა სხივებში. დღის პაპანებას ცვლის გრილი ნიავი. სახლის ბანები სავსეა ქართველებით. ომგადახდილნი ხარობენ თავიანთ ცოლშვილში. სერობის ჟამია. მათ წინ გაშლილ სუფრებს ამკობს ნაირ-ნაირი ნამზადები და ტკბილეული.

შუა ალაგს მდებარე, ყველაზე უფრო დიდი სახლის ბანზე გაუშლიათ ფართო ნოხები ხავერდის მუთაქა-ბალიშებით. მათზე ფეხმოკეცით სხედან გიორგი საკაძე თავის ცოლშვილით და ახლო-ნათესავ-მეგობრებით. დიდ მოურავს მხარს უშვენებენ მოხუცი ნუგზარ და ორი ცოლიძმა — ზურაბ და დათუნა, აგრეთვე უფროსი ძმა, ბეჟან საკაძე და მისი ვაჟი, ფრიად ნიჭიერი და გამბედავი, როსტომ. ხოლო დიასახლისის გვერდით სხედან დედამისი, დიოფალი გულქან და დედამთილი, დარბაისელი თამარ. ამათთან კი სხედან ხუთი და ექვსი წლის შვენიერი ვაჟები, ზურაბ და ავთანდილ. უფროსი ვაჟი-კი, შვიდი წლის პაატა, განუშორებლივ გვერდით ჰყავს თავის „გმირ ბაბას“, როგორც ეძახდა ბავშვი მამამისს. აქვე არიან მოურავის უფროსი მეგობრები და ძმადფიცულნი: ორი პაპუნა, ლომი და გელა ჩრდილელი.

ტკბილი საუბრით სტუმარ-მასპინძელნი იგონებენ გადახდილ ომთა ამბებს, მეტადრე ორი წლის წინათ მიტოვებულ სამშობლოს. მათ წინ გაშლილ სუფრას უხვად ამკობენ ქართულ-ირანული საჭმელები: ლულა-ქებაბი, ბოზბაში, ქათმის ჩიხირთმა, შემწვარი ვარიები, ფლა-

ეი და ბატკნის შუშხუნა წვადები, აგრეთვე მრავალნაირი ხილი და ტკბილეული. ხოლო სუფრას ახალისებს თეთრი და წითელი ღვინოები. კულა-თასები გადადის ხელიდან ხელში. ხანდაზმით აუკიდებენ სუფრულს ან კახურ მრავალჟამიერს.

დიასახლისი თამარი წყნარად აძლევს განკარგულებას მწდესა და ფარეშთ.

— ნეტავ რა ისმის საქართველოდან?—იკითხა ბოხი ხმით ნუგზარ ერისთავმა და დინჯად გადისო ულვაშებზე ხელი.

— კარგი არაფერი, ჩემო ბატონო!—უპასუხა სიძემ.—ჩვენს მოსისხლე მტრებს, დიდ თავადებს, შადიმან ბარათაშვილს, ფარსადან ციციშვილს და ქაიხოსრო ჯავახიშვილს ჩაუგდიათ ხელში უნიათო მეფე ლუარსაბ და როგორც სურთ, ისე ათამაშებენ. სხვა თავადები კიდევ კინკლაობენ ურთიერთ შორის, ართმევენ ერთი-მეორეს მიწა-მამულს და უსვად ღვრიან მოძმეთა სისხლს. ხოლო შუაგულ ქართლში გაბატონებულა ზვიადი თავადი ანდუყაფარ ამილახორი, თვით შაჰის სიძე, მისი ერთგული. დაუპყრია ჩემ მიერ ახლად დასახლებული გლეხობა, მთელი ტირიფონა, აგრეთვე ორთავ ლიახვ-მეჯუდის ვრცელი ვაკენი ქსნამდე და აწიოკებს მშრომელ ხალხს. ანდუყაფართან ერთად სამშობლოს რისხვად მოვლენია იასე ქსნის ერისთავიც...

—ვერ გვითხარ კარგი ამბავი, შენმა მზემ! მართლაც რომ უბედური ხალხი ვართ ქართველები: ერთი-მეორეს მოშურნე, გაუტანელი და სისხლისმსმელი. ამით-კი ვიღუპავთ ჩვენსავე თავს, ვახარებთ შინ შემოხიზნულ და გარე მტრებს, რომლებიც თავს გვესხმიან აშკარად თუ ფარულად და ლამობენ ჩვენს მოსპობას.

— მართალს ბრძანებთ, ბატონო მამავ, — დაიწყო დათუნამ.—ამბობენ, კახეთში კიდევ უარესი ამბებიაო. თეიმურაზ ვერ გამოდგა თურმე შორსმჭვრეტი და გონიერი მეფე; შურისძიებით და მოძმეთა სისხლისღვრით გადააჭარბა თავის ბიძა კონსტანტინეს, რომლის მომხრენი იავარ ჰყო დედაბუდიანად; თანაც, სულ მარად ქვეიფსა და ნადირობაში ატარებს დროსა. ამ მხრივ გაუსწრო კიდეც თავის ბაბა ალექსანდრესაო, მასვე ბაძავს ყველაფერშიო და შორეულ რუსეთს უპოტრინებს ხელებსაო, რითაც, უეჭველია, დიდ ფათერაკს უქადის უბედურ კახეთს. შაჰ-აბაზ დიდი არ შეარჩენს მას ასეთ ოინებს, წაამწარებს უსაცილოდ. გარდა ამისა, ჭარელნი ფრიად გადიმტერია თურმე...

— ეჰ, ამას კი ვიტყვი, რომ, სანამ რვად დაგლეჯილი ბატარა საქართველო არ გამთელდება და არ დაეუფლება მას დიდი გონების და მძლავრი ზარჯვენის ადამიანი, მანამ არაფერი გვეშველება ქართველებს. ჩვენ გვეპირვება დავით ალმაშენებლისა და გეორგი ბრწყინ-

ვალეს მსგავსი ძლიერი და ქვეყნის მოჭირნახულე მეთაური და არა თეიმურაზისთანა ან ლუარსაბისთანა უძლური მეფენი. აი, მხოლოდ მაშინ არ დაგვჭირდება იქით-აქეთ ხელის პოტინი. მხოლოდ მაშინ გავხდებით სულით მაღალნი, დოვლათით სავსენი, ჯანით ძლიერნი და ლაღ მეზობელთა მიმართ ზარის დამცემნი, ისეთნი, როგორიც ვიყავით ძველად, ოქროს ხანაში. — დაამთავრა აფრთოვანებით დიდ მოურავმა ეს სიტყვები.

— ეე, შორსა სწევ ხელებს, ჩემო სიძე და ძმად შეფიცულო! — შეეკამათა ზურაბ ერისთავი, რომელსაც არაფრად იამა საქართველოს განდიდება ერთი ძლიერი მეფის ფაენის ქვეშ, — საქართველოს ყველა ტომთა ერთად შექუჩება მეტად დასცემს დიდი თავადების გავლენასა და ქედმაღლობას. ეს-კი არაფრად საამოა მამაჩემის ოჯახისათვისაც. ყველამ კარგად უწყით, თუ რა დამართა დიდებულ თავადებს დავით აღმაშენებელმა ან და გიორგი ბრწყინვალემ.

— მართალია, ძმაო, ორთავე მეფემ სასტიკად დასაჯეს ურჩნი და ქვეყნის მოღალატენი, ხოლო იმავედროს აღამაღლეს ხალხის ერთგულნი. მოგეხსენებათ, რომ ლიპარიტი და რატი ორბელიანები, ანღუყაფარ ამილახორი, იასე ქსნის ერისთავი და მისთანები მარად ჟამს გამთიშავი ძალებია. ისინი მზად არიან შესწირონ სამშობლო თავის პირად კეთილდღეობას. ასეთი კაცნი-კი ფრიად მავნენი არიან ქვეყნისათვის. სახელმწიფო მაშინ შედის წარმატებაში, როცა მისი წარჩინებული გვამნი დაგმობენ პირადს და შეეწირვიან ხალხის კეთილდღეობას. ასეთი იყვნენ ძველად ქუჯი და ფარნაოზ, ვახტანგ გორგასლანი, ივანე მარუშიძე, დავით კუროპალატი, დავით აღმაშენებელი, პირიმზე თამარ, ცოტნე დადიანი, დიმიტრი თავდადებული, გიორგი ბრწყინვალე და სხვა მრავალი. ამიტომ, ჩვენც უნდა წავბაძოთ ამ დიდსულოვან ადამიანთ, თუ კი მართლა გვწამს და გვიყვარს ჩვენი სამშობლო.

დიდი მოურავის სიტყვებმა სიხარული გამოიწვია თავის დედის, მეუღლის, მდაბიო ძმადფიცულთა, ძმასა და ძმისწულს შორის. განსაკუთრებით-კი ამ სიტყვებმა გაიტაცა გელა, რომელიც აღტაცებით მისჩერებოდა მას და ნთქავდა მის ფითოეულ სიტყვას. ხოლო მოურავის ასეთი აზრები სრულებით არ ესიამოვნა ნუგზარ ერისთავს და მის ვაჟებს. რომ აცილებოდა ამ უსიამოვნო ბაასს, ნუგზარმა იკითხა კვალად:

— ნეტავ ჩვენს მთაში როგორიღა ამბებია?

— ცუდი, შენი კვნესამე, ცუდი! — უპასუხა ლომიმ, — უბნობენ აიშვეს თავი წუნკალებმაო. ქისტი და ჩეჩენი ესხმიან უპატრონოდ დაყრილ ფშავ-ხევსურთა და საქონლის ტაციობით დიდ ზიანს აყენებენ თურმე.

— ვინ მოიღო ასეთი უსიამოვნო ამბები?—იკითხა ზურაბმა.

— ჩემი ძმა ვაჟაი ჩამოვიდა საქართველოდან და იმან მოიღო, შენი კვნესამე, — უპასუხა ლომიმ. — ბაბაი და დედაი დაგვხოცია სახადით. ესეც აღარ გაჩერებულა მთაში ჩვენის ნატვრით და წამოსულა აქეთ. ცხორი ბიძისთვის ჩაუბარებია.

— ეეჰ, მომწყინდა ამდენი თრევა ამ უცხო ქვეყნებში! ეს ავღანეთი, ყანდაარი და ინდოეთი, ეს ერაყი და ქურთისტანი ხომ მოვთელეთ. იმოდენა ქვეყნები დავუპყარით დიდებულ შაჰის, არ დავზოგეთ ჯანი და ღონე. მისი დროშა და სახელი განვადიდეთ მთელ დუნიაზე. რაიღა სურს მეტი! აწიღა დაგვაბრუნოს ჩვენს ივერიაში და მოგვცეს ფირმანი, რომ არა რაიმე გვევნოს. ოჰ, რა რიგ მენატვრის ჩემს ანანურში დაბრუნება და მთებში ჯიხვებზე ნადირობა! — წარმოსთქვა ნაღვლიანად ზურაბმა და გადახედა სიძეს.

— ეგეც მალე იქნების, ჩემო ზურაბ, —უპასუხა მოურავმა. — შაჰ-აბაზ თითონ აპირებს საქართველოში წასვლას და, უეჭვოა, თანვე წაგვიყვანს. ხომ გახსოვს, რა გვითხრა ამასწინად! საბოძვარითაც ხომ ყელთამდე აგვავსო ქართველები. მაშ, მცირე მოთმინება კიდევ და წავალთ მალიად.

— ნეტავ-კი მალე გავშორდებოდეთ ამ უცნაურ ქვეყანას! ვერ შევეგუე ამ პაპანებასა და გარუჯულ მთებს, თუმცა ამ ჩვენს აგარაკს არა რაი უშავს, — წარმოსთქვა მოურავის მეუღლემ.

— კეთილად ბრძანებ, შენი კვნესამე! ი თოვლიანი მთების ხილვაი და ბროლის ჩანჩქერით გულის გაგრილება სრულად მირჩევნის ყველაფერს. ჯიხვ-არჩევებზე ნადირობაი ხომ სიცოცხლეა, ჩემო ბატონო! — წამოიძახა ლომიმ აფრთოვანებით.

მთიელის მგზნებარე კილომ ყველას გაუძლივრა წყურვილი სამშობლოს ნახვისა, განსაკუთრებით გელას, რომელიც სრულიად ვერ შეეგუა ამ ცხელს ქვეყნებს, ოხრავდა ბუნებით შემკულ ივერიასა და უმწეოდ დაგდებულ ხალხზე, რომელსაც ისე რიგად აწიოკებდენ შინაურნი და გარეშენი.

ამ მცირე საუბარს შემდეგ გაისმა ხალხური სიმღერები ფანდურზე, რომელზედაც კარგად უკრავდა გელა.

იქნებოდა თითქმის შუაღამე, როს აიშალენ მოსასვენებლად. ხოლო თამარმა ადრევე გაიყვანა სამივე ვაჟი, ჩააწვინა ლოგინში, მოუწვა გვერდით და დააძინა ზღაპრების მოყოლით.

სტუმრები დაემშვიდობენ მასპინძელს და წავიდენ თავ-თავის ბინაზე.

ქალებსა და ბავშვებს ჩვეულებრივ ეძინათ ზემო სართულში. ხოლო მამაკაცებს ქვემოთ. დიდი მოურავი შევიდა თავის საწოლ ოთახ-

ში, გაიხადა ტანს და მიწვა ვეფხის ტყავ-გადაფენილ ფართო ტახტზე; გვერდით დაიდო მუდამ განუშორებელი ბასრი კალდიმი და შაპის ნაჩუქარი გატენილი დამბაჩა. მცირეხანს შემდეგ საამო ძილმა შეიპრყო იგი. მალე მიეძინათ ყველას და სახლში გამეფდა სრული მდუმარება. არ ეძინა მხოლოდ ერთ არსებას. იგი შევიდა ფეხაკრეფით მოურავის ოთახში, მიუახლოვდა ტახტს და მგზნებარე თვალებით დააცქერდა მთვარით გაშუქებულ მძინარე სახეს. კარგახანს უმზირა უზენაესი ტრფობით გატაცებულმა, შემდეგ მიიყუჟა სკამლოგინზე ბნელ კუთხეში, ამოიკვნესა და თვალთაგან წასკდა ცრემლები.

— თითქმის ცხრაი წელია, რაც ვიტანჯები მე უბედური, ცხრაი წელია ვლოცულობ მასზე... ამან კი არ იცის არაფერი და ვერც გაიგებს. — ფიქრობდა იგი თავის გულში.

— დე, ასე იყოს! მე ბედშავს ისიც მეყოფის, რომ ვხედავ მის გმირულ სახეს მარად დღე, მესმის მისი ხმა და საუბარი, ვგრძნობ მის მეგობრობას. აბაი, ვინ ვარ ბეჩავი?! ერთი მწყემსი ქალაი, მთებში გაზრდილი, ის-კი ხალხის ბელადი, ქვეყნის დიდება. მე ბეჩავს ისიც მეყოფის, რომ იგი ბედნიერია თავის ცოლშვილში. მისი სახელი მოფენილია მთელ ქვეყანაზე. მეულლეც ხომ შესაფერი ჰყავს: ნაზი, კეთილი, შვენიერი... ო, რა კარგებია მისი ბიჭუკანები! განსაკუთრებით უფროსი ვაჟი, პაატა. როგორა ჰგავს თავის ბაბას! როგორ უყვარს ერთი-მეორე! ლაშქრობის ჟამსა სულ იმას იგონებდა მოურავი...

ამ ფიქრებში გართულმა ცარომ სრულებით ვერ შენიშნა, თუ როგორ მოადგა სარკმელს ვიღაც ახმახის შავი ლანდი და დააცქერდა მძინარე მოურავს. მცირეხანს შემდეგ ფრთხილად გაიღო კარი და იგივე ახმახი ლანდივით შემოვიდა ოთახში, შეჩერდა ოდნავ, მიმოიხედა ირგვლივ და ფეხაკრეფით გასწია საწოლისაკენ.

შავი ნაკვთის შემოსვლა არ გამოეპარა ყურმახვილ ცაროს. იგი ადევნებდა თვალს მის მოძრაობას.

ახმახი დააცქერდა ერთხანს მძინარე მოურავს. მყის მთვარის შუქზე იელვა ხანჯალმა მის ხელში და გადადგა ნაბიჯი, მაგრამ ამდროს ელვის სისწრაფით სტაცა უკნიდან მაჯაში ხელი ცარომ და ამ უეცრობით თავზარდაცემულ ყაჩაღს გამოსტაცა მეორე ხელით ბასრი მახვილი. მალე მოვიდა გონს შავი ახმახი. მყის იძრო ბებუთი საცვეთის ყელიდან და დასჭრა ქალი მარცხენა მკლავში. გამწარებულმა მთიელმა ტარამდე ჩაუსო გულში ყაჩაღს მისივე ხანჯალი. იგი ბრაგვანით დაეცა ძირს.

ხმაურზე გაეღვიძა მოურავს და წამოიჭრა ზეზე კალდიმით ხელში.

— ვინ არის!... — ძლივს მოასწრო ამ ორი სიტყვის წარმოთქმა, როცა მთვარის შუქზე დაინახა ძირს გართხმული, შავად მოსილი არსება და გვერდით მდგარი გაფითრებული გელა, რომელსაც მარჯვენა ხელი წაეჭირა მარცხენა მკლავში და ცდილობდა შეეჩერებია სისხლის დენა. იგი გრძნობდა მწვავე ტკივილებს.

მოურავი მიხვდა ყველაფერს. იგი დაწვდა მომაკვდავ ყაჩაღს, დასვა მერხზე და ჰკითხა სპარსულად:

— ვინ ხარ? ვინ გამოგგზავნა ჩემს მოსაკლავად? სთქვი სიმართლე!

— მე ვარ ჰასან... ყაჩაღთა ბელადი... შენთან მომგზავნა ლეილამ... ჩერქეზთ ასულ...

ველარ მოასწრო სიტყვის დამთავრება, დაეცა მკვდარი. მოურავმა აზიდა იგი და გადისროლა გარედ. ამავედროს ცარომ მიაწოდა მოურავს ძვირფასად მოოქვილი ოქროსტარიანი პაწია ხანჯალი, რომელიც მაშინვე შეიცნო მან.

სიკვდილს გადარჩენილი საკაძე გადაეხვია თავის მხსნელს, ჩაიკრა გულში და გრძნობით აკოცა ამ სიტყვებით:

— გმადლობ, მეგობარო, ჩემო ერთგულო! გმადლობ დიდად! ვითარ გიძღვნა მუქაფა შენი ესოდენ თავდადებისთვის! რომ შენ არა, ეჭვს გარეშეა, მძინარეს მომკლავდა ის არამზადა! ვითარ მოხდა, რომ ასეთ ჟამსა გაჩნდი ჩემს ახლოს?

მაგრამ მეტის აღელვებით და სისხლის დენით დასუსტებულ ცაროს უკვე წასვლოდა გული და მოსხლეტით ესვენა გმირის მკერდზე.

შეამჩნია თუ არა მოურავმა გულის შეღონება, ფრთხილად მიაწვინა თავის ლოგინზე, აანთო ჭრაქი, გახადა ჯუბა და პერანგი, რათა ენახა ჭრილობა და შეეკავებია სისხლის დენა. მოურავის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი, ოდეს გულწასულ ჭაბუკის თეთრ მკერდზე იხილა ქალის ძუძუები. მოფუშოდა თავზე ჩაბალახი და დიაცის ლამაზ სახეს უალერსებდენ მუქი კულულნი.

მოურავმა ასხურა წყალი გულწასულ ქალს. მოიყვანა გონს და ჯანის გასამაგრებლად დაალევინა შარბათნარევი მაგარი ღვინო. შემდეგ ფრთხილად მობანა ჭრილობა სუფთა ბამბით, გასინჯა იგი კარგად, მოაფრქვია სისხლის შესაწყვეტად დანაყული დენთი, დააფარა ნარმა და შეუხვია მაგრად. შემდეგ მიუჯდა გვერდით, დააცქერდა ძმური ალერსით და ჰკითხა ვინაობა, ან რამ აიძულა, რომ ვაჟურად ცმული იფარავს თავსა და ატარებს გელას სახელს.

პასუხის ნაცვლად ქალმა ჩაიკრა გულში მოურავის მარჯვენა ხელი და დაუწყო მხურვალე კოცნა. იმავედროს მის თვალებს მოწყდა ცრემლები. ქალის ასეთმა საქციელმა კიდევ უფრო გააოცა საკაძე. ხელ გაკვირვებით მისჩერებოდა მას. შემდეგ შეეკითხა ალერსით:

— მითხარ ვინა ხარ, შვენიერო, მითხარ გულახდით, ჩემო მხსნელო, რომელ კუთხიდან? რად იმალები ვაჟად ჩაცმული? ვისღა ემალვი?

— არავის ხსვასა, დიდო სარდალო! ჩემს თავს ვემალვი, მხოლოდ ჩემ თავსა, რადგან თვით ზეცამ ჩემი გაჩენა ქალად ინება; მომცა ვაჟკაცის ძალი, ღონე და გულადობა, იმავდროს-კი მაქვს მე უბედურს ქალის სხეული, ნაზი გრძნობანი... მე მთიელი ვარ, მკვიდრი დაი ლომი ჩრდილელის. იქ, ჩვენსა, მთებში მწყესობის ჟამს მეძახდენ ცაროს. ახლა ვარ გელა, ვაჟად ჩაცმული და ეს სახელი მე თვით დავირქვი, როს ჩემს ძმას ლომის დიდის ვედრებით გამოვყე თანა შენს თანამყოლად და ხალხის მტრებზე მუდამ საბრძოლად. და როს გახილე შენ პირველ ლამისყანაში, მყის შემიყვარდი ჩემს უნებურად, — სთქვა ეს სიტყვები მან აღელვებით.

ქალის სიტყვებმა აუჩუყა გული მოურავს. იმან სინაზით ხელი მოხვია მთებისა ასულს და მიიხუტა ფართო მკერდზე ძმური ალერსით. იყვნენ კარგახანს ასე მდუმარედ. იმათი გულნი ერთი-მეორეს შეჟღერებოდენ, უსაზღვროდ ბედნიერ ცაროს სახეზე კი ციალებდა ნეტარების შუქი. მცირეხანს შემდეგ ქალმა აღახვნა ბაგე და გაუმჟღავნა დიდს მოურავს, ვით აღსარება, თავის განცდები, გულის კვნესანი.

ღრმად ჩაფიქრებული სააკაძე აღელვებით ისმენდა ცაროს აღსარებას და ეს სიტყვები გულის სიღრმიდან ამონახეთქი სწვაედა მის სულიერ არსებას. ქალმა ისიც კი უამბო, ვითარ შეიქნა იგი მტკვრის პირას უნებლიეთი მოწამე მოურავისა და ნუგზარის ასულის ურთიერთ პირველ ნახვისა, საუბრისა და მიჯნურობისა, ან რარიგ იტანჯებოდა იმჟამად ბუჩქებში მიმალული ცარო, რარიგ განიხრახა თამარის მოკვლა; ხოლო გმირისადმი უზენაეს სიყვარულმა შეაჩერა იგი და ააცდინა კაცის მკვლელობა.

— მაშ შენა, ჩემზე ეგზომ შეყვარებული, ვითარ მიწყობდი ხელსა თამარის გატაცებაში! — წამოიძახა გაოცებით მოურავმა.

— ამას მამხელდა იგივე შენდამი უსაზღვრო სიყვარული... ასეთ ზოქმედების ჟამსა ცხრებოდა ჩემი მშფოთარე გული და ივსებოდა უსაზღვრო სიხარულით... მე ვნეტარებდი შენი ბედნიერების სხივებში გახვეული... თვით ამჟამად შენთან ერთად მიყვარს უზომოდ შენი შვენიერი, სათნო მეუღლე თამარ და ტურფა ვაჟები; მზად ვარ შევწირო მათთვის სიცოცხლე; ხოლო შენს ნაცვლად სიკვდილი ჩემთვის უუდიდესი ნეტარებაა!

ფრიად შეაკრთო ამ სიტყვებმა სააკაძე. იგი სავსებით შეეპყრო ამ ქალის სიტყვებს. ცაროს ასეთ უმაგალითო სიყვარულში ის მზერდა რაღაც დიად მოვლენას.

ის მიუბრუნდა ცაროს მგზნებარე სახით და მიმართა:

— მაგ უზენაეს სიყვარულის არა ვარ ღირსი მე, მიწიერი... ვერცკი მივწვდები მაგ დიად გრძნობას... და, თუ გწადია, ძმად შევეფიცოთ ერთიმეორეს. შენ და, მე-კი ძმა სამარადისოდ! არა, ორთავე ძმები, ძმადფიცულები, რადგან ამჟამად შენა ხარ გელა, ვაჟად ჩაცმული, გწადს დარჩე ვაჟად და მაგ დიდ გრძნობას განაშორო მიწიერ ვნების ბნელი ბურუსი; დარჩე უმანკოდ, სპეტაკად, ქალწულად...

და ამ სიტყვებთან მოურავმა მოხვია ხელი შვენიერ ცაროს, ჩაიკრა გულში და მის თეთრ შუბლსა ის ეამბორა ფაქიზი გრძნობით. შემდეგ ორთავე შეეფიცენ ერთიმეორეს განუყრელ ძმებად.

დილის რიჟრაჟმა ერთიმეორეს გაჰყარა.

თეიმურაზ და შაჰ-აბაზი

რათა მოეშორებია ქართლისა და კახეთის ნორჩი მეფენი ირანისთვის სახიფათო გზიდან, რასაც ადგენ მათი მამები და გაეხადა ისინი თავის ერთგულნი, შაჰ-აბაზმა მიმართა იმთავითვე შვიდობიან საშუალებას. იგი დაემოყვრა ივერიის ორთავე მეფეს და შეირთო ცოლად მათი დები, აგრეთვე დაამოყვრა ერთმანეთს ორთავე მეფე: თეიმურაზს შერთო ცოლად ლუარსაბის მეორე და, ხორეშან. ამრიგად შექმნა თავისა და მათ შორის ნათესაური კავშირი.

ამაოდ ჩაუარა ირანის ლომს ამ გეგმამ. ვერც დაყვავებით და ვერც დამოყვრებით ვერ მოიგო მეტადრე თეიმურაზის გული. კახეთის მეფეს არ ქონდა შაჰ-აბაზის ნდობა, არ სწამდა მისი სიწრფელე და ერთგულება, რადგან საკმაოდ გაეცნო მის ხასიათს ირანშივე. ბუნებით თეიმურაზ იყო მეტად უნდო და ეჭვიანი, თანაც შეულლის მთესი ადამიანი. შაჰის სურვილის წინააღმდეგ იგი დაადგა იმავე გზას, რასაც ადგა მისი პაპა ალექსანდრე. თეიმურაზიც ერთადერთ ხსნას მზერდა რუსეთის მფარველობაში. ამიტომ მოუხშირა ჩრდილოეთით დესპანთა გზავნას. ამავე საქმეში ჩაითრია ქართლის მეფე ლუარსაბიც.

ამრიგად, ივერიის ნორჩი მეფენი დაადგენ სახიფათო გზას. ამ მოქმედებით მეტად გაარისხეს ირანის ლომი, მით დაატეხეს ქვეყანას საშინელი რისხვა და მიიყვანეს ქართველი ხალხი დაღუპვის ჯარამდე.

ივერიის მეფეთა მიერ დესპანთა გზავნა მოსკოვში არ დარჩა საიდუმლოდ შაჰ-აბაზს, რომელსაც ყველგან ჰყავდა თავის ერთგული აეშაგნი. იგი აშკარად მზერდა, რომ ვერც დამოყვრებამ, ვერც დაყვავებამ და ვერც უხვმა საჩუქრებმა ვერ მოხიბლეს ქართლ-კახეთის მეფეთა გული, ისინი გაურბოდენ მას და ეევდრებოდენ მფარველობას რუსის ხელმწიფეს. მაშინ შაჰმ მიმართა შემდეგ ოინს: ფრიად საიდუმლოდ მისწერა ლუარსაბ მეფეს ტკბილი და ერთგულების მხატავი უსტარი, სადაც თეიმურაზ გამოყავდა თავის და ლუარსაბის მოღალატედ. შაჰ-აბაზ საიდუმლოდ ატყობინებდა ქართლის მეფეს, რომ თეიმურაზ უპირებს მას დიდი ჯარით ჩუმად თავზე დაცემას,

სიკვდილს და ქართლის დაპყრობას. ამიტომაო სწერდა იგი, ახლავე შეკრიბე საკმაო ლაშქარი, მოასწარ თეიმურაზს, დაესხი თავსა, მოჰ-კალ და მთელი კახეთი შენთვის დამილოცნიაო.

სწორედ ასეთივე შინაარსის უსტარი იმავე დროს შაჰიმ გაუგზავნა თეიმურაზსაც, რითაც აფრთხილებდა მას ლუარსაბის შესახებ, აქეზებდა დასცემოდა დიდი ჯარით ქართლის მეფეს, მოეკლა იგი და დაეპყრო ქართლი.

ამ ყიზილბაშური ოინით შაჰ-აბაზს სწადდა დაეჯახებია ერთიმეორისთვის ორი ნათესავი მეფე და ამ ბრძოლით დაესუსტებია ქართლიც და კახეთიც.

გასჭრა ამ სატანურ ხერხმა. ორთავე მეფე გაება შაჰის მახეში. ისინი საჩქაროდ მოემზადენ საომრად. შეკრიბეს საკმაო ჯარები და წავიდენ ერთმანეთზე დასაცემად. კიდევ ერთი მოუფიქრებელი ნაბიჯი და უნდა ამოწვდილიყო ქარქაშიდან ალესილი ხმალი, უნდა დაღვრილიყო ძმათა სისხლი. მაგრამ ორივე სამეფო გადაარჩინა საშინელ ხიფათს თეიმურაზის ლალამ, შარმაზან ჩოლოყაშვილმა. ეს ბრძენი ადამიანი ახლდა თეიმურაზს ირანში, ამიტომ კარგად იცნობდა შაჰ-აბაზს და მის ოინბაზობას. იგი მაშინვე მიხვდა ყველაფერს, მიხვდა რომ ეს იყო შაჰის ხერხი. მან შეაჩერა თეიმურაზ, წავიდა ლუარსაბთან და აჩვენა შაჰ-აბაზის უსტარი თეიმურაზთან მინაწერი. ლუარსაბის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი. ამანაც აჩვენა შარმაზანს ყაენის უსტარი. ამრიგად გამოაშკარავდა ყველაფერი. სიძე-ცოლისძმა სამტროდ მოსულნი მოყვრად გადაეხვიენ ერთიმეორეს და განშორდენ დიდი ლხინის შემდეგ.

სცნო თუ არა ეს ამბავი, შაჰ-აბაზმა მიმართა მეორე ხერხს: მან მოიწვია სანადიროდ თეიმურაზ და ლუარსაბ, რათა ორთავე ჩაეგდო ხელში. მარა აქაც გადაარჩინა ისინი ამ ხიფათს იმავე შარმაზანმა, მან დაარწმუნა ორთავე მეფე, რომ შაჰი სასიკეთოდ არ იწვევს მათ, ამათაც დაიშალეს წასვლა.

როცა ყაენი ვერას გახდა ამ ოინითაც, მაშინ შეაგროვა დიდი ჯარი და მოადგა ივერიის საზღვრებს, ვითომდა თურქეთზე სალაშქროდ.

არც ერთი მეფე არ შეეცადა მომზადებას და მტრის დახვედრას.

განჯიდან შაჰიმ შეუთვალა თეიმურაზს: „ოსმალეთზე მივალ საომრად, შენს ქვეყანაზე უნდა გავიარო, ამიტომ ნიშნად ერთგულებისა გამომიგზავნე მძევლად შენი ვაჟი, რათა შენგნით არაფერი ზიანი მიეცეს ჩემს ჯარს“-ო.

თეიმურაზ ჩავარდა ყოყმანში. აშკარად გრძნობდა, თუ რას ნიშნავდა ეს შეთვლა. მას არ სწადდა შვილის გაგზავნა, მარა კახეთის

დიდებულებმა დაატანეს ძალა და აიძულეს მეფე გაეგზავნა შაჰისათვის უმცროსი ვაჟი ალექსანდრე, რომელსაც გააყოლეს სახელოვანი სარდალი დავით ჯანდიერი. შაჰმ იწყინა და შეუთვალა თეიმურაზს: „ძიძა ხომ არა ვარ ძუძუმწოვარ ბალღს რო მიგზავნი! თუ ცუდი რამ არ გიდევს გულში, რად არ გამოგზავნე შენი უფროსი ვაჟი?!... გამოგზავნე იგი, თან გამოაყოლე დედაშენიც. შვილს ღირსეულად გაგიზდი, დედაშენს, ქეთევანს, მოველაპარაკები ერთ საკმეზე და გამოვუშვებ, თან გამოვატან შენს უმცროს ვაჟსა“-ო.

— გვატყუებს წყეული შაჰ-აბაზ! გვატყუებს უსათუოდ! — შესძახა გამწარებით თეიმურაზმა. — მას სწადია ჩაგვიგდოს ხელში!...

კახეთის თავადნი-კი გადაჭრით თხოულობდენ უფროსი ვაჟის გაგზავნას.

— უნდა შესწირო ქვეყანას ეგ შვილიც, თორემ ის ვეშაპი მთელ კახეთს ააოხრებს, — გაიძახოდენ კახეთის დიდებულნი.

დიდი მუდარის შემდეგ თეიმურაზ დაჰყვა ნებას; გაუგზავნა ყაენს თავის დედა, ქეთევან, და უფროსი ვაჟი ლევან, თან გააყოლა მათ თავის და, ელენე, და დიდებულთა მრავალი ქალ-ვაჟნი.

ამის შემდეგ შაჰ-აბაზმა დაიბარა თვით თეიმურაზ. ამის გაგონებაზე შიშის ელდა ეცა ამ საბრალო ადამიანს. მას მეტად უყვარდა თავი. უცნაურად ეშინოდა შაჰის და არ სურდა საფრთხეში ჩავარდნა. თავის დაცვამ მას დაავიწყა დედა და შვილები, დაავიწყა ხალხი და სამეფო. ჯარის მოწვევისა და საომრად მზადების ნაცვლად ის ეძებდა გასაქცევ გზა-ბილიკებს იმერეთისკენ, რათა გადაერჩინა როგორმე შაჰ-აბაზის რისხვისაგან თავის სიცოცხლე. მასზე ვერ გასჭრა კახთა ვედრებამ, რომ ხლებოდა ყაენს და მით ეხსნა აოხრებისაგან მთელი ქვეყანა. თეიმურაზ დარჩა ურყევად. მან შეკრიბა თავად-აზნაურთაგან დიდი ამალა, ამ ამალით და მთელი ოჯახობით გადავიდა ქართლში, აქედან გავარდა იმერეთს და თან გაიტყუა მეფე ლუარსაბიც. მთელი კახეთი, ეს მდიდარი და აყვავებული სამეფო, დასტოვა უპატრონოდ და მისცა ხელში გააფთრებულ მტერს.

შაჰ-აბაზ დიდი ლაშქარით შევიდა კახეთში; ამავედროს მან უყელა დიდი რაზმით თეიმურაზს დასაჭერად, მაგრამ თეიმურაზის ასაბიამ გამოიჩინა საარაკო სიმამაცე: ეკვეთა მტერს გმირულად, ცხარე ბრძოლით გააპო ირანელთა მხედრობა და ორთავ მეფითურთ გადვიდა იმერეთს.

მტრის ჯარების შემოსევამ შიშის ზარი დასცა მთელ კახეთს. გავარდა ხმა: „თეიმურაზ მეფე დიდი ამალით გაიქცა იმერეთს და უპატრონოდ დაგდო ქვეყანა“-ო. ამ ამბავმა კიდევ უარესი ელდა დასცა ხალხს.

— გაიხიზნეთ! თავს უშველეთ! გადამალეთ ჯალაბნი და ქონება! არიდეთ თავი მტრის საშინელ რისხვას!...

ეს სიტყვები გლოვის ზარივით მოედო ალაზნის ველს.

იანვრის საშინელ ყინვა-სიცივეში დაიძრა მთებისაკენ მთელი კახეთი. ქალი და კაცი, ყრმა და მოხუცი, ცხენი და ურემი ათასობით იჭედებოდენ ვიწრო გზა-ბილიკებზე და იყო უსაშველო ვაება და ჟრიამული. საშინელება იყო ამ სასტიკ ზამთარში ამოდენა ხალხის მთებისაკენ დაძვრა და შეფარება. მაგრამ რა უნდა ექნათ, როცა სხვა გზა არ იყო! უმწეოდ დარჩენილ ხალხმა დაკარგა დავთარი და გარბოდა ტყე-ღრეში ცხვრის ფარასავით დამფრთხალი.

ქართლ-კახეთის მეფეთა იმერეთში გაქცევამ კიდევ უფრო გააბრაზა ირანის ლომი. მან გადაწყვიტა ორთავ სამეფოს მოსრა და აოხრება, შაჰის ერთი ნიშანი, ერთი შეძახება საკმაო იყო, რომ ირანის უამრავი ლაშქარი მშიერი მგლებივით დარეოდა ივერიას და ქართველთა სისხლით მოერწყა ქვეყანა. მაგრამ უცებ დაცხრა მძვინვარე შაჰ-აბაზ. მან ჩააგო ქარქაშში ამოწვდილი ხმალი. მისი რისხვა შეიცვალა ლმობიერებად.

ვინ იმოქმედა „ირანის ლომზე“?

ქვეყნის გადამრჩენი შეიქნა გიორგი საკაძე.

სამშობლოდან გაძევებული დიდი მოურავი იმდროს თან ახლდა შაჰ-აბაზს. როგორც ვიცით მან უამრავ ომებში, თურქეთ, ავღან-ყანდაართ და სინდთა წინააღმდეგ, საარაკოდ ასახელა ირანის დროშა, დაუმტკიცა შაჰის თავის ერთგულება და თავგანწირვა. საკაძე პირველი კაცი შეიქნა ყაენის სასახლეში. მისი გარეგნობა, რიხი, დარბაისელი კილო, მაღალი გონება და დიდი სამხედრო ნიჭი ხიბლავდა შაჰ-აბაზს. ყაენი ხშირად კითხავდა რჩევას დიდ მოურავს და იჯერებდა მის სიტყვებს.

ახლაც, ამ მძიმე დროს, შაჰმ მიმართა საკაძეს, რომელმაც ნათლად დაუმტკიცა მრისხანე შაჰის, თუ რა განსაცდელში აგდებდა თავის ლაშქარს.

მან აუხსნა, რომ ბრძოლის დაწყებით ფეხზე დადგებოდა მთელი ქართლი და მესხეთი, რომელთაც ჰყავდათ გამოცდილი სარდლები, ხელთ ებყრათ ციხე-სიმაგრენი და შეუვალი ალაგები. ომის დაწყება აამხედრებდა აგრეთვე იმერეთს და გურია-სამეგრელოს, რომლებიც მოეშველებოდენ თავის ძმებს და აამოძრავებდენ მასთან მთის ხალხებს. ამ ბძროლაში ჩაერეოდენ თურქები, რომლებიც ისარგებლებდენ ასეთი კარგი შემთხვევით. ამიტომ, ამ ბრძოლის დაწყებით, დიდ ხიფათში ვარდებოდა ირანის ჯარი. საკაძის აზრით, ირანის ბატონმა უნდა დააცხროს თავის მრისხანება. ლმობიერად მოექცეს ქართლ-

კახეთს, ხალხსა და დიდებულთ, რათა მოიგოს მათი გული და ააღებიოს ხელი მოსკოვის მფარველობის ძებნაზე.

დიდი მოურავის ასეთი ბრძნული რჩევა ჭკუაში დაუჯდა შაჰ-აბაზს. მან დაიცხრო გული და დაადგა მშვიდობიან გზას, დაუტკბა ივერიის დიდებულთ, დაურიგა საჩუქრები, გასცა ბრძანება თავის ლაშქარში, რომ არავის ჩაედინა ცარცვა-რბევა და ძალმომრეობა. რამდენიმე დამნაშავე ასეთ საქმეში სასტიკად დაასჯევინა თავის თვალწინ და ამით შიშის ზარი შეიტანა თავის მხედრობაში.

კახეთიდან შაჰ-აბაზ გადავიდა ქართლში. მისი მიზანი იყო როგორმე ჩაეგდო ხელში ორთავე გაქცეული მეფე, ლუარსაბ და თეიმურაზ. ამრიგად, ნებით თუ ძალით, დაეშალა მათთვის მოსკოვში ელჩების გზავნა და მფარველობის თხოვნა. შაჰიმ გაუგზავნა იმერთა მეფე გიორგის თავის ვეზირი სარუხოჯა, მეტად გაქნილი ყიზილბაში და მისწერა უსტარი, რითაც სთხოვდა გადმოეცა მისთვის ორივე გაქცეული და მასთან შეფარებული მეფე.

გიორგი მეფემ დიდი პატივით მიიღო შაჰ-აბაზის დესპანი, შეაჩერა განგებ დიდხანს, აჩვენა ქვეყნის სიმდიდრე და ძლიერება, გაიწვია ოდიშში, ლუარსაბ მეფის ნიშნობაში დადიანის ქალზე, სადაც სარუხოჯამ ნახა ისეთი სიუხვე, რომ მოვიდა განცვიფრებაში. შემდეგ იმერთა მეფემ მისწერა შაჰის მოჭახრაკებული უსტარი. იგი სწერდა ყაენს, რომ ორთავე მეფე მისი ახლო ნათესავია; გარდა ამისა ქართული ჩვეულება არ აძლევს ნებას გააგდოს სტუმრები სახლიდან. გიორგი სთხოვდა შაჰის აპატიოს ივერთ მეფეებს მათი დანაშაული; დგება თავდებად, რომ ამიერით ისინი ერთგული ყმები დარჩებიან ირანის ტახტის, არ გაბედავენ მის ურჩობას და რუსეთთან დაკავშირებას.

ვერ დააკმაყოფილა შაჰ-აბაზი ასეთ პასუხმა. მან დააპირა გალაშქრება იმერეთზე და დასძრა ჯარები. ხოლო გიორგი მეფე არ დახვდა ისე ლაჩრად, როგორც ივერიის მეფენი. მან სასწრაფოდ მოიწვია ჯარები, გაამაგრა გადმოსასვლელი ალაგები და სთხოვა დახმარება აფხაზეთ-გურია-სამეგრელოს. მანვე გაგზავნა კაცები ქართლ-კახეთში და მოიწადინა მათი აჯანყება.

შაჰ-აბაზმა, რაკი სცნო მეფე გიორგის ასეთი მზადება და სიმამაცე, ვეღარ გაბედა ომის დაწყება, მითუმეტეს, რომ ამ ბრძოლაში უსათუოდ ჩაერეოდენ თურქებიც. ამიტომ შაჰიმ ისევ დაიცხრო გული და მოინდომა რაიმე ხერხით ლუარსაბის ხელში ჩაგდება, რა მიზნითაც შეუჩინა მას პირველად სარუხოჯა, ხოლო შემდეგ მისივე ლალა შადიმან ბარათაშვილი, რომელსაც დაპირდა დიდ წყალობას. თეიმურაზ მეფეს კი შეუჩინა მკვლელი, მაგრამ იგი მაშინვე დაიჭირა კახთა მეფის კარის მცველთა უფროსმა ბახუტაშვილმა.

ბოროტი შადიმან შეუჩნდა თავის გაზრდილს ლუარსაბს და იმ-დენი უჩიჩინა, რომ მოალბო იგი და დაიყოლია კიდეც, ხოლო ქართლის მეფემ მოითხოვა შაჰისაგან ფიცის სიგელი, რომ მას არა ვვნება-რა. შაჰ-აბაზმა სიხარულით გაუგზავნა ასეთი სიგელი, სადაც ეფიცებოდა მამადის საფლავს, რომ მისგან ლუარსაბს არაფერი ევნებოდა, პირიქით, მოეპყრობოდა, როგორც შვილსა და ახლო მო-ყვარეს.

ამ ფიცის შემდეგ ლუარსაბ გაჰყვა შადიმანს. შაჰ-აბაზს შეუსრულდა დიდიხნის წადილი: ერთი გაქცეული ფრინველი უკვე ჩაუვარდა ხელში. შაჰი მიეგება ქართლის მეფეს იმერეთის საზღვარზე, ჩაიკრა გულში, აცრემლდა განგებ და მიმართა საყვედურით: „ჩემო ძვირფა-სო ცოლისძმავ, ჩემო შვილივით გაზრდილო, ლუარსაბ, როგორ აჰყევი ჩემს მოღალატე თეიმურაზს და გადიკარგე იმერეთსა“-ო.

მალე სცნო ლუარსაბმა, რომ გაება მახეში, მარა გვიანღა იყო. დააპირა გაპარვა--ვერაფერს გახდა. შაჰისაგან მიჩენილი ჰყავდა მარჯვე მცველები. ისინი დღე-ღამ თვალის ჩინივით უფრთხილდებოდენ ამ იშვიათ ტყვეს.

დიდი პატივით ექცეოდა ლუარსაბს შაჰ-აბაზ, მუდამ გვერდით უჯდა ნადიმზე და თავაზობდა დიდ საჩუქრებს. მანვე დაადგა თავზე ძვირფასი სამეფო გვირგვინი და მიუბოძა განგებ მრავალი ქვეყნები. ტკბილი საუბარით, შექცევით და ნადირობით ცბიერი შაჰი თანდა-თან იტყუებდა ირანისკენ ქართლის მეფეს.

უმეფოდ დარჩენილ ქართლსა და კახეთს კი განაგებდა შაჰ-აბა-ზის მიერ დაყენებული მოხელენი. კახეთის გამგედ შაჰიმ დაადგინა გამაჰმადიანებული იასე, თეიმურაზ მეფის ბიძაშვილი, რომელსაც მისცა ვეზირებად დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე. ქართლი კი ჩააბარა ფარსადან ციციშვილს.

ამავედროს არ ისვენებდა იმერეთს მყოფი თეიმურაზ. ის გზავ-ნიდა დესპანთ მოსკოვსა და სტამბოლში, სწერდა სულთანს და რუსთა ხელმწიფეს ვრცელ პატაკებს, ეევედრებოდა ორთავეს დახმარებას, აბეზღებდა შაჰ-აბაზს, რომელმაც დაატყვევა მისი დედა და შვილები, ახლა კიდევ გაიტაცა ქართლის მეფე. ამრიგად, აბამდა ინტრიგის ქსელს ორ მოპირდაპირე სახელმწიფოს შორის. ერთსა-და-იმავე დროს „ღმერთსაც უნთებდა სანთელს და ეშმაკებსაც“. ამ ინტრი-გებში მან ჩაითრია იმერთა მეფე და გურია-ოდიშის მთავრები.

კახეთის აჯანყება და თეიმურაზის ბოროტებანი

შაჰ-აბაზის მიერ მეფედ დაყენებული იასე მეტად მკაცრად ეპყრობოდა კახეთს, ავიწროებდა დიდებულთ და აწიოკებდა ხალხს. მას ბაძავდენ ირანელი მოხელენი და ჯარისკაცნი. ამათ თარეშს და უდიერ საქციელს არ ქონდა საზღვარი. ამას არ ჯერდებოდა ბოროტი იასე. ის ანგრევდა ტაძრებს, სდევნიდა სამღვდელო პირთ, უპატიოდ ეექცეოდა ბერებს და მონასტრებს, ავრცელებდა შაჰმადის სჯულს.

მამადიანი მეფის ასეთი საქციელი ფრიად აღელვებდა კახეთს. იგი მზად იყო. იარაღით ხელში მოესპო მტარვალი და მოეშორებია ირანელთა ბატონობა. ამას ხელს უწყობდა თეიმურაზის კაცების ჩამოსვლა და ხმის გავრცელება, რომ თურქეთის დიდი ჯარი მოდის ჩვენს საშველადო. ახლა კახნი ეძებდენ გმირს, ბელადს, რომელსაც უნდა აეფრიალებია აჯანყების დროშა.

გამოჩნდენ ისინიც!

აჯანყების სათავეში ჩადგა კახეთის განთქმული სარდალი დავით ჯანდიერი; ამას მიემხრენ არა ნაკლებ ცნობილი ნოდარ ჯორჯაძე, თამაზ ვაჩნაძე და დალი-მელიქი. ეს უკანასკნელი, ტომით შირვანელი, იყო წინად შაჰის სამსახურში, მარა უღალატა მას და მიემხრო ქართველთ, რადგან შაჰ-აბაზ უდიერად მოექცა შირვანელთ, აჰყარა ისინი თავის მიწა-მამულიდან და გადმოასახლა კახეთში, სადაც ეს რაინდი ხალხი თითქმის გაქართველდა, ენით და ზნე-ჩვეულებით შეეხორცენ კახელთ.

კახეთში ყველაზე უფრო შესანიშნავი ტაძარია ალავერდი, წმ. გიორგის სახელზე აგებული. ყოველ წლის თოთხმეტ სექტემბერს ამ ეკლესიაში იმართება დიდი დღეობა. მის გალავანში და წინ გაშლილ ალვანის ვრცელ მინდორზე დღეობის დროს იკრიბება აუარება მლოცველნი. მთელი კახეთი და მთის ხალხები აქ იყრიან თავს სალოცავად. აქვე იმართება დიდი ბაზრობაც. აი, სწორედ ეს დღე აირჩიეს შეთქმულებმა აჯანყების მოსახდენად.

კახეთში პირველ შემოსევის დროს შაჰ-აბაზმა შემოავლო ალავერდის ტაძარს ვრცელი, მაღალი გალავანი და გადააკეთა ციხესიმაგრედ. აქვე ჩააყენა ჯარი, რომელიც უწესოდ ეპყრობოდა მლო-

ცველთ და დასცინოდა მათ სარწმუნოებას. დადგა ალავერდობა; უამრავი ხალხი მოაწყდა ტაძარს. მოვიდენ მთის არწიენი ჯუბა-ჯავ-შანში ჩამსხდარნი, თუშნი, არაგველნი და ფშავ-ხევსურნი. აქვე იყო შეთქმულთა ბელადი დავით ჯანდიერი თავის ამხანაგებით. ქართველები ელოდენ ნიშანს, რომ დარეოდენ და გაეჟლიტათ ირანელნი. გაიმართა პაწია კინკლავი ირან-ქართველთა ეორის. მეციხოვნეებმა დასჭრეს რამდენიმე კახი და მთიელი, ეს იყო საკმაო.

— სიკვდილი მტარვალთ! — შესძახა ჯანდიერმა და იძრო ხმალი. ამდროს გავარდა თოფი. ეს იყო შეთქმულთა ნიშანი. გამწარებული ქართველნი ეძგერენ მტრის მეციხოვნე ჯარს და იწყეს მუსვრა. რამდენიმე საათი და გაწყდა ერთიანად მტერი, დახოცილი ირანელნი ეყარენ ეკლესიის გალავანში.

ეს ამბავი ელვის სისწრაფით მოედო მთელ კახეთს. შეიქნა მოძრაობა და საომრად მზადება. კახთ მიეხმრენ შირვანელნი. ამ ამბავმა შიშის ზარი დასცა იასეს. მან იწყო მაგრება და ირანელთა ჯარის შეგროვება. დღითი-დღე ის ელოდა თავზე დაცემას.

როცა ასეთი საგმირო ამბები ხდებოდა კახეთში, მეფე თეიმურაზ იყო იმერეთს შეხიზნული, წერდა ლექსებს. ამდროს მოუვიდა კაცები კახეთის შეთქმულთაგან. ისინი აუწყებდენ ფრიად სასიამოვნო ამბებს: შაჰის ჯარების გაწყვეტას, კახეთის განთავისუფლებას და იწვევდენ მეფედ.

ამ ამბავმა ააფრთოვანა თეიმურაზ, მაშინვე გაემართა კახეთს დიდი ამალით. ანანურთან მაეგებენ შეთქმულთა მოთავენი ოცდაორი ათასი მეომრით და მიიღეს მეფე დიდი ზეიმით. ამ ჯარით თეიმურაზ დაეცა იასეს და სასტიკად დაამარცხა. ცხარე ბრძოლაში მოჰკლეს თვით იასე. აქედან დავით ჯანდიერი მიუხტა ზეგანში გამაგრებულ ირანის ჯარს. მტერი დანებდა უომრად. გალაღებულმა ქართველებმა თეიმურაზის ბრძანებით ეს ჯარი თავის სარდლებით გაწყვიტეს მთლიანად.

ამრიგად, კახეთმა გადიგდო მონობის უღელი. იშვებდა და ხარობდა ხალხი. კახეთის ტახტზე დამკვიდრდა თეიმურაზ. მან დაუწყო ხელის პოტინი უპატრონოდ დარჩენილ ქართლსაც, ერეოდა მის შინა საქმეებში და იმხრობდა გავლენიან თავადებს. თავის სიმკაცრით და ბოროტებით თეიმურაზმა გადააჭარბა კიდეც იასეს და კონსტანტინეს.

გამაგრდა თუ არა ტახტზე, თეიმურაზმა ხელი მიჰყო იასეს მომხრე კახეთის დიდებულთა ამოწყვეტას. შეასრულა რა ეს საზიზღარი საქმე, მან შეიპყრო კახეთში მყოფი ირანელი ვაჭრები, დახოცა წამებით და მათი ქონება მიისაკუთრა თვითონ. არც აქ შეჩერდა სისხლის მღვრელი მეფე: მისცა შაჰის მოღალატე დალი-მელიქს ათი ათასი მებრძოლი და შეუსია ირანის საზღვრებს.

დალი-მელიქი დაეცა ირანის განაპირა კუთხეებს, ააოხრა ისინი და გაწყვიტა მრავალი ხალხი, ხოლო ირანის ორ ქალაქს, არეშსა და ქამალს, სამუდამოდ მოუღო ბოლო.

ამავედროს თეიმურაზ არ იშლიდა თავის ძველ ჩვეულებას: გზავნიდა ელჩებს რუსეთში, აბეზღებდა შაჰ-აბაზს მოსკოვის ხელმწიფესთან და ევედრებოდა მიეღო კახეთის სამეფო თავის სრულ მფარველობაში.

ყველა ეს ამბები ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს და გაარისხა უზომოდ. ის მზად იყო თავის კბილებით დაეგლიჯა თეიმურაზ. მან აიყარა გული ქართველებზე. მისგან დაჯილდოვებული და ვეზირებად დაყენებული კახნი, დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე, ღალატობდენ მას.

ამის შემდეგ რა იმედი უნდა ჰქონებოდა დანარჩენების! ამკარად მზერდა, რომ დღეს თუ ხვალ მთელი ივერი ჩაუვარდებოდა ხელში დიდ რუსეთს, რომლის ასეთი გაძლიერება და მოახლოება დაღუპავდა ირანს. შაჰ-აბაზს უნდა მიეღო ეხლავე მკაცრი ზომები, რომ ეხსნა მაინც თავის ქვეყანა. მან გადაწყვიტა კახთა სასტიკად დასჯა, მთელი ივერიის ხალხის აყრა და მათ ნაცვლად ადერბეიჯანელი თათრების დასახლება. ამით შაჰის სურდა სამუდამოდ აეცილებია თავიდან ქართველ მეფეთა რუსეთისაკენ ხელის პოტინი და ივერიისკენ რუსების ლტოლვა. მას სწადდა ჩაეგდო ხელში და ჩაეკეტა მაგრად კავკასიონის კარი, დარიალის ხეობა, საიდანაც უნდა გადმოსულიყვნენ რუსნი საქართველოში და საიდანაც ეხსნებოდა რუსეთს თავისუფალი გზა შიგ შუაგულ ირანში.

შაჰი შეუდგა საქმეს, იწყო დიდი მზადება და ჯარების შეგროვება. ის კარგად იცნობდა ქართველებს, იცოდა თუ რა მამაცი ხალხი ესახლა ივერიაში. თუმცა ქართლი იყო უმეფოდ, თუმც თეიმურაზ მაშინვე გაიქცეოდა და უპატრონოდ დასტოვებდა კახეთს, მაგრამ ამ ორ პატარა სამეფოს ჰყავდა ისეთი გამოცდილი სარდლები, ჰქონდა ისეთი ბუნებრივი და ხელოვნური სიმაგრენი, რომ მათი დამარცხება არ იყო ადვილი საქმე. ამას გრძნობდა შაჰ-აბაზ და იღებდა ზომებს. შაჰის იდუმალი განზრახვა შეიტყო დიდ მოურავმა. ის მზერდა მის საშინელ რისხვას, ხედავდა, თუ რა გულმოდგინეთ იწვევდენ ჯარებს ირანის ყოველ კუთხიდან. ეს დიდი ლაშქარი უიდა წასულიყო ივერიაში. მას უნდა აეყარა ხალხი ქართლ-კახეთიდან, ზოგიც გაეჟლიტა. ამიერით ქართველის სახელი უნდა მოსპობილიყო ივერიაში. ამიერით იქ უნდა დაესახლებიათ ირანელნი და მუღანლოს თათრები.

სააკაძის გული აივსო ცეცხლით. ის ხედავდა ივერიის დაღუპვას. კახეთს კიდევ არ უჭირდა ისე, მას ყავდა მეფე და გულშემატკივარი გამოჩენილი სარდლები, ქართლი კი სრულიად უპატრონოდ იყო გდებული.

გიორგი სააკაძე ეახლა შაჰს. მან არ დაზოგა თავის დიპლომატიური ნიჭი და ენამზეობა, რათა აეცილებია ივერიისთვის ეს საშინელი რისხვა. ცხოველი ფერადებით დაუხატა შაჰ-აბაზს ქართლ-კახეთის ერთგულება, ცხირეთ-ტაშისკართან თურქთა ჯარის განადგურება, თვით სააკაძის და მის ქართველების თავდადება აურაცხელ ომებში ავღან-სინდთა წინააღმდეგ, მათ მიერ ერაყისა და ქურთისტანის დაპყრობა, მოაგონა თუ რა დიდი ღვაწლი დასდო მან ირანს, სთხოვდა არ აყოლოდა თეიმურაზის უგუნურებას, არ ჩაედინა დიდი უსამართლობა, არ დაეღვარა უბრალოდ უდანაშაულო სისხლი. თვითონ ქართლსა დიდი მოურავი დაუდგა თავდებად, რომ ამიერით ეს სამეფო არ ჩაიდენდა შაჰის საწინააღმდეგო საქმეს და შეწყვეტდა მოსკოვთან ყოველივე კავშირს.

ვერ მოალბეს ამ მხურვალე სიტყვებმა ყაენის მრისხანე გული. იგი ფრიად აღელვებული იყო თეიმურაზის საქციელით, მას მეტად აშფოთებდა კახეთში ირანის ჯარების ამოწყვეტა და დალი-მელიქის მიერ ირანის საზღვრების აოხრება. შაჰმ მისცა დიდ მოურავს სიტყვა, რომ ქართლს არას დაუშავებდა, ხოლო თეიმურაზს ასწავლიდა ჭკუას.

რამდენიმე დღის შემდეგ შაჰ-აბაზმა სააკაძე მისი მამაცი ქართველებით გაგზავნა ირანის სამხრეთით, თვითონ-კი დიდი ლაშქრით გაემართა ივერიისაკენ, რათა მოესრა მთელი კახეთი.

სისხლიანი პასექი

— დიდებულო მეფევ! ეს-ესაა გულის ხეთქებით მოირბინა ჩვენმა იფრინდამ და გვამცნო საზარო ამბავი: დიდი ლაშქრით მოდის კახეთზე გაბრაზებული შაჰ-აბაზ და გვიპირებს სრულ განადგურებას. ბრძანეთ ახლავე ქუდზე კაცის დაძახება. გავამაგროთ შემოსასვლელი გზები და ციხენი. დავხვდეთ მტერს, როგორც ეკადრება. — მოახსენა ბზობა დილით მთავარსარდალმა დავით ჯანდიერმა თეიმურაზ მეფეს, რომელიც ელაზღანდარავებოდა კარის მასხარა ჯუჯა გურგენას. გრემის სასახლეში მოიყარეს თავი სხვა ცნობილმა სარდლებმაც: ნოდარ ჯორჯაძემ, თამაზ ვაჩნაძემ და დალი-მამედმა.

— მოდის შაჰ-აბაზ დიდი ჯარით?! მობრძანდეს, ჩემო დავით, ჩვენ კი, ნურას უკაცრავად, ველარ დავხვდებით აქ მასპინძლად სპარსეთის დიდ ყაენს და ვერ ვუმკვლევთ აღდგომის წითელ კვერცხებს! არა, ჩემო გურგენა? ჩვენ გადავიდეთ, ჩემო დავით, იმერეთს, სტუმართმოყვარე მეფე გიორგისთან და იქ ვიდღესასწაულოთ აღდგომა სიხარულისა. აბა, გურგენა, გააჯავრე ერთი შენებურათ ირანის მელას, შაჰ-აბაზს, ლომი რომ ჰგონია ქვეყანას, — და მოხუცი გურგენაც დაიმანჭა რაღაც უცნაურად.

— დიდებულო მეფევ! რა დროს ხუმრობაა! ხომ მოსრა იმ ურჯულომ მთელი კახეთი! ხომ გაქალიტა ხალხი! ხომ დაანგრია ტაძრები და მონასტრები! ხომ გაანადგურა სოფლები და ქალაქები! — წარმოსთქვა აღელვებით ნოდარ ჯორჯაძემ.

— რა ვუყოთ მერე, ჩემო ნოდარ! მტერი აბა რისი მტერია, თუ ზიანს არ მოგაყენებს! ეჭვი არაა, უზიანოდ არ ჩაივლის მისი შემოსვლა. ხალხსაც გაგვიქალეტს, ციხე-კოშკებსაც დაგვინგრევს, სოფელ-ქალაქსაც ცეცხლს წაუკიდებს, მაგრამ რა ვქნათ! ყველაფერი ღვთის ნებაა... ხალხი უეჭვოა მიაწყდება მთებსა და ვიწრო ხევებს, თავს გადირჩენს და თუ მიუსწრებენ ყიზილბაშნი და გაწყვეტენ რამდენიმე ათას კაცს, რა ვუყოთ მერე! ღვთის მადლით ისევ ბლომად გვყავს გლეხობა. კოლოსავით მრავლდებიან ამ პატარა ინით სავსე კახეთში. მართალია, ისე გახშირდა მოსახლეობა, რომ სულერთიან მოისპო სანადირო ადგილები. ტყეილა კი არ ნატროობდა გაწსვენებული პაპაჩემი, მეფე ალექსანდრე, და ეგედრებოდა უფალს: „ღმერ-

თო, გამიწყვიტე ეს ხალხი და მით სანადირო ადგილები გამიმრავლეო“. და თუ იგი ვერ მოესწრო ამას, მე კი აუცილებლივ მოვესწრები ჩემი ძველი ოსტატის, შაჰ-აბაზ დიდის წყალობით, — სთქვა ესა და მიუბრუნდა ისევ თავის მასხარას.

მეფე თეიმურაზის ასეთმა სიტყვებმა განცვიფრებაში მოიყვანეს იქ დამსწრე დიდებულნი. იმათ მდუმარედ გადახედეს ერთმანეთს.

— არ აჯობებს გაცლა ასეთ მძიმე დროს, დიდებულო მეფევ, და ხალხის უპატრონოდ დაყრა... რას იტყვის ქვეყანა! ამისთანა დროს გაცლა სწორედ რომ სამეფოს ღალატია... თავს დაგვაწყდების ხალხის რისხვა... ჩვენსა კისრად დარჩების დახოცილთა და ტყვედ წაყვანილთა ცოდვა-ბრალი... როგორც დანამდვილებით შევიტყვეთ, უამრავი ლაშქრით მოდის ირანის ლომი ჩვენი საქციელით უზომოდ გაბრისხებული... ყველაფერს გაჟღეტს და გაანადგურებს, ქვას ქვაზე არ დასტოვებს... ნუ ვიქმთ ეგეთ საძრახ საქმეს, დიდებულო მეფევ, ნუ გავხვდებით ლაჩარნი! ნუ გავეცლებით მძვინვარე მტერს! ბრძანეთ და დაუძახეთ ქუდზე კაცსა. ორ-სამ დღეში შეკრებ ოცი ათას კაცს, რაც სრულებით საკმაოა შემოსასვლელ ადგილთა გასამაგრებლად და ქვეყნის დასაცავად გაჭირვების ჟამსა. კახნი ლომებად იქცევიან ხოლმე, გაძლევთ სიტყვას, რომ ადვილად დავამარცხებთ მეტ მტერსაც. არ გაგმეტებთ სირცხვილს... გასახელებთ, დიდებულო მეფევ! გეკედრებით მუხლმოდრეკით, გემუდარებით, ბრძანეთ ქუდზე კაცის დაძახება... — მუხლმოყრით ევედრებოდენ მეფეს დავით ჯანდიერი და ყველა იქ დამსწრე სარდლები. ამათ აქეზებდენ აგრეთვე იქ მყოფი დიდებულნი. ხოლო ვერაფერმა გასჭრა თეიმურაზ მეფეზე. იგი თავიდანვე დაშინებული ჰყავდა შაჰ-აბაზს.

— ვერა ბატონებო! ვერ გეთანხმებით! მეყო რაც თქვენი რჩევით უბედურება დამატყდა თავზე. ვგონებ ყველას კარგად გახსოვთ, რაც მირჩიეთ ამ ხუთი წლის წინად, შაჰის პირველი შემოსვლის დროს... ვერაგმა ყიზილბაშმა მომთხოვა მძევლად დედა და შვილები. მოიგონა რაღაც ხრიკები, თქვენ-კი დამატანეთ ძალა და გამაგზავნიეთ. ღმერთმა ხომ იცის, არ მსურდა მათი გაგზავნა... ვინ იცის ურჯულო შაჰმ იქნებ კიდეც აწამა ისინი... უარესად მომექცეოდა მეც, რომ დამეჯერებინა თქვენი სიტყვა და ხელში ჩავვარდნოდი, როცა მომითხოვა მეცა და თქვენ მატანდით ძალას წაკულიყავ. ხოლო უფალმა ღმერთმა მაგონა მალალი აზრი და არ აგყევი თქვენ აჩქარებულ რჩევას; არ ვეახელ ვერაგ შაჰ-აბაზს, გადავეკ იმერეთს და გადავირჩინე თავი. და ახლა კვალად მირჩევთ აქვე დარჩენას, ჯარის შეგროვებას და მტერთან შებმას? არასდროს! ნურას უკაცრავად, ჩემო სარდალნო და დიდებულნო, ვერ ჩავიდენ ეგეთ სისულელეს. ირანის ყაენი,

შაჰ აბაზ დიდი, მოდის საუკეთესოდ აღჭურვილი უამრავი ლაშქრით, თოფებით, ზარბაზნებით და ზამბურაკებით შეიარაღებული და თქვენ აბა რას გააწყობთ უვარგისად აღჭურვილნი, ისიც ოციათასი კაცით! არა, ეგ სიგიჟეა და ბავშური ოცნება... მაგით ჩვენ უფრო გავაღიზიანებთ და გავაბრაზებთ ყაენს. დიდ ზიანს მივაყენებთ ქვეყანას. ბევრად უმჯობეს არს განვერიდოთ გააფთრებულ მტერსა, ჩვენ, მეფე და დიდებულნი ცოლშვილით გადვიდეთ იმერეთს, სადაც ვერ მოგვწვდება მტერი, ხოლო ხალხი უჩვენოთაც მოძებნის სამალავ ალაგებს და გადირჩენს თავს. მაშ, ახლავე შევუდგეთ საქმეს...

— დიდებულო მეფევ, ვემუდარებით გვისმინოთ! — სცადა ვედრებით მიმართვა ჭაბუკმა თამაზ ვაჩნაძემ, მაგრამ მეფემ მკაცრად ვააწყვეტია სიტყვა.

— კმარა! ხმა, კრინტი!.. გადაწყდა! უნდა განვერიდოთ პირდაღებულ გაცოფებულ ვეშაპს. ახლავე მოვემზადოთ ხელდახელ და გავსწიოთ თიანეთით იმერეთისაკენ. თქვენ, ყველა სარდლები და დიდებულნი, თან უნდა გამომყვეთ ცოლ-შვილიანათ. თანაც მიიღეთ ზომები და შეკრიბეთ თუშ-ფშავ-ხევსურთა შორის სამი-ოთხი ათასი საუკეთესო მებრძოლი, რადგან ვიცი, რომ ის ცბიერი მელა, შაჰ-აბაზ, მიყელებს ძლიერი რაზმით და შეეცდება ჩემს ხელში ჩაგდებას. ამიტომ მოვემზადოთ წინასწარ და მარჯვედ დავხვდეთ მტერსა. რაც შეეხება კახეთის ხალხს, ნუ გედარდებათ! იმათ იციან თუ როგორ მოიქცენ. ადვილად მოძებნიან სოროებს თავის დასახწევად. და თუ მტერი დასწვავს და გაანადგურებს რამდენიმე დაბა-სოფელს, დაანგრევს ტაძრებსა და ციხე-კოშკებს, არა უშავს-რა. ღვთის შეწევნით, ბლომად გვაქვს ხე-ტყე, ქვა და სილა, აგრეთვე უამრავი მუშა-ხელი. ადვილად ავაგებთ და აღვადგენთ ყველაფერს. მაშ, ახლა გაცლაზე ვიფიქროთ! შეუდგეთ საქმეს, მოვემზადოთ ფიცხლავ და გავსწიოთ დღესვე. პირველ შემოსვლის დროსაც ასე გაქცევით გადავრჩით და ხალხიც ოდნავადაც არ დაზიანებულა. ღვთით ახლაც ასე იქნება. — დააბოლოვა თეიმურაზმა ამ სიტყვებით თავის აზრი. ის კი არ უწყოდა მეფემ, რომ მაშინ და ახლა სულ სხვადასხვა პოლიტიკა ამოქმედებდა შორსგამჭვრეტ დიპლომატ შაჰ-აბაზს. პირველ შემოსვლის დროს თან ახლდა ივერიის გმირი, წალხის ბელადი დიდი მოურავი და მისი მეოხებით ასცდა კახეთს შაჰის რისხვა. ახლა-კი არც საკაძე ახლდა ირანის ლომსა და თანაც ფუზომოდ გაბრაზებული იყო კახეთში მომხდარ ამბებით და თეიმურაზ მეფის მოქმედებით. ახლა იგი ცოფს ჰყრიდა კახეთის მიმართ და ემუქრებოდა სრული განადგურებით. ხოლო ეს არ იცოდენ კახეთის ხალხმა და მის მეფე თეიმურაზმა.

— მეფე გურბის იმერეთს დიდი ამალით, კახეთის ხალხი რჩება ეშწეოდ... ფნდა ვაცნობო დღესვე შაჰ-აბაზს. ო, რამდენ საჩუქრებს

მივიღებ! — გაიფიქრა გუნებაში მეფის მასხარამ და ზედიზედ გადვიდა მალაყს ნოხმოგებულ იატაკზე, შემდეგ-კი დაიყივლა მამალივით და ბოლოს გააბა ვირივით ყროყინი.

დამფრთხალ კურდღელივით თეიმურაზ მეფე მაშინვე გავარდა იმერეთს თავისი ცოლშვილით და დიდი ამალით. ესეც არ აკმარა უმწეო ხალხს: იმ შიშით, რომ კიდევ არ მიყელონ შაჰის მოწინავე რაზმებმა და არ ჩამძგდონ ხელშიო, თავის დამცველად მან შეკრიბა თავადაზნაურთაგან საუკეთესო მხედრები ორი ათას კაცამდე და გადიყვანა იმერეთს, მათ შორის ზემოხსენებული უპირველესი სარდლებიც: დავით ჯანდიერი, ნოდარ ჯორჯაძე, დალი-მამადი და თამაზ ვაჩნაძე. ამ სახით დააუძლურა სამეფო და მისცა პირში ჩასანთქავად შაჰ-აბაზს.

აღდგომა თენდებოდა. მილეული მთვარე და კაშკაშა ცისკარი მხიარულად დასცქეროდენ უდაბნოში დავით გარეჯის დიდ მონასტერს და უგზავნიდენ მკრთალ სხივებს სხვადასხვა კუთხიდან. აქ შეკრებილი ექვსასი ბერი აგზნებული სახით უვლიდა ტაძარს ლიტანიას ანთებულ კელაპტრებით ხელში და გალობდენ „ქრისტე-აღდგა“-ს. ეს ღაღადი გუგუნით ეფინებოდა მიდამოს ამ მყუდრო ღამეში. ექვსას კელაპტარს გაჰყონდა პრიალი...

— ეს რა ჩირაღდანია?! — წამოიძახა მრისხანე შაჰმ.

— უდაბნოს ბერები დღესასწაულობენ თავის პასექს, დიდებულო შაჰ, — იყო პასუხი.

— გაქლიტეთ მთლიანად, გაქლიტეთ გიაურები! — დაიღრიალა მტარვალმა.

შაჰ-აბაზის ბრძანებაზე ხუთასი ცხენოსანი დაეშვა უდაბნოსკენ ამოღებული ხმლით და დაერია უმწეო ბერებს. შეიქნა საზარო მუსვრა. როგორც მშიერი აფთრები ეძგერენ ირანელნი უიარაღო მლოცველ ბერებს; არ შეაკრთო მორწმუნე ივერნი ამ ველურ თავდასხმამ, ისინი ისევ დამშვიდებით უკლიდენ ტაძარს და ღაღადებდენ „ქრისტე-აღდგა“-ს, ეხოცებოდენ ჯვრით და კელაპტრით ხელში... ერთსდაიმავედროს დიადი და საზარო იყო ეს სურათი: ერთ მხარეს ამოქმედებდა მტარვალის ბრძანება და მხეცური ალღო, მეორეს-კი გმირად ხდიდა უხილავის უზენაესი რწმენა და სიყვარული. კიდევ ათიოდე წამი და ექვსასი ბერი ეყარა დახოცილი ტაძრის ირგვლივ, მონასტრის ზღუდეთა შორის, არცერთი კვნესა, არცერთი წყევა და გმობა მტრისადმი არ აღმოხდა მათ ბაგეს. ეს ბერები შეიქნენ ყაენის რისხვის პირველი მსხვერპლნი ივერიის საზღვრებს შიგნით. ამათი სისხლით მოირწყო კახეთში შესასვლელი გზა. ეს იყო ბოლო საწყალი იმ საშინელ ტრაგედიისა, რაც იმ ხანებში დატრიალდა ალაზნის ველზე...

კახეთის ხალხმა არად მიიჩნია მეფის გაქცევა იმოდენა ამალით. იგი იყო სრულიად დამშვიდებული და იმედოვანი, რომ შაჰ-აბაზ

დიდი არ ერჩოდა მას, მოექცევოდა ლმობიერად და დაყვავებით, როგორც ეს ჩაიდინა პირველ შემოსევის დროს.

საშინლად მოსტყუვდა გულუბრყვილო ხალხი! მან არ უწყოდა, თუ რა გაბრაზებული მოდიოდა კახეთზე ზვიადი შაჰ-აბაზ, ან რა ფარული ზრახვანი ამოქმედებდა ირანის ლომს.

უკვე ათასფერებად ყვავოდა ალაზნის ველი. ნებივრობდა იგი აპრილის მზის სხივებში უხვად მცურავი. ზურმუხტად შეფოთლილი ტყენი მთა-გორაკებზე, ამწვანებული ველ-მინდორი და შუაში მდორეთ გაშლილი ალაზანი თავის გიჟსაჟ შენაკადებით, ამკობდენ პატარძალივით შემკულს კახეთის ბუნებას. მინდვრად სამუშაოდ გამოფენილი ხალხი, მრავლად გაშლილი გუთნეული, მათზე მოღიღინე ურმული და ოროველა, გაცხარებული ხვნა-თესვა, აქა-იქ ამწვანებული ჯეჯილები, ზვრებში აცრემლებული ვაზები, უკვე გასხლული და ჭიგოებზე გაკრული,—ქმნიდნენ სიტკბო-სიცოცხლეს სოფლის მყუდრო ცხოვრებაში.

ამ გადაშლილ ველს ალამაზებდა აგრეთვე ფართო ქსელებად გაშლილი, თამარ მეფის თაოსნობით, მეთორმეტე საუკუნის დამლევს აგებული დედოფლის არხი, რომელიც რწყავდა ასიათასამდე დღიურ ნოყიერ მიწას, აძლევდა მას გვალვის დროს საჭირო ლამს და ყოველ წლივ უმცდარათ უვსებდა პურღვინით ბეღლებს და მარნებს კახეთ-ქიზიყის ნახევარ მილიონ მცხოვრებთ...

საშინელებას უმზადებდა უბედურ კახეთს ხვალინდელი დღე, მისივე მეფე თეიმურაზის წყალობით, რომელმაც თავის მოქმედებით ისე საშინლად განარისხა შაჰ-აბაზი.

ქართლის საზღვარზე თეიმურაზს მართლაც შეეფეთა სპარსთა ჯარი. შორს გამგზავრეტმა შაჰმ წინასწარ გამოგზავნა მის დასაჭერად ორი გამოჩენილი სარდალი: ისპანდარ-ბეგი და ალიყული-ხან ხუთმეტი ათასი მეომრით. ამათ უყელეს ქართლიდან თეიმურაზ მეფეს და შეუკრეს გასაქცევი გზები.

თეიმურაზ ჩავარდა საფრთხეში. მას მოელოდა ტყვეობა და სიკვდილი. შიშმა და თავის დაცვის ალღომ გმირად აქცია ეს ადამიანი. მან ადრევე შეკრიბა ერწო-თიანეთში სამიათასამდე მებრძოლი, რამაც თავის დიდ ამალასთან ერთად მიაღწია ხუთი ათას კაცამდე; ამ ჯარით ეკვეთა მტერს ისეთი გამწარებით, რომ საშინლად დაამარცხა სამჯერ მეტი მტრის ლაშქარი და გამარჯვებული გადვიდა იმერეთს.

ამ ამბავმა კიდევ უფრო გააბრაზა მძვინვარე შაჰი; იგი შემოვიდა ტფილისში, დასვა ქართლის მეფედ ლუარსაბის ბიძა, თავის ერთგული, გამუსულმანებული ბაგრატ-მირზა, დაუყენა მთავარ ვეზირად დიდი მოურავის უფროსი ძმა ბეჟან საკაძე, თვითონ კი ურიცხვი ჯარით გადვიდა კახეთს, რათა მთლიანად მოესპო ეს მხარე.

კახეთის აოხრება

სამი მხრიდან მოედო უპატრონოდ მთენილ კახეთს ირანის ლაშქარი ცეცალით და მახვილით ხელში, ნამდვილი ჯოჯოხეთი დატრიალდა ალაზნის ველზე. გამხეცებული მტერი შეესია სოფლებს, დაბა-ქალაქებს და დაუწყო უმოწყალოდ ჟლეტა ხალხს; მათი სისხლით წითლად იღებებოდა მთა, ველი და მინდორი. რასაც ვერ წვდებოდა ირანელთა მახვილი, მას ანადგურებდა ცეცხლი. საშინელი ხანძარი მძვინვარებდა ალაზნის ველზე, სპობდა ივერთ ქონებას და სარჩო-საგანძურს. ულმობელ სტიქიონის უმაძღარი წითელი ხახა ნთქავდა ყველაფერს...

კახნი არ მოელოდენ ასეთ ჯოჯოხეთს, არ ეგონათ თუ ასე გაიმეტებდა მათ შაჰ-აბაზ, როგორც ქართველი დედის შვილი და ივერთ მეფეთა სიძე. მათ არ ესმოდათ, თუ რა ფარული ზრახვანი ამოქმედებდა მას და ადენინებდა ასეთ უმაგალითო სიმკაცრეს. მათ კარგად ახსოვდათ შაჰის პირველი შემოსვლა და სათნო-მოქცევა. სწორედ ამის გამო, კახეთის მცხოვრებნი ახლა სრულიად მოუმზადებელი დახვდენ მძვინვარე მტერს.

ამ უმაგალითო მუსვრამ და ცეცხლმა შიშის ხარი დასცა მთელ კახეთს. ხალხი თავის ცოლშვილით და სარჩო-ქონებით ეცა მთებს, სამალავ ალაგებს, მარა გვიანლა იყო! წინდახედულ მტერს უკვე შეეკრა მათთვის გასაქცევი გზები, ამიტომ ათასობით უვარდებოდენ ტყვედ, ან იჟლიტებოდენ მტრის მახვილით. ვინც კი ასწრებდა მთებში შეფარებას, უარესი დღე ადგებოდათ იქ ლეკებისგან. შაჰ-აბაზმა მიუსია კახეთს დასარბევად ისინი. ლეკთა ბრბონი უტევდენ მთებიდან და ბარიდან დამფრთხალ ივერთ და ადენდენ მუსრს, იტაცებდენ ქალებს და ბავშვებს, ართმევდენ სარჩოს, ჯოგსა და მთელ ქონებას.

ოთხმოცი ათასი ქართველი ქალი და კაცი გაწყდა ერთ თვეში ალაზნის ველზე ამ საშინელ მუსვრის დროს. ასორმოცდაათი ათასი ქართველი კი ტყვედ ჩაუვარდა მტერს*.

---

* ზოგიერთი მწერლის აზრით ირანში გადასახლებულ ქართველთა რიცხვი თითქო აღემატებოდა ნახევარ მილიონს. ჩვენ ეს რიცხვი მიგვაჩნია გაზვიადებულად. ეს საშინელი ამბები მოხდა 1618 წელს. ა ვ ტ ო რ ი.

ბევრი საზარო უბედურება განიცადა საქართველომ თავის ხანგრძლივ ისტორიაში, მარა ამგვარი რამ არ ენახა არასდროს. შაჰ-აბაზის მტარვალობის წინაშე გაფერმკრთალდენ მურვან ყრუს, არსპასლანის, მალექ-შაჰის, ჯელალედინის, ლანგთემურის და აზიის სხვა ბრძანებელთა მხეცური მოქმედებანი ქართველთა მიმართ. შაჰ-აბაზმა გადააჭარბა ყველას. მან მოიწადინა კახეთის მოსპობა და მიზანს მიაღწია თითქმის.

ასე ძვირად დაუჯდა კახეთს თეიმურაზ მეფის პოლიტიკური სიბეცე. რას შვრებოდა ამდროს მოსკოვის მეფე, როცა მისი მიზეზით ასე უმოწყალოდ იჟლიტებოდა კახეთის ხალხი? რუსეთის მეფეს არ ეცალა ივერიისთვის. მან ერთი მუჭა რაზმიც კი არ მიაშველა კახეთს.

რას შვრებოდა ამდროს კახეთის მეფე თეიმურაზ, რომლის მიზეზით იღუპებოდა ეს მხარე, როცა მთელ კახეთს მოსდებოდა გააფთრებული მტერი ცეცხლით და მახვილით, როცა ალაზნის ველზე ასე უხვად იღვროდა ქართველის სისხლი?! ამდროს თეიმურაზ მეფე სუფევდა იმერეთს, იჯდა ტახტზე ფეხმოკეცით მდიდრულ დარბაზში, აეღო ხელში კალამი, გაეშალა ეტრატი და ლექსავდა „ხილთა ქება“-ს.

— გონს მოდით, ძმებო! შესდექით! ნუ გარბიხართ უგზო-უკვლოდ ცხვრის ფარასავით დამფრთხალნი! გამხნევდით! ქართველთ არ შეფერის ეგეთი ლაჩრობა! შეერთდით! შეიარაღდით! დავუხვდეთ მტერს მამაცად! ან ვაბრუნებიოთ პირი ან შევაკვდეთ გმირულად. ნუ შევარჩენთ ყიზილბაშთ ჩვენი ქვეყნის დარბევას, აოხრებას, ოჯახის აწიოკებას, ხალხის ტყვევნა-გაჟლეტას. — გაიძახოდა მჭექარე ხმით გურჯანელი გლეხი ილო ჯალიაშვილი, თავიდან ფეხებამდე იარაღში ჩამჯდარი, ყირიმის თოფით ხელში. — ძმებო, ხომ ხედავთ რა გვიყვეს მეფემ და თავადებმა! თვითონ ადრევე გაიქცენ ცოლ-შვილით და თავი შეაფარეს იმერეთს, ჩვენ-კი აქ დაგვყარეს უპატრონოდ და პირში მიგვცეს გააფთრებულ მტერს... ზიზღი და ხალხის რისხვა ქვეყნის მოღალატე მეფეს და თავადებს! მათი იმედი ნულარ გვაქვს. დღეიდან ჩვენ თვითონ ვართ ჩვენი თავის პატრონი და ჭირისუფალი. მოქუჩდით ჩემთან კახეთის ვაჟნო, ვისაც კი ვიდგეთ ძარღვებში ვაჟკაცობის სისხლი, მოგროვდით ჩემთან, ვისაც კი გიძგერთ ძველი ქართველის მამაცი გული! „ჭირსა შინა გამაგრება, ისე უნდა ვით ქვიტკირსა“, ბრძანებს დიდი რუსთველი; ამაზე მეტი ჭირი და ვაება არ დადგომია და არც დაადგება უბედურ კახეთს... ოჯახს გვინგრევენ, ცოლშვილს გვიტყვევებენ და გვიუპატიურებენ, სახლებს და ბალ-ვენახებს გვიწვავენ. ყანებს და სარჩოს გვისპობენ, ჩვენ თვითონ ცხვრებივით გვჟლეტენ და ასეთ დროს შებრძოლებისა და გმირუ-

ლად შეკვდომის ნაცვლად გარბიხართ ლაჩრად და ძვრებით თავვის სოროში. სირცხვილი თქვენი! ნუ თუ ასე დედლად იქეცით გმირ წინაპართა შვილები? გონს მოდით! შეიარაღდით, შეერთდით, მოქუჩდით ჩემთან და, აჰა, საერთო ძალით მივიტანოთ მედგარი იერიში გალაღებულ და გამხეცებულ მტერზე! — გაიძახოდა მჭექარე ხმით იგივე მამაცი ილო და დაქროდა თავისი ლუში ცხენით დაბა-სოფლებში. მისი მძლავრი ხმა უდგამდა მის გამგონთ გმირობის სულს. მოდიოდენ ილო ჯალიაშვილთან კახეთის გლეხის შვილები, მამაცი ვაჟნი ასობით იარაღჭურვილნი და დგებოდენ მის დროშასთან იმ რწმენით, რომ, ან გაეძევათ მტერი ან გმირულ ბრძოლაში შეკვდომოდენ მას. და გმირი ილოც სანაქებოდ ბელადობდა ამ გლეხთა რაზმებს. ისინი ხელდახელ აგებდენ სიმაგრეებს ანუ სიგნახებს, მფრინავი რაზმების სახით, ეცემოდენ მოულოდნელად ალაზნის ველზე სათარეშოდ გაბნეულ მტერს და აყენებდენ საგრძნობ ზიანს მოულოდნელი თავდასხმით, მეტ წილად დილის რიჟრაჟზე, ართმევდენ მტერს ტყვეებსა და ნადავლს, სურსათს, იარაღს და ჟლეტდენ. იმუსრებოდა კახეთის ხალხი, იმუსრებოდენ ილოს მფრინავი რაზმები, მაგრამ იჟლიტებოდა მტერიც... ასეთმა მოვლენამ საგონებელში ჩააგდო ვერაგი შაჰ-აბაზი: მან გადაწყვიტა დროით გასცლოდა იმ კახეთს, რომლის მოსპობას ის აპირებდა.

თითქმის ერთ თვეს დარჩა შაჰ-აბაზ კახეთში. ერთი თვის მანძილზე იწოდა, იჟლიტებოდა და ფეხქვეშ ითელებოდა მდიდარი ქვეყანა, წყდებოდენ კახნი თავის ცოლშვილით, მარა წყდებოდა მტერიც. ქართველებმა იაფად არ დაუსვეს მტერს თავისი დაღუპვა.

ეს უმაგალითო ამბები გლოვის ზარივით მოედო მთელ საქართველოს, ყველა გლოვდა კახეთის აოხრებას, განადგურებას და ხალხის ველურად გაჟლეტას. კოლხეთ-მესხეთ-იეერიის ვერც ერთმა კუთხემ ვერ შესძლო დახმარებოდა თავის მოძმე კახელთ იმ საბედისწერო ბრძოლებისა და ჟლეტის დროს... აი, რას ნიშნავდა დაქსაქსვა წვრილ სამეფო-სამთავროებად. ხოლო ამდროს იყო ირანში ერთი გადახვეწილი ქართველი, რომელიც ყველაზე მეტად სწუხდა და გლოვდა კახეთის დაღუპვას. შაჰის უმაგალითო მტარვალობამ და მისი ჯარების ბარბაროსობამ შურისძიებით ააგსო იმ ადამიანის გული: მან გადასწყვიტა სამაგიეროს გადახდა. შეფიცა თავის თავს, რომ ძვირად დაუსვას ირანს ივერიის საუკეთესო ნაწილის ასე აოხრება. მან დაიფიცა აიზღოს ქართველთა სისხლი. იგი ეძებდა მარჯვე დროს და ეს ჟამიც მალე დადგა.

ქართველი ტყვეები

შაჰ-აბაზმა იჯერა გული. ძალ ააოცა ცთელი კახეთი და ქიზიყი. გასწყვიტა ოთხმოცი ათასი მცხოვრები და დაატყვევა ასორმოცდაათი ათასამდე ქალი და კაცი. დაჰყო ისინი ურდოებად და დაუპირა ირანში გადასახლება. ტყვეებს შორის ჭარბობდენ ქალები. ამათში, შაჰის ბრძანებით, არჩეულ იქნა სამი ათასი ულამაზესი ქალწული, ცამეტი წლიდან თვრამეტ წლამდე. მათ შორის ასოცი უტურფესი ასული ყაენის ბრძანებით ადრევე გაიგზავნა თეირანს, მისი ჰარემის დასამშვენებლად; დანარჩენები-კი დაურიგა ჯილდოთ ჯარების უფროსებს, რითაც ფრიად ასიამოვნა და მოიგო მათი გული.

ივნისის დამდეგს გავარდა ხმა — ორი კვირის შემდეგ ქართველ ტყვეებს გზავნიან ირანშიო. ეს ხმა ელვის სისწრაფით მოედო მთელ ივერიას. ამ საზარო ამბავმა ელდა დასცა კახეთ-ქიზიყის დაბა-სოფლებში უპატრონოდ დაყრილ მოხუც-დავრდომილთ და მწარე ბოღმით აავსო მთებში შეხიზნულნი; აქ, საუკეთესო ბიჭები დაფაცურდნენ, შეითქვენ, შეეფიცენ ძმებად ერთმანეთს, შეადგინეს რაზმები და გადასწყვიტეს დასცემოდენ ღამე ირანის ჯარს, გუშაგად გამყოლს და, რათაც არ უნდა დაჯდომოდათ, გაეთავისუფლებიათ, თუ ყველა არა, ქართველი ტყვეების ნაწილი მაინც.

ივლისის ხუთმეტს, დილით ადრე უჩვეულო მოძრაობა შეიქნა ირანელთა მთავარ ბანაკში. ამდღეს მიჰყავდათ ქართველი ტყვენი.

ირანის დიდმა ბატონმა ისურვა თავის თვალით ენახა ეს ტყვეები. ამიტომ, მთავარ ბანაკის გადაღმით, გორაკზე, ააგეს მდიდრული ჩარდახი, რომელიც ამაყად დაჰყურებდა ვრცელ მინდორს. აქ უნდა შეეკრიბათ ყველა ბანაკიდან ქართველი ტყვენი, რიცხვით ასორმოცდაათი ათასამდე. და ეს ამოდენა ხალხი — ქალი, კაცი და მოზარდი, ამ სიცხეში უნდა გაერეკათ ცხვრის ფარასავით შორეულ ირანში.

გამობრძანდა თავის ძვირფას კარავიდან შაჰ-აბაზ, ტურფა არიფებით და ბრწყინვალე ამალით გარემოცული! ოქროს ტახტრევანით მიბრძანდა იგი ოქსინოთი მოფარდაგებულ ჩარდახში! დიდებით დააბრძანეს ძვირფასი თვლებით მოოქვილ ოქროს სევანზე. ვრცელი მინდორი ივსებოდა ტყვეებით. ბოღმა და სიბრაზე ელავდა შაჰის მხვრეტ შავ თვალებში. მოშავო ფერი დასცემდა მის მკრთალ შავ-

წვერა სახეს. აშკარად ჩანდა, რომ ძლევამოსილი დიდი ყაენი განიცდიდა მის უნებურად სულიერ ტანჯვას და სწორედ ეს აბრაზებდა მტარვალს. მისი ბრძანებით განადგურდა ივერიის საუკეთესო ნაწილი; მან ნაცარ-ტუტად აქცია იგი; რისთვის?! რა დააშავა ამ საბრალო ხალხმა!.. და ამას ჩადის ვინ? მოკეთე, მოყვარე, ივერიის მეფეთა სიძე, ქართველი დედის შვილი, ჭკუა-გონებით აღმატებული, სულგრძელობით განთქმული ირანის ლომი — შაჰ-აბაზ დიდი!... გარემოებამ მტარვალად აქცია იგი; მკაცრმა პირობებმა ჩაუხშო გულში სიბრალული... ან დიდი ირანის მძლავრი სამეფო, ან პატარა ივერია...

ან უძლეველი ირანი ან „გიაურ ურუსები“-ს მონადექცეული ივერია...

ამ ფიქრებში იყო გართული შაჰ-აბაზ დიდი, როცა გაისმა ზურნა-დუდუკის ხმები. უკრავდენ რააბს ყაენის სადიდებლად. მალე გამოჩდენ დროშებით ხელში, თეთრ არაბულ ცხენებზე მსხდარი, მდიდრულად მორთული და იარაღ-ასხმული შაჰსევანები — შაჰის გვარდია. ჩარდახის წინ დროშების დახრით მწყობრად ჩაიარა ათასმა მხედარმა. ამათ უკან მოდიოდენ ხროვად და არეულად, თავდახრით, ზურგზე ტვირთმოდებული, ზოგი ერთმანეთზე გადაბმული ქართველი ტყვენი. მოდიოდენ ფეხშიშველნი, დაფლეთილ სამოსით. მოდიოდენ ერთ საზარო გლოვად და ვაებად ქცეულნი... მოდიოდენ... ქალებს მოყავდათ ხელჩაკიდებით ბავშვები, ზოგიერთს კიდევ ხელში ეკავათ ხამის ფლასებში გახვეული ძუძუთა ბავშვები. ტყვეების სახეზე იხატებოდა უსაზღვრო ჯავრი და განწირულება. ისინი სამუდამოდ სტოვებდენ იმ მიწა-მამულს, იმ ტურფა მხარეს, სადაც დაიბადენ და აღიზარდენ, სადაც ეგულვოდათ წინაპართა საფლავნი, სადაც გრძნობდენ თავს ბედნიერად; სტოვებდენ თავის საყვარელ ველსა და მინდორს, მთებსა და მდინარეს... სტოვებდენ ზვრებსა და ბაღებს და ერეკებოდენ სად? შორეულ, ხრიოკ, შხამიან, გველ-მორიელებით სავსე ცხელ ქვეყანაში... და იქ, მონებად ქცეულებმა, უნდა ათრიონ ტანჯვა-წამებით თავის ძაღლური ცხოვრება...

შაჰიმ შოოითვე შენიშნა ქართველი ტყვენი... წამოდგა ზეზე, გააოცა ამ სიმრავლემ. პაპანება სიცხეში ამ უბედურ ხალხს მოელოდა გრძელ მგზავრობაში აშკარა დაღუპვა, სიკვდილი... გადარჩენილთ კი სიტიტვლე, შიმშილი, გაჭირვება, დამცირება, ძალადობა, ნამუსის ახდა...

ჩარდახს მიუახლოვდენ ქართველი ტყვეები. ამათ იცვნეს მტარვალი. უცებ შესდგენ ყველანი და შეგლაველეს გამწარებით:

— შაჰ-აბაზ დიდო! ირანის ბრძანებელო! გვაკმარე ესოდენ ტანჯვა-წამებანი და დამცირება! მოიღე მოწყალება! ნუ გვლუპავ ამოდენა

უდანაშაულო ხალხს! ნუ გვგლიჯავ მამა-პაპეულ მიწა-მამულიდან! ნუ გვერეკები შორეულ ქვეყანაში!... დაგვტოვე აქვე! შენს მზეს ვილოცავთ ყველანი... ერთგულ ყმათა და მონად გაგიხდებით... შეგვიბრალე... შეიბრალე ჩვენს უბედური ცოლ-შვილი. შეიბრალე ამინ ოხრად დაყრილი ჩვენი მოხუცი მშობლები... მოიღე მოწყალება, დიდებულო ხელმწიფევ, ქვეყნის ბრძანებელო!... შეგვიბრალე!... შეგვიბრალე!... ან ბრძანე და აქვე დაგვხოცონ ბარემ... ჩვენთვის ათასწილ სჯობია აქ, ჩვენს ქვეყანაში სიკვდილი. არ წავალთ!... აქვე დაგვხოცე ყველანი!... — ხალხი დაემხო მიწაზე... გაისმა ყრუ ქვითინი; გაისმა ქალთა და ბავშვთა საშინელი წივილ-კივილი.

თავზარი დასცა მტარვალს ამ მძიმე სურათმა, რაღაც მწვავე ჩხვლეტა იგრძნო გულში. იგი მზად იყო გაეცა ბრძანება, რათა გაენთავისუფლებიათ ყველანი და დაებრუნებიათ თავ-თავის სოფლებში. მაგრამ რაღაც ძალამ მოადუნა მისი გაშვერილი ხელი, პირშივე ჩაურჩო ეს ბრძანება; გაშეშდა, გაქვავდა, ვერ დაძრა ენა; რაღაც აზრმა შეიპყრო მისი არსება; უცებ მოდუნდა სხეულით და მძიმედ დაეშვა სევანზე. მოიბრუნა დაღმეჭილი სახე. უხმოდ ანიშნა ეჯიბთ განეგრძოთ გზა ირანისაკენ... შოლტ-მათრახების ცემით არეკეს დამხობილი ხალხი... საზარო ბღავილი აღმოხდა უბედურ ტყვეებს... გაისმა დედაკაცების წყევლა-კრულვა და გლოვა-ტირილი.

— მტარვალო! სისხლის მღვრელო... საზიზღარო... ულმობელო... ურჯულო... ვერაგო, დამღუპველო... — ყრუდ ისმოდა ეს სიტყვები ხალხის საშინელ გმინვასთან ერთად...

ეს უამრავი ხალხი ზლაზვნით გაშორდა შაჰის ჩარდახს! განვლო მინდორი და გრძლად გაიშალა ფართო შარა-გზაზე. ქინდვრის ბოლოს მათ დახვდენ კახეთ-ქიზიყის სოფლებიდან ჩამოსული მოხუცი მშობლები და ახლო ნათესავნი. ერთმანეთის დანახვაზე ორივე მხრიდან გაისმა საშინელი ტირილი და ქვითინი. მიიწიეს, რათა უკანასკნელად მაინც ჩაკროდენ ერთი-მეორეს დედ-მამა და შვილები, ბებია-ბაბუა და ბადიშები, მაგრამ სარანგ-ეჯიბთა შინდის შოლტებმა, ცხენოსან ჯართა მწვავე მათრახებმა, ქვეითა ჯარის შუბებმა და თოფის კონდახებმა არ მისცეს მათ საშუალება უკანასკნელ ხვევნა-ამბორით სამუდამოდ გამოთხოვებოდენ ერთმანეთს. მხოლოდ ისმოდა ორივე მხრიდან მწარე მოთქმა და გოდება, რასაც ბანს აძლევდა მახლობელ დაცლილ სოფლებიდან ძაღლთა საშინელი ყმუილი... მისცეს ნიშანი და დაიძრა ამოდენა ხალხი. წინ მიდიოდა მწყობრად დანელი ნაბიჯით ათასი ცხენოსანი შაჰსევანი. მათ უკან წელმოწყვეტით მიდიოდენ ქართველი ტყვენი, სიმრავლის გამო სამ-ოთხ ეჯზე გაშლილნი. ესენი ადრევე დაეყოთ ურდოებათ, თითოში ოც-

ოცი ათასი ქალი და კაცი. თიოფოლ ურდოს გარს ეხვიენ ხელჯოხიანი სარანგ-ეჯიბნი და, მათრახიანა ალლში, ცხენოსანი ჯარი, რიცხვით ორი ათასი მხედარი. სულ უკან კი მოჭრიალობდა ათიათასი ურემი და მოჩაქჩაქებდა უამრავი ჯორები და აქლემები ნადავლით მძიმედ ტვირთულნი. ამათ მოერეკებოდენ ისევ ქართველი ტყვენი. ხოლო მათ მცველად და გუშაგად გამოეყოთ სამი ათასი ქვეითი და ორი ათასი ცხენოსანი ჯარი. ამრიგად ტყვეებსა და ნადავლს გუშაგებად მიყვებოდენ სულ ხუთი ათასი სარანგ-ეჯიბი, ოცი ათასი ცხენოსანი და ქვეითი ჯარისკაცნი, გურგენ ხანის სარდლობით. ამას ადრევე ჰქონდა ნაბრძანები თვით შაჰ-აბაზის მიერ, რომ ცუდად არ მოპყრობოდენ ქართველ ტყვეებს, ეძლიათ საკმაო სასმელ-საჭმელი, სასტიკად დაესაჯა ის ჯარისკაცნი, რომელთაც გაუგებდა ვულურ მოპყრობას ტყვეების მიმართ. მაგრამ, განა შეეძლო თავმიცემულ ყიზილბაშს, გურგენ ხანს, კიდეც რომ ცდილიყო, შეესრულებია ყაენის ბრძანება?! განა შეეძლო თვალყური ედევნებია, თუ რა საშინელ ველურობას ჩადიოდენ მისი სარანგ-ეჯიბნი და ჯარისკაცნი ქართველ ტყვეთა მიმართ, რომლებიც ზღვის შავ ტალღებივით მიგორავდენ თითქო, მიიზლაზნებოდენ წელმოწყვეტით ვრცელ მანძილზე გაჭიმულნი?!

მზე უკვე ჩასვლაზე იყო, როცა ისინი კარგად დაშორდენ მტრის ხელით აოხრებულ გარეჯის მონასტერს და მიაწიეს სასვენ და გასათევ ალაგამდე მდინარის პირას. მალე გაკეთდა უზარმაზარი ბანაკი; აქ შეჩერდენ ყველანი, დასხდენ, შეისვენეს. მთელ დღის სიარულით მწარედ დაქანცული ტყვენი, მეტადრე ქალები და ბავშვები დაეყარენ მკვდრებივით მიწაზე. დაღამდა კიდეც; ლუში, უმთვარო ცა გაიჭედა ვარსკვლავებით. ჯარისკაცებმა აქა-იქ დაანთეს ცეცხლი, უფრო თავის შესაქცევად. შეუდგენ ვახშმის ჭამასა და მასლაათს. იმათ ნაბრძანები ჰქონდათ მეტად ფხიზლად ყოფილიყვნენ პირველ ორ-სამ ღამეს მაინც, რადგან ეშინოდათ თავდასხმის მთებში შეფარებულ კახთაგან.

შუა-ღამეს კარგად გადაცილდა. ტკბილად ეძინა გურგენ-ხანის ჯარს გაშლილ მინდორზე. ეძინათ ქართველ ტყვეებს მწარე დაქანცულთ. დროგამოშვებით ისმოდა გმინვა და კვნესა იმათ გულის სიღრმიდან აღმოხეთქილი, თანაც ხანდაზმით სმენას ბზარავდა გუშაგთ ყივილი. აჰა, მოსწყინდათ ამათაც ამ კუნაპეტ ღამეში დარაჯობა! წაგორდენ მოლზე, მილულეს თვალი... მალე ჩაიფლენ გუმაგნიც ძილის ლუმბრაში.

სძინავს გურგენ-ხანის უზარმაზარ ბანაკს გაშლილ მინდორზე. შორეულ სოფლებიდან მოისმა ოდნავ გასაგონად მამალთ პირველი ყივი-

ლი. თითქო ამას უცდიდენო, მინდვრის სამი მხრივ შემორტყმულ მაღლარიდან გამოჩნდენ შავი ლანდები, შეჩერდენ, შეჯგუფდენ, შეეფარნენ ისევ ტყეს. ელოდებიან ვიღაცას. ბანაკის მხრიდან გამოჩნდა სამი შავი ლანდი ფორთხით მომავალი, მიუახლოვდენ ტყეს, შეეფარენ ისინიც.

— რა ქენით? რა გაიგეთ? კარგად დაზვერეთ? — შეეკითხა მოსულთ რაზმის უფროსი გიგა აფციაური ჩურჩულით.

— შევედით ბანაკში, დავხოცეთ ხანჯლით ოთხი მძინარე გუშაგი, ავართვით იარაღი და ტყვია-წამალი. მშვიდობით განვვლეთ ჯარის რგოლი. მივაღწიეთ ტყვეებს. ფრთხილად გავაღვიძეთ მამაკაცები, ვამცნეთ ჩვენი მიზანი, გადავეცით იარაღი, რომელიც ავართვით მოკლულ გუშაგთ, აგრეთვე გადავეცით ხანჯლები თან წაღებული. უსაზღვრო იყო მათი სიხარული. მაშინვე დასჭრეს თოკები, რითაც იყვნენ ერთმანეთზე გადაბმულნი სამი და ოთხი ერთად საუკეთესო ვაჟკაცნი. ასე მიჰყავთ იმ წყეულებს, ასევე ერთმანეთზე გადაბმული მიჰყავთ ლამაზი ქალებიც...

— ეს მითხარი, გაიგეთ რამე ჩვენს გოგოებზე? — შეეკითხა გულის ფანცქალით ერთი ჭაბუკი.

— სანუგეშო ვერაფერი; არ იციან რომელ ურდოში არიან... ერთმა ისიც კი გვითხრა, რომ ამ ორი კვირის წინად ყაენმა სამი ათასამდე ულამაზესი ქალწული დაურიგა თავის სარდლებსაო და იმ ჯარისკაცებს, რომელთაც თავი ისახელეს კახეთის ამოჟლეტაშიო.

საშინელი გმინვა აღმოხდათ ჭაბუკებს, ბრაზით აენთოთ თვალები, ერთხანს სდუმდენ ყველანი.

— მაშ ტყუილა ჩაგვიარა ამოდენა ცდამ?! — გამწარებით წაიჩურჩულა მაღალი ტანის ჭაბუკმა.

— რას როშავ, ბიჭო! — შეუძახა გიგამ. — განა ამისათვის მოვსულვართ? ჩვენი უმთავრესი მიზანი ხომ ტყვეთა განთავისუფლებაა... განა ამისთვის არ წამოგვყვენ კიდეც ჩვენი ძმადფიცულნი, ექვსასამდე თუშ-ფშავ-ხევსურნი?..

ჭაბუკმა დარცხვენით ჩაღუნა თავი.

— მაშ ასე, ძმებო, დაყოვნების დრო აღარაა! — დაიწყო ისევ გიგამ. — მთელი რაზმი უკვე გაყოფილია სამ ნაწილად და სამ მხრივ უნდა დავეცეთ ბანაკს. თოფ-დამბაჩების სროლით, სამხედრო ყიჟინით და ბუკთა ბღავილით შიშის ზარი დავცეთ მტერს, ავრიოთ უეცარი თავდასხმით მათი რაზმები და შევიტანოთ მათში ჟლეტა და სიკვდილი. ამავედროს გავამხნევოთ ტყვეები, გადავცეთ თან წამოღებული ზედმეტი იარაღი თავის დასაცავად. ვამცნოთ თავშესაფარი ალაგები.

ამრიგად დიდ ზიანს მივაყენებთ მტერს და ბლომათაც გადავარჩენთ ქართველ ტყვეებს. — დააბოლოვა მამაცმა გიგამ.

— აბა, მომყევით, ძმებო! შესხედით ცხენებზე, დაეწყვეთ რაზმებად, მიუახლოვდით ბანაკს სამი მხრივ. ჩემი ნიშანი იქნება თოფის გასროლა და თქვენც თოფ-დამბაჩების სროლით, ყიჟინით, მამაცად შეუტიეთ მტერს! — წამოიძახა მანვე და ელვის სისწრაფით მოახტა თავის ლურჯას. სხვებმაც მიბაძეს მას, გააქანეს ცხენები ბანაკისაკენ. გავარდა თოფი გიგას ხელში; მას მოჰყვა რამდენიმე ასეულ თოფ-დამბაჩების გრიალი. აბღავლდა ათეული ბუკი და ნაღარა. გიგამ რჩეული რაზმით სამი მხრივ იერიშით შეუტია მტერს და შეიტანა ირანელთა ბანაკში შიში და სიკვდილი.

წამოცვივდენ ზარდაცემული მტრები და ეცენ იარაღს. ძილით გაბრუებულნი, მოულოდნელობით უსაზღვროდ შიშატანილნი, ამ სიბნელეში ვეღარ ცნობდენ მტერსა და მოკეთეს, შეცდომით ჟლეტდენ ერთმანეთს.

იკადრა გამოსვლა თავის კარავიდან დიაცთ ალერსით დამთვრალმა გურგენ-ხანმა.

— რა ამბავია?! რა მოხდა?! — იკითხა მან და სწრაფად შეიმოსა ბეჭთარით და ჯუბა-ჯავშნით.

— ქართველები დაგვესხენ... გვჟლეტავენ... ტყვეები მიჰყავთ...— იყო პასუხი.

ერთი წუთი და გიგას რაზმებმა რამდენიმე ალაგას გააპეს მცველთა რგოლი და ცხენდაცხენ მიიჭრენ ტყვეებთან; გადუყარეს იარაღი და შესძახეს:

— თავს უშველეთ, ძმებო და დებო! შედით ყველანი ე იმ ტყეში... იქ დაგხვდებათ ჩვენი ეტიკნი და გეტყვიან რა გეზით უნდა წახვიდეთ, რომ თავი დააღწიოთ ტყვეობას...

— იკურთხოს თქვენი მარჯვენა! გფარავდეთ წმ. გიორგი, ჩვენო დამხსნელნო! — აბღავლდა ხალხი მეტის სიხარულით და მიღებული იარაღით შეუდგნენ საქმეს.

— შაჰსევანები! — დაიღრიალა გურგენ-ხანმა.

ვეღარ მოასწრო გაგრძელება, რომ იქვე გაჩდენ ცხენზე მსხდარი ასისთავები. მათ უკან მოსდევდენ მწყობრად ათასი რჩეული ცხენოსანი.

— ხედავთ, რას ჩადიან გიაურები?!. ასეთი თავხედობა განა გაგონილა?!

— ამას მოველოდით კიდეც, მაგრამ დროზე კი ვერ მივიღეთ ზომები...

— რამდენი არიან?

— ვფიქრობთ ათასხუთასამდე იქნება. აჰა, თენდება კიდეც. ჯარი უკვე მოვიდა გონს და იბრძვის მედგრად.

— ხედავთ, ტყვეები გარბიან! გარბიან, — წამოიყვირა გურგენ ხანმა.

— დიახ, გარბიან... მაგრამ ვერსად წაგვივლენ, მიღებულია ზომები. ახლა კი ველით შენს ბრძანებას. — უპასუხეს ასისთავებმა და დახარეს თავი ბელადის წინაშე.

— ცხენი!.. მომყევით!... — დაიღრიალა ისევ გურგენ-ხანმა და სწრაფად მოაჯდა თეთრ არაბულ მერანს.

— სიკვდილი გიაურებს! — დასჭექა მანვე და ხმალ-ამოწვდილი გაქანდა იქით, სადაც ჯგუფად იბრძოდენ ქართველი რაზმები. მას დაედევნა ათასი შაჰსევანი.

ასეთ თავდასხმას ამოდენა ჯარით არ მოელოდენ ქართველი რაზმელნი. სამ ნაწილად გაყოფილი და ჯგუფებად გაბნეული ორი-სამი ეჯის მანძილზე, ისინი შედრკენ, დაიხიეს უკან და შეჯგუფდენ. მათ შემოერტყენ ერთი მხრით შაჰსევანები, ხოლო მეორე მხრით ირანელთა ცხენოსანი და ქვეითი ჯარები, ტყვეთა-მცველნი. შეიქნა მედგარი, უზოგველი ბრძოლა უმეტესად ხმლითა და შუბით. დაჭრილ-დახოცილი ცხენი და კაცი ცურავდენ სისხლში. ამით ისარგებლეს ტყვეებმა, გარბოდენ ათასობით და ეფარებოდენ ტყეებს. მათ დაედევნენ სარანგ-ეჯიბნი და ქვეითი ჯარი, მაგრამ ტყვეთა ერთი ნაწილი იარაღით ხელში სასტიკად უძალდებოდა მტერს და იბრძოდა თავგანწირვით. თავისუფლების წყურვილმა გმირებად აქცია ისინი, იბრძოდენ ქალებიც კი და ამხნევებდენ ქმრებსა და ძმებს. საუბედუროდ, ტყვეებში ათას კაცს თუ ჰქონდა იარაღი. ისიც ზოგს თოფი, ზოგს დამბაჩა, ზოგსაც შუბი, ხმალი ან კალდიმი. ირანის სარანგ-ეჯიბნი და ჯარი კი იყვნენ თავით ფეხამდე შეიარაღებულნი, რიცხვით ამათზე ხუთ-ექვსჯერ მეტნი. ამიტომ უპირატესობა აშკარად მტრისაკენ იყო. ეს ათასი ტყვე ქართველი გაწყდა თითქმის მთლიანად. ხოლო თავგანწირული ბრძოლით საკმაოდ შეაკავეს მტრის ჯარი და მით მისცეს საშუალება თავიანთ მოძმეთ, მეტადრე ქალებსა და ბავშვებს, შეფარებოდენ ტყეებს და გაქცეულიყვნენ ადრევე ნათქვამ მიმართულებით. გაქცეულთ დაედევნენ ირანელნი და უმეტესობა დააბრუნეს უკან ცემა-ტყეპით.

მამაცი შაჰსევანებით და ცხენოსანი ჯარებით გარს შემორტყმული გიგა აფციაურის რაზმი იბრძოდა ლომივით, მაგრამ რას გახდებოდა თითქმის ათჯერ მეტ მტერთან! წყდებოდა მტერი, ხოლო წყდებოდენ ათობით და ასობით გიგას რაზმელნი. ერთი ჟამის ბრძოლით რაზმი უკვე განახევრდა.

— უაზროა აქ ჩვენი სიკვდილი, ბიჭებო! თავს ვუშველოთ! როგორმე დავაღწიოთ თავი და მივხედოთ ტყვეებს, — შესძახა გიგამ რაზმელთ,—აბა მომყევით! გავგლიჯოთ მტრის სალტე, გავიშალოთ ფართოდ, დაფანტვით და შევეფაროთ ტყეებს. იქ ესენი ვეღარაფერს გვიზამენ. ორასი კაცი რომ გადავრჩეთ ცოცხალი, დიდ დახმარებას გავუწევთ გაქცეულ ტყვეებს. აბა მარჯვეთ, ბიჭებო!—ამ შეძახებასთან ერთად გიგამ შემოატრიალა ცხენი, ელვის სისწრაფით დაეძგერა ზურგით მოქცეულ მტერს, გააპო იგი და ასი კაცით გავიდა სამშვიდობოს. ასევე ჩაიდინეს სხვა ასისთავებმაც, გააპეს მტრის ჯარები, გავიდენ სამშვიდობოს, გაიფანტენ სწრაფად და გააფრინეს ტყვეებისკენ თავისი პაწია მთიელი ცხენები. თოფისა და დამბაჩის სროლით მათ დაედევნენ შაჰსევანები და ცხენოსანი ჯარი. ბედად ტყე არ იყო შორს და უმეტესობამ მოასწრო შეფარება, ხოლო ნაწილს მოეწიენ შაჰსევანები თავის მფრინავ არაბულ ცხენებით და აკაფეს ხმლით ცხარე ბრძოლაში.

წამოეწია გიგას შაჰსევანთა ასისთავი, მოუქნია კიდევაც ხმალი, უნდა გაგორდეს ძირს გიგას თავი! გიგამ შეიგრძნო, ელვის სისწრაფით გაუხტა განზე და შემოუბრუნდა ხმალამოწვდილი. შეხედეს ერთმანეთს, შესდგენ გაოცებულნი, დაუშვეს ხმალი, მათ იცნეს ერთმანეთი.

— ძმაო გიგა, შენ ხარ! — შესძახა შაჰსევანმა.

— გულბაათ! — წამოიყვირა გიგამ. ხუთი წლის უნახავი ძმები გადაეხვიენ ერთმანეთს. — ბიჭებო, რას უდგეხართ მანდ! აქეთ მოიწიეთ შესძახა გულბაათმა არა ნაკლებ გაოცებულ სამოცამდე შაჰსევანთ, თავის მხლებელთ, — ხედავთ, ბრიყვები რას ჩავდივართ! ჩვენს საკუთარ ძმებს ვჟლეტავთ!.. აი, როგორ დაგვაბრმავა შაჰ-აბაზის ოქრომ და ჯილდო-პატივმა! აი, ეს ჩემი ღვიძლი ძმა, გიგა აფციაური, მე კი მისი ძმა ვარ, გულბაათ, ირანში ჰასან-ბეი; ამ წუთს უნდა დაგველვარა ერთმანეთის სისხლი!.. რისთვის, რატომ... ხოლო განგებამ შეგვიბრალა და არ გაგვხადა ძმის მკვლელი.

— ნუ თუ შაჰსევანები ქართველები ხართ? — გაიოცა გიგამ.

— განა არ იცი? თითქმის ყველანი, ხოლო მაჰმადის სჯულმიღებულნი.

ირანის ჯარებში საუკეთესო ვაჟკაცნი ქართველები არიან. ჩვენ პირადათ შაჰის მცველნი ვართ, რიცხვით სულ ათიათასამდე. შაჰ-აბაზ არ ენდობა არავის, თვინიერ ქართველთა. შთამომავლობით იგი ხომ ადერბეჯანელი თათარია, შიხის გვარისა, მასთან ქართველი დედის შვილი! მას არ უყვარს სპარსნი და არც დიდი გვარის სპარსთ უყვართ იგი, ორჯერ შეთქმულებაც კი იყო მის წინააღმდეგ, მაგრამ ადრევე გაიგო და წამებით დახოცა შეთქმულთა ბელადნი.

— ახლა რას აპირებთ, ძმაო გულბაათ და თქვენც, მამაცო შაჰსევანებო? მოდიხართ ჩვენთან, თუ დაბრუნდებით სპარსთა ბანაკში? — შეეკითხა გიგა.

— მოვდივართ ყველანი! — შესძახეს ერთხმად, რა გვინდა მტარვალთან, რომელმაც ასერიგად ააოხრა ჩვენი ქვეყანა და დაღუპა ამდენი ხალხი! წაგვიყვათ ჩვენ უბედურ მოძმეებთან! გვეყო სიბრმავე! გვეყო უსჯულო მტრის სამსახური!

ამ სიტყვებით ყველანი შემოეხვიენ გიგას. ქართველი რაზმის ბელადი გადაეხვია მათ ძმურად და თვალცრემლიანი გაუძღვა წინ. ისინი მალე შეეფარენ ტყეს.

მცირე ხანს შემდეგ ტყის მეორე მხარეს გაისმა ქალის საშინელი კივილი. ეს კივილი მიწვდა გიგას ერთი რაზმელის სმენას. იგი ჩამორჩენოდა ამხანაგებს და ბორიალობდა ტყეში, თითქოს ეძებს ვიღაცასო. ქალის კივილზე ვაჟმა გაქუსლა ცხენი. ორ ეჯიბს ჩაეგდოთ ხელში გლეხის ლამაზი გოგო, წაეტაცებინათ მიწაზედ და უპირებდენ ნამუსის ახდას. ქალი იბრძოდა გააფთრებით, უკაწრავდა სახეს გამხეცებულ მტრებს, კბენდა ხელებზე და თან გაჰკიოდა ცივი ხმით, ითხოვდა შველას. გოგოს შეუკრეს ხელები თოკით, შემოახიეს კაბა და პერანგი, დაუწყეს ლოშნა სახესა და შიშველ ტანზე. ის-ის იყო ერთი მათგანი უპირებდა პატივის ახდას, რომ იელვა ხმალმა რაზმელის ხელში და ორივე ეჯიბის თავი ერთი მეორეზე გაგორდა ძირს.

ვაჟი სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან, მიიჭრა გონდაკარგულ ქალთან და გაუხსნა ხელები, დააცქერდა გაოცებულმა. მან იცნო თავისი საცოლო.

— ღმერთო, ვის ვხედავ! — წამოიყვირა ვაჟმა.

ქალმა შეიცნო ხმა, ოდნავ გაახილა მიბნედილი შავი თვალები და მიაჩერდა ვაჟს.

— ჩემო მალხაზ!.. ჩემო სიცოცხლე... ჩემო...

ქალი ჩაეკრა ვაჟს და მეტის სიხარულით წაუვიდა გული...

მალხაზმა მალე მოასულიერა თავისი სატრფო.

— რარიგ გაჩნდი აქ, ჩემო ყველავ! რომელმა ანგელოზმა გამოგზავნა ჩემდა საშველად?!. — წაიფუჩუნა ქალმა და მორცხვად შეხედა ვაჟს.

— წავიდეთ, ჩემო, წავიდეთ! — ამ სიტყვებით ვაჟმა შემოისვა ცხენზე უკნიდან თავის სატრფო და გაუდგენ გზას ადრევე აღნიშნულ მიმართულებით. ერთი ჟამის შემდეგ ისინი გავიდენ სამშვიდობოს და წამოეწიენ შაჰსევანებით გარემოცულ გიგას.

უკვე გაშუადღდა, როცა ტყვეთა მოსაგროველბად გაფანტული შტრის ჯარი და სარანგ-ეჯიბნი დაბრუნდენ. იმათ საშინელი ცემა-ტყეპით მორეკეს ქართველი ტყვენი; დააბინავეს, დათვალეს; აღმოჩნდა ასოცდაცხრა ათასამდე ქალი და კაცი და მოზარდი. თავს უშველა ოცმა ათასმა, ათასამდე ვაჟკაცი კი დაიღუპა ბრძოლაში. ამ ბრძოლაში დაიღუპენ ცხრაასამდე თავდამსხმელი გიგას რაზმელი, ოთხასამდე შაჰსევანი და სამი ათასამდე ირანელთა ჩვეულებრივი ჯარი და სარანგ-ეჯიბნი. შაჰსევანებში სამოცამდე კაცი მათი ასისთავი ჰასან-ბეით დაიკარგენ უგზო-უკვლოდ; გურგენ-ხანმა ვერა გაიგო რა მათ შესახებ.

მესამე დღეს, საღამო ჟამს, ეს უზარმაზარი ურდო-ქარავანი მიუახლოვდა საზღვარს. დაბინავდენ ვრცელ მინდორზე მტკვრის პირას. მდინარის გაღმით იწყებოდა ვანჯის სახანო, იგი შედიოდა შაჰის სახელმწიფოს ფარგლებში. აქ თავდებოდა ივერია. შეაქუჩეს ერთად ყველა ქართველი ტყვეები, ვარს შემოარტყეს ჯარი ორ-სამ სალტედ სიფრთხილისათვის და შემოავლეს ბლომად საიმედო გუშაგნი.

დაღამდა. ბნელი ჩადრი გადეფარა მიდამოს. ცა ალამაზდა ციმციმა ვარსკვლავებით. სარანგ-ეჯიბებმა და ჯარისკაცებმა აქა-იქ დაანთეს ცეცხლი, მიუსხდენ და იწყეს ლაზღანდარაობა, შეუდგენ კვეხნას, თუ ვინ რამდენი ტყვე გააუპატიურა, გაცარცვა, დასჭრა ან მოკლა.

ქართველი ტყვეები კი დიდ-პატარიანად მისცემოდენ უსაზღვრო სევდას, ჯავრსა და კაეშანს. უკანასკნელად ათევდენ ისინი ღამეს საქართველოს მიწა-წყალზე. ხვალ დილით ადრე იმათ გადაიყვანდენ ამ ფართო მდინარეზე, რომლის გაღმით იწყებოდა შაჰის სამფლობელო და გაირეკდენ ულევ გზა-შარაზე შორეულ ირანისაკენ... ამიერით ველარ იხილვენ თავიანთ ქვეყანას, თავიანთ სოფლებს, ციხე-კოშკებს, აქოჩრილ მთებსა და ცელქ მდინარეებს. ველარ იხილვენ თავიანთ მოხუც მშობლებს, ობლად დაყრილთ, ამიერით ველარ იხილვენ მოყვრებსა და ნათესავთ, ადრევე მთებში შეხიზნულთ...

სიბნელეში გაისმა ფანდურის ხმა, სიჩუმე დაარღვია სიმთა მკვნესარე ჰანგებმა. სიმებს აყვა ადამიანის სევდიანი ხმები. მღეროდა დაბალი ხმით ჭარმაგი მოხუცი, ერთდროს ფრიად მამაცი, მინდია წიკლაური ძველთა-ძველ გლოვის სიმღერას. მძიმე ჰანგებს ეკვსოვებოდა ცრემლი და ვაება...

ზუზუნებს ძველი ფანდური, მოთქვამს სიმღერით და აზუზუნებს თითქო ძველთა-ძველ ამბავს მოხუცი მინდია — ეს მთის არწივი და ამ ზუზუნს, ამ მოთქმა-სიმღერას ბანს აძლევენ ზუზუნით ასი ათასი ქართველი ტყვენი... შორს გაისმის ეს ყრუ ზუზუნი ამ ბნელ ღამეში ასიათას გულის სიღრმიდან მწვავედ აღმომხდარი...

შეწყდა ფანდურის გალობა, თანდათან შეწყდა ხალხის გმირვაც, ხალხს რული მოერია.

დილის რიჟრაჟზე არეკეს შოლტ-მათრახებით ეს ამოდენა ხალხი, გადაიყვანეს მტკვარზე, ბორან-ტივებით და გაუყვნეს ირანის გრძელ შარას.

თუ რა შეემთხვათ უბედურთ ამ მგზავრობაში, ან რა ტანჯვა-წამება განიცადეს, ან რამდენი გაწყდა, ამის შესახებ უმჯობესია მოვუსმინოთ ევროპიელს, რომელიც იმდროს შეესწრო ირანში და შეიქნა მოწმე ამ ენით აუწერელ ამბებისა.

აი რას სწერს თეირანიდან რომის პაპას მისი ელჩი, პიეტრო დელავალე, ამ ტყვე ქართველთა შესახებ:

„საშინელი შედეგი მოყვა ქართველი ხალხის ასე გადასახლებას. რამდენი სიკეთილი უზომო გაჭირვების გამო, რამდენი ადამიანის გაჟლეტა, გაბრწყინა და ბილწვა სპარსთა ჯარის მიერ. რამდენი ჩვილი ბავშვი დაარჩვეს მამებმა თავისივე ხელით, ან ჩაყარეს წყალში, რომ არ ეცქირათ მათ ტანჯვისათვის, რაკი ყოველ ღონეს იყენენ მოკლებულნი მათ საპატრონოდ! რამდენს ჟლეტდა გზა-გზა დაცვენილთ სპარსთა მხედრობა! რამდენი ბავშვი მოგლიჯეს დედის ძუძუს და დაჰყარეს გზაზე მხეცთა საჭმელად, ცხენთა, ჯორთა და აქლემთა ფეხქვეშ სათელად; ჯარი და პირუტყვნი უწყალოდ გადადიოდენ გზაზე დაცვენილ მომაკვდავ ტყვეებზე! რამდენი ამ ტყვეთაგანი დაამორეს სპარსებმა მამა-შვილს, ცოლი-ქმარს, და-ძმას და გაფანტეს შორს ქვეყნებში, ასე რომ, ეს საბრალონი საუკუნოდ არიან იმედ მიხდილნი, რომ ნახონ ოდესმე ერთი-მეორე. რამდენი ქალი და კაცი იყიდებოდა პირუტყვზე იაფად! რამდენი სხვა ამისთანები ხდებოდა ლირსი სიბრალულისა, მაგრამ ყველას ვინ მოსთვლის!..

ქართველ ტყვეთა რიცხვი ისე დიდია, რომ დღეს არ მოიპოვება არც ერთი სახლი მთელს სპარსეთში, რომელიც არ იყოს სავსე ქართველებით, კაცით თუ ქალით. აქ არ არის ისეთი დიდი კაცი, რომელიც არ ცდილობდეს, რომ ყველა მისი ცოლები იყვნენ ქართველები, რადგან ქართველი ქალები არიან შვენიერნი. თვით შაჰის სასახლე სავსეა ქართველი ქალებით და ვაჟებით“...

როგორც გვაუწყებენ იმდროის ისტორიკოსნი, ქართველ ტყვეთა თითქმის ორი მესამედი გაწყდა მძიმე მგზავრობაში, დანარჩენები გაიყიდნენ მონებად, ზოგიც, უვარგისნი, დაასახლეს დაცემულ ჭაობიან ალაგებში, სადაც მეტი ნაწილი დაიღუპა შიმშილ-ციებისაგან; ზოგნიც დაძრწოდენ კარდაკარ მშიერ-შიშველნი და მათხოვრობდენ.

დედოფლის სიზმარი

იმერეთს შეხიზნული კახეთის მეფე ორი ათასამდე თავადაზნაურით და მათი ცოლშვილით მძიმე ტვირთად დააწვა მეფე გიორგის. ცოტახანს შემდეგ მოუსავლობის გამო იმერეთში გაჩნდა შიმშილი და თეიმურაზ თავის დიდი ამალით იძულებული შეიქნა წასულიყო თავის სიძე მამია გურიელს. იმავედროს გაუგზავნა დესპანი თურქეთის სულთანს, სთხოვა საცხოვრებლად ადგილ-მამული და თანაც საკმაო ჯარი, რათა შესეოდა ირანს და გადაეხადა სამაგიერო შაჰ-აბაზისთვის. სულთანმა შეიწყნარა თეიმურაზის თხოვნა, მისცა გურიის მეზობლად მდებარე ადგილები, აგრეთვე ქალაქები: გონია, ოლთისი, არტანუჯი და სხვა. თანაც გაუგზავნა ჯარი.

თეიმურაზ თავის ოჯახობით და ამალით დასახლდა ოლთისს. აქედან თავისსა და თურქთა ჯარით იგი შეესია ირანის საზღვრებს, დაუწყო რბევა და ხალხის ჟლეტა. თეიმურაზ მიუახლოვდა ქალაქ არდებილს, სადაც იყო სეფიდთა დინასტიის აკლდამა. მას სურდა როგორც თვით ქალაქის, ისე შაჰ-აბაზის საგვარეულო აკლდამათა დანგრევა, მარა არ დაცალდა. სცნო თუ არა ყაენმა თეიმურაზის არდებილზე გალაშქრება, მაშინვე გამოსწია მცირე ჯარით. როგორც კი გაიგო თეიმურაზმა თვით შაჰი მოდის ჯარითაო, იმწამსვე მიანება თავი არდებილს და მოკურცხლა შინისაკენ, თუმცა სამჯერ მეტი ჯარი ჰყავდა, ვინემ შაჰ-აბაზს; შაჰი გამოეკიდა, მოეწია თეიმურაზის უკანა ჯარს და საშინლად დაამარცხა. ამრიგად არდებილი, გადარჩა დანგრევას. ირანის ლომი არ შეჯერდა ამ გამარჯვებით. მას სწადდა სამუდამოდ აღმოეფხვრა თეიმურაზის გულიდან ირანში თარეშის მადა და თუ შეიძლებოდა ჩაეგდო კიდეც ხელში თვით მეფეც თავის ცოლშვილით. ამიტომ უბრძანა ერევნის ბეგლარ ბეგს ამირ გურიხანს, რომ საკმაო ჯარით დასცემოდა ჩუმად ოლთისს და შეეპყრა თეიმურაზ თავის ოჯახობით. ერევნის ხანმა შეასრულა შაჰის ბრძანება. შეკრიბა საკმაო ჯარი, საშინელ ზამთარში გადიარა მალალი მთები და მიადგა ჩუმად ოლთისს.

თეიმურაზ სრულებით არ მოელოდა მტრის თავდაცემას, მეტადრე ამ უცნაურ ზამთარში. მან გაისტუმრა თურქთა ჯარი, გაუშვა აგრეთვე კახეთში თავის ჯარის მეტი ნაწილი ოჯახობით, თვითონ კი ჩა-

ჯდა ხომალდში და გასწია სტამბოლს სულთანთან; ხოლო ოლთისში დასტოვა თავის ცოლშვილის მცველად ნოდარ ჯორჯაძე მცირე რაზმით. ეჭვი არაა, ოლთისი გახდებოდა ამირ გურიხანის მსხვერპლი და მასვე ჩაუვარდებოდა ტყვედ თეიმურაზის ცოლშვილი, რომ ისინი არ ეხსნა თვით დედოფლის სიზმარს. წინა ღამით თეიმურაზის მეუღლემ ნახა საოცარი სიზმარი: თითქო ირანელნი დაეცნენ ოლთისს, მარა დედოფალმა გაიგო ადრევე, აასწრო ციხეში და იქიდან დაამარცხა მტერი. დილით, გაიღვიძა თუ არა დედოფალმა, დაიბარა მაშინვე ნოდარ ჯორჯაძე, უამბო სიზმარი, უბრძანა მთელი რაზმით ციხეში გამაგრება მტრის დასახვედრად. ცვნეს რა ეს ამბავი ოლთისელებმა. იწყეს მაშინვე საომრად მზადება და ქალაქის გამაგრება.

ირანელნი ადგნენ მიუახლოვდენ ოლთისს და დილის რიჟრაჟზე აპირებდენ უეცრივ თავდასხმას, მარა ამირ გურიხანის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი, როცა ნახა ციხე-ქალაქი გამაგრებული და მცხოვრებნი საომრად მომზადებულნი. მოხდა ცხარე შეტაკება. მძიმე მგზავრობით მოქანცულ მტრებმა ვერ გაუძლეს კახ-ოლთელ ჯარის სიმამაცეს და დამარცხდენ სასტიკად. გაიგო ეს ამბავი შაჰ-აბაზმა; მისი გული აივსო ბრაზით. მტარვალმა მაშინვე იყარა ჯავრი მძევლად წაყვანილ თეიმურაზის ვაჟებზე: შაჰის ბრძანებით ორივე ბავშვი დაასაჭურისეს. ამ ბარბაროსულ წამებას ვერ გაუძლო უმცროსმა ვაჟმა და მოკვდა ჯალათის ხელში, ხოლო უფროსი ვაჟი შეიშალა ჭკუიდან.

თეიმურაზ დაბრუნდა ოლთისს და გაიგო თავის ცოლშვილის სასწაულებრივი გადარჩენა. მან მაშინვე გაგზავნა ნოსკოვში ელჩად მთავარ-ეპისკოპოსი თეოდოსი და არქიმანდრიტი არსენ, ვააანა მათ ვრცელი ეპისტოლე, რომელშიც აბრალებდა თავს რუსის ხელმწიფეს, აუწყებდა შაჰ-აბაზის მტარვალობას, ატყობინებდა თავის ერთგულ მდგომარეობას, კოლხეთის მეფე-მთავართა კარზე წოწიალს და გაჭირვების გამო ოლთისში შეფარებას; ევედრებოდა მუხლმოყრით შველას და მფარველობას.

იმერეთს ყოფნის დროს თეიმურაზ დაუცხრომლად უქადაგებდა კოლხეთის მეფესა და მთავრებს რუსეთთან შეერთების საჭიროებას, რუს ხელმწიფის მფარველობაში შესვლას. ამ მხურვალე ქადაგებამ მოიტანა კიდეც ნაყოფი: გიორგი მეფემ, გურიელმა და დადიანმა მისწერეს მორჩილების პატაკი რუსის ხელმწიფეს და სთხოვეს მიეღო ისინი თავის მფარველობაში. იმავედროს თეიმურაზ ატყობინებდა ხელმწიფეს შაჰ-აბაზის მიერ კახეთის აოხრებას. ევედრებოდა ჩარეულიყო მის საქმეში და მიეღო შუამავლობა შაჰის წინაშე, რათა მას განეთავისუფლებია მეფე ლუარსაბ, აგრეთვე მძევლად წაყვანილი თეიმურაზის დედა და ვაჟნი.

რუსის ხელმწიფემ, როგორც იყო, შეისმინა თეიმურაზის ამდენი ვედრება, გაუგზავნა დესპანები შაჰ-აბაზს და მოსთხოვა ლუარსაბ მეფის, ქეთევან დედოფლის და თეიმურაზის შვილების განთავისუფლება. მაგრამ მათ ჩამოსვლამდე შაჰ-აბაზმა დაიბარა ასტრაბადის ხანი, ვისთანაც ჰყავდა მიბარებული მაჰმადის სჯულზე მოსაქცევად ქართლის მეფე და როცა დარწმუნდა მისი სიტყვიდან, რომ ლუარსაბ ისევ მტკიცე უარზეა, არ სურს უარყოს ქრისტე და მიიღოს მუსულმანობა, მაშინ უბრძანა ხანს მოეკლა მეფე!

შინ დაბრუნების უმალ ასტრაბადის ცბიერ ხანმა გაიტყუა ლუარსაბ ვითომ-და სათევზაოდ. მიადგენ მდინარეს, ხანმა აიღო ბადე და განგებ ისროლა ცუდად. ლუარსაბმა დაუწყო დაცინვა; გამოართვა ბადე, აიკრიფა მარჯვედ და ის იყო უნდა ესროლა წყალში, რომ მის უკან იელვა ხმალმა ირანელის ხელში და ქართველი მეფის თავი ჩაგორდა მორევში. მეფის მოკვეთილი თავი ხანმა მაშინვე მიართვა შაჰის.

ქეთევან დედოფალი

სექტემბრის საოცნებო დილა. ცის კამკამა ლაჟვარდი. მზის ოქროვან სხივებში გახვეულა ამწვანებულ ბაღებში ჩაფლული შირაზი, — ეს ირანის დიდი ქალაქი. ჰაერში ვამდნარა ვარდების სურნელი და ეფინება მიდამოს ნიავის ფაქიზი ფრთებით. ვიწრო ქუჩები სავსეა ხალხით. ქარვასლების ვრცელს ეზოებიდან მოსჩანან ვით უცნაური ქიმერები, აქლემთა უშნო თავები. შორით კიდევ სჩანს მომავალი გრძელი ქარავანი.

შირაზის მცხოვრებნი, ქალი თუ კაცი, ყრმა თუ მოხუცი, მიეშურებიან დიდ მოედნისკენ, სადაც შუა ალაგას, წამების ამბიონთან, აზიდულა ინით შეღებილ წვერ-ულვაშით მხეცური სახის ჯალათი, დაკაპიწებული ბანჯგვლიანი მკლავებით. იქვე მდგომ გაღვიებულ ნახშირით სავსე ქურაზე ხურდება რკინის შანთები, მარწუხები და სხვა საწამებელი იარაღნი.

საჩქაროდ იხურება დუქნები და ქარვასლა-ქულფაქები. ვაჭარ-ნოქრები და ხოვდაგრები მიეშურებიან იქით, სადაც გარბიან მცხოვრებნი. ვრცელი მოედანი ივსება ხალხით, რომელიც მიუზიდავს ველურ ცნობისმოყვარეობას. განსაკუთრებით სავსეა ქალებით და ბავშვებით სახლების ბან-წინგარდები, არის საერთო ჟივჟივი და მიმოთქმა. მეწვრილმანენი დაძრწიან ხალხში და მარდად ჰყიდიან ქადა-ნაზუქებს, ლავაშებში გახვეულ ლულა-ქებაბს, ქიშმიშ-ლაბლაბოს, ხილს, პუნგიას და სხვა მრავალ ტკბილეულს, აგრეთვე ცივ შერბეთსა და ლაშაქრულ ვეჟინს.

ხალხში აქა-იქ ისმის: „გიურჯისტან... ბეიუქ ხანუმ... ქეთევან... შაჰ-აბაზ... გიურჯი მოურავ“... და სხვა.

რაშია საქმე? რა ამბავია?!

ამ მშვენიერ დილას, სისხლის მოედანზე, შაჰის ბრძანებით უნდა აწამონ ქრისტეს სჯულისთვის კახეთის დედოფალი ქეთევან.

იქვე გროვდებოდნენ შირაზში მცხოვრებნი, ტყვედ წაყვანილი და მონებად გაყიდული ქართველნი, რომელთა გამხდარ, დაღვრემილ სახეს აღბეჭდოდა უსაზღვრო სევდა და უიმედობა. აქვე გამოჩნდენ ირანში მყოფი რომის მისიონერნი დელავალეს მეთაურობით. ისინი დადგენ ჯალათის ახლო, რათა თავის თვალით ენახათ ქეთევან დედოფლის წამება. მისიონერთა სახეზე კრთოდა მძიმე კაეშანი.

მცირეხანს შემდეგ გაისმა ბუკის მჭექარე ხმა, რამაც ამცნო შაჰ-აბაზის მოახლოვება. ამ ხმის გაგონებაზე შეტორტმანდა ხალხი და შეიქნა ჩოჩქოლი. უცებ გაჩნდენ წესრიგის დამცველი ეჯიბ-სარანგნი ჯოხ-მათრახებით იელში და ცემა-ტყეპით გააქარაფეს გზა. ვაი იმას, ვინც დროით ვერ მოასწრო გაცლა-გაქცევა. მარჯვედ მოქნეული ჯოხი ან მათრახი აუწვავდა ზურგის კანს.

ამავედროს, რამდენიმე ალაგს ზურნამ დაუკრა რაababი და ოვშარი. მოედნის თავში გაჩდა ირანის ბრძანებელი, მჯდარი გადახდილ ოქროს ტახტრევანში, რომელსაც ორწყვილად ებენ თეთრი არაბული რაშები. შაჰის მოსდევდა დარახტული ბედაურებით ბრწყინვალე ამალა, ხოლო დახურული ტახტრევანებით—მხევალნი, გარემოცულნი თეთრად-მოსილი ხოჯებით. აქვე იყო მისი არიფი, ჩერქეზთ ბატონის ასული, შვენიერი ლეილა, უკვე დაქალებული და კიდევ უფრო შვენიერი.

გზადაგზა შაჰის დანახვაზე ხალხი ემხობოდა მიწაზე და ამ სახით სალამს აძლევდა ირანის ბატონს.

მოედნის შუა ალაგას, წამების ამბიონთან, გადმოაბრძანეს ტახტრევანიდან მდიდრულად მორთული შაჰ-აბაზ, შეაბრძანეს იქვე გამართულ დიდ ჩარლახში, რომელიც შეემკოთ ოქსინოს სალაფარდებით, მოეგოთ ქირმანის ხალებით და დაბრძანეს ძვირფასად მოოჭვილ ოქროს სევანზე, საიდანაც ჩანდა მთელი მოედანი. შაჰ-აბაზის ირგვლივ ხარისხის მიხედვით დასხდნენ შაჰის ამალის დიდებულნი. ხოლო შაჰის ზურგს უკან, ძვირფასად მოგებულ გრძელ ტახტზე, დასხდენ ჰარემის ასულნი პირსაბურავით და აბრეშუმის ფერად აჯილებში ხვეულნი.

შაჰ-აბაზს უკრთოდა გამხდარი სახე. მის თვალებში ჭვირდა ბრაზი და ბოროტება. კიდევ მცირე ხანი და ხელმეორედ გაისმა ბუკის მჭექარე ხმა, რასაც მოჰყვა ღოროტოტის უსიამოვნო კვნესა. ხალხი კვლავ შეინძრა ჩოჩქოლით. გამოჩნდა, შავ ცხენებ შებმული, თავახდილი შავი ტახტრევანი, მასზე იდგა დაჩოქილი, თეთრად მოსილი ქეთევან დედოფალი, საწამებლად გამზადებული. თავზე ეხვია მეფის გვირგვინი. მარჯვენა ხელში ეპყრა პაწია ჯვარი, შავი ნაწნავები ჰკოცნიდენ მიწას. დედოფლის მარჯვნით იყო დაჩოქილი ოლარ-მოსილი მისი მოძღვარი. ხურვალე ცრემლით ავედრებდა იგი თავის ღმერთს საწამებლად განწირულ დედოფალს.

ნელი რონინით მიუახლოვდა წამების სისხლიან დაბირს შავი ტახტრევანი. გარს შემოერტყენ მოლები. აქვე შექუჩდენ ბედშავი ტყვე ქართველებიც. ამათ იწყეს თავში ცემა და მწარე ქვითინი. დედოფალი ჩამოსხეს ტახტრევანიდან და აიყვანეს წამების ამბიონზე. ამდროს

ქეთევანს მიუახლოვდა მოლების უფროსი, თეთრჩალმიანი შუთტრი, და შიმართა ამ სიტყვებით:

— კახეთის დედოფალო! სრულიად ირანისა და ერაყის მაღალი ბრძანებელი, სვებედნიერი, ბრწყინვალე შაჰ-აბაზ დიდი, კვლავ გირჩევს უარყო ქრისტე ჯვარცმული და თაყვანი სცე ჩვენს დიდ ფეჰამბარს მაჰმადს. ამით შეირჩენ სიცოცხლეს, დიდებას და, შაჰის უხვი წყალობით აღსავსე, დაუბრუნდები შვენიერ კახეთს. და თუ არ ისურვებ მიიღო ეს მაღალგონივრული რჩევა, მაშინ, დედოფალო, მოგელის აქ, ამ ალაგას, უამრავი ხალხის წინაშე, წამებით სიკვდილი. გირჩევთ გულით კარგად გაზომო ყოველივე და მოგვცე პასუხი. ჰალაჰიმ უწყის, რომ არ გვწადის შენი სიკვდილი და ნუ გვაიძულებ დავღვაროთ ამ მოედანზე შენი სისხლი.

— მტარვალნო და ქრისტიანეთა ტანჯვით უმაძღარნო! ჰქენით რაც გწადდეთ! არ ვუფრთხით ამა ქვეყნიერ სიკვდილსა ჩვენ, ქართველი დედანი, რამეთუ გვამხნევებს წმ. ნინო კაპადოკიელი ვაზის ჯვრით ხელში... უსჯულნო! თქვენ ააოხრეთ მთელი კახეთი! გაჟლიტეთ და ტყვედ წარიტაცედ საბილწად უამრავი ხალხი, ქრისტიანენი! თქვენ აწამეთ ჩემს თვალწინ ორი უმანკო ბავში — მეფე თეიმურაზის ვაჟნი. თქვენ მოჰკალით ლუარსაბ მეფე! რაღაი ვარ ამათ შემდეგ მე უბედური?! დეე; ვეწამო მეც, უღირსი მხევალი ღვთისა, და ასული თქვენ მიერ წამებულ ივერიისა,—უპასუხა დამშვიდებით დედოფალმა. მისი ბაგენი ძლივ გასაგონად გალობდენ ფსალმუნს...

ამდროს მოედნის თავში შეიქნა ხმაური და დიდი ჩოჩქოლი. ასამდე ცხენოსანმა გააპო ხალხი და მიუახლოვდა წამების დაბირს. აქ გადმოხტენ ყველანი ოფლით გაღვარულ ბედაურთაგან, თაყვანი სცეს ჯალათის გვერდით მდგარ კახეთის დედოფალს, შემდეგ მიუახლოვდენ სამეფო ჩარდახს და მოიყარეს ცალი მუხლი შაჰის წინაშე.

ესენი იყვნენ დიდი მოურავი და მისი ქართველნი, რომელთაც გვიან გაეგოთ შაჰ-აბაზის განაჩენი ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ და გამოეშურენ იმის სახსნელად.

— დიდებულო შაჰ!—დაიწყო სააკაძემ,— შენთვის და დიდი ირანისათვის თავგანწირული ასი ქართველი, რომლებმაც ვღვარეთ სისხლი სპარსეთის ძლევამოსილ დროშის განსადიდებლად შორეულ აზიაში, მუხლმოდრეკით გენუკვით დააცხრო შენი რისხვა და შეიწყნარო ეს სათნო ადამიანი. გევედრებით გვაჩუქო სიცოცხლე ქართველ დედის, ქეთევან დედოფლისა, რომელსაც შენს წინაშე არ მიუძღვის რაიმე ბრალი... — წარმოსთქვა ხმამაღლა ეს სიტყვები დიდ მოურავმა და შეხედა მტკიცედ შაჰ-აბაზს.

ძლიერ იმოქმედა შაჰ-აბაზზე ქართველთა უეცარმა მოსვლამ და მხურვალე ვედრებამ, უკვე მზად იყო იგი დაეცხრო გულისწყრომა და გაეცა პატიების ბრძანება, რომ მიუახლოვდა მას ყვითელ აბრეშუმ ჩადრმოხვეული დიაცი, დაიჩოქა შაჰის წინაშე, ასწია ოდნავ პირსაბურავი და მიმართა ამ სიტყვებით:

— დიდებულო შაჰა! გაფიცებ შენს პირველ სიყვარულს, არ გახდე გულსუსტი და არ შესცვალო შენი ბრძანება! აქ, შირაზის მოედანზე, უნდა მოკვდეს წამებით, დიდი ირანის საკეთილდღეოდ, დედოფალი ქეთევან, ძელის თაყვანისმცემელი და დიდი ფეჰამბარის უარმყოფელი. მთელი სპარსეთი შენ შემოგყურებს, დიდო ბატონო, და სწყურის ვიაურ ხანუმის წამების ხილვა. ნუ დაუხშობ მას ამ უზენაეს სიამოვნებას! ნუ დაივიწყებ, დიდებულო შაჰა, თუ რა ჩაიდინა ქეთევანმა შენ მიერ კახეთში გაგზავნილ კონსტანტინეს მიმართ და რარიგ ჩაფუშა შენი გეგმები!.. — სთქვა ეს დიაცმა და ბრაზით გადახედა ცალ მუხლზე დაჩოქილ დიდ მოურავს.

მაშინ წამოდგა შაჰ-აბაზ, ცალი ხელი მოხვია თავის შვენიერ არიფს და დასვა ტახტზე, ხოლო მეორე ხელით მისცა ნიშანი...

გადაწყდა ქეთევან დედოფლის ბედი: იგი გადასცეს ჯალათს...

ამ სახით იძია შური ჩერქეზთ ასულმა. უსაზღვრო იყო ამ წუთას მისი სიხარული. ლეილამ დაინახა ცრემლი მოურავის თვალებში და სახეზე უზომო გამწარება. ეს კი საკმაო იყო. დაცხრა მისი მბორგავი სული... მარა ვეღარ ბაუძლო დიაცის თვალებმა ივერთ დედოფლის წამების ცქერას. შეიპყრო იგი სინდისის უსაზღვრო ქენჯნამ. შაჰის არიფმა ამოიღო ბეჭდის თვალიდან მგესლავი შხამი, რასაც მუდმივად თან ატარებდა და შეისრუტა მთლიანად ლალის ტუჩებით. მცირეხანს შემდეგ შეჰკივლა ცივად, გაიზმორა უცნაურად და დაეცა მკვდარი...

ქეთევან დედოფალის წამების საზარელ სურათს მზერდენ რომის პატრები და იცრემლებოდენ. მწარედ ჰგოდებდენ იქ დამსწრე ქართველნი. დედოფლის წამება ბადებდა მათ გულში მტარვალთადმი უსაზღვრო ბრაზსა და შურისძიებას. ამ სურათის მოწამე იყო დიდი მოურავი. ის იდგა იქ მცირე მოშორებით, მუნჯად გაოცებული...

კათოლიკე ბერებმა დროებით დაასვენეს თავის ეკლესიაში ქეთევან წამებულის ნეშთი, შემდეგ-კი გაუგზავნეს იგი მეფე თეიმურაზს. დიდებით დაკრძალეს დედოფალი ალავერდის დიდ ტაძარში. იყო ორშოც დღეს გლოვა მთელ კახეთსა და ქართლში.

სატანური გეგმა

ჩაიდინა რა შაჰ-აბაზმა ზედიზედ ეს საზარი საქმენი — თეიმურაზის დედის, ვაჟებისა და ლუარსაბის მიმართ, მისი არსება შეიპყრო კიდევ უარესმა ფიქრმა: მან გადაწყვიტა მთელი ქართლ-კახეთის სრული მოსპობა. ის აშკარად ხედავდა, რომ რუსები აღარ ხუმრობდენ, ერეოდენ ევრეიის საქმეებში, ამით-კი დიდ საფრთხეში ვარდებოდა მთელი ირანი. ამავედროს კახეთიდან მოსდიოდა არა სანუგეშო ამბები; მისგან მოსპობილი ქვეყანა კვლავ ახლდებოდა. მთებში გახიზნული ხალხი ბრუნდებოდა ბარად და საოცარი მხნეობით აშენებდა განადგურებულ სოფელ-ქალაქებს, ქმნიდა ახალ ცხოვრებას; კახეთის ხალხი მრავლდებოდა საარაკო სისწრაფით და უმკლავდებოდა ფეიქარხანის ჯარებს.

ქართლიდან კიდევ უარესი ცნობები მოსდიოდა შაჰის. იქ იყო გამეფებული რბევა და კინკლავი დიდ მებატონეთა შორის, სვავთა ნამდვილი თარეში. მოკვდა ქართლის მეფედ დაყენებული ბაგრატ მირზა. ყაენმა მეფედ დანიშნა ბაგრატის ვაჟი სვიმონ, სუსტი, უნიჭო და სრულიად გამოუცდელი ჭაბუკი. გიორგი სააკაძეს ქართლის მეფედ უნდოდა ირანში მცხოვრები — შესანიშნავი კაცი, ხოსრო მირზა ბაგრატიონი, სვიმონ მეფის ძმისწული. მარა ყაენი განგებ არ აძლევდა მას ქართლის მეფობას, რადგან იცოდა, რომ მის ხელში ქართლი შესამჩნევად გაძლიერდებოდა, ეს კი სრულებით არ შედიოდა შაჰ-აბაზის გეგმებში. ყველა ამ მიზეზებმა და უმთავრესად მოსკოვის ხელმწიფის ჩარევამ ევრეიის საქმეებში, შაჰი მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ მოესრა მთლიანად კახეთი, აეყარა ქართლის მცხოვრებნი და გადაესახლებია ირანში. იგი შეუდგა მზადებას. ამავედროს მან მოახდინა დიდი სამხედრო თაფბირი.

თეირანი. შაჰის დიდებული სასახლე. ყაენის პატარა დარბაზში გაუმართავთ საიდუმლო თათბირი. შუაგულ ალაგას, ოქროს სევანზე, ზის თვით შაჰ-აბაზ დიდი. ირგვლივ ოქროს ტახტზე უსხედან ვეზირნი, ემირნი, ხანები და სხვა დიდებულნი: ყორჩიბაშ, ყორჩიხან, ამირგურიხან, შაბადახან, ქუჩუკხან და სხვანი. აქვეა სამი ქართველი დიდებული: დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე, ხოსრო-მირზა ბაგრატიონი და ზურაბ ერისთავი.

ყველას სახეზე იხატება სიდინჯე და ღრმა ჩაფიქრება. სდუმდა შაჰ-აბაზ დიდი და სდუმდენ ყველანი. აშკარად ივდებოდენ, რომ ირანის ბატონმა შეკრიბა ისინი რაღაც დიდ საქმეზე, რაც უნდა ყოფილიყო დაცული ფრიად საიდუმლოდ. ყველანი კრძალვით მიხ-ჩერებოდენ ირანის დიდ ბატონს და ელოდენ მისგან რაღაც დიდ საიდუმლოს გამჟღავნებას.

გავიდა თითქმის ნახევარი ჟამი და, როგორც იქნა, ეს სამარისებული დუმილი დაარღვია შაჰ-აბაზმა. მან გადახედა კრებულს თავის მხვრეტი თვალებით, ჩაახველა წყნარად და დაიწყო:

— დიდებულნო! ჩემო ერთგულო ვეზირნო და ჩემს სახელმწიფოს ჭერქვეშ შეფარებულნო, სახელგანთქმულნო გურჯნო! მოგიწვიეთ აქ ყველანი, რათა გაუწყოთ საიდუმლო ზრახვანი და მოვისმინო თქვენი აზრი. ყველამ კარგად უწყით, თუ როგორ მიყვარდა ჩემი დედის სამშობლო ივერია და იქ ბინადარი ულამაზესი მამაცი ერი. კარგად უწყით, რომ ვხმარობდი ყოველ ღონეს ამ თვრამეტი წლის მანძილზე, რათა დამეახლოვებია ქართლ-კახეთის მეფენი და გამეხადა ჩვენი ერთგულნი. დიდმა ალაჰმ უწყის, რომ გულით ვცდილობდი გამენასკვა ჩემსა და მათ შორის უახლოესი მეგობრულ-ნათესაური კავშირი, რა მიზნითაც, ამ ათი წლის წინათ, შევირთე ცოლად ლუარსაბისა და თეიმურაზის დები, ხოლო ვერავითარი დაყვავებით და დაპირებაფეშქაშებით ვერ მოვიგე ამ ორი მეფის გული. თქვენ კარგად უწყით თუ რა დიდი საშიშროება ემუქრის მთელ სპარსეთსა და ოსმალეთსაც, ურუსთა დაახლოვებით ივერიასთან. კავკასიონის კარების გახსნით ამათ თუ გზა გაიკაფეს, ვით მშიერი კალია პურის ყანებსა, ისე მოედებიან და წალეკავენ ჩვენს სამეფოსა და სრულიად დასავლეთ აზიას. უკვე სამი ათეული წელია, რაც ივერიის მეფენი ევედრებიან მფარველობას მოსკოვის ხელმწიფეს. ჩრდილოეთით ხელეპის შვერა იწყო პირველად კახეთის მეფე ლეონმა, მისი გზა განაგრძეს მისმა მემკვიდრემ, მეფე ალექსანდრემ და ქართლის მეფე გიორგიმ. ორთავეკი ემსხვერპლენ ამ საბიფათო შარას. ალექსანდრე მოჰკლა მისივე ვაჟმა კონსტანტინემ, ხოლო გიორგიმ იგემა რაღაც საწყენი აბი და მიიცვალა უდროოდ.

ეს ბოლო სიტყვები შაჰმ წარმოსთქვა დამცინავი ღიმილით, რითაც ასევთივე ღიმილი გამოიწვია ირანის დიდებულთა შორის. ამათ კარგად იცოდენ თუ ვისი ბრძანებით იყო შეზავებული მეფისადმი მირთმეული ის საწყენი აბი.

— ახლა კიდევ ამავე საბედისწერო გზას დაადგა ალექსანდრე მეფის ბადიში, ჩემს კარზე აღზრდილი, დაუდეგარი მეფე თეიმურაზ, რომლის კარნახით მოქმედებდა ქართლის გულუბრყვილო მეფე

ლუარსაბ. სამწუხაროდ, ვერაფრით ვერ მოვიგე და შევიჯერე ან ოიივ ჩემი ცოლისძმის გული.

აქ შეჩერდა მტარვალი, მოსვა ცივი ვეჟინი და ჩაფიქრდა.

ამდროს ფრთხილად გაიღო კარი და შემოვიდა დარბაზში ეჯიბთა ამირი.

— რა ამბავია, ჰუსეინ? — შეეკითხა წყრომით და წარბებ მოღუშვით შაჰ-აბაზი.

— ირანის დიდო მნათობო! ბედავს და ჰკადრებს უკანასკნელი მონა ურუსთა ელჩების ხლებას. ესეცაა ჩამოვიდენ მოსკოვიდან და ისწრაფიან შენს ხილვას, აზიის მზეო, — უთხრა ჰუსეინმა მძიმედ, თავდახრით და ხმის კანკალით.

რუს ხელმწიფის ელჩთა ხსენებაზე სიბრაზით აენთო თვალები შაჰ-აბაზს. ხოლო მალე შეიკავა თავი ცბიერმა ყიზილბაშმა და ბრძანა მათი შემოყვანა.

ფართოდ გაიღო დარბაზის კარები და პატივით შემოიყვანეს სამი ზორბა ალნაგების კაცი, ოქრომკედითა და ბუზმენტებით შემკულ გრძელ ხალათებში მოსილნი. მათ წითურ სახეს ამკობდა ქერა თმა და გრძელი წვერები. ესენი იყვნენ მოსკოვის ხელმწიფის ელჩნი. ამათ თაყვანი სცეს დიდებულ შაჰს და მიართვეს ბატაკი. შაჰ-აბაზ წამოდგა ფეხზე მათ პატივსაცემად და მოიკითხა რუსეთის დიდი ხელმწიფე. მოსკოვის ელჩებს თან ახლდათ თარჯიმნად ასტრახანელი სომეხი გეურქ ხითარიანცი, რომელმაც საკმაოდ იცოდა ორივე ენა, რუსული და ირანული. ამიტომ თარჯიმნობდა გასაგებად. ამანვე წაიკითხა აღნიშნული უსტარი. რუსეთის ხელმწიფე სწერდა შაჰ-აბაზს შემდეგს:

„მე, დიდი ხელმწიფე და მბრძანებელი სრულიად რუსეთისა, ჩრდილო ქვეყნებისა, დიდი ციმბირისა და მრავალთ სამთავროთა, მიხეილ თეოდორესძე, გწერ და გატყობინებ შენ, სპარსეთის დიდ ყაენს, შაჰ-აბაზს, შემდეგს: ადრევე გაუწყეთ, რომ ქართლ-კახეთის მეფენი და სრულიად ქრისტეანე ერი ივერიისა ბორის გოდუნოვის დროიდან შემოვიდენ მოსკოვის სახელმწიფოს საფარველ ქვეშ და ამჟამად ითვლებიან ჩვენს ქვეშევრდომად. ამ ოთხი წლის წინად ირანის ჯარები შეესიენ კახეთის საშეფოს და დაარბიეს საშინლად, გაქლიტეს და დააატყვევეს უამრავი ხალხი. ამასთანავე, როგორც მატყობინებს ჩემი ქვეშევრდომი, კახეთის მეფე თეიმურაზ, კიდევ ადრე გავიწვევია მისი დედა და ვაჟები, აგრეთვე ქართლის მეფე ლუარსაბ. ახლა ვიმედოვნებ, რომ არ დაარღვევ კეთილმეზობლობას, რაც სუფევს ჩვენს ორთავ სახელმწიფოს შორის და ამ უსტარის მიღებისთანავე გახათავისუფ-

ლებთ და პატივით დააბრუნებთ თავთავის ქვეყნებში ლუარსაბ მეფესა და თეიმურაზ მეფის დედასა და ვაჟებს“.

ამ უსტარის კითხვის დროს შაჰ-აბაზს საშინელ სიბრაზის გამო ეცვლებოდა ფერი, იგი ხან წითლდებოდა და ხან ყვითლდებოდა, მაგრამ იკავებდა თავს. მან ყიზილბაშური ცბიერებით და მოქარგული ენით მოხიბლა რუსეთის ელჩები და თითქო დაარწმუნა თავის სიმართლეში, დაასაჩუქრა უხვად მდიდრული ხალათებით და თვალმარგალიტით, აღუთქვა, რომ დღესვე დაამზადებს უსტარს რუსეთის დიდ ხელმწიფისადმი და ეცდება შეასრულოს ყოველი მისი თხოვნა. ამავე დროს უბრძანა ეჯიბთა ამირს უხვად გამასპინძლებოდა რუსეთის ელჩებს, თანაც ჩაუფუჩუნა ყურში დაეთრო ისინი მაგრად და დაეცდინა მათთვის ყოველგვარი ფარული ზრახვანი და საიდუმლონი.

ჰუსეინმა გაიყვანა შაჰ-აბაზის დათაფლულ სიტყვებით და უხვი ფეშქაშებით მოხიბლული მოსკოვის ელჩნი.

კარები ჩაიკეტა შიგნიდან და განახლდა საიდუმლო თათბირი.

— ხომ ნახეთ, ირანის დიდებულნო, ჩრდილო გიაურთა მეფის თავხედობა! — დაიწყო შაჰ-აბაზმა ბრაზით სავსე თვალებით, — ხომ ხედავთ, რომ არ ხუმრობენ ეგ გიაურები, გვედაებიან ივერიას. სწადიათ ეს გემრიელი ლუკმა ჩაიგდონ ხელში, ფეხი მოიდგან კავკასიონის ქედის გადმოღმით და მით გაიკაფონ ადვილად სავალი გზა ირანისაკენ. ნათლად ვმზერ ამ დონღუზ-გიაურების ფარულ ზრახვებს... მაგრამ ვერა, ვერ მიაღწევენ მიზანს! უმჯობეს არს გაწყდეს სრულიად მთელი ივერი, ვინემ ვიხილოთ ჩვენს მეზობლად მოდგმა ურუსებისა! — წამოიძახა შაჰმ ეს ბოლო სიტყვები ბრაზით და გადახედა კრებას. დიდებულებმა ვერ გაუძლეს მის მზერას და ჩაღუნეს თავი.

— რას იტყვით თქვენა, ირანის დიდებულნო? — შეეკითხა მათ ყაენი.

— ჩვენ რა გვეთქმის, აზიის დიდო მნათობო! ვითარ გავბედავთ და გკადრებთ რასმეს შენი ფეხის მტვერნი და უკანასკნელი ყულნი, ირანის ძლიერო ლომო! შენ უკეთ იცი ყველაფერი, ბრძენთა-ბრძენო, და ქვეყნის დიდო ბრძანებელო! გენებოს გაჟღიტე მთელი ივერი, გენებოს აჰყარე და მთლიანად გადმოასახლე აქ, მათ ნაცვლად კი დაასახლე სპარსნი! — წარმოსთქვა ფრიად მოწიწებით, წელამდე მოხრით და გულზე ხელდაკრეფით თვით შაჰის სიძემ, მთავარ ვეზირმა ყორჩიბაშმა.

— კარგად სთქვი შენა, ჩემო ყორჩიბაშ! ივერნი უნდა ავყაროთ და გადმოვასახლოთ ირანში, ხოლო მათ ნაცვლად უნდა დავასახლოთ იმ მშვენიერ ალაგებში სპარსნი და მეტადრე ადერბაიჯანის თათრები. ამ საბით, კავკასიონის ქედის ყველა გადმოსასვლელი ყელნი, გარ-

და კოლხეთში მდებარე მამისონისა, უნდა ვიპყროთ ხელთა და მათ გუშაგებად ვიყოლიოთ ჩვენი ერთგული ხალხი. ხოლო ივერიის მცხოვრებთა ერთი ნაწილი, ანუ კახეთის მკვიდრნი უხდა გავყლიტოთ მთლიანად და ამით ვიძიოთ შური ვერაგ და მუხანათ თეიმურაზ მეფეზე. მაშ ნულარ ვაყოვნებთ! ახლავე შევუდგეთ თადარიგს და დიდი ლაშქარით შევესიოთ ივერიის ორთავ სამეფოს სამი მხრიდან. დავცეთ მათ თავზე რისხვა ზეცისა. აბა ვნახოთ, თუ რარიგ მოეშველებიან მათ ახალი მფარველნი.

შაჰ-აბაზის ასეთ სატანურ განზრახვაზე დიდ მოურავმა ფრთხილად გადახედა ზურაბ ერისთავს, რომელიც გაოცებით მისჩერებოდა „ირანის ლომს", თითქო ნთქავდა მის მიერ წარმოთქმულ სიტყვებს.

ეს ოდნავი გადახედვა არ დარჩა შეუნიშნავი ცბიერ ყაენს. მან მიაპყრა თვალნი ივერიის გმირს და შეეკითხა დინჯად:

— აბა, შენ რაღას გვირჩევ, ივერიიდან გაძევებულო, დიდო გურჯო?!

გიორგი სააკაძე შეაკრთო ამ მოულოდნელ შეკითხვამ. იგი წამოდგა დინჯად, გადახედა კრებას, შემდეგ მიაპყრა თვალნი ირანის მძვინვარე ლომს და დაიწყო:

— ეზიის ბრწყინვალე მნათობო, ირანის დიდო ბრძანებელო! უსაზღვროა შენი სიბრძნე და უწდომელი შენი ზრახვანი. ჩრდილოეთის ზღვა „გიაურები" მოაშთობენ ჯერ პატარა ივერს, ხოლო შემდეგ წალეკვენ დიდ ირანს, თუ გზა იპოვეს შემოსასვლელად. სავალალოდ, კარებს უღებენ მათ და გზას აძლევენ გონების სიბრმავით მოცულნი ქართლ-კახეთის მეფენი. მათ არ უწყიან, თუ რა ხიფათს, რა სამინელ განსაცდელს უმზადებენ ამ მოქმედებით თავის ერსა და მთელ აზიას... სწორედ ამის გამო უნდა ემსხვერპლოს პაწია ქვეყანა დიდ სახელმწიფოს! დიახ, უნდა მოისპოს მთელი ივერი დიდი ირანის და სრულიად აზიის საკეთილდღეოდ!... მაგრამ როგორ? ივერიაში ჯარების შესევით ჩვენ ვერ მივაღწევთ სასურველ მიზანს. ქართველებს არ დავიწყებიათ შენ მიერ კახეთის აოხრება. ამიტომ, როგორც კი სცნობენ აქედან ჯარების დაძვრას, მაშინვე გახიზნიან მთებში ცოლ-შვილს, დაიჭერენ ციხეებს და გაამაგრებენ შესავალ გზებს. მოხდება დიდი ბრძოლანი, დაიღვრება უზომო სისხლი და მიზანს მაინც ვერ მივაღწევთ. ამის საუკეთესო მაგალითი გახლავთ თვით კახეთი, რომელსაც ემსხვერპლა იმოდონა სპარსთა ჯარები. ვფიქრობ, ბევრად აჯობებს, რომ ვეჩვენოთ ივერიას მეგობრის სახით, ნელ-ნელ, ოსტატობით შევიყვანოთ ჯარები ქართლ-კახეთში, დავიკავოთ სხვადასხვა ხერხით ციხე-სიმაგრენი და სამალავ ადგილების გზები, რათა ამრიგად მოვამწყვდიოთ შუაში ქართველი ხალხი, მოვუსპოთ მათ გაქცევა-დამალ-

ვის სახსარი, მაშინ ივერთა მთლიანად მოსრა, ან აყრა და გადასახლება ფრიად ადვილი საქმეა... მოგახსენებ, დიდო ყაენო, რომ აი ამ მიზნების მისაღწევად საჭიროა ქართლის ნორჩ მეფე სვიმონს ცოლად შეკრთოთ თვით შენი შვილიშვილი, ყორჩიბაშის ასული და თან დიდი ჯარიც გავაყოლოთ, ვითომდა მაყრად, თანაც გავატანოთ ბლომად ფეშქაშები ივერიის დიდებულთათვის. ამით ადვილად მოტყუვდება ქართლ-კახეთი. ეგონებათ, რომ შენ მოყვრობა გწადის მათი და არა მტრობა. მცირე ხანს შემდეგ გავგზავნოთ კიდევ ჯარები, ვითომდა მისალოცად. ამის შემდეგ კიდევ წავლენ ჯარები დიდი ფეშქაშებით, ისევ მილოცვის მიზნით; გაიმართება საყოველთაო ლხინი და ქეიფი. ამავედროს ჩვენი ჯარები თანდათან მოახდენენ ივერიაში სამხედრო აღლუმებს, დაიჭერენ გასაქცევ გზებს, ჩადგებიან ციხეებში და შეუმჩნევლად მოამწყვდევენ შუაში მთელ მცხოვრებთ ცოლ-შვილიანად. ამის შემდეგ ივერიის ბედი ხელთ გეკავება, დიდო მეუფევ! გინდ მოსპობ მთლიანად, გინდ აჰყრი და გადაასახლებ სადაც გწადია...

ეს იყო სწორედ ჯოჯოხეთური გეგმა. ამ გეგმას იძლეოდა თვით დიდი სააკაძე, შაჰ-აბაზის უერთგულესი მეგობარი და ირანის მტერთა დამლეწი. აღტაცებაში მოიყვანა ამ გეგმამ ყველა დამსწრენი და განსაკუთრებით შაჰ-აბაზი. ის გადაეხვია სააკაძეს, ჩაიკრა გულში, ეამბორა შუბლზე და მიუბოძა ჯილდოდ უამრავი ლარი და ქონება. დიდი მოურავის ასეთ ერთგულებამ უსაზღვროდ მოხიბლა �ი.

შაჰ-აბაზმა გამართა იმდღეს საზეიმო ლხინი, უხვად დაასაჩუქრა ლატაკნი და ქვრივ-ობოლნი ამ დიდებულ თათბირის აღსანიშნავად. მეორე დღეს კი გასცა სათანადო ბრძანება. ყოველივე შესრულდა იმ გეგმით, რომელიც მისცა სააკაძემ. დაიბარეს ქართლიდან სვიმონ მეფე, შერთეს ცოლად ყორჩიბაშის ქალი, გადიხადეს სანაქებო ქორწილი და დიდის პატივით გაისტუმრეს ივერიაში, თან გააყოლეს, ვითომდა მაყრად, დიდი ჯარი, უამრავი ჯილდო-ფეშქაშებით ქართლელ დიდებულთათვის. შემდეგ, ყოველ ორ კვირაში მიდიოდენ ქართლში ფეშქაშებით, თითქო მისალოცად, ირანის ჯარები საუკეთესო სარდლების ბელადობით. ამ მიმყოლ ჯარებს შაჰმ უთავა სარდლად და მრჩევლად თვით დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე, რომლის უფროსი ვაჟი, პაატა, დაიტოვა მძევლად ყოველ შემთხვევისათვის. ამავე მიზნით დაიტოვა მძევლად მეუღლე ზურაბ ერისთავისა, რომელიც შაჰის ბრძანებით თან გაჰყვა ირანის ჯარს ერთ-ერთ სარდლად, რადგან შაჰ-აბაზ ფრიად აფასებდა დიდ მოურავთან ერთად მის ცოლისძმის, ზურაბ ერისთავის, სამხედრო ნიჭსა და ერთგულებას.

მოტყუვდენ მართლაც ივერნი უზომოდ; მოხიბლა ისინი და დაა-ბრმავა შაჰ-აბაზის დამოყვრებამ და ჯილდო-ფეშქაშებმა. გამართეს ქართლ-კახეთის მრავალ კუთხეში სამხედრო აღლუმი და ამ ოს-ტატობით დაიკავეს ხელში მათი ციხენი და სახიზნი გზები. ამრიგად, ქართველი ხალხი მოემწყვდა შუაში. ირანის ჯარები რგოლივით შე-მოერტყენ მთელ ივერს

ახლა-კი მიხვდენ ქართველნი თავის საბედისწერო შეცდომას. მი-ხვდენ, რომ ყველა ეს ოინები: ლხინი, ქორწილი, ფეშქაშები და აღ-ლუმები იყო თურმე მოწყობილი მათ დასაღუპად. ზარდაცემული ხალხი თავის ცოლ-შვილით ეცა სამალავ გზებს, მაგრამ ყველა ეს გზები ხელთ ეკავათ მტრებს... ახლა უსაზღვრო ელდამ მოიცვა მთე-ლი ივერი. იგი აშკარად მზერდა თავის აღსასრულს; მზერდა მის ქედზე აღმართულს ირანის ულმო მახვილს...

აბობოქრდა მუსლიმთა მღელვარე ზღვა. მისი შავი ზვირთები, ჭურდულად შემოჭრილნი, შემოერტყენ ირგლივ და უპირებდენ შთან-თქვას მთელ ივერიას...

ᲨᲔᲗᲥᲛᲣᲚᲔᲑᲐ

ათას ექვსას ოცდასამ წელს, თებერვლის დამდეგს, მთელი ივერიაივსო ირანის ჯარებით. მათ უკვე ხელთ ეპყრათ ყველა ციხე-სიმაგრენი და სამალავი გზები. მოყვრის ნიღაბით მოვლენილი მტერი ქართველებს უპირებდა განადგურებას. აბა, ვინ იყო მათი ქომაგი და დამხმარე ამ საბედისწერო ჟამს!!

კახეთში თავისუფლად თარეშობდენ ირანელნი ფეიქარხანის თაოსნობით და აწიოკებდენ უპატრონო ხალხს. არა უკეთეს სურათს წარმოადგენდა ქართლიც, მას ძირს უთხრიდენ შინა მტრები. უმეფობამ წახსნა ლაგამი მსხვილ თავადებს, ისინი დაესიენ ხალხს და ერთმანეთს მშიერი მგლებივით, გამდიდრება-განდიდების სურვილი ალვივდა მათში უზენაეს წერტილამდე. ისინი ესხმოდენ ერთიმეორეს თავის დაგეშილ მოთარეშე რაზმებით, ართმევდენ ყმასა და მამულს, იტაცებდენ ლამაზ ქალ-ვაჟებს ირან-თურქეთში გასაყიდად, ღვრიდენ უხვად მოძმეთა სისხლს. ისინი არ უდებდენ თავს შაჰის მიერ დადგენილ ბაგრატოვანთა გვარის მაჰმადიან მეფეებს და თარეშობდენ დაუსჯელად.

ასეთ ვაებას და არევას განიცდიდა ქართლი და კახეთი, როცა თავს დაატყდათ კიდევ საშინელი რისხვა. ისინი უკვე მიხვდენ, რომ დადგა მათი დაღუპვის წამი, რომ უნდა გაწყდენ მთლიანად და აღიგაონ ქვეყნის პირიდან.

საღამო ჟამია. თებერვლის ჩამავალი მზე ციალი სხივებით ემშვიდობება მცხეთის მთა-გორაკებს. თეთრი სასახლის დერეფანში, ნოხით მოგებულ სკამლოგინზე ზის მოხუცი ბერი და ჭმუნვარე სახით გასცქერის იქ, სადაც არაგვი უერთვებს თავის ლურჯ-კაშკაშა ზვირთებს გულამღვრეულ მტკვარს. იქვე გოროზად ამართულა სვეტიცხოველის ტაძარი.

მოხუცი ჩაფლულა ღრმა ფიქრებში. ამდროს გაისმა ოდნავ კარის ჭრიალი და ოთახიდან გამოვიდა ზორბა აღნაგობის, ჭარმაგი ბერი. ეს იყო წილკნელი ეპისკოპოსი. კარის ხმაურზე შეკრთა მოხუცი.

— ოჰ, შენა ხარ, მურმანოზ! დაჯექ ჩემს გვერდით, — შეეხმაურა დაბალი ხმით ქათალიკოსი, — როგორ მოგწონს ამოდენა ჯარების შემოსევა ივერიაში? ვითომც მართლა მოყვრობას გვიპირებს კახეთის

გამჟღერეტი მტარვალი შაჰ-აბაზ, თუ მოსპობას გვიქადის? არ მჯერა მისი კეთილი ზრახვანი ჩვენდა მიმართ, რაღაც ცუდად გმინავს ეს ჩემი გული. ხომ სუდავ, ციხე-სიმაგრენიც სულ ხელში ჩაიგდეს და მთებში გახიზვნის საშუალებაც კი მოუსპეს ბედშავ ხალხსა.

— ეჰ, პატონო ჩემო, რაღა ეჭვებია საჭირო, სულ აშკარაა ყველაფერი. ირანის ბრძანებელი აღბორგებულა საშინელი შურისძიებით ქართლოსიანთა მამართ და განადგურებას უქადის უბედურ ივერიას. მას ვერ მოუნელებია ჩვენ რეგვენ შეფეთა მიერ მოსკოვისკენ ხელის პოტინი. ბრძენმა ყაენმა კარგად უწყის, რომ, რაკი ჩრდილო ქვეყნების ხალხი, გოგი და მაგოგი გადმოლახვენ კავკასიონის მაღალ ქედსა და ჩამოვლენ ივერიაში ხევის კარით, აქ აღარ შეჩერდებიან, ისინი და ნიაღვარივით მოედებიან შეზობელ სახელმწიფოებს ჩასანთქავად. ხოლო ასეთნი არიან ირანი და ოსმალეთი. ამიტომაც, ამ ორთავ სახელმწიფოს ბრძანებელნი, შაჰი და ხონთქარი, ასე სასტიკად ეურჩებიან ჩვენს მეფეთა ლტოლვას და ცდილობენ თავიდან აიცილონ კარზე მომდგარი დიდი ხიფათი.

— სრულ ჭეშმარიტებას ღაღადებენ შენი მაგენი, ჩემო მურმანოზ! შაჰ-აბაზმა ამ მიზნით მოსრა კახეთი და ახლა ამასვე უქადის ქართლსაც, ამიტომაც მოგვევლინა იგი ასე მოხერხებით, მგლურად, მოყვრის ნიღაბით, თავადთა მიმართ ჯილდო-საჩუქრით; კიდეც სისხლდაუღვრელად ჩაიგდო ხელში მთელი ქართლი, თავის ჯარებით ალყა შემოარტყა მას, შეზღუდა მაგარი სალტეებით და ახლა ნებავს გაჟლიტოს სატარიგო ბატკნებივით მთლიანად ქართველი ხალხი, ნებავს აყაროს დედიან-ბუდიანად და მოაბნიოს ირანში მონებად, ხოლო მათ ნაცვლად, ამ ჩვენს ქვეყანაში დაასახლოს რან-შირვანის თათრები! განა ამასვე არ სჩადის კახეთში?!

— მართალი ბრძანებაა, დიდო მეუფევ, და მალე ჩვენი ტაძრები შეიცვლება ჯამეებად, მაღალსამრეკლოთაგან ზარების ნაცვლად გაისმის მოლას უწნო ყივილი, ხოლო წმინდა სახარების ადგილს დაიჭერს მუსლიმთა ყურანი...

— ნუ-თუ მართლა ასე მოხდების, მურმანოზ! — წამოიძახა გამწარებით ქათალიკოსმა და წამოიჭრა ზეზე, — რაღაც არ მჯერა, არა! მაღალი ღმერთი ასეროგად არ გასწირავს ერსა ქრისტიანს!

— უფალმა გისმინოს, დიდო მეუფევ! გისმინოს ციხა და ქვეყნის გამჩენმა ღმერთმა! მეც არა მჯერის, რომ ასე გაოხრდეს რიცხვითა მცირე, ხოლო სულით ძლიერი ჯვაროსანი ერი, რომელმაც საუკუნეთა სრბოლაში გაუძლო ისტორიულ გრიგალს, უამრავ გასაჭირს, მუსლიმთა ბნელ ტალღებს და მოვიდა დღემდე ცოცხალი, სუ-

ლით ძლიერი... ხოლო რად ინება ღმერთმა კახეთის ასე უწყალ ოდ აოხრება?! განა რა ბრალი მიუძღოდა მის წინაშე უმწეო ხალხსა?!

— ნუ გმობ უფალსა, მურმანოზ ჩემო! მაღალი ღმერთის ფარულ ზრახვებს ვერ მიწვდების მომაკვდავის სუსტი გონება. მწამს, რომ ამ საშინელ გასაჭირის ჟამსა გამოჩნდების ჩვენთვის რაიმე ნუგეში, ამასვე მამხელს ეს ჩემი გული, რომელიც ამავედროს კვნესის და გმინავს.

ამ სიტყვებით ქათალიკოსმა იწყო ნელი სიარული გრძელ დერეფანში და უნებლიედ აათამაშა ხელში გიშრის მარცვლები.

შეღამდა. მწუხრი უკვე ზანტად უთმობდა ადგილს ღამის სიბნელეს. ამდროს მოისმა მძიმე ფეხის ხმა და ჯოხის ნელი ბაკუნი. კვერთხით ხელში კიბეზე ამოვიდა მბრეებში მოხრილი მოხუცი ვინმე, შავ სამოსელში ყარიბად ცმული. სარტყელზე ცემდა ღრმა სიბერისაგან შეყვითლებული გრძელი წვერები. მოხუცმა მძიმედ დახარა თავი ქათალიკოსის წინაშე, თაყვანი სცა სულიერ მეუფეს, გამოსთხოვა შენდობა და ეაძბორა მოწიწებით მის მარჯვენას. ასევე მოექცა მურმანოზ წილკნელს. შემდეგ მიმოიხედა ირგვლივ ფრთხილად და გაჩერდა მდუმარედ თავდახრილი ქათალიკოსის წინაშე.

— შენა ხარ, საბავ! ძლივს გიცან!.. საიდან მოხვედ? — შეეკითხა ქათალიკოსი.

— მოვალ შორეთით, მეუფევ, უცხო ქვეყნიდან. მომაქვს თქვენდამი კარგი ამბები, გასახარელი, — სთქვა ეს მოხუცმა ფრიად ნელი ხმით და ისევ ფრთხილად მიმოიხედა.

— საიდუმლოა?

— ფრიად, დიდო მეუფევ! მასზე ჰკიდია ქვეყნის და ერის ბედი... გთხოვთ მიმიღოთ ფარულ სენაკში და იქ გაუწყებთ ყოველივეს. დია, ვშიშობ არავინ გვნახოს და არ მოგვაყუროს, აეშაგებით სავსე არის ჩვენი ქვეყანა.

— მურმანოზს შეუძლია ჩვენთან დარჩენა?

— დიახ, მეუფევ, ეგრე მიბრძანა.

ქათალიკოსი დინჯად შეუძღვა ორთავეს თავის სენაკში, აანთო პაწია თაფლის სანთელი და გადარაზა კარები.

საბამ ფრთხილად მოსპადა მორგვალო თავი კვერთხსა, ამოიღო შიგნიდან ჯერ ბამბაში და შემდეგ ნარმაში გახვეული პაწია გრაგნილი და მიაწოდა ქათალიკოსს. მან ძლივს გასაგონად წაიკითხა შემდეგი:

„ივერიის წმინდა მამას და ქათალიკოსს თავმდაბლად ესალმება და მის მარჯვენს მოწიწებით ეამბორება მისი მარად ერთგული სულიერი შვილი „განი". დიდო მეუფევ! კარგად უწყით, რა რისხვაც დაატყდა უბედურ კახეთს ამ ხუთი წლის წინად. ამასვე უქადის ახლა

ქართლსაც დიდი მტარვალი. ხომ ხედავთ, რა ცბიერად შემოაპარა მან უამრავი ლაშქარი, ხელთ ჩაიგდო ციხე-სიმაგრენი და გასახიზნი გზები. ხალხს მოესპო მთებში გაქცევის საშუალება. ამ სახით, მთელ სამეფოს შემოერტყა გველივეშაპივით და მოამწყვდია შუაში უმწეო ხალხი. გაამხნევეთ ხალხი, წმინდა მეუფევ! ნუ გეშინით! თქვენთან არიან ძალნი ციურნი და თქვენთან ვარ მეც. უკვე მოდის ირანით ახალი ჯარი და მეც მოვდევ მას. გზიდან გწერ უსტარს. ყოველივე აუწყე ფრიად საიდუმლოდ წილკნელს, მროველს, ზაზა ციციშვილს და ალათანგ ხერხეულიძეს, აგრეთვე ხოსრო ქარსიძეს და გიორგი ქავთარაძეს. დეე, იმათ ჩემს მოსვლამდე გაამხნევონ შეშინებული ხალხი, მისცენ იმედი. მოაწყვეთ როგორმე საიდუმლო თათბირი. მეც მალე მანდ ვარ გაჩენილი. გწერთ მხოლოდ თქვენა, რადგან სულიერმა მამებმა უკეთ იცით საიდუმლოს დაცვა, ვინემ ერის კაცებმა.

მარად თქვენი მორჩილი განი".

ფრიად გაოცებული და თან აფრთოვანებული ქათალიკოსი შეეკითხა საბას:

— ვინა მწერს ამას, ველარ მიმხვდარვარ!

— ვინც ორჯერ იხსნა დალუპვისაგან ჩვენი ქვეყანა, დიდო მეუფევ!

— გიორგი მოურავი! — უნებლიეთ წამოიძახა ზაქარიამ.

— დიახ, ის გახლავთ! წყნარად, დიდო მეუფევ, არ გაიგონონ.

— დიდება უფალს! ევლინება ქვეყანას მხსნელი—ყველაფრის შემძლეა იგი.

— მართლაც რომ დიდება ღმერთსა! — ბანი მისცა წილკნელმა პირჯვრის წერით.

— ყველაფრის შემძლე არს ღალატით დევნილი მოურავი. მჯერის, რომ იგი დათრგუნის ურჯულოთა, მწამს ამიერით გადარჩენა ჩვენი ხალხისა, ხოლო საბავ, სად იყავ შენა და როგორღა ნახე მოურავი? — შეეკითხა ქათალიკოსი მოხუცს.

— შუამთის მონასტრის მოხუცი ბერი, ამ ხუთიოდ წლის წინად გავყევ კახეთიდან ტყვედ წაყვანილ ხალხსა სანუგეშებლად და გასამხნევებლად; ენით აუწერელი ტანჯვა და წამებანი განვიცადეთ მგზავრობასა და თვით ირანში. უამრავი გაწყდა გზაში, გადარჩენილთა შორის კარგები გაიყიდა ტყვეებათ. დანარჩენი-კი, მეტ წილად მოხუცნი და ხეიბარნი, დაასახლეს დაცემულ ალაგებში და ნახევარზე მეტი გაწყდა შიმშილისა და სახადის გამო. მეც მათთან ვიყავი და ვასრულებდი ჩუმად ღვდელ-მსახურებას. ამ ბოლოდროს, ოთხმოცი წლის მოხუცმა ვიგრძენ სიკვდილის მოახლოება და დავაპირე ივერიაში დაბრუნება, რათა მივბარებოდი სამშობლო მიწას. აჰა, გზაში წამოვეწიე ირანის ლაშქარს, და ვიხილე იქ დიდი მოურავი. მან

მიცნო მაშინვე, გამენდო ფრიად საიდუმლოდ ღამით, ულრან ტყეში და დამავალა ქათალიკოსის წინაშე ხლება, თან გადმომცა ეგ უსტა-რიც, რომელიც თავის ხელით ჩასდო ამ კვერთხის გულში. ახლა კი რას მიბრძანებთ, მეუფევ! — შეეკითხა ჭოხუცი საბა ქათალიკოსს.

— ამაღამ აქ მოისვენე, ამ ჩემს სენაკში, ხოლო ხვალ დილის რიჟრაჟზე წარვედ მშვიდობით შენს მონასტერსა, რათა არ გნახონ აქა და არ აიღონ რაიმე ეჭვი. დანარჩენს თვით მოვაგვარებ. გლო-ცავ, ძმაო საბავ, იკურთხოს სახელი შენი, ცხონდი უკუნისამდე, ამინ! — ამ სიტყვებით გადასახა ჯვარი მოხუცს და ეამბორა სახეზე. მო-ხუცი-კი ემთხვია ხელზე, სიხარულის ცრემლით აევსო თვალები. ასევე ლოცვა-კურთხევით დაემშვიდობა წილკნელიც. ორთავე მეუფენი გავი-დნენ სერობის მისაღებად და მოსასვენებლად მეორე ოთახში, ხოლო მოხუც საბას თავისი ხელით მიაწოდეს სერობის ჯერი და საგზაო ნუზლი.

* * *

თავის გეგმით დიდმა მოურავმა განგებ დაქსაქსა და მით დაასუს-ტა ირანის ძალები. იმავედროს სამალავი გზების დაჭერით მოუსპო ქართველ ხალხს გახიზვნის სახსარი, რითაც გამოიწვია მათში უზენა-ესი თავგანწირვა და სიმამაცე, აქცია ისინი გმირებად და ააღებია ხელში მახვილი თავის არსებობის და ცოლშვილის დასაცავად.

ჩამოვიდა თუ არა საქართველოში, მოურავმა ფრიად საიდუმლოდ ინახულა ქათალიკოსი ზაქარია, წილკნელი ეპისკოპოსი მურმანოზ, ზაზა ციციშვილი, აღათანგ ხერხეულიძე, ხოსრო ქარსიძე, გიორგი ქავთა-რაძე, ნოდარ ჯორჯაძე, დავით ჯანდიერი, თეიმურაზ მუხრან ბატონი და სხვა საუკეთესო მამულიშვილნი. მათი დახმარებით მოაწყო შეთქმუ-ლება ირანელ ჯარების წინააღმდეგ. ამ შეთქმულთა პირით მან ფრთხილად გაამხნევა ხალხი, მისცა ხსნისა და გადარჩენის იმედი.

ამ მძიმე საქმის სისრულეში მოსაყვანად-კი სააკაძეს ყველაზე მე-ტად სჭირდებოდა ერთი კაცი. ეს იყო მისი ცოლისძმა, ზურაბ ერის-თავი. დიდი მოურავის შემდეგ ის იყო მთელ ივერიაში უპირველესი სარდალი. ნუგზარის მიცვალების შემდეგ, სააკაძის დახმარებით, შაჰ-აბაზმა საქართველოში მოსულ ზურაბს დაუმტკიცა არაგვის ერისთაობა, თუმც კანონით იგი ეკუთვნოდა მის უფროს ძმას, გიორგის. ამის შემ-დეგ ზურაბ დიდად დავალებული შეიქნა შაჰისაგან, ამიტომ იგი არას გზით არ ჩაიდენდა ირანის ბატონის საწყენ საქმეს. ხოლო ამავედროს ზურაბს ეკავა ხელში საქართველოს სამხედრო გზა და ხევის კარი. მას ქონდა დიდი გავლენა მთის ხალხებზე. მხოლოდ მისი ნებართვით და შემ-წეობით შეეძლოთ გადმოფრენა მთის არწივებს — თუშ-ფშავ-ხევსურთ

და არაგველთ, რომელთა მთავარსარდლად უნდა ყოფილიყო თვით ზურაბ ერისთავი. ისინი იყვნენ მტრის სალტის გარეშე, ამიტომ ქვეყნის ხსნა პირველად უნდა დაწყებულიყო სწორედ იმათთაგან... იმათ უნდა მოეტანათ პირველი იერიში მტრის ჯარებზე. აი, ამ პატივ-დიდებით დამთვრალს ზვიად ერისთავს, ამ შაჰ-აბაზის ერთგულ პიროვნებას მიმართა გიორგი საakაძემ. ზურაბ ერისთავი იყო იმდროს ნამდვილი სვავი მებატონე. ამ დიდ სარდალს, მამაცობით განთქმულს, ფრიად აღძრული ჰქონდა განდიდების და გამდიდრების მადა. მას ოდნავაც არ ხიბლავდა თავის ქვეყანა. ზურაბ მზად იყო თავგის პირადობისთვის შეეწირა მთელი ივერი. ასეთები იყვნენ იმდროს ივერ-კოლხეთის და მესხეთის თავად-აზნაურთა მეტი ნაწილი. საakაძის წყალობით ზურაბ დაიახლოვა შაჰიმ, მოხიბლა იგი პატივ-დიდებით და უამრავი ჯილდო-საჩუქრებით; ყაენისავე წყალობით ის გახდა არაგვის ერისთავი. ირანის ლომის ასეთ წყალობას და მეგობრობას დიდად აფასებდა იგი. მისგანვე მოელოდა ახალ ჯილდო-წარმატებას, ამიტომ ის იყო შაჰის ერთგული მთელი არსებით. ამის გამო შაჰ-აბაზის საღალატო საქმეში ზურაბ არ გაერეოდა არასგზით. პირიქით, სასტიკად დაგმობდა ასეთ მოღალატეს, დაგმობდა მოურავის მიერ საიდუმლოდ მოწყობილ შეთქმულებას, მაშინვე გაამჟღავნებდა მას და მით დაღუპავდა შეთქმულებთან ერთად მთელ ივერიას. იგი ამაზე ოდნავაც არ შეფიქრდებოდა. ყოველივე ეს კარგად იცოდა საakაძემ, მიუხედავათ ამისა მან გაბედა მაინც და მიმართა ამ ფრიად უნდო და საშიშარ ადამიანს.

ორთავენი, მოურავიც და ზურაბიც იყვნენ მტრის მთავარ ბანაკში, მუხრანის ველზე.

ორთავეს ეხვია ირგვლივ შაჰის ჯაშუშნი, სასტიკად ზვერავდენ მათ ყოველ ნაბიჯს და მოქმედებას. მიუხედავათ ამისა საakაძემ მოახერხა და ფარულად მიიწვია ზურაბ ერთ საიდუმლო ალაგას. გმირმა მეტად ფრთხილად გაანდო ზვიად ფეოდალს ივერთა შეთქმულება და სთხოვა დახმარება ამ დიდ საქმეში. გიორგიმ გაახსენა ზურაბს შაჰის სატანური ზრახვანი, აურაცხელი მტრის შემოსევა ქართლ-კახეთში, მათ მიერ ციხე-სიმაგრეთა და სამალავ გზების დაკავება, დაუხატა სამშობლოს უნუგეშო მდგომარეობა, მისი არსებობის უკანასკნელი წუთები. მან მიმართა ზურაბს მწვავე სიტყვებით:

— ზურაბ, ნუ-თუ უნდა გაწადგურდეს მთელი ივერი?! ნუ-თუ ჩვენს თვალწინ უნდა მოხდეს ეს საშინელება, ჩვენ კი ამდროს ხელდაკრეფილნი უნდა ვისხდეთ მტრის ბანაკში და შევცქეროდეთ ამ საზიზღარს, ამ უმაგალითო ამბებს?! შემდეგ ამისა რაღად ვატარებთ ქართველის სახელს; რაღად გვკიდია წელზედ ხმალი და გულზე ჯვარი?! ან რა

პირით წარვუდგეთ საიქიოს ჩვენს ქებულ წინაპრებს, რომლებიც გმირულად ებრძოდენ ათას წელს მძვინვარ მუსლიმს, შეირჩინეს სამშობლო, სჯული და თავისუფლება?! რა პასუხი გავცეთ, როცა გვეტყვიან: „ჰეი, თქვენ, მოღალატენო! რად დაღუპეთ ქართველი ერი?!.“ ზურაბ, იცოდე, ჩვენი სული ვერ მოისვენებს ვერც სააქაოს, ვერც საიქიოს!.. ნუ გამოვიყენით ყელს ჩვენს საყვარელ დედას! ნუ დავღუპავთ ჩვენს ხალხს, ჩვენს საქართველოს!.. — ეს მწვავე სიტყვები სჩქეფდა მოურავის გულის სირღმიდან. ამ მხურვალე ქადაგებამ ააღელვა გულქვა ზურაბ. მის გაყინულ გულში ჩაისახა აქამდე უცნობი ძლიერი გრძნობა — თავისი ქვეყნის სიყვარული...

ზურაბმა გაუშვირა ხელი მოურავს და თვალცრემლიანი ჩაეკრა გულში...

— გიორგი, თუ ასეთი საქმე გქონდა ფიქრად, რად არ გამანდვე სპარსეთშივე! მაშინ არ დავტოვებდი იქ ჩემს მეუღლეს. გააფთრებული შაჰ-აბაზ ხომ წამებით მოჰკლავს ჩემთვის საყვარელ არსებას! მერე ხომ ჩავარდი მის ცოდვაში!..

— ადრე გამხელა, ირანშივე თქმა ასეთი საიდუმლო რამისა, შეუძლებელი იყო, ჩემო ზურაბ. იქ კედლებსაც ყურები ესხა; გაგვიგებდენ ამ საქმეს და ჩაიშლებოდა ჩვენი გეგმა — მაშინ ჩვენც დავიღუპებოდით ტყუილ-უბრალოდ და ერსაც დაგღუპავდით. ახლა შენ სწირავ ცოლს ამ დიდებულ საქმეს, მე-კი ჩემს საყვარელ პირმშო ვაჟს, ჩემს პაატას, რომელიც ცბიერმა შაჰიმ მომგლიჯა გულიდან, დაიტოვა მძევლად და რომელსაც მზად ვარ შევსწირო ჩემი ათასი სიცოცხლე...

ამ სიტყვებთან ერთად გმირს აევსო ცრემლით თვალები და აღელდა. ცოტახანს შემდეგ მოითქვა სული და განაგრძო:

— გავიმაგროთ გული, ძვირფასო ძმაო! ჩავიდინოთ ეს საგმირო საქმე! შევწიროთ სამშობლოს ცოლი და შვილი... ყველი ბევრს იმგვართ და კიდევ უკეთეს ქართველთ წარმოშობს, ხოლო ისინი ვერ შექმნიან საქართველოს!..

ზურაბ ყოყმანობდა ისევ და სწუხდა ცოლის დატოვებას. მაშინ სააკაძემ მოუარა მეორე მხრივ და გაუტარა სხვაგვარი სიტყვა:

— ზურაბ, ნუ სწუხარ, ძმაო! შეეჩვიე ამ საშინელ აზრს. ნუ წარიკვეთ იმედს. შენ ახლა შეიქენ ისეთი დიდი პიროვნება, უპირველესი თავადი, რომ ღირსი ხარ თვით მეფესთან დამოყვრებისა. დამშვიდდი ძმაო, მოვაწყობ ისე, რომ შეგრთავ ცოლად თვით ლუარსაბ მეფის დას ელენეს, შაჰ-აბაზის ნაცოლარს და ამჟამად ფეიქარხანის მეუღლეს. ხომ გესმის, ზურაბ? ამით შენ გახდები ქართლის სამეფოს მემკვიდრე...

იმოქმედა ზურაბზე ამ სიტყვებმა და სწრაფად დაცხრა მისი გული. ამ დიდების მოყვარე თავადს უცებ დაავიწყდა თავისი ცოლი. იგი

კვლავ გადაეხვია დიდ მოურავს, შეფიცა ერთგულება და სრული თავდადება ამ დიდ საქმეში.

ამ დღიდან ორთავე მეგობარი მხნედ შეუდგენ ქვეყნის ხსნისა და მტრის დამარცხების საქმეს. მეორე დილით ადრე ზურაბმა გასწია თავის საყმოში და ბეჯითად შეუდგა მზადებას. ფრთხილმა მოურავმა მასვე გააყოლა ცარო და ლომი ჩრდილელი, ოათა მათ საიდუმლოდ ედევნათ თვალყური ზურაბისათვის, იმავედროს დახმარებოდენ მას თუშ-ფშავ-ხევსურთა რაზმების შეკრებაში, სადაც დიდი გავლენა ჰქონდა ორივე და-ძმას, როგორც იმ კუთხის შვილებს. დიდი მოურავის მიერ ასე ფრთხილად მოწყობილი საქმე არ დარჩა საიდუმლოდ გაიძვერა შაჰ-აბაზს. ერთგულ აღშაგთა მეოხებით მან უკვე შეიტყო ყველაფერი და ფარულად მისწერა თავის ჯარების უფროსს, ყორჩიხანს, მოეკლა ჩუმად საკაძე, იმავედროს დაჩქარებით შესდგომოდა კახეთის მცხოვრებთა მთლიან გაჟლეტას, ხოლო ქართლის აყრას და გადასახლებას.

რაღაც განგებით ეს შაჰის ბარათი ხელს ჩაუვარდა თვით მოურავს. ერთხელ, ბანაკიდან განმარტოებულმა მოურავმა, ცხენზე ფიქრებით მჯდომარე, ლოჭინის ველზე თვალი მოჰკრა ირანის მხრიდან მომავალ იფრინდას, დაედევნა მაშინვე ცხენით, შეიპყრო იგი, უნახა ქუდში დამალული შაჰის ბარათი, წაიკითხა და რაკი სცნო ყველაფერი, მოკლა იფრინდა და იქვე ჩაფლა მიწაში, თვითონ კი საჩქაროდ შეუდგა საქმეს.

დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა, შაჰიმ უკვე იცოდა ყველაფერი. ამ პირველ შიკრიკს ხვალ-ზეგ ის დაადევნებდა მეორესა და მესამეს. ამრიგად, ეს დიდი შეთქმულება ჩაიშლებოდა. ყოველივე ეს სწრაფად მოისაზრა საკაძემ და გააქროლა ცხენი სამურზაყანოსაკენ, დაიბარა თავისი ძმად შეფიცული ორთავ პაპუნა ჩივაძე და ვაშაყაშვილი, აუწყა საქმის ვითარება და მათი მეოხებით სასწრაფოდ მოიწვია საიდუმლოდ უმთავრესი შეთქმულნი. ორი დღის შემდეგ, შუაღამისას, ყველანი უნდა შეკრებილიყვნენ შვიარაღებულნი უფლისციხის ქვედა დარბაზში.

უფლისციხე მდებარეობს შუაგულ ქართლში, მტკვრის პირად, ექვსი ეჯის მანძილზე ქალაქ გორიდან ზემოთ. ციხე-ქალაქი გამოტოხილია კლდეში რამდენიმე სართულად. შიგ არის სხვადასხვა ზომის ქვის დარბაზები და სენაკები ჩუქურთმებით შემკული, ქვისავე ტახტმერხებით და მაგიდებით; კლდეშივეა გამოტოხილი ქუჩები და ქუჩაბანდები, წყალსაცავი აუზები... აგრეთვე, იქვეა გვირაბი მტკვარზე ჩასავალად და წყლის ამოსაზიდად. [illegible], რომელ საუკუნეში გამოტოხეს კლდეში ეს იშვიათი ისტორიულ ნაშთი, ნამდვილად არავინ იცის. ჩვენი ძველი მატიანე „ქართლის ცხოვრება“ გვამ-

ცხენს, რომ თითქო აეგოს იგი ქართველ ხალხის ზღაპრულ მამამთავრის, ქართლოსის, ვაჟს—უფლოსს და დაერქვას თავის სახელი. ხოლო, როგორც ეს უფლისციხე, ისე მეორე ასეთივე ნაშთი, ვარძიის დიდი მონასტერი, რომელიც დაიწყო გიორგი შესამემ და დაამთავრა თამარ მეფემ, კლდეში გამოტოხილ ტაძრებით და უამრავ დარბაზ-სენაკებით, აღტაცებას იწვევენ დღესაც ევროპის მეცნიერ-მოგზაურთა შორის.

აი, სწორედ ამ უფლისციხეში მოაწყო დიდ მოურავმა შეთქმულთა კრება. მართლაც შეუძლებელი იყო მოეძებნა კაცს შუაგულ ქართლში უფრო მყუდრო და ფარული ალაგი.

ბნელი, ღრუბლიანი, უმთვარო ღამე. თქორავს. უფლისციხის შესავალ კართან აქეთ-იქით დგას ორი გუშაგი იარაღ-ასხმული. ეს ზორბა ტანის არსებანი შავი ჩაბალახით თავწაკრულნი, შავ ნაბად მოხურულნი და მაღალტარიან შუბებზე დაბჯენილნი გავდენ შავ ქანდაკებებს.

შუაღამეს გადაცილდა. გაისმა მამლის შორეული პირველი ყივილი. ამავედროს გუშაგთა თვალწინ აიმართა შავი უზარმაზარი ლანდი, იგი დინჯად და ფეხაკრეფით უახლოვდება მათ. გუშაგებმა აღმართეს შუბნი და შეეკითხენ წყნარად:

— ვინ მოდის?

— მოკეთე.

— ნიშანი?

— ხარება.

— იხარე მარად! მობრძანდი, ბატონო!

ეს არის მოურავის მიერ მიცემული საიდუმლო ნიშანი, რომელიც გუშაგ-შეთქმულთა გარდა არავინ იცოდა. ამავე ნიშნით ხვდებოდენ ერთმანეთს ციხის დარბაზში თვით შეთქმულნი იმ მოსაზრებით, რომ შემთხვევით, რომელიმე გარეშე პირი არ შეჰპაროდათ რაიმე ხერხით. ამ მოკლე კითხვა-პასუხს შემდეგ ერთი გუშაგი ჩაუძღვა ქვის კიბეზე ახლად მოსულს და შეიყვანა დიდ დარბაზში, სადაც მოფარებით მდგარ ქვის მაგიდაზე ოდნავ ბჟუტავდა პატარა ჭრაქი.

პირველ შეთქმულს მალე მოჰყვა მეორე, მესამე და სხვანი. მოვიდენ ცალცალკე. სულ შეგროვდა ათი კაცი. მათ შორის იყვნენ: ზურაბ ერისთავი, ლომი ჩრდილელი და მთაში სახელგანთქმული მამაცი თუში და ხევსური: ბერდია და გოგოთურ. ყველანი იყვნენ მოსულნი ჯუბა-ჯავშნით, მუზარადით და იარაღ-ასხმულნი, თანაც შავ ნაბად-ჩაბალახით შებურვილნი. მათ შორის გამონაკლისს წარმოადგენდა ორი ახოვანი ბერი; ერთი იყო ივერიის ქათალიკოსი ზაქარია, ხოლო მეორე წილკნელი ეპისკოპოსი მურმანოზ. ამათ ემოსათ შავ ნაბად

ქვეშ ბერის შავი ანაფორა და თავს ეხურათ დოლბანდიანი შავი კოთხო. მურმანოზს ხელთ ეპყრა მკირე აბგა, რომელიც ფრთხილად დასდო დარბაზში ქვის მაგიდაზე. აბგაში იდვა სუფთა დარაიაში სათუთად გახვეული ბარძიმი, ჯვარი და სახარება.

ყველაზე ბოლოს გაჩნდა შემოსასვლელ გვირაბთან სხვებივით მოსილი, გოლიათის აღნაგობის რაინდი. თუმც მაშინვე იცნეს გუშაგებმა ვინც იყო იგი, მარა მაინც მიმართეს დათქმული შეკითხვით ამართულ შუბებით ხელში და მოსთხოვეს საიდუმლო ნიშანი.

დიდ მოურავმა მოუწონა გუშაგად მდგარ შეთქმულთ, ორივ.პაპუნას, ასეთი სიფრთხილე და შეეკითხა, ყველანი მოვიდენ თუ არაო.

— ათივე გეახლენ და გელოდებიან დიდ დარბაზში. — იყო გუშაგთ პასუხი.

— კეთილი, მე ჩავალ, თქვენ კი აქვე დარჩით და თუ რაიმე საეჭვო შეიმცნოთ, მოგვეცით ნიშანი ძახილით, სასწრაფოდ მივიღებთ ზომებს. თქვენც ეცადეთ მზვერავი ვინმე არ გაუშვათ ხელიდან.

ამ სიტყვებით სააკაძემ ფრთხილად ჩავლო კიბე და შევიდა დიდ დარბაზში, სადაც დამხვდურთ შეკითხვაზე მისცა სათანადო პასუხი დათქმული ნიშნით, შემდეგ ემთხვია ხელზე ქათალიკოსს და ეპისკოპოსს.

— აბა, ძმებო! დრო აღარ ითმენს! შევუდგეთ საქმეს! — ფთხრა შეთქმულთ ნელი ხმით მოურავმა და ამოიღო უბიდან შაჰ-აბაზის უსტარი, რომელიც წაართვა ლოჭინის ველზე ირანელ იფრინდას და წაუკითხა შეთქმულთ ჭრაქის შუქზე შემდეგი:

„ყორჩიხან, ამით გიბრძანებ, მოჰკალ ახლავე ჩვენი მოღალატე გურჯი მოურავი და მისი მოკვეთილი თავი აქ გამოგზავნე, ამავე დროს დააჩქარე კახეთის ხალხის მთლიანი გაჟლეტა, ხოლო ქართველთა აყრა და გადმოსახლება. სრულიად ირანისა და ერაყის, რანშირვანისა და ივერიის მბრძანებელი შაჰ-აბაზ დიდი“. ვინც კი ირანული არ იცოდა, იმათ გადაუთარგმნა ქართულად. ყველანი აშკარად დარწმუნდენ, რომ შაჰის უკვე გაგებული აქვს ეს შეთქმულება და ეჭვი არაა დაუყონებლივ მიიღებს ზომებს, ამიტომ საჭიროა დასწრება.

— ძმებო! — დაიწყო სააკაძემ, — ხომ ხედავთ, რა საშინელ ხიფათში ჩაგვყარა ჯაშუშის ენამ! სჩანს ვიღაც იუდა ჰგიებს ჩვენს შორის, ან სირეგვნით წამოცდა ვისმეს ოჯახში და ამრიგად სცნო რომელიმე ჯაშუშმა. აეშაგ-მოღალატენით ხომ საესეა მთელი ივერი. ახლა ნუ შევუდგებით ამის ძიებას. თავის დროზე ვცნობთ ყველაფერს და იუდა-გამცემი მიიღებს შესაფერ ჯილდოს. ამჟამად კი საჭიროა უფრო ფრთხილი და სწრაფი მოქმედება. დადგა ჟამი, რათა მოვიყვანოთ

სისრულეში ჩვენი მიზანი. ივერიაში შემოსეული მტრის ჯარებია სულ ასი-ათას კაცამდე, დაქსაქსულნი ხუთ-ექვს ალაგას; ამ ჯარებიდან მუხრანის ველზე, მთავარ ბანაკში, იმყოფება ორმოცი ათასი მებრძოლი ყორჩიხანის მთავარსარდლობით, ოცი ათასი ფეიქარხანის სარდლობით ბანაკად სდგას გარე-კახეთში, სოფელ მარტყოფთან, ხუთი ათასი კაცი იმყოფება მცხეთასთან ახლად აგებულ ციხეში, ტფილისის ციხეებში ჩაყენებულია ხუთმეტ ათასამდე მებრძოლი, ხოლო დანარჩენი ოცი ათასი დაქსაქსულია ქართლ-კახეთში სხვადასხვა ციხე-სიმაგრეებს და სამალავ გზების შესაკრავად. ზოგი მათგანი გასულია დაბა-სოფლად სათარეშოდ და საალაფოდ. ამიტომ ჩვენ უნდა მივიღოთ ყოველივე ზომა და შევმუსროთ უსათუოდ ერთ დღეს მტრის მთავარი ძალები მუხრანის ველზე, მცხეთასთან, ტფილისში და მარტყოფთან. ესენი არიან სულ ოთხმოცი ათასი მებრძოლი. მტრის დანარჩენ დაქსაქსულ რაზმებს ოცი ათას კაცამდე ხომ სულ ადვილად გავჟლეტავთ იმ დიდ გამარჯვების შემდეგ! ამრიგად, მოვსპობთ მტრის ძალებსა და, სულ თუ არა, დიდი ხნით მაინც, მოვუსპობთ ვერაგ შაჰ-აბაზს ივერიაში შემოჭრის წადილს.

— ბრძანეთ, მოურავო, რა ძალებით უნდა შევმუსროთ მტრის ამოდენა ლაშქარი? — შეეკითხენ სააკაძეს აქეთ-იქიდან.

— მოგახსენებთ, ბატონებო! პირველ უნდა დავეცეთ მტრის მთავარ ბანაკს მუხრანის ველზე. ზურაბ, რამდენი გყავთ მზად შენა და მთიელთ?

— ჩემს საყმოში მზად არის ორი ათასი საუკეთესო მებრძოლი, ხოლო თუშ-ფშავ-ხევსურთა ჯარი, ლომის, ბერდიას, უჯოსა და გოგოთურის სარდლობით, იქნების სამი ათასამდე რჩეულნი ვაჟკაცნი, ომში ნაცადნი. სულ კი ხუთი ათასი მეომარი. ყველანი მზად არიან, ხოლო ელიან ნიშანს, რომ დაიძრან მთებიდან.

— ძალიან კარგი, ეგ დიდი ძალაა. ხუთი ათასი მთის არწივი ხუმრობა არ არის. ახლა თქვენ ბრძანეთ, ბატონო ზაზა და ბაადურ, რამდენ კაცს მოგვაშველებთ საციციანოს მხრიდან?

— ჩვენ, ხერხეულიძეებს, მაჩაბლებს და ამირაჯიბთ შეგვიძლია მოვიყვანოთ თითქმის სამი ათასი კარგი მებრძოლი. — იყო ორთავეს პასუხი.

— ბარაქალა, ღირსეულო გმირნო!

შემდეგ მოურავი შეეკითხა თეიმურაზ მუხრან ბატონს და ქსნის ერისთავ იასეს. აღმოჩნდა, რომ ამათ უკვე მზადა ჰყავთ ათასხუთასამდე მებრძოლი.

— ორივ პაპუნას, ხოხრო ქარსიძეს და გიორგი ქავთარაძეს კიდევ ტირიფონაზე და ლამისყანის ირგვლივ სოფლებში აზატ გლეხთაგან

აგრეთვე კავთისხევსა და მის ახლო დაბა-სოფლებიდან გამოჰყავთ ათასხუთასი კაცი. მაშ გროვდება სულ თავდამსხმელი ჯარი თერთმეტი ათასი საუკეთესო მებრძოლი. ეს ჯარი სრულიად საკმაოა მტრის ორმოცი ათას მეომრის დასამარცხებლად უეცარი თავდასხმით მუხრანის ველზე. გაგახსენებთ, რომ ცხირეთ-ტაშისკართან თათარხანის ლაშქარი აღემატებოდა ოცდაათი ათას კაცს, რომელიც გავანადგურეთ მთლიანად; იმავედროს კი ჩვენ გვყავდა მხოლოდ ექვსი ათასი მებრძოლი. თერთმეტი ათას საუკეთესო მეომრით ჩვენ ახლაც ჩავიდენთ სასწაულებს... — დაამთავრა დიდ მოურავმა ამ საიმედო სიტყვებით. ყველანი გულდასმით უსმენდენ საკაძეს. მამაც სახეზე ემჩნეოდათ აღტაცება. შემდეგ მოურავმა მიმართა ჯანდიერს:

— ბატონო დავით, რამდენი მეომარი გყავთ მზადა მარტყოფზე თავდასაცემად?

— მე, ნოდარ, თამაზ და დალიმამედი გამოვიყვანთ ექვს ათასამდე კარგ მებრძოლს. — იყო ჯანდიერის პასუხი.

— სრულებით საკმაოა, ბატონო ჩემო! ჩვენც მოგეშველებით იქვე ოთხი ათასი კაცით დანიშნულ დროს. ამრიგად, ათი ათასი მეომრით სავსებით გავანადგურებთ ფეიქარხანის შეშინებულ ლაშქარს, მეტადრე თუ გაიგეს ირანის მთავარ ძალების დამარცხება. — დასძინა დიდ მოურავმა.

— აბაი, როდის შევუდგეთ საქმეს, დიდო გივარგივ? როდის მოგაშველოთ ყე ჩვენაი ლაშქარი? — შეეკითხა როყიო ხმით გოლიათი ხევსური გოგოთურ.

— მოგახსენებთ ახლავე! რადგან დიდ საფრთხეში ჩავცვინდით ყველანი გაცემის გამო და დროც აღარ ითმენს, ამიტომ ეს დიდი საქმე, ეს მტრის ბანაკებზე თავდასხმა უნდა მოეწყოს უეჭვოდ ამ ხუთი დღის შემდეგ. ეს იქნების ოცდახუთ ამ თვეს, ხარება დილით. ჩვენი ნიშანიც ხომ ხარებაა! პირველ უნდა დავესხათ მტრის მთავარ ბანაკს მუხრანის ველზე დილის რიჟრაჟზე. ერთი მხრით, ანუ ზემოდან, მიიტანენ იერიშს ზურაბის ჯარი და თუშ-ფშავ-ხევსურნი, ხოლო მეორე მხრივ, ქვემოდან, ქართლელი რაზმები ზაზას, ბაადურის, იასეს, თეიმურაზის და ორივ პაპუნას სარდლობით. იმ ღამეს მე თვით ვიქნები ოთხი მამაცით მტრის ბანაკში და ვეცდებით თქვენი მოახლოების ჟამს გავჟლიტოთ მტრის სარდლები, რითაც ხელს შევუწყობთ მტრის ძალთა განადგურებას. ხოლო თქვენ ყველამ და მეტადრე ზურაბისა და მთიელ ჯარებმა შორითვე უნდა აყვიროთ მრავალი ბუკი და ღოროტოტი, რათა მტერს ეგონოს, თითქო მოდის საომრად მეფე თეიმურაზ იმერ-ოსმალთა დიდი ლაშქარით, რომ ამ ხერხით თავზარი დავსცეთ სპარსთა ჯარებს, შევიტანოთ მათში შიში

და ძრწოლა... როგორც კი მოვრჩებით ამ მძიმე საქმეს მუხრანის ველზე, მაშინვე თავს დავესხმით მცხეთასთან ახალ ციხეში ჩამდგართ და ტფილისის ციხეებს. ნაწილ ჯარს გავგზავნით მარტყოფისკენ, კახთა საშველად, ფეიქარხანის წინააღმდეგ; ამავედროს, მეორე მხრით მიიტანს მტერზე იერიშს დავით ჯანდიერი თავის ამხანაგებით და, ღვთით, იქაც გავანადგურებთ მტერს. აი, ბატონებო, ჩემი გეგმა! და სწორედ ხარება დღეს უფალი ღმერთი მოუვლენს ურჯულო მტრის ლაშქარს ზეციურ რისხვას, ხოლო ივერთა ეროს მომადლებს გამარჯვებას და სიხარულს. — დაამთავრა მოურავმა ამ სიტყვებით თავის გეგმის განმარტება.

— გისმინოს მაღალმა უფალმა და წმინდა გიორგიმ! გისმინოს! — მიაძახეს ყოველ მხრივ შეთქმულებმა სააკაძეს.

— გისმინოს, ჩვენო ბელადო, ლაშარის ჯვარმა და ლომისის წმინდა გივარგიმ! — დაიგრგვინეს ლომი ჩრდილელმა და გოგოთურმა.

ჩამოვარდა მცირე სიჩუმე, მაღალ გუმბათიან დარბაზის ჭერსა და კედლებზე ბარბაცებდა შეთქმულთა შავი ლანდები ჭრაქის შუქით გამოწვეული.

— ახლა კი შევფიცოთ ერთმანეთს ძმობა და ერთგულება ჭირსა და ლხინში! დავიფიცოთ, რომ არ ვუღალატებთ ჩვენს დიდებულ საქმეს, თანაც არავის გავუმჟღავნებთ ამ შეთქმულებასა და ჩვენს გეგმებს.— დაიწყო ისევ მოურავმა.

— ვფიცავართ ყველანი! ვფიცავართ! დედა შეერთოს ცოლად, ვინც სამშობლოს უღალატოს! ვინც დაინანოს მისთვის სიკვდილი, დაემხოს მას ოჯახი! თავს დაატყდეს ციური რისხვა! იყოს წყეული უკუნისადმე! — დაიგრიალეს ერთხმად შეთქმულებმა ფეხზე ადგომით და ამ მგზნებარე სიტყვებს ბანი მისცა ყრუ ხმაურით დარბაზის თაღებმა...

— ახლა კი განვსპეტაკდეთ, ძმებო, სულით და ხორცით, მივიღოთ წმინდა ზიარება თვით ჩვენი მაღალ მეუფე ქათალიკოსის ხელით; ვინ უწყის, რომელი ჩვენგანი დარჩების კიდევ ცოცხალი!. — სთქვა ოდნავ მღელვარე ხმით მოხუცმა ზაზამ, მოიხადა მუზარადი და მოიყარა მუხლი ქათალიკოსის წინაშე. მასვე მიბაძა ყველა შეთქმულმა.

ქათალიკოსმა მიმართა გმირებს მბურვალე სიტყვით. იგი შეეხო მოკლედ საქართველოს წარსულს, დაასურათა ივერიის საბედისწერო ჟამი, დალოცა გულით იქ მყოფნი, გაამხნევა და მიაღებია ყველას წმინდა ზიარება.

ქათალიკოსმა მოიხადა კოთხო, დაიჩოქა იქვე და სასოებით აღაპყრა თვალნი ზეცად.

კარგახანს მხურვალე ლოცვის შემდეგ წამოდგა ქათალიკოსი, წამოდგენ გმირნიც. ქათალიკოსმა გაშალა მკლავნი, სათითაოდ ჩაიკრა

გულში საშშობლოსათვის თავდადებულნი და ყველას ეამბორა შუბლზე, ხოლო ისინი მას ემთხვიენ ჯვარსა და ხელზე, შემდეგ ძმურად გადაკოცნეს ერთი-მეორე და ფრთხილად გაუდგენ გზას ცალ-ცალკე, ბრძოლის ჟინით აღტყინებულნი.

გუშაგად მდგარ ორივ პაპუნამ ჩააქრეს ჭრაქი და გასწიეს შინისაკენ. კვლავ მოიცვა წყვდიადმა და სამარისებულ სიჩუმემ უფლისციხის დიდი დარბაზი.

შეთქმულთა წასვლის შემდეგ არ გასულა ნახევარი ჟამიც, როგ ათას მხედრიდან შემდგარი ირანელთა რაზმი ორივ მხრივ მოადგა უფლისციხეს. შემოარტყეს ალყა, აანთეს ჟინჟღილები, შევიდენ შიგნით და იწყეს გულდასმით ჩხრეკა. ხოლო ვერ ნახეს ისინი, ვისაც ეძებდენ ასე ბეჯითად. მხოლოდ დააფრთხეს თაღებზე მჯდარი ღამურნი.

— ოჰ, დონღუზ ჯაშუშ! ოჰ, გიაურ ჯაშუშ!.. — გაიძახოდა გზაგზა მუქარით ირანის ცხენოსან რაზმის სარდალი იუსუფ-ხანი და უკმაყოფილო ბუზღუნით მიაქროლებდა მთავარ ბანაკისაკენ შავ მერანს.

ᲘᲕᲘᲠᲘᲘᲡ ᲒᲐᲓᲐᲠᲩᲔᲜᲐ

ᲛᲣᲚᲐᲛᲔᲡ ᲙᲐᲠᲒᲐᲮᲐᲜᲘᲐ ᲒᲐᲓᲐᲪᲘᲚᲓᲐ. ᲒᲐᲗᲔᲜᲔᲑᲐᲛᲓᲔ ᲘᲧᲝ ᲛᲮᲝᲚᲝᲓ ᲝᲠᲘᲚᲐ ᲟᲐᲛᲘ. ᲛᲗᲕᲐᲠᲔ ᲔᲤᲐᲠᲔᲑᲝᲓᲐ ᲐᲨᲕᲔᲠᲘᲚ ᲛᲗᲔᲑᲡ ᲓᲐ ᲔᲗᲮᲝᲕᲔᲑᲝᲓᲐ ᲛᲫᲘᲜᲐᲠ ᲑᲣᲜᲔᲑᲐᲡ ᲗᲐᲕᲘᲡ ᲪᲘᲐᲤᲐ ᲡᲮᲘᲕᲔᲑᲘᲗ. ᲡᲓᲣᲛᲓᲐ ᲛᲘᲓᲐᲛᲝ. ᲢᲙᲑᲘᲚᲐᲓ ᲔᲫᲘᲜᲐ ᲘᲠᲐᲜᲘᲡ ᲚᲐᲨᲥᲐᲠᲐ ᲛᲣᲮᲠᲐᲜᲘᲡ ᲕᲔᲚᲖᲔ. ᲡᲗᲕᲚᲔᲛᲓᲔᲜ ᲒᲣᲨᲐᲒᲜᲘ. ᲛᲮᲝᲚᲝᲓ ᲔᲠᲗ ᲛᲓᲘᲓᲠᲣᲚ ᲙᲐᲠᲐᲕᲨᲘ ᲤᲮᲘᲖᲚᲝᲑᲓᲐ ᲮᲣᲗᲘ ᲕᲐᲟᲙᲐᲪᲘ, ᲯᲣᲑᲐᲯᲐᲕᲨᲐᲜ-ᲛᲣᲖᲐᲠᲐᲓᲘᲗ ᲛᲝᲡᲘᲚᲜᲘ ᲓᲐ ᲘᲐᲠᲐᲦ-ᲭᲣᲠᲕᲘᲚᲜᲘ. ᲔᲡ ᲮᲣᲗᲘ ᲒᲛᲘᲠᲘ ᲡᲘᲑᲜᲔᲚᲔᲨᲘ ᲡᲣᲚᲒᲐᲜᲐᲑᲣᲚᲜᲘ, ᲒᲣᲚᲘᲡᲤᲐᲜᲪᲥᲐᲚᲘᲗ ᲛᲘᲡᲩᲔᲠᲔᲑᲝᲓᲔᲜ ᲐᲦᲛᲝᲡᲐᲕᲚᲔᲗᲡ ᲓᲐ ᲔᲚᲝᲓᲔᲜ ᲒᲐᲜᲗᲘᲐᲓᲡ. ᲘᲡᲘᲜᲘ ᲗᲘᲗᲥᲝ ᲣᲪᲓᲘᲓᲔᲜ ᲠᲐᲦᲐᲪ ᲜᲘᲨᲐᲜᲡ. ᲐᲛᲝᲕᲘᲓᲐ ᲙᲘᲓᲔᲪ ᲪᲘᲡᲙᲐᲠᲘ. ᲪᲝᲢᲐᲮᲐᲜᲡ ᲨᲔᲛᲓᲔᲒ ᲓᲐᲰᲭᲠᲝᲚᲐ ᲓᲘᲚᲘᲡ ᲜᲘᲐᲕᲛᲐᲪ. ᲐᲠ ᲡᲩᲐᲜᲓᲐ ᲜᲘᲨᲐᲜᲘ, ᲐᲠ ᲘᲡᲛᲝᲓᲐ ᲑᲐᲘᲑᲣᲠᲘ. ᲛᲮᲝᲚᲝᲓ ᲐᲛ ᲓᲣᲛᲘᲚᲡ ᲐᲠᲚᲕᲔᲕᲓᲐ ᲐᲠᲐᲒᲕᲘᲡ ᲩᲮᲠᲘᲐᲚᲘ ᲓᲐ ᲭᲝᲢᲘᲡ ᲡᲔᲕᲓᲘᲐᲜᲘ ᲮᲛᲔᲑᲘ.

— ᲜᲣ ᲗᲣ ᲒᲕᲘᲚᲐᲚᲐᲢᲐ ᲖᲣᲠᲐᲑᲛᲐ?! ᲒᲐᲗᲔᲜᲔᲑᲐᲛ ᲛᲝᲐᲢᲐᲜᲐ ᲙᲘᲓᲔᲪ... ᲜᲔᲢᲐᲕ ᲡᲐᲓ ᲐᲠᲘᲐᲜ ᲐᲛᲓᲔᲜ ᲮᲐᲜᲡ?! — ᲣᲙᲛᲐᲧᲝᲤᲘᲚᲝᲓ ᲬᲐᲛᲝᲘᲫᲐᲮᲐ ᲔᲠᲗᲛᲐᲗᲒᲐᲜᲛᲐ.

— ᲛᲝᲕᲚᲔᲜ, ᲛᲐᲛᲘᲚᲝ! ᲛᲝᲕᲚᲔᲜ ᲣᲡᲐᲗᲣᲝᲓ! ᲪᲝᲢᲐᲦᲐ ᲛᲝᲕᲘᲗᲛᲘᲜᲝᲗ! — ᲣᲗᲮᲠᲐ ᲭᲐᲑᲣᲙᲛᲐ ᲓᲐ ᲛᲝᲔᲮᲕᲘᲐ ᲛᲐᲛᲐᲡ.

ᲔᲡ ᲮᲣᲗᲘ ᲕᲐᲟᲙᲐᲪᲘ ᲘᲧᲕᲜᲔᲜ: ᲛᲝᲣᲠᲐᲕᲘ, ᲔᲚᲘᲐ ᲓᲘᲐᲡᲐᲛᲘᲫᲔ, ᲠᲐᲐᲢᲐ ᲮᲔᲠᲮᲔᲣᲚᲘᲫᲔ, ᲠᲐᲠᲣᲜᲐ ᲕᲐᲨᲐᲧᲐᲨᲕᲘᲚᲘ ᲓᲐ ᲗᲕᲘᲗ ᲡᲐᲐᲙᲐᲫᲘᲡ ᲗᲔᲥᲕᲡᲛᲔᲢᲘ ᲬᲚᲘᲡ ᲕᲐᲟᲘ, ᲐᲕᲗᲐᲜᲓᲘᲚ. ᲒᲐᲠᲓᲐ ᲗᲐᲕᲘᲡ ᲕᲐᲟᲘᲡᲐ, ᲔᲡ ᲠᲘᲠᲜᲘ ᲓᲘᲓ ᲛᲝᲣᲠᲐᲕᲡ ᲛᲠᲐᲕᲐᲚ ᲝᲛᲨᲘ ᲧᲐᲕᲓᲐ ᲜᲐᲪᲐᲓᲘ, ᲐᲛᲘᲢᲝᲛ ᲡᲮᲕᲔᲑᲡ ᲨᲝᲠᲘᲡ ᲐᲘᲠᲩᲘᲐ ᲘᲡᲘᲜᲘ. ᲐᲛ ᲝᲗᲮᲘ ᲕᲐᲟ-ᲙᲐᲪᲘᲗ ᲡᲐᲐᲙᲐᲫᲔ ᲣᲜᲓᲐ ᲓᲐᲠᲔᲯᲓᲐ ᲛᲢᲠᲘᲡ ᲡᲐᲠᲓᲚᲔᲑᲡ ᲓᲐ ᲒᲐᲔᲫᲚᲘᲢᲐ ᲛᲗᲚᲘᲐᲜᲐᲓ.

ᲔᲡ ᲘᲧᲝ ᲡᲐᲑᲔᲓᲘᲡᲬᲔᲠᲝ ᲟᲐᲛᲘ. ᲔᲠᲗᲘ ᲤᲘᲝᲠᲘ ᲨᲔᲒᲕᲘᲐᲜᲔᲑᲐ, ᲝᲓᲜᲐᲕ ᲒᲝᲜᲡ ᲛᲝᲡᲕᲚᲐ ᲛᲢᲠᲘᲡ ᲚᲐᲨᲥᲠᲘᲡᲐ ᲡᲠᲣᲚᲘᲐᲓ ᲓᲐᲦᲣᲞᲐᲕᲓᲐ ᲡᲐᲥᲛᲔᲡ, ᲓᲐᲦᲣᲞᲐᲕᲓᲐ ᲛᲗᲔᲚ ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲡ. ᲐᲥ, ᲛᲣᲮᲠᲐᲜᲘᲡ ᲕᲔᲚᲖᲔ, ᲐᲛ ᲮᲐᲠᲔᲑᲐ ᲓᲘᲚᲐᲡ ᲬᲧᲓᲔᲑᲝᲓᲐ ᲛᲘᲡᲘ ᲑᲔᲓᲘ: ᲐᲜ ᲛᲢᲠᲘᲡ ᲓᲐᲛᲐᲠᲪᲮᲔᲑᲐ ᲓᲐ ᲡᲠᲣᲚᲘ ᲗᲐᲕᲘᲡᲣᲤᲚᲔᲑᲐ, ᲐᲜ ᲘᲠᲐᲜᲔᲚᲗᲐ ᲒᲐᲛᲐᲠᲯᲕᲔᲑᲐ ᲓᲐ ᲛᲗᲔᲚᲘ ᲥᲐᲠᲗᲚ-ᲙᲐᲮᲔᲗᲘᲡ ᲒᲐᲭᲚᲔᲢᲐ.

ᲐᲰᲐ, ᲨᲔᲤᲔᲠᲐᲓᲓᲐ ᲪᲐ, ᲛᲝᲐᲢᲐᲜᲐ ᲓᲘᲚᲘᲡ ᲠᲘᲭᲠᲐᲭᲛᲐ! ᲡᲬᲝᲠᲔᲓ ᲐᲛᲓᲠᲝᲡ ᲨᲝᲘᲡᲛᲐ ᲨᲝᲠᲘᲗ ᲑᲣᲙᲘᲡ ᲮᲛᲐ. ᲘᲒᲘ ᲗᲐᲜ-ᲓᲐ-ᲗᲐᲜ ᲐᲮᲚᲝᲕᲓᲔᲑᲝᲓᲐ ᲓᲐ ᲔᲤᲘᲜᲔᲑᲝᲓᲐ ᲛᲘᲓᲐᲛᲝᲡ. ᲨᲔᲢᲝᲠᲢᲛᲐᲜᲓᲔᲜ ᲮᲣᲗᲘᲕ ᲛᲐᲛᲐᲙᲐᲪᲘᲡ ᲒᲣᲚᲜᲘ. ᲣᲡᲐᲖᲦᲕᲠᲝ ᲡᲘᲮᲐᲠᲣᲚᲘᲡ ᲔᲚᲤᲔᲠᲛᲐ ᲒᲐᲓᲐᲰᲙᲠᲐᲗ ᲡᲐᲮᲔᲖᲔ.

— ზურაბია, ზურაბ, თავის მამაცი ჯარით! — აღტაცებით შესძახა დიდ მოურავმა და წამოვარდა ზეზე.

— ახლა კი დადგა, ცბიერო შაჰ-აბაზ, შურისძიების ჟამი! დღეიდან შენ გაიგებ, თუ რას ნიშნავს ქართველი ხალხი. შენ უმზადებ მას სიკვდილს, მონობას, გაჟლეტას, მაგრამ არა! გაწყდება დღეს შენი ლაშქარი, პატარა საქართველო კი დარჩება ისევ ცოცხალი!...

ამ აფრთოვანებულ სიტყვების შემდეგ გმირმა აღმართა აბრეშუმის ვარდისფერი დროშა, მოიხადა მუზარადი და დაიჩოქა, მას მიბაძეს ოთხივ ვაჟკაცმა.

— ძლიერო ღმერთო და ჩვენო მფარველო წმინდა გიორგი! თქვენ შეიბრალეთ ესდენ ტანჯული საქართველო! თქვენ იხსენით იგი ამ საშინელ ხიფათისაგან. თქვენ მომადლეთ მას გამარჯვება უამრავ მტერთა ზედა! ღვთისმშობელო ქალწულო, შენ მიაპყარ შენს ივერს მოწყალე თვალი! ნუ გასწირავ მას, ნუ გაახარებ ქრისტეს მტერთა! იხსენ დაღუპვისაგან შენი მოსავი ერი... — ღაღადებდა ამ მხურვალე ვედრებას ხელაპყრობით საკაძე.

— ძმებო! — მიმართა თავის გმირებს, — დადგა თავგანწირვის ჟამი. ან სიკვდილი, ან გამარჯვება!... მოზღვავებულა მტერი, უპირებს შთანთქვას ჩვენს სამშობლოს. დღეს ჩვენ ვართ მისი ქომაგნი. დღეს ჩვენ გვარგუნა ბედმა მისი ხსნა და მფარველობა. გალაღებული მტერი ემუქრება ჩვენს ხალხს გაჟლეტით... გამხნევდით, ძმებო! ან მოვკვდეთ ნამუსიანად, ან მოვუპოვოთ ტანჯულ ქვეყანას სანეტარო თავისუფლება!... აბა, ძმებო! დროა მოქმედების! მომყევით... სიკვდილი მტარვალთ! — შესძახა საკაძემ მგრგვინავის ხმით, ემთხვია დროშას და იძრო ხმალი. სხვებიც მოწიწებით ეამბორენ დროშას და იძვრეს მახვილი. ამდროს შემოვარდა კარავში გაფითრებული შიკრიკი.

— მოურავო, ყორჩიხან გიხმობს, ჩქარა. — ძლივს წარმოსთქვა მან.

საკაძე და მისი ოთხი ამხანაგი სწრაფად შესხდენ იქვე შეკაზმულ ცხენებზე და გაკარდენ მთავარსარდლის კარავისაკენ, სადაც წინ მოედანზე თავი მოეყარათ კიდეც ყველა სარდლებს და ფერდაკარგულნი შესცქეროდენ ერთი-მეორეს.

უკვე თენდებოდა, ჰქრებოდა ბინდი და მთებიდან ჩამოწოლილი ნისლი. რამდენიმე ასეულ ბუკნალარის და ღოროტოტის მჭექარე ხმები ახლოვდებოდა ყოველ მხრიდან, საშინელი გრიალით ეფინებოდა მთებსა და ველს. ეს მზარავი ხმები შიშის ზარს სცემდენ მტრის უზომოდ დაფეთებულ ლაშქარს.

— ეს რა ხმებია, მოურავო! — მისვლის უმალვე შეეკითხა ცახცახით ყორჩიხანი.

— ეს ის ხმებია, რომ დადგა ჟამი შურისძიებისა! დადგა ჟამი სპარსთა გაჟლეტისა და საქართველოს განთავისუფლებისა. სიკვდილი მტარვალთ!!.. — დაიგრგვინა ლომივით სააკაძემ და ელვის სისწრაფით გაუტარა გულში ყორჩიხანს წვერლესილი შუბი. მტრის მთავარსარდალი იქვე დაეცა მკვდარი. ეს იყო ნიშანი. ხუთივე გმირი მახვილით ხელში ეძგერენ ირანის სარდლებს და გაავლეს მუსრი. შემდეგ ისინი ცხენდაცხენ გადაეშვენ ზარდაცემულ ლაშქარში და იწყეს უწყალო ჟლეტა. ამდროს მოაღწია მაშველმა ჯარმაც, ზურაბ ერისთავის და ლომი ჩრდილელის სარდლობით. თუშ-ფშავ-ხევსურნი და არაგველნი საშინელი ყიჟინით დაერიენ მტერს. შეიქნა ჟლეტა. დიდი მოურავის და ზურაბ ერისთავის ერთი შეტევით იფანტებოდენ მტრის რაზმები. მამაცად იბრძოდენ აგრეთვე ლომი, ცარო, ბერდია, უჯო, გოგოთურ, ედიშერ და სხვანი. ამდროს, ორ-სამ მხრივ მიიტანეს მტერზე მედგარი იერიში ქართლელ ჯარებმაც, თეიმურაზ მუხრანბატონის, იასე ქსნის ერისთავის, ზაზა და ბაადურ ციციშვილთა, აღათანგ ხერხეულიძის, ესტატე ამირაჯიბის და პაპუნა ჩივაძის სარდლობით. ისინი შემოერტყენ მტრის ბანაკს, შეუკრეს გასაქცევი გზები და იწყეს მტრის ჟლეტა.

ყველაფერი ხდებოდა სააკაძის მიერ წინასწარ შედგენილ გეგმით. საშინელი რისხვა დაატყდა თავზე ირანის ლაშქარს ამ ხარება დილას. კიდევ ორიოდე ჟამის ხელჩართული ბრძოლა და გაწყდა მთლიანად მტერი. მხოლოდ რამდენიმე კაცმა უშველა თავს გასაქცევად. მტრის მთელი ბანაკი, უამრავი განძი და ქონება დარჩათ ჯილდოთ ქართველთ, რომლებიც მეტი სიხარულით ეხვეოდენ ერთმანეთს და ულოცავდენ ბრწყინვალე გამარჯვებას.

გიორგი სააკაძემ მცირეხნით შეასვენა აქ ჯარი, ასაუზმა და შემდეგ გაემართა მცხეთისაკენ, რომლის მეზობლად, ახლად აგებულ ციხეში იყო ჩამდგარი მტრის ჯარი ხუთი ათას კაცამდე. სააკაძემ მიიტანა იერიში ციხეზე. ერთი ჟამის ცხარე ბრძოლით აიღო იგი და გაჟლიტა მტრის ჯარი.

აქ მოხდა საოცარი რამ: როცა დიდი მოურავი ბრძოლაში იყო გართული, უკანიდან მიეპარა ირანელი ჭაბუკი, მიაძახა: „მოკვდი, მოღალატევ“ და მოუქნია ხმალი. კიდევ წუთი და სააკაძე უნდა გამხდარიყო მტრის სითამამის მსხვერპლი, მარა სწორეთ ამდროს იელვა ხმალმა ქართველის ხელში და ირანელის თავი გაგორდა ძირს, თან მიაძახა:

— მამაჩემმა მოჰკლა მამაშენი და განა ჩემს საყვარელ მამას მოგაკვლევინებდი?

ირანელი იყო ყორჩიხანის ვაჟი, იმამვერდი, ხოლო ქართველი—საა-კაძის ჩვიდმეტი წლის ვაჟი ზურაბ, რომელიც ახლდა ზურაბ ერისთავ-და ჩამოყვა მის ჯარს.

აქედან მოურავი მიადგა ტფილისს. ცხარე ბრძოლით აიღო ყველა სიმაგრენი მეტეხის გარდა. ჩააყენა აღებულ ციხე-სიმაგრეებში თა-ვის გუშაგნი; შევიდა ტფილისში, გაჟღიტა მტერი და მრავალიც კი-დევ დაატყვევა. სვიმონ მეფემ მოასწრო გაქცევა ოჯახობით.

დიდათ გამაგრებულ მეტეხს საакაძემ შემოარტყა ალყა. ეს მაგარი ციხე უნდა აღებულიყო უწყლობით. მაგრამ ტფილისში აღმოჩნდა ორი მოღალატე, რომლებმაც დიდი სამსახური გაუწიეს მეციხოვნეთ. ეს მოღალატენი იყვნენ ტფილისის მოქალაქენი: გიორგი გორგიჯანიძე და გარსო ჯანუაშვილი.

მოურავმა გაუგო ორთავეს ღალატი და მისი ბრძანებით ერთი მათგანი ჩამოაღრჩვეს საჯაროდ, ხოლო მეორეს მოჭკვეთეს თავი. ხა-რების მეორე დღეს საакაძემ თავის ჯარის ნაწილი, ზურაბ ერისთავს სარდლობით, გაგზავნა გარე კახეთს ფეიქარხანის ჯარზე დასაცემად.

თვითონაც სამხრობის ჟამს მიადგა მარტყოფს. მეორე მხრიდან დაეცენ მტერს დავით ჯანდიერი, ჯორჯაძე, ვაჩნაძე და დალი-მამედი კახ-შირვანთა რაზმით; შეიქნა აქაც ხელჩართული ბრძოლა, გალაღე-ბული ივერნი აწვებოდენ მტერს ორი მხრივ და ავლებდენ მუსრს.

ველარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს შუაში მომწყვდეულ მტრის ლაშქარმა, დაფრთხა და დაეცა სულით. ზოგმა მოასწრო კიდეც გა-ქცევა. ხოლო მეტი ნაწილი ჩაუვარდა ტყვედ ქართველებს, რომელ-თაც დარჩათ დავლად ირანელთა მთელი ბანაკი და ქონება: უამრავი სურსათ-სანოვაგე, თოფ-ზარბაზნები, ტყვია-წამალი, ცხენი და ჯორ-აქლემები.

თვით ფეიქარხანმა მოასწრო გაქცევა თავის ცოლ-შვილით. მან ადრევე გაიგო შაჰის ჯარების დამარცხების ამბავი მუხრანის ველზე და უშველა თავს.

ამ საარაკო გამარჯვებათა შემდეგ საакაძემ დაჰყო რაზმებად თავის მამაცი ჯარი და გაგზავნა ზოგი კახეთს, სათარეშოდ გასულ მტრის ჯარების გასაქლეტად, ზოგიც კიდევ ქართლსა, მტრის რაზმების მოსა-სპობად, რომელთაც ხელთ ეკავათ ხეობანი და სახაზინო გზები. თვით საакაძე კი ზურაბ ერისთვის თანხლებით სასწრაფოდ დაედევნა ფეი-ქარხანს და მიეწია მდინარე მტკვართან, როცა იგი გადიოდა ფონად. ყიზილბაშმა ძლივს გაასწრო მათ თავის ცოლით და ორიოდე ფარეშით. მთელი მისი ამალა ტყვედ ჩაუვარდა ქართველთა სარდლებს... მათვე დარჩათ ფეიქარხანის მთელი ქონება.

ძეორე დილით სააკაძე და ზურაბ ერისთავი თავის რაზმით გავიდენ მტკვარში და გაედევნენ ფეიქარხანს, მარა ვერ მიწვდენ. ნაცვლად ამისა შეესიენ ირანის სახანოებს და დაიპყრეს: განჯა, ყარაბახი, ბარდა, ქაბალუ, არეში, ყაზახი, შაქი და შამშადილი, ჩაუყენეს ციხეებში თავის გუშაგნი, დაბეგრეს ხალხი და უამრავი ალაფით დაბრუნდენ შინ.

ქართლ-კახეთი აიკსო დოვლათით. ირანის ჯართა მთელი ქონება, უამრავი სურსათი, განძი, სამოსი, თოფ-ზარბაზნები, ტყვია-წამალი, სხვადასხვა იარაღ-საჭურველნი, ცხენი და ჯორ-აქლემნი დარჩათ ქართველებს. ამათ დაერთო მოურავისა და ზურაბის მიერ მოტანილი დიდი ალაფიც.

ხალხი ზეიმობდა უსაშინელეს ხიფათისაგან გადარჩენას და ბრწყინვალე გამარჯვებას. ქართლისა და კახეთის ყოველ კუთხეში ისმოდა დიდი მოურავის უსაზღვრო ქება-დიდება. ეკლესიებში იხდიდენ პარაკლისებს და ლოცვა-კურთხევით იხსენიებდენ ქვეყნის გადამრჩენს.

ბლეხთა თათბირი

ქართლ-კახეთმა ამოსუნთქა. თავისუფლად. ხალხის გული აივსო შვებით, სიამაყით. იყო ყველგან გაბმული ღრეობა, ლხინი, ქეიფი, ნადიმები, ურთიერთ პატიჟი, ცეკვა-სიმღერა.

მართლაც, სად იყვნენ ამდროს ქართლისა და კახეთის ნამდვილი მეფენი? ერთი მათგანი — უნებისყოფო ლუარსაბ, ხელში ჩაიგდო ირანის ლომმა და მოაკვლევინა ვერაგულად ასტრაბადის ხანს. ხოლო მეორე მეფე, თეიმურაზ, თურქეთის საზღვრად ოლთისში მყოფი იმედმიხდილი, აპირებდა რუსეთში წასვლას, ან სტამბოლში სულთანის კალთის ქვეშ შეფარებას შაჰ-აბაზის რისხვისაგან. მან არც კი იცოდა თუ რა დიდი ამბები მოხდა ივერიაში და რარიგ გადარჩა იგი დაღუპვისაგან.

მოურავის პირადი მტრები: შადიმან ბარათაშვილი, ქაიხოსრო ჯავახიშვილი, ფარსადან ციციშვილი და მათი მომხრენი იყვნენ ამჟამად სულიერად ძლეულნი, მათ მიერ განწირულ ადამიანის გმირობით. სააკაძემ არ იძია შური. არაფერი ცუდი არ შეამთხვია მათ, თუმც შეეძლო იოლად მოესპო ისინი ოჯახობით. პირიქით, ბოროტის ნაცვლად მათ მიუზღო კეთილი, რითაც გააოცა მთელი ქვეყანა. სდუმდენ აგრეთვე დიდი მოურავის შიშით ქართლის ბატონები: ანდუყაფარ ამილახვარი, იასე ქსნის ერისთავი, ბარათაშვილნი და მათი დამქაშნი. ისინი შეიმალენ თავის ბუნაგებში. ვერ ბედავდენ ვისმეზე თავდასხმას და აკლება-აწიოკებას. წუნარად იყო აგრეთვე მთის აფთარი, ზურაბ არაგვის ერისთავი, რომელსაც სწადდა ჩაეგდო ხელში თუშ-ფშავ-ხევსურეთი და ყმად გაეხადა ეს თავისუფალი მამაცი ხალხნი, რაც მოიყვანა კიდეც სისრულეში შემდეგ ხანებში და უსვად დაღვარა მოძმეთა სისხლი.

ღლეს, მთელი ივერიის ნამდვილი გამგე, ბატონ-პატრონი, ჭეშმარიტი და ჭირისუფალი იყო მარტოოდენ გიორგი სააკაძე. იგი შეიქნა ორთავ სამეფოს შბრძანებელი, ის იყო ქვრივ-ობოლთა და გლახაკთა შემბრალე მამა. საკმაო იყო დიდი მოურავის სურვილი, რომ მისგან ესოდენ დავალებულს, მის მაღმერთებელ ხალხს ეთხო იგი მეფედ და დაედგა თავზე ივერიის სამეფო გვირგვინი.

მაისის ბოლო რიცხვები, საღამო ჟამი. მზე თითუმის ჩასვლაზეა. მუხრანის ტყე არაგვის პირას. შუაში მომცრო მინდორი. სხვადასხვა

მხრიდან მოდიან ცხენოსნები და ფრთხილად ბანაკდებიან მინდორზე. უნაგირიდან ხსნიან საგზალიან ხურჯინებს. მოდიან ჯგუფ-ჯგუფად, ესალმებიან და ეცნობიან ერთმანეთს, სხდებიან იქვე მდელოზე დაგებულ ნაბადზე და მასლაათობენ წყნარად; უკვე შეგროვდა სამოცამდე კაცი. ესენი იყვნენ: ქართლის სხვადასხვა თემებიდან გლეხთა ყველა ფენათა წარმომადგენელნი, მაგალითად, აზატი გლეხების, საბაზინო, სამონასტრო და საბატონო გლეხთა, შინაყმების, ხიზნების და სხვადასხვა ხელობის საამქროებიდან. აქვე იყვნენ თუშ-ფშავ-ხევსურთა ბელადნი: ბერდია, უჯო, გოგოთურ და სხვანი, ათამდე კაცი. აგრეთვე, აქ იყვნენ და თაოსნობდენ თათბირს თვით დიდი მოურავის ძმად ფიცულნი: ორივ პაპუნა, ლომი ჩრდილელი, გიორგი ქავთარაძე და თამაზ ქარსიძე. გელა ჩრდილელი კი თან ახლდა დიდ მოურავს.

პაპუნა ჩივაძემ დაცვალა ადრევე დაყენებული გუშაგნი სხვადასხვა საზვერავ ალაგზე, მისცა მათ შესაფერი დარიგება, დაბრუნდა უკან, დაჯდა, როგორც უფროსი, საპატიო ალაგას და მიმართა კრებას:

— ძმებო, თქვენ მოგიწვიეთ აქ თავი კაცები ქართლის სამეფოს სხვადასხვა კუთხიდან, რათა ვიქონიოთ საიდუმლო თათბირი ჩვენი ქვეყნის დღევანდელ ვითარებაზე. მოგახსენებთ, რომ ფრიად მძიმე ულელი გვაწევს კისრად მშრომელ ხალხს ანუ გლეხობას. ჩვენ მივკვრივართ მიწას. ვშრომობთ დღე და ღამ, ზამთარ-ზაფხულ, ვდვრიეთ შრომის ოფლსა. ჩვენი ნაშრომ-ნადაგით კი ვკვებავთ სხვადასხვა ჯურის ბატონებს, რომლებიც გვაზიან თავზე; ესენი არიან: თავადნი, აზნაურნი, თვით მეფე თავის დიდი ამალით, სასულიერო პირნი და ჩარჩ-ვაჭრები; რომელ ერთს გავუძლოთ საწყალმა ხალხმა!

— ჰაი, ჰაი, რომ ეგრეა, ჩემო პაპუნა! — წამოიძახეს აქეთ-იქიდან ზოგიერთებმა.

— გარდა ამისა, ძმებო, — ვანაგრძო ისევ პაპუნამ, — ყაჩაღად დაგვსევია გლეხებს შინაურნი და გარეშენი. აქ, შინ, მრავალი თავადი და აზნაური — გარედან კი მთის ხალხები: ოსნი, ლეკნი, ქისტ-ჩეჩენი და სხვები გვესხმიან თავს, გვაცლიან ქონებას, სარჩოს, საქონელს, ცოლშვილსაც კი. ზოგს ბილწავენ ჩვენს თვალწინ, ზოგსაც ჰყიდიან ტყვეებად ჩარჩებზე სპარსეთსა და ოსმალეთში გასაყიდად.

— ეგეც სრული სიმართლეა, შენი კვნესამე! — წამოიძახეს კიდევ თათბირზე მოწვეულებმა.

— ძმებო, ამას ლაუმატეთ კიდევ ორი დიდი პირდაღებული ვეშაპი, სპარსეთი და ოსმალეთი, რომლებიც მოგვძალებიან სამი მხრივ და

უპირებენ ჩანთქვას მთელ საქართველოს.—ჩამოართვა სიტყვა პაპუნა ვაშაყაშვილმა.

— ეგეც სრული ჭეშმარიტებაა! — იგრიალა ხალხმა.

— დაწყნარდით, ძმებო! ფრთხილად; არავინ მოგვაყუროს! — განაგრძო ისევ ჩივაძემ,—ერთი ეს მითხარით, აბა რა გვეშველებოდა ბედშავ გლეხობას, რომ არ ვამოჩენილიყო ჩვენს მხსნელად და მფარველად გიორგი საკაძე, ჩვენი ძმა, ჩვენი წრიდან გამოსული?

— სრული სიმართლეა, ძმაო პაპუნა! უიმისოდ ჩვენ მოვისპობოდით. დიდი მოურავია ჩვენი პატრონი და ნუგეში, ჩვენთვის თავდადებული! — შესძახეს ერთხმად.

— დღეს, ძმებო, ქართლსა და კახეთს აღარ ჰყავს მეფენი, — განაგრძო ჩივაძემ,—ლუარსაბ მეფე ჩაიგდო ხელში შაჰ-აბაზმა და მოაკვლევინა, ხოლო კახეთის მეფე თეიმურაზ შეფარებია იმერეთს და იქიდან რუსეთს აპირებს წასვლასაო. აქ, ჩვენში კი, უმეფობამ წახსნა ლაგამი მრავალ თავადს, აგრეთვე ვარს მოხვეულ მტაცებელ ხალხებს, მაგრამ, საბედნიეროდ ჩვენდა, მეფის მაგივრობას გვიწევს ჩვენი დიდი მოურავი. მისი შიშით ხომ კრინტსაც ვერ სძრავს ვერავინ. ის ჩვენი ნამდვილი მეფეა, მეფე უგვირგვინო!

— მართალია, პაპუნავ! მართალს უბნობ! დიდი მოურავი ჩვენი მეფეა, ჩვენი პატრონი და კიდეც უნდა დავსვათ ქართლ-კახეთის მეფედ! —შესძახეს აღტაცებით ერთხმად.

— საჭიროა ჩვენი გივარგის მეფედ კურთხევა! იგი ხომ ისედაც ჩვენი მეთაურია! — წამოიძახეს უჯრომ და გოგოთურმა.

— აბა, ძმებო, უმეფობა არ გვარგებს, — ჩაურთო სიტყვა თამაზ ქარსიძემ, — ყველა დიდსა და განათლებულ ერს მეფე ჰყავს. აი, მაგალითად: დიდი ოსმალეთის მეფე ხონთქარია, სპარსეთის მეფე—ყაენი, მთელი რუსეთის მეფე — მოსკოვის ხელმწიფეა, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოებსაც ჰყავთ თავ-თავის მეფენი. მაშ გაუმარჯოს, ძმებო, ჩვენს ახალ მეფეს, ხალხის ერთგულ გიორგი საკაძეს!..

— გაუმარჯოს! გაუმარჯოს ჩვენს ახალ მეფეს გიორგის, გაუმარჯოს!.. — იგრიალა ფეხზე წამომდგარ ხალხმა.

აირჩიეს ხუთი კაცი დიდ მოურავთან მისაგზავნად მისი გამეფების შესახებ. არჩეულ პირთა შორის იყო, შორეულ ხევიდან ფეხით მოსული, ძველი ომების ვეტერანი, ასაკი წლის მიხეკი, ოდესლაც ბრგე, ახოვანი ვაჟკაცი, ლვთისავარ მინდიაშვილი. ამჟამად, ლრმა სიბერის გამო, წელში მოხრილი და ორივე თვალით დაბრმავებული. იგი ცალი ხელით ვბეჯინებოდა შინდის მაგარ კვერთხს, ხოლო მეორე ხელით ეყრდნობოდა თავის შვილის ბადიშს, თორმეტი წლის ბიჭის მხარს.

ბრმა მოხუცს სწადდა ხელით მაინც შეხებოდა იმ ადამიანს, რომელმაც ორჯერ იხსნა ქართლ-კახეთი დაღუპვისაგან. თათბირის დამთავრების შემდეგ მან გამოართვა თავის ყრმა ეტიკს ფანდური, მომართა სიმნი და დაამღერა საქართველოს ძველთა-ძველ ომთა ამბები.

ხალხი გატაცებით უსმენდა ამ მოხუცის ფანდურზე ღიღინს, ტკბილ-მწარე ჰანგებს. მოხუცი ღვთისავარ კვლავ განაგრძობდა თავის გალობას და უთუთქავდა მსმენელთ გულს ქართველი ხალხის შავ-ბნელ წარსულზე. მოხუცის სიმღერის დასრულების შემდეგ გახსნეს აბგა-ხურჯინები, ამოალაგეს საგზალი, დააწყვეს იქვე დაკრეფილ ნეშოებზე და შეუდგენ საერთო პურისჭამას. პაწია ყანწებით სთავაზობდენ ერთმანეთს არაყსა და ღვინოს. სვამდენ სმურებს; ამას მოჰყვა სუფრულები და სხვა ხალხური სიმღერები, საერთო ლხინს შეუერთდენ გუშაგნიც.

ამდროს შორით მოისმა დუდუკის ხმები. ზუზუნა ჰანგები თანდათან უახლოვდებოდა გლეხთა ყრილობას. ამ ირანულ საკრავმა მყის გაბზარა ხალხის ყურთასმენა. ხალხი შეტოკდა, ასწია თავი მაღლა და წამოიშალა. შუაგულ წრეში შემოიკრენ საამქრო დროშით ათამდე ზორბა ყარაჩოღელნი, შავ ჩოხა-ახალუხ მოსილნი, მუშტისოდენა კოპლებიან ვერცხლის ქამრებით და შავი დიდრონი ფაფახებით. ამაო სალამი ჰკადრეს იქ დამსწრეთ, უსურვეს სიამით შეექცევა, გაშალეს უცებ სუფრა, დააწყვეს ზედ თორნის პურები, ყველი, დოში, მოთალი, ცივად მოხარშული ცხვარი, დაყარეს უხვად წვანილი, მოაგორეს ტიკით კახური ღვინო, აავსეს პაწია ყანწები, დაცალეს იქ მყოფთა სადღეგრძელო და გულუხვად მოიპატიჟეს ხალხი. ყარაჩოღელთა ჯგუფს მეთაურობდა და სუფრას თამადობდა ცნობილი საქო, მთელ ტფილისში განთქმული თავის კრივით, ქეიფითა და დარდიმანდობით. ზურნა-დუდუკის დავლურზე ამ ზორბა ვაჟკაცმა გაშალა გრძელი მკლავები და დაუარა მოხდენით. მარჯვენა ხელში მას ეპყრა ღვინით სავსე ყანწი, ხოლო მარცხენა ხელში ფრიალებდა აბრეშუმის ჭრელი ხელმანდილი. ცეკვის შემდეგ დუდუკის საამო ხმაზე დაიწყო სიმღერა.

— აზარფემ!.. აბზანდარფემ!—მიაძახეს დამქაშებმა.

— გაუმარჯოს აქ დამხვედრთ ყველას ერთობლივ! გაუმარჯოს ჩვენს ძმებსა, შრომის შვილებს, მშრომელ გლეხობას! გაუმარჯოს ჩვენს დიდ მოურავს! — დასჭყიგლა საქომ და მას ბანი მისცეს ყველამ ერთხმად.

— ჰაჯან საქულ! ჰაჯან!—მიაძახეს თავის ამფსონებმა. ქეიფის შემდეგ ზურნამ დაუკრა საჭიდაო და მცირე ხნით გაიმართა ჭიდაობა. ერთი ზორბა ყარაჩოღელი მარდად დაეტაკა ჩაფსკვნილ გლეხის ბიჭს

ჯობისხევიდან. მრავალი ფანდები სცადა მასზე, მაგრამ ვერა რა დააკლო.

ამ ყარაჩოღელთა შემოჭრამ გლეხთა ყრილობაში, ზურნა, დოლი, დუდუკის ხმებმა, ღვინით სავსე ყანწების ტრიალმა, საქოს ცეკვა-სიმღერამ და შემდეგ ჭიდაობამ დიდი მხიარულება გამოიწვია, ყველანი კარგ გუნებაზე დააყენა.

უკვე ჩასულიყო მზე და ორი კვირის ბადრული მთვარე კაშკაშით დასცქეროდა მხიარულ სუფრას და ხალხის ღრეობას. მისი ციალტა სხივები ეთამაშებოდენ იქვე არაგვის ცელქ ზვირთებს.

ხმაური და სიმღერა მოესმა იარაღასხმულს და აბჯარში ჩამჯდარ ერთ ზორბა რაინდს, რომელიც მოაგელვებდა სამხედრო შარაზე თავის შავ მერანს. უკან მოსდევდა ცხენითვე სამი მხედარი.

— ეს რა ღრეობაა?!—გაიკვირვა მან,—დღეს არც დღეობაა, ეკლესიაც კი არსად სჩანს. მაშ რამ შეკრიბა ეს ხალხი ამ ტყეში?—რაინდმა შეაჩერა თავის შავი რაში და მიუბრუნდა ერთ მხლებელს:

— გელა, ჩამოხვედ ცხენიდან, შედი ჩუმად იმ მუხნარში და გამიგე რა ხდება. ჩვენც მოგყვებით ნელა ცხენებით.

მხედარი სწრაფად გადმოხტა ცხენიდან, გადასცა იგი ამხანაგს, თვითონ კი გასწია ტყისაკენ მგლური ნაბიჯით და მალე შევიდა მაღნარში, დანარჩენები მიჰყვნენ უკან და შეაჩერეს ცხენები ტყის პირას. მცირე ხნის შემდეგ გამოჩნდა გელა და მიმართა რაინდს:

— კარგად დავზვერე, ბატონო! იქ, არაგვის პირას, შუაგულ ტყეში, პაწაწა მინდორზე სხედან სამოცამდე კაცი და ლხინობენ. რადაც დიდი სიხარული ემჩნევათ ყველას სახეზე, ხშირად იხსენიებენ შენს სახელს და სმენ სმურებს. მათშივე დავინახე შენი ერთგულნი და ძმად ფიცულნი ორივ პაპუნა, ლომი ჩრდილელი, აგრეთვე ქარსიძე და ქავთარაძე, ვიცან აგრეთვე ფშავ-ხევსურთა ბელადნი: ბერდია, უჯო და გოგოთურ. ცხენები იქვე ახლოს ჰყავთ ხეებზე მიბმული.

რაინდი ფრიად დააეჭვა ამ ამბავმა. მან შესცვალა გეზი და არაგვის მხრიდან მოულოდნელად წაადგა თავზე ქეიფში შესულ ხალხს.

იგი მაშინვე შეინიშნა ლომიმ და წამოიჭრა ზეზე ამ სიტყვებით:

— დიდი მოურავი მობრძანდა!

ყველანი წამოცვივდნენ მხიარულად.

— ხალხსა და ჯამაათს გაუმარჯოს! — შესძახა მასპინძლის უმაღლ მოურავმა.

— ღმერთმა და ფშინდა გიორგიმ გამარჯვება ნუ მოაკლოს ჩვენ მფარველსა და ნუგეშს—გიორგის!—იყო საერთო პასუხი.

— აქ რას აკეთებთ, ძმებო?—დაეკითხა სააკაძე, რომელიც მოდიოდა ცოლოურიდან;—აჰა, ყველანი აქ ყოფილხართ, ჩემი ძმად ფიცულ-

ნი, ფშავ-ხევსურთა ბელადნი და სხვადასხვა თემთა თავი კაცები. რას ნიშნავს ესა, ძმებო? აბა რას დგეხართ, დასხედით.

— ბევრს არაფერს, ჩვენო იმედო!—უთხრა ბერდიამ.—პაწია თათბირი მოვაწყვეთ შუა ალაგას, მეფე ავირჩიეთ.

— როგორ თუ მეფე, ვინა?—გაიკვირვა სააკაძემ.

— ვინა და შენაი, დიდო ბელადო!—წამოისროლა უჯრომ როყიოდ,—რაღად დავმალოდ, ძმებო! ბარემ ვუთხრათ და ის იქნებიხ!—მიმართა მან ხალხსა.

მაშინ წამოდგა ზეზე, მთელ ქართლში ცნობილი თავის მამაცობით და სიტყვა-პასუხით, ბერო კენჭოშვილი, დაებჯინა ჯოხს და მოახსენა:

— დიახ, ხალხის დიდებავ, განგებ მოვაწყვეთ ეს თათბირი ამ არაგვის პირას. მეფე გვწადია ქართლ-კახეთისა და, აჰა, ავირჩიეთ კიდეც ერთბაშად. ეს შენ ხარ, დიდო სარდალო. შენზე შეჩერდა ყველას აზრი და გონება. შენ გამოხველ ჩვენის წრიდან, შენ დაიმსახურე მეფეთა პატივი და დიდება. შენ გუშაგობ ესოდენ ხანია ხალხსა. შენ ქომაგობ უმწეო გლეხობას. შენ ჩამოიყვანე ისინი მთა-ხევებიდან და დაასახლე გაშლილ მიწა-მამულზე. შენ მოაშორე ისინი დიდ თავადებს და შერაცხე სამეფოდ, ბევრი მათგანი კიდევ ჰყავ. აზატად, დაასახლე დაბა-ქალაქებში და ჩარიცხე სხვადასხვა ამქრებში. შენ მფარველობ სასტიკ ბატონთაგან გაქცეულ გლეხებს და აძლევ მათ მიწა-მამულს. შენ იხსენ მთელი ქართლი სათარხანის შემოსევის დროს. შენ იხსენ ქართლი და კახეთი შაჰ-აბაზის პირველ შემოსევის ჟამსა და ახლაც, ამ ორი თვის წინ, ხარება დღეს. ვინ გაანადგურა ირანელთა უამრავი ლაშქარი და ვინ იხსნა ქართველი ხალხი სრულ მოსპობისაგან თუ არა შენ! ამიტომაც, უსაზღვროდ მადლიერი გლეხობა და მთელი ხალხი ჩვენის პირით, ჩვენდამი რწმუნებით გირჩევს შენ, დიდო გიორგი, ივერთა მეფედ! ამიტომაც, ძმებო, ხალხი და ჯამაათო, გაუმარჯოს ჩვენს დიდებულ მეფეს, გიორგი საკაძეს!

— გაუმარჯოს ჩვენს დიდებულ მეფე გიორგის! გაუმარჯოს!—იგრიალა ხალხმა ფეხზე წამოდგომით.

მოხუცმა ბერომ გაავსო ღვინით პაწია ყანწი და მიაწოდა დიდ მოურავს ამ სიტყვებით:

— სუფრა დაგვილოცე, სუფრაზე შემოსწრებულო მეფეე, აქამდე შენ იყავ ქართლის გამგე, ქართლის უგვირგვინო მეფე, ამიერით შენ იქნები სრულიად ქართლ-კახეთის გვირგვინოსანი მეფე! ეს არის ხალხის სურვილი! ხმა ღვთისა და ხმა ერისაო, ნათქვამია და, აჰა, ხალხის ხმა შენ გირჩევს მეფედ!

ამ სიტყვებით შეშფოთებულმა სააკაძემ ჩამოართვა მოხუცს ყანწი, დალია საერთოდ ყველას სადღეგრძელო და საყვედურით გადახედა თავის ძმადფიცულთ, რომლებზედაც აიღო ეჭვი ამ თათბირის მოწყობაში. მათ დარცხვენის ნიშნად ჩაღუნეს თავი.

დიდი მოურავი ჩამოჯდა მისთვის მოგორებულ ხის მორზე, გადახედა მძიმედ კრებულს და დაიწყო დინჯად:

— ტყვილა მომცდარხართ, ძმებო! ცუდი რამ გიფიქრიათ, ცუდად გიაზრიათ: მაგ არჩევანით მეც მღუპავთ და თქვენს თავსაც იღუპავთ... ტყვილა შეუყვანიხართ შეცდომაში იმათ, ვინც აქ მოგიწვიათ. ხანდახან კეთილ სურვილებსაც კი დიდი ზიანი მოაქვს ერისათვის. ნაჩქარევად ნააზრევი ცუდად თავდების ხოლმე. ის მაკვირვებს დიდად, თუ როგორ შეხვედით შეცდომაში. აქ მოსულთა შორის ბევრია ბრძენი და დარბაისელი გლეხნი, თუნდაც ჩვენი ბერო კენჭოშვილი. რას ფიქრობდით განა? ნუ-თუ ქართლსა და კახეთში, თვინიერ გლეხობისა, სხვა წოდებანი აღარ არიან! როგორ გგონიათ, ძმებო! თავადნი და აზნაურნი, ვაჭარნი, მოხელენი და სასულიერო წოდებანი განა მოიწონებენ თქვენს არჩევანს? განა შეიწყნარებენ მეფედ თქვენ მიერ არჩეულ, გლეხის წრიდან გამოსულს გიორგი სააკაძეს, თუ გინდ ათჯერ იხსნას მან მთელი ივერია დალუპვისაგან?! მათ თვალში მე ხომ გლეხის შვილი ვარ, ჯავახიშვილის ყმის, შიოშ სააკაძის საშუალო ვაჟი და ეს საკმარისია...

აქ შეჩერდა მცირე ხნით დიდი მოურავი და გადახედა კრებას. ხალხი მდუმარედ მისჩერებოდა მას და ნთქავდა გმირის თითოეულ სიტყვას.

— ხომ გახსოვთ, ძმებო, რა აურზაური ასტეხეს თავადებმა და აზნაურებმა, ოდეს ჩემი და, მაკინე, ითხოვა ცოლად ლუარსაბ მეფემ! — განაგრძო მან. — რვა თვის შემდეგ მეფეს გააშვებიეს ცოლი, ჩაყეტეს მონასტერში, მე-კი დამიპირეს ღალატით სიკვდილი მთელი ოჯახობით და გადავრჩით სულ შემთხვევით. ახლა-კი, რომ გაიგონ გლეხებს სწადიათ მეფედ გიორგი სააკაძეო, ხომ ამხედრდენ მთლიანად გაბატონებული წოდებანი გლეხთა წინააღმდეგ და ხომ შეიქმნა ქართლში ძმათა შორის სისხლისღვრა! და ეს უნდათ სწორედ ჩვენს შინა და გარე მტრებს. ხომ აგვიკლეს, ხომ მოგვსპეს მაშინ სულ ერთიანად!.. აბა რათ არ განსჯიტეთ ეკვიანმა თავმა კაცებმა ეს შედეგები!? გარდა ამისა კახეთის ხალხი განა შეიწყნარებს თქვენ მიერ არჩეულ კაცსა! განა კახეთი დაგმობს ბაგრატიონთა გვარის მეფეს, ქეთევან წამებულის ვაჟსა და იწამებს მეფედ ვიღაც გიორგი სააკაძესა! არა, ძმებო, ნუ სტყუვდებით! ნუ აყოლიხართ გულის გრძნობას. ზოგი რამ გონებასაც დაეკითხეთ!..

— მაშ შენა ფარს უბნობ მეფობაზე?! — დაეკითხა ხევსური უჯო.— ეგ როგორ იქნების, გივარგივ! ხალხს არ უნდა აღუდგე, ხალხს სწადია შენი მეფობა და შენც უნდა მიიღო...

— არა, ჩემო უჯო, ეგ არ ეგების, ეგ არ მოუხდების ჩვენს ქვეყანას, ასეთი წადილი მეც დამლუპავს და თქვენცა, ვითხარით კვალად.

— მაშ შენა რად გწადის დარჩე? — შეეკითხა როყიოდ გოგოთური.

— იმად, რაცა ვარ, ისევ ქართლის მოურავად და ჯარების უფროსად. ესეც ფრიად დიდი ჯილდოა ჩემთვის, ესეც კი ვერ მოუნელებიათ ჩემს მტრებს, დიდ თავადებს. სხვა უფრო დიდ რამეზე ფიქრი მარტოოდენ სიგიჟეა, ან ბავშური ოცნება...

— მაშ, ვინ გწადია ივერიის მეფედ, გიორგი? — შეეკითხენ აქეთიქიდან.

— ვინა და რომელიმე ღირსეული პირი ისევ ბაგრატიონთა ვვარიდან, რომელსაც უკვე შეჩვეული არიან ყველა წოდებანი. ასეთი კაცი კიდეც მეგულვის, იგია დიდი სვიმონ მეფის ძმისწული, როსტომ ბატონიშვილი, ხოლო სპარსეთში მას ეძახიან ხოსრო-მირზას. დიდი ჭკუისა და გონების კაცია; მასთან მამაცი, სამართლიანი და მტკიცე ხასიათის, მაგრამ სამწუხაროდ იგი სჯულით მაჰმადიანია, შაჰ-აბაზის ფრიად ერთგული და ახლო მეგობარი, ამიტომ მას ივერთა ერი ამჟამად არ ისურვებს მეფედ და ჩვენც ანგარიში უნდა გავუწიოთ ამას.

— სხვა ვინმე კიდევ გეგულვის მეფედ, დიდო გიორგივ? — შეეკითხენ ზოგიერთნი.

— სხვა კი არავინ, თვინიერ კახეთის მეფე თეიმურაზისა. მის გამეფებას ჩვენშიაც ვერ აღუდგებიან ვერც მდაბიონი და მეტადრე ვერც გაბატონებული წოდებანი. აი, მისი მეშვეობით შესაძლოა გაერთიანდეს ორი საუკუნის წინად გათიშული ქართლი და კახეთი. ამასთან ერთად, მწადია დავამოყვრო თეიმურაზს დიდი სარდალი, ჩემი ცოლისძმა, ზურაბ ერისთავი და მით გავნასკვო ერთურთ შორის მოყვრობა-მეგობრობის კავშირი. ამ სახით, თეიმურაზ იქნების გვირგვინოსანი მეფე ივერიისა, ხოლო მე, თქვენი ძმა, ივერიის გამგე და მოურავი, ივერიის სპა-ლაშქართა მთავარსარდალი, მაშ-რაღა გსურთ მეტი!

— მაშა, შენვე დარჩები, ჩვენო გივარგივ, ისევ ჩვენს ნუგეშად და მფარველად! — წამოიძახა ბერდიამ.

— ეგრე, ჩემო ბერდიავ! ახლა კიდევ ნუ გავიწყდებათ, ძმებო, რომ ომი ირანთან არ დამთავრებულა მისი ჯარების განადგურებით ხარეზა დღეს. ირანი დიდია, თითქმის ოცჯერ მეტი ივერიაზე. ამიტომაც უნდა ველოდეთ ამ მოკლე დროში ახალ თავდასხმას. გაბრა-

ზებული შაჰ-აბაზ გამოგზავნის ივერიის მოსასპობად ორჯერ მეტ ლაშ-ქარს უპირველესი სარდლებით. ამის გამო, ახლავე უნდა მოვიწვიოთ თეიმურაზ და ვაკურთხოდ ივერიის მეფედ და მასთან დაჩქარებით უნდა შევკრიბოთ ქართლსა და კახეთში საკმაო ჯარი, რათა მზად დავხვდეთ ჩვენს უძინარ მტერს. ახლაც ამ მიზნით ვიყავ ანანურს. ზურაბ ერისთავთან; უნდა ვნახო თეიმურაზ მუხრანბატონი, ზაქარია ქათალიკოსი, იასე ჭსნის ერისთავი, ზაზა ციციშვილი და სხვა გავლენიანი დიდებულნი, ხოლო კახეთიდან უკვე დაბარებული მყავს კახეთის გმირნი: დავით ჯანდიერი, ნოდარ ჯორჯაძე და თამაზ ვაჩნაძე. დანიშნულ დროზე ესენი ჩამოვლენ ტფილისში. ბაშ, ძმებო, გამარჯვებით! —ამ სიტყვებთან ერთად მარდად წამოდგა მოუ-რავი და მოითხოვა თავის ცხენი.

— კარგია რომ შემთხვევით გნახეთ აქა, ახლავე შეეცადეთ ყველამ ომისთვის მზადებას. ნახვამდის, ძმებო! — ამ სიტყვებით გმირ-მა შემოჰკრა დეზი თავის ბედაურს და მიეფარა ტყეს.

უკან მიყვნენ გელა და ორი თანმხლები.

* * *

იმედმიხდილი თეიმურაზ უკვე ჯდებოდა გემში და აპირებდა წას-ვლას რუსეთისაკენ, რომ მიიღო ფრიად სასიხარულო ამბავი ივერიის მეფედ მოწვევის შესახებ. იგი მაშინვე გამოეშურა თავის ცოლშვი-ლით და ამალით. ქართლ-იმერეთის საზღვარზე მას შეეგებენ გიორგი ყააკაძე, ქართლ-კახეთის დიდებულნი, მაღალი სამღვდელოება და აზნაურნი, მდიდრულად დართულნი. მიიღეს მეფე დიდი პატივით და მოიყვანეს მცხეთას, სადაც დახვდა ქათალიკოსი ზაქარია სასულიერო კრებულით. აქ, უამრავი ხალხის თანდასწრებით, სვეტიცხოვლის ტა-ძარში, საგანგებო ზეიმით აკურთხეს თეიმურაზ პირველი ივერიის მე-ფედ და დაადგეს თავს გვირგვინი.

ამრიგად შეერთდა თითქმის ორასი წლის წინად გათიშული ქარ-თლი და კახეთი.

მონასტრის ზღუდეთა შორის

ქართლის ერთ მყუდრო ხეობაში შეფარებია მთის უბეს ქვათა-ხევის დედათა მონასტერი, სადაც იმყოფება სამოცამდე მორჩილ-მონაზონი იღუმენ ნინო ამირეჯიბის უფროსობით. საკმაოდ მოზრ-დილსა და სწორ ალაგას შუაში აუმართავთ ლურჯი ქვის გუმბა-თიანი ტაძარი სამრეკლოთი. გვერდით სდგას ორსართულიანი ქვის დიდი შენობა ფართო აივან-დერეფნებით. ქვემო სართულში მოთავსე-ბულია სკოლა, სერობის ოთახი და სახელოსნო, ხოლო ზემო სართულ-ში შეგირდ ქალთა საწოლი და სამეცადინო დარბაზები, აგრეთვე იქვეა იღუმენიისა და მისი მოადგილის სენაკებიც.

მონასტრის ვრცელ ეზოს ავლია ქვის მაღალი ზღუდე, რომლის ოთხივ კუთხეში აუმართავთ საგუშაგო ბურჯები. ზღუდეს ირგვლივ შიგნიდან ჩამწკრივებულა მორჩილ-მონაზონთა პაწია სენაკები. იქვე, გადაღმით, მაღალ ყორემოვლებულ ფართო ეზოში აუგიათ ხულა-ბელლები, მარანი, სახაბაზო, სამზარეულო, აბანო და სხვა საჭირო ნაგებნი. ორივე ეზოს ამკობს კაკლის და ცაცხვის უზარმაზარი ხეები და მწვანე მოლი. ეზოებშივე მოჩუხჩუხებენ ანკარა წყარონი ქუქანჩ-მკაზმავთა მიერ მთებიდან თიხის მილებით გამოყვანილი. ორივე წყა-როს ამკობენ თლილი ქვის აუზები. იქვე ჰკიდია მაგარი ძეწკვით სპი-ლენძის მოდიდო სარწყულნი. მეორე ეზოს გვერდით კი, ხევში, ჩაუდ-გამთ ხის ბოჩოლა წისქვილი.

მონასტერს გარს აკრავს საკმაოდ ვრცელი ბაღ-ბოსტანი, ვაზნარი და საყანე ადგილები. მათ უკან კი გოროზად ამართულა ტყით და-ბურული, ამწვანებული მთები. ბაღ-ბოსტანში მუშაობენ მორჩილ-მონაზვნები და მოწაფე ქალები, ხოლო ყანებსა და ვენახში — მონას-ტრის ყმები, რომლებიც ცხოვრობენ იქვე პაწია სოფლად. ბაღში მოუწყვიათ საფუტკრე და სდგას ასამდე ბუკი!.. თაფლს ხმაროობენ საზრ-დოთ, ხოლო ცვილიდან ჰქმნიან სანთელ-კელაპტრებს.

მონასტერში აღსაზრდელად არიან ასოცამდე ქალი, როგორც თავად-აზნაურთა, ისე სასულიერო პირთა და გლეხთა ასულნი, ასა-კით შვიდიდან თოთხმეტ წლამდე. ამათ ასწავლიან წერა-კითხვას, ხაზვა-ხატვას, ანგარიშს, გალობას, საღვთო სჯულსა და ქართლის მატიანეს. აგრეთვე ასწავლიან სხვადასხვა ხელსაქმეს, ჭრა-კერვას. ქსოვას. ქარგვა

ალიეს ძუმ-ოქრო-მკედით, ხეზე ჩუქურთმების ამოჭრას და სხვას. ამასთან ერთად ავარჯიშებენ და აჩვევენ სამეურნეო და საოჯახო საქმეებს: მებოსტნეობას, მებაღოსნობას, მეფუტკრეობას, აბრეშუმის მოწევას, ხორბლეულის გაოეცხვას, დაფქვასა და გამოცხობას. ხილის მოკრეფა-შენახვას, წნილის დამზადებას, ტყლაპ-ჩურჩხელების და ჩირის კეთებას, სხვადასხვა ჭამადის შემზადებას, რეცხვას, პარკის ძაფად ამოღებას, ბამბა-მატყლის დართვა-დაგრეხას, შალეულისა და ხამ-დარაიის ქსოვას და სხვას. ზოგიერთებს კიდევ, უფრო ნიჭიერთ, ასწავლიან მკურნალობას და საჭირო წამლების შემზადებას.

მოწაფე ქალთა ოსტატნი არიან აღნიშნულ საგნებში კარგად მომზადებულნი და გაწვრთნილი მონაზვნები. შეგირდ ქალებს აცვიათ თალხი კაბები. დიდი ყურადღება იქცევა მათ ყოფაქცევას და ზნეობრივ აღზრდას.

აი, იმ ქვათახევის მონასტერში დამარხეს ცოცხლად ლუარსაბ მეფის უბედური მეუღლე, გიორგი სააკაძის და — მაკინე, რომელიც თავადებმა ძალად გააშვებიეს სუსტი ხასიათის მეფეს. ქალმა არ ისურვა აეგოთ მისთვის ცალკე სახლი და მოთავსდა მონაზვნის უბრალო სენაკში. იგი დიდხანს მოსთქვამდა უნუგეშოდ მონასტრის ბნელ თაღებს შორის თავის გრძნობას, ასე სასტიკად გათელილს ქართლის მეფე-დიდებულთა მიერ.

მაგრამ, დრო მკურნალია. ამრიგად, მაკინეც შეეჩვია თავის ხვედრს, ვარამს და კაეშანს. იგი მზერდა თავის ამწანაგ-მონაზვნებზი ზნეობრივ სიფაქიზეს და მტკიცე რწმენას. მათი ბაძვით მაკინემაც გაიმაგრა გული. დაუცხრა უბედურ ქალს მწვავე ვნებანი, მეტადრე მას შემდეგ, როს გაიგო თავის ესოდენ საყვარელ ლუარსაბის წამებით სიკვდილი. დიდხანს იგლოვა მონაზვნის სქემით მოსილმა თავის ბედშავი მეუღლე, ასე უდროოდ განშორებული ამ ქვეყნით და შაჰ-აბაზის ბრძანებით მოკლული. ხშირად ევლინებოდა ქალს ცხადად თუ სიზმრად ბედშავი მიჯნური მოწამის გვირგვინმოსილი.

წირვა-ლოცვის დროს, მონასტრის ტაძარში, მაკინეს მშვენიერი ხმა მკაფიოდ ისმოდა მგალობელთა შორის და სინაზით წკრიალებდა ობლად ეკლესიის თაღებში. უამრავი ხალხი აწყდებოდა მონასტერს მარტოოდენ იმ მიზნით, რომ ესმინათ მაკინეს გალობა.

უამრავი შესაწირავი მოსდიოდა მონასტერს ყოველ მხრიდან მაკინეს მეოხებით. თავის ცხოვრებით, მაღალი სათნოებით და სინაზე-სიკეთით უსაზღვრო პატივისცემა მოიპოვა მან მორჩილ-მონაზონთა და მოწაფე ქალთა შორის. თვით იღუმენი ნინო ხშირად შედიოდა ბოლმე ამ ქალთან მის პაწია სენაკში, სტკბებოდა მასთან საუბრით და ანუგეშებდა ბედისაგან დასჯილს.

მაკინე იყო აღზრდილი მცხეთის წმინდა ნინოს დედათა მონასტერში და ამ ფრიად ნიჭიერ ქალს საუკეთესოდ ჰქონდა შესწავლილი საერო და სასულიერო მწერლობა, მხატვრობა და ნაირ-ნაირი ხელსაქმე. „ვეფხის-ტყაოსანი“ ხომ ზეპირად იცოდა მან. ამ ქალის ხელი ერთი წუთითაც კი არ ჩერდებოდა. ის იყო დაუზარებელი მუშაკი და ეხმარებოდა ყველას; მუშაობდა ბაღ-ბოსტანშიაც-კი; ხოლო სკოლაში ასწავლიდა სიტყვიერებას და მხატვრობას. მაკინემ კარგად იცოდა მკურნალობაც, ჰქონდა კარაბადინი და მრავალი სნეულნი მიდიოდენ მასთან სამკურნალოდ.

მაისის ტკბილი საღამო. ჩამავალი მზე ემშვიდობება მობიბინე მთებსა და მდელოს. ნიავი ფაქიზი ფრთებით არხევს პურეულს და აშრიალებს ხის ფოთლებს. კოპწიად გაშლილი ყაყაჩო ალამაზებს მწვანე ყანებს. ბუნების მყუდროებას არღვევს მხოლოდ მთის პაწია მდინარე კავთურას ჩხრიალი და ველსა და ბაღებში მოდებულ ფუტკართა ბზუილი.

ფერმკრთალი მაკინე ზის მარტოდ ამწვანებულ კორდზე, ხის ქვეშ. მონასტრის გადაღმით, ღრმა ფიქრებში ჩაფლულა მისი გონება. ქალის აოსება შეუპყრია ამჟამად ტკბილ-მწარე მოგონებას. მის თვალწინ იშლება წარსულის სურათები: დიდებული ნადიმი თავის ძმის ბაღში; მოხდენით გაშლილი სუფრები, უამრავი სტუმრები მდიდრულად დართულნი; ლამაზი მეფე, რომელსაც მისივ სიმღერით მოხიბლულს იგი აწვდიდა ღვინით სავსე ოქროს ფიალას. შემდეგ მთვარის შუქზე ბაღის თაღლარში სიყვარულის ახსნა და პირველი კოცნა.

მზე უკვე გადაცდენოდა მთებსა და ბუნებას მოესხა კიდეც მწუხრის მოლურჯო ბლონდი. ამავედროს ამოიწვერა მთვარე და თავის სხივთა ვერცხლოვან ქსელში გახვია მთები და მდელო.

ქალს დაეუფლენ კვალად წარსულის მოგონებანი:

„შემდეგ შუამავალთა ორჯერ მოგზავნა, თანხმობის მიღება, ჯვრისწერა ამავე მონასტერში, ქორწილი. პირველი ღამე ცხირეთის სასახლეში. მალე ჩამმწარდა ეს ,,სიტკბონი მე უბედურსა. ჩვენს წინაალმდეგ მალე აზღვავდენ დიდი თავადნი. იუკადრისეს მდაბიო გვარის ასული დედოფლად. განრისხდნენ დიდად უძლურ მეფეზე და აიძულეს ის ბედშავი გაეშვა ცოლი... და განმიტევა იმ უბედურმა... შეშინდა, დამთმო... ძალამ მოდრიკა, დიდებულთ ძალამ. ოჰ, მახსოვს ის ღამე დაუვიწყარი, როს უკანასკნელ ტრფობა-ალერსით ვეთხოვებოდით ერთიმეორეს, მოვსთქვამდით მწარე ცრემლებით, თითქო ვმარხავდით ერთიმეორეს ორივ ცოცხლადვე მიცვალებულნი... და ამ ტირილსა, ამ ვაებაში ჩვენ გავათენეთ... მწარედ დაღლილნი და დაქან-

ცულნი იქვე ვეცვენეთ... სიკვდილის ფერი გვედო ორთავეს. როს ირიჟრაჟა და სარკმელიდან შემოაშუქა დღისა სინათლემ, კარებთან მოდგა ლალა შადიმან და იხმო მეფე... გადამეხვია უკანასკნელად, ჩამიკრა გულში, იწყო ქვითინი... კვლავ დაუძახა მეფეს ლალამ უფრო ხმამაღლა... „მოვალ, ჯალათო!“ უპასუხა გამწარებით. ერთიც მაკოცა მწვავედ და შეშლილივით გავარდა გარედ. ორი ჯალათი, ქაიხოსრო და ფარსადანი, მოიჭრენ ჩემთან, წამავლეს ხელი და ტახტრევანით აქ მომიყვანეს, ამ მონასტერში მე ცოცხალ-მკვდარი, რათა ამ ქვეყნად მწარედ დასჯილმა ბნელ თაღებს შორის დავლიო სული“...

ატირდა ქალი. ამ მოგონებამ მას განუახლა ძველი ჭრილობა.

„ორი წლის შემდეგ, გაზაფხულის ერთ საღამოს — განაგრძო მოგონება თვალცრემლიანმა,—აი აქ ვიდექ ამავე ადგილს მწარე ფიქრებით გარემოცული, როს დავინახე ჭაბუკი ვინმე მოაგელვებდა ჩემკენ ბედაურს. ვიცან მაშინვე! ის იყო მეფე, ლუარსაბ მეფე, ჩემი ნაქმრევი! წამოვიჭერი, ვით შეშლილი, გონდაკარგული და დავაპირე ქვემოდ დაშვება შესაგებებლად, როს მოეწიენ ცხენის ჭენებით მოხუცებული ორი მხედარი, გადაუღობეს მას სავალი გზა. ერთმა მათგანმა ცხენის სადავეს უტაცა ხელი. ვითარცა ბავშვი ის შეაჩერა. ვიცან ორთავე ჩემი ჯალათნი... ერთი მათგანი იყო შადიმან, ხოლო მეორე თვით ფარსადანი... დავემხვე იქვე გამწარებული და ამოვუშვი მწვავე ქვითინი... შემდეგ უეცრივ გულს შემიღონდა, ვეგდე კარგა ხანს მოლზე უსულოდ... როს გონს მოვედი, მიმოვიხედე, არავინ იყო; მზე ჩასულიყო და ბნელს მოეცვა აქ არემარე. ამდროს მომესმა მონასტრიდან მონაზონთ ხმები; მე მეძახოდენ; გამოსულიყვნენ გალავნიდან დიდი თუ მცირე და დამეძებდენ ჟინჟღილით ხელში. ხმა ვერ გავიღე; არ მქონდა ძალი; ვიყავ ამ ხესთან მისვენებული. მხოლოდ ვსტირიოდი გულ-ამოსკვნილი... ბოლოს მიპოვეს და წამიყვანეს.“

ქალი შეჩერდა; ზეცას მიაპყრა სახე და ისევ განაგრძო ფიქრი:

„გარბოდენ წლები. აჰა, მოვიდა ირანიდან ხმა საზარელი! მოჰკლეს მეფეო ქართლიდანა გატაცებული. მტარვალის ხმალმა მუხანათად მოუღო ბოლო ჩემსა ლუარსაბს. თავზარი დამცა ამ ამბავმა, დავეც მკვდარივით და სამი თვე ვიწექ ლოგინად. არვის ეგონა თუ მოვრჩებოდი. ღმერთმა ინება მეცოცხლა ისევ, ახალ ტანჯვებით განმეწმინდა ეს ჩემი სული. მოვრჩი ბედშავი. ვხედავ, ლოცვის ჟამს ჩემსა სენაკში წინ დამესახა ჩემი მიჯნური! გაჩერდა ჩემს წინ და დაიჩოქა... გულს დაიკრიფა ორივე ხელი... ცრემლითა სავსე ნაზი თვალებით მან შემომხედა... ოჰ, მათში კრთოდა უსაზღვრო სევდა და კაეშანი!... თითქო მესმოდა ხვეწნა, მუდარა... „მაპატიეო“ — თითქო ამბობდენ

მილი ბაგენი... და ეს ჩვენება ჩემი მიჯნურის ბეჭირად მის შემდეგ მეევლინება მე სიზმრად თუ ცხადად“...

უცებ მაკინეს მოეჩვენა კვალად ლუარსაბ გამლილ ხელებით შისკენ მავალი. ქალი შეშლილივით ზე წამოიჭრა... მის ლანდს მიაშტერდა, შეჰკივლა ერთი უცნაურად და იქვე მოლზე დაეცა მკვდარი.

ქალის კივილზე მიიჭრა ხესთან შავი მერანით შავად მოსილი რაინდი. ჩამოხტა ცხენით, მივარდა სწრაფად მიწაზე დაგდებულ მონაზონს. დახარა თავი და მთვარის შუქზე იცნო მაკინე.

— დაო, მაკინე! ჩემო ძვირფასო! განა შენ გიმზერს ჩემი თვალები?! რა მოგივიდა მითხარ, ბედშავო! ხმა ამოიღე! იქნებ შეშინდი ჩემი დანახვით! სხვა თუ გეგონე! ნუ თუ ველარ მცნობ შენს ძმას, გიორგის?!

ამ სიტყვებით დიდი მოურავი დაწვდა მონაზონს ასაყენებლად და როს შეეხო ხელს გაცივებულს, მიხვდა ყველაფერს... ქალის წინაშე უცებ მუხლი მან მოიყარა და ცრემლთა დენით დაუკოცნა სახე, ხელები... ღრმა მწუხარებით აევსო გული... ამდროს გაბზარა მყუდროება მონასტრის ზარმა, ტკბილად მოისმა მონაზვნების მწყობრი გალობაც...

შაჰის ნოგათი

ჩაუვიდა შაჰ-აბაზს ივერიის ამბები. სცნო თავის ჯარების განადგურება, ქართლ-კახეთის სამეფოთა გაერთიანება, მეფედაც კი მისი დაუძინარი მტრის, თეიმურაზის, მოწვევა.

და ეს ყველაფერი ჩაიდინა ვინ? ათ წელს ცოლშვილით ირანს შეფარებულმა, შაჰის წყალობით ყელთამდე აღსავსე გიორგი სააკაძემ.

— ოჰ, გურჯო გიაურ! გურჯო დონღუზ! — წამოიძახა გამწარებით შაჰ-აბაზმა და დაუწყო თავისივე ტუჩებს კვნეტა. მის ბოღმა-აღშფოთებას არ ქონდა საზღვარი. ამიერით საქართველო ხდებოდა უკვე საშიშარი. მოურავის მეოხებით გაერთიანდა ორად გაგლეჯილი ივერი. იგი სრულიად განთავისუფლდა ირანის ბასრ ბრჭყალებისაგან. ხვალ-ზეგ სააკაძე ადვილად მოგლეჯდა თურქეთს კოლხეთ-მესხეთს და შეიერთებდა; ამრიგად, აღადგენდა მთლიანად საქართველოს ძველ დიდებას, დავით აღმაშენებლის და თამარის ბრწყინვალე ხანას, რაც ფრიად საშიშარი და შესაძლოა საბედისწეროც გამხდარიყო ირანისათვის. ყოველივე ეს კარგად განსჭვრიტა გენიოსმა ყიზილბაშმა და ჩაფიქრდა მძიმედ! შაჰის აზრით საჭირო იყო დიდი მოურავის ასეთ გაბედულ გეგმის ამთავითვე დამსხვრევა. საჭირო იყო დიდი ლაშქრით შესევა და ივერიის სამხედრო ძალთა განადგურება, ციხე-ქალაქების დაპყრობა, შესაფარ ალაგებისაკენ გზების შეკვრა და მთელი ხალხის ხელში ჩაგდება; მათი ქონების განადგურება და თვით ქართველი ხალხის ზოგის გაჟლეტა, ზოგისაც მონებათ გაყიდვა შორეულ ირანში.

ამრიგად, შაჰ-აბაზის სატანური განზრახვით ივერიაში უნდა მოსპობილიყო მთლიანად ქართველი ხალხი. მათ ნაცვლად კი ქართლ-კახეთის მიწა-მამულზე უნდა დასახლებულიყვნენ შაჰის ერთგული ირანელნი და მუღანლოს თათრები, რომელთაც უნდა დაეხშოთ როგორც დარიალის, ისე კავკასიონის სხვა გადმოსასვლელი კარები, რათა „წყეულ დონღუზ ურუსებს“ არ ქონოდათ საშუალება ჩრდილოეთიდან გადმოსვლისა ივერიაში და აქედან გზის გაკაფვისა ირანისაკენ. შაჰ-აბაზმა მეორე დილითვე მოიწვია დიდებულთა თათბირი ამ მწვავე

საკითხის გადასაწყვეტად. თათბირმა ერთხმად დაადგინა: შეიკრიბოს ახლავე მთელ ირანში კარგად გაწვრთნილი ჯარები და საუკეთესო სარდლების ბელადობით საჩქაროდ გაიგზავნოს ივერიაში შაჰის განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად. შაჰმ გასცა ბრძანება ჯარების შესაკრებად.

საკაძემ ადრევე იცოდა თუ რას ჩაიდებდა გაბრაზებული შაჰ-აბაზ. ამიტომ მალე შეუდგა ჯარების შეკრების თადარიგს. შეიტყო თუ არა აეშაგთაგან, რომ შაჰ-აბაზ გზავნის ივერიაში უამრავ ჯარებსაო, დიდ მოურავმა აფრინა კაცები ყველგან და მოიწვია მხედრობა. ზაფხულის სიცხის გამო ქართველ ჯარებმა იწყეს შეკრება გრილ ადგილებში კოჯორსა და ტაბახმელაზე. აქ უნდა დახვედროდენ მტერს. ქვეყნის ზრუნვაში გაბმული მოურავი ისიც იყო დაბრუნდა ნოსტეს ცაროს თანხლებით, როს ამცნეს, რომ ამ დილით სპარსელ იფრინდამ მოიღო „შაჰის ნობათი“, ამასთან ერთად ქეშიკმა მოართვა დალუქული აბგა ზეწარწერით სპარსულ ენაზე: „დასტკბი, მოღალატევ“...

გულის მწარე კვნესით გახსნა დიდ-მოურავმა აბგა და ამოიღო უსაყვარლესი ვაჟის მოკვეთილი თავი სხვადასხვა წამლებით შემურვილი...

ამ საშინელ სურათის დანახვაზე გაშეშდა უბედური მამა. შემდეგ დაემხო იქვე და წასკდა ცრემლები. გულამოსკვნით გამოიტირა თავისი უდროოდ დაღუპული საყვარელი პირმშო.

მოურავს არ ყავდა აქ ცოლშვილი. ისინი ამჟამად იყვნენ ანანურში ზურაბთან, საზაფხულოდ.

ამიტომ საკაძის უსაზღვრო მწუხარებას აორკეცებდა მისი გამამხნევებელი მეუღლის ამდროს აქ არ ყოფნა.

რაკი მოიოხა გული ცრემლებით, დაიჩოქა მოკვეთილ თავის წინაშე, დაეწაფა ვაჟის შუბლს მხურვალედ და მიმართა:

— უსაყვარლესო შვილო პაატავ! საუკუნოდ დატანჯული მამა მზერს და მწარედ დასტირის შენს მოკვეთილ თავს... გრძნობს თუ რა წამებანი განიცადე! ბედშავმა მამამ თავის ხელით დასდო ზვარაკად შენი სიცოცხლე ივერიის საკურთხეველზე, რათა ებსნა იგი დაღუპვისაგან... სხვა გზა არ მქონდა, მე უბედურ დღეზე გაჩენილს... შენ შეეწირე, შვილო პაატა, უბედურ სამშობლოს, მაგრამ ვფიცავ, შენს წმინდა სახელს, რომ ეს მარჯვენა საკვდავ მახვილს ჩაესობს ბოლში მტარვალ შაჰ-აბაზს.

ამ სიტყვების შემდეგ დიდი მოურავი კვლავ დაემხო შვილის მოკვეთილ თავის წინაშე და ამოუშვა მწარე ქვითინი...

მალე შორით გამოჩნდა ორი მხედარი, ქალი და ჭაბუკი, ისინი მოაგელვებდენ ბედაურებს. მათ უკან მოსდევდა ხუთი იარაღასხმული თანმხლები. აჰა, მოატანეს მოურავის სასახლეს. გუშაგმა გაუღო მათ ალაყაფის კარები, შემოუძღვა ეზოში და უმველა ქალს ცხენიდან გადმოხტომა. აივანზე მდგარ ცარომ შორითვე იცნო ისინი, სწრაფად ჩაირბინა კიბეზე, მიეგება ეზოს კარიბჭესთან და ჰკადრა ადგილი სალამი.

— გამარჯვება, გელავ! ხომ კარგადაა დიდი მოურავი? შინ ბრძანდება თუ არა?—შეეკითხა საკაძის მეუღლე, თამარ, რომელიც ჩამოვიდა დუშეთიდან თავის ძმა დათუნასთან ერთად.

— დიდი მოურავი კარგად ბრძანდება, ქალბატონო! ამჟამად შინ გახლავთ, თავის სენაკში... რაღაც უსიამო ამბავი მიიღო ამ დილით ირანიდან,—უპასუხა გელამ მოწყენით.

გელას პასუხის კილომ და დაღვრემილ სახემ მეტად შეაკრთო თამარ. მას ეცვალა ფერი, გულზე მწარედ უკბინა რაღაცამ.

— გელა, შემომბედე თვალებში! შენ რაღაც საშინელ ამბავს მიმალავ! გაფიცებ ყველაფერს, მითხარ გულახდით რაც იცი! აი, ჩემი წუხანდელი სიზმარი როგორ ახდა!—ამ სიტყვებით ქალი მიუბრუნდა დათუნას. გელას ეცვალა ფერი და დაიბნა. იგი ჩავარდა უხერხულ მდგომარეობაში. აღარ იცოდა რა ეთქვა, რა მოეგონა, რით ენუგეშა უბედური დედა. მთიელი სდუმდა თავჩაქინდრული.

— რად სდუმხარ, გელავ! ხმა ამოიღე! მითხარ სიმართლე! ნურას მიმალავ, თუ გიყვარს ჩვენი ოჯახი! მითხარ, გული მაგარი მაქვს. ყველაფერ უბედურებას გავუძლებ...

— მე რაღა მოგახსენოთ, გმირის ღირსეულო მეუღლევ! თავად აბრძანდით ზევით და იქ ცნობთ ყველაფერს. თვით გიამბობს თქვენი მეუღლე.

ფრიად შეშფოთებულ თამარმა საჩქაროდ აიარა აივნის კიბე და ფეხაკრეფით შევიდა დარბაზში.

მას გაედევნენ გელა და დათუნა.

ქალი წყნარად მიუახლოვდა ქმარს; იგი დამხობილიყო ტახტის წინ. გაშლილ ფარჩაზე იდო პაატას მოკვეთილი თავი. უბედური დედა გაოცებით დააშტერდა მას, იცნო თავის პირმშო. ერთი შეჰკივლა საშინლად და დაემხო შვილის თავს ქვითინით.

უკვე კარგახანია ჩასულიყო მზე, ბნელოდა გარედ, ბნელოდა მოურავის დარბაზშიც. ხოლო ახალი მთვარის მკრთალი შუქი სარკმლით შეჭრილი შარავანდედად ეფრქვეოდა წამებულ ჭაბუკის მოკვეთილ თავს.

კიდევ კარგახანს ისმოდა დიდი მოურავის დარბაზში უბედურ მშობლების უნუგეშო კვნესა.

წამებული პაატას გვამი კარგად შემურვილი და კუბოში ჩადებული რომის მისიონერთა მიერ ესვენა თეირანის კათოლიკეთა ეკლესიაში. სცნო თუ არა ეს ამბავი დიდ მოურავმა, გაუგზავნა კათოლიკე ბერებს დიდი საფასი და მოატანია ირანიდან ტანჯული შვილის ნეშთი. ეს ნეშთი მოკვეთილ თავთან ერთად დიდი პატივით იქნა დაკრძალული ნოსტეს სიახლოვეს ერთაწმინდის ტაძარში.

მ ა რ ა ბ დ ა

შაჰ-აბაზმა დაუყონებლივ გასცა ბრძანება შეეკრიბათ მთელს ირანსა და ერაყში საუკეთესო ჯარები. მან მიმართა მოწოდებით მაჰმადიან აზიას და მუფტ-მოლების დახმარებით გამოუცხადა ევერიას სარწმუნოებრივი ომი. გააფთრებულ შაჰიმ აამხედრა მთელი ირანი და ერაყი, მთელი მუსლიმი პაწია ქრისტეან ერის წინააღმდეგ. ყაენი შეუდგა დიდ სამზადისს.

შაჰ-აბაზს შეუგროვდა სულ ასოც ათასამდე მეომარი. აქედან წინდაწინ გამოგზავნა ევერიაში ოთხმოცი ათასი მებრძოლი საუკეთესო სარდლების ბელადობით. ხოლო მთავარსარდლობა ჩააბარა საკუთარ სიძეს, სამხედრო ვეზირს და განთქმულ სპასალარს, ყორჩიბაშს. თვით შაჰ-აბაზ დარჩა ირანში. ის მოერიდა სააკაძეს.

გიორგი სააკაძემ კარგად იცოდა, რომ ირანელ ჯარების განადგურებას მოჰყვებოდა შაჰ-აბაზის მხრივ საშინელი შურისძიება და დიდი ლაშქრის გამოგზავნა ევერიის მოსასპობად, ამიტომ ქართლ-კახეთის გაერთიანებისა და თეიმურაზის მეფედ მიწვევის შემდეგ, როგორც აღვნიშნეთ, იგი მაშინვე შეუდგა საჭირო თადარიგს და შეკრიბა ოციათასი საუკეთესო მებრძოლი. გაამაგრა ციხენი და შემოსასვლელი გზები. ამ დიდ განსაცდელის დროს, სავალალოდ, ისევ იჩინა თავი პირად შურმა და მტრობამ. სააკაძის სახელი, დიდება და მის მიერ ქვეყნის მართვა-გამგეობა შურით ავსებდა ევერიის თავადებს. თეიმურაზ მეფე თავის ამალით ატარებდა დროს ქეიფსა და ნადიროობაში. მას არ ეცალა ქვეყნისათვის. ამიტომ გაერთიანებულ ორივ სამეფოს მზრუნველი და ფაქტიური მეფე იყო ისევ დიდი მოურავი.

ის მართავდა ევერიას, ის ცვლიდა და აყენებდა მოხელეებს. ხალხის თვალში ხომ ის იყო ამ ქვეყნიური ღმერთი.

სააკაძის ასეთი დიდება შურით ავსებდა თვით მის ცოლისძმას, ხვიად ფეოდალს ზურაბ ერისთავს, აგრეთვე მეფე თეიმურაზს. ზურაბიც ხომ მონაწილე იყო ევერიის განთავისუფლების საქმეში, მაგრამ ყველგან ისმოდა მხოლოდ მოურავის სახელი. თეიმურაზ იყო მეფე, მაგრამ ხალხი იცნობდა მეფედ მხოლოდ სააკაძეს. არა ნაკლებ ბრაზობდენ მოურავის წინააღმდეგ მისი ძველი მტრები: შადიმან ბარათაშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ქაიხოსრო ჯავახიშვილი.

აი, ამ შურმა და მტრობამ იჩინა თავი სწორედ იმ დროს, როცა ყველაზე უფრო საჭირო იყო თანხმობით მოქმედება საშიშარი მტრის წინააღმდეგ.

ირანის დიდი ლაშქარი შემოვიდა ქართლში პაპანება ზაფხულში და დაბანაკდა მდინარე ხრამისა ტ ალგეთის ნაპირებზე სოფელ შულავერსა და მარაბდას შორის. ივერთა ჯარი კი იდგა კოჯორსა და ტაბახმელაზე. აქ ელოდენ შემოსულ მტერს. სიცხეების გამო შეუძლებელი იყო იმ გრილ ადგილებიდან დაძვრა, სააკაძეს სურდა ამ ვიწროებში შეეტყუებია მტრის ლაშქარი და აქ დაეცა მათ თავზე რისხვა.

აი სწორედ ამ საბედისწერო ჟამს ივერთა ჯარის ბანაკში იჩინა თავი დიდი მოურავისადმი მტრობამ. ქართლ-კახეთის თავადებმა ჩამოართვეს მას მთავარსარდლობა და გადასცეს ჯარის უფროსობა მეფე თეიმურაზს.

მოხდა კოჯორში დიდი თათბირი. მას ესწრება თვით მეფე თეიმურაზ, დგება შადიმან ბარათაშვილი და მიმართავს კრებას:

— ბატონებო, ლეს ივერიის სათავეში სდგას მიროონცხებული მეფე თეიმურაზ, ფრიად განათლებული და რიტორ-პოეტიკოსი. იგი უნდა იქნეს ჩვენი ჯარების მთავარსარდალი; იგი უნდა წარუძღვეს ჩვენს ძლევამოსილ ლაშქარს მარაბდისაკენ და ვით შევარდენმა განფანტოს მტრედის გუნდივით ირანიდან მოსულნი მუსლიმთა ბრბონი. მრჩევლებადაც აირჩიოს მეფემ ვინც მას სწადდეს.

შადიმანს ეკვერი დაუკრეს ფარსადან ციციშვილმა, ქაიხოსრო ჯავახიშვილმა და თვით ზურაბ ერისთავმაც. სააკაძე აშკარად მზერდა, რომ მისდამი პირადი მტრობა დალუპავდა საქმეს, დიდ საფრთხეში აგდებდა ქვეყანას, მას არ შეეძლო ასეთ დროს გაჩუმება. იგი წამოდგა. დინჯად, გადახედა კრებას და დაიწყო:

— ბატონებო! გვირგვინოსანი მეფე ივერიისა, სვეტბედნიერი თეიმურაზ, უზენაესი მბრძანებელია სამხედრო და სამოქალაქო ძალთა და ხელისუფალთა და მეც ვედ ვიხრი მეფის წინაშე, ვითარცა მისი ერთი ხელქვეითთაგანი. ხოლო ნუ გავიწყდებათ, რომ შემოსეული მტრები მეტად ძლიერია, ფრიად მომზადებული და ამიტომაც ჩვენ გვმართებს დიდი სიფრთხილე. ამ პაპანება სიცხეში ჩვენი ჯარების ჩაყვანა იქ, დაცემულ ალაგებში, შეუძლებელია. საშინელი სიცხე დათენთავს ჩვენს საუკეთესო ლაშქარს, დაუკარგავს ძალასა და მხნეობას, მაშინ როდესაც სიცხეს ჩვეულნი სპარსნი იბრძოლებენ მედგრად! ამას დაუმატეთ კიდევ ჩვენი ჯარის სიმცირე და მტრის ლაშქრის სიმრავლე. ისინი ოთხჯერ მეტია ჩვენზე და გაშლილ ვაკეში მათზე თავდასხმა უაზრობაა, წინასწარ ომის წაგება და ქვეყნის დალუპვაა. იქ მტრის ჯარები ადვილად გაშლიან ფრთებს, შეიმწყვდევენ შუა-

ში ჩვენს მცირე რაზმებს და მოაშთობენ სიმრავლით. ეჭვს გარეშეა, დაგვამარცხებენ ადვილად... მეფევ და დიდებულნო! ნუ ვიქმთ ასეთ საქმეს! ნუ დავღუპავთ ჩვენს მხედრობასა და მასთან ერთად ქართლსა და კახეთს! მუხლმოყრით გენუკვით მიიღოთ ჩემი რჩევა: გავმაგრდეთ აქ, კოჯორსა და ტაბახმელაში. ამ გრილ ალაგებში, ვეცადოთ და შემოვიტყუოთ მტერი ამ ვიწროებში და მაშინ რაც მოხდება მე ვაგებ პასუხს. ღვთითა და თქვენის შეწევნით მათ დავმარცხებთ უარეს საქმეს, ვინემ შეემთხვა სათარხანს ტაშისკართან.

— ხედავთ, ბატონებო, რას გვირჩევს ჩვენი ფრთხილი ჭირისუფალი, — წამოიძახა ზურაბმა და დააბრიალა თვალები, — როდის აქეთ შეგიკრთა გული, სპასპეტო და დიდო მოურავო? განა ასე მალე მოხუცდი? ჩვენ არ გვეშინის მტრის სიმრავლის. თავს მოვევლებით შევარდენივით და ავკაფავთ მხალივით. ნუ თუ არ უწყი, სიძევ, რომ ერთი შევარდნის წამოქროლვით იღუპება ასი და ორასი მტრედი?! მაშ, რაღას ვაყოვნებთ, გავსწიოთ მარაბდისაკენ! ჩაუხტეთ მტერს და დავცეთ თავსა ზედა ღვთის რისხვა და შიშის ზარი!...

— წავიდეთ!.. გავსწიოთ!.. გავსწიოთ... გაგვიძეხ წინ, ჩვენო მთავარსარდალო, დიდებულო მეფევ თეიმურაზ! — დაიღრიალეს დიდმა თავადებმა — საკაძის მტრებმა და შემოერტყენ მეფეს სამეფო დროშით.

დამთავრდა კრება. გადაწყდა მტერზე მიხტომა. დაიძრა დაბლეთისაკენ ქართველთა ჯარი. მას მიჰყვებოდა გულის კვნესით დიდი მოურავი... იგი წინასწარ გრძნობდა ივერთა ჯარის დამარცხებას...

იალღუჯის მთებიდან წითლად ამოცურდა დიდი მნათობი და მოჰფინა მიდამოს მხურვალე სხივები. დაგუბებული ჰაერი სულს უხუთავდა ჯარისკაცთ, ხრამ-ალგეთის ველზე მატულობდა თანდათან სიცხის ბუღი.

ამდროს გამოჩნდა ქართველი ჯარი. ის მიდიოდა მტრის ბანაკზე დასაცემად. მოწინავე ჯარის წინ მიაქროლებდენ მერანს ორი განთქმული სარდალი: დავით ჯანდიერი და აღათანგ ხერხეულიძე. ესენი არ შეუშინდენ მტრის თოფებსა და ზარბაზნებს, თამამად მიიტანეს იერიში და მიადგენ ირანელთა ჯებირებს. მისცეს ცეცხლი; მოწინავე ჯარის სარდლები გმირულად გადაეშვენ ჯებირებზე მახვილით ხელში და ეძგერენ მტერს. მათ მიყვნენ მამაცი რაზმები და ლომებივით დაერიენ ირანის ლაშქარს.

მტერი არ შეუშინდა ასეთ გაბედულ იერიშს და თამამად დახვდა ქართველთ. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. მზის სხივებზე ლაპლაპებდა სისხლიანი შუბი და ხანჯალი, ისმოდა მებრძოლთ ყიჟინა და იარაღის ჩახა-ჩუხი, ჰაერში ტრიალებდა მძიმედ დაჭრილთა საზარო კვნესა ტ გმინვა. მატულობდა სიცხე, ჩამოწვა ბრძოლის ველზე მხურვალე

ბული; შეგუბდა სული, საშინელ პაპანებამ მოსხლიტა ჯარი, მან დაკარგა მხნეობა. ამას ხელს უწყობდა სიმრავლე მტრის, რომელიც ერთგრად ეპრძოდა ქართველთ და აწვებოდა ყოველი მხრიდან.

გალაღებულ მტერმა ბოლო მოუღო ივერთა მოწინავე ჯარის სარდლებს და მრავალ ქებულ ვაჟკაცებს. დაიხოცენ ვმირულად დავით ჯანდიერი და აღათანგ ხერხეულიძე. ამ ამბავმა შეაკრთო მოთენთილი ჯარი, მან თითქმის იბრუნა პირი და მზად იყო გასაქცევად, მაგრამ ამდროს მოხდა ერთი რამ: უცებ შეიქნა დიდი არევ-დარევა მტრის რაზმებში: ვილაც მხედარი დააქროლებდა შავ მერანს ირანის ჯარებში, მედგრად იქნევდა ხმალს; თავის მჭექარე ხმით და მძლავრი მარჯვენით ყველგან შეჰქონდა შიში და სიკვდილი.

ეს იყო გიორგი საკაძე. მის დანახვაზე გარბოდენ შეშინებული მტრები. რა შეატყო მოურავმა, რომ ქართველი ჯარი განსაცდელშია და საქმე იღუპება, ველარ მოუთმინა გულმა და გასწირა თავი. მან მოიხსნა ჩაფხუტ-მუზარადი და პირახდილი შეიჭრა მცირე გუნდით მტრის რაზმებში. მტრის ჯარებმა იცვნეს ის და თავზარი დაეცათ. მოურავმა მძლავრ მკლავით და მგრგვინავი ხმით შეიტანა შიში და რისხვა. დაუხოცა მტერს საუკეთესო სარდლები.

— ჰალაჰ!.. ბეიუქ მოურავ! შაითან!.. შაითან!.. თავს ვუშველოთ!..— ეს სიტყვები ელვის სისწრაფით მოედო მტრის ლაშქარს. დააფრთხო ირანელნი გმირის ასეთ სიმამაცემ, პირიქით, ააფრთოვანა ქართველი ჯარი; მხნედ შეუტია მან ირანელთ. დიდ მოურავს ცხარე ბრძოლაში მხარდამხარ მისდევდენ თავის რაზმებით ზურაბ, ლომი ჩრდილელი, ცარო, ორბე პაპუნა, ზაზა, გოგოთურ, ბერდია და სხვანი.

ველარ გაუძლო მტერმა სააკაძის და მისი ამხანაგების თავგანწირულ კვეთებას და იბრუნა პირი გასაქცევად. ყველაზე წინ გარბოდა ირანელთა ცხენოსანი ჯარი, მას დაედევნენ ქვეითნიც. მათზე არ მოქმედებდა სარდლების ბრძანება, ხვეწნა, მუქარა. გარბოდა არეულად შიშით პყრობილი ირანის ლაშქარი.

ამასობაში დაღამდა კიდეც. ეს არ იყო მტრის სრული დამარცხება. დამარცხდა მტრის ერთი ნაწილი, ხოლო მეორე ნაწილს ისევ ხელთ შერჩა მთელი ბანაკი და სიმაგრენი.

დილით ადრე ქართველმა ჯარმა მედგრად შეუტია ირანელთ. წინადღის გამარჯვებით გალაღებული ივერნი თამამად აწვებოდენ მტრის რაზმებს. მათ ველარ უძლებდენ ერთხელვე შეშინებული მტრები, რომელთაც ყველგან ელანდებოდათ ჩაფხუტ-მოხდილი დიდი მოურავი. მედგარ ხელჩართულ ბრძოლის შემდეგ დამარცხდენ ირანელნი და იწყეს გაქცევა. მთელი მათი ქონება და ბანაკი დარჩათ ქართველებს. ივერნი გმირ მოურავის მეთაურობით დაედევნენ მტერს და გაავლეს

მუსრი. ზარდაცემული ირანელნი ჰყრიდეთ გზაგზა თავის იარაღა, თოფებს, ზარბაზნებს, სურსათს, ტყვია-წამალს და გარბოდენ სისწრაფით. ყველაზე წინ მიაქროლებდა არაბულ მერანს მათი სპასპეტი ყორჩიბაშ.

დამარცხდა მარაბდის ველზე ურიცხვი მტერი. სასწაულებრივ გაიმარჯვა ივერთა ჯარმა, ეს კი მოხდა უმეტესად სააკაძის თავგანწირვით.

ჩამოწვა შუადღის ბუღი და პაპანება. გახურებულ თონეს დაემსგავსა მარაბდის ველი. უზომო სიცხით დიდათ მეწუხებული ქართველნი წვებოდენ ზოგი წყალში, ზოგიც ხეებ ქვეშ, ბაღებში; ბევრიც აბინავებდა ალაფს. ამ სახით, ივერთა ჯარი იყო გაბნეული ათიხუთმეტი ოთხკუთხ ეჯის არეზე.

ხოლო ერთ ალაგას შეჯგუფებულიყვნენ მთიელთ რაზმები და ჰქონდათ რაღაც ჩოჩქოლი. მათი მამაცი სარდალი, ზურაბ ერისთავი, დაჭრილიყო ბრძოლაში და გარს ეხვიენ ერთგულნი ყმანი.

ამდროს მარაბდის სერის წვეროზე გამოჩნდა რაღაც შავი ღრუბელი. იგი მოძრაობდა და სწრაფად ეშვებოდა ძირს. გაოცებულ ქართველებმა ამ ღრუბელში იცვნეს მტრის ახალი ლაშქარი.

ის მედგრად მოდიოდა ზურაბ ერისთვის ჯარზე დასაცემად. წინდახედულ შაჰ-აბაზმა თავის პირველ ლაშქარს დაადევნა მეორე ჯარი, ორმოც ათას კაცისაგან შემდგარი, განთქმულ სარდლების, ხოსრო მირზას, შაბადახანის და ამირგურხანის მეთაურობით. ეს ახალი ჯარი ძხნედ ეკვეთა ზურაბის რაზმებს და შემოერტყა ირგვლივ. ირანელნი ეცნენ ბრძოლით დაქანცულ და სიცხით მოთენთილ ერთ მუჭა ქართველთ. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. როგორც ლომი თავის ბუნაგში, ისე გამწარებით იბრძოდა დაჭრილი ზურაბ, აწყობდა რაზმებს და მუსრავდა მტერს.

რა დაინახეს ივერთ მეომრებმა ირანელთა ასეთი თავდასხმა, მაშინვე იწყეს დენა ყოველი მხრიდან. მათ მედგრად შეუტიეს ირანელთ, მაგრამ მტერი იყო ფრიად ძლიერი თავის სიმრავლით. ზურაბს მეტად გაუჭირდა საქმე. იგი ითხოვდა შველას. უამრავ მტერთა ასე მოულოდნელ თავდასხმამ თეიმურაზ მეფეს დასცა თავზარი. ეს ივერთა ჯარის ვითომც მთავარსარდალი დაიბნა მთლიანად, დაეცა სულით, დაკარგა გონი, იგი ვერ აძლევდა ჯარის უფროსებს ვერავითარ ბრძანებას.

დაირღვა ბრძოლის გეგმა, აღარ იყო მეთაური, მთავარსარდალი. ყველა მოქმედებდა ისე, როგორც სწადდა. საშინელ ხიფათში ჩავარდა ივერთა ჯარი... დაეცა მტრის შუაგულ რაზმებში სისხლისდენით ვულწასული ზურაბ ერისთავი. იგი ძლივს გაათოიეს სამშვიდობოზე

თავგანწირულ მებრძოლებმა. უგეგმოდ მებრძოლ ქართველ ჯარს დაებნა დავთარი. შედრკა იგი და იწყო უკან დახევა. კიდევ ნახევარი ჟამი და უეჭვოდ დამარცხდებოდა ჩვენი ჯარი, რომ ამდროს არ მოვლენოდა მხსნელი.

ამ საერთო ყიჟინში კვლავ გაისმა მოურავის მჭექარე ხმა. სააკაძე და ბარათა ბარათაშვილი თავის რაზმებით დაედევნენ ყორჩიბაშს და ისიც იყო დაბრუნდენ უკან სამხედრო ალაფით საესენი. ამათ ახლდა სამცხედან ახლად ჩამოსული კარგი ვაჟკაცი, მანუჩარ ათაბეგი, სამასი კაცით. განახლდა ბრძოლა. ქართველებმა მოიცეს გული დიდ მოურავის დანახვაზე. ისინი იქცენ გმირებად და მამაცად შეუტიეს გალაღებულ მტერს. პირიქით, სააკაძის იერიშებმა შიშის ზარი დასცა მტრის მხედრობას... შედრკა მტერი. მან დაკარგა სიმამაცე. კიდევ ერთი-ღა ჟამიც ასეთი ბრძოლა და უსათუოდ დამარცხდებოდენ ირანელნი, მაგრამ ბედად უსწრო ღამემ და გაჰყარა მებრძოლნი.

საბედიკეროდ შეიქნა ივერთათვის ეს ბნელი ღამე. მათ შემოერტყენ ზურგიდან ყორჩიბაშ თავის ლაშქრით. ამას გაეგო მაშველი ჯარის მოსვლა და მაშინვე დაებრუნებია თავის დამარცხებული ლაშქარი, უკვე დასვენებული და რაზმებად დაწყობილი. ელდა დასცა ქართველთ ამ ამბავმა. ახლა კი მიხვდენ სააკაძის მტრები თავის შეცდომას, მარა გვიანღა იყო. ქართლ კახეთის მთელი მხედრობა და მასთან მთელი ივერი ხდებოდა მათი სიბეცის, პირადი შურისა და უნიჭობის მსხვერპლი... ახლა-კი გაცლა სჯობდა ბევრად, მარა წასვლა იყო შეუძლებელი, რადგან რიცხვით ექვსჯერ მეტი მტერი შემოხვეოდა რკინის რგოლივით. მხოლოდ ერთი-ღა შთენოდათ ქართველთ, ან ტყვედ ჩავარდნა, ან სრული გაჟღეტა...

მოეწყო სამხედრო თათბირი, რომელსაც დაესწრენ ყველა სარდლები და ეპისკოპოსნი. ყველანი სდუმდენ და მისჩერებოდენ დიდ მოურავს. იგი წამოდგა, გადახედა უკმაყოფილოდ თავის პირად მტრებს და დაიწყო დინჯად:

— ხომ ხედავთ, ბატონებო, რაოდენ მართალი ვიყავ, ოდეს გირჩევდით მტრის შემოტყუებას კოჯორსა და ტაბახმელას ზეგნებში, სადაც ასე რიგად ვიყავით გამაგრებულნი და სადაც ადვილად დავამარცხებდით ამაზე ბევრად მეტ მტერსაც, თქვენ არ მიიღეთ ჩემი კეთილი რჩევა და აჰა ნაყოფიც!.. ამ საშინელ მარცხს ვგრძნობდი და ახლა კიდევ, სიცხით დათენთილ და ბრძოლით დაქანცულ ქართველ მხედრობას რკინის რკალივით შემოგვერტყა ირგლივ ექვსჯერ მეტი მტერი და გვეშველების სრული გაჟღეტით. ჩვენს წინ ალბა ან სამარცხვინო ტყვეობა, ან ნამუსიანი სიკვდილი... და მწამს, რომ ქართველი მხედრობაც აირჩევს მეორეს. დიახ, ჩვენ

გავწყდებით მთლიანად, შევაკვდებით მტერს, ხოლო ტყვედ არ ჩაუვარდებით ხელში. ასეთია ძველადვე ქართველი ლაშქრის წესი. მაშ, ვანთიადის ჟამს ვეკვეთოთ მტერს თავგანწირვით, ვიბრძოლოთ გმიჯულად და ძვირად დავუსვათ ვერაგ სპარსებს ჩვენი სიკვდილი.— დააბთავრა მოურავმა და კვლავ მრისხანედ გადახედა თავის მტრებს. იმათ ჩაეჭინდრათ თავი და აღარ იღებდენ ხმას.

ჩამოვარდა ერთხანს სამარისებული სიჩუმე. ეს დუმილი დაარღვია რუისის მიტროპოლიტის, დომენტის, ხმამ:

— ქრისტეს მიერ სულიერნო შვილნო, ივერიის ქებულო მეფეო, დიდებულნო და სახელოვანნო სარდალნო! არა ერთგზის ჩავარდნილა ასეთ მძიმე განსაცდელში ქართველი მხედრობა შემოსეულ მტერთა მიერ, ხოლო ძალითა უფლისათა გამოსულა ცოცხალი და გამარჯვებული; მას ვერას აკლებს საშინელი ბორიო-გრიგალი და, აჰა, ჩვენც, სულიერი მამანი, მიტროპოლიტნი—ალავერდის, მარტყოფისა და რუისის, ქრისტეს ჯვარის ნაცვლად ხელთ ვიპყრობთ მახვილსა, რათა თქვენთან ერთად ვიბრძოლოთ ჩვენს საშობლოში შემოჭრილ მტერთა ქრისტეანეთა, ხოლო მანამდე ვიღებთ ბარძიმს და მოგმართავთ ყველას, სულიერო შვილნო, რათა მიიღოთ წმინდა ზიარება ხელითა ჩვენითა, რამეთუ არ ვუწყით, თუ ვინ დარჩების ჩვენს შორის კვალად ცოცხალი...

ამ სიტყვებთან ერთად წამოდგა ზეზე მოძღვარი, მოიძრო შავი კოთხო და აღასვნა თვალნი ზეცად. მის გვერდით დადგენ ბარძიმით ხელში მიტროპოლიტნი მარტყოფ-ალავერდისა და რამდენიმე არქიმანდრიტი თავლიად. გაისმა მწყობრი გალობა. მათ წინაშე კი მუხლმოყრითა და ქუდმოხდით იდგენ მეფე, სარდლები და მხედრობა. გათავდა ლოცვა. სარდლები და მხედრები მიდიოდენ მწყობრად სულიერ მამებთან და იღებდენ ზიარებას, შემდეგ ეხვეოდენ ერთმანეთს და ეთხოვებოდენ თითქო სამუდამოდ. ყველას სახეზე ჰვიოდა გმირული თავგანწირვა.

დაჰქროლა დილის ნიავმა და ააშრიალა ფოთლები. აჭყიპინდა ზურნა ირანელთ ბანაკში. ახმაურდა ბუკ-ნაფირ-ნაღარა ივერთა შორის. დაიგრიალა თოფმა, იწყო საზარი ღრიალი ზარბაზნის მშიერმა ხახამ. აიშალენ მწყობრად რაზმები. აპრიალდენ შუბნი, იელვა ხმალმა.

სიმრავლით გათამამებული მტრის ურდოები და თავგანწირულ ქართველთა მცირე ლაშქარი დაეტაკნენ ერთიმეორეს სამკვდრო-სასიცოცხლოდ. ვაჩაღდა საშინელი ბრძოლა. მძიმედ დაჭრილის კვნესა და მომაკვდავის მწარე გმინვა სწვდებოდა ზეცას... იგი გულცივად დაჰყურებდა მარადის სისხლიან ველს. ამდროს მთების წვეროდან ამოიყოლა მნათობი და გაანათა ბრძოლის ველი.

გაშუადღლა, გაჭირდა საქმე, ერთგვარი მხნეობით იბრძოდა ორივე მხარე.

ექვსჯერ უმრავლესი მტერი ყოველ მხრიდან აწვებოდა ქართველთ. სიცხე მატულობდა. იგი უხუთავდა სულსა და ართმევდა ძალას დაქანცულ ივერთ. სიცხეს ჩვეული ირანელნი-კი იბრძოდენ მედგრად. დიდი მოურავი დაჰქროდა თავის რაშით ქართველთ გუნდებში და აშხუტებდა მათ, თანაც მიჰქონდა იერიში მტრის რაზმებზე, შეჰქონდა შიში და სიკვდილი. მასვე ბაძავდენ სხვა გმირებიც, მარა მტერი იყო ფრიად მრავალი, ქართველნი კი მეტად მცირენი...

ამ საშინელ ბრძოლაში გაწყდენ ცხრა ძმა ხერხეულიძენი, ცხრა ბაჩაბელი, შვიდი ჩოლოყაშვილი. აქვე მოჰკლეს სახელოვანი ვაჟკაცი ბაადურ ციციშვილი, მარტყოფის მიტროპოლიტი ხორეაშნელი. ათასობით გაწყდა გლეხობა. განახევრდა ივერთა ჯარი. გაწყდა აგრეთვე თვრამეტი ათასი ირანელი, მარა ბრძოლას არ უჩანდა ბოლო. სააკაძეს მოუკლეს ცხენი და შემოერტყენ მოსაკლავად. სწორედ ამ დროს მისი მხსნელი შეიქნა მთის არწივი ლომი ჩრდილელი. თავგანწირულ შეტევით ორთავემ გაჟლიტეს თავდამსხმელნი, ამავე დროს ლომიმ მიარვთა თავის ცხენი მოურავს, თვითონ კი ქვეითად განაგრძო მედგარი ბრძოლა. სააკაძე მიწვდა ცხენის მკვლელს, შუაზე განკვეთა იგი ხმლით, მისი ცხენი კი გადასცა ლომის და მით გადუხალა სამაგიერო.

დიდად გაჭირდა საქმე, შედრკენ ივერნი, პაპანება სიცხე უხუთავდა სულს მათ და უკვეთდა მუხლებს.

მათ იბრუნეს პირი, სწადდათ გასვლა მტრის რკინის სალტედან, მაგრამ გასავალი გზა არსად იყო. მაშინ, მოურავის ბრძანებით, ეძგერენ მტრის უფრო სუსტ მხარეს თავის რაზმებით სააკაძის ვაჟი ავთანდილ და ცოლისძმა დათუნა ერისთავი. მედგარი ბრძოლით გააპეს მტერი და ამრიგად მისცეს ქართველ ჯარს გასავალი გზა. ივერთ ამოითქვეს სული და განაგრძეს ისევ მედგარი ბრძოლა.

ამ დროს გავარდა საბედისწერო ხმა „მოჰკლეს თეიმურაზ მეფე“-ოს; ეს ხმა ელვის სისწრაფით მოედო ქართველ რაზმებს და დასცა სულით. მათ გაუწყვიტეს და მძიმედ დაუჭრეს საუკეთესო სარდლები, ახლა მოუკლეს მეფეც. შიშმა აიტანა დაშრილ-დაქანცული და განახევრებული ქართველი ჯარი. მან ველარ შესძლო მეტი და იბრუნა პირი გასაქცევად. ყველაზე წინ გარბოდა თვით მეფე თეიმურაზ. მის ნაცვლად მოეკლათ თურმე თეიმურაზ მუხრან ბატონი. ბევრს ეცადა

მოურავი შეეჩერებია ივერთა ჯარი, მარა ვერას გახდა. მათზე ვერ სჭრიდა ვერც თხოვნა, ვერც მუდარა. მაშინ გმირმა სააკაძემ ჩაასო ციხეში თავის ხმალი და გადატეხა მუაზე ამ სიტყვებით: „ასე ოოელოს ბოლო მათ, ვისი მიზეზითაც დღეს საქართველო იღუ-ბება“-ო.

ასე დასრულდა ეს უმაგალითო ბრძოლა მარაბდის ველზე.

მფრინავი რაზმები

გამარჯვებულნი ირანელნი რიცხვით ასიათასამდე შევიდენ ქართლში. მათ ტფილისში დასვეს მეფედ გაქცეული სვიმონ და იწყეს ციხე-სიმაგრეთა ხელში ჩაგდება. თეიმურაზ მეფე ძველებურად გავარდა იმერეთს. დარჩა ისევ უპატრონოდ მთელი ივერი. ქართველი ჯარი აღარ იყო, რადგან ოცი ათასიდან ცხრა ათასი გაწყდა ბრძოლის ველზე. დანარჩენი კი, ზოგი დაიჭრა მძიმედ და წამლობდენ შინ, ზოგიც მიეპატრონა თავის ოჯახს.

მტრის შემოსევით შეშინებული ხალხი ეცა სახიზნ ალაგებს, დიდმა თავადებმა-კი ჩვეულებრივ განუცხადეს მტერს მორჩილება. იწყეს მათ სარდლებთან მოყვრობა და მეგობრობა. ქვეყნის პირველი მოღალატე შეიქნა თვით ზურაბ ერისთავი. იგი ხოსრო მირზას შემწეობით დაუახლოვდა ყორჩიბაშს. სააკაძის წყალობით ზურაბ ადრევე შეიქნა თეიმურაზ მეფის სიძე: მეფემ მიათხოვა მას თავის ასული დარეჯან. მიუხედავად ამისა, ამ უნდო ადამიანმა ზურგი აქცია სიმამრს და იწყო ისევ შაჰ-აბაზის ერთგულება. ამას ითხოვდა მისი პირადი ინტერესი.

მრისხანე შაჰმ გასცა ბრძანება მოესრათ ერთიან მთელი ივერი. ეს ბედშავი ქვეყანა ჩავარდა უარეს ხიფათში. მას არ ყავდა ჯარი, სარდლები, მეთაური. საუკეთესო ვაჟკაცნი გაწყდენ ბრძოლის ველზე. მეფე გაიქცა იმერეთს. გამარჯვებული მტერი შევიდა ქართლში და იწყო თარეში. ირანელნი მოქმედებდენ ფრთხილად და ხერხიანად. უმწეოდ დარჩენილი ხალხის ერთად-ერთი ნუგეში იყო მთა. აჰა, იწყეს მთისკენ დენა სახიზნად ცოლშვილით და სარჩო-ქონებით!

მხოლოდ გიორგი სააკაძე არ შეუშინდა მტრის სიმრავლეს, არ დამორჩილდა მას, არ გაგდო ხელიდან მახვილი. მან შეაგროვა პირველ ხანებში სამოცამდე საუკეთესო მამაცი და ამ მცირე რაზმით შეეჭიდა ირანის მრავალრიცხოვანი ლაშქარს. მან გაუმართა მტერს სათარეშო ბრძოლა. სარგებლობდა მარჯვე შემთხვევებით, ვიწრო ხევებით, ბნელი ღამეებით, ესხმოდა თავგანწირვით სხვადასხვა ალაგს დაბანაკებულ მტერს და აგლეჯდა მუსრს. ართმევდა სურსათს და იარაღს...

დიდ მოურავმა მიმართა თავის ძმადფიცულთ, ხალხის წიაღიდან გამოსულ მამაცებს — ორბელ პაპუნას, ლომის და გელას ანუ ცაროს:

— აბა, ძმებო! ხომ ხედავთ რა ხდება! ჩემდამი პირადი მტრობისა და მეფე-დიდებულთა უვუნურებით დღეს იღუპება ბედშავი საქართველო!.. ზურგიდან გვერეკება და გააფთრებით მოგვდევს უაზრავი მტერი... აბა, ვუშველოთ ხალხს! დავფაცურდეთ! მივცეთ გახიზვნის და სარჩო-ქონების ვადამალვის საშუალება!.. გაფრინდით სწრაფად! აირჩიეთ გამოცდილ მხედრებში ხელდახელ საუკეთესო მებრძოლნი, ასამდე კაცი, სულ ცხენოსნები. ამ მცირე რაზმით ახლავე უნდა დავეცეთ მტრის მოწინავე ჯარს და შევაფერხოთ მათი სვლა სათარეშო ბრძოლით. ამავედროს მივიღოთ ზომები და შევკრიბოთ ათასამდე მაინც საუკეთესო ვაჟკაცნი, ერთი რომ ათსა და ოცს სჯობდეს, დავყოთ ისინი მცირე გუნდებად, ვუწოდოთ მფრინავი რაზმები. მოულოდნელი თავდასხმებით სიცოცხლე გავუმწაროთ შემოსეულ მტერს და შევზღუდოთ მისი დამღუპველი თარეში... აბა, ჩემო შეევარდნებო, გაფრინდით! დრო აღარ ითმენს. ხომ იცით რა ბრძანა დიდმა შოთამ: „დიდსა რას ვაქნევთ ლაშქარსა, კარგი გვინდა და ცოტანი“, აგრეთვე: „ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამორჩევით მქნელია“... მაშ ასე, გასწით!... დღეს უჭირს ჩვენს უბედურ ქვეყანას და დღეს გამოჩნდებისს, ვის უფრო გვიყვარს, ძმანო, ის...

და მართლაც გაფრინდენ მოურავის შევარდნები და მეორე დღესვე საღამო ჟამს მოჰგვარეს სამოცამდე მხედარი, ფიცხნი, ქარიფით სწრაფნი, ომში უდრეკნი და ლომივით მებრძოლნი.

დიდი მოურავი ამ მცირე რაზმით, სამოცი კაცით, უმკლავდებოდა მტრის ლეგიონებს. მან მრავალ ალაგას მისცა მტრის მოწინავე რაზმებს დიდი ზიანი, მაგალითად, ტფილისთან, ავჭალასთან, წიწამურთან, ლართის კართან, არაგვზე და სხვაგან. სააკაძე მამაცი რაზმით შევარდენივით ესხმოდა მტერს ყველგან.

სააკაძის ძალამ იმატა ერთი ათად. ჩქარა დაბრუნდენ მასთან რაზმებით: ლომი ჩრდილელი, გოგოთურ, ბერდია, გელა ანუ ცარო, პაპუნა ჩიკაძე და პაპუნა ვაშაყაშვილი. თითო მათგანს მოყვა ომში გაწვრთნილი ას-ასი მამაცი, საუკეთესო ბედაურებზე მსხდომნი. ხოლო ცაროს რაზმი შესდგებოდა განსაკუთრებით მთიელ და ბარელ ქალწულთაგან ჯუბა-ჯაეშან-მუზარადში ჩამსხდარნი და ლუშ ცხენებზე მოჯირითენი, თოფებით, გრძელი შუბებით და ბასრი კალდიმით ჭურვილნი.

ამრიგად, გმირს შეუგროვდა ხუთიოდ დღეში ექვსასამდე მებრძოლი. ეს მცირე მხედრობა მან დაჰყო ორმოც-ორმოცდაათ მეომართაგან შემდგარ წვრილ გუნდებად, უწოდა მათ მფრინავი რაზმები და წინასწარ დასახული გეგმით ბრძანა სხვადასხვა მხრივ გალაღებულ მტერს უეცარ თავდასაცემად.

„რა გაჭირდის უკეთ შეეძლო, ასე მქონდა ომის ჩვევა“.—ათქმევინებს ამ სიტყვებს დიდ მოურავს არჩილ მეფე თავის პოემაში.

ბნელი უმთვარო ღამე. ღართისკართან ბანაკად იდგა სამი ათასი კაცისაგან შემდგარი მტრის ჯარი, ქუჩუკ-ხანის სარდლობით. მათ ჩაეგდოთ ხელში ეს ვიწრო ყელი და შეეკრათ გასაქცევი გზა სოფლის ხალხისათვის. შუალამეს კარგა გადასცილდა. ტკბილად ეძინა ირანელთ ჯარს, სთვლემდენ გუშაგნიც. ამდროს ოთხივ მხრიც გაისმა სამინელი ყიჟინა და თოფის გრიალი. შიშის ზარი დაეცა მძინარე ლაშქარს. წამოიშალენ, ეცნენ იარაღს, ხოლო სიბნელეში ვერ არჩევდენ მტერსა და ჟლეტდენ ერთმანეთს. ადრევე დამფრთხალთ ყველგან ელანდებოდათ „დიდი მოურავი“ მისი მფრინავი რაზმებით. მართლაც, ეს გაბედული იერიში მიიტანა მტერზე განთიადის მოახლოვების ჟამს ვიორგი საკაძემ, რაზმებად დაყოფილ სამასი კაცით, ვაანადგურა მტერი და გაუხსნა მთებში შესაფარებლად გზა უკან მომდევნო ხალხს.

სწორედ ამავე ღამეს ასეთივე გაბედული თავდასხმა მოხდა სოლანლუღთან, სადაც ითევდა ღამეს ორი ათას მებრძოლთაგან შემდგარი ირანის რაზმი, რომელსაც მიჰყავდა ირანში ქართლ-კახეთში ნაალაფარი ხუთასი ულამაზესი ქალ-ვაჟი. განთიადის ჟამს მძინარე მტერს თავს დაესხენ სამი მხრივ თავის მფრინავი რაზმებით ლომი ჩრდილელი, ცარო და პაპუნა ჩივაძე. ამათ დიდი ზიანი მიაყენეს მტერს, გამოსტაცეს ტყვეები და შეეფარენ ტყეებს; დამარცხებული მტერი ხელცარიელი გამორბოდა ტფილისისაკენ.

დავით გარეჯის მონასტრის სიახლოვეს ბანაკად სდგას მტრის რაზმი ხუთას კაცისაგან შემდგარი, სამასი აქლემით და ხუთას ჯორსახედრით. რაზმს მოაქვს განჯის მხრიდან ჯარის სურსათი. ღილის რიჟრაჟზე აიშალენ და გაუდგენ გზას ტფილისისაკენ. დაუახლოვდენ თუ არა ტყიან ალაგებს, ანაზდად ორი მხრივ მათ დაესხენ თავს პაპუნა ჩივაძე და პაპუნა ვაშაყაშვილი ორასი მამაცით, დასცეს საშინელი ყიჟინა და დაახალეს თოფები. მივარდენ მტერს ხმალდახმალ. ერთი ჟამის ხელჩართული ბრძოლით შემუსრეს მტრის რაზმი და გაიტაცეს მთლიანად სურსათით ტვირთული ქარავნები.

ირანელნი ფრიად გააბრაზა დიდი მოურავის მფრინავ რაზმების მოქმედებამ. ყორჩიბაშმა გასცა ბრძანება გაეჟლიტაათ ეს „თავბედი“ და „აბეზარი“ რაზმები. ამ მიზნით მან გამოჰყო თავის ლაშქრიდან საუკეთესო ცხენოსანი ჯარი ხუთი ათასი კაცისაგან შემდგარი, გამბედავ ქუჩუკ-ხანის სარდლობით, დაჰყო ეს ჯარი დამსჯელ რაზმებად და მიუსია საკაძის მფრინავებს, თანაც ააგორავა ჯაშუშნი

უხვი ჯილდოს დაპირებით, თუ კი ამცნობდენ დიდი მოურავის მფრინავ რაზმელთა ბინებსა და სამალავ ადგილებს.

გასჭრა ყორჩიბაშის ხერხმა. ბევრს არამზადას გაეხსნა მადა ეზოვა ბლომად ოქრო, მოეპოვა შაჰის წყალობა. ამათ ურცხვად გასცეს ქვეყნის დამცველნი და მიაყენეს მით ივერთა მფრინავ რაზმებს საგრძნობი ზიანი, აგრეთვე ფრიად დააზარალეს მშვიდობიანი მცხოვრებნიც.

ქუჩუკ-ხანის დამსჯელი რაზმები რიცხვით ათი, თითო ხუთას კაცისაგან შემდგარი, არბევდენ ქართლ-კახეთის დაბა-სოფლებს, ართმევდენ გლეხობას ჭირნახულს, ოთხფეხს, ფრინველს, მეტადრე კი ნადირობდენ გოგო-ბიჭებზე, მიჰყავდათ ისინი ტყვედ ათობით და ასობით. იდგა სოფლად მშვიდობიან ხალხის ტირილი და ვაება.

დამსჯელ რაზმთა უხვი ნადავლი გროვდებოდა მთავარ ბანაკებში, რომელთა შორის ერთი იყო გარე-კახეთში, ლოჭინოს ველზე, მეორე კი სამუხრანოში, არაგვის პირას. ამასთან ერთად ირანელთ ხელთ ეკავათ მთელი ივერიის ციხე-სიმაგრენი.

დიდი მოურავი ადრევე მრელოდა ასეთ ფანდებს ყორჩიბაშის მხრივ. იგი სრულიად მომზადებული შეხვდა დამსჯელ რაზმებს. შეიქნა ერთგვარი შეჯიბრი და დავლური მოპირდაპირეებს შორის. ისინი ნადირობდენ ერთი მეორეზე და უზოგველად ჟლეტდენ ერთმანეთს. აეშაგთა მეშვეობით ადრევე იგებდენ ერთმანეთის ბინებს, სამალავ ალაგებს და სასვლელ გეზებს, ესაფრებოდენ ერთმანეთს, თავს ესხმოდენ მოულოდნელად და აყენებდენ საგრძნობ ზიანს. ისინი არ ინდობდენ ერთმანეთს. იყო მათ შორის ბრძოლა მძაფრი, სასტიკი და ულმობელი. მტერს არ ნებდებოდენ ცოცხალი, რადგან კარგად იცოდენ რაც მოელოდათ ტყვეობაში; ამიტომ ორივე მხარე იბრძოდა თავგანწირვით.

შეღამდა კიდეც. მთვარემ ამოწვერა მთის თხემიდან და ვერცხლად აასევადა თალხით მოსილი ბუნება. გაიშალა პაწია მინდორზე ლურჯი სუფრები, უბვად დალაგდა ცივად მოხარშულ თოხლის მსუქანი ნაჭრები, თუშური ყველი და თორნის პურები. მარდად მოუსხდენ რაზმელნი და მადიანად შეექცენ ვახშამს. მზად კაზმული, ხოლო მოსართავ მოშვებული მათი ცხენები ფრუტუნით სძოვდენ იქვე ბალახს. მოხსნეს თავი ორჩაფიან ტიკს. ღვინით სავსე პატარა ყანწები გადადიოდა ხელიდან ხელში.

ამდროს გაისმა სამი მხრივ გუშაგთ განგაში. ამას მალე მოყვა ოოფების სროლა.

მამაცი პაპუნა ჩივაძე ლომივით წამოვარდა ზეზე.

— აბა, მხნედ, ბიჭებო! გაგვცეს! მტერი მოგვადგა სამი მხრივ. სწრაფად, ბურგით მტკვრისაკენ... წაიყვათ ცხენები... ჩასაფრდით ტყეში... ძვირად დავუსვათ ჩვენი სიცოცხლე... არც ერთი ტყვედ. ან შეაკვდით მამაცად ან სცადეთ თავის დაღწევა, ვისაც გწადიათ...— გაისმა ნაწყვეტ-ნაწყვეტად პაპუნას ბრძანება.

რაზმი აიშალა, ელვის სისწრაფით მოვიდა მოძრაობაში და შეასრულა ბელადის ბრძანება.

მალე სამივე მხრიდან გავარდა თოფები, მალე გაჩნდენ მინდორზე ხმალ-ამოწვდილი ირანელნი ექვსას კაცამდე, თვით ქუჩუკ-ხანის სარდლობით.

— გზები შეკრულია; ვერ წახვალთ! დაგვრჩით, გურჯებო!—გაისმა ქუჩუკ-ხანის მჭუბარე ხმა.

პასუხად გავარდა მტკვრის მხრიდან სამოცამდე თოფი და მტრის ოცამდე ჯარისკაცი მოკვდა, ზოგიც მძიმედ დაიჭრა.

ყიზილბაშებმა იკადრეს უკან დახევა და შეაფარეს თავი ტყეს.

— განა უნდა გაგეშვეთ ამ წუნკლებს! აბა, ბიჭებო, მომყევით, ვისაც გული გერჩით. სამივე მხრივ სწრაფად შევუტიოთ მტერს. აქ, ცხენებთან დარჩება თამაზ ოცი რაზმელით. თუ ნახოთ გვიჭირს და ჩვენი ხსნა ძნელიოაა, თავს უშველეთ! მიაშურეთ მტკვარს ცხენებით. გადით სამშვიდობოს... ამცნეთ დიდ მოურავს ჩვენი დაღუპვა. აბა, მამაცად, ძმებო!—წამოიძახა პაპუნამ და გაქანდა თოფით ხელში. მას მიყვა ასამდე კაცი.

მტერმა იცოტავა, სწრაფად გამოვიდა საფრიდან და შემოერტყა ირგვლივ. ორივე მხარემ დაახალეს ერთმანეთს თოფ-დამბაჩები. მალე შეეჭნათ ხელჩართული ბრძოლა სამკვდრო-სასიცოცხლოდ. ირანელნი იბრძოდენ ქვეითად. ივერნი იბრძოდენ გააფთრებით, მაგრამ ვერას აწყობდენ ექვსჯერ მეტ მტერთან, რომელიც რკინის სალტესავით ეკვროდა ირგვლივ.

დაიხოცენ საუკეთესო ბიჭები პაპუნას რაზმიდან. დაეცა თვით მამაცი პაპუნა მძიმედ დაჭრილი!

— მოკვდი, გიაურო!

ამ სიტყვებით მიიჭრა პაპუნასთან ქუჩუკ-ხანი და დაახალა მომაკვდავს გულში დამბაჩა.

მეთაურის სიკვდილმა წელში გაწყვიტა განახევრებული ივერნი, იმავედროს კი ფრიად გაამხნევა ყიზილბაშნი. ამათ დასცეს სიხარულის ყიჟინა და შემოერტყენ ქართველთ უფრო ვიწროდ.

კიდევ ოციოდ წუთის ხელჩართული ბრძოლა და ასევე ქართველ რაზმელმა ჰპოვა გმირული სიკვდილი თავის მეთაურის გვერდით. არც

ერთი კი არ დანებდა მტერს ცოცხალი. მათ იმსხვერპლეს სამასამდე მტერი.

რა ნახა ადრევე თამაზმა, რომ საქმე სჭირს, პაპუნას თავის რაზმელებით მოელის სრული დაღუპვა და შველა შეუძლებელია, ანიშნა თავის ოც რაზმელს ცხენზე შეჯდომა. იმათ სწრაფად გაირეკეს წინ მარქაფა ცხენები და შეცურდენ მტკვარში. გვიან გაიგო ბრძოლაში გართულ მტერმა მათი გაქცევის ამბავი, მყისვე დაედევნა თამაზს, მაგრამ ის ოცივე რაზმელით უკვე სამშვიდობოს იყო გასული.

მალე ამცნეს დიდ მოურავს ეს დიდი მარცხი. უზომო იყო მისი მწუხარება. ამიერით მას აღარ ჰყავდა თავის საუკეთესო ძმადფიცული, თავის მარჯვენა ხელი, მამაცი პაპუნა ჩივაძე.

აგრეთვე დიდ ზიანს აყენებდა ირანელთ მთიელი გელა ანუ ცარო; მისი რაზმი მთლიანად შესდგებოდა ასორმოცდაათ ცხენოსან ქალწულთაგან, რომელნიც თვით ცარომ შეკრიბა საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან. იმათ ემოსათ ვაჟურად მუქი სისვიფერის შალის მოკლე ჯუბა-შარვალი, ზემოდან რკინის მჩატე ჯავშანი. ფეხზე კი ეცვათ მაღალყელიანი უქუსლო წაღები. ყველას შეეკრიჭა თმები და თავზე წაეკრა იმავე შალის ჩაბალახნი. მათ საჭურველს შეიცავდა ბასრი ხმალი და ხანჯალი, თოფი და დამბაჩა და პაწია მორგვალო ფარი. ყველას ერქვა ვაჟური სახელები. ეს ამორძალნი იყვნენ საუკეთესო მხედარნი, ფრიად დახელოვნებულნი ნიშან-სროლაში და ხმალ-ხანჯლის ხმარებაში. გულით მამაცნი და ხალხისთვის თავგანწირულნი. გელასთან ერთად იმათ შეფიცეს გიორგი სააკაძეს, რომ, ან გაწყდებოდენ მთლიანად მტერთან ბრძოლაში, ან ბოლოს მოუღებდენ მტრის თარეშს. დიდი მოურავი ხომ აქებდა და ხელს უწყობდა მათ რჩევა-დარიგებით და იარაღ-სურსათით. ეს ამორძალთა რაზმი შეიქნა გიორგი სააკაძის მარჯვენა ხელი.

კუნაპეტი ღამე. მცხეთის ვიწროებში დუმილს არღვევს მტკვრის დუდუნი და არაგვის ჩხრიალი. ტყესა და ბუჩქნარში ჩასაფრებულან ასორმოცამდე მხედარი. მათ არ სძინავთ, ელიან ვიღაცას. ამ დროს რაზმიდან ას ნაბიჯზე მდგომ ორ გუშაგს მოესმა ჭოტის ხმა. ამავე ხმით უპასუხა ერთმა მათგანმა. გამოჩნდა ახლოს შავი ლანდი.

— ვინ მოდის?—შესძახა წყნარად გუშაგმა და შემართა დამბაჩა.

— მოკეთე!—იყო წყნარი პასუხი.

— ნიშანი?

— მცხეთა.

— კეთილი! მოახლოვდი!—ამ სიტყვებით გუშაგმა დაუშვა დამბაჩა.

— შენ ხარ, რეზო?—შეეკითხა იგივე ახალ მოსულს.— რა ამბავი მოგაქვს?

— წამიყვანეთ რაზმის უფროსთან და იქ ვიტყვი.

გუშაგმა რეზოს მიასწავლა რაზმის უფროსის კარავი და გაუშვა.

— ვინ მოხველ?—შესძახა წყნარად კარავის წინ მდგარმა გელამ.

— რეზო მზვერავი, მეთაურო!

— რაი ამბავი?

— განთიადის ჟამს აქ იქნებიან!

— კეთილი. რამდენი არიან სულ?

— სპარსთა რაზმი ხუთას კაცამდე იქნების. მოჰყავთ ხელ-ფეხ გაკრული და ერთმანეთზე გადაბმული ექვსასამდე ულამაზესი ქალ-ვაჟნი. ყველანი შუა ქართლში ნათარეშევი.

— ეგრე. სად დასტოვე ისინი?

— ძეგვთან ბანაკად დგანან.

— კეთილი. აბა, ჩემო გმირნო!—მიმართა გელამ ჯგუფთა უფროსებს.—თქვენ, გენო და ბესო, ორმოცი მხედარით დაეცით მტერს შარჯვენა მხრიდან, თქვენ, კაკო და სოლო, ორმოცი მხედრითვე დაეცით მარცხენა მხრიდან, თქვენ კიდევ, გიგო და შაქრო, ოცდაათი მხედარით დაუარეთ თავი და მოექეცით უკნიდან. შენვე მოგეშველება ხუთი მზვერავი, რომლებიც შორე-ახლოდან დაედევნებიან მტერს. ხოლო მე, ჩემი ოცდაათი მამაცით, მივიტან იერიშს პირდაპირ. კარ-გად მოზომეთ მანძილი და საფარი ალაგები, ელოდეთ ჩემს ნიშანს. ეს იქნების თოფის გავარდნა. ეს თავდასხმა უნდა იყოს სწრაფი და უეცარი. უნდა გაიმუსროს მტერი, სანამ გონს მოვიდოდეს. ტყვეებს გადუსროლეთ ხანჯლის დანები, რომ დასჭრან თოკნი და დაიხსნან ხელ-ფეხი. ტყვეები გაიტაცეთ სამხედრო გზით ანანურისკენ, ჩაბა-რეთ ისინი უჯოს და ბერდიას; ასეთია დიდი მოურავის განკარ-გულება. მაშ ასე, ძმებო, იყავით მარჯვედ!

ამ სიტყვებით გასცა ბრძანება გელამ.

ყველაფერი შესრულდა თანახმად მისი გეგმისა. მოახლოვდენ ირა-ნელნი ქართველი ტყვეებით, გელამ და ჯგუფთა უფროსებმა ოთხივე მხრიდან დასცალეს თოფები, დასჭყივლეს და მიიტანეს იერიშები. თავზარი დაეცა მტერს ამ უეცარ თავდასხმით. იგი დაიბნა, დაფრთხა, დაყარა ტყვეები და იწყო უთავბოლო სრბოლა ტყესა და ღრე-ში. მაგრამ მათ ყველგან წვდებოდა მამაც ამორძალთა ტყვია და მახვილი. ისინი გაიმუსრენ თითქმის მთლიანად. განთავი-სუფლებული ტყვენი წაიყვანეს სამხედრო გზით. ჩაუვიდა ეს ამბავიც ტფილისში ყორჩიბაშს. მის გამწარებას არ ქონდა საზღვარი. ჩავარ-

და დიდ საგონებელში. ასეთმა გარემოებამ უკარნახა მას შეეცვალა პოლიტიკა და სიმკაცრე-ძალმომრეობიდან გადასულიყო დაყვავებაზე.

ხოსრო-მირზას მეშვეობით მან დაიახლოვა ივერიის გავლენიანი თავადნი და სასულიერო წოდება. უწყალობა მათ შაჰის სახელით ძვირფასი ნობათი. ასევე მოექცა ცბიერი ყიზილბაში მდაბიო ხალხსაც. ამ ფანდებით ირანის მთავარსარდალმა მოიგო ყველას გული და აამხედრა ისინი დიდი მოურავის წინააღმდეგ.

გაიმარჯვა ირანულმა პოლიტიკამ. მონურ სულმა შეიპყრო წარჩინებული ივერნი. ამათ გაუგზავნეს სააკაძეს დესპანებად ტფილელი მიტროპოლიტი დიონისე და მცხეთის სამთავროს ეპისკოპოსი ტროფიმე. ესენი მოვიდენ დიდ მოურავთან, დაიჩოქეს მის წინაშე, შეევედრენ ჩაეგო ხმალი და აეღო ხელი უმიზნო სისხლისღვრაზე.

— არა არს ოჯახი მთელ ივერიაში, სადაც არ ისმოდეს გლოვა და ტირილი ომში დაკარგულ ძმებსა, ქმარსა და შვილებზე. მთელი ქართლი და კახეთი შემოსილია შავი ძაძით. დიდიხანია რაც შევეჩვიეთ სპარსთა მონობას. დიდიხანია ქართველი ერი ასრულებს შაჰის ბრძანებას. აბა სადა გვაქვს იმოდენა ძალი, რომ გავუმკლავდეთ დიდებულ ირანს და შეებრძოლოთ ყაენის ლაშქარს! დიდო მოურავო, მუხლმოყრით გევედრებით ჩააგო ხმალი და მიყცე მშვიდობა წამებულ ერსა, გვეყოფის ამდენი სისხლი და უსარგებლო მსხვერპლი!—ევედრებოდენ ამ სიტყვებით სააკაძეს ივერიის ღვდელმთავრები.

გმირმა აზიდა მოწიწებით სულიერი მამანი, ეამბორა ხელზე ორთავეს, დასვა ტახტზე პატივით და მოახსენა:

— სულიერო მეუფეო, ვწუხვარ, რომ ტყუილად გარჯილხართ! მოგახსენებთ: მე შევწყვეტ ბრძოლას მხოლოდ მაშინ, როცა ქართლი და კახეთი შეიქნება სრულიად თავისუფალი. ჩავაგებ ქარქაშში სისხლიან მახვილს მხოლოდ მაშინ, როცა ჩემს სამშობლოში არ იქნება არც ერთი სპარსი მებრძოლი! აი ეს გახლავთ ჩემი საბოლოო პასუხი!

წყევლა-კრულვით გაშორდენ ღვდელ-მთავარნი დიდ მოურავს. სააკაძემ უმატა მხნეობას. მან მიიმხრო ქსნის ერისთავი იასე, ბარათაშვილები, ზურაბ ერისთავის ძმები — გიორგი და დათუნა, აგრეთვე ზემო ქართლის რამდენიმე თავადი. მანვე აფრინა ყველგან კაცები და შეუდგა საერთო ამბოხებას.

* * *

შაჰ-აბაზის სიძეს, ირანთა ლაშქრის სპასალარ ყორჩიბაშს, ქართლში ჰყავდა სიძედ ფრიად გავლენიანი თავადი ანდუყაფარ ამილახვარი, სჯულშეცვლილი, სამშობლოს მოღალატე და შაჰის დიდი

ერთგული. ჯერ კიდევ ადრე, ირანელთა პირველ შემოსევის დროს, სააკაძემ შეიპყრო ანდუყაფარ მისი ცოლშვილით და დაამწყვდია არშის ციხეში მყინვართან, რომ არ შეეშალა ხელი ივერიის განთავისუფლების საქმეში. ამ თავის სიძის ოჯახობით არშის ციხიდან გამოყვანა მოიწადინა ყორჩიბაშმა. ამ მიზნით გაგზავნა თორმეტი ათასი საუკეთესო მებრძოლი უპირველესი სარდლების ბელადობით. ისენი იყვნენ: ხოსრო მირზა, შაბადახანი და ამირგურხანი. ეს ჯარი სამხედრო გზით ე. ი. არაგვის ხეობით უნდა ასულიყო არშის ციხეში და გაენთავისუფლებია ტუსაღნი. ამ სახით ჯარს უნდა გაევლო ზურაბ ერისთავის სამფლობელოზე. ყორჩიბაშის თხოვნით ზურაბმა დართო ნება. ჯარი აყვა არაგვის ხეობას. მივიდა არშის ციხეში და გაანთავისუფლა ანდუყაფარ.

სწორედ აქ გააბა მტერი მახეში დიდ მოურავმა. მან მიიმხრო ზურაბის ძმები. ესენი დახვდენ მათ მთიელთა რაზმებით და არ მისცეს უკან ჩამოსვლის ნება. მაშინ ირანელთა ჯარი იძულებული შეიქნა ჩამოსულიყო ქსნის ხეობიდ. ჯარს წინ უძღოდა თვით ანდუყაფარ, რომელმაც კარგათ იცოდა გზები, მაგრამ მტერს ქსნის ვიწროებში დახვდენ თავის რაზმებით გიორგი სააკაძე, ქაიხოსრო მუხრანბატონი და იესე ქსნის ერისთავი. აქ ირანელთ მოუხდათ საშინელი მარცხი. წინიდან ჰყავდათ ულმო მტერი, დიდი მოურავი. უკნიდან კი აწვებოდენ თავისი ვაჟკაცებით ზურაბის ძმები — გიორგი და დათუნა. აგრეთვე თუშ-ხევსურნი. მტერნი მოემწყვდენ შუაში. გასაქცევი გზა არსაით იყო. გაათრეულ ქართველები მიცვივდენ ირანელთ. მთელი ორი დღე ჟლიტეს მტერი. დაიხოცენ მათი სარდლები: შაბადახანი, ამირგურიხანი და სხვა. გადარჩენ მხოლოდ ანდუყაფარ თავის ცოლშვილით და ხოსრო მირზა. ამ ბრძოლის დროს ამათ მთის ბილიკებით გადაასწრეს სამშვიდობოს და მივიდენ ყორჩიბაშთან, რომელსაც ამცნეს ზარდამცემი ამბავი.

ეს დიდი მარცხი დამართა მტერს გიორგი სააკაძემ. ამ საშინელ დამარცხებამ ისკანდერ მუნშის აზრით წელში გაწყვიტა მტრის ლაშქარი. არც ეს იკმარა დიდ მოურავმა. ირანელთ ხელში ეკავათ იმჟამად მთელი ჯავახეთი თურქთაგან წართმეული. სააკაძე გადვიდა ჯავახეთს, მიიმხრო მესხეთის გმირი ელია დიასამიძე და მოახდინა აჯანყება. მან დაამარცხა ზედიზედ ირანელი მეციხოვნენი და წაართვა ციხეები: აწყვერი, ასპინძა, ახალციხე, ხერთვისი, ფარავანი და სხვა. მოურავს სწადდა ჯავახეთი გაენთავისუფლებია მტრისაგან და მეამბოხე ჯარით თავს დასხმოდა ყორჩიბაშს. სააკაძის ამ სამხედრო ხერხმა დავთარი დაუბნია ირანელთ. ყორჩიბაშმა გაგზავნა ჯავახეთს დიდი მაშველი ჯარი. ამ ჯარს ერთი მხრით დახვდა ელია დიასამი-

თავის ხალაკი რაზმით, მეორე მხრით კი დიდი მოურავი. შეიქნა ელჩართული ბრძოლა. მტრები დამარცხდენ. სააკაძემ აფრინა ელჩი სულთანთან და მიულოცა გამარჯვება. ამ სახით მოხიბლა თურქთა მბრძანებელი და ჩაითრია ომში. სულთანმა ისარგებლა ამ მარჯვე დროთი და იწყო მზადება ირანის წინააღმდეგ ერაყის და ქურთისტანის წასართმევად. ამასთან ერთად ივერთა გმირს შემოუთვალა დიდი მადლობა და უძღვნა ძვირფასი საჩუქრები, თანაც დაპირდა მაშველს ჯარებს.

ჯავახეთიდან სააკაძე გადვიდა კოლხეთს; დაიარა იმერეთი, გურია, სამეგრელო და მოუწოდა მათ ივერიის დასახმარებლად. ისინი დიდი თანაგრძნობით შეხვდენ ამ მოწოდებას და იწყეს მზადება.

ამ ამბავმა მეტად დააფრთხო მტერი. ყორჩიბაშა ჩავარდა საგონებელში. თუმცა მას ეკავა ხელში ივერიის ციხე-სიმაგრენი და მისი მომხრე იყო თავადთა მეტი ნაწილი, მაგრამ დიდი მოურავის ერთი გაჩენა საზღვარზე კოლხეთის ჯარით საკმაო იყო, რომ ქართლ-კახეთი მთლიანად გადასულიყო მისკენ. ამავედროს მან გაიგო თურქთა ამხედრებაც. თვით სააკაძე უწყობდა მათ ხელს. ივერთა დიდი ბრძოლებით ფრიად დაქანცულ ირანს კი იმჟამად აღარ ჰქონდა იმდენი ლონე, რომ გამკლავებოდა სულთანს. ამის გამო ყორჩიბაშმა კარგად გაამაგრა ტფილისის, გორის, ბირთვისის და სხვა ციხენი, თანაც მოემზადა ირანში წასასვლელად.

სააკაძემ გაიგო თუ არა ეს ამბები, აღარ მოუცადა კოლხეთის ჯარის შეკრებას, გადმოხტა ქართლში თავის რაზმით, დაეცა გორის ციხეს, აიღო იგი და მიაშურა ტფილისს. აქ შეიტყო მტრის განახევრებულ ლაშქრის გაქცევა. უკან გადევნება გვიანღა იყო. ამდროს ყორჩიბაში უკვე გადასულიყო მდინარე არეზს გადაღმა და გარბოდა თავის ჯარებით, მას ყველგან ელანდებოდა დიდი მოურავის სახე, ყურში ესმოდა მისი მჭექარე ხმა.

ამრიგად, მესამედ გადარჩა მთელი ქართლ-კახეთი საშინელ ხიფათს.

ს ვ ა ვ ე ბ ი

ხევებით და მთა-გორაკებით დასერილი საქართველო უხვად იყო მოფენილი ციხე-სიმაგრეებით, სადაც ბუდობდენ კოლხეთ-ივერის და მესხეთის დიდი თავადნი. ძველ დროს ეს ციხე-სიმაგრენი მედგრად იცავდენ საქართველოს საზღვრებს და უცხო ქვეყნებიდან შემოსასვლელ გზებს გარე მტერთაგან. ხოლო ბოლო ხანებში, მეტადრე საქართველოს დაქუცმაცების შემდეგ წვრილ სამეფო-სამთავროებად, ამ ციხე-სიმაგრეებს დაპატრონებული მთავრები და თავადები არა იშვიათად ეურჩებოდენ და ებრძოდენ თავიანთ მეფეებს, გამოდიოდენ მათი მორჩილებიდან, მძლავრდებოდენ, თარეშობდენ შინაურ-გარეშეებზე და დაუსჯელად ჩადიოდენ ათასგვარ ბოროტებას. ისინი ხშირად ესხმოდენ ერთიმეორეს, ღვრიდენ მოძმეთა სისხლსა და არბევდენ დაბა-სოფლებს და ქალაქებს. ასეთი მოქმედებით კი ფრიად ასუსტებდენ ნივთიერად, კულტურულად და პოლიტიკურად, ისედაც რვა ნაწილად დაყოფილ პატარა საქართველოს.

ამრიგად, ამ ციხე-სიმაგრეებმა მეტ წილად დაკარგეს თავის მთავარი დანიშნულება და იქცენ თანდათან უმაძღარ ყაჩაღ-თავადთა ბუნაგად, რითაც დიდი ზიანი მიაყენეს საუკუნეთა სვლაში საქართველოს.

ისინი, ხშირად ეპატიჟებოდენ თავის სამშობლოს დასარბევად გარეშე მტრებსაც, რათა მოეთბოთ წელი და უხვად ესარგებლათ ხალხის გაჭირვებით. ამრიგად, გარეწარი არსებანი ხშირად წინ მიუძღოდენ შემოსეულ მტერთ, ულოკავდენ ხელ-ფეხს აზია-ევროპის მტარვალთ და მათ ჯილდო-ხალათებსა და ნასუფრალზე ჰყიდდენ თავის ერსა და სამშობლოს.

პირველად ველურ მონღოლთა თარეშ-ბატონობამ, თითქმის ას წელს, შემდეგ კი ირანელთა და თურქთა მუდმივ შემოსევა-თარეშმა და ცარცვა-რბევამ ოთხასი წლის მანძილზე, დალეწეს ქართველი ერის პოლიტიკური მთლიანობა, დაგლიჯეს იგი რვა ნაწილად, დასეტყვეს ქართველი ხალხი სულიერად, გააღატაკეს იგი ნივთიერად, დააქვეითეს კულტურულად, დასცეს მეფე-მთავართა ძალა-უფლება და გავლენა, ამ სახით კი ფრიად შეუწყვეს ხელი და აქციეს სვავებად ქართველ თავადთა მეტი ნაწილი.

ეს ბოროტი და გარეწარი ბარსებანი, დიდი თავადები თავის დაგეშილ მეძებრებით--შინაყმა აზნაურებით, ნადირობდენ აგრეთვე უმწეო გლეხებსა და წვრილ აზნაურებზე, ესხმოდენ მათ, აწიოკებდენ, იტაცებდენ ლამაზ ქალ-ვაჟთ და ათასობით ჰყიდდენ მათ უცხოელ ვაჭრებზე ირან-თურქეთში გასასყიდად.

ასეთ უგვანო და საზიზღარ საქმეებს უმთავრესად ჩადიოდენ კოლხეთ-მესხეთის, აფხაზეთ-გურია-სამეგრელოს და სამცხე-საათაბაგოს მთავრები და თავადები.

მეხუთმეტე-მეჩვიდმეტე საუკუნეებში ისე დაეცა ქართველ მრავალ დიდებულთა ზნეობა, რომ ასეთ სამარცხეინო საქმეებს, ქალ-ვაჟთა დატყვევებას და გაყიდვას, არ ერიდებოდენ კოლხეთში თვით უზენაესი სასულიერო პირებიც-კი, ეპისკოპოსნი და მიტროპოლიტნი.

ამრიგად, ოთხი საუკუნის მანძილზე კოლხ-მესხ-ივერის მშვენიერი ვაჟნი და ასულნი ყოველწლივ ათიათასობით იყიდებოდენ ცხვრის ფარასავით სტამბოლ-თეირანისა და ქაირო-ბაღდადის ბაზრებზე, ამკობდენ ყაენი-სულთანების და ხანებ-ფაშების ჰარემთ.

ტყვედ გაყიდულ ან წაყვანილ ვაჟთა უმეტეს ნაწილს ძალით აღებინებდენ მაჰმადის სჯულს და წვრთნიდენ სამხედროდ. მათგან შექმნილი იანიჩართა რაზმები სტამბოლში წარმოადგენდა თვით სულთანის საუკეთესო გვარდიას, ხოლო ირანში, ქართველთაგან შემდგარ ასეთ რაზმებს ეწოდებოდა შაჰსევანები, ანუ შაჰის ლეგიონები და ყული-სპა-მონათა ლაშქარი.

მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს ქართლს გაუჩნდა პატრონი დიდი მოურავის სახით, რომელმაც გიორგი მეათეს დროს და ლუარსაბ მეორეს მეფობის პირველ ხანებში რკინის მარჯვენით ალაგმა, როგორც მოთარეშე ოს-ლეკნი, ისე ქართლის მეტად თავაშვებული თავადები და მოიყვანა ისინი მორჩილებაში. გიორგი საკაძის ასეთ მოქმედებამ კი, როგორც ვიცით, გამოიწვია ამ თავადებში საშინელი შურისძიება, რაც დამთავრდა ლუარსაბ მეფის მიმხრობით და დიდ მოურავისადმი ღალატით.

სწორედ გიორგი საკაძის განდევნით ისარგებლეს ქართლის გაყაჩაღებულ თავადებმა და იწყეს თავაშვებული თარეში. ამათ შორის უპირველესი იყვნენ იასე ქსნის ერისთავი, ზურაბ არაგვის ერისთავი და მეტადრე კი შაჰ-აბაზის სიძე, გამაჰმადიანებული ანდუყაფარ ამილახვარი, რომლის მთავარ ბუნაგად იყო მიჩნეული ქართლში სხვილოს მაგარი ციხე და იქიდან თავზარს სცემდა ქართლსა და კავკასიონის მთის ხალხებს. ეს ორი ძმადფიცულნი იასე და ანდუყაფარ კარგად შეიარაღებული რაზმებით დრო-გამოშვებით გადადიოდენ

კავკასიონის ქედს გადაღმაც კი, ესხმოდენ ქისტ-ჩეჩენთა სოფლებს, არბევდენ მათ და დიდი ნადავლით, განსაკუთრებით ცხვრისა და საქონლის ჯოგით, ბრუნდებოდენ შინ. აგრეთვე ჩამოყავდათ ტყვედ იქაური ლამაზი ქალ-ვაჟნი, რომ შემდეგ გაეყიდათ ვაჭრებზე ირან-თურქეთში.

სხვილოს ციხე. საღამო ჟამია. ზედა დარბაზში ტახტზე ფეხმოკეცით ზის ჩოფურა, ჯმუხი სახის ანდუყაფარ ამილახვარი და უდარდელად სწევს ნარგილეს. მის ჩასუქებულ სხეულს ნოსავს სამალაჯის აბრეშუმის ხალათი. იგი გართულია რაღაც ფიქრებში. მან უცებ ასწია თავი და შემოკრა ტაში. ფრთხილად შემოვიდა ფარეში და თავდახრით დადგა კარებთან.

— ბიჭო, მოურავს დამიძახე!

— ეხლავე, დიდო ბატონო!.—და ფარეში გარეთ გავარდა.

შცირე ხნის შემდეგ იღება კარი. შემოდის ჩოხა-ახალუხცმული და იარაღ-ასხმული ზორბა ტანის ოსი.

— რას გიბრძანებ, დიდო ბატონო?

— შენ კი არა, მე გიბრძანებ, ბრიყვო! ათ წელზე მეტია ჩვენში ცხოვრობ და აქამდე ქართული ვერ ისწავლე, შე ოხერო, არა გრცხვენია!?

— რა ვქნა, დიდო ბატონო, ვერ ისტავლე და ვერა.

ანდუყაფარს გაეღიმა ოსის პასუხზე.

— რას შვრებიან ჩვენი ტყვეები?

— კარგად არიან, ბატონო!

— სად დაამწყვდიე?

— ციხის დიდ საკანში, ბატონო!

— რამდენი არიან სულ?

— სულ ქალი და კაცი ორმოცამდის იქნების.

— ყველანი ხვალვე წაასხი ახალციხეში და მიჰყიდე ფაშას. ეცადე კარგი ფასი მიიღო.

— კი ბატონო, ეცდები. ი ლამაზი გოგოც წავასხა, შენ რომ გუშინ თვალში მოგივიდა?

— არა, ის აქ მომგვარე ახლავე.

ოსმა თავდახრით დააპირა გასვლა.

— მოიცა, გიგა, ის სადა გყავს, ჩემი ურჩი გლეხი, საკაძით რომ მემუქრებოდა!

— ისა ციხის ბნელ ჯურღმულში დავამწყვდიე, ბატონო, ჯერ კი კარგად ვცემეთ, როგორც ბრძანე.

— კეთილი. ულუფად რას აძლევთ?

— ორ დღეში ნახევარ ხმელ პურსა და ერთხელ წყალსა.

— მისთვის ეგეც ბევრია. მაშ გასწი და შეასრულე ჩემი ბრძანება.

— ახლავე, დიდო ბატონო!—ამ სიტყვებით ოსი გაქრა დარბაზიდან.

ამილახვარმა ააბოლა ნარგილე და ამოუშვა უშნო ღიღინით რაღაც ირანული ბაიათი. მცირე ხნის შემდეგ ფრთხილად გაიღო კარი, დარბაზში ფეხაკრეფით შემოვიდა იგივე ოსი მოურავი და შემოიყვანა ლამაზი ქალწული სუფთად ჩაცმული, რომელიც ცახცახებდა გაფითრებული.

— მოიყვანე, ბატონო, გოგო.

— კეთილი, გასწი! — იყო ბატონის მოკლე პასუხი.

ოსი გავარდა დარბაზიდან და მაგრად მიიხურა კარები.

ანდუყაფარმა შეათვალიერა კარებთან მდგარი ქალი და სიამოვნების ნიშნად აუციმციმდა ჭროღა თვალები.

— მოიწი ახლოს, ლამაზო!—უთხრა ტყვე ქალს დაყვავებით ანდუყაფარმა. ქალი არ იძროდა ადგილიდან. იგი მიკვროდა კარებს და ცახცახებდა მთელი სხეულით. განწირულობის ნაპერწკლებს ისროდა მისი შავი თვალები.

— არ გესმის, ქალო! აქეთ მოიწი!—უთხრა თავადმა ხმააწევით.

ქალი სდუმდა და არ იძროდა ადგილიდან.

— ყრუ ხარ თუ რა ღმერთი გიწყრება! არ გესმის, რომ გიბრძანებ! მოეთრიე აქა!

კვლავ დუმილი.

ქალის ასეთმა ჯიუტობამ ფრიად გააბრაზა ბატონი. იგი წამოიჭრა ზეზე და მიუახლოვდა ქალს.

გაეხეცებულ თავადის მისვლამდე ქალმა სცადა კარის გაღება, მაგრამ უნაყოფოდ. იგი მეორე მხრივ გადაერაზა „შორს მჭვრეტ“ მოურავს.

— არ მოხვიდე! არ მომეკარო!—შეკივლა ქალმა თავგანწირვით.

— რა მოგდის, ქალო! რას გაჭკივი ეგრე უცნაურად! რას შიშობ, მგელი ხომ არა ვარ!—უთხრა ანდუყაფარმა დაყვავებით. იგი შესდგა შორე-ახლოს იმ ფიქრით, ვაი თუ რაიმე იარაღი ჰქონდეს ქალს სადმე დამალული.

— შენ მგელზე უარესი ხარ, ბრაზიან მგელზე! შენ ძმას აღ ინდობ და მოკეთეს! მე რა ხეირს დამაყრი. რა გწადის ჩემგან, შე თათარო, შე ქრისტეს მგმობელო!—შესძახა ქალმა განწირული ხმით და ჩაიყო ხელი უბეში.

— რა მსურს და შენი აღერსი, ჩემო ტურფავ! ჩემო ლამაზო!..

— ვერ ეღირსები ასეთ რამეს, შე მსუნაგო და ქვეყნის მოღალატევ! უწინამც დღე დაგელევა!

— აბა ვნახოთ, ჩემო ჯიუტო! — უთხრა ანდუყაფარმა და გადადგა ნაბიჯი. ქალი შველივით გადახტა კუთხისაკენ და მყის მის ხელში იელვა ბასრმა ხანჯალმა.

— არ მომეკარო, თორემ ამ ხანჯლით გაგიპობ მაგ ვერაგ გულსა!

მახვილის დანახვაზე შეკრთა და შეჩერდა მსუნაგი თავადი, იგი არ მოელოდა ამას. მან შეანათა ქალს თავის ჭროღა თვალები. განწირულებას მეტად დაემშვენებია ქალის ლამაზი სახე. ცეცხლივით უელვარებდა თვალები. ანდუყაფარ ელვის სისწრაფით მივარდა გააფთრებულ ქალს მარჯვენა მაჯაში, მეორე ხელით კი სწვდა მახვილს და წაართვა. ქალმა შეჰკივლა მწარედ და შეებრძოლა მეორე ხელით. იგი უკაწრავდა სახეს და გაღეღილ გულმკერდს, ხოლო დიდხანს ვერ გასტანა ამ უთანასწორო ბრძოლამ. მოიგრიხა თასმასავით გამხეცებული მამაცის რკინის მკლავებში ქალწულის სუსტი სხეული, უკვე ტახტზე მისვენებული. ერთი კიდევ შეჰკივლა ქალმა და უმწეოდ გულშეღონებული მიესვენა ხავერდის ბალიშზე. მხეცმა თავადმა აისრულა გულის წადილი. უცებ წამოიჭრა ტახტიდან სამოსელდაფლეთილი, თმებ-მოფუშული საბრალო ქალი შეშლილის სახით, მოავლო ირგვლივ ელვარე თვალები და რა დაინახა მის წინაშე მდგარი ანდუყაფარ, ერთი კიდევ შეჰკივლა, წაიძრო უცებ თითიდან ბეჭედი, მიიტანა ტუჩთან და შესრუტა მასში ადრევე დაცული ძლიერი შხამი. ქალი დაეცა იქვე და იწყო მომაკვდავის უკანასკნელი ზმორება...

ამდროს ფრთხილად დაუკაკუნეს დარბაზის კარი. თავადის შეკითხვაზე მოურავმა მოახსენა იასე ქსნის ერისთავის მოსვლა ორმოცდაათი რჩეული ვაჟკაცით. იმავე ღამეს ორთავენი უნდა დასცემოდენ ღაზნელთა ციხეს და გაეყლიტათ მთელი გვარეულობა. გახარებული ანდუყაფარ მიეგება თავის ახლო მეგობარს, მოურავს კი უბრძანა გაეთრია დარბაზიდან პატივახდილი მიცვალებული ქალი და ჩაეფლათ სადმე ციხის გალავნის კუთხეში.

* * *

ტირიფონას ზემოდან, მდინარე მეჯუდას ხეობაში, გორაკზე გოროზად ამართულა ტახტის აზნაურ ღაზნელთა ციხე-დარბაზი მაღალი კოშკით და გუშაგად უდგას ჩრდილოეთიდან გადმოსასვლელ ბილიკებს. ვახშმობაა. თხილის ხის ჟინჟღილით განათებულ დიდ დარბაზში სუფრას უსხედან თავიანთ ცოლშვილით ხუთი ძმა ღაზნელი, ხუთი ვაჟკაცი, ხოლო მათ შორის საპატიო ალაგას ზის ასი წლის მოხუცი მამა, რომლის სპეტაკი წვერი ფართოდ ეფინება გულმკერდს. იგი ზის პირქუშად, არ ეკარება საჭმელს. რაღაც ღრმა ფიქრს დაუღარავს მისი მაღალი შუბლი. დროგამოშვებით მოხუცს გულიდან აღმოხდება გმინვა.

— რად გმიხავ, ბატონო მამავ? რად ბრძანდებით ეგ[illegible] ბოდ?—შეეკითხა მოხუცს მის გვერდით მჯდომი უფროსი ვაჟი,— მი[illegible] თვით რამ. აჰა, თქვენი საყვარელი ხინკალი! აგერ კიდევ ახლად მოსარშული მსუქანი თოხლი! ან იქნებ ფუცხუნა ღვინომ გიპოვოს გული!—და ამ სიტყვებთან ერთად მიაწოდა მოხუცს ღვინით სავსე კულა,—ჩაარაკრაკე, მამავ! მოილხინე! განა რა გვაქვს საჯავრო!

— არა რაი მინდა, შვილო, ვერ ვარ გუნებაზე. რაღაც ცუდი სიზმარი ვნახე ნასადილევს. მცირედი წამძინებოდა წლებით დაღლილსა, — წარმოსთქვა მძიმედ მოხუცმა და ისევ ჩაღუნა თავი.

— ნეტარძი რა იყო ასეთი, რომ შეწუხდით, ბატონო! — შეეკითხა მეორე ვაჟი.

— ნუღარ გამახსენებ, შვილო! რაღაც საშინელება ვნახე... ღმერთო დიდებულო და წმინდა გიორგი, თქვენ იყავით ჩემი ოჯახის შემწე და მფარველი! — ქუდის მოხდით და პირჯვრის გამოსახვით წამოიძახა მოხუცმა.

მთელი ოჯახის გულისყური მიიპყრო მოხუცის საქციელმა.

— მაინც რა ნახე ასეთი, ბატონო მამავ? — ცნობისმოყვარეობით შეეკითხენ შვილები.

— ვითომც ჩვენ ციხე-დარბაზს, ბნელში გახვეულს, ორი მხრით მოსდგომოდენ ჩასანთქავად ორი პირდაღრენილი გველ-ვეშაპი, შავი და ბოთელი. ისინი ბდღვნიდენ ბასრი ბრჭყალებით ციხის ბალავერს, ხოლო მაღლად აშვერილ პირიდან აწვიმებდენ ცეცხლსა და გენიას. თქვენც, ხუთნივე გმირნი, თქვენი მამაცი ვაჟებით, რკინაში მჯდარნი და თავით ფეხამდე იარაღ-ასხმულნი უშენდით მაღლა კოშკიდან შუბებს და ისრებს ორთავეს, ხოლო ვერაფერს აკლებდით იმ წყეულთ. ისინი ციხის ნგრევით მოიწევდენ თქვენზე ჩასანთქავად... ოდეს დააღეს ხახა უზარმაზარი და წამოიწიენ, მყის წამოვიჭერ თქვენს უკან მდგომი და დავიყვირე გამწარებით. ამ ყვირილზე გამომეღვიძა. მიმოვიხედე გაშტერებით, არაფერი სჩანდა. ვიწექ სკამლოგინზე ლერეფანში ტყაპუჭ-წახურული და დამნათოდა თავზე ჩამავალი მზის სხივები. მაშინვე „ფუი ეშმაკს“ მივაძახე, გადვისახე პირჯვარი და ვიხმე ჩვენი ოჯახის შემწედ საქართველოს წმინდანი. მიველ ციხის წყაროსთან, გავიგრილე გახურებული შუბლი ცივი წყლით, ხოლო ვერ ამოვფხარ გონებიდან ის საშინელი სიზმარი, ვერ დავიმშვიდე მშფოთარე გული.

მოხუცის სიზმრით შეპყრობილ შვილებმა და რძლებმა გადახედეს ერმანეთს და სდუმდენ მცირე ხანს. დუმილი დაარღვია უფროსმა რძალმა, მცხეთის ქალთა მონასტერში აღზრდილმა, ოჯახის ჭკვიანმ დიასახლისმა.

— მძიმე სიზმარია, ბატონო მამავ, ხოლო ცუდი და საზიანო მახდ არაფერია. ორი პირდაღრენილი ვეშაპი, ეჭვს გარეშეა, ჩვენი ორი მოსისხლე მტერია: ქსნის ერისთავი და ანდუყაფარ ამილახვარი. ისინი კარგა ხანია ილესენ კბილებს ჩვენს წინააღმდეგ, მეტადრე ანდუყაფარ, რომელსაც ვერ მოუნელებია ჩვენი დახმარება დიდ მოურავისადმი, ოდეს შევიპყარით იგი ცოლშვილით სხვილოში და დავამწყვდიეთ მყინვართან არშის ციხეში. შურს იძიებენ ეხლა უფროორე, ვინაიდან დიდი მოურავი იმერეთსაა ამჟამად ჯარების შესაკრებად, აქ კი თარეშობენ ანდუყაფარის მწყალობელი სპარსნი. ხოლო, როგორც ბრძანებთ, ბატონო მამავ, ვეშაპებმა ვერ მიაღწიეს მიზანს, ვერ შთანთქეს შენი გმირი ვაჟები და ბადიშები. ყვირილმა შეაკრთო ისინი, ხოლო თქვენ გამოგაღვიძათ. ამით გაჰქრა შიში, სიბნელე და უჟმური სიზმარი, თქვენ იხილეთ მზე და სინათლე. ღვთით, ბოლო კეთილია! მტრები ვერას გახდებიან, ხოლო უნდა გავიღოთ უხვი შესაწირავი გერისთავის წმინდა გიორგის მიმართ, რათა იყოს ჩვენს შემწედ და მფარველად.

ყველანი დაემოწმენ დიასახლისს და დამშვიდდენ თითქოს. ამ ულსიამოვნო სიზმარმა ჩაამწარა ყველას გემრიელი ვახშამი. ისინი მალე წამოიშალენ სუფრიდან და მიიღეს სათანადო ზომები ყოველ შემთხვევისათვის, რათა გმირულად დახვედროდენ მტრებს. ბავშები, ქალწული ქალები და მათ შორის მშვენიერი მზია დამალეს მაღალ კოშკში და მცველებად მიუჩინეს რამდენიმე მამაცი ჭაბუკი.

ამასთან ერთად, ხუთივე ვაჟკაცი თავიანთ შვილებით და შინაყმებით სულ ოცდაათამდე, შეუდგენ სამხედრო სამზადისს. მიმოვლეს ციხის მიდამო, ააპირქვავეს არხის ხიდე, შესცვალეს გუშაგნი და დამშვიდებულნი დაბრუნდნენ დარბაზში.

— ახლა იასე და ანდუყაფარ კი არა, შაჰის ლაშქარიც კი ვერაკს დაგვაკლებს, — იოხუნჯა საშუალო ძმამ.

— მობრძანდენ თუ ვაჟკაცებია, ის ჩვენი მტრები, აქ დავხვდებით მასპინძლად და ვაცნობებთ ვინც არიან ღაზნელები! — წამოიძახა ამაყად უფროსმა ძმამ.

შუაღამე მოახლოვდა, ყველანი მიდაგდენ თავ-თავის ოთახში თვალის მოსატყუებლად და ელოდენ ნიშანს გუშაგთაგან. არ ეძინა მხოლოდ გამცემს, მოსყიდულ ყმას. ისიც ელოდა ნიშანს, რომ გაელო მტრისთვის ციხის კარები. ამდროს გაიელვა ზედიზედ, რასაც მოჰყვა გრგვინვა. შავად მოგრაგნილ ცამ დაუშვა თქეში წვიმა. გაიღო სარკმელი და ქარი ზუზუნით შემოიჭრა დარბაზში. იმატა ელვა-ქუხილმა, გავარდა მეხი. იმატა წვიმამ. მთების ადიდებული ღელე-მდინარენი შავი ზვირთებით გაშმაგებით მოაგორებენ დიდრონ ლოდებს. შორს გაისმის მათი მძლავრი ჯახა-ჯუხი. ბილიკებზე არ სჩანს სულიერი!

ეძიებათ ყველას სააძო ძილით ლაზნელთა ციხე-დარბაზში. ციხის გუშაგნიც კი მიყუჟულან საფარქვეშ და სთვლემენ განთიადის მოლოდინში. არ უწყიან რას უმზადებს ეს ჯოჯოხეთური ღამე.

გაისმა უცებ საზარო ღრიანცელი. ბუნების რისხვას შეუერთდა ადამიანის ბრაზი. ლაზნელთა ციხე-სიმაგრეს ალყად შემოერტყენ იარაღასხმულნი, შავნაბდიანი ცხენოსანი რაზმები, ასამდე მხედარი და დასცეს ყიჟინა. შეიქნა თოფების გრიალი, ისინი შეცვივდენ ციხის გალავანსა და თვით ციხეში, რომელთა კარები ადრევე გაეღო გამცემს. სწრაფად გაჟლიტეს გუშაგნი და შეცვივდნენ სასახლეში, სადაც მამაცად დახვდენ ძმანი ლაზნელნი თავიანთ ვაჟებითა და შინაყმებით. შეიქნა ხმალ-დამბაჩებით ხელჩართული მედგარი ბრძოლა მოძმეთა შორის. აქ, ამ საშინელ ღამეს ქართველნი შესეოდენ ქართველთ, შურისძიებით და ანგარებით აღძრული ქართველი ჰკლავდა ქართველს!

უხვად იღვროდა მოძმეთა სისხლი და იღებებოდა წითლად ციხე-დარბაზის იატაკი...

— დამრჩი, ლაზნელ, ან გამოდი ხმალში, შე ლაჩარო! — შესძახა მრისხანედ ბოროტი სახის ჯიჯგვმა მხედარმა და შეუმართა ხმალი ანდუყაფარმა ლაზნელთა უფროს ძმას.

— ლაჩარი და ბოროტი შენ თვითონა ხარ, სამშობლოს გამყიდველო და ქრისტეს სჯულის მოღალატევ! — უპასუხა ლაზნელმა და მოუქნია ხმალი. მათ შეექნათ ხელჩართული ბრძოლა, ლომივით შეებნენ ერთიმეორეს ეს ორი მოსისხარი მტერი; გაშმაგებით სლექდენ ერთმანეთს ხმლების ენანი, რკინა-ფოლადს სცვივოდა ნაპერწკლები; ხვდებოდა ფარსა და ჩაჩქანს მახვილთა ბასრი წვერები. გამარჯვება იბრეოდა დამბვდურის მხარეზე. ორ-სამ ალაგას დაიჭრა მძიმედ ამილახვარი. მამაც ლაზნელის ხმლის ერთი მოქნევა კიდევ და ვერა-რა უშველიდა ბოროტ ანდუყაფარს. აჰა, აღმართა კიდეც ხმალი მოსაქნევად, მაგრამ ამ დროს უკნიდან იგრიალა დამბაჩამ და ზურგში სასიკვდილოდ დაჭრილი ლაზნელი დაეცა ძირს. მისი მკვლელი იყო იასე ქსნის ერისთავი, რომელმაც ადრევე იმსხვერპლა ორი ძმა ლაზნელი და ახლა ბოლო მოუღო მესამესაც...

ველარ გაუძლეს ოცდაათამდე დამბვდურმა სამჯერ მეტს შემოსეულ მტერს. კიდევ ერთი ჟამის თავგანწირული ბრძოლა და ყველანი დახოცილნი ეყარენ დიდ დარბაზში. მათ შორის იყვნენ ქალებიც, ლაზნელთა მამაცი ცოლები და დედები, რომლებიც გამწარებით შევარდენ ბრძოლაში მახვილით ხელში, რაკი იხილეს ქმრების და შვილების ულმო სიკვდილი. ამათ გასწირეს თავი, იმსხვერპლეს ხმლით რამოდენიმე შემოსეული და საკვდავად დაჭრილნი დაეცენ ქმრებთან და შვილებთან.

ამრიგად, დაიხოცენ თავის ცოლებით და ერთგულ შინაყმებით. ხუთნივე ძმანი ღაზნელნი, ნამუსიანი სიკვდილით შესწირეს თავი კერას და მამულს. ხოლო იაფად არ დაუსვეს მტერთ ეს თავდაცემა. მათ ირგვლივ ხროვად ეყარენ იასესი და ანდუყაფარის დახოცილი და მძიმედ დაჭრილნი რაზმელნი სამოცამდე კაცი.

რაკი მორჩენ ამ საზარო საქმეს, იასე და ანდუყაფარ ეცნენ გადარჩენილ მხედრებით ციხის კოშკსა და სარდაფებს, სადაც დახვდათ აცახცახებული ბავშები და ქალწულები, მაო ზორის მშვენიერი მზია, რომლის იშვიათი სიტურფე და გალობა-შუშპარი ცნობილი იყო მთელს ქართლ-კახეთში. ამ მშვენიერ არსებას ანდუყაფარ დიდი ხანია უმზადებდა ფეშქაშად თავის სიმამრს — შაჰ-აბაზს. ეწია მიზანს; მან წაავლო ხელი მზიას. ქალმა შეჰკივლა, იძრო უბიდან ჯაწია ხანჯალი და მოუქნია მტარვალს, ხოლო რკინის ბეგთარმა აირეკლა მახვილი. მაშინ წამოიძახა გამწარებით ქალმა:

— არ დაგნებდები ცოცხალი საბილწოდ მამიჩემის მკვლელს!..

ამ სიტყვებთან ერთად გაუსხლტა ხელიდან ამილახვარს და ელვის სისწრაფით გაიტარა გულში პაწია ხანჯალი.

ამავედროს უზომოდ შეშინებულმა ბავშებმა და ქალებმა მორთეს წივილ-კივილი.

გამხეცებულმა ანდუყაფარმა უბრძანა მხლებელთ გაეჟლიტათ ყველანი, მაგრამ მათ წინ გადაეღობა ხმალ-ამოწვდილი იასე და შეაჩერა მათი მხეცური განზრახვა. ქსნის ერისთავმა გასცა განკარგულება შეებორკათ თოკით ყველანი და წამოეყვანათ ტყვედ. იგი ელოდა დიდ საფასს მათი გაყიდვით ახალციხეში.

შემდეგ ისინი ჩამოვიდნენ მაღალ კოშკიდან ძვირფასი ნადავლით, შემოვიდნენ გზად დიდ დარბაზში, სადაც სისხლში ცურავდენ მათი ვერაგობის მსხვერპლნი. ჟინჟღილებით ხელში ისინი შეჩერდენ დარბაზის შუა ალაგს და მიმოავლეს თვალი, თითქოს სტკბებოდენ ნამოქმედარით. ამ დროს გაიღო კარები და ბარბაცით შემოვიდა თმაგაბურძგვნილი, მხრებში მოხრილი ღრმა მოხუცი. მისი ბამბასავით თეთრი წვერი ფართოდ ეფინებოდა მკერდამდე. იგი მიუახლოვდა ფეხ-აკრეფით იასესა და ანდუყაფარს, დააცქერდა მათ შეშლილის თვალებით, შემდეგ მიმოიხედა ირგვლივ, რა იხილა მუსვრა-ჟლეტის საშინელი სურათი დაიყვირა საზარელი ხმით:

— აცხადდა შავბნელი სიზმარი... ორი საზარო ვეშაპი მოევლინა ღაზნელთა ციხეს და შთანთქა ღაზნელთა გვარი. ვაი, დაღუპულო ოჯახო! რაღად ვარ ცოცხალი ამის შემდეგ...

ამ სიტყვებით მივარდა სარკმელს, გააღო და გადაეშვა ჯურღულში, სადაც ადიდებული მეჯუდა მიაგორებდა შავს ზვირთებს.

შავი უმადურობა

კოლხეთიდან ივერიაში დაბრუნებულ დიდ მოურავს დახვდა საზარო სურათი: უმეფობას წაეხსნა ლაგამი დიდ თავადებისათვის. ისინი შესეოდენ რაზმებით ერთიმეორეს და ავლებდენ მუსრს. იყო მოძმეთა შორის კინკლავი, ბრძოლა და სისხლისღვრა, რაზედაც მათ აქეზებდენ ირანელნიც. განდიდების სენით და ბევრი ქონების შეძენის ალღოთი აღძრული თავადები არ ზოგავდენ არც მოყვრებს, არც ახლო ნათესავთ. ყველას სწადდა მეტი ყმა და მამული ხელში ჩაგდება. ქვეყნის დამღუპველ ამ ბრძოლაში უმთავრესად წყდებოდენ ყმები, უმწეო ხალხი. დიდებულთა ასეთი თარეში უფრო მეტ ზიანს აძლევდა ქვეყანას, ვინემ შემოსეული მტერი. იქ ზურაბ ერისთავს დაეთხარა თვალები თავის ძმისათვის, დაეპყრო ერწო-თიანეთი, ახლა-კი შესეოდა ფშავ-ხევსურეთს და სწადდა ამ მამაცი ხალხის ქედზე დაედო მონობის მძიმე უღელი. იყო ერთიმეორეზე თავდასხმა, სოფლების გადაბუგვა და საშინელი სისხლისღვრა.

იასე ქსნის ერისთავს ამოეწყვიტა ცოლშვილით თავის საკუთარი ძმა შანშე და დაისაკუთრა მისი ყმა და მამული. იქით კიდევ გამდგარიყვნენ თავადნი ბარათაშვილნი, ლორის მელიქნი და სხვანი.

ასეთივე ამბები ხდებოდა კახეთშიაც. ქვეყანას შესეოდენ ლეკნი, ცარცვა-რბევით და ტყვეთა გატაცებით იკლებდენ სოფლებს. ასევე იქცეოდენ ქართლში ოსებიც.

აი ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა სისხლის წვიმებით უხვად მორწყული ქვეყანა, როს გადმოვიდა ქართლში თავის რაზმით დიდი მოურავი. ის მაშინვე ეცა გორის ციხეს, რომელიც ეპყრა ანდუყაფარს ირანელთა ჯარით, დაამარცხა მტერი და აიღო ციხე. ანდუყაფარ შეეხიზნა ტფილისში თავის ქვისლს, სვიმონ მეფეს. იასე ქსნის ერისთავმა იცოდა საკაძის ძალა და თავის ნებით დამორჩილდა მას.

დააცხრო დროებით თავის უმაძღარი გული ზურაბ ერისთავმა. დიდი მოურავის ჩამოსვლამ შეაფრთხო დიდებულთა თარეში და მოდრიკა ისინი. საკაძეც მოექცა მათ ლმობიერად, განსაკუთრებით ზურაბს და იასეს, რომელთა სამხედრო ნიჭს დიდად აფასებდა იგი, თანაც ახსოვდა მათი ღვაწლი ქვეყნის გადარჩენის საქმეში.

რაკი მტრის მთავარი ძალები ადრევე შემუსრა მან, ზოგიც გაუსხლტენ ხელიდან ყორჩიბაშის სარდლობით, საკაძემ მოინდომა საბა-

რათიანოს განთავისუფლება ირანელ მეციხოვნეთაგან. ამის გამო მისწერა ბარათი და სთხოვა დახმარება გავლენიან თავადს ხოსია ბარათაშვილს. ამან კი მოსწერა პასუხად:

„ქართველებს აბა რა მოუციათ ჩემთვის, რომ ამას მთხოვ! პირიქით, სპარსნი დიდ წყალობას მაძლევენ, მაჯილდოვებენ, ამიტომ მმართებს მათი ერთგულება და სამსახური“-ო.

მიიღო-რა ასეთი უკმეხი პასუხი, დიდ მოურავმა საჩქაროდ გასწია თავის რაზმით და დილის რიჟრაჟზე უეცრივ თავს დაესხა ხოსია ბარათაშვილს ტბეთის სიმაგრეში, შეიპყრო იგი და დააპატიმრა. შემდეგ დაეცა ბირთვისის ციხეს, აიღო მედგარი იერიშით და გაჟლიტა ხუთასი მეციხოვნე ირანელი.

აქედან სააკაძე ეცა ლორის ციხეს და იერიშით აიღო ისიც. ლორის მელიქებმა მოასწრეს გაპარვა ციხის ხვრელიდან. შემდეგ აიღო სამშვილდე, დმანისი და გასწყვიტა მათში მყოფი მტრის რაზმები. თვით სვიმონ მეფე კი თავის ამალით სააკაძემ დაამწყვდია ტფილისის უმთავრეს ციხეში, რომლის აღება შეუძლებელი იყო მცირე რაზმით; რაკი ამრიგად დაამშვიდა ქართლი, გმირმა გადმოიყვანა იმერეთს გაქცეული თეიმურაზ და დასვა ისევ ივერიის მეფედ. ამის შემდეგ სააკაძე შეუდგა ოს-ლეკთა ალაგმვას. ჯერ გადავიდა ოსეთს, დაამარცხა სასტიკად, აიღო მათი სიმაგრენი. ჩააყენა შიგ თავის გუშაგნი და დაბეგრა მცხოვრებნი. შემდეგ მან შეაგროვა ივერიაში საკმაო ჯარი, გადვიდა კავკასიონის მთებზე და დაეცა ლეკებს. დიდი მოურავის მოულოდნელ შემოსევამ თავზარი დასცა მათ. სააკაძემ გასტეხა შეუვალი დაღესტანიც, აიღო მისი მაგარი ციხენი, დაიმორჩილა მთელი ლეკეთი და დაადო დიდი ბეგარა, თანაც გადმოიყვანა ტყვედ გატაცებული კახნი.

ახლა კი საჭირო იყო შიგნით მუშაობა, გავერანებულ ქვეყნის მოშენება და აღორძინება. ამ მიზნით სააკაძემ ბოგანოდ ქცეულ მრავალ გლეხობას მისცა საკმაო ადგილ-მამული, უმთავრესად კახეთში და დააბინავა ისინი, თანაც დაეხმარა სურსათით, საშენი მასალით, საქონლით და ნადავლით, გაანთავისუფლა ხანგრძლივად სახელმწიფო ბეგარისაგან. ამრიგადვე დაბინავა დიდ მოურავმა გამაჰმადიანებული ქართველნი, რომლებიც მოიყვანა ლეკეთ-ირანიდან. ამავედროს გაიყვანა არხები, ააგო ხიდ-ბოგირები, ხელი შეუწყო დაბა-სოფლების აყვავებას. გაშენდა ქალაქ-სოფლები, დამშვიდდა ქვეყანა, ხალხი შეუდგა მუშაობას, დანგრეულ ციხე-კოშკების და ტაძრების განახლებას, გაშენდა ბაღები და ვენახები, ამწვანდა მინდვრები პურის ყანებით, გაიშალა საძოვარზე ცხვარი და ძროხა, აღორძინდა თანდათან ვაჭრობა და მრეწველობა... მშრომელი ხალხი თამამად დადიო-

და ტყესა და ველად, მას აღარ ეშინოდა შინა და გარე მტრებისა. ყველანი დააცხრო დიდ მოურავმა. იგი შეიქნა კვლავ მთელი ივერიის დამწყნარებელი, ქომაგი, პატრონი და ამშენებელი. მას აღმერთებდა ხალხი, მას შეჰყურებდა დიდი და პატარა, ის იყო ყველას მამა.

სააკაძის ასეთი საქმიანობა და პატივ-დიდება შურით ავსებდა ორ ადამიანს; ესენი იყვნენ: თეიმურაზ მეფე და ზურაბ ერისთავი. მათ ვერ მოენელებინათ დიდი მოურავის ასეთი ძლიერება, სიდიადე და ქვეყნის მართვა.

შურმა და ჯიბრმა ჩააქრო თეიმურაზის გულში დიდი მოურავის ესოდენ ამაგი და ქვეყნისთვის თავგანწირვა, წარმოშვა მისდამი მტრობა და უმადურობა. ამჟამად ყველა მტერი იყო დამარცხებული, ქვეყანა დამშვიდებული და აღორძინებული, ახლა ხღარ ეჭირვებოდა მას გიორგი სააკაძე.

კიდევ უფრო მეტად ივსებოდა სააკაძისადმი მტრობა-უმადურობით ზუთაბის ღვარძლიანი გული. ამ გულზვიად თავადს გესლით ავსებდა სიძის ასეთი სიმძლავრე და უპირატესობა; თანაც სწყუროდა ფშავ-ხევსურეთის დაპყრობა და სამუხრანოს ხელში ჩაგდება. ამის ნებას კი არასდროს აო მისცემდა დიდი მოურავი. მაშ უნდა მომხდარიყო მათ შორის ომი და შეტაკება. ბრძოლით კი ვერას გააწყობდა ზურაბ; სააკაძე გასრესდა მას. ეს კარგად იცოდა არაგვის ერისთავმა, ამიტომ იხვევდა გულში გმირისადმი საშინელ მტრობას და სიძულვილს.

ამრიგად სიძე-სიმამრი, ზურაბ და თეიმურაზ, ეს ორი უძლიერესი პირი შეიქნენ სააკაძის მოსისხლე მტრები. ამათ შეითქვეს პირი და იწყეს საიდუმლოდ მოქმედება დიდი მოურავის წინააღმდეგ. მათ სიამოვნებით მისცა მხარი ზოგიერთმა გავლენიანმა თავადმა, — სააკაძის ძველმა მტრებმა. შეთქმულება მოხდა ცხინვალში, სადაც საზაფხულოდ იყო მეფე თეიმურაზ. გიორგი სააკაძეს ვერ წარმოედგინა, რომ ამ პირთ შურით და ბოღმით ევსებოდათ გული.

საღამო ჟამია. გრილი ნიავი სცემს ლიახვიდან ცხინვალის სასახლის ფართო აივანს, საიდანაც იშლება ლამაზ სურათებად ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი. გაბურებული მკაა, ნამგლის ტრიალი, სიმღერა. ოქროსფრად ბზინავს მრავალ ალაგას მოუმკელი პური. ხალხის თვალი ძღება ბუნების სიუხვით. გლეხს უბარის გული, როს მხერს ბარაქიანად მოწეულს თავის ჭირნახულს.

სწორედ ამიროს თეიმურაზ მეფე ფეხმორთხმით ზის ლბილად მოგებულ აივნის ტახტზე და მის წინ გაშლილ სუფრაზე მასპინძლობს სტუმრებს, ქართლის დიდებულთ. მეფის გვერდით, მარჯვენივ ზის მისი სიძე, ზურაბ ერისთავი, მარცხნივ კი უკვე სამჩნევად მოუცებუ-

ლი შადიმან ბარათაშვილი, ბეოად მოსილი! აქეე არიან დიდი მოურავის ძველი მტრები: ქაიხოსრო ჯავახიშვილი, ფარსადან ციციშვილი და ზაალ მაჩაბელი.

— რატომ ამ გაშლილ სუფრაზე ჩვენს დიდ ბატონ თეიმურაზის გვერდით ვერ ვხედავთ ჩვენს უგვირგვინო მეფეს, ხომ ასე ეძახიან მოურავ საააკაძეს! — ჩაუკრა ბარათაშვილმა.

— იმას ჩვენთვის არ სცალია, ჩემო შადიმან! — გაეხმაურა მასავით მოხუცი ფარსადან, — ის ხალხსა ფურჩნის, ჯარებს ამზადებს, არ ვიცით კი ვისთვის და რისთვის!

— ადვილი გასაგებია, ბიძაჩემო, ბატონო ფარსადან, — მისცა პასუხი ზურაბმა, — ადვილი გასაგებია! თვით გლეხის ნაშიერს, გლეხებში ამოსდის სული. მათ აქეზებს მეფისა და თავადების წინააღმდეგ. მათ მფარველობს და ქომაგობს. ეს ბრიყვი ხალხიც ხომ უჯერის! ის მიაჩნიათ მეფედ და პატრონად...

— მართალია, ჩემო ძვირფასო სიძევ, მართალია! მე მხოლოდ სახელით ვარ მეფე, მოურავი კი მეფობს ქართლსა და კახეთში! მე მხოლოდ გვირგვინი მადგია თავზე, ის კი უგვირგვინო მეფეა ივერიისა, მისი გამგე და ბატონ-პატრონი! ერთი მითხარით, რა მქვია მე შემდეგ ამისა?! — წამოიძახა წყენით თეიმურაზმა.

— თქვენი არ მიკვირს, დიდო მეფეო! აბა რად უთმენთ ამდენს! თქვენმა მზემ, მეტის მეტად გაალალეთ და გაათამამეთ მეფეებმა ეს ჩემი ნაყმევი, გუთნისდედა შიოშის ძე! — შეეკამათა ჯავახიშვილი და შესვა მეფის სადღეგრძელო. მას მიბაძეს სხვებმა, დასცალეს კულა-ყანწები და აზარფეშები.

— ჩინებული ღვინოა, თქვენმა მზემ, ეს ატენის ღვინო, მაგრამ ჩვენს კურთხეულ კახურს მაინც ვერ შეედრება, — წამოიძახა სახლთუხუცესმა ბიძინა ჩოლოყაშვილმა, — არამც თუ საქართველოში, მთელს დუნიაზე ღვინო არ შეედრება ახმეტა-წინანდალსა და ყვარელ-კარდანახში დაწურულს დალოცვილ რქაწითლის წვენსა, — დაამთავრა მან და სიამოვნებით გადახედა მეფეს.

— ეგ კი მართალია, ჩემო ბიძინავ! — დაუკრა კვერი თეიმურაზმა. — აბა, სად არის კიდევ ალაზნის ველისთანა ღვინო! იმისთანა საამო სასმელი, მძლავრი, მაგარი! არსად ქვეყანაზე! ამასწინად, როცა მოსკოვის ხელმწიფის ელჩები მეწვევენ გრემსა, შევიყვანე ჩემს მარანში, მოვახდევინე თავი სამას ჩაფიან ქვევრსა, ამოვაღებინე მოდიდო ორშიმოური საფერავის შავი ღვინო, პირველად მე თვით დავცალე რუსხელმწიფის სადღეგრძელო ჩემი დიდი ყანწით და გადავედი მათთან ალავერდს. უნდა გენახათ რა მოხდა! დასცალეს თუ არა თითო ყანწი, იქვე წაიქცენ დახოცილნი. ენას ველარ სძრავდენ: რა-

ლაცას ლულლულებდენ. ძლივს გამოვათრიე მარნიდან უზომოდ დამ-თვრალნი... ეე, რამდენი ჩვენ მაშინ ვიცინეთ! ახლა უნდა ნახოთ რა რიგად აჯავრებს მათ ჩემი მასხარა გურგენა! მუცელზე კანი არ შეგრ-ჩებათ. არა, უნდა განახოთ, ბატონებო, რა რიგად აჯავრებს მათ ჩემი გურგენა. ერთი დამიძახე გურგენას, ჩემო ბიძინა!

— გურგენა გორში გეახლა, ბატონო, აკი ამ დილით გაუშვით თქვენ თვითონ!

— ჰო, მართალია, სულ დამავიწყდა! სხვა დროს იყოს.

— კარგია, რომ აქ არ არის ამჟამად. ხელს შეგვიშლიდა, — ჩაილაპარაკა თავისთვის შადიმანმა.

მას ყური მოჰკრა მეფემ და შეეკითხა:

— განა რა რიგად შეგვიშლიდა ხელსა?

— საკმაო საბუთი მაქვს ვიფიქრო, რომ სწორედ მაგ გურგენამ გასცა პაპათქვენი, მეფე ალექსანდრე და ქართლის გიორგი მეფე, როცა იმათ პირველად გაუგზავნეს ელჩები მოსკოვის ხელმწიფეს. ამიტომ გირჩევთ დიდად ერთგული შადიმან ბარათაშვილი ფრთხილად ბრძან-დებოდეთ მაგ შასხარასთან. არ ამცნოთ თქვენი ხვაშიადი და ფარუ-ლი ზრახვანი.

— შე კიდევ სააკაძეს ვუბრუნდები, — დაიწყო ზურაბმა, — რა მოუხერხოთ ამ გაბატონებულ გლეხს? როგორ ავლაგმოთ მისი ზვია-დობა? რაკი იმ სათარეშო ბრძოლით დააფრთხო, განდევნა სპარსნი, ეს მეოთხე წელია სულ ერთიანად დაგვაჯდა თავზე. კაცად აღარ გვაგდებს არც მეფესა და არც დიდებულთ! ანგარიშს არ გვიწევს არავის! თავის ნებაზე განაგებს და ბრძანებლობს მთელ ივერიას. ის გახდა შეფეცა და ვეზირებიც. ჩვენ-კი შაჩანჩალა შევიქენით მხოლოდ, მეტი არაფერი!.. რამდენხანს უნდა ვითმინოთ კიდევ ასეთი დამცი-რება ან მეფემ, ან დიდებულებმა?! როდემდე!... აივსო მოთმინების ფიალა...

— ჩვენ, თავადებს ხომ ენა ჩაგვიგდო, პირში ლაგამი ამოგვდო, შინაყმები გადაგვირია, ჩამოგვართვა მამულები და აზატად ქცეულ გლეხებს დაურიგა. ერთი სიტყვით, რა არ ჩაიდინა და რას არ სჩა-დის!—წამოიძახა გაცხარებით ზაალ მაჩაბელმა.

— რა იცით, რომ ერთ მშვენიერ დღეს მეფედ არ გამოაცხა-დებს თავის თავს ეგ მდაბიო და ბაგრატიონთა დიდებულ ტახტზე არ დაბრძანდება ივერიის მეფედ! — წამოიძახა შადიმანმა.

ამ მწვავე სიტყვებმა დასერა თეიმურაზის და ზურაბის გული.

— ნუ თუ ვერაფერი მოუხერხეთ ამ ერთ კაცს მეფემ და დიდე-ბულებმა! — წამოიძახა ფარსადანმა.

— აბა რა მოუხერხოთ?! მოვკლათ? — შეეკამათა მეფე.

— დიახ, მოჰკალით, თუ სხვაფრივ ვერაფერს უხერხებთ! მოჰკალით! ერთი კაცის მოკვლა სჯობია მეფე-დიდებულთა ამდენ შერცხვენასა და დამცირებას! — წამოიძახა ქაიხოსრო ჯავახიშვილმა.

— ნუ ჰყვირი ეგრე, ვეჟო, წყნარად... ასეთი დიდი საქმე ყვირილით არ კეთდება, ჩემო ქაიხოსრო! — შეეკამათა დაბალე ხმით ბარათაშვილი, — შეუძლებელია ასეთი თათბირის მოწყობა გაშლილ სუფრასა და მეტადრე აივანზე. ბრძანეთ, მეფეო, და შევიდეთ საათბიროდ შენ საიდუმლო სენაკში. აქ, ამ ღია ალაგას არ შეიძლება ასეთ მძიმე საქმეზე საუბარი. ყველაფერს ყური აბია... და თუ მოურავმა გაგვიგო, მაშინ...

— მაშ, რა უხერხოთ იმ კაცს! მიუჩინოთ მკვლელნი?! — შეეკითხა მეფე.

— დიახ, ეგ არის! უნდა მოკვდეს მოურავი, რათა დამშვიდდეს ქვეყანა. უნდა ემსხვერპლოს მეფესა და დიდებულთ ეგ ერთი კაცი. ხოლო წინასწარ უნდა დაარხიოთ ხალხში ხმა, რომ სააკაძე მოღალატეა, გამცემი, შაჰის ერთგული, რომ მაგის შთაგონებით ააოხრა შაჰ-აბაზმა მთელი კახეთი, რომ მაგას ხელები აქვს გასვრილი ლუარსაბ მეფის უმანკო სისხლში... და ყოველივე ესა უნდა ჩაიწეროს ქართლის ცხოვრების მატიანეში, რათა მოურავს მარადის ჰქონდეს მოცხებული მოღალატის ჩირქი... გარდა ამისა, ბატონებო... — მყის ენა ჩაუწყდა შადიმანს.

მოისმა კიბეზე ამომსვლელთა ფეხის ხმა. აივანზე უცებ გაჩნდა ჯუბა-ჯავშან-მუზარადით, იარაღ-ჭურვილი უზარმაზარი რაინდი ორი თანმხლებით.

— მოურავი!... საaკაძე! — წამოიძახეს უზომო გაოცებით და შეშფოთებით მეფემ, დიდებულებმა და წამოცვივდენ ზეზე. შადიმან ბარათაშვილი სადღაც გაიპარა უცებ.

— დიახ, ის გახლავთ, ბატონებო! არ მელოდით, განა! — დაიგრგვინა საaკაძემ. ამ გრგვინვაში ჭვირდა რისხვა და დაცინვა. — ბოდიშს ვიხდი, რომ შეგიშალეთ სუფრაზე სიამოვნება და ტკბილი საუბარი!.. — განაგრძო მან იმავე დაცინვის კილოთი, — აბა ის მორიელი სად გაჰქრა ბერის სამოსში, ჩემს მოსაკლავად რომ გაქეზებდათ და თანაც შაჰის ერთგულად და ჩემი ქვეყნის მოღალატედ რომ მნათლავდა! სად შეძვრა! სად წავიდა! გელავ, შედი და გამოათრიე ის მოხუცი ბერი! პაპუნავ, გადასძახე ბიჭებს ალყა შემოარტყან სასახლეს! არავინ გაუსპალტეთ ხელიდან... დაბრძანდით, ივერიის მეფევ და დიდებულნო! განაგრძეთ ლხინი და საუბარი... დაგმეტ, გაქირდეთ, მოჰკალით თქვენი ერთგული და თქვენთვის თავდადებული მოურავი... რას დგეხართ! დაბრძანდით...

ეფე და დიდებულნი-კი იდგეს ფეხზე ენა გამშრალნი, დარცხვენილნი და შეშინებულნი.

— აი, მოველ მცირე რაზმით თქვენს წინაშე! თვით ბედისწერამ მომაგდო აქა... მიხაროდა, რომ ვნახავ მეფესა და დიდებულთ, რომელნიც ესეცაა ვიხსენ ტყვეობისაგან. დიახ, ოსთა ძლიერი რაზმი გემუქრებოდათ თავდასხმას და დატყვევებას, ხოლო ამ ერთი ჟამის წინ გავფანტე ოსნი და გამოვეშურე აქეთ სამახარობლოდ, რას ვიფიქრებდი თუ აქ დამხვდებოდენ ჩემი ძველი „მოკეთენი“: ბატონი შადიმან, ფარსადან, ზაალ და ქაიხოსრო, რომელთაც ერთდროს შემასვეს ბევრი შხამი და სამსალა. მათ შორის-კი ჩემს მიერ პირველ კაცად ქმნილი, ჩემი ძმადფიცული ცოლისძმა ზურაბ. და თვით მეფე ივერიისა თეიმურაზ პირველი, რომელიც იმერეთს გადახვეწილი ორჯერ ჩამოვიყვანე აქეთ და ორჯერ დავადგი თავზე მეფის გვირგვინი... აი, ჩემს წინააღმდეგ შეთქმულთა თაიგული! და, აჰა, მეც მათ შორის ჩემს უნებლიედ გამჩდარი! რას უდგეხართ, გამოიჩინეთ გამბედაობა და აღმართეთ იარაღი იმ ადამიანის წინააღმდეგ, რომელმაც სამჯერ იხსნა ქართლ-კახეთი დაღუპვისაგან და მასთან თქვენც; აბა, შენ, ზურაბ ერისთავო, სთქვი ერთი, რა დაგიშავე! ჩემის ბეოსებით გახდი არაგვის დიდი ერისთავი და შეიძინე უამრავი ქონება, დაგამოყვრე თეიმურაზ მეფეს და გაგხადე უპირველეს დიდებულად მთელს ივერიაში. შენ არ შეჯერდი ამაებს, დასთხარე საკუთარ ძმას თვალები და გააძევე იმერეთს, ხოლო მეორე ძმა, გიორგი, მოჰკალი კიდეც. ამათი ყმა და მამული შენ დაისაკუთრე. და როცა არც ესენი იკმარე, დასაპყრობად ხელები გაუწვდინე თუშ-ფშავ-ხევსურეთს, გწადდა დაგედვა მონობის უღელი ამ მამაც ხალხის კისრად და არ მოგეც ამის ნება, აგრეთვე როს წინ აღვუდეგ შენს მეორე წადილს, რომ ხელში ჩაგეგდო ქსნის საერისთავო და მუხრან ბატონის სამფლობელონი, აი, სწორედ ამიტომ შეიქენ ჩემი მოძულე და ჩემი უძინარი მტერი... ახლა კი ვხედავ ყველაფერს აშკარად! ვმზერ თქვენ ორთავეს უმადურობას!

— აჰა, მოურავო, შადიმანიც! ძლივს ვიპოვე, სასახლის ჯურღმულში ჩამძვრალიყო!—წამოიძახა გელამ, დაადგო ძირს ხელფეხგაკრული შადიმან ბარათაშვილი, რომელსაც მკვდრის ფერი დასდებოდა.

— გაუხსენით ხელფეხი და დასვით ტახტზე!

ფიცხლავ შესრულდა მოურავის ბრძანება! შადიმან დაემხო მოურავის წინაშე.

— აღზდეგ, მოხუცო!—დაიწყო უფრო დინჯად მოურავმა.—შადიმან ბარათაშვილი, სად იყავ ამდენი ხანი?! სად დამეძალე?! გეგონა

არ ვიცოდი, სად იყავ შეფარებული ბერ-ზონაზონის სქემით მოსილი?! გეგონა, განა, ვერ მივაგნებდი გენადი ბერსა ზარზმის ლავრაში?! სცდებოდი ძლიერ! არ ვერჩი მტრებსა, რომლებიც გარბიან, არც წაქცეულებს. ამის მოწმენი არიან ყველა ეს ჩემი მტრები. აბა სთქვით თუ ვისმე თქვენგანზე ვიძიე შური! პირიქით, ბევრს თქვენგანს სიკეთეც ვუყავ, ხომა?

— სრული სიმართლეა, ბატონო მოურავო!—დაადასტურეს ყველამ.

— ახლა შენ თვით აღიარე, შადიმან ბარათაშვილო, ვინ ჩაუგდო შაჰ-აბაზს ხელში ლუარსაბ მეფე? მე თუ შენა? სთქვი სიმართლე, მოხუცო!

— მე, ბატონო მოურავო, მე გადმოვიყვანე უბედური მეფე იმერეთიდან და ჩავაბარე შაჰ-აბაზს,—წაილუღლუღა შადიმანმა აკანკალებული ხმით.

— ხომა! მაშ ვინ ყოფილა მისი მკვლელობის მიზეზი: მე თუ შენა?

— გამოდის, რომ მე, დიდო მოურავო. ხოლო ვფიცავარ ზენას, არ ვიცოდი თუ წყეული ყიზილბაში სასიკვდილოთ გაიმეტებდა სრულიად უდანაშაულო ადამიანს.

— არა, სცდები, შადიმან, ლუარსაბსა და თეიმურაზს დიდი დანაშაული მიუძღოდათ შაჰის წინაშე. ახლა ეს მითხარ, მოხუცო შადიმან, რაღად მდებთ ბრალს შენ და თეიმურაზ მეფე ლუარსაბის სიკვდილში, რად მაბრალებთ თავზე თქვენს საკუთარ დანაშაულს?!

შადიმან კვლავ დაემხო მოურავის წინაშე ამ სიტყვებით:

— უსაზღვრო დამნაშავე ვარ შენს წინაშე, დიდო მოურავო, ღირსი ვარ ყოველგვარ სასჯელისა, ხოლო გევედრება მოხუცი შადიმან ბარათაშვილი დიდსულოვნობით აპატიო მას ესოდენ დანაშაული და მიეც საშუალება შენს ლოცვაში დალიოს სული ზარზმის მონასტრის თაღებ შორის.—ამ სიტყვებთან ერთად მოხუცი შადიმან მიიწია ხელზე საკოცნად.

— არ არის საჭირო! მიპატიებია დანაშაული ყველასთვის და პირადად შენთვის, მოხუცო მელავ. შემეძლო ახლავე სულ ყველას ერთობლივ დატუსაღება და სამართალში მიცემა. ვნახავდი, თუ როგორ მოიწონებდა ხალხი თქვენს ასეთ საქციელს! მაგრამ არა, არას გერჩით, თავდახრილთა და შეშინებულთა... ამიერიდან ან მე, ან თქვენა... ვნახოთ, ვიფიქროთ... როგორც სჩანს ვერა ვთავსდებით ამ პაწია ივერიაში!..

ამ სიტყვებით დიდი მოურავი დინჯად ჩავიდა კიბეზე, მოაჯდა თავის შავ მერანს და გაქუსლა. მის კვალს აედევნენ ორივ თანმხლებნი და მამაცი რაზმი.

სასახლის აივანზე კი კვლავ იდგენ მასპინძელი და სტუმრები, ზარდაცემულნი შესჩერებოდენ ერთი-მეორეს.

მიაგელვებდა თავის ბედაურს დიდი მოურავი ფიქრებით გარემოცული. მან ადრევე იცოდა კარგად, რომ მეფე და თავადთა დიდი ნაწილი არ იყვნენ კმაყოფილნი, რადგან მოურავი თავის მოქმედებებით ფრიად აჩეროებდა მათ და აჩიოტებდა მათ პიროვნებას, ხოლო ამას კი ვერ წარმოიდგენდა, რომ ისინი მოინდომებდენ სააკაძის ღალატით მოკვლას, თანაც დასწამებდენ ციცსა. ეს იყო მათი მხრივ შავი უმადურობა. მას ზურგი აქცია ზურაბმაც-კი, ძმადფიცულმა და ცოლისძმამ, რომლის მიმართ მიუძღოდა იმოდენა ამაგი და სიკეთე. ამის შემდეგ რაღა რჩებოდა?! ან ივერიიდან გაცლა მთელი ცოლშვილით, ან აჯანყება და ძმათა შორის სისხლისღვრა. საჭირო იყო ამ მძიმე გარემოების კარგად აწონ-დაწონა. გმირმა მიაშურა ნოსტეს და სასწრაფოდ დაიბარა სათათბიროდ თავის უახლოესი მეგობრები და ძმადფიცულნი: ელია დიასამიძე, ღავით გოგორიშვილი, კახაბერ ხერხეულიძე, გიორგი ქავთარაძე, აგრეთვე დიდი მამულიშვილი, ფრიად განათლებული პირი, დომენტი გროველი და თავის მარად თანმხლებნი პაპუნა ვაშაყაშვილი და ცარო.

მესამე დღეს შესდგა თათბირი. თითქმის ყველანი იმ აზრის იყვენ, რომ მოეხდინათ აჯანყება, გადმოეგდოთ ტახტიდან მცონარე თეიმურაზ, შეეპყროთ მისი მომხრენი და ივერიის ტახტზე დაესვათ მეფედ დიდი მოურავი.

— მართალია, შენი გამეფება, დიდო გმირო, გამოიწვევს ძმათა შორის შეტაკებას, დიდ სისხლისღვრას, ხოლო უსისხლოდ არაფერი კეთდების. გვირგვინმოსილი შენ შესძლებ ნებით თუ ძალით შეიერთო კოლხეთ-მესხეთი და მით წარმოშვა ერთი ფაენის ქვეშ გაერთიანებული ძლიერი საქართველო. ამ სახით, ხორცს შეისხამს შენი დიდიხნის ოცნება; შენი ძლიერი მარჯვენით კვლავ აღზდგების მთლიანი საქართველო,—სთქვა გრძნობით და ზეიმით დომენტი გროველმა.

დომენტის ერთხმად მისცეს ბანი სხვებმაც.

— გაბედე, დიდო მოურავო! გადადგი ეს გონივრული ნაბიჯი! უსმინე ბრძენ დომენტის გონივრულ რჩევას! ხალხის უმეტესი ნაწილი: მთელი გლეხობა, მთა და წვრილი აზნაურნი სულ შენკენ არიან! მაშ რისიღა გეფიქრების?!—ჩასძახოდენ აქეთ-იქიდან მისი მომხრენი.

დიდი მოურავი კი იჯდა მდუმარედ. მას დაეხარა თავი. მწვავე ფიქრებს დაეღარა მისი შუბლი. ბოლოს იგი წამოდგა დინჯად, გადახედა კრებას და დაიწყო:

— ვერა, ვერ ვიზიარებ მაგ თქვენ რჩევას, ძვირფასო ძმანო და მეგობარნო! აჯანყებით და ბრძოლით დიდ უბედურებას შევამთხვევთ ისედაც სისხლით დაწრეტილ ქართველ ხალხსა. ეს ძმათაშორისო ბრძოლა არც ისე მალე გათავდების, როგორც გგონიათ. შუაგული კახეთი მხარს დაუჭერს მეფე თეიმურაზს, ხოლო აბაგვის-ხეობა—ზურაბ ერისთავს და შეუკრავს გზას მთის ხალხებს, თუშ-ფშავ-ხევსურთ ჩვენდა დასახმარებლად. არა, ჩემო ძმანო და მეგობარნო! მე ვერ გამოვდგები ამ დიდ საქმისათვის! ბაგრატ მესამის, დავით ალმაშენებლის, თამარისა და გიორგი ბრწყინვალეს ტახტზე არ იგუებენ ნოსტუველ გლეხს, შიოშის ვაჟს!.. უმჯობესი იქნება დროებით გავეცალო ჩემს ივერიას. უნდა შევეფარო ოჯახობით იმერთა მეფე გიორგის, რომელიც კარგახანია მეპატიჟება კიდეც. დეე, სცადონ აქ უჩემობა მეფემ და დიდებულებმა! დეე, უჩემოდ მოიგერიონ მტრები, რომელნიც თავს აიშვებენ ჩემი გარდახვეწით!..

დიდ მოურავს აუთრთოლდა ხმა.

— მერე, ხომ ბოლო მოეღო შენს დიდებულ მიზნებს საქართველოს გაერთიანების შესახებ!—წამოიძახა ელია დიასამიძემ.

— არა, მეგობარო! პირიქით, უფრო ვუახლოვდებით იმ ჩემს მიზნებს.

— აბა, რა რიგად, ხალხის ნებეშო?!—შეეკითხა ვროველი.

— უკვე მყავს სახეში ისეთი პირი, რომელსაც ძალუძს ჩვენი დახმარებით ივერთა ტახტის დაპყრობა და საქართველოს გაერთიანება.

— ვინ არის იგი?—შეეკითხენ ყველანი ერთხმად.

— ჯერ ვერას გეტყვით, ვშიშობ არ გახმაურდეს... მალე გაცნობებთ ყოველივეს ფრიად საიდუმლოდ და მზად იყავით, იმოქმედეთ ფრთხილად. შეიძინეთ მომხრენი, სურსათი, იარაღი... ელოდეთ ამ მოკლე ხანში ჩემს ნიშანსა და პაემანს... მანამდე კი გამარჯვებით გნახეთ, ჩემო საყვარელო ძმანო! იცოცხლეთ ჯანსაღად და მრავალჟამიერ!—ამ სიტყვებით დიდი მოურავი გადაეხვია თავის ძმადფიცულთ და მეგობრებს.

— როგორ, გიორგი! შენ მიხვალ და ჩვენ აქ გვტოვებ?! არა, აქ რაღა გვინდა! ჩვენც ყველანი შენთან მოვდივართ იმერეთს!—მიაძახეს ერთხმად.

— არა, ძმანო, თვით საქმე ითხოვს თქვენს აქ დარჩენას და საიდუმლო მუშაობას. მე წავიყვან მხოლოდ გელას და პაპუნას, რათა მათი მეშვეობით გავაბა თქვენთან ურთიერთობა. აქ გიტოვებთ გიორგისა და თამაზს, თუ რამე იყოს ისეთი, მაშინვე მაცნობეთ ამათი პირით.

ამრიგად გადაწყდა ეს საკითხი. მეგობრები ბოლოს დაეთანხმენ დიდ მოურავს. ის ამ დღეებში უნდა გაცლოდა თავის საყვარელ ივერიას, უნდა გადასულიყო ცოლშვილით კოლხეთში. მალე მოემზადა იგი და გაუდგა გზას სურამის უღელტეხილით. მიდიოდა იმერეთს მწარე ბოღმით გულავსებული...

აი, რა მწარე სიტყვებს ათქმევინებს გიორგი სააკაძეს პოემა „დიდ მოურავიანი“-ს ავტორი, იოსებ თბილელი: *)

ქართლს მოვავლე გალავანი, აწ ვინ აქცევს ზღუდეებსა!
ჩემად ნაცვლად ჩემს სამკვიდროს ვინ დაიდებს ბუდეებსა!
რა შაჰ-აბაზს მე ვიახელ არ გამიყვის ნატალები,
რა მიბრძანის, რა მიბოძის, ტკბილი სიტყვის სათქმელები...
მათი დავსთმე სიტკბოება, შენთვის დავდე თავი სულა,
შვილი პირმშო საყვარელი, სიცოცხლე და ჩემი სულა,..
ჩემობითა მებრალები, ვაჰმე ქართლო, სუსტობისთვის!
გალავანი დაგეგცევა, გადგებიან თავთავისთვის...
ეგზომ ჩემი ჭირნახული აწ გადაგდო, როგორ? სხვისთვის?!
ოდეს მტერი წამოგატყდეთ, მომიგონებთ ამ სიტყვისთვის...
ყველამ იცით, რომე ქართლი ჩემი ხელით დახსნილია,
თვარ შეიტყობთ ამას იქით, მტერი ისევ ახსნილია,
ჩემი სმლისა ნაშოვარის ეულისპირი წახსნილია...
ამდენ ხანსა ველარ გავძლებ, რაც ხანი მაქვს გადასული,
არ დავზოგე ქართლისათვის ძმა, შენი და განა სული!..
თავი დავდე საწამებლად, ხორცი საკვდავ განასული“.

*) იოსებ თბილელი ცხოვრობდა მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში.
ავტორი.

კოლხეთში

დიდი მოურავი მთელი ჯალაბით შეეხიზნა იმერეთს; მეფე გიორგიმ დიდებით და აღტაცებით მიიღო იგი. ჩასელისთანავე მოურავმა დაუმორჩილა გამდგარი უძლიერესი თავადი ქველი წერეთელი, რითაც უზომოდ გაახარა მეფე გიორგი და მით დაიმსახურა კიდევ მეტი პატივისცემა.

ამის შემდეგ გიორგი საკაძე შეუდგა სამზადისს. როგორც ვსთქვით, ამისი უზენაესი მიზანი იყო საქართველოს გაერთიანება. მას ღრმად სწამდა, რომ შეერთებული ივერი, კოლხეთი და მესხეთი ადვილად გაუძლებდენ მუსლიმთა ტალღებს და მოიგერებდენ ძლიერ მეზობლებს. ერთობაში იყო ძალა და ბრწყინვალე მომავალი, დაქუცმაცებაში კი უძლურება და სხვისი მონობა. გიორგი არ თანაუგრძნობდა ივერიის მეფეთა მონურ პოლიტიკას, მათ მოსკოვისკენ მზერას და იქიდან დახმარების იმედებს. ამ პოლიტიკამ ადრევე აუცრუა გული დიდ მოურავს თეიმურაზ მეფეზე, რომლის ელჩების გაგზავნას რუსეთის მეფესთან და ხვეწნა-მუდარას არ ჰქონდა დასასრული. საკაძეს თავიდანვე არ მოსწონდა თეიმურაზ, არც სურდა იგი მეფედ, მაგრამ, საქართველოს საარაკოდ გადარჩენის შემდეგ, დიდი მოურავი იძულებული შეიქნა დამორჩილებოდა დიდი უმეტესობის ნება-სურვილს და მოეწვია ივერიის მეფედ იმ დროს—იმერეთს გადახვეწილი თეიმურაზ პირველი.

სექტემბრის დასაწყისი. ქუთაისი. უქიმერიონია მთაზე გოროზად ამართულან ბაგრატ დიდის ციხე-კოშკები, სასახლე და უზარმაზარი ტაძარი. წინ გადაშლილა ბაღებში ჩაფლული ვრცელი ქალაქი. მას შუაზე ჰყოფს ცელქი რიონი, ეს კავკასიონის მთების ნებიერი შვილი. მისი ზვირთები ვერცხლებრივ ბზინვარებს დილის მზის სხივებზე. იქ, შორს კი, სამხრეთით და დასავლეთით, ფართოდ გაშლილა ქვემო იმერეთისა და ოდიშის ვრცელი, ფრიად ნაყოფიერი ვაკე, რომელზედაც ოქროსფრად ბზინავს ღომის და ფეტვის ყანები, ალაგ-ალაგ სათიბებ-საძოვრებით და დობილოებით ამწვანებული. შუაში კი განივრად ლაპლაპებს მკერდგაშლილი რიონი. ამ ვრცელ ვაკეს სამხრეთით ავლია მაღალ ზღუდედ სურამ-აჯარის ქედი ტყით დაბურვილი და ბოლურჯო ბლონდ-მოხვეული.

სასახლის ეზოში გუშაგმა შემოუშვა ვიღაც შავნაბად მოხვეული ჭარმაგი მოხუცი კაცი, რომლის თეთრად შესირმულ გაჩეჩილ თმას ამკობდა ფაფანაკი. იგი დინჯად მიუახლოვდა სასახლის წინგარდს, მოიმარჯვა იღლიაში ამოჩრილი სტვირის გუდა და ააზუზუნა თვლებით მოოქვილი ყანწისებური სტვირი; თანაც ააყოლა სხვადასხვა შაირები. ეს იყო საკმაოდ ცნობილი რაჭველი მესტვირე თედორე.

რაჭიდანა ჩამოვედი. მესტვირე ვარ მე ონელი,
ყველანი ღმერთმა გაცოცხლოთ სტუმარი და მასპინძელი.
შორე გზიდან მოსული ვარ, გამშრობია მე ყელიო,
ბატონებო, გამომხედეთ, თქვენს წყალობას მოველიო.

შაირმა და სტვირის ხმამ გამოაფინა გარედ სასახლის ქვემო სართულიდან სუფთათ ჩაცმული ლამაზი გოგო-ბიჭები. ესენი შემოეხვიენ მესტვირეს და დაუწყეს ჩვეულებრივ ლაზღანდარობა. ერთმა თავხედმა ახალგაზრდამ მიაბალა რაღაც უწმაწური შაირი, ამას მოჰყვა გოგო-ბიჭების სიცილ-ხარხარი.

ამათ ხმაურობაზე გამოვიდა ცალთვალა ხაბაზი და მიახალა უწმაწური შაირი მესტვირეს. ცალთვალა ხაბაზმა მესტვირესაგან უცბად მიიღო შემდეგი პასუხი:

ახალ გაზაფხულის პირას,
ქერსა ვთესდი ქერყანასა.
შენ რომ ორივ თვალი გებას,
დააქცევდი ქვეყანასა.

— გოგო, ფოტინე! გაეშაირე ერთი ამ ქვეჭის, ამ რაჭველ მესტვირეს, შენ ხომ იმდენი შაირები იცი! — შეუჩნდენ ამხანაგები ერთ გრუზათმიან ლამაზ გოგოს. იგი მართლაც თამამად მიუახლოვდა მესტვირეს და მიაძახა:

სალამო ჟამი შეიქნა, შესწყდა ხმაური მუშისა,
მესტვირევ იქით დაიწი, სუნი მოვიდა ქუშისა.

გოგო-ბიჭების უცნაურმა სიცილ-ხარხარმა დაფარა ლექსი. მესტვირე სდუმდა.

— ეჰე, გაჯობა თუ არა ჩვენმა ფოტინემ! — მიაძახეს მესტვირეს.

— აბა, უპასუხე თუ კაცი ხარ! — აქეზებდენ მას.

— დიახაც ვუპასუხებ, ხოლო არ გამირისხდეთ კი!

— არა, მესტვირევ, არ გაგირისხდებით. პირიქით, გვესიამოვნება დიდათ და დაგასაჩუქრებთ თეთრი უზალთუნებით, ეს ხომ უბრალო ხუმრობაა. ცოტას მაინც გაჯიტინებთ. აბა უთხარი რაშე ჩვენს ფოტინეს! უთხარ, შე ონელო, ხელ-პირ დაუბანელო! — აქეზებდენ მესტვირეს.

— კარგი, ვეტყვი, ხოლო არ იწყინოთ კი.—სთქვა მესტვირემ და მიუბრუნდა მოშაირე გოგოს:

წითელ ღვინოს ფერი ჭიგავს
ჭიქაში მოელვარესა.
სასუფეველი რად უნდა
შენს მკლავზე მწოლიარესა.

შაირმა დიდი მოწონება გამოიწვია ვოგო-ბიჭებში.

სასახლის ყმებმა უხვად დაასაჩუქრეს მესტვირე, რამაც ფრიად გაახარა რაჭველი. მან დაუკრა საცეკვაო და დაუარა.

ამდროს სასახლის ზედა სართულის აივანზე გამობრძანდენ მეფე გიორგი, მისი მეუღლე მარიამ დედოფალი და მათი საპატიო სტუმარი დიდი მოურავი, მათ გამოყვენ რამდენიმე კარისკაცნი. ისინი მიიზიდა ეზოში ხმაურმა და სტვირის ზუზუნმა.

მეფე-დედოფლის დანახვაზე მყის დაჩუმდენ გოგო-ბიჭები და შეეფარენ წინგარდს. შეწყვიტა აგრეთვე ცეკვა მესტვირემ და თავდახრით დადგა მეფე-დედოფლის წინაშე.

— რას გაჩუმდი, მესტვირევ, განაგრძე შენი შაირები! — უბრძანა მეფემ გასამხნევებლად და გადაუგდო ოქროს ფული, რომელიც მარდად დაიჭირა რაჭველმა სტვირის ტუჩით და თაყვანი სცა მადლობის ნიშნად. მან ჩაბერა გუდას და ააზუზუნა სტვირი.

ნეტავ ქება როგორ ითქმის ჩვენ დიდ მეფე გიორგისა,
თათრის ხონთქარს ეურჩება, მტერსა ხოცავს, მტერსა ჰგვისა,
ქრისტემ ხელი მოუმართოს შეეწიოს მადლი ღვთისა,
წმინდა გიორგი წყალობდეს სამახ სამოცდახუთისა...

პი... პი... პი... დააზუზუნა სტვირი.

— ჰა, ყოჩაღ, თედორე! მიაძახეს კარისკაცებმა. — ახლა ჩვენს დედოფალზე სთქვი რამე.

მესტვირემ ჩაბერა თავის გუდას, შეხედა დედოფალს და დაიწყო:

მაგის ბნაბველს თუ ვინდ წამით, რალად უნდა მეტი ლხენა,
თვალებმა და წამწამებმა ბროლის სახე დაუმშვენა.
ცას გავხედე მოწიწებით: ზევით მზეა, მანდაც მზეა...
რალა ვკადრო ამის მეტი! დედოფალი პირიმზეა...

— ჰა, ყოჩაღ, მესტვირე! ჰა, ყოჩაღ, თედორე! — მიაძახეს კიდევ კარისკაცებმა. მეფემ გახსნა ქისა და სათითაოდ გადაუგდო ხუთი ოქრო, მესტვირემ ხუთივე დაიჭირა თავისი სტვირით და თაყვანი სცა მეფეს ასეთი უხვი წყალობისათვის.

— თედორე, ახლა ამ ჩვენს ძვირფას სტუმარს, ქართლიდან მობრძანებულს, დიდ მოურავს შეასხი ქება, — უთხრა მეფემ მესტვი-

რეს და მიუთითა დიდ მოურავზე, რომელიც მეფე გიორგის გვერდით იდგა.

— ხომ გსმენია ამის გმირობა!

— კი, დიდო მეფევ, ვის არ სმენია მაგისი საზლაპრო ამბები,— უპასუხა თედორემ.

მესტვირემ მცირე ხანს უცქირა გაოცებით გიორგი სააკაძეს, ჩაბერა სული ვუდას და დაიწყო:

ახლა ქება როგორ ვკადრო ჩვენს დიდ სტუმარს მოურავსა!
გაჭირვებულ ხალხსა შველის, არ შეარჩენს არვის ავსა.
სულთანს ჯარი გაუწყვიტა ტაშისკარში ჩამწყვდევითა,
სათარხანმა ძლივს მოასწრო გადარჩენა გაქცევითა.
იქ ყაენის რისხვისაგან სამჯერ იხსნა ქართლ-კახეთი,
უამრავი მტერი ულიტა, ადენია სიმწრის ზეთი.
აქ მიუხტა ქველ წერეთელს, ქართლიდანა გადმოსული,
გადმოაგდო ციხიდანა, ძირს არ დაჰყვა თურმე სული,
ასახელა საქართველო, ასახელა იმერეთი...
ეგრე დიდ ვმირს, ხალხის ბელადს შეეწიოს მამა ღმერთი...
პიი... პიი... პიი...

— ყოჩაღ, თედორე! ყოჩაღ! — მიაძახეს მეფემ და კარისკაცებმა. დიდმა მოურავმა კი კმაყოფილების ნიშნათ გადაუგდო მესტვირეს სამი ოქრო. მესტვირემ მდაბლად თაყვანი სცა მას. მეფის ბრძანებით მესტვირეს იქვე ეზოში, ჭადრის ქვეშ მიართვეს საუკეთესო ღვინო და ნაირნაირი საჭმელები.

დიდი მოურავი ფრიად გააოცა მესტვირის შაირებმა და შეეკითხა გიორგის:

— ბატონო მეფევ, ამ მესტვირეს წინასწარ ჰქონდა ეს შაირები გაზეპირებული, თუ ახლა, ჩვენს წინაშე იგონებდა?

— არა, მოურავო! წინასწარ კი არა, ახლა იგონებდა და ამბობდა კაფიად. ეგ ერთგვარი აღმაფრენაა პიიტიკოსის მსგავსად, — უპასუხა მეფემ, — ეს მესტვირეები განსაკუთრებით რაჭველებია, სოფელ ფარეხეთიდან. ყველანი კარგად გაწაფული არიან შაირებში. ხოლო მათ შორის არიან რამდენიმე, რომელნიც ფრიად მოსწრებულად და ტკბილსასმენად თხზავენ კაფიად შაირებს. მათ შორის ერთი მოხუცი გოგიაა; სწორედ რომ გაგაოცებს, ისე უცებ და მახვილად ამბობს, როგორც ხოტბას, ისე საოხუნჯო შაირებს. ხელად გალექსავს ვისზედაც მიუთითებ. მერე ისე ოსტატურად რომ... არა, უსათუოდ დავიბარებ იმ გოგიას და გაჩვენებთ, — ამ სიტყვებით მეფემ გადასძახა მესტვირეს.

— თედორე, სად არის გოგია მესტვირე? კარგა ხანია არ მინახავს.

— შინ გახლავს, დიდო მეფევ! — უპასუხა მესტვირემ ფეხზე ადგომით. მოხუცდა სამჩინევად, თანაც საკმაოდ გამდიდრდა თქვენი უხვი წყალობით: აღარ იწუხებს თავს. თავის ბატონ კოწია წულუკიძიდან თავი დაიხსნა, ხოდაბუნები შეიძინა, ვენახი გაიშენა ხვანჭკარაში და ცხოვრობს უდარდელად. ვაჟებიც მოესწრო, ლომივით ბიჭები.

— რაჭაში რომ დაბრუნდე, ხმა მიაწვდინე, მეფეს სწადია შენი ნახვათქო! მალიად მნახოს, ხომ გესმის!

— კი, დიდო მეფევ! ხვალვე გეახლებით და ვნახავ უსაცილოდ. მაინც გზად ზედ მის კარზე უნდა გავიარო, — უპასუხა მესტვირემ და შემდეგ მორიდებით მიუჯდა თავის საუზმეს!

— ეს რაჭველი მესტვირენი, — განაგრძო მეფემ, — ფეხით დადიან იმერეთსა და გურია-სამეგრელოში, მეტადრე ქორწილ-ნადიმებზე და საეკლესიო დღეობებზე, ართობენ ხალხს თავის შაირებით, აცინებენ და მოულობენ ბლომა ფულს. ვგონებ ხანდახან თქვენკენაც გადმოდიან, ქართლსა და კახეთში, საწერეთლოს მოკლე გზით.

სწორედ ამ დროს გამოვიდა აივანზე სახლთუხუცესი და მოახსენა მეფეს:

— მეფევ, სად ინებებთ საუზმეს, აქა თუ პურის საჭმელ დარბაზში?

— ვფიქრობ აქ აჯობებს. თქვენ რას იტყვით, ჩვენო ძვირფასო სტუმარო?

— სრულებით გეთანხმებით, დიდო მეფევ! აქ ყოფნას აბა რა სჯობია! ამ ფართოდ გაშლილ დიდებულ სურათის მზერით ვერ ძღება თვალი. — მოახსენა დიდ მოურავმა და განაგრძო: — სწორედ, რომ მშვენიერია თქვენი კოლხეთი, მრავალსახოვან ხალითვით აფერადებული. ლამაზია ქართლი და კახეთიც, ხოლო უფრო ერთფეროვანია. კახეთს როდი აქვს ასეთი გაშლილი არე. მასთან აქაური ჰავა ბევრად უფრო ნაზია, თბილი, მსუბუქი. ტყვილა კი არ უყვარდათ ეს მშვენიერი მხარე ძველად ჩვენს დიდ მეფეებს: ბაგრატ მესამეს, დავით აღმაშენებელს, გიორგი მესამეს და თამარს.

სუფრა უკვე გაეშალათ აივანზე, დასხდენ კიდეც. სწორედ ამ დროს ქვემოდ გამოჩნდა ასამდე ცხენოსანი. ესენი მოდიოდენ მწყობრი სიმღერით და მოაჯირითებდენ ცხენებს. მხედართ წინ უძღოდა ამაყად და წელგამართულად თეთრ ჭვრა ჭარმაგი მოხუცი, შავ ჩოხა-ახალუხში და დარაიის ჩაბალახ წაკრული. სასახლიდან მაშინვე იცნეს იგი. ეს იყო ოდიშის მთავარი კაცია დადიანი, თავისი ვაჟით და რჩეული ვაჟკაცებით. იმათ მალე ამოვლეს აღმართი და მიადგენ სასახლეს, ჩამოხტენ ცხენებიდან და ქვეითად შევიდენ ეზოში. მათ დანახვაზე ყველანი წამოიშალენ სუფრიდან. კაცია დადიანი თავის ვაჟით და რამ-

დენიმე რჩეული თავადით გაჩნდა აივანზე, გადიკვანტილი ფეხები და დახარა თავი მეფე-დედოფლის წინაშე.

— ჩვენს ძვირფას მოყვარეს, ოდიშის ქებულ მთავარს კაცია დადიანს, გაუმარჯოს! — წამოიძახა მეფე გიორგიმ მხიარულად.

— ღმერთმა გამარჯვება ნუ მოაკლოს იმერეთის დიდ მეფეს გიორგის! — იყო კაციას პასუხი.

მეფემ გადასდგა წინ რამდენიმე ნაბიჯი, მიიწვია სუფრაზე ახლად მოსული სტუმარი და მოისვა მარცხნით, მარჯვნით კი უჯდა დიდი მოურავი. კაციას ვაჟი ლევან და თავადნი დასხდენ დედოფლის ახლოს.

შეიქნა სუფრაზე შეპატიჟება. წამოდგა სუფრიდან ოდიშის მთავარი და მოახსენა:

— გენუკვის თქვენი მოყვარე და სტუმარი, კაცია დადიანი, დიდო მეფეო, რათა დამდოთ პატივი და მეწვიოთ ზუგდიდს თქვენი დიდებული სტუმრით, მწადს გაბედნიერდეს ჩემი ბაწია ოდიშიც თქვენი და დიდი მოურავის წვევით.

მეფემ და საკაძემ მადლობა გადაუხადეს დადიანს და სიამოვნებით მიიღეს მისი მიწვევა. ამასობაში ათი ჯორის საპალნით მოართვეს მეფესა და დიდ მოურავს დადიანის ძღვენი. ეს იყო შალის საჩოხეები, აბრეშუმის დარაიები, თეთრი შალის და დარაიის ჩაბალახები, მეშისა და სამოგვის წულა-მესტები, ავრეთვე ქორფა სულგუნები და მსუქანი ყვერულები, ნანადირევი ხოხბები და ოჯალეშის განთქმული ძველი ღვინო, სალხინოს დობილოებში დაწურული. ორთავემ დიდი მადლობა გადაუხადეს დადიანს ძღვენისათვის. სამაგიეროდ, ამათაც მიართვეს ოდიშის მთავარს—მეფემ ხუთი დარაბტული ბედაური, ხოლო მოურავმა შაჰ-აბაზის ნაჩუქარი ოქროს ხმალი.

დაასკვნეს მეორე დღლით წასვლა. იმ საღამოს-კი რიონის პირას, გეგუთის მხრივ გაშლილ მინდორზე გაიმართა ჯირითი და მარულა. ჯირითში სჯობნიდენ იმერნი, ხოლო მარულაში ოდიშარნი. ამათმა სისწრაფე-სიჩაუქემ და საოცარ მოქნილობამ განცვიფრებაში მოიყვანა ივერიის გმირი. მართლაც საარაკო იყო და საამო სამზერი ამ კოლხელთა მიერ გაჭენებულ ცხენებზე ფეხით შვდგომა, ნიშანში სროლა, გვერდზე გადაწოლა, ცხენის მუცელქვეშ მოქცევა, დახრა და ვერცხლის ან ოქროს ფულის მიწიდან ხელით აღება, ცხენიდან უცებ გადმოხტომა, დაწევა და, გავაზე ხელის დაკვრით ზურგზე მოქცევა, ჯირითის აცილება და სხვა მრავალი ფანდები.

იშვიათი აღტაცებით და სიუხვით დახვდა დიდებულ სტუმართ ზუგდიდის სასახლეში დადიანის ოჯახი. დაიკლა ათი დეკეული, მრავალი გოჭი, ცხვარი და ყვერულები. გამოცხვა ქვის დიდ კეცებზე ჭადის-ჭადი, ღვეძლები და ხაჭაპურები. გაკვთდა ღომი უზარმაზარ

საარაყე ქვაბებში; ასბის მთის მეჯოგეებმა მოართვეს დადიანს უგემრიელესი, ჭორფა, რძიანი სულგუნები, მოიხადა ძველი ოჯალეშით სავსე სამასჩაფიანი ჭურები. გაიშალა გრძელი სეფა ჭადრებსა და კალლებ ქვეშ, სასახლის ვრცელ ეზოში. დაიწყო გაბმული ლხინი, ცეკვა-სიმღერა ზმებით და კაფია-შაირებით. ჯირითი, ყაბახი და მარულა ხომ ყოველდღე იყო, რასაც ხელს უწყობდა საეცხოვო ამინდები. აქ დადიანს ეწვიენ მისი მოყვრები — გურიის მთავარი მამია გურიელი და აფხაზეთის მთავარი ტატაშ შარვაშიძე, რჩეული ვაჟკაცებით, რითაც კიდევ უფრო გაცხოველდა შეჯიბრი ჯირითსა და მარულაში. აქვე ეახლა იმერთა მეფეს უმშვენიერესი ვაჟკაცი და იშვიათი ტანადი თენგიზ დადეშქელიანი საუკეთესო მსროლელი სვანებით. ამათ მოართვეს მეფესა და დადიანს ოცამდე ნანადირევი ჯიხვი და არჩვი, აგრეთვე დათვისა და მელის ტყავები.

იმერლებს ეცვათ დარაიის წითელ ახალუხზე მუქი ლურჯი მაუდის მოსირმული გრძელი ჩოხები და მაღალყელიანი წაღები. თავზე კი მოსირმული ფაფანაკები, რაც ფრიად უხდებოდათ გაჩეჩილ თმაზე. გურულები იყვნენ გამოწყობილნი სხვადასხვაფერ ჩაქურებში, აფხაზები-კი, როგორც ოდიშარნი, შავ ჩოხასა და დარაიის ახალუხში. თავი წაკრული ჰქონდათ დარაიისავე ჩაბალახით, ფეხზე ეცვათ საცვეთები და წუღა-მესტები, ცხენებზე კი უნაგირთან მიკრული ჰქონდათ აბგები და დაკეცილი ნაბდები, ხოლო სვანებს ეცვათ შალის ჟილალი მოკლე ჩოხები და შავი ნაბდები. თავზე ეხურათ მეტ წილად თეთრი შალის ფართო ქუდები. ყველანი შეიარაღებული იყვნენ ხმალ-ხანჯლით და ყირიმის კაჟიანი თოფებით და დამბაჩებით.

თუ ოდიშარნი, აფხაზნი და იმერ-გურულნი ირჩეოდენ ჯირითსა და მარულაში თავიანთ საარაკო სიმარდე-სიჩაუქითა, სამაგიეროდ სვანებს ვერვინ სჯობნიდა თოფ-დამბაჩის ნიშან-სროლაში. ისინი იყვნენ უპირველესი ჩუბინნი და მონადირენი თითქმის მთელ საქართველოში.

ათი დღე ლარჩა ოდიშში კაცია დადიანის სტუმრად დიდი მოურავი და ყოველმა უგებდა ფარჩის ფრიად სუფთა ლოგინს, თვით დადიანის ასული, მშვენიერი ცირა, ხდიდა წაღებს და ბანდა ფეხებს, აგრეთვე დაწოლის შემდეგ შემოდიოდა მასთან მარტოდ ივიც ასული ჩანგურით ხელში, მასზე დაკვრით და საამო ღიღინით აძინებდა მას.

ეს იყო მასპინძლის მხრივ უზენაესი პატივისცემა სტუმრისადმი, რაც ფრიად აოცებდა დიდ მოურავს. ამგვარადვე აოცებდა მას ვაზრდილთა ძიძამორდუების და ძიძიშვილთა ურთიერთმანდოისადმი თანგანწირვა. ეს წესი არ ეობდა მთელ კოლხეთში. მეფე-მთავრები აძლევდენ თავიანთ ვაჟებს საძიძაო-აღსაზრდელად თავადთა ოჯახებს,

თავადნი თავის მხრივ აძლევდენ იმავ მიზნით თავიანთ შვილებს აზნაურთა ოჯახებს, ხოლო აზნაურნი კი გლეხებს.

ამ საბით ინასკვებოდა მათ შორის ნათესაური კავშირი და ხდებოდა დაახლოვება მათ ოჯახებს შორის. გაზრდილი საკუთარ შვილზე უძვირფასესი იყო ძიძა-მორდუსათვის. ხოლო ძიძა-მორდუ უყვარდა გაზრდილებს, როგორც საკუთარი მშობლები; ძიძიშვილები კი, როგორც საკუთარი ძმები და დები.

ამავედროს საკაძემ შეამჩნია როგორც იმერეთში, ისე ოდიშ-აფხაზეთსა და გურიაში იშვიათი სტუმართმოყვარეობა, უხვი მასპინძლობა და უხვად გაჩუქება. საკმაო იყო მოგწონებოდა რამე ძვირფასი ნივთი, ცხენი და იარაღი, რომ მაშინვე ეჩუქებიათ თქვენთვის. ამ მხრივ აჭარბებდენ ყველას აფხაზნი. შარვაშიძესთან სტუმრად ყოფნის დროს დიდ მოურავმა სიამოვნებით შეავლო თვალი თურქთა სულთანის მიერ ნაჩუქარ, მდიდრულად მოჭედილ და საუკეთესო ხელოვნების ოქროს თოფსა და დამბაჩას. იმავ საღამოს ორივე ნივთი იყო ამ იშვიათ სტუმრის ოთახში, ეწყო მაგიდაზე მცირე ბარათით: „დიდო გმირო, შეგატყვეთ მოგეწონათ ეს თოფი და დამბაჩა, ამიტომ გთხოვთ ინებოთ მცირე საჩუქრად“.

სხვა მრავალთა შორის კიდევ ერთი ხნეჩვეულება შენიშნა საკაძემ კოლხეთში ყოფნის დროს. ეს იყო გასათხოვარი ქალის გატაცება. ეს წესი იყო დაცული უმთავრესად თავადაზნაურთა შორის და მეტადრე აფხაზეთში. სწორედ დიდ მოურავის ყოფნის დროს სოხუმში სტუმრად ტატაშ შარვაშიძესთან, თავადმა ინალიპამ მოსტაცა ქალი თავად ემუხვარს. დილის რიჟრაჟზე შეიქნა ემუხვარის ოჯახში საშინელი კივილი: „ავვაიი, ქალი მოგვეტაცეს!“ მაშინვე წამოცვივდენ მოკეთენი, დაადევნეს მდევარი ქალის გამტაცებლებს, მაგრამ უნაყოფოდ. ინალიპამ გაასწრო სამშვიდობოს.

დიდი მოურავის გემბერები

სექტემბრის მიწურული. ქუთაისი. მეფის სასახლე. სამხრობის ჟამია. სასახლის ფართო და გრძელ აივნიდან წარმტაცად იშლება ქვეშ იმერეთის განიერი ვაკე-დაბლობი, მას კი სამხრეთით ზღუდედ ავლია სურამ-აჭარის მაღალი მთები. მწვერვალებზე აქა-იქ მოსჩანს თოვლი თეთრად ბზინვარე.

მზე საკმაოდ გადახრილა დასავლეთით, ალაპლაპებს რიონის ფართოდ ვადაშლილ გულმკერდს და აფერადებს კოლხეთის ტურფა ბუნებას. ხოლო აივანზე არ სჩანს არავინ.

მხნე და გამბედავი მეფე გიორგი თავის მემკვიდრე ალექსანდრეთი, საიმედო დიდებულებით, ჩაკეტილა თავის მდიდრულად მორთულ მცირე დარბაზში და აქვს რაღაც მძიმე, ფრიად საიდუმლო თათბირი. აქ არიან სრულიად კოლხეთის ქათალიკოსი, რიტორი და მწიგნობარი ზაქარია ქვარიანი, ფრიად განათლებული მიტროპოლიტი ანტონ ქუთათელი, მთავარსარდალი პაატა წულუკიძე, სახლთუხუცესი პაპუნა წერეთელი, მეჭურჭლეთუხუცესი ბეჟან აგიაშვილი, მსახურთუხუცესი როსტომ ნიჟარაძე, მოლარეთუხუცესი დავით მიქელაძე, მეფის მდივანი მამუკა კვინიხიძე, აქვეა მეფის საპატიო სტუმარი დიდი მოურავი.

ყველანი ხარისხის მიხედვით სხედან ტახტზე, მათ წინ სდგას, დაბალი მაგიდა, რომელსაც უზის მეფის მდივანი; მის წინ დევს თეთრი ეტრატი და საწერ-კალამი.

— სრულიად კოლხეთის სულიერო მეუფენო და იმერთა დიდებულნო!—დაიწყო მეფემ,— მოვიწვიეთ რა თქვენ ამ საიდუმლო თათბირზე, ვიმედობ, რომ ყოველივე აქ ნათქვამი იქნება კარგად განხილული და შეფასებული, თანაც ფრიად საიდუმლოდ დაცული, რათა არ გახმაურდეს და მით არ მოგვეცეს რაიმე ზიანი ჩვენა და ჩვენს სამეფოს.

მეფე გიორგის ასეთ შესავალ სიტყვამ დიდი გავლენა იქონია დამსწრე დიდებულებზე და გაამახვილა მათი გულისყური.

— ის, რაც უნდა გითხრათ, ჩემზე უკეთ გაუწყებთ მას თვით ჩვენი ძვირფასი სტუმარი, მოურავი გიორგი საკაძე.

მძიმედ წამოდგა მოურავი, მან დინჯად გადახედა კრებას და დაიწყო დაბალი, გუგუნა ხმით:

— იმერეთის დიდ მეფეს, სულიერ მეუფეებსა და დიდებულთ კარგად მოეხსენებათ, რომ დღეს, სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ, ანუ რვა ნაწილად დაფლეთილი პატარა საქართველო, ოს-ლეკთა სათარეშოდ და ირანელ-თურქთა ლუკმად ქცეული, ერთ დროს იყო ფრიად ძლიერი, დოვლათით მდიდარი და სულიერად განათლებული.

დიდი მოურავი შეჩერდა მცირედ, მოითქვა სული და გადახედა კრებას. იქ დამსწრენი, სმენად ქცეულნი, შესცქეროდნენ მოურავს. დარბაზში სიჩუმე იყო. კვლავ გაისმა სააკაძის ნელი, მაგრამ მგრგვინავი ხმა.

— ბატონებო, როგორც მოგეხსენებათ, ქართველი ერის დიდება და ძლევამოსილება დასცა, მისი მთლიანობა გაბზარა თამარის შემდეგ ტახტზე ასულ მეუფეებმა, გიორგი-ლაშამ და რუსუდანმა—მათ მიერ უღირს ადამიანთა სამეფოს სათაურში მოქცევამ, ღირსეულთა-კი განდევნამ, აგრეთვე ქვეყნის ორგულ დიდი თავადების თარეშმა და ურთიერთ შორის კინკლაობამ, მეტადრე-კი მონღოლთა ურდოების მრავალჯერ შემოსევა-თარეშმა და მათ მიერ კისრად დადგმულ მონობის უღელმა მთელი საუკუნის მანძილზე. ამას დაერთო მეხუთმეტე საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიის დამხობა თურქთა მიერ, რის გამო ჩვენს დასავლეთითა და სამხრეთით, განათლების კერა შეიცვალა თურქების მეზობლობით, რომელთაც უკვე ჩაიგდეს ხელში და ისლამის სჯული მიაღებინეს საქართველოს ერთ საუკეთესო ნაწილს — მესხეთს; კოლხეთზე-კი მოაქვთ მედგარი იერიშები და უკვე ორასი წელია სტანჯავენ, ეძალებიან, ფრიად დასცეს გურია-სამეგრელოს მკვიდრთა მაღალი ზნეობა და ფულის დახმარებით შეაჩვიეს თავის ვოძმეთა და ახლო ნათესაიებისა-კი ძალმომრეობით მონებად გაყიდვას, რითაც უსაზღვრო ზიანი უმწეო ხალხსა და თვით სახელმწიფოს...

ამ სიტყვების შემდეგ ჩამოვარდა მცირე დუმილი.

— ხოლო რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს ანუ ივერიას, — განაგრძო შემდეგ მოურავმა, — იგი კიდევ უარეს ყოფაში ჩავარდა აღმოსავლეთით განახლებულ ირანისა და ჩრდილოეთით მეზობლად მყოფ კავკასიონის ქედის ისლამის სჯულმიღებულ ხალხთა ძალმომრეობის გამო, აგრეთვე თურქთა თარეშით ყარსიდან და ახალციხიდან. ყველამ უწყით, ბატონებო, რაც ჩაიდინა ჯახეთში ირანის დიდმა ყაენმა შაჰ-აბაზმა! რა რიგად მოსრა ეს მდიდარი, მშვენიერი და აყვავებული კუთხე ივერიისა! ყველამ უწყით აგრეთვე, რომ კიდევ უარეს რისხვას უქადდა ის მტარვალი ქართლის სამეფოს და

რარიგ გადარჩა იგი ორჯერ სასწაულებრივ... დიახ, გადარჩა ორჯერ, ხოლო გადარჩება-კი მესამეჯერ?!

— ვინც ორჯერ გადაარჩინა იგი, იხსნის მესამეჯერაც!.. გაუმარჯოს დიდ მოურავს! — წამოიძახა აღტაცებით მეფემ და წამოდგა ზეზე.

— გაუმარჯოს! გაუმარჯოს!—ბანი მისცა ერთხმად მთელმა კრებამ, თანაც წამოდგენ ფეხზე.

დიდ მოურავს გაუბრწყინდა სახე. უნებლიედ გაახსენდა ის საშინელი უმადურობა და დაუმსახურებელი შერისძიება, რაც განიცადა მან თავისიანებს შორის, ჯერ ქართლის მეფე თავადთა მიერ, რომლებიც იხსნა თათარხანის ამკარა ტყვეობისაგან, შემდეგ-კი, ამ ბოლოდროს, თეიმურაზ მეფის, ზურაბ ერისთავის და მათ დამქაშთა მიერ, რომლებიც მთელ ივერიასთან ერთად იხსნა ორჯერ სრულ დაღუპვა-განადგურებისაგან.

დიდი მოურავი იდგა ჩაფიქრებული.

წარსულის მოგონებამ უნებლიეთ გაიტაცა იგი. მცირეხანს შემდეგ მან მიმართა კრებას ოდნავ მღელვარე ხმით:

— კოლხეთის დიდო მეფევ, სულიერო მეუფენო და დიდებულნო! არა ვარ ლირსი ესოდენ ქებისა, ერთი ეული და სამშობლო ქვეყნიდან დევნილი ადამიანი! მე ვეურჩებოდი ამა ქვეყნის ძლიერთა პირადულ ზრახვებს და ზვიადობას, მათ მიერ ერისა და ქვეყნის ღალატს, ამიტომაც ვძულდი მათ საშინლად და აგულიანებდენ ივერიის მეფეებს ჩემს წინააღმდეგ. სამჯერ გადაეურჩი მათ მიერ დაგებულ საფანგს და ღალატით მოკვლას, მაგრამ აბა რა საჭიროა აქ თქვენი შეწუხება ჩემი პირადი ამბებით! აქ სულ სხვა მიზნით ვართ შეკრებილნი. მხოლოდ დავამთავრებ დიდი რუსთველის უკვდავი სიტყვებით:

„სხვადასხვა ჭირი ჩემზედა არ ახალია, ძველია,
კარგი რამ გჭირდეს გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია“...

— ასეთია, ბატონებო, ჩემი ბედი და ასე ჩავალ საფლავსა შინა... პირადათ თქვენ, დიდო მეფევ და დიდებულნო, ფრიად გმადლობთ ჩემდამი ასეთი თანაგრძნობისათვის და ჩემს ასეთ დაფასებისათვის... ახლა-კი ნება მიბოძეთ განვაგრძო ჩემი სიტყვა, რომელიც ცოტა არ იყოს შორიდან დავიწყე, ვშიშობ არ დაგლალოთ ზედმეტად.

— ბრძანეთ! ჩვენ სმენად ვართ ქცეულნი!—მიაძახეს მეფემ და დიდებულებმა.

— დიახ, უნდა მოგახსენოთ, რომ თურქ-ირანელთაგან შევიწროვებული ივერიის მეფენი კარგახანია ეძებენ ლონიერ მოკავშირეს, ძლიერ მფარველს, იმათ ადრევე მიმართეს რომის პაპსა და საფრან-

გეოს, ხოლო ვერაფერს გახდენ. იქიდან გაგზავნეს მხოლოდ კათოლიკე ბერები, ეკიმოპის მცოდნე და განათლებული პირნი. ჩვენ-კი სულ სხვა დახმარება გვეპირებოდა. კიდეც რომ სურდეთ, ვერც შოგვაშველებენ დამხმარე ძალებს, ჯერ ეს-ეთი, მეტად შორსა ვართ, მეორე კი—ჩვენსა და განათლებულ ევროპას შორის გარდუვალ ზღუდეთ ჩამდგარა დიდი ოსმალეთი, რომლის წყენას ფრიად უფრთხიან დასავლეთის სახელმწიფონი. ვინღა დაგვრჩენია?.. მუსულმანობა მედგრად მოგვაწვა სამი მხრივ. ზათ უკვე დალეწეს და შთანთქეს ანატოლიაში ორი ქრისტეანე სამეფო: ანტიოქია და სომხეთი, შემუსრეს თამარის მიერ დაარსებული ტრაპიზონის იმპერია შავი ზღვის პირას, დაამსხვრიეს დიდი ბიზანტია! ვინღა დარჩათ?! დავრჩით მხოლოდ კავკასიაში ჩვენ, ქართველი ტომნი, რვა პატარა სამეფო-სამთავროებად დაგლეჯილნი და ურთიერთშორის მტრულად განწყობილნი. ეჭვი არაა, აქამდე ადვილად ჩაგვნთქავდენ ეს ვეშაპნი, ხოლო თუ ეს ვერ შესძლეს დღემდე, ამის მთავარი მიზეზებია: პირველი—ჩვენი ქვეყნის მთა-გორიანი ადგილმდებარეობა, მეორე—ქართველი ერის ჭირსა შინა სიმტკიცე და სიმამაცე, ხოლო მესამე ის, რომ ეს ორი ვეშაპი ერთმანეთს ექიშპებიან ჩვენს ჩასანთქავად. მართალია, იმათ უკვე გაგლიჯეს შუაზე ეს ჩვენი ქვეყანა, აღმოსავლეთს, ანუ ივერიას, ეპატრონება ირანი, ხოლო დასავლეთ ნაწილზე, ანუ მშვენიერ კოლხეთზე ხელს იშვერს ოსმალეთი, რომელმაც უკვე ჩაბღუჯა ჩვენი სამხრეთი ნაწილი, მესხეთი. ამათი დავა-ქიშპობით ჩვენ შეგვეძლო გვესარგებლა, რითაც ადრევე სარგებლობდენ ჩვენს სამეფო-სამთავროთა მესვეურნი და ახლაც კი ვსარგებლობთ რამდენიმედ, მაგრამ დავიღალეთ! დავიქანცეთ! ამდენმა უწყვეტმა ომებმა და სისხლისღვრამ დაგვწრიტა მთლიანად, ფრიად შეგვამცირა რიცხვით, მეტად დაგვცა ნივთიერად და გონებრივად, დაგვაუძლურა, გაგვაღატაკა სულიან-ხორციანად...

აქ მცირე ხნით შეჩერდა იგი. სუფევდა სრული მდუმარება. დამსწრეთა სახეზე ეხატებოდა გაოცებასთან შეზავებული სევდა და ეჭმუნვა.

დიდ მოურავმა დარბაზს მოავლო თვალი და განაგრძო:

— ბატონებო, ამჟამად ქართველი ხალხის წინაშე აღიმართა ბნელი ლანდივით ორი საშიშროება: ან სრული გაწყვეტა-განადგურება ყოველი მხრივ შემოსეულ მტერთაგან, ბრძოლის ველზე ნამუსიანი სიკვდილი, ან ქედის მოხრა, გამუსულმანება, მონობა და სრული გათქვეფა თურქ-ირანელთა ბნელ მორევში... ქართველ ხალხს აშინებს ეს ორი ლანდი. მას არ სურს არც სიკვდილი და არც მონობა. მას წყურია სიცოცხლე და მშვიდობიანი ცხოვრება. იგი მიისწრაფის

მზიან მომავლისაკენ... ამიტომაც ეძებს გამოსავალს. ეძებს ძლიერ მოკავშირეს, მფარველს... ჩვენც ხომ შევიფარეთ ერთ დროს სომხეთის ჩრდილო ნაწილი, შევიგუეთ ძმასავით სომხის ერი, ვიხსენიეთ თურქთა მიერ გაჟლეტისაგან.

აი სწორედ თურქ-ირანთა ძალმომრეობის გამო ქართლ-კახეთის მეფენი და მრავალი დიდებულნი იცქირებიან ჩრდილოეთით, უშვერენ ხელებს და ეშუდარებიან მფარველობას მოსკოვის ანუ რუსეთის ხელმწიფეს, რადგან სხვა გზასა და გამოსავალს ველარ მზერენ. პირველი ხელის გაშვერა დაიწყო კახეთიდან. ამ ორმოციოდე წლის წინად კახეთის მეფე ლეონმა პირველად მიმართა მოსკოვს და სთხოვა ჯარი და მფარველობა. ამის კვალს მიჰყვა მისი ძე ალექსანდრე მეორე, ორთავენი კი უნაყოფოდ. არავითარი დახმარება მათ მოსკოვიდან არ მიუღიათ. პირიქით, რუსთა ხელმწიფის ჩარევამ ივერიის საქმეებში ელჩების გამოგზავნით საშინლად გააბრაზა მძვინვარე შაჰ-აბაზ, რომლის ბრძანებით იქნა მოკლული თვით კახეთის მეფე ალექსანდრე და მისი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე, გიორგი.

ასევე შეემთხვა ქართლსაც. აქაც მოსკოვისაკენ ხელების პოტინს ემსხვერპლენ ქართლის მეფე გიორგი მეათე, რომელიც მოსწამლა თვით შაჰმ ნელი საწამლავით და მისი ვაჟი, მეფე ლუარსაბ მეორე, რომელიც ხელთ იგდო შაჰ-აბაზმა და მოაკვლევინა ასტრაბადში. ხოლო რაც შეეხება ჯერ კახეთისა და ახლა სრულიად ივერიის მეფეს, თეიმურაზ პირველს, როგორც მოგეხსენებათ, იგი უკვე ოც წელზე მეტია რაც გზავნის მოსკოვისაკენ ელჩებს დიდი ფეშქაშებით და მუხლმოყრით ემუდარება ერთმორწმუნე რუსთ ხელმწიფეს მფარველობასა და შველა-დახმარებას შაჰ-აბაზის წინააღმდეგ, მაგრამ დღემდე მას რუსეთიდან არავითარი დახმარება არ მიუღია.

დიდი მოურავის ხმას დაეტყო მღელვარება. შეისვენა მცირე ხნით და განაგრძო:

— დიახ, ბატონებო, ამ სამწუხარო მაგალითებმა ოთხ ათეულ წლის მანძილზე ნათლად დაგვანახვეს, რომ რუსეთის ხელმწიფეს ჩვენთვის არ ცხელა, ჩვენთვის არ სცალია... ჩვენ მისთვის ფრიად შორეული ქვეყანა ვართ. კიდეც რომ დიდად სურდეს, ვერ მოგვწვდება, ვერ დაგვეხმარება, რადგან ეს დახმარება მოითხოვს დიდ დროსა და დიდ ხარჯებს. ამიტომ ჩვენს მეფე-დიდებულთა მიერ ხელების შვერა ჩრდილოეთით მარტოოდენ ბავშვური ჩქარია, რასაც არა ერთხელ ვუმტკიცებდი ჩვენს მეფეებს, მაგრამ არ ისმინეს და დაღუპეს კიდეც ქვეყანა. კახეთი ხომ განადგურდა და კიდევ უარესი დღე ადგებოდა ქართლსა, მაგრამ იგი ორჯერ გადურჩა მძვინვარე შაჰის და მის უამრავ ლაშქარს, ხოლო წამებით ემსხვერპლენ კიდევ ამ დიდ საქ-

ეს ქეთევან დედოფალი, თეიმურაზის ორი ვაჟი და ჩემი პირმშო შვილი, ჩემი საყვარელი პაატა...

ჩამოწვა სიჩუმე, რომელიც შემდეგ დაარღვია გიორგი მეფემ:

— ბატონებო, უნდა გაუწყოთ, რომ ბევრი უცნაურობა მსმენია იმ შორეულ რუსებზე.

— დიახ, ბატონებო, რუსნი ახალი ხალხია, — ჩამოართვა სიტყვა დიდ მოურავმა, — იგი მხოლოდ ახლა ქმნის და აყალიბებს თავის სახელმწიფოს. მონღოლთ წინამძღოლის, ჩინგიზ ყაენის მიერ მეცამეტე საუკუნის დამდეგს დაპყრობილნი, სამას წელს იყვნენ მონღოლთა მონობის მძიმე უღელში გაბმულნი და მხოლოდ ამ სამოცი წლის წინად გაინთავისუფლეს თავი ამ მონობისაგან, რომელმაც მათ სულიერ ბუნებას დაადო მძიმე ტვიფარი. ეს ახალი სახელმწიფო დღეს იზრდება, იკრებს და ისრუტავს თავის გაბნეულ ტომებს, ნთქავს ქვეყნებს, იშლება ფართოდ, მოიწევს სამხრეთით, მზისკენ, სითბოსკენ, მოგორავს ნაყოფიერ ველებისაკენ და სწორედ მოსკოვის სამეფოს ასეთი სვლა ამინებს ფრიად ირანსა და თურქეთს. ამავედროს ივერიის მეფენი ემუდარებიან მას და ულებენ ფართოდ კავკასიონის კარებს, დარიალს... და, აი, სწორედ ეს აბრაზებთ საშინლად ხონთქარს და ყაენს. რუსნი რომ ნიაღვარივით გადმოეშვებიან ხევის კარით, განა ისინი შეჩერდებიან აქა?! არა, ბატონებო, საქართველო ფრიად მცირე ასპარეზია მათთვის. ისინი მალე გასწევენ სამხრეთით და აღმოსავლეთით.

— მაშ ჩვენი ხსნა აღარ ყოფილა, ბატონო მოურავო! — ფრთხილად წამოიძახა პაატა წულუკიძემ.

— რატომ, ბატონო პაატა! მცირე მოთმინება კიდევ და ყველაფერს მოგახსენებთ: სანამ მოაღწევდენ კავკასიონის ქედამდე, რუსებს დასჭირდებათ რამდენიმე საუკუნე მაინც. აი, ამ დროთი უნდა ვისარგებლოთ ჩვენ... რა გვეშველებაო, მეკითხებით, ბატონებო, მოგახსენებთ: ჩვენი ხალხის ხსნა მხოლოდ და მხოლოდ ერთობაშია, მთლიანობაში! უნდა შედუღდეს და გაერთიანდეს რვა ნაწილად დაფლეთილი საქართველო!... აი, ერთადერთი გზა და გამოსავალი იმ საბედისწერო მდგომარეობიდან, რაშიაც ჩაგვაყენა ბედის უკულმა ტრიალმა!... ეს ურყევი აზრი და რწმენა ჩამესახა გულსა და გონებაში იმ შორეულ ჟამიდან, ოდეს ოცი წლის ჭაბუკი ჩავუდეგ სათავეში ქართლის სამეფოს საქმეებს და საკმაო კარგად გავეცან ჩვენი ერის წარსულსა და უცხო ხელმწიფეთა ფარულ ზრახვებს... ხოლო შემდეგმა წლებმა, მრავალ ქვეყნების ხილვამ, ხანგრძლივ ომებმა და გამოცდილებამ კიდევ უფრო განამტკიცეს ჩემს არსებაში ეს აზრი და რწმენა... რარიგად უნდა მოხდეს ეს

გაერთიანება? ძველადაც კოლხეთიდან დაიწყო საქართველოს გაერთიანების დიადი საქმე და, სჩანს, ახლაც სწადია ეგ გვების, რათა ეს დიდებული საქმე მოხდეს აქედანვე...

— ეგ ფრიად საგულისხმოა! აბა რაოიგად უნდა მოხდეს ეს გაერთიანება ჩვენს სამეფოდან? — გააწყვეტია სიტყვა გაოცებულმა მეფემ.

— სულ ადვილად, მეფეო, სულ ადვილად! მოგეხსენებათ, რომ ქართლის კანონიერი მეფე ლუარსაბ ამოწყდა უძეოდ. დღეს ქართლ-კახეთის მეფედ ზის, ერისა და დიდებულთა სურვილის თანახმად, კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი. ხოლო მან ამ ოცი წლის მანძილზე ვერ გაამართლა ხალხისა და დიდებულთა იმედები. იგი ოდნავაც არ ზრუნავს სამეფოს საქმეებზე და მხოლოდ მთელ დროს ანდომებს ქეიფს, ნადირობას, ხატობაზე სიარულს, გურგენა მასხარასთან გართობას და ლექსების წერას. ასეთი ადამიანი, ბატონებო, არ არის მეფობის ღირსი და მან, ძალით თუ ნებით, უნდა დაუთმოს ადგილი ღირსეულ პიროვნებას. ასეთ პირად მიმაჩნიხართ თქვენ, დიდო მეფეო და თქვენი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე, ჭკვიანი და ნიჭიერი ალექსანდრე, რომელიც დედით ენათესავებოდა ქართლის ყოფილ მეფე ლუარსაბს.

აქ შეჩერდა დიდი მოურავი და გადახედა კრებას, მას სწადდა ამოეკითხა დამსწრეთა სახეზე, თუ რა შთაბეჭდილება მოახდინა მათზე ამ სიტყვებმა. დამსწრენი-კი ისხდენ მდუმარედ და დიდი ყურადღებით ისმენდენ სააკაძის სიტყვებს. მათ შუბლსა და სახეს ანათებდა ღრმა ფიქრი. სჩანდა, რომ ყველანი გაეტაცნა მოურავის აზრს და მის განსაჭვრეტად მკვეთრად მუშაობდა მათი გონება. დიდ მოურავმა ოდნავ შეისვენა და განაგრძო უფრო დაბალი ხმით:

— ივერიის ტახტის ღირსეული მემკვიდრე უკვე მოძებნილია. ეს არის ბატონიშვილი ალექსანდრე, რომელსაც თეიმურაზმა უნდა დაუთმოს ტახტი ნებით ან ძალით; თვითონ კი აირჩიოს სავანედ რომელიმე მონასტერი, რომლებიც ასე რიგად შეყვარებია ამ ბოლო ჟამს! აქ კი ამავედროს უნდა ვეცადოთ და შევუერთოთ იმერეთის სამეფოს სამთავრონი — გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი და სვანეთი. ამრიგად გაერთიანდება კოლხეთი. შემდეგ-კი კოლხეთ-ივერიის გაერთიანება ერთი სამეფო ფაენის ქვეშ მოხდება თავისთავად, — ღმერთმა ინებოს და დიდხანს აცოცხლოს ამიერით მთელი კოლხეთის მეფე გიორგი, ბრძენი, მამაცი და ხალხის მოჭირნახულე... რაც შეეხება მესხეთის შეერთებას, ისიც არაა შორეული საქმე. ხოლო გაერთიანებული

კოლხეთ-ივერი მალე გაიმართება წელში, გაძლიერდება ნივთიერად და სულიერად, ადვილად მოიგერიებს, როგორც მთის მტაცებელ ხალხებს, ისე ორ ვეშაპს, უკვე შისამჩნევად დასუსტებულ ირანს და თურქეთს.

— გისმინოს მაღალმა ღმერთმა და წმინდა გიორგიმ, გისმინოს!— უნებლიეთ წამოიძახეს ყველამ და კვლავ დადუმდენ გაოცებულნი.

მცირეხანს შემდეგ წამოდგა ქათალიკოსი ზაქარია და მეფის ნებართვით მიმართა დიდ მოურავს:

— ჩვენო სტუმარო, დიდო მოურავო! შენ იხსენ სამჯერ დაღუპვისაგან მთელი საქართველო, შენ გაბედე და შეებრძოლე ერთი მუჭა რაზმით ივერიაში შემოსეულ უამრავ მტერს... როცა არ მიიღეს შენი მაღალგონიერი რჩევა და მარაბდის ველზე დამარცხდა ჯარების მთავარსარდლად არჩეული მეფე თეიმურაზ, სათარეშო ბრძოლით შენ დაამარცხე მძვინვარე მტერი და განდევნე ივერიიდან. და ახლა კიდევ გვამცნევ დიდებულ აზრს საქართველოს გაერთიანებისა და განდიდების შესახებ; მწამს, რომ ამ უდიდეს საქმესაც შესძლებ შენ.

ამ სიტყვებით ქათალიკოსი გადაეხვია სააკაძეს მოწიწებით, ეამბორა შუბლზე. დიდი მოურავი ემთხვია მის წვერსა და მარჯვენას.

შემდეგ წამოდგა მიტროპოლიტი ანტონ ჭუთათელი და მიმართა დიდ მოურავს:

— მაღალ მეუფე ქათალიკოსის ჭეშმარიტებით აღსავსე სიტყვას დავსძენ მხოლოდ მას, რომ თვით განგებამ მოგავლინა შენ ქართველი ხალხის ნუგეშად, ქომაგად და მსხნელად ამ სისხლის წვიმების ხანაში. განგებამ არ ისურვა მხნე, მამაცი და უნიჭიერესი თესლის აღმოფხვრა და მოგავლინა შენ ივერ-კოლხეთის ტომთა საშველად და ქართლოსიანთა მოდგომის დიდების აღსადგენად!.. იკურთხოს შენი სახელი, შენი ხსენება უკუნითი უკუნისამდე, ამინ!..

ბოლოს წამოდგა თვით მეფე გიორგი და მიმართა დიდ მოურავს:

— დიდო სარდალო! იმერეთის მეფე გიორგი სავსებით იზიარებს ორ მაღალ მეუფეთა მიერ აქ შენდა მიმართ წარმოთქმულ სიბრძნე-ჭეშმარიტებით აღჭურვილ სიტყვებს! შენ მრავალ გზის იხსენ დაღუპვისაგან განწირული ერი, ასახელე იგი საქვეყნოდ და დათრგუნე მისი მძვინვარე მტრები. შენ მოდრიკე ირანის ლომი შაჰ-აბაზ დიდი და ოსმალეთის დიდი სულთანი. ოცი წლის ასაკიდან უკვე ოცდახუთი წელია, რაც უდგეხარ გუშაგად ესოდენ წამებულ ხალხს და მახვილით ხელში სთრგუნი შემოსეულ მტერთ, ამიტომაც მადლიერმა ხალხმა

ვიწოდა დიდი მოურავი. და ახლაც, ერის განკითხვის ჟამსა, შავბნელ ხანაში სისხლის წვიმებისა, ოდეს ბეწვზე ჰკიდია ერის სიცოცხლე, შენ მოგვევლინე. რომ ააშორო ქართლოსიანთ ტომთ დიდი უბედურება, მათი თავმოყრით, ერთად შედუღვით... იკურთხოს ეგ შენი მალალი აზრი, შენი ზრახვანი!

ამ სიტყვებით მივიდა მეფე დიდ მოურავთან, მხურვალედ ჩაიკრა გულში, აკოცა, როგორც ძმას და კვლავ დასვა ტახტზე თავის გვერდით.

ბ ა ზ ა ლ ე თ ი

მეორე დღეს იმერეთის მეფე და დიდებულნი დიდ მოურავთან ერთად შეუდგენ თათბირს თუ როგორ მოეყვანათ სისრულეში დიდი მოურავის გეგმა. უომრად არ წყდებოდა საქმე, საჭირო შეიქნა ბრძოლა და ძმათა შორის სისხლისღვრა. საჭირო იყო საიდუმლო და ფიცხელი მოქმედება, რომ არავითარი ეჭვი არ აეღოთ ივერიაში დიდი მოურავის მტრებს, მოულოდნელად დასცემოდენ თავზე, უეცარი შეტევით დაემარცხებიათ მეფე თეიმურაზ, გადმოეგდოთ ტახტიდან და დაესვათ მეფედ იმერთა ტახტის მემკვიდრე ალექსანდრე. ამ მიზნით სააკაძე თხოულობდა ხუთი ათას საუკეთესო მებრძოლთაგან შემდგარ ჯარს. იმედი ჰქონდა, რომ მესხეთ-ქართლიდან მას მიეშველებოდენ სამი ათასი კაცით მისი მომხრენი—იასე ქსნის. ერისთავი, ზაზა ციციშვილი, ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი, აზატი გლეხნი გიორგი ქავთარაძისა და თამაზ ქარსიძის სარდლობით, აგრეთვე ჯავახნი ელია დიასამიძის და დავით გოგორიშვილის მეთაურობით, რისთვისაც სასწრაფოდ აფრინა მათთან თავის ძმადფიცულნი, ამცნო საიდმულოდ თავის მიზნები, მოსთხოვა ჯარით დახმარება და დაუთქვა პაემანი.

იმერთა მეფე-დიდებულნი უკვე შეუდგენ სამზადისს და ჯარის შეგროვებას. თანაც დაჰყარეს ხმა, რომ მოელიან ახალციხიდან თურქთა ფაშის თავზე დასხმას და ჯარსაც ამიტომ აგროვებენ.

მაგრამ რასაც ასე უმალავდენ თეიმურაზ მეფესა და ზურაბ ერისთავს, არ დარჩათ მათ საიდუმლოდ.

საღამო ჟამს ვიღაც მხედარი ცხენით მიადგა დუშეთის სასახლეს, სადაც იმჟამად სცხოვრობდა ზურაბ ერისთავი. გალავნის წინ, ბჭეკართან გადმოხტა ცხენიდან და სთხოვა გუშაგს ეცნობებია დიდი თავადისთვის, რომ სწადდა მასთან ხლება ერთ ფრიად საიდუმლო საქმეზე. იგი მაშინვე მიიღო ზურაბმა თავის სენაკში და გადახედა ტახტზე მჯდომარემ თავის დიდრონი ბრიალა თვალებით, რითაც შეაკრთო ახლად მოსული, ჩოფურა სახის შუახნის კაცი, მოძველო შალის ჩოხაში გახვეული.

— ვინ ხარ შენ?—შეეკითხა რიხიანად ზვიადი ერისთავი და გააბოლა გრძელი ჩიბუხი.

— მე... შე, დიდო ბატონო, გორელი გახლავარ, გენო ხატისაშვილი. თქვენი დიდად ერთგული და კეთილის მოსურნე, — უთხრა მან ნელი ხმით, რომელშიაც კრთოდა შიში და კრძალვა. თანაც მიმოიხედა ირგვლივ, სხვა ხომ არავინ ისმენსო.

— საიდან მოდიხარ?

— ამჟამად გორიდან გეახლები, დიდო ბატონო, ხოლო გუშინ ჩამოვედი იმერეთიდან; ჩხარსა და ქუთაისში გახლდით, მთელი კვირა ცხვრისა და თხის ტყავებს ვყიდულობდი ჩემი დაბახანისათვის მეშად და სამოგვეად.

— ეგ არ არის ჩემთვის სანუკვარი. შენ მითხარ სხვა უფრო საგულისხმო ამბავი, თუ რამე იცი, — დაიგრგვინა ბოხი ხმით ზურაბმა.

შავი სქელი წვერი მოხდენით ეფინებოდა მის ფართო გულმკერდს. ახლად მოსული კვლავ შიშმა შეიპყრო. იგი თითქოს ნანობდა აქ მოსვლას, მაგრამ გაახსენდა თუ რა დიდი ჯილდო ელოდა მას და საამოდ გაუღიტინა გულში. მიმოიხედა კვალად, მიუახლოვდა ერისთავს და ძლივს გასაგონად მოახსენა:

— იქა, ბატონო ჩემო, დიდ მზადებაში არიან იმერთა მეფე და დიდი მოურავი. ჯარებს აგროვებენ... ხმა დადის, თითქო ოსმალებს ელიანო, მაგრამ ქუთათურ ვაჭრებს არ სჯერათ ეგა. იმათ საიდუმლოდ გადმომცეს, ქართლისაკენ აპირობენ ლაშქრობასაო. მეფე თეიმურაზის გადმოგდება სწადიათო...

ამ სიტყვების გაგონებაზე ზურაბ წამოვარდა ზეზე და მივარდა ახლად მოსულს. აცახცახებული გენო დაემხო იქვე.

— ნუ გეშინია, გენო, აღზდექ, არაფერს გერჩი. პირიქით, მადლობელი ვარ დიდად მაგ ამბავისთვის. აჰა, დაიჭი! — ამ სიტყვებთან მან ესროლა ოქროებით სავსე ქისა, რომელიც გენომ მარდად დაიჭირა.

— არა ვარ ღირსი, ჩემო ხელმწიფევ, ასეთი უხვი წყალობისა. ჯერ არაფერი მითქვამს ასეთი. უბრძანე შენს მონა გენოს და მზად არის ცეცხლსა და წყალში გადავარდეს შენი გულისთვის.

ერისთავმა გადახედა ოდნავ ზიზღით და მიმართა წყნარი ხმით:

— სთქვი ყველაფერი, რაც იცი, ნურაფერს დამალავ. ხომ იცი ჩემი სიუხვის ამბავი! კისრამდე ჩაგსვამ ოქროში, ყისრამდე!..

— დიდო ბატონო, რავა ღმერთი გამიწყრება და დავმალავ რასმეს, აბა ვის ვეტყვი სხვასა, თუ არა თქვენ?! ჯერ დავაპირე დიდი მეფე თეიმურაზის წინაშე ხლება, მაგრამ გადავიფიქრე და თქვენთან გეახელით, როგორც ჩემს დიდ მწყალობელთან და მეფის სიძესთან.

— კარგად გიფიქრია, ჩემო გენოვ! ეგრე სჯობდა. საჭირო იყო პირველად მე მცოდნოდა. იქ, კახეთში წასვლით დიდ ხიფათს წაეკი-

დებოდი გზაზე. ხომ იცი, ლეკებითა და ყაჩაღებით სავსეა შარა-გზები! გაგძარცვავდენ, მოგკლავდენ; შენც გაფუჭდებოდი ტყვილაუბრალოდ და ეს ჩვენი საქმეც წახდებოდა! რადგან ეგეთი ჭკვიანი ყოფილხარ, ამიტომ მიჩუქებია კიდევ შენთვის შეკაზმული ბედაური და ათი ერკემალი. ახლა კი მითხარ ყველაფერი.

უზომოდ გახარებულმა ხატისაშვილმა კვლავ დაუკოცნა მუხლები და დაიწყო:

— მთისა და არაგვის, დიდო ბატონო! როგორც მოგახსენეთ, მთელი კვირა ვახლდით იმერეთს. იქ ბევრი რამ ვნახე და ბევრიც გავიგონე, თუმცა, როგორც სჩანს, მეფე და დიდი მოურავი ფრიად საიდუმლოდ მოქმედებენ. უკვე შეუკრებიათ ხუთი ათასი რჩეული ვაჟკაცი. ო, რა ბიჭებია რომ განახათ, ბატონო! ერთი მეორეზე უკეთესნი. მაინც, რა ლამაზი ხალხია ამ იმერეთში ქალიან-კაციანად! რა კოხტა, რა ტანადი!... რა უხდებათ ვაჟებს გაჩეჩილი თმა, ხავერდის ფაფანაკი და შავი, მუქი ლურჯი მოსირმული მაუდის ჩოხა? რა ზრდილი ხალხია, რა გულიანი, რა ვაჟკაცნი!.. ქალებს ხომ ნულარ იკითხავთ! ზეცის ანგელოზებია, ბატონო ჩემო, კალმით ნახატი...

— მაგეებს თავი ანებე! იმერლები რაც არიან შენზე უკეთ ვიცი! — შეუტია ზურაბმა ენად ქცეულ გენოს. — შენ სხვა რამე მითხარი.

— სხვა რა მოგახსენოთ კიდევ, დიდო ბატონო! აქეთ მოდიან საომრად, მეფე თეიმურაზის წინააღმდეგ, სწადიათ მისი ტახტიდან ჩამოგდება და სხვა მეფის დაჯენა.

— ვისი, ჩემო გენო? — დაუყვავა ზურაბმა.

— ვისი, ჩემო ბატონო, და... — აქ შეჩერდა აეშაგი.

— ჰო, ვისი? თვით იმერთა მეფე გიორგის ხომ არა?

— არა, ჩემო ბატონო, ვგონებ მისი ვაჟი ალექსანდრე სწადიათ ივერიის მეფედ.

— ალექსანდრე?! ნამდვილად იცი?! — შეეკითხა გაკვირვებული ზურაბ.

— ასე გადმომცა საიდუმლოდ ჩემმა ნათლიმამამ.

— იმან კი საიდან გაიგო? — შეეკითხა ერისთავი.

— მისი მკვიდრი დისწულია გიორგი მეფის მასხარა. აბა იმას რა გამოეპარება სასახლეში, დიდი ოსტატი და ყურმახვილი ვინმეა. მას უთქვამს საიდუმლოდ მისთვის.

ზურაბ ერისთავი მეტად ჩააფიქრა ამ ამბებმა. იგი მიხვდა ყველაფერს. ზურაბმა ადრევე იცოდა დიდი მოურავის გეგმები საქართველოს გაერთიანების შესახებ. ამ გაერთიანებით ეღებოდა ბოლო ივერიელებში დიდი თავადების თავაშვებულ ფარფაშს, მათ ურთიერთ რბევას, ხალხის ცარცვას და ტანჯვებს. ამ სახით ბოლო ეღებოდა მის გაღვიძებულ მადას და ბატონობას თუშ-ფშავ-ხევსურებზე. მას

თვალი ფლავა აგრეთვე ქსნის ხეობასა და სამეხრანოზე. ამ ზვიადი თავადის ოცნება კიდევ უფრო შორს მიდიოდა. ის სიძე იყო მეფე თეიმურაზისა მან კარგათ იცოდა ამ მეფის სილაჩრე. ზურაბს ბევრი გავლენიანი მომხრენი ჰყავდა ქართლსა, კახეთსა და ირანშიაც. ვის იცის ერთ დროს რა მოხდებოდა, როგორ შეიცვლებოდა მისი ბედი! იქნებ ბაგრატიონთა გვარს ალაგი დაეთმო ერისთავის ვარისათვის ივერიის ტახტზე?! და ამ დიდ იმედებს აქარწყლებს ახლა ვინ? მისი საკუთარი სიძე, ძმადფიცული, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე... და ამას შესძლებს იგი, თუ დროით არ იქნა მიღებული საჭირო ზომები. ახლა ზურაბ ნანობდა დიდათ, რომ გადიმტერა დიდი მოურავი. მაგრამ გვიანლა იყო. იგი გამოერკვა ღრმა ფიქრს შემდეგ და დააშტერა თვალები გენოს. თითქო პირველად ხედავსო.

— გენო! ხომ კარგათ გახსოვს რაც მითხარ?--შეგრგვინა ერისთავმა.

— როგორ არ მახსოვს, ბატონო!

— ჰო და ჩემი სურვილია დაივიწყო! აღმოიფხვრა ხსოვნიდან. კრინტი არ დასძრა სულიერთან. არსად წამოგცდეს... არც ისა სთქვა, რომ აქ მოხველ, ხომ გესმის?

— მესმის, დიდო ბატონო, დავმუნჯდები, პირში წყალს ჩავიგუბებ...

— ეგრე, გენო, ეგრე! ჭკვიანი ყოფილხარ. ამალამ აქ დარჩები, ხვალ დილის რიჟრაჟზე წახვალ.

ზურაბმა შემოკრა ტაში. შემოვიდა ფარეში და დადგა კარებთან.

— ციხისთავს დამიძახე!

— ეხლავე, დიდო ბატონო. — ამ სიტყვებით გავარდა ბიჭი. კარებში უცებ გაჩნდა ხანში შესული ვაჟკაცი.

— ედიშერ, წაიყვანე ეს ჩვენი სტუმარი და კარგად გაუმასპინძლდი. ხვალ დილის რიჟრაჟზე გაისტუმრე. შესვი საუკეთესო შეკაზმულ ბედაურზე, თანაც გაატანე ათი ერკემალი, მაგის საჩუქარია. გაჰყევ, გენო!

აეშაგი მადლობის გადახდით გაჰყვა ციხისთავს.

ზურაბ ჩამოჯდა ტახტზე, მოუკიდა ჩიბუხს ცეცხლი კვეს-აბედით, გააბოლა ორ-სამჯერ და უნებლიეთ ჩაიფლა ფიქრებში.

— ხედავ, რა სწადია მოურავს! ხედავ, რა მახეს გვიგებს! მაგრამ ვინ იცის! იქნებ თვით გაებას ეგ ფრთხილი მელა თავის ხაფანგში... ბედი მწყალობს. ამ გენოს რომ არ ეთქვა, ხომ მძინარეს დაგვესხმოდა თავზე და მოგვსპობდა ერთიანად; დაილოცოს უფალო შენი სახელი! ახლავე უნდა ვაცნობო ჩემს სიმამრს, მეფე თეიმურაზს: დროით უნდა მივიღოთ ზომები... ვისმეს გაგზავნა, ან ბარათის მიწერა შეუძლებელია...

ასეთმა ფიქრებმა შორს გაიტაცეს არაგვის ერისთავი. უცებ წამოიჭრა ზეზე და შემოიკრა შუბლზე ხელი. რაღაც აზრმა გაუბრწყინა სახე.

— ოჰ, რა სიბრიყვეს ჩავდივარ! როგორ შეიძლება მისი გაშვება! ვინაა თავდები, რომ არ გამცემს! რომ არ აუწყებს დიდ მოურავს, რომ ჩვენ უკვე ვიცით მისი საიდუმლო! ამით ხომ კიდევ ბევრად მეტ ჯილდოს მიიღებს ვიდრე მივეცი!

ზურაბმა ისევ შემოჰკრა ტაში. შემოვიდა ფარეში.

— მიხმე ციხისთავი!

— ეხლავე, დიდო ბატონო! — და გავარდა გარეთ.

— რას მიბრძანებთ, ბატონო? — შეეკითხა ციხისთავი.

— ის კაცი არ გაუშვა. დაამწყვდიე ახლავე ჩუმად სასახლის სარდაფში და კარგად გაუფრთხილდი. არ გაგეპაროს, თორემ დიდ ხიფათში ჩავვარდებით ყველანი. ისე კი მოუარე, ასაზრდოვე კარგად. შენს მეტმა არავინ იქონიოს მასთან კავშირი. ხომ გესმის!

— მესმის, ბატონო!

— ხვალ დილით ადრე კახეთს მივალ თიანეთით. მომიმზადეთ მხლებელნი, ბევრი არ მინდა, ათი მეყოფის.

— მზად იქნება, ბატონო. სხვას რას მიბრძანებ?

— აქედან ფეხი არ დასძრა, არსად წახვიდე, ტყვეებს გაუფრთხილდი, უფროორე გენოს. რა ისმის მთებიდან?

— სიწყნარეა ჯერჯერობით, სიმშვიდე. მხოლოდ კბილებს ილესვენ, მარტოოდენ გვეშინიან.

— არაფერია. მოვლენ გონს! მიხმე თუშ-ფშავ-ხევსურთა მეთაურნი. მესამე დღეს აქ ვარ გაჩენილი, დრო აღარ ითმენს...

— რა ამბავია ნეტა, ბატონო?

— ჯერ ვერ გეტყვი, მალე გაიგებ. საიდუმლოა ფრიად. ხიფათი გველის, დიდი ხიფათი... მზად უნდა ვიყოთ... ჩვენს საყმოდან რამდენს გავიყვანთ, თუ საჭიროებამ მოითხოვა?

— ორი ათასამდე რჩეულ ვაჟკაცს.

— კეთილი. მთა რამდენს მოგვცემს?

— თუშ-ფშავ-ხევსურეთი სამი ათას საუკეთესო მებრძოლს.

— მაშ, სულ ხუთი ათასი, საკმარისია. ერთ ამდენს კახეთში შეკრებთ. ქართლიც მოგვაწვდენს ამდენსავე, თუ საჭირო იქნა. ვფიქრობ კი საჭირო გახდება... ოო, მიფრთხილდი, მოურავო. — გაიფიქრა გუნებაში, გაიარა ოთახში და გააბოლა ჩიბუხი.

***

ოქტომბრის ხასხასა დილაა. მზე ოქროს სხივებით აცხუნებს კახეთის ტურფა ბუნებას. ხალხს დაუმთავრებია რთველი და მინდვრად გაუბამთ გრძელი გუთნეული. **არის** შოლტის ტკაცანი და ურმული

ლალინი. ამდროს ბერუმის სასახლის ვრცელ აივანზე ნოხდოშაკებით ლბილად მოგებულ ტახტზე ზის ფეამოკეცილი, აბრეშუმის გრძელ ხალათში გახვეული, შავწვერა შუახნის კაცი, თავზე თათრული წესით ჩალმა მოხვეული; წინ უდგას პაწია მაგიდა, ხელთ უპყრია ორბის კალამი და სწერს ეტრატზე რაღაც ლექსებს. გვერდით, ორი მხრივ უწყვია დიდრონი მუთაქები ხელების დასაბჯენად. ხანდახმით შეჩერდება იგი რითმის ძებნაში და კვლავ შეუდგება წერას.

— საუზმე მზად გახლავთ, დიდო მეფეო, — მოახსენა აივანზე გამოსულ სახლთუხუცესმა ჩოლოყაშვილმა, — აქ მიირთმევთ თუ შიგნით მობრძანდებით?

— ოჰ, რა დროს შემიშალე ხელი, ჩემო ბიძინა! ლექსები წყალივით მომდინარეობდა. უხეირო ხალხი ხართ ეს კარისკაცები; მუდამ ხელს მიშლით, ერთი წუთით არ მაცლით დავწერო რამე... ოჰ, ძნელი ყოფილა ერთსადაიმავე დროს მეფობა და შგოსნობა!

— რას სწერთ, ბატონო, ეს ერთი კვირაა ასე გატაცებით, რომ აღარც ჭამა გახსოვთ და აღარც სმა, არც ძილი და მოსვენება.

— რასა ვწერ და „ვარდ-ბულბულიანს“, ჩემო ბიძინა. ო, რომ იცოდე რა პოემაა, რა პოემა! აი, წაგიკითხავ! მაგრამ არა, ჯერ დედოფალსა და კარისკაცებს სთხოვე, ჩემს ჭკვიან გურგენას დამიძახე და ყველას ერთგზობად წაგიკითხავთ. ეე, ეს ვინ მოაქროლებს ბედაურს ასე გამალებით! ნუ თუ ზურაბია? იმას ჰგავს! — წამოიძახა მეფემ გაკვირვებით და შესცვალა საუბრის კილო.

— დიახ, ნამდვილად ზურაბი გახლავთ, თქვენი სიძე. მეტად მოიჩქარის. ეტყობა საშური საქმე აქვს.

ამასობაში ზურაბმა შემოაქროლა თავის მერანი სასახლის ვრცელ ეზოში, გადმოხტა მარდად ცხენიდან და აირბინა კიბე.

— ვაშად მოხველ, ჩემო ძვირფასო სიძე! ფრიად მიამა შენი ნახვა. ესეცაა ჩემი ახალი პოემა „ვარდ-ბულბულიანი“-ს კითხვას ვაპირებდი და ბარემ შენც დაესწარ. შენ მოგწონს ჩემი „ხილთა-ქება“? აბა ახლა ეს ნახე როგორია! შერცხვეს ამ ჩემს ლექსთან შენი რუსთველი! გურგენას უკვე წავუკითხე ნაწილი და დიდად აქო!

გურგენას ხსენებაზე უცნაურად დაიღმიჭა ზურაბ ერისთავი და მოახსენა ოდნავ წყენით:

— ივერის მეფევ! თქვენ ლექსაობთ, ნადირობთ და გურგენა მასხარასთან ერთობით, ამდროს კი ლამის მოურავმან ტახტი გამოგაცალოსთ ხელიდან... რა დროს ლექსები და გურგენაა, დალოცვილო!

ამის გამგონე თეიმურაზ მოიღუშა სახეზე, დაჭყიტა თვალები და შეეკითხა:

— რას მეხუმრებით, ჩემო სიძევ! მოურავი კარგახანია მოვინელეთ და დავასამარეთ; ის უკვე მეოთხე თვეა იმერეთსაა გადახვეწილი ცოლ-შვილით.

— და, აი, სწორედ იქიდან გვპირდება თავზე მეხის დატეხას!

— რაშია საქმე, ალბად გაიგე რამე, ხომ? — შეეკითხა მეფე შეკრთომით.

— დიახ, ვიცი ზოგი რამ, ბატონო ჩემო, და გთხოვ მომისმინო საიდუმლოდ.

თეიმურაზს ფერი ეცვალა. მან უცებ ჩაკეტა მაგიდის ყუთში თავის ახალი პოემა, მოხვია ხელი ზურაბს და წაიყვანა სენაკისაკენ. კარებთან მოიბრუნა პირი და მიაძახა სახლთუხუცესს:

— ბიძინა, სუფრა აქ გაშალონ, აივანზე და ჩემი საუკეთესო საფერავი მოხადონ. ჩვენ მალე გამოვალთ. ხვალ დილით-კი სანადიროდ წავალთ, აცნობე ბაზიერთუხუცეს ბარძიმს.

ამ სიტყვებით მეფემ შეიყვანა ზურაბ თავის საიდუმლო სენაკში და გადარაზა კარები.

— რაშია საქმე, ჩემო სიძევ!

— რაშია და სააკაძე მოდის იმერთა რჩეული ჯარით. გვიპირებს მოულოდნელ თავზე დაცემას, დატყვევებას, სამეფოს წართმევას, განადგურებას, იმერთა ბაბატონებას.

— მერე ვის სთავაზობს ჩემს ტახტსა? იმერთა მეფე გიორგის?

— არა, ბატონო, მის ვაჟს, ალექსანდრეს.

— შეუძლებელია! ვითარ გაბედავს მოურავი ასეთ რამეებს!

— სააკაძეს აქვს საამისო გამბედაობა!

— დაუჯერებელი ამბავია... მერე იმერთა მეფე თანაუგრძნობს?

— რატომაც არა! რას კარგავს! იძენს კი ბევრს რამეს. მისი შვილი ჯერ გახდება ქართლ-კახეთის მეფედ, შემდეგ მთელი კოლხეთი თავისთავად შეუერთდება, როგორც კანონიერ მემკვიდრეს. რაც შეეხება მესხეთს, იმასაც ადვილად ჩაიგდებენ ხელში, თუ კი დიდი მოურავი გვერდით ეყოლა. მით უმეტეს რომ თურქეთი საკმაოდ დასუსტებულია ამჟამად და არც ირანია უკეთეს ყოფაში.

— მერე ჩვენ რა ვქნათ? როგორ მოვიქცეთ? — შეეკითხა საკმაოდ შეშინებული თეიმურაზ.

— აი, ამისთვის მოველ აქ, რომ ესევე შეგეკითხო!

— აბა მე რა უნდა მკითხო, ჩემო სიძევ! ასეთ რამეებში შენ უკეთა ხარ დახელოვნებული. მაგ შენი დიდი ნიჭით, გონიერებით და სიმამაცით აჭარბებ კიდეც დიდ მოურავს. და თუ ის გავსწირე სასიკვდილოდ, უფრო შენთვის, რათა უიმისოდ უფრო გაშლილიყო ივერიაში შენი დიდი ნიჭი და სამხედრო გენიოსობა, ჩემო ალექ-

სანდრე მაკედონელო, — მოუქონა თავი ზურაბ ერისთავს ამ დათაფლულ-სიტყვებით, — ხოლო ეგ მითხარ, რარიგ გაიგე ეს ამბავი, ან რამ-დენად მართალია იგი?

— გუშინწინ ღამით ერთმა საიმედო პირმა, იმერეთით ჩამოსულმა, მომიღო ეს ამბავი.

— ის პირი სადაა? რად არ მოიყვანე?

— მისი გაშვება, ან აქ მოყვანა ყოვლად შეუძლებელია! არ მწადს გახმიანდეს ეს საქმე. აქ საჭიროა დიდი სიფრთხილე და საიდუმლოს დაცვა, რომ არაფერი მივიდეს მოურავის ყურამდე, რაიმე გუმანი არ აიღოს. დეე, იგი ფიქრობდეს, რომ ჩვენ გვძინავს მოსვენებით, რომ არაფერი ვიცით, რათა თვით გავაბათ ჩვენთვის დაგებულ ხაფანგში ის ოსტატი მელა. და, თუ მან იყნოსა, რომ ჩვენ უკვე გავიგეთ ეს ამბავი, ო, მაშინ დაიღუბა ჩვენი საქმე! ის ფიცხლავ შესცვლის თა-ვის გეგმას და ისეთ საქმეს დაგვამცხრობს თავზე, რომ ხარება დღე მოგონილი იყოს მასთან. აი, სწორედ მაშინ დაიღუპება ჩვენი საქმე!

— მაშ, როგორ მოვიქცეთ, სიძევ? გვირჩიე რამე, დიდო სარდალო!

— როგორც გავიგე, ის მოდის მცირე ჯარით, ხუთი ათას კა-ცამდე, ალბად ქართლშიაც მოაგროვებს ხელდახელ სამიათასამდე. სულ ეყოლება რვა ათასამდე მხედარი. ჩვენ-კი უნდა ვეცადოთ, რომ გვყავდეს არა ნაკლებ ხუთმეტი ათასი საუკეთესო მებრძოლისა; მას-თან უნდა გავმაგრდეთ ბუნებრივად კარგად დაცულ ალაგებში, ვე-ცადოთ შოვამწყვდიოთ იქა და მივცეთ ცეცხლი ორი მხრივ: ზემო-დან მთის ხალხებმა, ხოლო ქვემოდან შენმა ჯარმა. იცოცხლე, ჩვენ მსსპინძლობა გავუწიოთ საკაძის სტუმრებს — თავხედ იმერლებს! ერთ მთხრობელს არ გავუშვებთ თუ კაცი ვარ და ეს ულვაში მსხმია, თა-ნაც თვით ჩემს სიძეს, ბატონ მოურავს, ისეთ ხაფანგს ვუგებ, რომ ცოცხალი იქედან ვერ წამივა.

— რა არის ასეთი, დიდებულო სიძევ?

— ჯერ ვერ გეტყვი, სამწუხაროდ, თავის დროზე გამცნევ ყვე-ლაფერს.

— ახლა რა ვიგულოთ, როგორ შევუდგეთ სამზადისს?

— დაუყონებლივ უნდა შევკრიბოთ მთისა და ბარის თავი-კაცები და ფრიად საიდუმლოდ ვაუწყოთ, რომ თავს გვესხმიან ოსმალნი ახალციხიდან, ამიტომ სასწრაფოდ უნდა შეიკრიბოს ხუთმეტი ან ოცი ათასი საუკეთესო მეომარი, ხოლო დიდი მოურავის მიზნებს მათ გავაცნობ მას შემდეგ, როცა იგი უკვე შემოვა ქართლში იმერთა ჯარით. მაშინ ავუხსნი მთელ ჯარს, რომ ივერიის ხალხს ულალატა გიორგი სააკაძემ, განგვიდგა ჩვენა, მიესყიდა იმერეთის მეფეს და ახლა მოჰყავს იქაური ჯარი, რათა დაიპყროს მთელი

ივერი, გადმოაგდოს ტახტიდან ჩვენი კურთხეული მეფე თეიმურაზ, ქეთევან წამებულის ღირსეული ვაჟი, ხოლო მის ნაცვლად სწადია ტახტზე დასვას მეფედ ალექსანდრე ბატონიშვილი ამრიგად, მთელი ქართლ-კახეთი აქციოს ვიღაც ფხიკიან იმერთა ყმათა და მონად.

— ო, ვენაცვალე მაგ შენს სიბრძნეს, ჩემო სიძევ!—შესძახა აღტაცებულმა მეფემ.

სიძე-სიმამრი გრძნობით გადაეხვიენ ერთმანეთს. შემდეგ ფრიად კმაყოფილნი გავიდენ აივანზე, სადაც ელოდათ საუკეთესო კახური ღვინოებით და ნამზადებით აფერადებული სუფრა.

* * *

მეორე დღიდანვე ზურაბ ერისთავი შეუდგა მზადებას. მან ყოველ მხრივ აფრინა კაცები. დაიბარა მეთაურნი, ამცნო თუ რა დიდ განსაცდელშია ჩავარდნილი ქართლ-კახეთი თურქთაგან, რომელნიც ემუქრებიან თავდასხმას ახალციხიდან. ათ დღეში მან შეკრიბა თორმეტი ათასი რჩეული ვაჟკაცი კარგად შეიარაღებულნი და დააბინავა სიმაგრეებში ბაზალეთის ტბის მახლობლად. ხოლო ხუთიათასამდე კაცი დამალა მარქაფად ზემო-ავჭალაში. ამრიგად მომზადებული ის ელოდა საკაძეს.

მეორე მხრივ იმერთა ჯარები მოგროვდენ კორტოხთან, გადვიდნენ მთაზედ და დაეშვენ ქართლში. მათ მოუძღოდა ჯუბა-ჯავშნით მოსილი დიდი მოურავი, შავ რაშზე მჯდომარე. იგი განიცდიდა სულიერ ქენჯნას: მისი მიზეზით უნდა მომხდარიყო კოლხ-ივერთა შეტაკებანი, უნდა დაღვრილიყო მოძმეთა სისხლი. გმირს მიჰყავდა იმერთა ჯარი იმ ხალხის წინააღმდეგ, რომლის მრავალჯერ გადასარჩენად ის არ ზოგავდა საკუთარ თავს და ცოლშვილს ოცი წლის მანძილზე. დიდი მოურავის გულში ტრიალებდა საშინელი სახმილი. ხაშურთან მას შეუერთდა ხუთასი კაცით მესხეთის განთქმული სარდალი, ფრიად მამაცი და ახოვანი დავით გოგორიშვილი.

ქალაქ გორთან საკაძემ გაიგო, რომ თეიმურაზ მეფემ და ზურაბ ერისთავმა უკვე იციან მისი ფარული გეგმები და კარგად მომზადებულნი, დიდი ჯარით, ელიან მას სიმაგრეებში ბაზალეთის ზემოდ. ამას კი არ მოელოდა დიდი მოურავი; მძიმე საგონებელში ჩავარდა ივი. ის აშკარად მზერდა, რომ ეს გარემოება საფრთხეში აყენებდა მის, შედარებით მცირე, ჯარს. იმედი ჰქონდა, რომ მცხეთასთან მას შეუერთდებოდენ საკმაო დიდი ჯარით მისი მომხრენი, ნამდვილად კი მოუვიდა მხოლოდ ათასი კაცი. ასე მცირე ჯარით იგი უნდა შებრძოლებოდა თითქმის სამჯერ მეტ მოწინააღმდეგეს, რომელსაც სარ-

ლლობდა ზურაბ ერისთავი; ამან კი კარგად იცოდა დიდი მოურავის სამხედრო ფანდები. უკან დახევა ან შეჩერება აღარ შეიძლებოდა, რადგან მსუბუქად და მცირე ნუზლით წამოსული იმერნი ჩაქაროდენ ბრძოლას.

დიდ მოურავმა დასტოვა მცხეთასთან ზურგის გასამაგრებლად ქართველი რაზმი, ათასი კაცი, იასე ქსნის ერისთავისა და ქაიხოსრო მუხრანბატონის სარდლობით, ხოლო თვითონ ხუთიათას ხუთასი კაცით გასწია დუშეთისაკენ. სააკაძე გაჩერდა სამუხრანოს ველზე და სცადა როგორმე ჩამოეტყუებია ზურაბ ერისთავი, მაგრამ ივი არ იძროდა ადგილიდან. ის მშვენივრად გრძნობდა თავს სიმაგრეებსა და აგებულ ბინებში ბაზალეთის ტბასთან. ზურაბმა კარგად იცოდა, რომ გაშლილ ბრძოლაში დამარცხდებოდა თუნდაც სამჯერ მეტი ჯარითაც. ამიტომ არ სტოვებდა თავის ბანაკს. აქეთ კი სააკაძეს სულს უწუხებდენ იმერნი, მოითხოვდენ შეტევას და ომის საჩქაროდ გათავებას, მით უმეტეს, რომ უკვე დგებოდა ნოემბერი წვიმებით და ცივი დღეებით. ვერავითარმა თხოვნა-მუდარამ ვერ შეაჩერა ისინი! დიდი მოურავი იძულებული გახდა დაეთმო მათთვის. ივი გაუძღვა თავის მცირე ჯარს დუშეთისაკენ.

შუა გზაზე მოიღუშა ცა; დაბერა შემოდგომის ცივმა ქარმა; მოედო მთებს სქელი, შავი ღრუბელი, წამოვიდა თქეში წვიმა. დასველდა მთლიანად სააკაძის ჯარი. ძლიერი წვიმა სცემდა მათ თავსა და პირში, ცივი ქარი უვლიდა ძვალსა და რბილში. ცხენი და კაცი ეფლობოდენ მუხლამდე ლაფში. ამრიგად, ფრიად გაწამებული და დაღლილ-დაქანცული ჯარი მიუახლოვდა ბაზალეთის ტბას, რომლის მეზობლად იყო გამაგრებული ზურაბის ლაშქარი, დასვენებული და თბილ ბინებში შეფარებული. სააკაძემ შეაჩერა აქ თავის დაქანცულ-დალუშბული ჯარი, მოატანია ბლომად შეშა და ააგზნებია რამდენიმე ალაგს დიდი კოცონი, კაცის და ცხენის გასაშრობ-გასათბობად.

მზვერავთა მეოხებით ზურაბმა გაიგო მაშინვე დიდი მოურავის მოსვლა. იგი აშკარად მზერდა, თუ რა საშინელ ყოფაში იყო ეს ახლად მოსული ჯარი. ამიტომ იმ წამსვე დასძრა თავის ლაშქარი და შეუტია გამგელებით სააკაძის დაქანცულ მხედართა. შეიქნა ხელჩართული ომი, ბრძოლა მედგარი და საზარელი... ქართველები დაერიენ ერთიმეორეს გასაქელეტად. სოველი მიწა იღებებოდა წითლად მოძმეთა სისხლით. ზეცა თითქო მოსთქვამდა ამ საშინელებას და უშვებდა ძირს თქეშსა და ღვართქაფს. აი, ამდროს იყო ხაპერო დიდი მოურავის შეუქარე ხმა და მედგარი იერიშები. და სწორედ ამდროს აუ[illegible] გული მას, დაუშვა ძირს ამოწვდილი ხმალი; ვერ გაიმეტა ზურაბის ჯარი, ვერ ალმართა ქართლ-კახთა წინააღმდეგ ის მახვილი,

რომელიც თითქმის სამ ათეულ წლის მანძილზე ჟლეტდა ივერთ მტრებს. ამჟამად გულმა სძლია გონებას. მან მოახდინა საჭირო განკარგულება ბრძოლის შესახებ და თვით შეეფარა კარავს, რომ არ ემზირა მოძმეთა შორის ბრძოლისათვის. ხოლო ჯარის გასამხნევად შემოსა თავის ჩაფხუტით და ჯუბა-ჯავშნით მესხეთის სახელოვანი ვაჟკაცი, ბუმბერაზი დავით გოგირიშვილი, მისცა თავის იარაღი, შესვა თავის ცხენზე და უბრძანა ჯარის სარდლობა. გოგორიშვილი თავის რაზმებით საოცარი რიხით ეძგერა ზურაბის ლაშქარს, რომელიც აირია მის დანახვაზე, რადგან ორივე მხარემ იგი მიიღო დიდ მოურავად. გოგორიშვილის სიმამაცემ და თავგანწირვით ბრძოლამ მეტად გაამხნევა საკაძის ჯარი. ამან მედგარი იერიშით შეუტია ზურაბის ლაშქარს და რამდენიმე ალაგს არია კიდეც მისი რაზმები. მაგრამ ვერაგ ზურაბ ერისთავს წინასწარ ჩაესაფრა ერთ ფარულ ალაგას საკაძისათვის მკვლელნი ედიშა ვაჩნაძის თაოსნობით. მათი მიზანი იყო რითიმე მოეტყუებიათ დიდი მოურავი და მოეკლათ. ასეც მოხდა. ზურაბმა ოსტატურად წაიტყუა იმ ალაგისკენ გოგორიშვილი მარტოდ და შემოახვია მკვლელნი.

— შესდეგ, მოურავო! — შესძახა მოხევე კობიაშვილმა და ჩასცა შუბი. შეთქმულებმა დაუშინეს გოგორიშვილს შუბი და ხმალი, მარ. იარაღი ვერას აკლებდა მის მაგარ ჯავშანს. მესხეთის გმირი ტრიალებდა მათ შორის და იბრძოდა ლომივით. მან იმსხვერპლა კიდეც რამდენიმე კაცი. ამდროს უცებ დაეტაკა მას გვერდიდან ხმალამოწვდილი ზურაბ ერისთავი, შემოჰკრა მახვილი იმ ალაგს, სადაც არ იყო ჯავშნით ფარული და მოჰკვეთა ბარკალი. გულწასულ გოგორიშვილს დაესიენ შეთქმულები და აჰკაფეს მთლიანად სრული რწმენით, რომ ჰკლავდენ დიდ მოურავს.

— მოჰკლეს გიორგი! მოჰკლეს დიდი მოურავი!..—ეს ხმა გლოვის ზარივით მოედო საკაძის ჯარს, იგი აიტანა შიშმა. მას მოუკლეს დიდი სარდალი. ამ ცნობამ სულით დასცა ბრძოლით და ცუდი ამინდით დაქანცული მხედრობა. იგი აირია და დაიხია უკან. პირიქით, ამ ამბავმა ააფრთოვანა ზურაბის ჯარი. იგი საოცარი იერიშით მიეტია მტერს. ამ გალაღებულ ლაშქარს წინ უღიოდა ვერაგი ზურაბ, მოაპობდა მტრის რაზმებს და მკვეთრი ხმლით კაფავდა კაცსა და ცხენს.

დადგა განკითხვის ჟამი. საკაძე აშკარად მზერდა, რომ აგებდა ბრძოლას და მით ბოლო ეღებოდა მის მიზანს. კიდევ მცირე ხანი და გათავდებოდა ყველაფერი. დიდი მოურავი წამოვარდა ზეზე, ელვის სისწრაფით მოახტა ცხენს, იძრო ხმალი და უჩაფხუტოთ, პერანგდილი შევარდა ზურაბის ჯარში. ვრგვინვასავით მოედო მიდამოს მისი ხმა.

ერთი შეტევით არია ერთმანეთში მტრის რაზმები. ადვილად შესაძლოა დამთავრებულიყო საქმე მოურავის გამარჯვებით, რომ არ შეეშალა ხელი ორ გარემოებას: ეს იყო თეიმურაზ და ჩასაფრებული მკვლელნი. ცხარე ბრძოლის დროს სააკაძეს წინ შეეფეთა თეიმურაზ მეფე მცველებით, მან მოკურცხლა გმირის დანახვაზე. მოურავს შეეძლო დაწეოდა და მოეკლა იგი. მისი მოკვლით კი თავზარს დასცემდა ოვერთა ლაშქარს. მაგრამ, აქაც დასძლია გულჩვილობამ. სააკაძემ ვერ გაიმეტა იგი: მან ვერ გაიმეტა მოსაკლავად ვერც თეიმურაზ და ვერც ზურაბ. ამათ კი ორჯერ გაიმეტეს იგი და ახლაც დაასხეს თავზე მკვლელნი.

დიდ მოურავის დანახვამ და ასეთ იერიშებმა განცვიფრებაში მოიყვანა ორივ მებრძოლი მხარე. შედრკა ზურაბის მხედრობა, გამხნევდა სააკაძის ჯარი! ზურაბმაც იხილა იგი გმირი, მიხვდა თავის შეცდომას. მან სასწრაფოდ მიუსია დიდ მოურავს შეთქმულნი.

— შესდეგ, მოურავო! — შესძახა გმირს ედიშა ვაჩნაძემ და მოუქნია ხმალი. სააკაძე დაიჭრა მკლავში. გამწარებულმა მაშინვე ჩამოაგდო ცხენიდან ედიშა ვაჩნაძე და გაუპო თავი. გმირმა სასწრაფოდ ჯაფანტა შეთქმულნი და კვლავ შეუტია მტრის რაზმებს.

უჯავშნო მოურავი დაიჭრა კიდევ მძიმედ ორ-სამ ალაგას. ის იცლებოდა სისხლით. კიდევ ორ-სამჯერ გაიქნია ხმალი და გულწასული დაეცა ძირს. ერთგულ ფაქაცებმა სტაცეს ხელი, უმაგალითო თავგანწირვით გააპეს ზურაბის ჯარი და გაიყვანეს სამშვიდობოს.

გალალებულ ზურაბმა მედგრად შეუტია უსარდლოდ დარჩენილ იმერთა მხედრობას...

გადარჩა სიკვდილს დიდი მოურავი, ხოლო დამარცხდა მისი ჯარი...

ᲔᲞᲘᲚᲝᲒᲘ

ბაზალეთის საბედისწერო მარცხის შემდეგ გიორგი სააკაძეს ძალარ ედგომებოდა სამშობლოში. ის უნდა გაცლოდა დროებით მაინც მთელი ოჯახით საქართველოს და შეფარებოდა რომელიმე მძლავრ სახელმწიფოს. ასეთი იყვნენ იმდროს ირანი და თურქეთი.

ამათ-კი სისხლი სწყუროდათ დიდი მოურავის. როგორც ვიცით, 1609 წ., ივნისში, ცხირეთ-ტაშისკართან სააკაძემ გაანადგურა თურქთა ლეგიონები — ოცდაათი ათასი მებრძოლი და გადასცა ქართლის სამეფო ხაზინას ალაფად ჩაგდებული უამრავი განძი, ლარი და სხვა ქონება. ხოლო პირველ გახიზვნის დროს ირანში, როგორც შაჰის ჯარების მთავარსარდალმა იმავ თურქეთს მიაყენა უსაზღვრო ზიანი: სასტიკად დაამარცხა რამდენიმე ალაგას დიდი ჯარები, ჩამოგლიჯა ერაყი, ქურთისტანი, შუშა-ერევნის სახანოები და მიასაკუთრა ირანს. ამრიგად, წააჩოქა დიდი ხონთქარი შაჰ-აბაზის წინაშე. სააკაძის ასეთ მოქმედებას განა დაივიწყებდა ოდესმე თურქეთის სულთანი?!

დიდი მოურავი ვერ გაბედავდა წასვლას ირანშიც, სადაც იგი მიიღეს ერთ დროს ზეიმით და დიდებით, რადგან მან მთლიანად გაანადგურა შაჰის მთავარი ძალები ივერიაში შემოსულნი 1623—24 წლებში, პირველად ხარება დღეს, შემდეგ მარაბდის ველზე და ბოლოს მრავალ სათარეშო თავდასხმით ქართლსა და ჯავახეთში. ამ გზით ხანგრძლივად დაასუსტა დიდი ირანი, გადაარჩინა მოსპობას თავის სამშობლო და იხსნა იგი ირანის ბრძყალებისაგან. ხოლო ამავედროს ასეთი მოქმედებით უნებლიეთ დიდად ასიამოვნა თურქეთს. შაჰ-აბაზ ვერ ინელებდა სააკაძის ასეთ „საშინელ ღალატს“ და მზად იყო თავისივე კბილებით დაეგლიჯა იგი.

დიდი მოურავი ვერ შეეფარებოდა აგრეთვე ვერც იმერეთს ან კოლხეთის რომელიმე მთავრის საფარს, რადგან იმერთა ჯარი სანახევროდ დაიღუპა ბაზალეთის ტბასთან ბრძოლაში. თანაც კოლხეთში არ მოასვენებდენ მისი უძინარი მტრები—ზურაბ და თეიმურაზ.

დიდი მოურავი ჩავარდა საგონებელში. მაგრამ გამჭრიახმა და ცხოვრებაში კარგად ჩახედულმა მალე მოისაზრა ყველაფერი: მთელი ოჯახით და ორმოცამდე საუკეთესო ქართველ ვაჟკაცით გაუდგა გზას თურქეთისაკენ, ხოლო წინასწარ გაუგზავნა სულთანს მისთვის გასახა-

ოელი უსტარი, თან აუწყა თავის ვიაარება და სთხოვა თავშესაფარი. მას უნდა გადაეცვლო ახალციხე-ზეკარით იმერეთი, გურია-ქობულეთი და შავი ზღვით წასულიყო სტამბოლს. სააკაძე ამდროს იყო უკვე ორმოცდახუთი წლის ვაჟკაცი. მრავალ ომებსა და ცხოვრების უკუღმა ტრიალში გამობრძმედილი. მიუხედავად ბაზალეთთან დამარცხებისა, მას კვლავ სწამდა, რომ შინა თუ გარე ძალებით ის შეძლებდა რვა ნაწილად დაქუცმაცებულ საქართველოს გაერთიანებას. ამიტომაც, ამ გაფოლადებულ ადამიანს ლხინად უჩნდა ყველა ჭირი და ვარამი.

სამშობლოდან გასვლის წინა დღეებში სააკაძესთან მოვიდნენ ორმოცამდე საუკეთესო ვაჟკაცნი და ისურვეს მასთან ერთად წასვლა თურქეთში მთელი ოჯახობით. ესენი იყვნენ განსაკუთრებით დიდი მოურავის უახლოესი მეგობრები და თანაბრძოლნი: კახაბერ ხერხეულიძე, ელია დიასამიძე, გიორგი ქავთარაძე, თამაზ ქარსიძე, ქაიხოსრო მუხრან-ბატონი და სხვანი. სააკაძეს გაყვა აგრეთვე იასე ქსნის ერისთავი; მას ბოლოხანებში დიდად აუმტერდენ თეიმურაზ მეფე და მეტადრე ზურაბ ერისთავი, რომელიც მეფესთან დამოყვრების გამო შეიქნა უძლიერესი მებატონე მთელ ივერიაში.

მოურავს გაჰყვა კიდევ მისი ძმადფიცული პაპუნა ვაშაყაშვილი. დანარჩენ ძმადფიცულთაგან — პაპუნა ჩივაძე შეეწირა სათარეშო ბრძოლას, ლომი ჩრდილელი და დავით გოგორიშვილი — ბაზალეთს, ხოლო გელა (ცარო) მძიმედ დაჭრილი ამავე ბრძოლაში, გადამალული იყო დიდ მოურავის ნათლიმამასთან სოფელ ვაშლოვანში, სადაც მას ჰკურნავდა განთქმული ჯარა ექიმი თურმან თურმანიძე.

სააკაძე თანმხლებ ქართველებით თვალცრემლიანი განშორდა ესოდენ ნაამაგარ ივერიას. იმათ გასწიეს ცხენებით ტაშისკარით ახალციხისკენ, რათა გადაეცლოთ ოცხრეს გეზით ღადოს და ზეკარის უღელტეხილი, იქიდან კი ხანის წყალის ხეობით გაევლოთ იმერეთზე, შემდეგ გადაეჭრათ გურია და ქობულეთი, მიეღწიათ ბათომამდე, სადაც უნდა დაეჭირავათ გემი სტამბოლში წასასვლელად.

თუმც იყო უკვე შემოდგომის მიწურული, მაგრამ იდგა თბილი, მზიანი დღეები. ერთი კვირის აჩქარებული მგზავრობით ლტოლვილი ქართველნი უკვე მიუახლოვდენ შავ ზღვას.

პრუნტაბიეს პაწია კონცხთან [illegible] პაწაწა ქალაქი ბათომი და გამოიყურება კოპწიად დიდებულ პონტოს კამკამა ზვირთებს შორის, რომელიც ერტყმის ფირუზისფრად სამი მხრივ, ხოლო ჩრდილოაღმოსავლეთით გოროზად ამართულა აჭარის საკმაოდ მაღალი მთები, უკვე ფიფქი თოვლით ოდნავ ფარული.

ბათომის ბოღოზი საესეა ცარიელი და დატვირთული სხვადასხვა ზომის ნავ-ხომალდებით.

აქვე მახლობლად, ნურიის ბაზარზე, გურიის თავად-აზნაურთ, ფირალებს და აჭარა-ქობულეთის ბეგებს მოუყვანიათ მოტაცებული სხვადასხვა ასაკის ქალ-ვაჟნი და ურცხვად ჰყიდიან უცხო ჩარჩ-ვაჭრებზე. ისინი მუშტრის თვალით და ხელის ფათურით უხეშად სინჯავენ გასაყიდად მოყვანილ, ხელ-ფეხ გაკრულ, კოლხეთის მშვენიერ ქალ-ვაჟთ. ყურთასმენას ბზარავს გასაყიდ და გაყიდულ ტყვეთა უნუგეშო მოთქმა-ტირილი, რომელთაც გულქვა ვაჭრები ტლანქად მიათრევენ ბოღოზისაკენ და შოლტით ხელში ცხვრის ფარასავით ერეკებიან იალქნიან ხომალდებში. ამავე ბაზარზე მშობლები და ჭირისუფალნი მწარე ცრემლებით უნაყოფოდ დაეძებენ ყაჩაღთა მიერ გატაცებულ თავიანთ შვილებსა და ახლო-ნათესავთ.

უეცრად ბაზრის თავში შეიქნა საშინელი წივილ-კივილი. ორი ადამიანი ჯიკავით მიათრევენ ხელებგაკრულ და ერთმანეთზე გადაბმულ ორ მშვენიერ ყმაწვილს თოთხმეტ-ხუთმეტი წლის და-ძმას, რომელნიც გაჰკივიან საშინელი ხმით, იგლეჯენ თმებს და იხოკავენ სახეს.

— შეგვიბრალე, ძიავ, შენ გენაცვალე! ნუ გაგვყიდი! ნუ მიგვცემ ხელში სატანჯავად იმ ურჯულოებს! ნუ გაგვყიდი სათათრეთში!.. აქვე დაგვხოცე და იქ ნუ დაგვკარგავ... შეგვიბრალე ობოლი ძმისწულები.

— გევედრები, წაგვიყვანე ისევ ჩვენს გურიაში... მონად გაგიხდებით... შენზე ვილოცავთ, შეგვიბრალე, ძიავ!..

ამ სიტყვებთან ერთად ორივე ყმაწვილი უკოცნიან ხელებს ერთ მრისხანე სახის შავწვერა გურულს და ღვრიან ცხარე ცრემლებს. გამყიდველი კი უხმოდ მიათრევს ორთავეს ბაზრისკენ, თავის შვილის, ოცი წლის ჭაბუკის დახმარებით.

ამ ყმაწვილთა უზომო გამწარებამ და უმანკო სიმშვენიერემ მიიზიდა უამრავი ხალხი და სიბრალულით აავსო მრავალთა გული. აქვე მოვიდა დიდი მოურავიც თავის ცოლშვილით და ქართველებით. ამათაც იხილეს ეს საშინელი სურათი და დაეწვათ გული სიბრალულით. აქ, ამ ნურიის ბაზარზე, მხეცადქცეული გურული აზნაური ცხვრებივით ყიდდა თავის საკუთარ ძმისწულთ, კარგავდა მათ შორეულ თურქეთში, რათა მოეშორა თავიდან ადგილ-მამულის მოზიარენი, ამავედროს აეღო კიდეც ბევრი ფული, რადგან ეს ყმაწვილნი თავის სინორჩითა და სილამაზით წარმოადგენდენ ძვირფას განძს. თურქი ჩარჩები ძერასავით დასტრიალებდენ ამ ორ მშვენიერ ტყვეს ხელში ჩასაგდებად.

დიდი მოურავი მიუახლოვდა დინჯად გაშხეცებულ გურულს და შეეკითხა:

— ადამიანო, ნუ თუ არ ,ებრალება ეს უმანკო, მშვენიერი ოხ-ლები, ეს შენი საკუთარი ძმისწულნი, რომ ასე ცხვრებივით ჰყიდ-ოსმალეთში?! რას ერჩი, რა დაგიშავა ასეთი ამ ბავშვებმა?!

ბიძამ ახედა უცებ მრისხანედ და სწადდა ეპასუხა უკმეხად, ხოლო-რა დაინახა მის წინ მდგომარე მამაცი ,ახის გოლიათი იარაღში ჩამ-ჯდარი, შეკრთა და უპასუხა დარცხვენით:

— აბა რაი ვქნა, ბატონო! ბარემ არ მინდა გავყიდო ეს ცოდვის შვილები, მარა გაჭირვება მატანს ძალას!

— შაშ, არ იშლი გაყიდვას?

— ,რა, ბატონო! გადაწყვეტილი საქმეა. უნდა გავყიდო! — იყო-გურულის პასუხი.

— რას აფასებ ორივე ყმაწვილს?

— ათ ოქროს *), ჩემო ბატონო! ნაკლებ არ შემიძლია. ხომ ხე-ლავთ, კილავ, როგორი ლამაზებია! მთელ გურიაში ვერ ,ნახავთ ,ბა-ლალს, ანგელოზებია, ჩემო ბატონო, ნამდვილი ანგელოზები! — და დაუწყო ქება თავის ძმისწულთ, როგორც ,გასასყიდ ბატკნებს.

— აჰა, ფული! გაუხსენ მალე ხელები, ეს ყმაწვილნი დღეიდან ჩემია!

ამ სიტყვებთან ერთად დიდ მოურავმა ამოიღო ქისა და ჩაუთვა-ლა ფული უგულო ბიძას, ამავედროს მისმა შვილმა შეუხსნა ხელები ყმაწვილებს. ისინი მისცვივდენ სააკაძეს და დაუკოცნეს ხელები და მუხლები.

მოურავმა და მისმა მეუღლემ ჩაიკრეს გულში ეს უმანკო ბავშვები და დაამშვიდეს ტკბილი სიტყვებით.

ნურიის ბაზარზე ადამიანების ყიდვა-გაყიდვის სურათმა საშინლად ,ლაშფოთა და დაამწუხრა მოურავის და მის მხლებელთა გული. ამ სა-ოცნებო ბუნების წიაღში ქართველი ჰყიდდა ქართველს, როგორც პირუტყვს.

ასეთივე საზარო სურათი იყო იმ ბნელ ხანაში კოლხეთის სხვა ბოლოზებშიაც — ფოთში, ყულევში, ოჩქმჩირეში, სოხუმში, ბიჭვინთაში.

აქ, ბათომსა და ართვინ-გონიაში ათასობით იყიდებოდა იმერეთ-გურია-აჭარა-ქობულეთიდან გატაცებული ტურფა ქალ-ვაჟნი, დანარ-ჩენ ბოლოზებში-კი ოდიშისა და აფხაზეთის კიდევ უფრო მშვენიერ-ძე და ასულნი. აქედან წაყვანილი ულამაზესი ქალ-ვაჟნი მაღალ ფა-სებში იყიდებოდენ სტამბოლ-ტრაპიზონის და ქაირო-ბაღდადის დიდ ბაზრებზე.

---

*) იმ დროს ოქრო (თათრული ლირა) ანუ ცხრა მანეთი შეიცავდა საგრძნობ სალირალს.

ნურიის ბაზრიდან ივერნი გაეშურენ ბოღოზისაკენ. აქ, მრავალ ხომალდთა შორის თვალში მოუვიდათ ერთი, ყველაზე უფრო დიდი ორანძიანი ხომალდი, რომლის პატრონი და ნავტური, სასიამოვნო სახის ჭარმაგი მოხუცი ლაზი, იჯდა გემის ბაქანზე ფეხმოკეცით, დინჯად შეექცეოდა ნარგილეს. ხომალდზე ფუსფუსებდენ ხელმარჯვე მეზღვაურნი. დაინახა თუ არა მისკენ მიმავალი, იარაღასხმული, დიდებული სახის ახოვანი ივერნი, მოხუცი ლაზი ჭუსეინ წამოდგა მაშინვე, გადმოხტა მარდად სახელდახელო ხიდზე, გამოვლო იგი ჭაბუკურ სისწრაფით, გადმოვიდა ნაპირს და ჰკადრა ახლად მოსულთ მდაბალი თათრული სალამი გულზე ხელებ-დადებით.

დიდი მოურავი შეეკითხა ლაზს, შეუძლიან თუ არა ყველანი წაიყვანოს სტამბოლს. ლაზმა სიხარულით მისცა დასტური და არც საფასი ითხოვა ბევრი. ისინი მორიგდენ და ჩაჯდენ ხომალდში, ხოლო ცხენები დილითვე გაჰყიდეს ნურიის ბაზარზე და აღებული ფულით მოიმარაგეს საგზაოდ საჭირო ნუზლი.

მზე ოდნავ გადახრილიყო, ოდეს ლაზ ჭუსეინას ხომალდი, აფრებგაშლილი, თეთრი გედივით ნელი ტორტმანით გაუდგა გზას. ქართველებმა უკანასკნელი სალამი ჰკადრეს მარად მშვენიერ კოლხეთს და შესცურეს ზღვაში. ამჟამად მეტად წყნარი პონტო თავის პაწაწა ანკარა ტალღებით ნელა ანანავებდა ხომალდს. იგი შორდებოდა თანდათან ბათომის არეს. ივერნი მისჩერებოდენ ამ კოლხეთის კუნჭულს, ეთხოვებოდენ ცრემლით სავსე თვალებით და გულის კვნესით.

ყველაზე უფრო სწუხდა ის ორი მშვენიერი და-ძმა, რომლებიც ამ დილით შეიძინა ბაზარზე დიდ მოურავმა. მათ შეეპარათ კიდეც შიში, ხომ არ მივყავართ გასასყიდადო, მაგრამ ისინი მალე დაამშვიდა მოურავის მეუღლემ, კეთილმა თამარმა, რომელმაც მიიღო მათზე ზრუნვა და მფარველობა.

ნაპირ-ნაპირ ცურვით და თურქთა ბოღოზებში შევლით, ორი კვირის შემდეგ ისინი მიუახლოვდენ სატახტო ქალაქს. მზიანი დღეები და ამდროს იშვიათად წყნარი ზღვა ხელს უწყობდა შორეულ მგზავრობას. განვლეს ბოსფორის მშვენიერი სრუტე და გამოჩნდა უცებ კონსტანტინე დიდის მიერ აღმართული დიდებული ქალაქი, თურქთა მიერ სტამბოლად წოდებული! ფართოდ გაშლილა იგი ტერასებად გორაკთა კალთებზე. ცამდე აწვდილან მუქ-მწვანე წოწოლა კვიპაროსები და ფერად მარმარის მინარეთები.

თვით ქალაქის შუაგულში კი ამართულა ამაყად აია სოფიას უზარმაზარი ტაძარი,—ეს ბიზანტიური ხუროთმოძღვრების დიდებული ნაშთი, რომლის წვეროზე ოქროს ჯვრის ნაცვლად ბრწყინავს მუსლიმთ ემბლემა—ნახევარი მთვარე. ამ დიდებულ ტაძრის მახლობ-

ლად აზიდულა თურქთა მბრძანებლის თეთრი მარმარის ვრცელი სა-სახლე ანუ სერალი, ფერად მარმარის მაღალი კოშკებით და კვიპა-როსებით გარემოცული. ჩამავალი მზის ოქროვან სხივებზე ლაპლაპე-ბენ ტაძარ-სერალის და კოშკ-მინარეთთა ოქროს გუმბათნი.

აღვივებულა ია-ვარდისფრად ზღვისა და ზეცის ნაზი ფერები. ლბილი და თბილი ჰაერი ამშვიდებს გულსა და ატკბობს სუნთქვას. ნაირ-ნაირი ნავებით და გემ-ხომალდებით სავსეა ვრცელი ბოღოზი. თვალს იტაცებს ბუნებისა და ხელოვნების სიტურფენი ჰარმონიულად შეზავებულნი.

ბოსფორის პირას

სტამბოლის ბოლოზში, სულთანის ბრძანებით, დიდ მოურავს ზეიმით შეეგებენ იანიჩართა საპატიო რაზმი, ცნობილი ფაშები, ვეზირები და კარისკაცნი, აგრეთვე სტამბოლში მცხოვრებნი მრავალი ქართველნი, რომელთა საერთო რიცხვი იმდროს აღწევდა ოცდაათ ათას კაცამდე. ქუჩები, სახლის ბანები და აივან-წინგარდები აივსო ცნობისმოყვარე ხალხით. წესრიგს იცავდენ ხელჯოხიანი ბიმბაშები. ვეზირ-ფაშებმა დიდებით მიიღეს ივერიის უპირველესი გმირი და სულთნის სახელით მიულოცეს მშვიდობით მობრძანება. შემდეგ ჩასვეს ყველანი მდიდრულ ეტლებში, გაატარეს რამდენიმე ქუჩა და მიუჩინეს ბინად შუაგულ ქალაქში უცხოთათვის განკუთვნილი საუკეთესო სერალი. მსახურებად ააბლეს მრავალი ქეშიკ-ფარეშნი და შიკრიკნი.

გადმოხვეწილებზე ზრუნვა დავალებული ჰქონდა თვით სულთნის მთავარ მოლარე-ვეზირს, ახალგაზრდა მამედ ბეგს, აჭარელ ქართველს, რომელიც მალე დაუახლოვდა დიდი მოურავის ოჯახს და ბოლოს გახდა მისი სიძე, შეირთო ცოლად სააკაძის ასული—ქეთინო.

სამი დღის შესვენების შემდეგ სულთანმა ინება დიდი მოურავის და მისი ქართველების მიღება სასახლეში.

შუადღის ჟამს, ძვირფას სამოსით მორთულნი და იარაღასხმული ივერნი სააკაძის მეთაურობით, ღია სამეფო ეტლებში მსხდარნი, ფაშებ-იანიჩართა თანხლებით, მიადგენ სულთანის თეთრი მარმარის სერალს, ვრცელი ბაღით, ფერადი მინარეთებით და წოწოლა კვიპაროსებით გარემოცულს. სასახლის წინ მათ შეეგება სულთნის ბრწყინვალე ამალა და მეფური დიდებით შეუძღვა იშვიათი ხელოვნებით შემკულ ვრცელ დარბაზში.

შუაგულ ალაგას ამართულ თეთრი მარმარის ამბიონზე იდგა მდიდრული ფარჩის სალაფარდით ფარული და ფასდაუდებელი თვალმარგალიტით მოოქვილი ოქროს სევანი. მასზე ფეხმოკეცით ბრძანდებოდა თურქეთის დიდი ხონთქარი.

ქართველთა შესვლის ჟამს გაიხსნა შუაზე ფარდა და ივერთა პატივსაცემად მძიმედ წამოდგა ზეზე უკვე ხანშესული სულთანი, იშვიათი დიდებით მორთული. მის მოქანცულ სახეს ამკობდა გრძელი თეთრი წვერი და შავი, ოდნავ მიბნედილი ჭკვიანი თვალები, მათში

ჰვიოდა, მოდუნებულ ვნებასთან ერთად, რაღაც მძიმე სევდა. სულთანს თავს უმკობდა დიდებული ჩალმა-გვირგვინი, უძვირფასესი თვალებით შემკული. ხოლო სულ ზემოდ, შუაში, კიაფობდა თვალწარმტაც ფეერებად, ვით შვიდფერი კამკამა ცისარტყელა, ოდნავ მოლურჯო უზარმაზარი ბრილიანტი, დიდ მოღოლად წოდებული. დინჯად მიუახლოვდა თურქეთის ბატონს დიდი მოურავი და ორმოცამდე ქართველი. ჰკადრეს მდაბალი სალამი. ამავედროს საკაძემ შესაფერი სიტყვები შეაქო სულთანი, ადიდა მისი ძლევამოსილება, სიუხვე, სვემაღლობა, სულგრძელობა და უსურვა დღეგრძელი, ბედნიერი სიცოცხლე დიდი თურქეთის საკეთილდღეოდ.

მეტად იამა მოხუც ხონთქარს ეს სიტყვები და უბრძანა მადლობა. შემდეგ, სულთანის ბრძანებით, დასვეს მის სიახლოვეს დიდი მოურავი და მისი ქართველნი, ხარისხის მიხედვით. გაიმართა ტკბილი მუსაიფი, რასაც უფრო საამოდ ხდიდა იქვე პაწაწა მაგიდებზე უხვად დალაგებული თურქული სურნელოვანი ყავა, ხილი, პუნგია, რახათლუხუმი, შაქარლამა და სხვა მრავალფერი ტკბილეული.

საუბარი ეხებოდა უმთავრესად საქართველოს ამბებს, ირანსა და კავკასიონის გადაღმა ხალხებს, აგრეთვე „გიაურ-ურუსებს". სჩანდა, რომ სულთანი დიდად ჯავრობდა ერაყ-ქურთისტანის დაკარგვას და მათ შაჰ-აბაზის ხელში ჩაგდებას, ამ ოცი წლის წინად, თვით მოურავის მეოხებით. ახლა კიდევ აჯანყებოდენ მცირე აზიაში მამაცი ხალხი თოხატნი და იქით კიდევ უფრო მამაცი ხალხი —არაბნი, აგრეთვე განდგომოდა არზრუმის ფაშაც; იგი მოეხიბლა შაჰ-აბაზის ოქროებსა და დაპირებებს. სულთანს გაეგზავნა უკვე დიდი ჯარები თავის დის ქმრის, ვეზირ-აზამის მთავარსარდლობით და დაეწყო ბრძოლა, მაგრამ უნაყოფოდ,—ორთავე მხარეს მარცხდებოდენ თურქთა ჯარები; აშკარად ეტყობოდა, რომ სულთანის სიძეს ვერ გამოეჩინა სამხედრო ნიჭი, უნარი და გამჭრიახობა, ეს გარემოება კი დიდ სევდა-კაეშანში ხვევდა მოხუც ხონთქარს. სწორედ ამიტომაც უზომოდ გაახარა იგი ამ მძიმე დროს საკაძის გადმოხვეწამ მის კარზე თავშესაფარად.

თვით სულთანმა საკმაოდ იწვნია საკაძის სამხედრო უნარი. პირველად ცხირეთ-ტაშისკართან თათარხანის ლეგიონების განადგურებით, ხოლო შემდეგ თურქთა ჯარების მრავალჯერ დამარცხებით და ერაყ-ქურთისტანის ჩამორთმევით ყაენის სასარგებლოდ. თუმცა საკაძემ შემდეგ ფრიად ასიამოვნა სულთანს ორჯერ ირანელთა დიდი ჯარების განადგურებით ევერიაში, აგრეთვე ორიოდ წლის წინად მთელი მესხეთის ჩამორთმევით და ისევ სულთანზე გადაცემით, მაგრამ ეს არ კმაროდა. ამჟამად ფრიად საჭირო იყო მისთვის დიდი მოურავის

ჰკვეთრი ხმალი, რათა მისი მეშვეობით მოეპოვა გამარჯვება გამდგარ და აჯანყებულ ხალხებზე; ამავედროს დაებრუნებია მთელი ერაყი და ქურთისტანი, რათა ამ სახით დაეუძლურა თავის ძველი უძინარი მტერი — შაჰ-აბაზი და ისევ აღედგინა თურქთა იმპერიის ძველი დიდება. ყოველივე ამას კი სულთანის აზრით ჩაიდენდა „დიდებული გურჯი“ გიორგი სააკაძე.

ამიტომაც იყო, რომ მოხუცი სულთანი მიეცა უზომო სიხარულს, როს შეიტყო დიდი მოურავის ეჭსორია და სტამბოლისაკენ გამგზავრება. სწორედ ამიტომ იყო, რომ მიიღო მან სააკაძე ასე მეფური დიდებით. დიდ იმედებს ამყარებდა მასზე მოხუცი სულთანი — სწადდა დიდ მოურავთან მოლაპარაკება ფრიად საიდუმლოდ.

ორი დღის შემდეგ სულთანმა სერალში გამართა დიდებული ნადიმი. ვრცელ აივანზე გაშლილ სუფრას, სასმელ-საჭმელით აფერადებულს, ამკობენ ივერიიდან გადმოხვეწილი ლამაზი, ახოვანი და დარბაისელი ქართველნი, ხავერდის ფერადოვან ქულაჯებით გამოწყობილნი. სულთნის ახლოს, ოქროს ტახტზე ზის დიდი მოურავი და დინჯად ემუსაიფება თურქეთის უზენაეს მბრძანებელს. ლხინს აცხოველებს აღმოსავლური საკრავნი და სიმღერები მუტრიბთა მიერ საამოთ შესრულებულნი.

თავდება ნადიმი და აივანს ქვემოდ, ვრცელ მოედანზე, იმართება თურქთა საყვარელი ჭიდაობა. ზურნა უკრავს საჭიდაოს. კეთდება დიდი წრე, ბიმბაშები იცავენ წესრიგს. ამდროს წრეში შევარდება გაცოფებულ ბულასავით ბუმბერაზი ჭაბუკი თურქი; მისი წელზევით შიშველა სპილენძისფერი ტანი, ცხვრის დუმით გაზიფხნული, ბზინავს მზის სხივებზე. ის არის მთელ თურქეთში ფრიად განთქმული უპირველესი მოჭიდავე ალიმ. ზურნის ხმაზე თურქი შლის ზორბა მკლავებს და უშნოდ უვლის დავლურს. შემდეგ უახლოვდება წინგარდს და ემხობა სულთნის წინაშე, როგორც უკანასკნელი მონა-რაია, დგება და იწვევს საჭიდაოდ ფალავანს ქართველთა შორის. მოურავის ბრძანებით გადის ერთი მათგანი. მაგრამ საარაკო ძალღონის მქონე და საჭიდაო ფანდების კარგად მცოდნე თურქი ადვილად იმორჩილებს მეტოქეს. თურქნი აღტაცებული ყიჟინით ეგებებიან გამარჯვებულ ალიმს და აჯილდოვებენ უხვად. გახარებული სულთანი ესვრის თავის საყვარელ ფალავანს ბაჯაღლო ოქროებით სავსე ქისას.

გადის საჭიდაოდ მეორე ქართველი, მარცხდება ისიც. გადის მესამე, მეოთხე, მეხუთე — ყველას დასცემს მიწაზე გოლიათი ალიმ. თურქთა სიხარულს არ აქვს საზღვარი. გათამამებული ფალავანი იწვევს კიდევ მოჭიდავეს ქართველთაგან, — ვეღარავინ ბედავს გასვლას.

ამის მნახველ დიდ მოურავს ბრაზით ევსება თვალები. იგი ველარ ითმენს ივერთა ასეთ მარცხს და თვით გადის საჭიდაოდ. ხოლო წინასწარ ითხოვს ნებართვას, რათა ეს ჭიდაობა იყოს უზოგველი და არავინ აგოს პასუხი მიყენებულ ზიანში.

სულთანი იძლევა დასტურს. დიდი მოურავი, უკვე ხანში შესული, მარდად ეშვება კიბეზე, იხდის ქულაჯას, იკარწახებს ზორბა მკლავებს და ამაყად გადის საჭიდაოდ. ყველანი იქცენ მზერად. ზურნა უკრავს საჭიდაოს. გათავხედებული ალიმ ბუღასავით დაეძგერება საკაძეს.

გოლიათები მაგრად ჩასჭიდებენ ხელებს ერთმანეთს. შეიქნება მედგარი ჭიდაობა. ბევრჯერ ცდის ბუმბერაზი თურქი თავის ფანდებს, ხმარობს ყოველგვარ ხერხს, მთელ ძალღონეს, სჭიმავს კუნთებს, მაგრამ ვერ სძრავს ადგილიდან ქართველ გოლიათს. შემდეგ დიდი მოურავი ჩასჭიდებს ხელებს ალიმს, მოსწურავს მაგრად, ასწევს ზეზე, მოიქნევს გამეტებით და ახეთქებს მიწაზე: მძიმედ ეცემა ძირს, გულალმა, ოსმალთ უპირველესი მოჭიდავე. დიდხანს აგდია მკვდარივით, გულშეღონებული.

ეს სურათი თავზარს სცემს თურქთ, იმავედროს კი ახარებს ქართველთ. გამარჯვებული დიდი მოურავი კი ამდროს დინჯად ამოდის მარმარის კიბეზე...

გავიდა კიდევ რამდენიმე დღე. მიუხედავათ ნოემბრის მიწურულისა, იდგა მშვენიერი დარები. ხასხასა მზე ხვევდა დიდებულ ქალაქს ოქროვან სხივებში. ნელინელ ანანავებდა თავის კამკამა, ფირუზა ზვირთებს ტურფა ბოსფორი. ცისა და ზღვის ლაჟვარდი უჩინარი ხაზით შეწნოდა ერთიმეორეს. მათ ბზარავდა ზღვაში ახლად ჩაცურებულ დიდი მნათობის მოწითლო შუქი და აფერადებდა იავარდისფრად მომხიბლავ დაისს.

აი აქ, ბოსფორის პირას, სევდიანი სახით სეირნობდენ საღამოჟამსა ლტოლვილი ივერნი და იგონებდენ ობლად შთენილ თავის სამშობლოს.

ერთი კვირის შემდეგ ივერნი ეწვიენ სტამბოლშივე ქართველ კათოლიკეთა დიდ მონასტერს, რომლის წინამძღვარი, პატრი ნიკოლო, მთელი კრებულით აღტაცებით შეეგება მათ ალაყაფის კარებთან და მიმართა საკაძეს ქართულად:

— უზენაესად ბედნიერი ვარ, როს მზერენ ჩემი თვალები დიდ მოურავს, ივერიის ბევრჯერ გადამრჩენს დალუპვისაგან! კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება მამაცი თანამოძმენით ჩვენს წყნარ სავანეში!

ამის პასუხად დიდმა მოურავმა მიმართა მონასტრის წინამძღვარს შემდეგი სიტყვით:

— მოხარული ვარ ფრიად, როს ვმზერთ მუსლიმთა დედა ქალაქ-ში, თქვენი მონასტრის სახით, ქართველი ხალხის სარწმუნოება-განათ-ლების კანდელს, ხოლო შენი სახით მის ღირსეულ ხელმძღვანელს. მოხარული ვართ ფრიად, როს ამ შორეულ ბოსფორის პირას გვეს-მის შეხს ბაგეთაგან, სულიერო მოძღვარო, ტკბილი, საამო ქართუ-ლი ენა.

ამის შემდეგ წინამძღვარმა თავმდაბლად შეიწვია დიდი მოურავი მისი თანმხლებნით მონასტერში, დაატარა და აჩვენა ბევრი რამ სა-გულისხმო, მათ შორის საუცხოოდ მოწყობილი ქართული სკოლა, სახელოსნო, სამკურნალო, ქსენონი, ხანაგა და სხვა.

აქ პირველად ცვნეს დიდ მოურავმა და მისმა მეგობრებმა, რომ ქრისტიანად დარჩენილ სტამბოლელ ქართველთ, თითქმის ყველას, ჰქონდათ მიღებული კათოლიკეთა სჯული, რის გამო ისინი აღარ განიცდიდნენ შევიწროებას, რადგან დასავლეთ ევროპის მორიდებით აქ, თურქეთში, სრულიად არ სდევნიდენ კათოლიკობის მიმდევართ, აგრეთვე არც გრიგორიანებს ე. ი. სომხის სჯულს. ამიტომაც იყო, რომ დიდი მესხეთის, განსაკუთრებით-კი ახალციხე-ჯავახეთის ქარ-თველობამ, რომელთაც არ ისურვეს 'მუსულმანობა, მიიღეს ან სომ-ხის სჯული, ან კათოლიკობა.

სააკაძემ გაიღო უხვი შეწირულება მონასტრის სასარგებლოდ, რი-თაც ფრიად ასიამოვნა წინამძღვარს და მიიღო მისგან დიდი მადლო-ბა. მანვე გაიცნო იქ განათლებული იტალიელი პატრი ქრისტეფორე კასტელი, რომელმაც შემდეგ დახატა შავი ფანქრით გმირის ესკიზი ზეწარწერით ლათინურ ენაზე: „დიდი მოურავი, საქართველოს უძლი-ერესი მთავარი, ამჟამად ღალატით დევნილი“ და სხვა *).

ორი დღის შემდეგ თვით ხონთქარმა მიიწვია სერალში დიდი მო-ურავი, ჩაიკეტა მასთან ერთად თავის საიდუმლო სენაკში, მოისვა ტახტზე გვერდით, დაუყვავა ტკბილად და ანუგეშა იმ საშინელ უმადურობის გამო, რაც შეემთხვა გმირს თავის სამშობლოში. შემდეგ მიუბოძა აზრუმის სიახლოვეს მრავალი დაბა-სოფლები, ციხე-ქალაქი, ვრცელი ტყე და მამული, აგრეთვე დიდი განძი და ქონება. დაპირდა კვალად მრავალ წყალობას. ასევე უხვად დააჯილდოვა მასთან ჩასული ქარ-თველებიც.

---

*) ეს დიდი მოურავის ესკიზი იპოვა რომის სიძველეთა არქივში ამ 22 წ. წინად განათლებულმა ქართველმა პატრმა და ისტორიკოსმა მიხეილ თამარაშვილ-მა (თამარატიმ), რომელმაც იმავე წელს გამოუგზავნა ამ ესკიზის ასლი ამ სტრი-ქონების დამწერს. ეს ესკიზი 1912 წ. დაერთო ჩემს „ქართველი ერის ტრაგედია მე-17 საუკუნეში“, და ამჟამად ერთვის ამ ისტორიულ რომანს.

ა ვ ტ ო რ ი.

სულთანის ასეთ მოპყრობამ, სიუხვემ და გულკეთილობამ უზომოდ მოხიბლა დიდი მოურავი. იგი წამოდგა ფრიად ნასიამოვნები და გრძნობით ეამბორა მკერდზე, როგორც მოწყალე მამას და მოახსენა:

— აზიის დიდო მნათობო და მაშრიყ-მაღრიბის უზენაესო მბრძანებელო! არ ვარ ღირსი სამშობლოდან დევნილი ეული ესოდენ წყალობა-სიუხვისა! უსაზღვროა შენი სულგრძელობა, დიდი ფეჰამბარის ღირსო მოადგილევ! ჩემის სახით შენ დიდსულოვნად მიიღე და შეიწყნარე ის პირი, რომელმაც უამრავი ზიანი მიაყენა ამ ოციოდ წლის წინად შენს დიდებულ სახელმწიფოს. ესეც არ აკმარე მას; დღეს ააკსე იგი სიმდიდრით, სიუხვით, ყმა და მამულით. ამის მუქაფად ვიფიცავ შენს მზეს, დიდო მეუფევ, რომ თავს დავსდებ შენს ერთგულ სამსახურზე! დღეიდან ეს მარჯვენა და ეს ხმალი გეკუთვნის შენ, დიდო მნათობო!.. მხოლოდ გენუკვი უბრძანო შენს ხიზანს! იგი მზად არის გაანადგუროს ოსმალოს მტრები და ასახელოს შენი უძლეველი დროშა!..

საკაძის სიტყვებმა სიამით ააღელვა და ააფრთოვანა მოხუცი სულთანი. მან ჩაიკრა გულში დიდი მოურავი და უბრძანა მადლობა. შემდეგ ხონთქარმა გაუხსნა გული და აუწყა თავის მძიმე სევდა-კაეშნის მიზეზები; ამცნო ომთა ამბები მცირე აზიასა და არაბისტანში, აზრუმის ფაშის განდგომა, თავის სიძის — ვეზირ აზამის უნიჭობა და თურქთა ჯარების ზედიზედ დამარცხება ორივ ალაგას.

თურქთა უზენაეს ბატონთან საუბრის დროს დიდ მოურავს გაუბრწყინდა თავში ერთი აზრი. მან გადასწყვიტა ესარგებლა ამ შემთხვევით, რადგან უფრო მარჯვე დროს თავის უმაღლესი მიზნების მისაღწევად ძნელადღა იპოვიდა. მოურავი წამოდგა ზეზე და დაიწყო ოდნავ მღელვარედ:

— ქვეყნის მნათობო! გევედრება შენი ხიზანი საკაძე, რომ დღეიდან დაიმშვიდო გული, განდევნო ჯავრი და სევდა, კვლავად ვიფიცავ შენს ბრწყინვალე მზეს, რომ დღეიდან მე ვზდები შენი ერთგული. დღეიდან მზად ვარ შევწირო ჩემი სიცოცხლე შენს სამსახურში. ვფიცავ არ დავზოგო შენს სადიდებლად ეს მარჯვენა და ეს ხმალი. დღეიდან ჩემი ფიქრი და ზრუნვა იქნების, თუ რა რიგ დაგიმარცხო მტრები, დავაცხრო აჯანყებანი მცირე აზიასა და არაბეთში, აგრეთვე დავამხო შენი ორგული აზრუმის ფაშა. რაკი მოვრჩები ამათებს, დიდო მეუფევ, ჩემი მახვილი შურისძიებით მიადგება მტარვალ შაჰ-აბაზს, ჩემს პირად მტერსა. მან ბევრჯერ გათელა ფეხქვეშ ჩემი სამშობლო და თანაც წამებით მოჰკლა ჩემი პირმშო ვაჟი, ჩემი პაატა...

მოურავმა ცოტა შეისვენა და ისევ განაგრძო:

— მე სხვა მწადია კიდევ, დიდო მეუფევ: ვითარ ამ სამი წლის წინად წავგლიჯე მას დიდი მესხეთი და დაგიბრუნე, ისე მწადს ახლა ჩამოვართვა მთელი ივერი და შევაფარო შენსა საფარველს, როგორც ამჟამად არიან მესხეთი და კოლხეთი, რათა სრულიად საქართველო დარჩეს მთლიანად შენს ბრძანებაში და გადაურჩეს სამუდამოდ სისხლის მსმელ ყაენს. მწადს მოიშოროს ჩემმა სამშობლომ ჩრდილოეთისკენ ხელების მშვერი ბეცი მეფენი, შეუდგეს შენს საფარქვეშ მყუდრო ცხოვრებას და გახდეს მარად შენი ერთგული.

უსაზღვრო გაოცებით და აღტაცებით შესცქეროდა სულთანი დიდ მოურავს, ნთქავდა მის სიტყვებს. სიხარულით ღვივოდა მოხუცის სახე. თვალებში ენთო ჭაბუკის ცეცხლი. ნეტარების ბურუსში გაეხვია სულთანის არსება მოურავის დიდებულ გეგმებს. სააკაძეს ამით უნდოდა ჯერ საქართველოს გაერთიანება, ხოლო როცა ამ გაერთიანებით ქართველი ხალხი მოიკრებდა ღონეს, მაშინ სააკაძის განზრახვითვე საქართველო თურქეთის უღელს იოლად დააღწევდა თავს და იქცეოდა ერთ ძლიერ სახელმწიფოდ. ეს იყო მოურავის ოცნება და სანატრიონი.

როგორც მხნე ჭაბუკი, წამოიჭრა ტახტიდან თურქეთის მბრძანებელი და გრძნობით ჩაიკრა გულში დიდი მოურავი.

ამის შემდეგ ორთავემ შეფიცეს ერთგულება ერთიმეორეს და შეუდგენ სამზადისს ომებისათვის.

მტარვალის მკვლელი

ოქტომბრის ბოლო რიცხვები. შაჰ-აბაზის დიდი ლაშქარი მოადგა ივერიის საზღვრებს. ჯარებს უფროსობდენ საუკეთესო სარდლები: ყორჩიბაშ, ხოსრო-მირზა და როსტომ-ხან სააკაძე.

თეიმურაზ მეფემ ადრევე ვაიგო ირანელთ ჯარების შემოსევა და ჩვეულებრივ მოკურცხლა იმერეთისაკენ. მას დაედევნა ათი ათასი მხედარით ქეჩუკ-ხანი, მაგრამ უნაყოფოდ.

თბილი, უმთვარო ღამე. ლუში ცა მოჭედილა ვარსკვლავებით. მტკვრის პირას, ფართო ველზე გაშლილა მტრის უზარმაზარი ბანაკი. ფერადი კარვებით მოფენილა ვრცელი მინდორი. ახლად ამოსული ცისკარი კიაფობს აღმოსავლეთით. დრო-გამოშვებით ისმის გუშაგთა ყივილი.

მდიდრულ კარვებს შორის, შუა ალაგას, აუმართავთ ყვითელი ფარჩის დიდი კარავი, შიგნით მის კუთხეებში ანთია ოთხი ჩირაღანი. სიფრიფანა ფერადოვან ფარჩით ფარული. ოქსინოს მძიმე სალაფარდის წინ, ნოხზე, მიწოლილა ოთხი გუშაგი იარაღასხმული და ჩაფლულან ღრმა ძილში. ფარდის უკან, ძვირფასი თვლებით მოოჭვილ ოქროს ტახტზე, ფარჩის ლოგინში სძინავს შაჰ-აბაზს. მისი მოგრძო, გამხდარი სახე იღიმება საამო სიზმრებში. ალბათ, თუ მზერს თავის ჯარების შესევას ადრევე მის მიერ აოხრებულ ქართლსა და კახეთში; ალბათ, თუ მზერს ხმლით და თოფ-ზარბაზნებით გაჟლეტილ ქართველ ხალხს, იდერთ ასულთა და ყრმათა საშინელ ბილწვას, დანგრეულ ციხე-ქალაქებს, ცეცხლ-წაკიდებულ სოფლებს, ზვრებსა და ბაღებს.

საქართველოს გაჟლეტით და ქვეყნის დაღუპვით იგი სამუდამოდ აშორებს ირანს „ჩრდილო გიაურთა წყეულ ურდოებს". ამ დიდ საქმეს უნდა ემსხვერპლოს ივერი. მტარვალი ჰკეტავს მაგრად დარუბანდ-დარიალის კარებს და გაჟლეტილ ქართველთა ნაცვლად ასახლებს მუღანლოს თათრებს. მათ ევალებათ კავკასიონის ქედის გუშაგად დგომა. ხედავს ასეთ სიზმრებს გაბოროტებული შაჰი და ევსება გული სიტკბო-სიამით.

დიდი ყაენის კარავს ირგვლივ ახვევია ბრწყინვალე ამალის ფარჩის კარვები. ამ კარვებს შორის მიიპარება ვიღაც შავად მოსილი, სიბნელეში ფრთხილად უახლოვდება ის შაჰის კარავს, იძრობს მახვილს, ჩაახევს გვერდს და შედის შიგნით. მიმოიხედავს. ცეცხლს

აფრქვევს შავი თვალები; უფერო, მამაც სახეს ემჩნევა განწირულება. გულს სწვავს შურისძიების ცეცხლი, მაგრამ იკავებს თავს. მის წინ სძინავს მტარვალს. ჩირაღის შუქზე სიკვდილის ფერი დაჰკრავს მძინარეს. უკვე გამქრალა საამო სიზმრის ღიმილი და მოხუცის სახეს ემჩნევა მძიმე ურვა. გმინავს და შფოთავს იგი.

შავად მოსილი უახლოვდება შაჰის და დასცქერის მშფოთარე სახეს. მარჯვენა ხელში ელვარებს ბასრი ხანჯალი. მზად არის გაუვლოს გულში ხალიბის რკინა. მაგრამ არ ჩქარობს. რაღაცას ფიქრობს; სჩანს, რომ სწყურია მისი სიკვდილი, ხოლო არ ფერობს რაინდს მძინარის მოკვლა. ყოყმანობს, მაგრამ გრძნობს სხვა გზა არ არის და ბასრ მახვილს ტარამდე გაუტარებს გულში მძინარე შაჰის.

შაჰი ერთს შეჰყვირებს, წამოიწევა ხეზე, მაგრამ მალე ეცემა უსულოდ.

ხმაურზედ კარავში შემოვარდა გამოფხიზლებული სამი გუშაგი, მაგრამ სანამ ისინი, საშინელი სურათის ხილვით გაოცებულნი, გონს მოვიდოდენ, მკვლელი ელვის სისწრაფით გაიჭრა მისგანვე კარვის ჩახეულ გვერდში და წყვდიადში მოჩვენებასავით გაქრა.

მალე გუშაგებმა ასტეხეს ყვირილი. ყვირილმა შესძრა შაჰის ამალა, მთელი ლაშქარი... გავარდა ხმა:

— მოჰკლეს შაჰ-აბაზ! მოჰკლეს ყაენი!

ეს ხმა ზეცის რისხვად მოედო ბანაკს და დასცა შიშის ზარი.

სწრაფად შეცვივდენ შაჰის კარავში იარაღასხმული მთავარსარდლები — ყორჩიბაშ, ხოსრო-მირზა და როსტომ-ხან სააკაძე. დაფეთებულნი მოვიდენ სხვა სარდლებიც. მათ წინ დაესახათ საშინელი სურათი: თავის ლოგინზე, მკერდში ხანჯალ ჩასობილი, მკვდარი ეგდო ერთ დროს უძლეველი და მრისხანე ყაენი.

ერთბანს ყველა გაოცებული დაცქეროდა მის გვამს, ბოლოს ყორჩიბაში მიუახლოვდა სისხლში შეღებილ ცხედარს და ხანჯალი ფრთხილად ამოაძრო. რატომღაც როსტომ-ხან სააკაძემ სისხლიანი ხანჯალი მაშინვე ჩამოართვა ყორჩიბაშს და გაშტერდა. მან იცნო გიორგი სააკაძისაგან გელასათვის წარწერით ნაჩუქარი ხანჯალი. მიხვდა, რომ მკვლელი იყო ცარო, გელას სახელით რომ ყოველთვის თან ახლდა მოურავს ვაჟურად ჩაცმული.

მოკვდა შაჰ-აბაზ და ამ სიკვდილმა ჩაფუშა მისი საშინელი გეგმები ქართლ-კახეთის მოსპობისა.

მოჰკლეს შაჰ-აბაზ და ამ მკვლელობით ზარდაცემულ სარდლობამ გადაწყვიტა უკანვე დაბრუნება მთელი ჯარებით.

მოკვდა შაჰ-აბაზ დიდი და მისი უამრავი ლაშქარი გარბოდა ირანისაკენ, როგორც ძლეული.

მოკვდა „ირანის ლომი“ და ამ სიკვდილმა გამოიწვია ირანში დინასტიური განხეთქილება, ტახტის მაძიებელთა შორის შეხლა და ბრძოლა. ამ არეულობამ კი მთელი ირანის ბედი ხელში ჩაუგდო ორ ქართველს — ხოსრო-მირზა ბაგრატიონს და როსტომ-ხან სააკაძეს.

აი, ეს ორი პირი ჩაუდგა იმ დროს ირანის ჯარებს და მართვა-გამგეობას სათავეში. ესენი თავის ნებაზე განაგებდენ ამ დიდ სახელმწიფოს ბედ-ილბალს. ამათ აიყვანეს ირანის ტახტზე შაჰ-აბაზ დიდის ბიძაშნი, პირველად შაჰ-სეფი, ხოლო შემდეგ შაჰ-აბაზ მეორე.

* * *

იაუვიდა ეს ამბები თურქეთში მყოფ დიდ მოურავს. მტარვალის მოკვლამ უზომოდ გაახარა იგი, რადგან ეს გარემოება ფრიად უადვილებდა მას თავის დიდებულ გეგმების შესრულებას. ასეთი ამბების მომტანი და მახარობელი იყო მთიელი ვაჟა, რომელმაც მოახერხა ლორესა და ყარსის გეზით თურქეთს შეფარება და მისვლა თოხატთა მთავარ ქალაქში, სადაც იმჟამად მთელი ოჯახით და ქართველი რაზმით ბინადრობდა გიორგი სააკაძე. იგი უკვე აპირებდა ახალ გაზაფხულზე ევერიაში შემოსვლას სრულიად საქართველოს დაპყრობა-გაერთიანების მიზნით და ამდროისთვის ელოდა სულთანის მიერ დაპირებულ ჯარებს.

რა იქნა ცარო ჩრდილელი?

რა შეემთხვა მას?! სად გაქრა?! სად წავიდა?!

არავინ იცოდა!

დიაცის გესლი

თურქეთი. სტამბოლი. ახლად ჩასული დიდი მოურავი თავის ქართველებით. სულთანის მიერ საიდუმლოდ მიღების შემდეგ საჭირო შეიქნა სააკაძის დაჩქარებით მომზადება და წასვლა ბრძოლის ველზე, რადგან დრო აღარ ითმენდა. ორივე მხრიდან მოდიოდა ცუდი ამბები. როგორც თოხატთა ქვეყანაში, ისე არაბეთშიაც აჯანყებულთ გაემარათათ სათარეშო ბრძოლა, ესხმოდენ მოულოდნელად თურქთა ჯარებს, ხოცავდენ, ჟლეტდენ და აცლიდენ სურსათს, ცხენს, ჯორ-აქლემს და სამხედრო იარაღს. ბრძოლის ასეთ ხასიათს ილაჯი გაეწყვიტა ვეზირ-აზამისათვის და ჩაეგდო დიდ გასაჭირში. ამის გამო დიდ მოურავმა საჩქაროდ შეაგროვა სამ ათასამდე მებრძოლი და გაეშურა თოხატისაკენ. გმირმა თან წაიყოლა თავისი ვაჟნი და ორმოცი ქართველი; იგი სტამბოლშივე გაეცნო ბრძოლის ხასიათს და ვითარებას, აგრეთვე იქაურ ადგილმდებარეობას.

ამავედროს სულთნის ბრძანებით ვეზირ-აზამი თავის მხედრობით მოიხსნა თოხატიდან და გაიგზავნა ბაღდადისაკენ, სადაც ირანის ლომს მიეცა მაშველი ჯარი აჯანყებულ არაბთათვის.

მას სწაღდა თავის გავლენის ფარგალში მოექცია ეს დიდი ქვეყანაც. სააკაძე თავის რაზმით მიუახლოვდა თოხატთა უმთავრეს ციხე-ქალაქს. მან ფარულად დაათვალიერა იგი და დარწმუნდა, რომ მცირე ჯარით მისი აღება იყო შეუძლებელი, ამიტომ მიმართა ხერხს: ქართველებმა გადაიცვეს ვაჭრული სამოსი, გაიგდეს წინ საქონლით ტვირთული ჯორ-აქლემნი და ამგვარად შევიდენ ციხეში. აქ ისინი განთიადის ჟამს თავს დაესხენ ციხის გუშაგთ, დახოცეს სწრაფად და გაუღეს კარები თავის ჯარს, რომელიც ღამის სიბნელეში სააკაძის ბრძანებით მიახლოვებოდა ციხეს.

დიდი რისხვა დატრიალდა თოხატთა თავზე. მოურავმა გასწყვიტა ნახევარზე მეტი მტერი და აიღო ციხე-ქალაქი. ხელჩართულ ბრძოლაში მამაცად დაიხოცენ აჯანყებულთა მეთაურნი. ამ უმთავრეს ციხე+ქალაქის აღებით სააკაძემ ადვილად გასტეხა და დაიპყრო სრულიად თოხატის ქვეყანა. „დიდებულ გურჯმა“ ეს ამბავი აუწყა ხონთქარს, თანაც ფეშქაშად გაუგზავნა მტრის დროშები და სამხედრო ალაფი.

სულთანის სიხარულს არ ჰქონდა საზღვარი.

მთელი სტამბოლი და თურქეთი აღტაცებაში მოიყვანა ამ უჯერო ამბავმა. მცირე რაზმით და ორმოცი ქართველით ერთ თვეში საკაძემ ჩაიდინა ეს მძიმე საქმე. გახარებულ სულთანმა შეუთვალა გმირს დიდი მადლობა, უბოძა უამრავი განძი და გახადა, დაპყრობილ ქვეყნების ემირად.

გაიმართა თურქეთის ყველა ქალაქებში ამ გამარჯვების გამო დიდი ზეიმი და დღესასწაული ჩირაღლებით და შუშხუნებით. სტამბოლის მგოსნებმა ნაირ-ნაირი ლექსებით შეამკეს საქართველოს გმირი და იწყეს საკრავებზე მისი ქება-დიდების დამღერება. ეს ჰანგები შეიჭრა სერალის ჰარემში და აღტაცებაში მოიყვანა სულთანის არიფნი. ფერად მარმარის შადრევან-აუზებთან, კვიპაროსების ჩეროს ქვეშ, დამღერდენ ამ ქება-დიდების ჰანგებს მშვენიერი შავთვალა სულთნის არიფნი, თანაც დასცინოდენ უნიჭო ვეზირ-აზამს. ფრიად ამაყსა და თავმოყვარე სულთნის დას, ფატმა-ხანუმს, ესმოდა ეს დაცინვა. მას აბრაზებდა „ვიღაც გურჯი"-ს ქება-დიდება.

დიაცის გული ივსებოდა შურისძიებით.

კიდევ უარესი დღე დაადგა ვეზირ-აზამს ბაღდადის მხარეს. ირანელებმა სასტიკად დაამარცხეს იგი რამდენჯერმე. ბრაზმორეული სულთანი უგზავნიდა მაშველ ჯარებს, მაგრამ უნაყოფოდ. ბოლოს სულთანმა მის შემწედ გაგზავნა საკაძე ოთხი ათასი კაცით. დიდ მოურავს დიარბეკირთან დახვდა ირანის ჯარი, რიცხვით ათი ათასი მებრძოლი. მოხდა მედგარი შეტაკება. საკაძემ საშინლად დაამარცხა მტერი და თითქმის გაანადგურა მთლიანად. ეს იყო თურქთა ჯარის მეორე გამარჯვება მტერზე.

ჩავიდა სტამბოლში ეს ახალი ამბავიც. სწრაფად მოედო იგი მთელ თურქეთს. „დიდებული გურჯი" იქცა ხალხის თვალში რაღაც ზღაპრულ პიროვნებად, უძლეველ ბუმბერაზად. სერალის ტურფა დიაცნი ოცნებობდენ ამ შეუდარებელ გმირზე. ხოლო სულთნის დაჯ ივსებოდა ბრაზით.

ამ ახალ ამბავმა კიდევ უფრო შელახა მისი სნეული თავმოყვარეობა. ის მზად იყო დაეგლიჯა კბილებით თავის ლაჩარი ქმარი.

მეტად ცუდი ამბები მოდიოდა არაბეთის მხრიდან. იქ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა აჯანყება თურქთა ბატონის წინააღმდეგ. არაბნი აშკარად იხრებოდენ ირანისაკენ. საჭირო იყო რითიმე აჯანყების ჩაქრობა და ამ მამაცი ხალხის დაწყნარება. თურქეთი გადაარჩინა ამ ხიფათს ისევ დიდ მოურავმა. თავის მცირე ჯარით მოკლე დროში ჩააქრო აჯანყება და ძლევამოსილი დაბრუნდა უკან.

ამდროს სასტიკი ბრძოლა ხდებოდა არზრუმთან. არზრუმის ფაშა აბასი გადუდგა სულთანს და მიემხრო ირანის ყაენს. გალაღებული ირანელნი შეიჭრენ შუაგულ თურქეთში. არზრუმს შემოერტყა უამრავი ჯარით ვეზირ-აზამი, მარა ვერაფერს გახდა. ციხე-ქალაქი იდგა მაგრად და თვით არზრუმის ოლქის მცხოვრებნი ფრიად ავიწროებდენ სათარეშო ბრძოლით თურქთა ჯარებს. სტამბოლიდან იგზავნებოდა მაშველი ჯარი, მაგრამ ამაოდ. სულთანის გამწარებას არ ჰქონდა საზღვარი.

უეცრად გავარდა ხმა: „დამარცხდა მტერი, აიღეს არზრუმი, თურქეთის დროშა ფრიალებს ციხის წვერზე“-ო...

ვინ ჩაიდინა ეს საქმე?

აქაც საკაძის გმირობამ გასტეხა მაგარი ციხე, დაამარცხა ორსამ ალაგას ირანთა მხედრობა და დასცა გამდგარი ფაშა აბასი.

მოდიოდა სტამბოლში საარაკო ამბები. მოხუცმა სულთანმა აღარ იცოდა რა რიგად დაეჯილდოებია ის პირი, რომელმაც მოკლე ხანში ასახელა მისი დროშა და მოჰფინა მის გვირგვინს დიდების შარავანდედი; იგი მზად იყო, მოეწვია დიდი მოურავი და დაესვა თავის გვერდით სულთანის სევანზე. ხონთკრის ბრძანებით საკაძეს მიუბოძეს უამრავ სიმდიდრესთან ერთად ყველა მის მიერ დაწყნარებულ და დაპყრობილ ქვეყნების ამირთ-ამირობა; მისი მამაცი ქართველები ხომ აავსეს ყელთამდე ლარით, ქონებით და სხვადასხვა ჯილდო-წყალობით.

მთელი სერალი ოცნებობდა „დიდებულ გურჯზე“. სულთნის ქალები სთელიდენ მას თავიანთ კერპად, გალობდენ მის ქება-დიდების ლექსებს, ოხრავდენ მასზე.

სულთნის დაჯ ბორგავდა, როგორც აფთარი. „ვიღაც გურჯმა“, სამშობლოდან გაძევებულმა, მეტად დაჩრდილა მისი პატივ-დიდება, სამასხარო ტიკინად აქცია ხალხის თვალში მისი მეუღლე, დიდი ვეზირი. აღარ შეეძლო მეტი მოთმენა. უნდა მომკვდარიყო ეს გურჯი, უნდა დაღვრილიყო მისი სისხლი...

ფატმა-ხანუმმა მისწერა ქმარს მეტად მკაცრი ბარათი. ის აუწყებდა სულთნის რისხვას, ქალების მიერ დაცინვას, ხალხის თვალში დაცემას და მასხრად აგდებას. „ვიღაც გადმოხვეწილ გურჯმა“ თავის გმირობით დაჩრდილა დიდი ვეზირი, სულთნის სიძე, დასცა მთელ დუნიაზე მისი სახელი, ტიკინად აქცია იგი სერალის თვალში.

„ამის შემდეგ ან შენ უნდა იყო, ან ეგ გურჯი! მოჰკალ! დაღვარე მაგ გიაურის სისხლი და მით აღიდგინე დაცემული სახელი!“— სწერდა ცოლი ვეზირ-აზამს.

ამ ბარათმა ააშფოთა დიდი ვეზირი. ცოლი აყვედრიდა უმოქმედობას, ლაჩრობას.

დიაცი იწვევდა ვაჟკაცს შურის საძიებლად, იგი უკვეთდა დიდი მოურავის მოკვლას. ასეთი მუხანათობა ფრიად ეზიზღა პატიოსან კაცს. საპასუხო ბარათში ვეზირ-აზამმა სასტიკად გაკიცხა ცოლის საქციელი.

მოკლე ხანში ლიდ ვეზირმა მიიღო ცოლიდან მეორე და მესამე წერილი, ლანძღვა-გინებით და შუქარით სავსე:

„თუ არ მოგიკლავს ეგ გურჯი, გაგშორდები საჯაროდ ხელს ავიღებ შენს ცოლობაზე, შევარცხვენ საქვეყნოდ"-ო.

ამ ბარათებმა ვეზირ-აზამი ჩააგდო საგონებელში. იგი კარგად იცნობდა თავის ცოლს—სულთნის დაჲ ადვილად მოიყვანდა სისრულეში თავის მუქარას. საშინელ ყოფაში ჩავარდა აზამი, დიდ ვეზირს ან უნდა მოეკლა თავი, ან თავის მუტოქე. შან კიდევ მისწერა ცოლს დამამშვიდებელი უსტარი.

უზომოდ გაბრაზა სულთნის დაჲ ქმრის ბარათმა. მას აბრაზებდა ქმრისა და თავის ასე შერცხვენა და დამცირება მთელი ქვეყნის წინაშე, ასე მასხრად აგდება, თანაც უფრთხოდა განშორებოდა ქმარს საჯაროდ, რადგან ფრიად ეშინოდა თავის ძმისა. მას არ სურდა სულთანს გაეგო განშორების მიზეზი. იცოდა, რომ სულთანს გადამეტებით უყვარდა გურჯი საკაძე და კარგს არას შეამთხვევდა თავისდას, თუ კი სცნობდა მის ბოროტ ზრახვებს. ამიტომ არჩია ქმართან წასვლა და პირადად მოლაპარაკება.

მან შეიბურა სახე, მოისხა უპრალო აჯილა და ერთი მოახლის თანხლებით, ფრიად საიდუმლოდ გაიპარა სტამბოლიდან, მივიდა არზრუმს, სადაც ამდროს იყო მისი ქმარი.

ვეზირ-აზამს ისიც იყო გაეთავებია ვახშამი და აპირებდა მოსვენებას, როცა ვიღაცამ ფრთხილად დაუკაკუნა კარები. აზამმა თვითონ გაუღო კარი და შემოუშვა ოთახში შავ აჯილა მოსხმული ქალი. მის გაოცებას არ ჰქონდა საზღვარი, როცა ქალმა მოიხსნა ჩადრი და პირსაბურავი. მის წინ იდგა ფატმა-ხანუმი, მისი მეუღლე, ბრისხანე სახით და მოელვარე თვალებით.

— არ მელოდი, განა!—სთქვა ქალმა ნელი ხმით,—გაგაოცა, განა, ჩემ აქ მოსვლამ ამ სუსხიან ზამთარში. და ეს ჩამადენია შენმა სიმხდალემ. შენ შეიქენ შემარცხვენელი მთელი ოჯახის. შენ იქეც დაცინვის საგნად მთელს თურქეთში. შენ ეზიზღები უკვე ჩემს ძმას, დიდ სულთანს. ამიერით შენ გერთმევა ვეზირ-აზამობის *) მაღალი

*) მთავარი ვეზირი.

წოდება და იგი ეძლევა ივერიიდან გამოძევებულ გურჯ საკაძეს, რომელმაც მთლიანად დაჩრდილა შენი სახელი. იქნებ არ უწყი, შე საცოდავო, თუ რა იქნები მაშინ! სულთნის მეორე სადღაც შორეულ კუთხეში... და მე, ფატმა-ხანუმი, დიდი ფადიშაჰს დაჲ და მთელი სერალის დედოფალი, ვიღაც მეორის ცოლი... აი, რა ჯილდო დაიმსახურე შენი ლაჩრობით!

ვეზირ-აზამი ისმენდა ცოლის დაცინვას და თანდათან უფითრდებოდა სახე. ის იდგა ხელებდაკრეფით, თავჩაქინდრული ცოლის წინაშე.

— რას სდუმხარ, საცოდავო! რად არ იღებ ხმას! რად არ მპასუხობ! რას ეპირები შენი დაღუპვის მიზეზს, გურჯ მოურავს?! დასძარი სიტყვა! ხმა ამოიღე! — შეუტია გაბრაზებულმა დიაცმა.

— რა უნდა გითხრა! ღირსი ვარ მაგ ლანძღვა-ქირდვისა! ღირსი ვარ სულთნის რისხვისა!..

— მაშ, ეგ არის შენი პასუხი, საცოდავო! მაშ, შურს არ იძიებ მოსისხლე მტერზე?! — მავარდა გაკაპასებული ცოლი ვეზირ-აზამს.

— აბა ვინ არის ჩემი მტერი?

— ვინა და გურჯი საკაძე.

— ის გმირია და არა ჩემი მტერი. ის დიდი სარდალია. მან გაიმარჯვა ყველგან თურქეთის მტრებზე. მან დაუპყრო სულთანს დიდი ერაყი, ქურთისტანი და გამდგარი არაბეთი, არზრუმი და თოხატთა ქვეყანა.

— მერე შენ ხომ მოგსპო ასეთი მოქმედებით!

— სამაგიეროდ ასახელა ფადიშაჰს დროშა და განადიდა მთელ დუნიაზე თურქთა სახელი.

— მერე ჩვენ რა! ჩვენ შერცხვენა! დამცირება! მასხრად აგდება!.. არა, გონს მოდი, დიდო ვეზირო! ეგ არ ეგების! ჩვენ ან უნდა მოვიკლათ თავი, რომ გადავრჩეთ ესოდენ სირცხვილს, ან უნდა მოვკლათ ჩვენი მეტოქე. სხვა გზა არ არის. ასე, ჩემო მეუღლევ, ჩემო ძვირფასო და საყვარელო! — ამ სიტყვებით ფატმა-ხანუმი ჩაეკრა გულში ვეზირ-აზამს და აკოცა სინაზით.

აზამი დაათრო ცოლის ალერსმა და ტკბილმა სიტყვებმა, რაც ფრიად იშვიათი ხილი იყო მისთვის ბოლოხანებში და ბანგივით იმოქმედა მასზე. მან ალერსითვე უპასუხა სულთნის დას და შეეკითხა წყნარად:

— რა რიგად უნდა ჩაგიდინოთ ეგ ფრიად მძიმე და სახიფათო საქმე? თუ გაგვიგო სულთანმა, ხომ მოგვსპობს ორთავეს! — შეეკითხა ქმარი.

— მაგის ჯავრი ნუ გაქვს, სულთანი ვერაფერს გაიგებს ამსიშორედან. კიდეც რომ გაიგოს, ვეცდები ცრუ მოწმეებით ბრალი დავ-

დოთ თვით გურჯებს, დავწამოთ სულთნის ღალატი. ეს საკმაოა, სულთანი ჩვენ უფრო დაგვიჯერებს, ვინემ ვიღაც გიაურებს, მით უმეტეს, რომ გურჯი საკაძე აწი აღარაა მისთვის საჭირო, მან უკვე შეასრულა თავის დავალებანი.

— როგორ? შენ მიკვეთავ მარტო დიდი მოურავის მოკვლას, თუ ყველა გურჯის დახოცვას, ვინც მას ახლავან?! — შეეკითხა გაოცებით ვეზირ-აზამი.

— რასაკვირველია, ყველა გურჯების გაჟლეტას, ვინც მასთან არიან. მათ შორის ერთიც არ უნდა დარჩეს ცოცხალი, თუ სიცოცხლე გვწადია.

— ეგ, ჩემო ძვირფასო მეუღლევ, ფრიად მძიმე საქმეა. იმდენი უდანაშაულო ხალხის გაჟლეტა, მათი ცოდვების თავზე დადება, — სწუხდა და ყოყმანობდა ვეზირ-აზამი.

— განა რამდენია! სულ ორმოცამდე თუ იქნება, მეტი ხომ არა! ამ ოთხ ათეულ კაცზე უეცარ თავდამსხმელად ღამე და ძილის დროს გასაჟლეტად ერთი ასეული სრულიად საკმარისია, ხომა? მეტადრე თუ რჩეული მხედრები გაგზავნე.

— ერთი ასეული კი არა, ხუთი ასეულიც მეცოტავება, ისეთ ლომებთან გვაქვს საქმე. ერთი ასეული მარტო დიდ მოურავს თუ გაუძლებს. შენ არ იცი რა არიან ეს გურჯები. ისინი კაცები კი არა, მდევები არიან, ნამდვილი მდევები! ერთი გენახა ნეტა ბრძოლის ველზე და მაშინ დააფასებდი იმათ. ნამდვილი დელიბაშებია. გიჟი, გააფთრებული მებრძოლნი! ისე შედიან ხელჩართულ ომში და იქნევენ ხმალსა, თითქო ცეკვავენო. არა, ასეთი საარაკო მებრძოლნი არსად მინახავს, თუმცა მთელი დასავლეთი და სამხრეთი აზია, მომივლია და მრავალ ბრძოლას დავსწრებივარ.

— ანებე თავი გურჯების ქებას. ჩემთვის ეგ არაა საჭირო! თუ ერთი ასეული გეცოტავება, ხუთასი გაგზავნე, რჩეული მეომარნი, საუკეთესო სარდლის მეთაურობით. განა ცოტა გვყავს ჯარი?

— ჯარები კი მყავს საკმაოდ, ხოლო მე მაინც ვუფრთხი ამ ძნელ საქმეს. რა ვიცი რა მოხდება... რა შედეგი მოყვება. ეს გული უარს მეუბნება!

— ნუ ხარ მართლაც მხდალი, სულთნის სიძევ და დიდო ვეზირო! იყავ მამაცი, მხნე და გულადი! გაბედე, ჩაიდინე ეგ ვაჟკაცური საქმე და გამარჯვება შენია! აი, მხოლოდ მაშინ აღიდგენ დაცემულ სახელს! მხოლოდ მაშინ იქნები ფადიშაჰს სიძე და ჩემი საყვარელი ქმარი! მაშ, გაბედე და ჩაიდინე. ჰალაჰი იყოს და მისი ფეჰამბარი შენი შემწე, დიდო ვეზირო! — ამ სიტყვებით ქალი კვლავ ჩაეკრა გულში, დაათრო

ტკბილი ალერსით, გაიკეთა პირსაბურავი, ვაეხვია შავ ჩადრში და ლანდივით გავიდა მეორე ოთახში.

ქალის რჩევამ იქონია თავის გავლენა. ამ სუსხიან ღამეს გადაწყდა დიდი მოურავის ბედი.

კონაპეტი ღამე, მოწმენდილ ცაზე ვარსკვლავთ მკრთალი ციმციმი. ირგვლივ სამარისებური სიჩუმე. ყინავს. ფიფქი თოვლი თეთრად ალამაზებს მიდამოს. სძინავს თოხატის ციხე-ქალაქს. სძინავს ტკბილად ქართველთ სავანეს, მრის ფერდობზე გოროზად ამართულს თავის მაღალ ზღუდე-ბურჯებით. არ ისმის გუშაგთ ყივილი. ყველანი შებუდრულან თავიანთ ბინებში და მისცემიან ტკბილ მოსვენებას. არავინ უწყის, რაც ჟეადის მათ ეს ცივი, ბნელი ღამე...

მაგრამ ვინ არიან ის ბედი ლანდები, ეგერ მთის კალთაში შეფარებულნი?! ვინ არიან ის იარაღასხმული ზორბა ვაჟკაცნი?!. ათი, ოცი, ასი, რამდენიმე ასეული, სულ ექვსასი. რჩეულ მამაცთა რაზმს მიუძღვის უპირველესი სარდალი მუხტარ-ბეი. ფრთხილად, ფარულად, ნელიად უახლოვდებიან ისინი ივერთ სავანეს. იქ ეგულებათ გიორგი სააკაძე ორმოცამდე ქართველით; ამათ ხომ ფრიად ისახელეს თავი ომებში და განადიდეს სულთანის დროშა. ამიტომაა დიდი მოურავი არ ელის ამ ცივ ღამეს დაუპატიჟებელ სტუმრებს, არ ელის ღალატს... სძინავს განცხრომით თბილ ბინაზე ზემო სართულში, იქვე სძინავს მის ორ ვაჟს, ზურაბს და ავთანდილს. იმავე სახლში სძინავთ ხუთმეტამდე ქართველთ. დანარჩენი კი იმყოფებიან იმავ ეზოში აგებულ ორ მომცრო სახლში.

სძინავს ტკბილად დიდ მოურავს. ულიმის სახე.

სამშობლოდან დევნილი დიდი მოურავი მოუთმენლად ელის გაზაფხულს, რათა მიიღოს სულთნისაგან დაპირებული ჯარი თავის უზენაეს მიზნების მისაღწევად. იგი აპირებს კიდეც ამ დღეებში სტამბოლს წასვლას, სურს დასტკბეს მეუღლისა და ორი უმცროსი ქალ-ვაჟის ნახვით.

მუხტარ-ბეის რაზმი კი, ჯგუფებად დაყოფილი, ნელი რონინით უახლოვდება ივერთ სავანეს. აჰა, მიაღწიეს მაგარ ზღუდეს ორი მხრივ. მიადგეს ხის გრძელი კიბე. სამი მამაცი თურქი მალე მოექცა გალავნის თავზე. აქ, კიბის წვეროზე გაამაგრეს თავის კიბე და სათითაოდ დაეშვენ შიგნით. ასევე მოიქცენ სხვებიც. მალე ორმოცამდე ჯარისკაცი თვით მუხტარ-ბეის მეთაურობით გაჩდნენ ეზოში. ისინი სწრაფად მისცვივდნენ საგუშაგოსა და ალაყაფის კარებს; მოკლეს ხანჯლით

მძინარე გუშაგნი, გამოაძვრეს მძიმე ურდულები და გააღეს რკინის კარები. იქვე, გარეულ მდგარი თურქნი შემოცვივდნენ საშინელი ყიჟინით და თოფების სროლით.

წამოცვივდენ ზეზე მძინარე ქართველნი. მოვიდენ მალე გონს, შეიმოსენ რკინის ჯუბა-ჯავშნით და ეცენ იარაღს.

— ღალატია... უეცარი თავდასხმაა... მამაცად, ძმებო და შვილებო! — წამოიძახა მოურავმა მღელვარედ. იგი სწრაფად შეიმოსა რკინის ბეგთარით და ჯუბა-ჯავშან-მუზარადით, აისხა იარაღი, თოფით ხელში მიიჭრა სარკმელთან. მას მიბაძეს სხვებმაც. სამასი კაცი თვით მუხტარ ბეის სარდლობით შემოეხვია „დიდი გურჯის“-ს ბინას და დაუშინა თოფები. ქვის მაგარ კედლებში ვერ ატანდა ტყვია. სროლითვე უპასუხეს ქართველებმა სარკმელებიდან. რამდენიმე თურქი დაეცა მიწაზე მძიმედ დაჭრილი და ზოგიც მკვდარი.

კიდევ სროლა ქვემოდან ასეული თოფით და პასუხი ზემოდან. ივერია ტყვია იშვიათად აცდენდა ნიშანს. ასევე ხდებოდა დანარჩენ ბინებთანაც. იქაც მამაცად იბრძოდენ გარშემორტყმული ივერნი და ელეტდენ თურქებს.

მალე დაიმსხვრა ყველა სარკმელის მინები. აქა-იქ დაიცხრილა კედლებიც. მძიმედ დაიჭრა რამდენიმე ქართველი.

— დაგვრჩი, მოურავო! დაგვნებდით, გურჯებო! — გაისმა ქვემოდან მუხტარ-ბეის მჭექარე ხმა.

— მუხთალნო! უმადურნო! ღამის ქურდებო! ათასი მოდიხართ ორმოცზე! წყეულებო! სირცხვილი თქვენდა, ლაჩრებო! მოდით, თუ ძალა შეგწევთ! მოდით! დაგხვდებით! — გაისმა პასუხად ზემოდან მოურავის მგრგვინავი ხმა.

ბრაზმორეული თურქნი ჰალლას ძახილით გამოქანდენ შენობის კარებისაკენ, მაგრამ ქართველთა მიერ გასროლილ თოფებმა იმსხვერპლა ათამდე მტერი, ხოლო თორმეტამდე თურქმა მოასწრო კარებამდე მისვლა. ისინი მედგრად დაეტაკენ ურდულებით გამაგრებულ რკინის კარებს, მაგრამ ვერას გახდენ. ასევე მოხდა დანარჩენ ორ სახლთან. იქაც მამაცად იბრძოდენ ივერნი, თუმც ხუთი მათგანი შეეწირა თურქთა ტყვიას.

— ცეცხლი გურჯებს! ცეცხლი მაგ გიაურებს! წაუკიდეთ ცეცხლი სახლებს! გამოსწვით ყველანი! აბა, ცეცხლი, ბიჭებო! — დაიჭექა ბრაზით მუხტარ-ბეიმ.

თოფების გრიალი უცებ შეიცვალა შვილდ-ისრის სისინით. კუპრწაცხებული და ცეცხლანთებული ისრები ათობით შეიჭრა ბინებში შუშა-დამსხვრეულ სარკმელთაგან, გაერჭვენ ჭერსა და იატაკში.

ამ ველურ ხერხს არ მოელოდენ ქართველები. მალე გაუჩნდა ცეცხლი ნაშუნთა ჭერს. იქიდან მოედო სახერაოს, კიდევ მცირე ხანი და უზარმაზარ ყინწილების მსგავსად აბრიალდა ეზოში სამი სახლი. ავგრდა ბოლი. ალის გრძელმა ენებმა გაანათა მიდამო.

თავზარი დასცა ქართველებს ამ მოვლენამ. თურქთა უზომო სიხარულის მხეცური ყიჟინით აივსო ეზო...

რაღა რიგებოდათ ქართველთ?! ან ცოცხლად დაწვა, ან ბიწებიდან გამოსვლა და იარაღით ხელში ნამუსიანი სიკვდილი. მართლაც მალე გაიღო სამივე სახლის ქვემო კარები და იარაღშურვილი ივერნი მწყობრად გამოვიდენ გარეთ; ძათ სახეს აჩნდა განწირულება. გმირები მზერდენ აშკარა სიკვდილს.

პირველი გამოვიდა გარეთ ეზოში დიდი მოურავი.

— მომყევით, ძმებო და შვილებო! გმირულად შევხვდეთ სიკვდილს... ძვირად დავუსვათ მტარვალთ ჩვენი დაღუპვა... — შესძახა დიდ მოურავმა და დადგა წინ. სწრაფად დარაზმდენ სამივე სახლთან ივერნი თოფებით და შუბებით ხელში.

თურქნი არ მოელოდენ ივერთაგან ასე მწყობრად გამოსვლას და დაიბნენ უცებ. ამით ისარგებლეს ქართველებმა, მოურავის ბრძანებით დაახალეს თოფები. დაჭრილ-დახოცილი თურქნი მრავლად დაცვივდენ მიწაზე.

— სიკვდილი გურჯ მოურავს!

ამ სიტყვებით მუხტარ-ბეი დელიბაშებით გარბმოცული უცებ მივარდა საკაძეს და დაახალა დამბაჩა მკერდში. ოვალის ბექთარმა აირეკლა ტყვია.

— სიკვდილი მუხანათს!—დასჭექა მოურავმა და გაუტარა გულში ფოლადის შუბი.

თურქთა სარდალი დაეცა მკვდარი. სარდლის სიკვდილმა უფრო გააბრაზა მისი დელიბაშები.

შეიქნა მედგარი ხელჩართული ბრძოლა. ისმოდა ლანძღვა, მუქარა, ყიჟინა და უზოგველი ჩახა-ჩუხი. დამცემი და დამხვდური, თურქი და ქართველი აირიენ ერთმანეთში... უცებ დაეცა მამის გვერდით გულგანგმირული ზურაბ! მას მალე მიყვა მეორე ძმა, ავთანდილ, სასიკვდილოდ დაჭრილი. უშრეტი ცეცხლი აიგზნო მამის გულში... ცრემლით აივსო მისი თვალები. გამწარებით შეუტია გმირმა შვილების მკვლელთ, მაგრამ მტრის ტყვიამ მოსწყვიტა ფეხი. წაბარბაცდა დიდი მოურავი და ჩაიჩოქა. სისხლი თქრიალით წამოვიდა ჭრილობიდან და აუვსო წყალა. იგი მალე დაიჭრა მარჯვენა მკლავშიაც, მაგრამ არ გააგდო ხელიდან იარაღი. ცალმუხლზე დაჩოქილი იგი გამწარებით იქნევდა შუბს და მუსრავდა გარემოცულ მტრებს: თავის

ᲩᲭᲔᲥᲐᲠᲔ ხმით ამხნევებდა ცოცხლად დარჩენილ მოძმეთ, მწარედ დაᲭᲐᲜᲪᲣᲚᲗ და არაქათ გამოლეულთ. ამდროს გავარდა ერთად სამი დამბაჩა. ტყვიამ შეუნგრია გულმკერდი დიდ მოურავს. დიდი მოურავი დაეცა მკვდარი... იგი დააკვდა დახოცილ ვაჟებს...

მცირე ხანიც და მთლიანად გაიჟლიტენ ქართველები.

უკვე გათენებამ მოატანა, აღმოსავლეთით ცაზე აკაშკაშდა შუᲭᲣᲠᲐ ცისკარი, ოდეს თურქთა განახევრებული რაზმი განშორდა ᲘᲕᲔᲠᲗ სავანეს. მცირე ხანიც და იანვრის ციატა მზე სისხლიანი თვალებით დააცქერდა ბრძოლის ველს, სადაც ᲣᲨᲜᲝᲓ აყუდულიყო გადამწვარ სადგომთა შავად გარუჯული ჩონჩხები. ადამიანის სისხლით წითლად შეღებილ დატკეპნილ თოვლზე ეყარენ თურქთა სამი ასეული გვამი და გმირულად დახოცილი ორმოცამდე ქართველი.... მათ შორის გადარჩა ერთი—ბეჟან გორგასლიშვილი. თათრულად მოსილი იგი გაუსხლტა მტერს, ჩავიდა სტამბოლს და ამცნო საᲐᲙᲐᲫᲘᲡ შეუღლეს ქმრისა და შვილების დაღუპვა, ამცნო დიდი მოურავის სიძესა და სტამბოლში მცხოვრებ ქართველთ იანვრის ღამეს თოხატში დატრიალებული ᲯᲝᲯᲝᲮᲔᲗᲘ.

ფრიად ააშფოთა ქართველნი ამ უჯერო ამბავმა. შეიქნა გლოვა და ტირილი. მალე მივიდა სულთნის ყურამდე ეს ამბავი, იგი ამცნო მისმა მოლარეშ, მოურავის სიძემ. უსაზღვრო იყო ფადიშაჰს რისხვა და მწუხარება.

გამოძიებით მალე აღმოაჩინეს ამ ბოროტების ჩამდენი. სულთნის ბრძანებით თავი მოკვეთეს ვეზირ-აზამს სწორედ იმ ალაგას, სადაც ვერაგულად დაიღვარა ორმოც ივერიელთა უმანკო სისხლი.

ფატმა-ხანუმმა კი მოიწამლა თავი, იგი მოერიდა ძმის რისხვას.

სცნო თუ არა ქმარ-შვილის დაღუპვა, ზარდაცემული თამარ მაᲨᲘᲜᲕᲔ გაეშურა ცხენით თოხატთა ქვეყანაში. მას ეახლენ თვით ბეჟან გორგასლიშვილი და კიდევ ხუთი ქართველი. ქალი არაფრად იმჩნევდა ამ მძიმე მგზავრობას, არ ეკარებოდა სასმელ-საᲭᲛᲔᲚᲡ. ულრმეს კაᲔᲨᲐᲜᲘᲗ შეპყრობილი, იგი მრელი არსებით მიისწრაფოდა იქით, სადაც დაატყდა თავზე საშინელი რისხვა. ჩქარი სვლით მესამე დღეს მიაღწიეს თოხატთა მთავარ ციხე-ქალაქამდე. აქ შეეგებენ თამარს ქალაქის მელიქი და ციხისთავი დიდი ამალით, განუცხადეს უღრმესი მწუხარება მომხდარ უბედურების გამო. ყველანი ფრიად გააოცა გაქვავებულ ქალის სიჩუმემ. იგი ვერ ახერხებდა ხმის ამოღებას, თითქო ვერ ცნობდა, ვერ ხედავდა ვერაფერს.

მიუახლოვდენ ივერთ სავანეს; ჩამოხტენ ცხენებიდან. გუშაგებმა ფართოდ გააღეს ალაყაფის კარები. შევიდენ. თვალებს შეეფეთა

გადაბუგული სახლები და ხროვად დაყრილი მკვდრები. დატკეპნილი თოვლი ჭარბად შეეღება ადამიანის სისხლს.

თამარ მივიდა იმ ადგილს, სადაც შეკვდომოდენ მტერს მისი ქმარი და შვილები. საშინელი სურათი დაესახა თვალწინ: სამი ზორბა რაინდი, ერთი ხანშესული, ორი ჭაბუკი, იწვნენ პირაღმა გულგანგმირული. ირგვლივ კი ხროვად ეყარნენ დახოცილი თურქნი... ქალმა იცნო სამივე. იგი გაშეშდა ამ-საზარო სურათის ხილვით. სული შეეხუთა. გაქვავებულ სახეს დაეუფლა უსაზღვრო ჯავრი. გამშრალ თვალებს არ მოსწყდა არც ერთი ცრემლი... იდგა კარგახანს მდუმარედ, გარინდებული, გაშტერებული... შემდეგ დაიხარა, დაემხო, მოხვია ხელი ქმარსა და შვილებს, ჩაიკრა სათითაოდ გულში, შეეხო სამთავეს სახეს ამბორით...

— აღარა მყავხართ, სულზე უტკბესნო! ვერაგის ხელმა მოგიღოთ ბოლო... რაღა მშთენია ბედშავს ამ ქვეყნად?!. რად მწადს სიცოცხლე შხამად ქცეული?!.

გაისმა თამარის ყრუ ჩურჩული ნაწყვეტ-ნაწყვეტად.

— აჰა, მოვდივარ მეც თქვენთან, ჩემო ყველავ!.. მოვდივარ!.. — წამოიძახა გამწარებით. დაწვდა, გამოგლიჯა უცებ ქმარს ხელში შეყინული კალდიმი და ელვის სისწრაფით დაიკრა გულში... დააკვდა მკერდზე ქმარსა და შვილებს...

უმთავრეს შეცდომათა გასწორება:

გვერდი:	სტრიქონი:		არის:	უნდა იყოს:
28	11	ქვემოდან	მიყვებოდა	ცხენით მიყვებოდა
35	14	ზემოდან	შემი	შენი
41	4	„	ტიალ	ტრიალ
48	2	ქვემოდან	მიიღო	მოიღო
87	6	ზემოდან	უდანოდ	უდაბნოდ
89	17	ქვემოდან	კაბა	აბა
104	17	ზემოდან	ხომ გსურს	ჰასან, ხომ გსურს
165	15	ქვემოდან	სამურძაყანოსაკენ	სამუხრანოსაკენ
186	1	„	ქვათახევის	ქვაბთახევის
216	1	„	ერთხელ	ერთ ხელზდა
218	13	ზემოდან	მამაცის	მამაკაცის
273	4	ქვემოდან	ვრცელი ტყე	უამრავი ყმა

რედაქ.—კ. ლორთქიფანიძე
ტექრედ. — ალ. ლორდელი
მხატვარი—ლ. ხაალიშვილი
კორექტორი — ნიკ. ფერაძე

* *

გადაეცა წარმოებას 2/IX—
1936 წ. ხელმოწ. დასაბეჭ.
10/III — 1937 წ. გამოცემა
პირველი; ტირაჟი 4000;
ქ. სტ. ფ. 62×94; წიგ. ზომა
6×10; ფორ. რაოდენ. 18¼;
შეკვეთის № 157; მთავლი-
ტის რწმ. № 13626.

* *

გამომცემ. „ფედერაცია"-ს
სტამბა, თბილისი, პლეხა-
ნოვის პროსპ. № 181.

894.63
J 451